

AGENCY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
FOR CIVIL SERVICE AFFAIRS

27-28 сәуір
2023 жыл

АШЫҚ ҮКІМЕТ ЖӘНЕ ЖАҢА БАСҚАРУ МӘДНИЕТІ: ЕСТУ, ТҮСІНУ, ӘРЕКЕТ ЕТУ

атты халықаралық ғылыми-практикалық
конференция материалдарының жинағы

**Materials of the International Scientific-Practical Conference
OPEN GOVERNMENT AND THE NEW CULTURE OF ADMINISTRATION: HEAR, UNDERSTAND, ACT
(April 27-28, 2023)**

**Сборник материалов международной научно-практической конференции
ОТКРЫТОЕ ПРАВИТЕЛЬСТВО И НОВАЯ КУЛЬТУРА УПРАВЛЕНИЯ:
СЛЫШАТЬ, ПОНИМАТЬ, ДЕЙСТВОВАТЬ
(27-28 апреля 2023 года)**

academyconference.apa.kz

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ
ACADEMY OF PUBLIC ADMINISTRATION UNDER THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
АКАДЕМИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

**АШЫҚ ҮКІМЕТ ЖӘНЕ ЖАҢА БАСҚАРУ МӘДЕНИЕТІ:
ЕСТУ, ТҮСІНУ, ӘРЕКЕТ ЕТУ**
атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция
материалдарының жинағы
(27-28 сәуір, 2023 жыл)

Materials of the International Scientific-Practical Conference
**OPEN GOVERNMENT AND THE NEW CULTURE OF ADMINISTRATION:
HEAR, UNDERSTAND, ACT**
(April 27-28, 2023)

Сборник материалов международной научно-практической конференции
**ОТКРЫТОЕ ПРАВИТЕЛЬСТВО И НОВАЯ КУЛЬТУРА УПРАВЛЕНИЯ:
СЛЫШАТЬ, ПОНИМАТЬ, ДЕЙСТВОВАТЬ**
(27-28 апреля 2023 года)

АСТАНА, 2023

УДК 323:35.075(063)

**Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік
басқару академиясының Ғылыми кеңесі баспаға ұсынды
(2023 жылғы 31 мамырдағы № 15 хаттама)**

Рецензенттер:

А.А. Тынышбаева, әлеуметтану ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының профессоры;

Г.М. Какенова, тарих ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Халықаралық қатынастар кафедрасының профессоры.

Жинақ ф.ғ.д., профессор Ә.Р. Масалимованың жалпы редакциясымен дайындалды.

Ж.К. Даухарин, С.А. Джумабаев, Р.Т. Дуламбаева, Е.К. Жаров, А.Б. Зейнельгабдин, Р.А. Исмаилова, А.Т. Ниязбаева, Ж.А. Тайжанова, А.А. Тынышбаева
«АШЫҚ ҮКІМЕТ ЖӘНЕ ЖАҢА БАСҚАРУ МӘДЕНИЕТІ: ЕСТУ, ТҮСІНУ, ӘРЕКЕТ ЕТУ»
атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдарының жинағы
(27-28 сәуір, 2023 жыл) / - Астана, 2023. - 325 бет

ISBN 978-601-08-3331-9

Аннотация. Бұл жинаққа «Ашық үкімет және жаңа басқару мәдениеті: есту, түсіну, әрекет ету» (2023 жылғы 27-28 сәуір) халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының панельдік сессияларында ұсынылған баяндамалар кіреді. Жинақ мемлекеттік басқару, мемлекеттік саясат, мемлекеттік көрсетілетін қызметтер, экономика, әлеуметтік саясат, әдеп және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы мамандарға арналған.

Түйінді сөздер: мемлекеттік басқару, мемлекеттік қызмет, мемлекеттік көрсетілетін қызметтер, экономика, әлеуметтік саясат, әдеп және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл.

Abstract. The collection includes reports presented at the panel sessions of the international scientific and practical conference «Open Government and the New Culture of Administration: Hear, Understand, Act» (April 27-28, 2023). Addressed to the specialists in the field of public administration, public policy, public services, economics, social policy, ethics and anti-corruption.

Key words: public administration, civil service, public services, economics, social policy, ethics and anti-corruption.

Аннотация. Сборник включает доклады, представленные на панельных сессиях международной научно-практической конференции «Открытое правительство и новая культура управления: слышать, понимать, действовать» (27-28 апреля 2023 года). Адресован специалистам в области государственного управления, государственной политики, государственных услуг, экономики, социальной политики, этики и противодействия коррупции.

Ключевые слова: государственное управление, государственная служба, государственные услуги, экономика, социальная политика, этика и противодействие коррупции.

ISBN 978-601-08-3331-9

УДК 323:35.075(063)

СОДЕРЖАНИЕ

1. ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ.....	6
Бектаев Е.И. Мемлекеттік мүлікті сату саласында тұтынушыға бағдарлануды дамыту.....	6
Досаев Р.С. Повышение эффективности государственного аудита местного бюджета.....	8
Загидуллина З. Единый экспортный портал как инструмент повышения прозрачности получения государственной поддержки.....	13
Иманбаев М. Децентрализация доходов местного бюджета (на примере IV уровня бюджета).....	18
Казиева О. Новые подходы к эффективности взаимодействия органов государственных доходов и граждан.....	23
Қуандық А.Қ. Мемлекеттік сатып алудың бір көзден алу және конкурс тәсілі механизмдерін жетілдіру жолдары.....	28
Садуақас К. Оценка влияния государственной поддержки на рост в сельском хозяйстве Республики Казахстан.....	32
2. НОВЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КУРС КАЗАХСТАНА: ПУТИ ОБНОВЛЕНИЯ И МОДЕРНИЗАЦИЯ.....	39
Агибаев Е. Диверсификация как драйвер развития страны.....	39
Балгарина Л. Прогнозирование в системе регионального управления: принципы и задачи.....	47
Есенжолова Г.Д. System of customs regulation of foreign trade of the Republic of Kazakhstan.....	50
Кабдуллов М.Х. Декарбонизация экономики Казахстана.....	56
Кабишева А.К. Шағын және орта бизнестің дамуына әсер ететін факторлар.....	63
Касымова А.К. Стандарты как элемент государственного управления в развитии отраслей экономики	71
Кунтуов Н. Перспективы реализации национальных проектов в сфере экономики.....	75
Макиш С.М. Анализ развития дорожно-транспортной инфраструктуры села Красный яр.....	90
Манабаева А.Э. Подходы к оценке эффективности государственных расходов в Казахстане.....	94
Мендыбаев Б.М. Совершенствование камерального контроля в системе государственных закупок: теоретические и практические аспекты.....	101
Оспанов М.О. Субсидирование в агропромышленном комплексе: проблемы и перспективы.....	106
Рамазан А.С. Государственная стратегия построения инновационной экономики.....	113
Саламат А.С. Қазақстан Республикасы агроөнеркәсіптік кешенінің даму жағдайы мен болашағы.....	119
Утегенов Н.М. Мал шаруашылығының өнімділігін және өнім сапасын арттыруды субсидиялауда жетілдіруге қажетті тұстары туралы.....	126
Хатепова Н.С. Қазақстандағы азық-түлік қауіпсіздігінің негізі - азық-түліктің физикалық қолжетімділігі.....	133

3. СТРАТЕГИЧЕСКИЙ HR НА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ.....	141
Аманбай Ж. Актуальные проблемы системы оценки государственных служащих в Казахстане.....	141
Ахметжанова Н.Ж. Қазақстан Республикасында мемлекеттік қызметке іріктеудің ерекшеліктері.....	145
Ермагамбетов М., Ниязбаева А.Т. «Z» ұрпағын мемлекеттік қызметке тарту және ұстап қалудың тиімді жолдары.....	150
Жакслыков Е.Е., Тынышбаева А.А. Совершенствование процедур отбора и прохождения на государственную службу.....	153
Құрақбай А.Қ. Мемлекеттік қызметшілерді үздіксіз оқытуды жетілдіру.....	159
Марбанова Н.О. Қазақстан Республикасының мемлекеттік аппаратын кәсібилендіруде құзыреттіліктерді дамыту жүйесін жетілдіру.....	162
Науаров А.К. Мемлекеттік қызметшіні ынталандыру жүйесінің өзекті мәселелері.....	169
Юсупова А.А. Теоретические аспекты развития системы талант-менеджмента.....	174
4. ГОСУДАРСТВЕННЫЕ УСЛУГИ: СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ.....	180
Жакупбаева А. Жер қатынастары жүйесінде көрсетілетін мемлекеттік қызметтерді цифрландыру: ықтимал тәуекелдер және жаңа мүмкіндіктер.....	180
Нурмаханов А.Ж. Ақпараттық технологиялардың көмегімен Қазақстан Республикасының туризм саласын дамыту.....	184
Тлеуберген Р. Цифровизация судебных процессов в эпоху глобализации.....	187
5. ПРОЕКТНАЯ ЗРЕЛОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ.....	190
Ғабдолхаев М.Ғ. Мемлекеттік жастар саясатының басым бағыттарын іске асырудағы жобалық технологиялар.....	190
Темиршот М. Совершенствование системы субсидирования социально-культурной сферы (проектный подход).....	195
6. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ И ЭТИКИ НА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ.....	212
Алиакпаров Д.Ж. Снижение коррупционных рисков в деятельности контролирующих государственных органов.....	212
Джунусова Д.А. Экономикалық қылмыстарға қарсы іс-қимылдың экономикалық шараларының тиімділігін арттыру.....	215
Дидарбеков Д.К. Сот актілерін орындаудың кейбір мәселелері. Шетелдік тәжірибемен салыстырмалы талдау	220
Жахин Н.С. Ауыл шаруашылығын субсидиялау саласындағы сыбайлас жемқорлық мәселесі.....	228
Сюндиков К. Этические стандарты и антикоррупционные нормы на государственной службе: роль и значение.....	232
7. НОВАЯ ПАРАДИГМА ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ.....	238
Абралиев М. Қала кеңістіктерін дизайн кодтаудағы шетелдік тәжірибе және Қазақстанда қала кеңістігін дизайн кодтаудың бастамалары.....	238
Алимжанов Б.Н. Доступность высшего образования как фактор снижения доли неет-молодежи в Казахстане.....	240
Казакпаева Б.Д. Разработка модели трудовой мотивации управленческих кадров на государственной службе для достижения целей устойчивого развития ООН.....	246
Мұхтар Т.Қ. Мүгедектігі бар адамдарды жұмыспен қамту бойынша мемлекеттік қолдау шараларын жетілдіру.....	252

Сакетов Д.С. Ветеринария ғылымында кәсіпкерлік процестерді басқару саласындағы инновациялар..... 256

8. НОВЫЙ ФОРМАТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ: СЛЫШАТЬ, ПОНИМАТЬ, ДЕЙСТВОВАТЬ..... 267

Бурибаева Ж.А. О взаимодействии общества и правительства в вопросах экологической безопасности Казахстана..... 267

Жаксымбеков А.Е. Открытый государственный аппарат – как один из основных базисов демократического развития общества 270

Кадралиев Д.К. Открытое правительство через призму информационной политики..... 275

Қуанғалиева А.А. Жаһандану жағдайында эралуандылық идеологиясының әлеуеті..... 281

Өрен Е. Билік пен азаматтық қоғам арасындағы өзара іс-қимыл..... 288

Рамазан М. Қазақстан Республикасында әлеуметтік әріптестікті жетілдіру..... 290

Ұлықпанов А.Е. Бюджеттің төртінші деңгейі – ауылдық округ әкімдері жұмысының тиімділігін арттыру құралы..... 294

9. СУБСИДИАРНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СУБЪЕКТОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ..... 298

Балғабәев Ж.Д. Қазақстан Республикасындағы олимпиадалық спорт түрлерін басқаруды жетілдірудегі негізгі механизмдер..... 298

Боранбайқызы А. «Ашық үкімет»: халыққа әлеуметтік қызметтер ұсыну саласындағы әлеуметтік тиімділік..... 302

Жумағалиева А. Қазақстан Республикасындағы туризмді дамыту үрдістері..... 310

Кенесбаева Г.Г. Қазақстан Республикасында зейнетке шығу жөніндегі құқықтық негіздерді жетілдіру..... 316

Утегенов А. Проблемы приватизации жилья, предоставляемое государством детям-сиротам?..... 319

Шуиншалиев А.С. Тұрғындардың табысын арттыру бағдарламасы аясында ең төменгі күнкөріс деңгейі мөлшерін арттыру жолдары..... 323

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ

Бектаев Е.И., *Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты*

Мемлекеттік мүлікті сату саласында тұтынушыға бағдарлануды дамыту

Андатпа. Мақалада мемлекеттік мүлікті есепке алу, өткізу жүйесі және E-Qazyna порталының жұмыс істеу мәселелері зерттеледі. Мемлекеттік мүлікті пайдалану және өткізу жүйесін талдау әлеуетті тұтынушылардың (клиенттердің) мемлекеттік мүлкі туралы ақпаратқа қол жеткізуде кемшіліктер бар екенін көрсетті. Мақалада мемлекеттік мүлікті сатудың қолданыстағы тетіктері мен құралдарына (e-Qazyna электрондық порталы) баға берілген. Мемлекеттік мүлікті басқару жүйесін зерделеу қорытындысы бойынша клиентке бағдарлануды жақсарту құралы ретінде E-Qazyna интерфейсінің мобильді қосымшасын құру ұсынылады.

Түйін сөздер: мемлекеттік басқару органдары, мемлекеттік мүлік, E-Qazyna электрондық порталы, аукцион, клиентке бағдарлану.

Мемлекеттік басқару ел экономикасының дамуында әрқашан ерекше орын алады. Мемлекеттің құзырына саяси шешімдер қабылдау, заң шығару, билікті жүзеге асыру жатады, яғни болып жатқан экономикалық процестерге өзіндік әсері бар.

Мемлекет – экономиканың субъектісі тұрғысынан қарайтын болсақ, осы процестердің бір ғана бөлшегі мемлекет меншігіндегі ресурстарды басқару экономиканың дамуының үлкен факторына айналуы мүмкін. Яки, жерасты қазба байлықтарының, бос жер телімдерінің, қолда бар активтерді экономикаға жұмыс істеуге бағыттап отыру, квазимемлекеттік ұйымдардың үлескерлігіне инвесторларды тарту, жаңа жобаларға бастамашы болуда дұрыс шешім қабылдай білу маңызды. Аталған процестердің ашықтығын қамтамасыз ету, мемлекеттік басқару органдарының осы процестерді цифрландыруға көшіру арқылы қойылған мақсаттарға қол жеткізуді жеделдетуге болады. Қазіргі уақытта біздің қоғамымызда бұл өзекті мәселе болып тұр, осы бағытта Қазақстан Республикасының Үкіметі көптеген шараларды жүзеге асыруда. Оның үстіне, Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы: «Ең алдымен адамдар» – «адамға бағдарланған» моделін қалыптастыру туралы 2021 жылғы 26 ақпандағы № 522 Жарлығы қабылданды [1]. Жарлыққа сәйкес, барлық мемлекеттік органдардың қызметін қайта құру арқылы, бірінші кезекте тұрғындардың талап-тілектерін қанағаттандыру болып табылады. Бұл, өз кезегінде, қоғамдағы мемлекеттік қызмет туралы ой-пікірлерді түбегейлі өзгертуге бағытталған.

Мемлекеттік мүліктің есебін жүргізу, оны сату бойынша Қаржы министрлігінің басқаруында арнайы E-Qazyna электрондық порталы (бұдан әрі – Портал) жұмыс істеуде [2]. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 15 шілдедегі №802 қаулысымен аталған порталдың бірыңғай операторы болып, «Ақпараттық-есептеу орталығы» акционерлік қоғамы анықталған (бұдан әрі – Оператор).

Порталдың негізгі бөлімдері:

- Сауда
- Есеп
- Көмекші

Функционалдық сервистік қызметтер саны – 13.

Ал, оның ішінде сервистік қызметтер саны – 25.

Соңғы мәлімет бойынша Порталды 274238 субъект пайдаланған. Оның ішінде 24059 толыққанды пайдаланушы, яғни ол заңды тұлғалар мен олардың филиалдары мен өкілдіктері.

Жоғарыда атап өткендей, Қазақстан Республикасының Үкіметі мемлекеттік мүлікті тиімді пайдалану мақсатында «Жекешелендірудің 2021–2025 жылдарға арналған кешенді жоспары» бағдарламасын қабылдады [3]. Аталған бағдарлама негізінен Портал арқылы жүзеге асырылып отыр. Бағдарламаның екінші толқынында 766,5 млрд. теңге болатын 968 нысан Портал арқылы сатылған.

2011 жылдан, яғни Портал жұмыс істей бастаған уақыттан бері 86396 Жалға беру келісім-шарттары түзілген. Мемлекеттік мүлікті сату, жалға беру бойынша 221291 табысты аукцион өткізілген. Алайда, бүгінгі таңда Порталдың жұмысында келесідей кемшіліктер орын алуда.

Порталдың статистикалық мәліметтеріне сүйенсек, құндық көрсеткіште тек қана 10% көлемінде жеке тұлғалар мемлекеттік мүлікті сатып алғанын көрсетеді, өйткені жеке тұлғаларға ақпараттық қолжетімділік жоқ. Яғни, жалпы Порталдың ақпараттық кеңістіктегі танымалдылығы төмен деңгейде. Жеке тұлғаларға тек қана «Сауда» бөлімінде тіркеліп әрекеттер жасауға рұқсат берілген.

Қалған бөлімдерді есептерді жүктейтін заңды тұлғалардың өздері немесе тиісті өкілеттіктері бар мемлекеттік басқару органдары пайдалана алады. Нақтырақ айтқанда, Порталда іздеу функцияларына қатысты мынадай кедергілер бар:

- Қызығушылық тудыратын нысанды табу қиын;
- Іздеу жүйесі нашар конфигурацияланған;
- Аймақты бірден шығару мүмкін емес;
- Іздеу жүйесіне шет мемлекеттер енгізілген, алайда сауда-саттықта Қазақстанның мемлекеттік мүлкі ғана қойылады;
- Бір аймақтың нысандарын табу үшін басқа аймақтардың атауларынан белгілерді алып тастау керек;
- Сатушының БСН енгізу керек, нақты деректерді табу үшін мекенжайын енгізу керек, ал әлеуетті тұтынушы мұндай деректерді алдын ала білмейді.

Тұтынушылар тарапынан да (бұл жерде мемлекеттік органдар да тұтынушы болып табылады) мемлекет меншігіндегі тәркіленген мүліктерді қолданыстағы порталда сату қиындықтар туғызып жатқандығы айтылды. Мысалы, Қазақстан Республикасының Бас көлік Прокуратурасы мәлімдеме жасады [4].

Мемлекеттік тізілімнің Бірыңғай порталын жақсарту тұрғысынан жаңғыртуды талап етеді. Қарапайым адамға мемлекеттік мүліктің объектілері туралы ақпарат қолжетімді болуы тиіс. Сондай-ақ, мемлекеттік мүлікті тиімді пайдалану туралы ақпарат: пайда мен залал туралы, мемлекет қатысатын кәсіпорындардың төленген дивидендтері, табиғи ресурстар қалай пайдаланылады, қандай жер учаскелері мемлекетке қайтарылады, жер қойнауын пайдалануға берілген жерлер қалай пайдаланылады деген мәліметтер толық қамтылуы тиіс.

Қазіргі таңда бәсекелестік ортада OLX, Kolesa.kz, Kaspi сияқты альтернативті интерфейсдердің жұмыстары әлдеқайда жылдам әрі тиімді жұмыс істеп тұр (олардың мобильді қосымшалары да бар). Осындай факторлар бүгінгі таңда мемлекеттік мүлікті басқаруда шұғыл оңды шаралар қабылдау мәселесін туындатып отыр.

Осы мақалада E-Qazyna электрондық порталының мобильді қосымшасын енгізу ұсынылып отыр. Яғни, Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігінің тарапынан менің ұсынысым қолдау тапса, тұтынушылар үшін мемлекеттік мүлікті пайдалануға қатысты Порталдың Сауда бөліміндегі ақпаратқа қолжетімділікті жақсартуға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 26 ақпандағы № 522 Жарлығы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000522>
2. E-Qazyna электрондық порталы // <https://e-qazyna.kz/>
3. Жекешелендірудің 2021–2025 жылдарға арналған кейбір мәселелері туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 29 желтоқсандағы № 908 Қаулысы// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2000000908>
4. Госимущество планируют продавать через kolesa.kz и OLX // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/gosimuschestvo-planiruyut-prodavat-cherez-kolesakz-i-olx-491749/

Досаев Р.С., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Повышение эффективности государственного аудита местного бюджета

Аннотация. В статье исследуется роль государственного аудита в развитии местного бюджета и проблемы функционирования. Анализ данных выявил проблемы, связанные с недостаточной цифровизацией, проблемами эффективности системы управления рисками при отборе предмета и объекта аудита, оценки деятельности ревизионных комиссий. В статье дана оценка существующих механизмов и инструментов планирования, проведения и реализации итогов государственного аудита, а также приведены меры, в части изменения подходов к формированию и оценке рисков при формировании перечня объектов аудита, использование потенциала информационных баз государственных органов в работе аудита, переориентация направлений деятельности через изменение ключевых показателей.

Ключевые слова: государственный аудит, система управления рисками, оценка деятельности государственных учреждений.

Введение

С увеличением роли местного управления и самоуправления в реализации государственной политики существует необходимость в повышении аудита принимаемых решений и правильности расходования средств местного бюджета. Так, согласно Концепции развития местного самоуправления в Республике Казахстан до 2025 года к деятельности ревизионных комиссий на местном уровне предъявляются особые требования по повышению эффективности использования местных бюджетов. [1]

Следует отметить, что институт государственного аудита как независимый объективный публичный контроль над деятельностью органов власти по управлению вверенными им общественными ресурсами развивается особенно активно в последние годы. [2] При этом, с одной стороны, сформировалась излишне разветвленная, а, с другой стороны, недостаточно мобильная система органов государственного аудита. В контрольной деятельности государства отсутствуют целостность и системность, в результате отдельные элементы экономической системы подвергаются контролю неоднократно, другие - остаются вне контроля. Кроме того, сложилась «однобокая» система государственного аудита, которая нацелена лишь на выявление случаев неэффективного использования бюджетных средств и финансовых нарушений.

Действующая методика системы управления рисками (далее – СУР) не позволяет качественно определить вектор развития внешнего государственного аудита, в соответствии с его целями и задачами, а также не позволяет провести качественный отбор объектов государственного аудита и дальнейшие действия по минимизации рисков.

С целью проведения качественного государственного аудита необходимо интегрирование единой информационной системы (далее – ИС) органов государственного аудита и государственного финансового контроля с системой «электронного правительства», информационными базами Министерства финансов и его структурными подразделениями, а также информационными базами других государственных органов. Однако, сегодня ИС ревизионных комиссий не интегрированы ни с одним из них.

В этой связи целью научной статьи является исследование новых подходов в сфере проведения государственного аудита и международного опыта по аудиту эффективности, а также оценка действующей методологии эффективности государственного аудита местного бюджета, системы управления рисками и ИС.

Анализ системы управления рисками

С момента внедрения государственного аудита в Казахстане сформирована система государственного аудита и финансового контроля виды и функции которых закреплены в Законе о государственном аудите и финансовом контроле.

Систему органов государственного аудита и финансового контроля составляют:

- 1) Высшая аудиторская палата, являющаяся высшим органом государственного аудита и финансового контроля (далее - ВАП);
- 2) ревизионные комиссии областей, городов республиканского значения, столицы (далее – ревизионные комиссии);
- 3) уполномоченный орган по внутреннему государственному аудиту (далее - КВГА);
- 4) службы внутреннего аудита центральных государственных органов, за исключением службы внутреннего аудита Национального Банка Республики Казахстан, местных исполнительных органов областей, городов республиканского значения, столицы;
- 5) службы внутреннего аудита ведомств центральных государственных органов, создаваемые по усмотрению первого руководителя в рамках предусмотренной штатной численности;
- 6) службы внутреннего аудита подведомственных территориальных органов Министерства внутренних дел Республики Казахстан, создаваемые по усмотрению первого руководителя в рамках штатной численности [3].

Анализ эффективности государственного аудита за 2019-2021 годы показал, что отсутствуют признаки улучшения уровня финансовой дисциплины и эффективной организации деятельности по управлению государственными средствами и активами.

Аудиторскими мероприятиями внешних органов государственного аудита охвачено в 2019 году 2 582 объектов с объемом средств 3 780 890,2 млн. тенге, в 2020 году 2 309 объектов с охватом 7 983 440,5 млн. тенге, в 2021 году 2 630 объектов с охватом 6 870 113,2 млн. тенге.

Выявленные нарушения к охвату средств составили за 2019 год 264 711,4 млн. тенге или 7%, за 2020 год этот показатель составил 708 793,3 млн. тенге или 8,8%, а уже за 2021 год он составил 1 590 650,3 млн. тенге или 23,1% [4].

В отчетах органов государственного аудита главный упор делается на раскрытие информации о нарушениях, нецелевом и неэффективном использовании бюджетных средств и не содержится информация о характере нарушений и причинах неэффективности использования бюджетных средств, а также отсутствует описание влияния выделенных бюджетных средств на развитие отрасли или сферы экономики.

Отсутствие единой методологии, планирования государственного аудита, нерациональное использование трудовых и иных ресурсов органов государственного аудита также не способствуют эффективному функционированию действующей системы.

По нашему мнению, одной из основных причин являются показатели, используемые органами государственного аудита при формировании Перечня объектов государственного аудита (СУР).

Основными целями Типовой системы являются:

- 1) выявление объектов и предметов государственного аудита и финансового контроля повышенного риска;
- 2) содействие снижению уровня рисков для достижения стратегических целей и целей деятельности объектов аудита;
- 3) дифференцированное применение мер минимизации риска в зависимости от степени риска.

Типовая система используется органами внешнего государственного аудита и финансового контроля согласно возложенным функциям и полномочиям на всех уровнях бюджета:

на республиканском уровне – Высшей аудиторской палатой Республики Казахстан;

на местном уровне – ревизионными комиссиями областей, городов республиканского значения, столицы.

Процесс управления рисками включает 3 этапа: предварительный, основной и заключительный.

Проведение оценки и группировки рисков проводится по трем направлениям и включают в себя 68 критериев отбора:

риски в области расходной части бюджета по 37 критериям;

риски в области доходной части бюджета по 9 критериям;

риски по субъектам квазигосударственного сектора по 22 критериям.

Процесс начинается с осуществления сбора и систематизации информации, далее производится оценка и формирование реестра, завершается процесс использованием мер реагирования на риск, которые подразделяются на следующие категории:

- 1) превентивные меры реагирования:

получение информации от объектов государственного аудита или уполномоченного органа о причинах возникновения рисков;

предупреждение и минимизация рисков – комплекс мероприятий, без проведения аудиторского мероприятия, по объектам государственного аудита, имеющим среднюю степень рисков, заключающийся в представлении объекту государственного аудита предупреждений (уведомлений) о возникновении условий, ведущих к потенциальным рискам высокой степени и рекомендаций (предложений) по их недопущению

в случае сохранения условий, ведущих к рискам высокой степени:

принятие мер по уведомлению вышестоящего администратора и других компетентных органов;

рассмотрение вопроса о проведении аудиторского мероприятия по объекту, предмету государственного аудита;

- 2) директивные меры реагирования – проведение аудиторского мероприятия по объектам и предметам государственного аудита, имеющим высокую и среднюю степень рисков при наличии решения органа государственного аудита на проведение аудиторского мероприятия;

- 3) допустимая степень рисков – по объектам и предметам государственного аудита с низкой степенью рисков меры реагирования ограничиваются мониторингом рисков [5].

Таким образом, чем качественнее будет сформирован СУР, тем адекватнее будут приняты меры реагирования на риски.

В связи с тем, что формирование СУР осуществляется посредством направления запросов и самостоятельного заполнения установленных форм объектами государственного аудита, не учитывается полнота и достоверность представленных данных, что приводит к некорректности введенных данных.

На январь 2023 года в Республике Казахстан насчитывается около 24 025 государственных органов, учреждений и субъектов квазигосударственного сектора [6], в связи с чем необходимо автоматизировать процесс путем интеграции информационных

систем ВАП и Минфина (е-Казначейство, Электронные государственные закупки, Госреестр, е-Минфин, информационной системой КГД).

Кроме того, СУР включает в себя 8 форм, при этом по расходной части риски разделены на 4 блока (бюджетные программы, программные документы, государственные органы, регионы). При этом из 42 утвержденных критериев 26 дублируют друг друга или 62,9%. В связи с чем, возможно рассмотреть вопрос упразднения установленных форм с разработкой новой универсальной формы.

Сверкой реестров риска, утвержденных для органов внешнего государственного аудита и внутреннего государственного аудита установлено дублирование показателей в среднем на 69%, что приводит к включению в Перечень одних и тех же объектов и приводит к необходимости согласования Перечня между всеми органами государственного аудита.

Так же утвержденные критерии в основном относятся к показателям внутреннего государственного аудита. Таким образом, нет видимой разницы между внутренним и внешним аудитом, так как отбор объектов и формирование перечня основывается на одних и тех же показателях (достижение показателей прямых и конечных, рост кредиторской и дебиторской задолженности и т.д.).

Исходя из функций и задач, возложенных на органы внешнего государственного аудита, рекомендуется при формировании Перечня объектов государственного аудита уделить приоритет документам Системы государственного планирования, показателям социально-экономического развития.

Анализ цифровизации государственного аудита

Цифровизация государственного аудита — это часть более широкого процесса трансформации, охватившей государственный и квазигосударственный сектор. Соответственно, в условиях цифровизации бюджетных процессов и деятельности квазигосударственного сектора, на первоначальном этапе необходимо внедрение электронного аудита на стадии предварительного изучения и основном этапе аудита.

На сегодняшний момент в сфере государственного аудита создана Единая база данных, которая формируется на основе информационной системы Высшей аудиторской палаты (далее - ИИС ВАП), интегрированной с информационными системами других государственных органов.

Целью формирования и ведения Единой базы данных по государственному аудиту и финансовому контролю (далее – Единая база данных) является:

- оптимизация управленческих процессов при проведении государственного аудита и финансового контроля, а также экспертно-аналитической деятельности органов внешнего государственного аудита и финансового контроля;
- исключение дублирования в деятельности органов государственного аудита и финансового контроля;
- обеспечение признания результатов государственного аудита;
- обмен информацией с органами государственного контроля и надзора, иными государственными органами, объектами государственного аудита;
- формирование и функционирование системы управления рисками;
- проведение уполномоченным органом по внутреннему государственному аудиту камерального контроля;
- проведение электронного государственного аудита.

ИИС ВАП должна решать данные задачи с предоставлением агрегированной информации аудиторам через интеграцию ИИС ВАП с ИС госорганов.

В едином каталоге сервисов ИС (SMART BRIDGE) содержится 1145 систем госорганов. Однако, учитывая имеющиеся возможности бюджета необходимо определить первоочередность и приоритетность (востребованность) ИС госорганов, с которыми должна быть проведена интеграция.

Условно информационные системы можно разбить на 2 категории, первые к которым есть общий доступ для вторых необходима авторизация.

Следует обозначить информационные системы, по которым есть общий доступ:

1. Портал электронных государственных закупок позволяет по БИН АБП/заказчика получить следующую информацию через поиск:

План госзакупок, статус договоров (не заключен, заключен, действует, исполнен), способ закупок; предмет закупки, реестр договоров с привязкой к бюджетной программе/подпрограмме/специфики и уровня фактического исполнения, место исполнения договора, непосредственно содержание договора, информация об оплате, накладная на отпуск товаров;

2. Депозитарий финансовой отчетности (www.dfo.kz), на которой размещена финансовая отчетность всех субъектов квазигосударственного сектора (согласно Перечня и форм финансовой отчетности, для публикации организациями публичного интереса, утвержденных приказом МФ от 28 июня 2017 года №404): Бухгалтерский баланс, Отчет о прибылях и убытках, Отчет о движении денежных средств (прямой метод), Отчет о движении денежных средств (косвенный метод), Отчет об изменениях в капитале;

3. Портал Комитета государственного имущества и приватизации Минфина (www.gosreestr.kz), где размещены стратегии и планы развития, отчеты по исполнению планов развития субъектов квазигосударственного сектора, сведения о наличии договоров аренды, аукционы по продаже государственного имущества;

4. На ведомственных сайтах государственных органов в разделе «деятельность» есть подраздел «открытый бюджет», в котором размещена информация о бюджетных заявках, бюджетных программах (подпрограммах), отчеты о прямых и конечных результатах, в соответствии с бюджетными программами (подпрограммами), отчет по исполнению расходов в разрезе подпрограмм.

5. Информация по проектам государственно-частного партнерства (www.kzppp.kz).

6. На сайте статистики www.stat.gov.kz размещена вся исчерпывающая информация по отраслям экономики и социально-экономическому развитию регионов.

Учитывая риски недостаточности информации, расположенной в общей доступности, для повышения качества государственного аудита, необходимо проводить процедуру подключения удаленного доступа аудиторов путем запроса открытия временного авторизованного доступа к следующим системам:

1. Получение ЭЦП в качестве пользователя ИС «Казначейство-клиент» (роль-«ROLE04»).

Это позволит аудиторам получить доступ к информации по финансовым операциям, проведенным госучреждениями и субъектами квазигосударственного сектора (Отчет 4-20 сводный отчет по расходам, 5-52 сводный отчет по расходам на уровне специфики).

2. Для получения информации по исполнительной документации по строительству (строительные реестры и отчетность технадзоров в электронном формате, исполнительная документация по строительству в онлайн формате (заказчик, подрядчик, авторский и технический надзоры и другие) необходимо получения временного доступа к «E-Qurylys» путем запроса в Комитет по делам строительства на основании поручения по проверке использования средств на строительство. Однако, в настоящее время управлениями строительства регионов в «E-Qurylys» информация загружается не в полном объеме.

В настоящее время возможно получения разового временного доступа к единому portalу для проведения единой комплексной вневедомственной экспертизы (далее - ЕИСКВЭ) на сайте gosexpert.kz, на котором размещены экспертизы ПСД и ПСД.

3. Для получения информации по заявкам на получение субсидий в сфере агропромышленного комплекса с подтверждающими документами размещаются на платформе www.subsidies.qoldau.kz, которая содержит информацию по поданным и одобренным заявкам в разрезе заявителей. Сведения по субсидированию развития

племенного животноводства в информационной системе Plem.kz, сведения по поголовью зарегистрированных животных в разрезе заявителей на www.portal.iszh.kz.

В практической деятельности аудиторы используют базы данных государственных органов, но это занимает огромную часть времени для сбора, свода и обработки данных, анализа и принятие решений. При интеграции баз данных можно их использовать в автоматическом режиме отслеживать операционную деятельность не только государственных органов, но и формирование и расходование бюджета. Что может дать целостную картину происходящих процессов, а не состояние отдельных сфер экономики.

Выводы и рекомендации

1. Предложения по совершенствованию механизма системы управления рисками при формировании перечня объектов государственного аудита повысит его качество, а также позволит привести деятельность ревизионных комиссий в соответствие с их целями и задачами.

2. Предложения по интеграции информационных систем, используемых при проведении государственного аудита, позволит сократить бизнес-процессы, снизить коррупционные риски и продвинуть дальнейшее применение формата электронного аудита.

Результаты исследования могут быть применены в органах государственного аудита при разработке нормативно-правовых и методологических документов, регулирующих планирование, проведение и мониторинг эффективности их деятельности.

На основании первичных результатов проведенного анализа, в будущем можно провести анализ влияния деятельности органов государственного аудита на экономику Казахстана.

Список литературы:

1. Концепции развития местного самоуправления в Республике Казахстан до 2025 года, утвержденная указом Президента Республики Казахстан от 18 августа 2021 года № 639;

2. Концепция внедрения государственного аудита в Республике Казахстан, утвержденной указом Президента Республики Казахстан от 3 сентября 2013 года № 634;

3. Закон Республики Казахстан «О государственном аудите и финансовом контроле» от 12 ноября 2015 года № 392;

4. Официальный сайт Высшей аудиторской палаты (<https://www.gov.kz/memleket/entities/eseq/documents/>);

5. Нормативное постановление Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета «Об утверждении Типовой системы управления рисками, которая применяется при формировании перечня объектов государственного аудита и финансового контроля на соответствующий год и проведении внешнего государственного аудита» от 28 ноября 2015 года № 13-НК;

6. Реестр государственного имущества (<https://gr5.gosreestr.kz/p/ru/gr-statistic/ple-details>).

Загидуллина З., докторант Международного казахско-турецкого университета им. Х. А. Ясави

Единый экспортный портал как инструмент повышения прозрачности получения государственной поддержки

Аннотация. Система «единого окна» - важный инструмент упрощения взаимодействия государства и экспортоориентированных предприятий. В статье проанализирован казахстанский опыт ведения национального экспортного портала и дана оценка существующим зарубежным аналогам. На основе полученных данных дана

рекомендация по внедрению наилучших практик. При условии эффективного применения системы она приносит выгоды всем участникам и устраняет риски, позволяет более прозрачно взаимодействовать государству в части оказания мер поддержки.

Ключевые слова: экспортный портал, экспорт Казахстана, государственная поддержка экспорта.

Введение

В Республике Казахстан, как и во многих странах мира, государством применяются меры по продвижению национального экспорта, сокращению временных и финансовых затрат, освещению мер поддержки и увеличения взаимодействия с бизнес-сообществом. Для облегчения оказания поддержки экспортерам и ускорения процессов используется механизм «единого экспортного портала».

Единое окно является онлайн-платформой, созданной государственными органами для упрощения и облегчения процедур, связанных с поддержкой экспорта и позволяет предпринимателям получить доступ к необходимой информации по экспорту в едином пространстве, избежать дублирующих процедур и ускорить внешнеэкономическую деятельность. В широком смысле данного понятия, это диджитал-экосистема не просто для замены бумажных процессов на цифровые, но и для обучения, устранения барьеров, консультирования по таможене и логистике, а также предоставления не только государственных, но и прочих бизнес-услуг. В «Исследовании о передовой практике национальной деятельности по продвижению экспорта», проведенном Европейским экономическим и социальным комитетом [1], подчеркивается ценность порталов и не единожды идет отсылка на примеры предоставления информации об экспорте агентствами по продвижению экспорта с помощью онлайн-средств.

Ряд стран, включая Великобританию, Соединенные Штаты Америки, Австралию, Канаду, Малайзию, Россию, Беларусь и Новую Зеландию, уже разработали национальные информационные порталы об экспорте с целью помочь своим собственным производителям добиться успеха в экспорте.

Стоит отметить, что каждое государство создает набор сервисов единого портала для решения собственных поставленных задач и сравнительный анализ по этой причине недопустим. То, что актуально и важно в одной стране, может быть неприменимо в другой. В этой связи важным становится то, что появляется сама возможность взаимодействовать с госорганами без бумажного документооборота в дистанционном формате.

Материалы и методы

В данной статье использовался качественный метод исследования электронных ресурсов. Также одним из подходов применялся метод онтологического моделирования, который предусматривает уточнение используемых терминов, описание взаимосвязей явлений или процессов, а также обеспечивающий описание процессов получения государственной поддержки.

Основная часть

Первая попытка Казахстана по оцифровке госуслуг для предпринимателей, в том числе и экспортеров, была предпринята порталом «Правительство для бизнеса g4b.kz». Платформа создана для предоставления государственной поддержки потенциальным и действующим предпринимателям в режиме онлайн и работает по принципу «единого окна» с консолидацией услуги центральных госорганов, финансовых институтов и местных исполнительных органов. Услуги оказывались на платформе с 2018 года. [2]

Для экспортеров были применимы услуги:

- финансирование экспортных операций, предусматривающее предоставление денежных средств в помощь казахстанским экспортерам со сроком оказания услуги в 45

рабочих дней. Орган, оказывающий услугу – Министерство торговли и интеграции Республики Казахстан, АО «ЭСК «KazakhExport»;

- программа «Агроэкспорт» по кредитованию экспортоориентированных сельхозпроизводителей со сроком оказания услуги 30 календарных дней. Министерство сельского хозяйства РК оказывало услугу по выдаче кредита от 50 млн. тенге по ставке 8-12% годовых;

- консультационные услуги по внешнеэкономической деятельности.

На портале была предоставлена возможность подать заявку, отслеживать ее статус и изучить ответы на часто задаваемые вопросы по услуге.

С 2021 г. в Казахстане начал работу единый экспортный портал export.gov.kz, который позиционируется как ключевой проект в сфере цифровизации торговли Казахстана. Задачами портала являются предоставление цифрового доступа ко всем услугам на всем жизненном цикле экспортера, устранение барьеров, а также повышение прозрачности экспортных процессов. Им управляет АО «Центр развития торговой политики «QazTrade». Это основной инструмент диалога и взаимодействия с экспортерами страны. В настоящий момент работа портала базируется на трех направлениях – информационное, интерактивное, консультационное [3].

В рамках первого направления реализованы принципы предоставления оперативной и стратегической информации. Оперативная актуальная информация предоставляется посредством блоков новостей и мероприятий. Эта информация охватывает основные события в сфере экспорта, затрагивающие интересы Казахстана. Стратегическая информация включает страновые, отраслевые, региональные обзоры, информацию по техническому регулированию, путеводители экспорта, справочники экспортной продукции. Реализован блок интерактивной аналитики. Значительный объем информации размещен в блоке Энциклопедия экспортера, где представлены данные, начиная с того, как стать экспортером, основная информация о состоянии экспорта в стране, заканчивая ссылками на основные документы, регламентирующие данную сферу, а также ссылками на иные ресурсы, направленные на поддержку экспортной деятельности в Казахстане.

За 2022 год были проведены и опубликованы на портале страновые обзоры по Узбекистану, Пакистану, Венгрии, Ирану, Франции, Японии, Катару. Подготовка отраслевых обзоров затронула такие сферы, как строительные материалы, фармацевтика, профессиональные услуги, автомобилестроение, кокс и продукты нефтепереработки. Также размещаются результаты анализа потенциальных возможностей экспорта казахстанской продукции в разрезе регионов страны в виде региональных обзоров. Раздел «Иная аналитика» объединяет в себе аналитические отчеты, которые не вошли в другие аналитические разделы и являются необходимыми для экспортоориентированных предприятий, государственных органов и организаций, которые связаны с внешнеэкономической деятельностью. Одним из основных отчетов в данном разделе является анализ тенденций мировой и внешней торговли Казахстана. Еще одна группа материалов касается анализа доступа на рынок определенных государств. В этих отчетах приводится подробное описание специфики выхода на рынок страны, описываются вопросы логистики и складирования, специфика в разрезе отраслей. Большое внимание в анализе уделяется вопросам выработки стратегии выхода на данный рынок, инвестиционной и торговой стратегии, а также нюансы, связанные с оформлением экспортных операций.

В рамках интерактивного направления предприятия имеют возможность в режиме настоящего времени подать заявки по двум программам – возмещение затрат и участие в программе экспортной акселерации. Заявки, отправленные на портале, обрабатываются только специалистами QazTrade. Портал позволяет вести учет поданных заявок, а также фиксировать хронологию их обработки. Так, по программе возмещения части экспортных затрат существует следующий порядок – стартует прием заявок, который продолжается в течение месяца. Необходимо прикреплять определенный перечень документов,

утвержденный Правилами возмещения части затрат субъектов промышленно-инновационной деятельности по продвижению отечественных товаров и услуг обрабатывающей промышленности. Заявкам присваивается номер в порядке очередности подачи. На данный момент журнал заявок представляет собой Excel-таблицу, которая в ручном режиме обновляется техническими специалистами портала и загружается снова после внесения изменений. Текущее положение не позволяет отслеживать заявки в режиме реального времени, у экспортеров обоснованно возникают вопросы.

Также на портале реализован механизм обратной связи, что позволяет оперативно реагировать на те или иные ситуации. Так, имеется боковая панель с кнопками «Задать вопрос», «Сообщить о барьере», «Вы готовы к экспорту?», «Заявка на расчет логистики», ссылка на телеграм-чат. Прямое сообщение государства и экспортеров ведется через данный чат под названием `export.gov`. В режиме 24/7 специалисты и эксперты Министерства торговли и интеграции РК, а также QazTrade принимают обращения бизнеса и стараются решать все возникающие проблемы. На момент написания статьи телеграм-группа насчитывает более 2300 участников. Помимо этого в группе оперативно анонсируются предстоящие мероприятия, такие как выставки и торгово-экономические миссии, часть расходов которых финансируется за счет государственных средств, так и старт программ «Экспортный акселератор», вывод программ на электронную торговую платформу Alibaba и др. На текущий момент данная процедура не регламентирована. Предлагается по опыту Новой Зеландии внедрение механизма конфиденциальной регистрации торговых барьеров, их безотлагательного рассмотрения и устранения [4].

В будущем оператором планируется консолидировать все меры господдержки, которые предоставляются 10 государственными и квазигосударственными структурами, и портал `export.gov.kz` превратить в Единое цифровое окно — Digital Export. В настоящее же время на портале по консультационному направлению невозможно подать заявку на получение финансовых мер поддержки, к примеру, воспользоваться услугами АО «ЭСК «KazakhExport» напрямую. Посредством портала компания лишь перенаправляется непосредственно на организацию, оказывающую ту или иную услугу. В данном отношении большую роль играет взаимодействие с такими партнерами как АО «ЭСК «Kazakh Export», НПП РК «Атамекен» и другими.

Подобный факт демонстрирует то, что у портала существуют направления для добавления функционала. Невозможность консолидации всех мер поддержки говорит о различной ведомственной принадлежности институтов и инфраструктуры поддержки экспорта, и на данный момент они не работают как единое целое. Для эффективности и целесообразности работы единого экспортного портала необходимо уходить от подобной фрагментарной поддержки.

Для изучения мирового опыта предлагается обратиться к российской практике, как одной из самых успешно реализованных. Цифровая платформа «Мой экспорт» была запущена в ноябре 2020 года в рамках национального проекта «Международная кооперация и экспорт» [5]. Она работает в режиме одного окна и предоставляет экспортерам онлайн-доступ к государственным и бизнес-услугам. Услуги цифровой платформы «Мой экспорт» предназначены как для потенциальных и начинающих экспортеров, так и для экспортеров, имеющих опыт ведения внешнеэкономической деятельности. Главная цель платформы — упростить российским предпринимателям выход на внешние рынки. Экосистема обеспечивает бесшовное взаимодействие между компаниями, государством и другими участниками ВЭД.

Каталог сервисов включает аналитические отчеты и маркетинговые исследования, меры государственной поддержки, обучение ВЭД (онлайн-обучение, учебные пособия), правовая поддержка (интеллектуальная собственность, подготовка к экспортной сделке, сертификация и патентование), продвижение на внешние рынки (выставки и бизнес-миссии, поиск потенциального партнера, электронная торговля), сопровождение экспортных

поставок (валютный контроль, логистическое сопровождение, разрешительные документы, таможенное администрирование), финансовые продукты (гарантии, кредитование, страхование). Таким образом, суперсервисы этой системы обеспечивают решение основных задач бизнеса на каждом этапе экспортного цикла – от получения необходимых компетенций и поиска контрагентов до оформления экспортной сделки с использованием государственных сервисов и услуг Российского экспортного центра. Перед государством были поставлены конкретные и измеримые показатели результативности создания и работы такого портала. По итогам 2022 года количество услуг выросло с 14 до около 140, количество пользователей до 12 тысяч с 2,5 тысяч за 2020 год. Совокупный объем экспорта зарегистрированных на платформе компаний составил 78 млрд. долл. США.

Выводы и рекомендации

На основе анализа практики, а также опыта взаимодействия с национальной экспортной платформой выносятся следующие три рекомендации.

1. Усилить синергетический эффект от работы телеграм-группы Export.gov и единого портала рекомендуется за счет того, что экспортеры будут своевременно писать о возникшем барьере, далее это обращение будет регистрироваться на едином портале, с описанием проблемы, ФИО закреплённого исполнителя со стороны государственных органов, указания контактов для связи, статуса и решения. Так, экспортеры могут в режиме реального времени видеть статус своей заявки и изучить решения по другим барьерам, что нужно делать, чтобы не допустить подобных ситуаций. Будут исключены временные потери, ведь после оповещения о проблеме в телеграм-чате она начинает обрабатываться специалистами и параллельно идет процесс ее официальной регистрации в государственном органе, обновление статуса, закрепление специалиста и другие процедуры. Следует разработать регламент взаимодействия государственных органов при подаче обращений по устранению барьеров, возникающих при экспорте на внешние рынки. Например, необходимо установить обратную связь с экспортером в течение 10 дней и выработать дальнейшие шаги по устранению барьеров в течение 4 недель после регистрации торгового барьера с привлечением государственных органов, институтов развития по развитию несырьевого экспорта, торговых представителей и других заинтересованных сторон.

2. Основная доля посещений сайта приходится на раздел «Возмещение затрат по экспорту». Текущее взаимодействие по подаче заявки на возмещение требует усовершенствования технических возможностей портала, что приведет к прозрачному ходу исполнения заявок, высвободит человеческие ресурсы и позволит заявителям наблюдать за ходом исполнения услуги онлайн без обращения к оператору. Рекомендуется пересмотреть перечень подаваемых документов, официальные сроки оказания услуги и, в целом, оцифровать ее. Ручной метод работы тормозит рассмотрение заявок и получение экспортерами возмещения своих расходов. Заявки, поданные в 2022 году, на момент написания статьи не были обработаны на 100%, денежные средства еще не поступили заявителям. Большинство экспортеров судят о портале лишь по опыту взаимодействия по данной услуге.

3. По опыту других стран рекомендуется расширить функционал портала в части выдачи сертификатов, интеграции баз данных с государственными органами по статистике и таможене и других систем поддержки экспорта, превратив платформу в суперпортал. Упрощение взаимодействия предпринимателей с ведомствами, участвующими в оказании услуг и господдержки экспортерам – важный шаг в создании полноценной экосистемы поддержки экспортера. В результате экспортер, не переходя на сторонние сервисы, будет получать все услуги в одном месте. Получение результата, не замечая процесса оказания услуги – то, к чему нужно стремиться экосистеме. За счет минимизации участия человека в процессах регистрации запросов, принятия решений и предоставления поддержки сформируется новая реальность открытого взаимодействия государства и бизнеса.

Список литературы

1. Lahtinen, H., and Rannikko, H., 2018. Study on best practices on national export promotion activities. The European Economic and Social Committee (EESC), September 2018.
2. Правительство для бизнеса <https://services.atameken.kz/about>
3. Экспортный портал Республики Казахстан https://export.gov.kz/static_page?alias=about_portal
4. Служба поддержки экспорта Новой Зеландии <https://www.tradebarriers.govt.nz/>
5. Цифровая платформа России «Мой экспорт» <https://myexport.exportcenter.ru/>

Иманбаев М., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Децентрализация доходов местного бюджета (на примере IV уровня бюджета)

Аннотация. Одной из мер по децентрализации на местном уровне стала реализация 98-шагу «Плана нации - 100 конкретных шагов» (*далее – План нации*). Так с 1 января 2018 года в городах районного значения, селах, поселках, сельских округах (*далее – сельский округ*), численность проживающих в которых больше 2 тысяч человек, а с 1 января 2020 года в остальных сельских округах внедрен самостоятельный бюджет местного самоуправления (*далее - МСУ*).

Данный уровень бюджета является самым приближенным к гражданам, IV уровнем государственного бюджета. На сегодняшний день доходы IV уровня бюджета формируются из 8 видов налоговых поступлений, различных плат, штрафов и трансфертов из районного бюджета.

Несмотря на определенные положительные результаты, в формировании IV уровня бюджета наблюдаются и ряд недостатков. Например, наибольшую долю доходов бюджета МСУ по-прежнему составляют трансферты из вышестоящего бюджета, т.е. наблюдается довольно низкий уровень самодостаточности сельских бюджетов.

Объемы собственных доходов порой не покрывают даже административные расходы аппаратов акимов сельских округов. В этой связи Правительству необходимо расширять доходные источники бюджетов МСУ, а также принять меры по улучшению налогового администрирования на местах.

Ключевые слова: децентрализация, местный бюджет, доходы, налоги, налогооблагаемая база, сельский округ.

Проводимые в Казахстане политические реформы определяют дальнейший путь развития МСУ. Обязательным процессом развития данного института является децентрализация и разграничение функций и доходов между уровнями государственного управления. Более того, значительные диспропорции в развитии регионов в реалиях нашей страны является серьезным вызовом для унитарного государства. Задачей правительства в сложившейся ситуации является проведение действенных, и одновременно мягких реформ по эффективному распределению доходов между областями и городами республиканского значения. В нынешних реалиях рыночной экономике только бюджетно-налоговая политика становится единственным инструментом для равномерного развития регионов.

Повышение роли МСУ может не иметь эффекта для страны без должной финансовой самостоятельности данного уровня. В этой связи важно проводить постоянные замеры состояния бюджетно-налоговой политики, анализировать процессы, определять зоны роста,

следить за передовыми мировыми практиками. Реформа разграничения функций и полномочий должна идти одновременно с задачами повышения темпов экономического роста и роста качества жизни населения. Экономический рост, увеличивает налоговые доходы, которые в том числе остаются у регионов для решения собственных проблем.

Фискальная децентрализация должно идти не только путем деконцентрацией доходных источников между уровнями бюджета, но через расширение налогооблагаемой базы путем создания основы для долгосрочного ускоренного роста экономики и улучшения налогового администрирования. Последнее же, помимо всего прочего, должно концентрироваться и на выявлении потенциала сбора налогов. [2]

Такая же концепция прослеживается во всех программных документах страны последних лет, в том числе программе Президента РК План нации, Концепции развития МСУ в РК до 2025 года.

Рассмотрим более подробнее на основные этапы децентрализации бюджета МСУ.

Первым этапом можно назвать 2013-2015 годы, когда впервые аппаратам акимов сельских округов была предоставлена возможность формировать на контрольных счетах наличности средства от ряда налогов и платежей, в т.ч.: налога на транспортные средства, земельного налог, налога на имущество, платы за размещение рекламы, а также наложенные акимом административные штрафы и добровольные взносы граждан.

Собранные средства на данных счетах аким сельского округа имеет право использовать на оперативные нужды, в основном на благоустройства, санитарную очистку улиц и приобретения мелких товаров для аппарата акима и т.д., при этом все расходы согласовываются с собранием местного сообщества.

Однако по внутриведомственной информации Министерства национальной экономики РК все сельские округа страны, это порядка 2,4 тысяч административно-территориальных единиц, в период 2016-2018 годы сумели собрать на своих КСН всего порядка 2 млрд. тенге ежегодно.

Проведенный анализ показал, что причинами отсутствия динамики поступлений на КСН является невозможность качественного учета налогооблагаемых объектов в разрезе сельских округов, а также нежелание районных властей проводить инвентаризацию поступлений, т.е. терять доходы районного бюджета.

Второй этап связан с необходимостью дальнейшей децентрализации доходных источников. 11 июля 2017 года были приняты поправки в законодательства РК, предусматривающие внедрения полноценного самостоятельного бюджета на уровне МСУ.

В течение 2018 годов самостоятельный бюджет МСУ был внедрен во всех сельских округах, где проживают более 2 тысяч жителей.

С этого периода все переданные на МСУ налоги стали поступать на прямую на счета аппаратов акимов сел, минуя бюджет района или города областного значения. Для этих целей МФ РК проведена работа по совершенствованию форм налоговых отчетностей и доработки информационных систем органов государственных доходов и казначейства, а также банков второго уровня.

Третий заключительный этап, с 1 января 2020 года на четвертый уровень бюджета перешли все остальные сельские округа.

Процесс фискальной децентрализации продолжился и с 1 января 2022 года в бюджеты МСУ переданы поступления от единого земельного налога, плата за пользование земельными участками, поступления от продажи земельных участков и плата за продажу права аренды земельных участков.

Таким образом, на сегодня доходы IV уровня бюджета формируются из 8 видов налоговых и неналоговых платежей в виде:

- индивидуального подоходного налога с доходов, не облагаемых у источников выплаты;
- налога на имущество физических лиц;

- налога на транспорт с физических и юридических лиц;
- земельного налога с физических и юридических лиц на земли населенных пунктов;
- платы за размещение наружной (визуальной) рекламы в полосе отвода автомобильных дорог, проходящих через территории городов районного значения, сел, поселков, сельских округов;
- от аренды государственного имущества коммунальной собственности;
- добровольных сборов физических и юридических лиц;
- штрафов, взимаемых за административные правонарушения, предусмотренные Кодексом «Об административных правонарушениях»;
- доходов от продажи коммунальной собственности, а также трансфертов из районного бюджета [3].

Согласно таблице 1 в 2022 году фактические поступления налоговых и неналоговых платежей в IV уровень бюджета по сравнению с 2021 годом увеличился на 31,1%, в свою очередь в 2021 году было снижение на 5,6%. Вместе с тем, самодостаточность бюджетов МСУ не превышает 20,0% (в 2020 году – 13,4%, в 2021 году 17,1%, в 2022 году 18,9%). При этом рост в 2022 году обеспечен за счет новых видов доходных источников, переданных на уровень бюджета МСУ [1].

Таблица 1 – Структура доходной части местного бюджета

млн.тг

№	Виды налоговых и неналоговых платежей	2020 год				2021 год				2022 год			
		План	Факт	Откл.	Исп.%	План	Факт	Откл.	Исп.%	План	Факт	Откл.	Исп.%
	Всего	26 351	33 582	7 231	127,4	27 423	31 820	4 396	116,0	37 386	42 084	4 697	112,6
	<i>в том числе:</i>												
1	ИПН	8 300	9 647	1 347	116,2	4 062	5 085	1 023	125,2	6 072	7 197	1 125	118,5
2	Налог на имущество	670	782	113	116,8	929	1 153	223	124,0	1 277	1 455	177	113,9
3	Налог на землю	1 858	2 050	192	110,3	1 598	1 672	74	104,6	1 317	1 444	127	109,6
4	Налог на транспортные средства	14 724	19 933	5 210	135,4	20 369	23 219	2 851	114,0	23 850	24 901	1 052	104,4
5	Плата за размещение наружной (визуальной) рекламы	104	141	36	134,9	169	141	210	83,2	235	284	49	120,7
6	Неналоговые поступления	696	1 029	333	147,9	296	551	255	186,1	315	467	151	147,9
7	Единый земельный налог	-	-	-	-	-	-	-	-	98	165	169	168,5
8	Плата за пользование земельными участками	-	-	-	-	-	-	-	-	1 990	2 789	140	140,1
9	Поступления от продажи основного капитала	-	-	-	-	-	-	-	-	2 232	3 383	152	151,6

Источник: [1]

При этом рост в 2022 году обеспечен за счет новых видов доходных источников, переданных на уровень бюджета МСУ.

Средний бюджет одного сельского округа по стране составил порядка 95 млн тенге. Однако, как видно из таблицы 2, в разрезе сельских округов наблюдается сильная диспропорция в бюджетах МСУ в зависимости от численности населения и их экономической активности. Так, наименьший бюджет МСУ составляет порядка 20 млн тенге, а наибольший - 2,5 млрд тенге. Это свойственная картина для нашей страны, где плотность проживания сельского населения сильно варьируется от региона к региону.

Согласно таблице 2 по итогам 2022 года доходы бюджета МСУ составили 222 млрд тенге, из них порядка 42 млрд тенге, или 18,9%, - собственные доходы и 280 млрд тенге - трансферты из вышестоящего бюджета.

Вместе с тем, основная структура расходов выглядит следующим образом:

- Административные расходы – 44,2% (98,0 млрд.тенге);
- ЖКХ – 25,9% (57,6 млрд.тенге);
- Транспорт и коммуникации – 13,2% (29,3 млрд.тенге);
- Прочие – 16,7% (37,1 млрд.тенге).

Таким образом, собственные доходы IV уровня бюджета не покрывают даже административные расходы органов МСУ.

Еще одной причиной, замедляющей процесса децентрализации, является отсутствие у аппаратов акимов сельских округов соответствующего кадрового потенциала (низкая штатная численность, отсутствие соответствующих специалистов и т.д.).

При этом районные акиматы осуществляют финансирование по ряду существующих на уровне МСУ расходам полномочиям через свои профильные подведомственные организации (отделы ЖКХ, физ.культуры и спорта, занятости и социальных программ района).

Таблица 2 - Анализ доходной части бюджета сельских округов за 2022 год

млн.тенге

№	Наименование области	Числ. населения (чел.)	Всего доходов	в т.ч.	Кол-во с/о (ед.)	Сред. поступ. на 1 с/о в мес.	Сред. поступ. налог и неналог. на душу насел. в мес. (тенге)	Доля самодост. %	Сред. поступ. от трансфертов на душу насел. в мес.
				Налог и неналог.					
1	2			4					
	ИТОГО по РК	7 832 840	222 427	42 084	2 345	1,5	448	18,9	3,6
1	Акмолинская область	486 000	19 460	4 455	239	1,6	764	22,9	2,7
2	Актюбинская область	253 662	14 572	1 726	141	1,0	567	11,8	1,6
3	Алматинская область	1 635 093	26 793	11 940	253	3,9	609	44,6	9,2
4	Атырауская область	293 948	8 887	1 256	69	1,5	356	14,1	3,2
5	ВКО	519 867	24 782	3 174	247	1,1	509	12,8	2,0
6	Жамбылская область	681 966	16 681	2 445	156	1,3	299	14,7	4,0
7	ЗКО	321 905	10 867	1 772	150	1,0	459	16,3	2,9
8	Карагандинская область	287 540	18 815	2 176	202	0,9	631	11,6	1,4
9	Костанайская область	354 829	13 796	1 796	199	0,8	422	13,0	2,5
10	Кызылординская область	443 662	16 871	1 577	146	0,9	296	9,3	2,4
11	Мангистауская область	416 837	6 038	1 696	46	3,1	339	28,1	8,0
12	Павлодарская область	221 939	13 626	1 331	126	0,9	500	9,8	1,5
13	СКО	303 028	15 331	1 654	190	0,7	455	10,8	1,8
14	Туркестанская область	1 612 564	15 909	5 082	181	2,3	263	31,9	12,4

Примечание: в связи с отсутствием некоторых данных по вновь образованным областям, использованы показатели регионов без учета их преобразования.

Источники: [1], [4].

В этой связи, наиболее часто поднимаемой темой общественности является обеспечение финансовой и экономической самостоятельности сельских округов. Учитывая данные показатели расширение доходных источников бюджета МСУ станет логическим продолжением реформы по укреплению института МСУ в РК.

Данная потребность общества конечно же не остается без внимания руководства страны. Так, Правительством по Поручению Главы государства разрабатывается отдельного закона «О местном самоуправлении в Республике Казахстан», в котором будут четко разграничены функции местного государственного управления и самоуправления. В основном речь идет о децентрализации множества функций, которые с получением нового политического статуса, могут осуществляться сельскими акимами самостоятельно. Безусловно данные меры должны быть поддержаны и соответствующей фискальной децентрализацией.

В этой связи Правительству в рамках данного законопроекта необходимо расширять доходные источники бюджетов МСУ, а также принять меры по улучшению налогового администрирования на местах.

Выводы

Какие результаты достигнуты по внедрению 4 уровня бюджета?

К положительным моментам нужно отнести расширение самостоятельности самого нижнего уровня государственного управления. Формирование самостоятельного бюджета позволило расширить возможность акимов в решении актуальных вопросов местного значения и участия граждан в процессе принятия решений, направленных на развитие своего села, поселка. Кроме того, появилось возможность оценить налоговый потенциал каждого отдельно взятого сельского округа, что ранее не предоставлялось возможным.

Бюджет МСУ также, как и бюджет района, утверждаются маслихатом района, после его обсуждения на собрании местного сообщества, а исполнение бюджета возлагается на аппарат акима села, т.е. акимат планирует расходы бюджета с учетом интересов местного сообщества. Соответственно граждане получили возможность контролировать, на что расходуются их налоги.

После повсеместного внедрения бюджета МСУ на всей территории страны самостоятельные доходы сельских округов выросли более чем в 20 раз, с 2 млрд (КСН) до 42 млрд по итогам 2022 года (таблица 1). Эти средства значительно расширили самостоятельность аппаратов акимов сел и органов МСУ от вышестоящего акима. Появился крепкий фундамент, на котором можно дальше развивать органы МСУ.

Несмотря на достигнутые результаты, в управлении бюджетом МСУ наблюдаются определенные недостатки.

Так, наибольшую долю доходов бюджета МСУ по-прежнему составляют трансферты из вышестоящего бюджета, т.е. наблюдается довольно низкий уровень самодостаточности сельских бюджетов. Основной причиной является высокая централизация доходных источников, а также слабая работа по администрированию налогов на местах.

Безусловно данная работа будет кропотливой и сложной ввиду лимитированного кадрового состава и в целом низкого уровня кадрового потенциала на местах. Тем не менее для достижения полноценного эффективного функционирования МСУ необходимо совершенствование концептуальных норм законодательства, требующих в первую очередь политической воли руководства страны.

Рекомендации. Для оптимизации межбюджетных операций и снижения дефицита бюджета сельских округов предлагается рассмотреть возможность передачи следующих видов налогов и платежей на IV уровень бюджета:

- 50% налога на имущества юридических лиц;
- распределяемую часть КПП от МСБ;
- эмиссии в окружающую среду.

При этом учитывая диспропорции в поступлениях по регионам платы за эмиссию в окружающую среду, можно рассмотреть возможность разделения данного налога по видам для физических и юридических лиц (*по примеру налогов на транспортные средства и имущество*). Таким образом плату с физических лиц выплачивать в местный бюджет сельского округа, а от юридических лиц оставить на областном уровне.

Передача указанных видов налогов и платежей по расчетам МНЭ РК позволит увеличить самодостаточность бюджетов МСУ до 50% и значительно расширит их экономические возможности, и в то же время, сократит административные и организационные издержки при реализации субвенционных процедур.

Ожидаемые результаты:

1. Фискальная децентрализация значительно улучшит налоговое администрирование в регионах за счет непосредственной заинтересованности акимов сельских округов в расширении налогооблагаемой базы. Вследствие увеличения общественного контроля акимы

сельских округов получают возможность пополнить бюджеты сельских округов за счет выявления дополнительных резервов (незарегистрированные объекты предпринимательства, земельных участков и имущества и т.д.), а также увеличить контроль над своевременностью исчисления и уплаты вышеуказанных платежей.

При этом полагаем, что аппаратами акимов сельских округов, в отличие от уполномоченных органов, работа по выявлению неплательщиков налогов и обеспечению исполнения налоговых обязательств будет проводиться более эффективно.

2. Усилить работа по выявлению бесхозных и не используемых земельных участков, в целях их государственной регистрации или передачи в коммунальную собственность района или МСУ, либо его дальнейшей реализации, что в свою очередь, поспособствует увеличению основного капитала района и поступления в местный бюджет.

3. Создаст реальные условия формирования гражданского правосознания и общественных отношений между государственными органами и гражданским сообществом.

Расширение самостоятельности органов МСУ при активной работе акима сельского округа и местного сообщества позволит донести до граждан то, что при добросовестном исполнении своих налоговых обязательств, они одновременно будут и теми, кто будет получать от этого выгоду в виде решения вопросов местного значения.

Список литературы:

1. Статистические данные Министерства финансов РК и Министерства национальной экономики РК, собранные в рамках прохождения производственной практики;
2. Forbes Kazakhstan. «Лишь четыре региона Казахстана могут прокормить себя. Где взять деньги остальным?»
<https://forbes.kz/process/expertise/est-li-nalogovyie-rezervyi-u-regionov/>;
3. Бюджетный кодекс Республики Казахстан от 4 декабря 2008 года №95-IV <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K080000095> ;
4. Административно-территориальные единицы Республики Казахстан на 1 июля 2022 года. Сайт БНС АСПИР РК <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/publications/6381/> .

Казиева О., магистрант Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Новые подходы к эффективности взаимодействия органов государственных доходов и граждан

Аннотация. В научной статье исследуются вопросы по повышению клиентоориентированности органов государственного дохода путем улучшения сервиса обслуживания всех категорий налогоплательщиков с учетом ожиданий услугополучателей. Предлагается оптимизация форм налоговой отчетности и реализация «дружелюбного» интерфейса с предзаполнением строк, что снизит затраты налогоплательщиков на получение государственных услуг, высвободит ресурсы (информационные, кадровые, административные) для разгрузки программных продуктов и передислокации сотрудников на другие участки работы для более точечного администрирования.

Ключевые слова: органы государственных доходов, налоги, налогообложение, налогоплательщики, государственные услуги

Органы государственных доходов (до 2014 года - налоговые органы) являются государственным органом с наиболее низкой степенью, если можно так назвать,

«дружелюбности» со стороны бизнеса и населения. Ведь любое отчуждение денег вызывает негатив у общества независимо от причин и адресности использования собранных средств, в том числе финансов, пополняющих казну страны.

Более того, для обеспечения взыскания налогов и других обязательных платежей, фискальные органы прибегают к ряду контрольно-ограничительных мер, такие как, выставление уведомлений, приостановление расходных операций по банковским счетам налогоплательщиков, инкассовое изъятие образовавшейся задолженности, камеральный контроль, аудиторские проверки, проведение актов налогового обследования и другие. Безусловно, это связано с основной функцией органов государственного дохода – это своевременное и в полном объеме сбор налогов и других обязательных платежей в бюджет.

Подтверждением данного утверждения служат ежегодно проводимые (вплоть до 2016 года) социологические исследования «Исследовательского Центра «Сандж»» по заказу Ассоциации налогоплательщиков Казахстана.

Так, согласно ежегодно полученным выводам, налоговые органы, в особенности г.Алматы, г.Астаны, получили наихудшие отзывы от респондентов по степени удовлетворенности государственных услуг. Данная ситуация из года в год ухудшалась и достигла своего апогея в 2010 году, когда оценка работы налоговиков г.Алматы была на самом последнем месте среди всех регионов Республики и составляла 66%. [1]

При таких условиях, в 2010-2011 годах требовалось беспрецедентное принятие мер по кардинальному изменению ситуации по качеству оказания государственных услуг и обеспечению налогоплательщиков принципиально новым стандартам обслуживания, учитывающих все полученные негативные отзывы по деятельности фискального органа.

Поэтому, данный период был ознаменован внедрением ряда пилотных проектов, которые в последующем получили распространение во всех структурных подразделениях Налогового комитета Республики Казахстан. Более того, внедрённая Электронная система управления очередью с адаптацией и доработкой функционалов для государственной службы – далее получила распространение во всех государственных органах, связанных с прямым взаимодействием с услугополучателями. Обслуживание производилось по принципу «Одного окна».

Вторым важным решением было ведение института Модераторов, без эффективной работы которых сейчас сложно представить любой офис органа государственных доходов.

Благодаря принятию системных мер, инициатором которых являлись сотрудники налоговых органов г.Алматы, дальнейшие социологические исследования демонстрировали ежегодные положительные реакции со стороны налогоплательщиков на проводимые масштабные преобразования по качественному оказанию государственных услуг и повышению клиентоориентированности обслуживающих сотрудников. Исследовательский Центр «Сандж» вплоть до 2016 года в своих выводах подчеркивал 6-ти летний рост показателей по уровню удовлетворенности качеством налоговых услуг. Далее (2017-2023гг.) подобные исследования не проводились. На протяжении последних 12 лет данные преобразования стали неотъемлемой частью структуры обслуживания государственного органа.

Вместе с тем, за указанный период в вопросах качества услуг другие реформы сводились к поэтапной передаче функций в Центры обслуживания населения (НАО «Правительство для граждан») и переводу с барьерного на безбарьерный принцип обслуживания.

Более того, в рамках реализации «Плана нации - 100 конкретных шагов по реализации 5-ти институциональных реформ – 42 шагом было определено внедрение Всеобщего декларирования как инструмента обеспечения полноты собираемости налогов, противодействия теневой экономике и минимизации коррупции в стране.

Как видно из таблицы 1, по предварительным оценкам к 2025 году в систему всеобщего декларирования будут вовлечены порядка 70% населения Республики (~12 038 048 физических лиц).

Таблица 1 – Статистика по вовлечению в систему Всеобщего декларирования физических лиц

человек

Показатель	Годы				
	2021	2022	2023 (прогноз)	2024 (прогноз)	2025 (прогноз)
Количество физических лиц по Всеобщему декларированию	810 376	725 831	1 597 950	4 829 711	12 038 048
Казахстан	810 376	725 831	1 597 950	4 829 711	12 038 048
г.Алматы	52 168	52 168	107 523	327 951	1 614 369

Источник: [2]

Проведение такого масштабного проекта требует значительной подготовки информационных систем, кадрового резерва и организационных моментов. Поэтому вопрос по снижению времени на подготовку, прием и сдачу форм налоговой отчетности (*далее – ФНО*), затрачиваемое время на посещение налогового органа, оптимизация ФНО, высвобождение сотрудников с приема и обработки на участки администрирования являются наиболее актуальными.

Как видно из таблицы 2, по г.Алматы из года в год наблюдается увеличение представлении отчетности с 1 472 193 форм в 2019 года до 1539 658 отчетов по итогам 2022 года. Аналогично, количество зарегистрированных налогоплательщиков (*далее – НП*) из года в год растет: прирост на 10-13% с показателем 2019 года (с 2 121 724 субъекта за 2019 год до 2 387 295 НП за 2022 год).

Таблица 2 – Структура государственных услуг, предоставляемых налогоплательщикам по г.Алматы

Показатель	Годы				
	2018	2019	2020	2021	2022
1	2	3	4	5	6
I. Количество оказанных услуг в ОГД г.Алматы, в т.ч.	4 571 333	4 484 428	4 310 609	3 247 621	3 168 682
Электронной форме	4 274 356	4 201 991	4 224 970	3 183 317	3 151 646
Явочно	283 675	269 304	78 590	61 937	12 155
через НАО	13 302	13 133	7 049	2 367	4 881
II. Количество представленных ФНО, в т.ч.	1 472 193	1 548 725	1 570 381	1 474 923	1 539 658
Электронной форме	1 464 419	1 541 705	1 560 065	1 463 448	1 530 257
Явочно на бумажном носителе	443	389	1 098	4 071	3 251
Отправлены по почте	7 331	6 631	9 218	7 404	6 150
В т.ч. очередные ФНО	-	-	-	873 378	926 196

В т.ч. «пустограмки»	-	-	-	81 243	82 557
Доля «пустограмок», в (%)				9,3	8,9
III. Среднее время ожидание в очереди (мин.) в ОГД г.Алматы	8:13	6:19	4:38	3:03	0:01
IV. Среднее время обслуживания (мин.) в ОГД г.Алматы	7:56	6:16	5:31	1:19	0:04
V. Среднее количество операторов в ОГД ЭСУО г.Алматы	92	87	85	74	69
VI. Количество зарегистрированных НП в г.Алматы, в т.ч.	2 121 724	2 165 587	2 199 323	2 287 546	2 387 295
ЮЛ	123 736	124 321	127 352	131 046	137 463
ИП	163 408	159 088	154 010	169 492	222 928
ФЛ	1 834 580	1 882 178	1 917 961	1 987 008	2 026 904

Источник: [2]

Цифры по представлению форм свидетельствуют, что порядка 9-9,3 % отчётности сдается в виде «пустограмок» - без значений в период отсутствия финансово-хозяйственной деятельности НП. Это ведет, прежде всего, к загрузке информационных систем не только ОГД, но и ЦОНов, излишние расходы НП на изготовление электронно-цифровой подписи, сдачу форм, отвлечение времени на исполнение налоговых обязательств, не приносящий ни одной из сторон данного процесса выгод и перспектив.

Ситуация усугубляется, если наступает случай не сдачи ФНО: влечет подключение целого ряда фискальных функций государственного аппарата в виде выставления уведомлений, приостановления расходных операций по банковским счетам НП, признание субъекта – бездействующим со всеми вытекающими негативными последствиями (отказ банков второго уровня в открытие банковских счетов, наложение административных взысканий в виде предупреждения, штрафов).

В этой связи остро стоит вопрос о необходимости кардинального пересмотра вопросов оказания государственных услуг органов государственных доходов через призму реализации Концепции «Слышащего государства», в рамках деbüroкратизации и клиентоориентированности госаппарата.

Требуется улучшение доступности услуг для НП через расширение способов и возможностей в предоставлении и получении услуг в электронном виде, явочно и через Колл центр.

Выводы и рекомендации

1. Внедрение гибридной модели обслуживания: унифицированной, персонифицированной. Предлагаемая модель обслуживания предусматривает действующий в настоящее время порядок обслуживания посредством электронной системы управления очередью (далее – ЭСУО) (унифицированный по принципу «одного окна») использовать только в период наступления сроков сдачи ФНО и уплаты налогов.

В обычные дни использовать персонифицированный принцип обслуживания в зависимости от причины обращения: модератором определяется соответствующий приоритет и Пакет обслуживания без ограничений по временным и другим параметрам (максимально 15 минут на 1 посетителя):

– Пакет «Бастау»/ «Старт» - для начинающих предпринимателей, в рамках которого клиенту предоставляется полная информация и разъяснения не только по налоговому и таможенному законодательству, но и по направлениям поддержки предпринимательства в рамках ДАМУ, Акимата, НПП Атамекен;

– Пакета «Кәсіпқой»/«Профи» - для обслуживания профессиональных бухгалтеров опытными сотрудниками на паритетных условиях, с учетом конфиденциальности;

– Пакет «Құрмет»/«Почетный» - для представителей старшего поколения – предусмотрен, при котором обслуживание представителей старшего поколения осуществляется с максимальным сервисом, что исключает нервозность со стороны людей преклонного возраста;

– Пакет «Әлеуметтік»/ «Социальный» - для обслуживания людей с ограниченными возможностями, но активно занимающихся предпринимательской деятельностью. Преимущество в удобном расположении (1 этаж), сопровождении после вызова сигнальной кнопкой;

– Пакет «Өрлеу»/«Прогресс» - для активных пользователей электронными услугами предусмотрен, в рамках которого граждане могут получить не только налоговые услуги, но и электронные услуги других государственных органов через Портал электронного правительства egov.kz.;

– Пакет «Балапан» /«Детский» - оперативное обслуживание клиентов с детьми, обслуживание производится в непосредственной близости с детским уголком, что позволяет родителям видеть своих детей во время обслуживания.

2. Оптимизация форм налоговой отчетности. Предлагается внести внедрение в новый Налоговый кодекс стимулирующей поправки, согласно которой «налоговая отчетность, непредставленная в установленные сроки, считается представленной с нулевыми показателями», т.е. исключение необходимости представления «пустогравок» (опыт Грузии);

В дополнение предусмотреть предварительное автозаполнение отчетности на основании данных, имеющихся в органе государственных доходов и уполномоченных органов. НП может согласиться с данными либо направить свое возражение и внести исправления.

Необходимо создать функционал «Электронный наставник» для оказания помощи налогоплательщикам в заполнении ФНО путем опросника/анкеты с последующим автозаполнением форм. Система напоминания по обязательствам налогоплательщика путем анализа регистрационных данных, выбранного режима налогообложения, превышения доходов с последующим переходом на обязательства по представлению других ФНО (обязательная постановка на учет по НДС, переход НП из специального режима в другой, на общеустановленный режим налогообложения) и пр.

При этом следует создать «дружелюбный интерфейс» налоговой отчетности, выражающийся в простоте и понятности заполняемых строк. Идеальным считается документ, к которому не нужна инструкция, поэтому особое внимание необходимо уделять наименованию строк и столбцов в таблицах, чтобы информация была предельно понятна для получателя;

3. Доступность информации. Расширение функции Колл Центра с возможностью получения услуг через функции самообслуживания и предоставления услуг через операторов посредством идентификации пользователя.

В целом, предлагаемые меры будут способствовать повышению эффективности взаимодействия органов государственных доходов с налогоплательщиками, что положительно повлияет на рост государственных доходов.

Список литературы:

1. Качество налоговых услуг в Казахстане. Исследовательский Центр «Сандж», Налоговый Комитет РК, Ассоциация налогоплательщиков РК // <https://sange.kz/>
2. Внутренняя информация по Комитету государственных доходов Министерства финансов РК, Департамента государственных доходов по г.Алматы, разрешенная для использования

Қуандық А.Қ., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының

Мемлекеттік сатып алудың бір көзден алу және конкурс тәсілі механизмдерін жетілдіру жолдары

Андатпа. Зерттеу жұмысында қолданыстағы мемлекеттік сатып алу механизмдерінде орын алып отырған проблемалық мәселелер қарастырылған.

Қолданыстағы мемлекеттік сатып алу заңдылығына жыл сайын өзгерістер мен толықтырулар жүйелі түрде енгізіліп отырғанымен, мемлекеттік сатып алуды тікелей шарт жасасу жолымен бір көзден алу барысында оны негіздеу критерийлері айқындалмаған, тисінше ол тәжірибеде әртүрлі түсіну, яғни пайымдауларға әкелуде.

Рейтингтік-балдық жүйе пайдаланылатын конкурс адами факторларды мейлінше азайтуға бағытталғанымен, жұмыс тәжірибесін растауда кеткен қателік-сәйкессіздіктер көп, әрі жеңімпазды анықтаудың екінші критерийі – қаржылық тұрақтылықты есептеуде ашықтық жоқ.

Бұл жағдайлар заңнама талаптарына өзгерістер енгізуді және мемлекеттік сатып алуларды жүзеге асыратын мемлекеттік сатып алу веб-порталының функционалына толықтыруларды қажет етіп отыр.

Бұл жағдайдың өзектілігі Мемлекет басшысының Қазақстан халқына Жолдауында мемлекеттік сатып алу туралы жаңа заңнаманы қабылдау туралы тапсырмасымен айқындалған.

Түйін сөздер: мемлекеттік сатып алу, бір көзден сатып алу, конкурс, шағымдану, камералдық бақылау.

Жыл сайын қолданыстағы мемлекеттік сатып алу заңнамасына өзгерістер мен толықтырулар енгізіліп, жетілдіру шаралары жүйелі түрде жүргізіліп келеді.

Дегенмен, проблемалық мәселелер аз емес.

Осыдан болса керек, Мемлекет басшысы жаңа мемлекеттік сатып алу заңнамасын қабылдауды, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мемлекеттік сатып алуларына жаңа тәсілдерді қарастыруды тапсырды [1].

Зерттеу жұмысында қолданыстағы мемлекеттік сатып алу механизмдерінде кездесетін проблемалық мәселелер негізделі келе, оларды шешу жолдары ұсынылып отыр.

Күтілетін нәтиже: орын алатын бұзушылықтардың азаюы мен тәжірибеде кездесетін бюрократиялық кедергілерді жою.

Зерттеу жұмысы аясында сатып алудың бір көзден алу және конкурс тәсілімен ұйымдастырылатын сатып алулар зерделенді.

Бұл ретте, проблемалық сұрақтар екі бағытта қарастырылды:

- нормативтік-құқықтық актілер талаптарын негізділігі мен қолданылуы тұрғысынан қайта қарастыру;
- мемлекеттік сатып алу веб-порталының функционалын жетілдіру.

Бір көзден алуға қатысты.

Бір көзден алудың өзге тәсілдермен сатып алу мүмкін болмаған айрықша жағдайларда жүргізілетіндігі туралы норманың енгізілуі [2] бұл көрсеткіштің 2021 жылғы 1 505 663 сатып

алумен салыстырғанда 2022 жылы 963 086 бірлікке немесе 64 пайызға азаюға әкелгені № 1 кестеден көрінеді (№ 1 кесте).

№ 1 кесте – Бір көзден сатып алу тәсілі бойынша талдау

Жыл	2021	2022
Бір көзден алу, оның ішінде:		
Тікелей шарт жасасу	1 505 663	542 577
Өтпеген сатып алу бойынша	396 723	699 962

Дереккөз: [3].

Дегенмен, аталған нормада көрсетілген айрықша жағдайлардың сипаттамасы немесе тізбесі нақтыланбаған [2].

Нәтижесінде, бұл норманы тәжірибеде әртүрлі сипатта түсіну жағдайы орын алды.

Мысалы: прокуратура органдарының бір көзден негізсіз сатып алуды жүзеге асырды делінген ұсынымы негізінде Қызылорда облысында 2022 жылы Әдеп кеңесінде 11 ауылдық округ әкімінің тәртіптік ісі қаралып, 8-іне мемлекеттік қызметке кір келтіргені үшін шара қолданылған.

Мемлекеттік сатып алу веб-порталының «ФЛК» (Пішімді-логикалық бақылау) бөлімінде белгілі бір әлеуетті өнім берушілермен ғана заңнаманың бірқатар нормалары бойынша бір көзден алуға қолжетімділік берілді [3], бірақ бұл да заңнамада айрықша жағдай ретінде белгіленбеген.

Яғни, бір көзден сатып алу негізділігін айқындау нормасының қолданылуы өз тиімділігін көрсете алмады, негізсіз бюрократиялық кедергілерді тудырды.

Өтпеген сатып алулардың қорытындысы бойынша бір көзден алу №1 кестеге сәйкес, 396 723-тен 699 962-ге немесе 43 процентке артқан.

Бұл кейбір тауар, жұмыс немесе көрсетілетін қызметтер нарығындағы бәсекелестіктің өте төмендігімен байланысты. Мысалы:

- телефон, яғни байланыс қызметі табиғи монополия тізбесінен шығарылып тасталғанымен, көптеген аудан және ауылдарға «Қазақтелеком» АҚ-нан басқа бұл қызметті жеткізетін кәсіпкерлер жоқ. Оған себеп, Кеңес Одағы кезеңінен бастап, телефон желілерінің барлық шет аймақтарға бір желімен жеткізілуі әрі телефон канализациясы бойынша аталған мекеменің табиғи монополия субъектісі болып табылуы [4].

- Мерзімді басылымдарға жазылу қызметі бәсекелестік ортаға шығарылғанымен, бұл қызметпен айналысатын кәсіпкерлер аз, барлық дерлік аймақтарда «Қазпошта» АҚ пошта саласындағы уәкілетті орган ретінде жүзеге асырады [5].

Мұндай мысалдарды кәсіби спорт тауарлары, мүгедектерге арналған арнайы техникалық құралдар мен санаториялық-курорттық ем, улы қалдықтарды тасымалдау мен жоюға қатысты мемлекеттік сатып алуларға да қатысты келтіруге болады.

Яғни, бірқатар салаларда бәсекелестік ортаның жоқтығы себепті, бір көзден алу тәсілін мүлдем алып тастау мүмкін емес.

Конкурс тәсілімен мемлекеттік сатып алу рәсімдерін жүргізу кезеңінде:

1) Заңнамамен рейтингтік-балдық жүйе пайдаланылатын конкурс тәсілі арқылы құрылыс-монтаждау және жобалау жұмыстарын жариялау құқығы белгіленді [6].

Аталған сатып алуда жеңімпаз комиссия құрылмастан, веб-порталдағы екі критерий: қазынашылық органдармен расталатын жұмыс тәжірибесі мен мемлекеттік кірістер органдарымен қалыптастырылатын қаржылық тұрақтылық көрсеткіші арқылы автоматты түрде анықталады және қорытындылары шағымдануға жатпайды [7].

Анықтама.

Мемлекеттік сатып алу саласындағы электрондық депозитарий – веб-порталда қалыптастырылатын әлеуетті өнім берушілердің жұмыс тәжірибесінің болуын растайтын мәліметтер мен құжаттарды қамтитын электрондық деректер қоры

Аталған тәсілге адами фактордың ықпалы болмағанымен, негізгі критерийлеріндегі сәйкессіздіктерді анықталысымен жою, ол үшін жауапкершілікке тарту заңнамамен реттелмеген.

Тәжірибеге сүйенсек, Қызылорда облысының мемлекеттік сатып алу басқармасы өткізген:

- «А» ЖШС-нің нысанды пайдалануға беру актісінде жұмыстың түрі «күрделі жөндеу» деп көрсетілгенімен, электрондық депозитарийде «жаңа құрылыс» ретінде;

- «В» ЖШС-нің II-деңгейлі жауапкершілікті нысаны I-деңгейлі болып бекітіліп, сатып алу қорытындысымен негізсіз шартты жеңілдікке есептелген.

Нәтижесінде, электрондық депозитарийде қалыптасқан жұмыс тәжірибелеріне қатысты қателіктердің орын алуы себепті, бұл сатып алу тәсілінің мерзімі еке есе уақытты құрайтын ашық конкурс тәсіліне қарағанда, 11 есе аз уақытта ұйымдастырылатынын № 2 кестеден көруге болады.

№ 2 кесте – 2023 жылдың I-тоқсанында конкурс тәсілімен өткізілген мемлекеттік сатып алуларға талдау

Тәсіл	Өткізілгені, саны
Ашық конкурс	41 283
РБЖ конкурс	3 612

Дереккөз: [3].

Бұдан бөлек, электрондық депозитарийді қалыптастыруда мыналар ескерілуі қажет:

- жұмыс тәжірибесіне қатысты мәліметті енгізерде сәйкессіздік және жалған мәлімет ұғымдарының заңдылықпен айқындалмауы мердігердің жауапкершіліктен құтылуына жағдай туғызады;

- барлық дерлік жобалау-сметалық құжаттама мен олар бекітілетін сараптамада жауапкершілік деңгейі, функционалдық мақсаты, күрделілік деңгейі туралы мәліметтің анық көрсетілуі жұмыс тәжірибесін растауға толық мүмкіндік берер еді;

- барлық қосылған, біріктірілген жұмыс тәжірибелері бойынша қайта тексеріп шығу, E-GOV жүйесі арқылы интеграция көмегімен автоматты түрде қайта ұйымдастырылған мекемелерді анықтау мүмкіндігін қарастыру.

2) Конкурс жеңімпаздарын анықтаудың негізгі критерийлерінің бірі – қаржылық тұрақтылық критерийі бойынша ақпарат жаппай қолжетімділік негізінде орналастырылмаған. Нәтижесінде, кәсіпкерлердің өзара шағым жасау жағдайлары орын алуда.

Мысалы, 2022 жылы Қызылорда облысында ұйымдастырылған құрылыс-монтаждау жұмыстарына «А» ЖШС қатысып, бірнеше рет жеңімпаз ретінде айқындалды. Бұл жағдайға шағым білдірген «В» ЖШС-нің арызын қарау нәтижесінде уәкілетті орган «А» ЖШС-нің төлеген салықтарында қателіктер анықталғанын көрсетіп, барлық сатып алулардан шеттету ұсынылды. Дегенмен, комиссия тарапынан аталған қателіктерді көру үшін тиісті интернет-ресурстардан қолжетімділік болмағандықтан, тек хат негізінде өтінімді кері қайтару орын алды.

- 3) Ашық конкурспен жүргізілген сатып алулар қорытындысына шағымдану процесі:
- бес жұмыс күнінде облыстық ішкі мемлекеттік аудит органына жүгіну, қаралу мерзімі – он жұмыс күні;
 - бұл органның шешіміне бес жұмыс күнінде одан жоғарғы тұрған органға шағымдану, қаралуы бес жұмыс күні;
 - аталған органның шешімімен келіспей берілген шағым Қаржы министрлігінің Ішкі мемлекеттік аудит апелляциясы департаментімен он бес жұмыс күнінде қаралады [2];
 - аталған процедуралардың нәтижелерімен келіспеу әлеуетті өнім берушінің сот органдарына жүгінуіне әкелуі мүмкін, ол орта есеппен 8-9 айға созылады [8].

Нәтижесінде, қаржының уақытылы игерілмеуі жағдайлары орын алады.

Мысалы, «Шыны жасау зауытынан АГТС-1-ГТП-1 және ГТП-2-ГТП-Наурыз, Махамбет газ құбырына дейін 1,2 МПа жоғары қысымды газ құбырын және Қызылорда облысы Махамбет және Наурыз кентінің ішкі орамды газ құбырын салу» ЖЖ» жұмыс жобасы бойынша техникалық қадағалау қызметін» сатып алудың 2021 жылғы 15 қыркүйектегі қорытындысына берілген шағым барлық көрсетілген инстанциялардан өтіп, соңғы кассациядағы шешім тек 2022 жылы 9 желтоқсанда қабылданғанша, бөлінген қаржысы бюджетке кері қайтарылды.

Яғни, шағымдану процесі мерзімдік қысқартуларды қажет етеді.

4) Тәжірибеде кәсіпкерлерге қойылатын талаптардың тауар, жұмыс, көрсетілетін қызмет түріне қарамастан салыстырмалы біркелкілігі орын алған. Кейде ол талаптар да қойылмай, сапасыз тауарлар алу жағдайлары да кездесетіндігі жасырын емес.

Мысалы, «С» тапсырыс беруші А4 форматындағы ақ қағазды жариялағанда, бір буманың ішінде 500 дана болуы тиістілігін көздемеген. Нәтижесінде, 500 дана ақ қағазға бөлінген қаржыға кәсіпкер тарапынан 100 даналық бумалар әкеліп берілген.

Бұл үлгілік техникалық ерекшеліктер мен талаптарды белгілеуді қажет етеді.

5) Тәжірибедегі тексеріс шараларының арасындағы сәйкессіздіктер: барлық дерлік сатып алулар жоспарлаудан бастап шарт жасалғанға дейін камералдық бақылаудан өтуіне арнайы бес жұмыс күні қарастырылып, заңдылығы тексеріліп, «прокамералино» статусы болғанымен [9], бұл сол сатып алу бойынша үш жыл көлемінде анықталуы мүмкін әкімшілік жауапкершіліктен босатпайды [10].

Мысалы, Қызылорда облысы бойынша 2022 жылы камералдық бақылаудан өткен бір көзден сатып алулар бойынша 180 қызметкерге әкімшілік айыппұл салынған.

6) Біліктілікті алдын ала іріктеу тәсілімен жүргізілетін сатып алудың басты критерийі – әлеуетті өнім берушіде отандық тауар өндіруші екендігін дәлелдейтін индустриалды сертификаттың болуы көзделген. Ал, тәжірибеде компьютер құрылғыларының құрамдас бөлшектерінің бәрі шетелдікі, елімізде олар тек құрастырылады, себебі құны арзан. Бұған қоса, индустриалды сертификат алу рәсімі бірнеше ұзақ сатылардан тұрады.

Сондықтан, отандық тауар өндірушілерді қолдау, олардың арнайы тізбесін жасақтап, сатып алулардағы қосымша қолдау тетіктерін қарастыру қажет.

Жоғарыдағы мәселелер негізінде жасалатын тұжырымдар және берілетін ұсыныстар:

1) Бір көзден сатып алу негізінің салалық нормалармен және (немесе) веб-порталдың «ФЛК» бөлімімен айқындалуын – айрықша жағдайларға жатқызу немесе аз сомаға жарияланатын бір көзден алудың халықаралық тәжірибесін ескере отырып, бұл норманың негізділігін қайта зерделеу. Бұл ретте, тапсырыс берушінің кем дегенде үш баға ұсынысынан тұратын бәсекелестік ортаны да қалыптастыруын ескеру қажет. Әрі «ФЛК»-ның нақты бір тармақ бойынша бекітілуін қарастыру;

2) Мемлекеттік сатып алуға қатысуға ниеттенген кәсіпкерлерге қатысты ақпарат жариялылығына қатысар кезеңінде келісім берілуі, қолжетімділіктің қамтамасыз етілуі;

3) Камералдық бақылаумен қамтылған мемлекеттік сатып алу рәсімдерінің заңдылыққа сәйкестілігі туралы уәкілетті орган белгісінен кейін қайта тексерілмеуі,

зандылықты қолданудың заң шығарушы органмен ғана рәсімделетін бір ғана позициясы болуы прецедентін енгізу;

4) Сатып алу қорытындысына берілген жергілікті уәкілетті органның қорытындысының үш жұмыс күні ішінде жоғарғы тұрған органның, келесі үш жұмыс күнінде Қаржы министрлігімен сапа бақылау шараларынан өткізілуі. ҚР Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексіне апелляциялық сатыдағы сот шешімінің күшіне енуін немесе кассациялық сот тәртібімен істерді қарау мерзімін қысқарту.

5) Электрондық депозитарийдағы жұмыс тәжірибесін растау функциясын құрылыс саласындағы уәкілетті органға беру, веб-портал арқылы анық емес ақпаратты уәкілетті органмен бұғаттауын қарастыру.

6) Жиі сатып алынатын тауарлар, жұмыстар және көрсетілетін қызметтердің техникалық сипаттамаларын дайындап, оларды біріздендіріп, цифрландыру.

Қорытындылай келе, зерттеу жұмысы бойынша негізгі жасалатын тұжырым: мемлекеттік сатып алу саласын халықтың қажеттіліктерін қанағаттандырудың тиімді құралы ретінде қарастыру қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысының 2022 жылғы 16 наурыздағы және 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдаулары. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyin-kazakstan-halkyna-zholdauy-1622340>;

2. Мемлекеттік сатып алу туралы. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 4 желтоқсандағы № 434-V Заңы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000434>;

3. Мемлекеттік сатып алу веб-порталы <https://goszakup.gov.kz>;

4. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Табиғи монополияларды реттеу комитетінің ресми сайты <https://www.gov.kz/memleket/entities/krem/documents/details/438973?lang=kk>;

5. Пошта туралы. Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 9 сәуірдегі № 498-V Заңы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000498#z5>;

6. Рейтингтік-балдық жүйе пайдаланылатын конкурс тәсілімен мемлекеттік сатып алу тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің тізбесін бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2022 жылғы 18 қаңтардағы № 46 бұйрығы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200026605>;

7. Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2015 жылғы 11 желтоқсандағы № 648 бұйрығымен бекітілген, Мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру қағидалары <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012590>;

8. Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі. Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 29 маусымдағы № 350-VI ҚРЗ Кодексі <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000350>;

9. Камералдық бақылау жүргізу қағидаларын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2015 жылғы 30 қарашадағы № 598 бұйрығы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012599>;

10. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ Кодексі <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235>.

Садуақас К., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Оценка влияния государственной поддержки на рост в сельском хозяйстве Республики Казахстан

Аннотация. В статье исследуются вопросы эффективности государственной поддержки агропромышленного комплекса Республики Казахстан. В данной статье проведен регрессионный анализ для выявления зависимости влияния объема государственной поддержки на улучшение показателей сельского хозяйства, а именно на рост валовой продукции сельского хозяйства. Регрессионный анализ проводился на основе данных за период 2010-2021 годов. Анализ данных выявил что уровень государственной поддержки оказывает влияние на рост валовой продукции в сельском хозяйстве Республики Казахстан.

Ключевые слова: государственная поддержка, валовый выпуск, агропромышленный комплекс.

Введение

Вопрос совершенствования системы государственной поддержки агропромышленного комплекса рассматривается в целях повышения эффективности механизмов государственной поддержки и эффективного использования ресурсов, в том числе выделяемых из государственного бюджета.

Кроме того, данный вопрос систематически поднимается Главой Государства, представителями агробизнеса. Так, с их стороны поднимаются вопросы эффективности выделения и использования средств на развитие АПК, справедливого распределения земельных и водных ресурсов. Также отмечаются проблемы, связанные с необходимостью повышения качества жизни на селе, улучшения состояния дорожно-транспортной и социальной инфраструктуры, в том числе школ и детских садов, а также подготовки кадров [1].

Также Касым-Жомарт Токаев выступая с Посланием народу Казахстана подчеркнул что в сложившейся крайне нестабильной международной обстановке огромное значение приобретает обеспечение продовольственной безопасности страны [2].

Рассмотрение данного вопроса нашло отражение в трудах многих известных как отечественных, так и зарубежных ученых.

Так, вопросы государственного регулирования и государственной поддержки АПК представлены в исследованиях ряда зарубежных ученых, таких как Бородин И.К., Быканова И.А., Клочкова Т.В., Калинин А.М., Самохвалов В.А., Самыгин Д., Кудрявцев А., Котулица Р., Кравчакова-Возарова И. и др.

Бородин И.К. в своей работе «Совершенствование методов государственной поддержки сельского хозяйства в России на основе программно-целевого подхода» (2014) рассмотрел оценку влияния мер государственной поддержки на рост валовой продукции сельского хозяйства и индекса физического объема.

Был сделан вывод об отсутствии существенных связей между ресурсами государственной программы и такими важными экономическими характеристиками, как увеличение валовой продукции сельского хозяйства и индекса физического объема сельскохозяйственной продукции [3].

Вопрос распределения мер государственной поддержки и объемов сельскохозяйственной продукции также рассматривался Быкановой И.А., Клочковой Т.В. (2014) в работе «Статические методы оценки эффективности субсидий».

В результате проведенного исследования авторы приходят к выводу, что существует прямая связь между государственной поддержкой и посевной площадью [4].

Калинин А.М., Самохвалов В.А. (2020) в своей работе «Эффективность финансовой поддержки сельского хозяйства: общая оценка и межбюджетный эффект» рассмотрели модель, в которой усилия государства существенно влияют на выпуск продукции и валовую добавленную стоимость (ВДС) отрасли.

Эти модели позволяют утверждать, что зависимость результатов сельскохозяйственной деятельности от объема финансовой поддержки отрасли со стороны

государства не просто существует, она значима с точки зрения результатов ее деятельности [5].

Самыгин Д. и Кудрявцев А. (2018) также рассмотрели в своей работе «Стратегические инструменты распределения государственной поддержки аграрного сектора» зависимость доли валовой продукции от объема государственной поддержки. Результаты эконометрического анализа показали, что доля валовой продукции в сельском хозяйстве не связана с объемом субсидий отрасли, взаимосвязь между этими показателями практически не прослеживается [6].

Котулица Р., Кравчакова Возарова И. (2015) в работе «Количественная оценка влияния субсидий на производственные показатели сельского хозяйства Словакии» также рассмотрели взаимосвязь между объемом мер государственной поддержки и объемом валовой продукции сельского хозяйства [7].

Среди отечественных ученых следует отметить экономистов, которые также рассматривали вопросы совершенствования политики, проводимой в аграрной сфере. Так, По мнению Султановой Г.Т. и Сапаровой Г.К., сущность государственной поддержки аграрного хозяйства заключается в совокупности методов и форм экономического влияния государства, направленных на создание условий, обеспечивающих экономический рост сельскохозяйственной сферы и создание эквивалентного межотраслевого обмена в системе АПК [8-9].

Вопросы совершенствования финансовой поддержки АПК Республики Казахстан рассматривали Иткусова, А.Х., Жоламанова, М.Т. [10-11].

Высоко и объективно оценивая результаты, полученные вышеуказанными учеными, можно отметить, что и в современных условиях проблема развития аграрного производства в Республике Казахстан остается актуальной и требует системного решения.

Основная часть

Основной целью нашего исследования является выявление влияния объема государственной поддержки на улучшение показателей сельского хозяйства, а именно на рост валовой продукции сельского хозяйства.

Регрессионные модели были построены на основе данных о государственной поддержке для всех категорий фермерских хозяйств в финансовом выражении, валовой продукции и посевных площадях за 2010 и 2021 годы.

Таблица 1 – Основные показатели, используемые для регрессионного анализа по сельскому хозяйству

Годы	Объем валовой продукции сельского хозяйства (млн. тенге)	Объем государственной поддержки (тыс.тенге)	Посевные площади (тыс.га.)
2010	1442630,10	56438,11	21 438,7
2011	2286042,30	68307,57	21 083,0
2012	1999046,60	90036,91	21 190,7
2013	2949484,98	88448,80	21 271,0
2014	3143678,12	146882,90	21 244,6
2015	3307009,62	173676,30	21 022,9
2016	3684393,24	220730,70	21 473,6
2017	4070916,84	260485,20	21 839,9
2018	4474088,13	226179,70	21 899,4
2019	5151162,95	357251,80	22 135,8
2020	6334668,83	387416,60	22 582,3
2021	7515433,45	409210,40	22 925,7

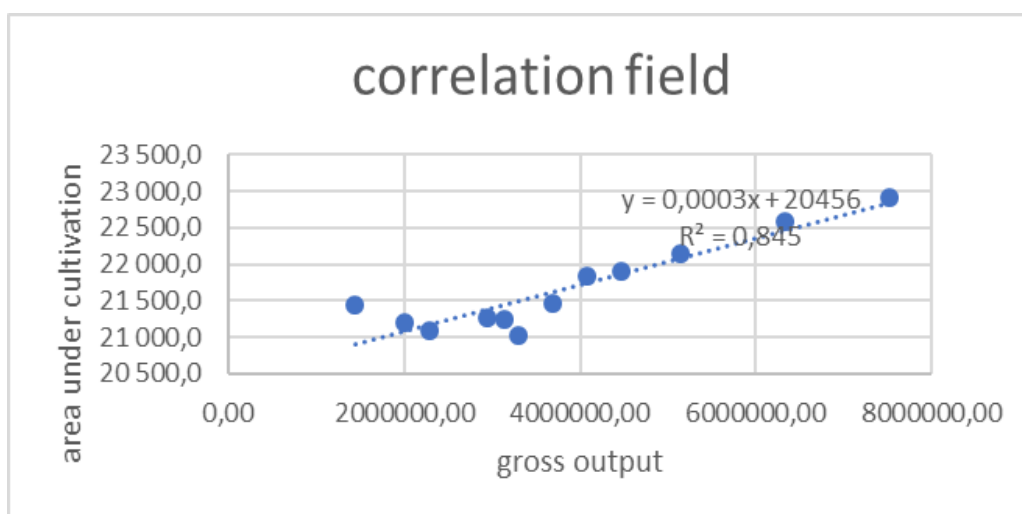
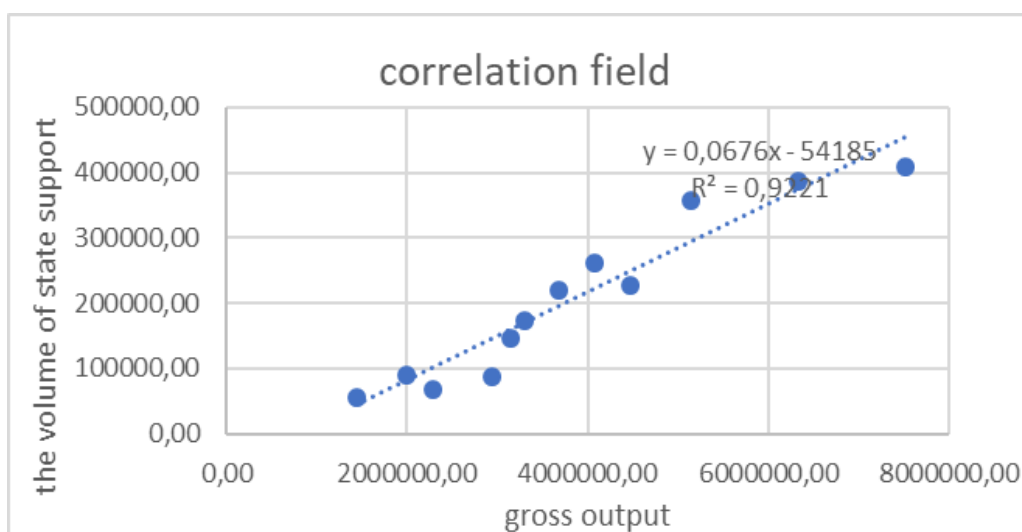
На основе данных Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан и веб-сайта statgov.kz [12].

Для построения модели используем метод множественной регрессии.

Выдвинуты 2 гипотезы:

1. H_0 : все коэффициенты $b_1, b_2 = 0$, то есть линейной зависимости между переменными Y и X_i нет.

2. H_1 : $b_1, b_2 \neq 0$, то есть существует линейная зависимость между Y и по крайней мере одним X_i . Чтобы проверить гипотезы, мы построим множественную линейную регрессию

В таблице 3 приведены результаты регрессионного анализа.

SUMMARY OUTPUT

Regression Statistics	
Multiple R	0,967718006
R Square	0,936478139
Adjusted R Square	0,92236217
Standard Error	497288,2326
Observations	12

ANOVA	df	SS	MS	F	Significance F
Regression	2	3,2812E+13	1,6406E+13	66,341754	4,10E-06
Residual	9	2,22566E+12	2,47296E+11		
Total	11	3,50377E+13			

	Coefficients	Standard Error	t Stat	P-value	Lower 95%	Upper 95%	Lower 95,0%	Upper 95,0%
Intercept	-15892837,03	11877162,83	-1,338100458	0,2136865	-42760846	10975171,94	-42760846	10975171,94
the volume of state support X 1 area under cultivation X2	10,04009858	2,788636055	3,600361748	0,0057451	3,731765554	16,34843161	3,731765554	16,34843161
	815,5172821	571,873335	1,426045301	0,187606	-478,1500788	2109,184643	-478,150079	2109,184643

RESIDUAL OUTPUT

Observation	Predicted gross output (million tenge)	Residuals	Standard Residuals
1	2157437,517	-714807,4169	-1,589117299
2	1986507,753	299534,5466	0,665907374
3	2292535,311	-293488,7114	-0,652466633
4	2342065,753	607419,2317	1,350378278
5	2907220,221	236457,895	0,525679117
6	2995428,417	311581,2068	0,692688792
7	3835412,871	-151019,6295	-0,335737851
8	4533275,95	-462359,1104	-1,027889252
9	4237380,321	236707,8098	0,526234712
10	5746134,101	-594971,1489	-1,322704442
11	6413160,118	-78491,28461	-0,174497152
12	6911996,84	603436,6118	1,341524355

PROBABILITY OUTPUT

Percentile	gross output (million tenge)
4,166666667	1442630,1
12,5	1999046,6
20,83333333	2286042,3
29,16666667	2949484,985
37,5	3143678,116
45,83333333	3307009,624
54,16666667	3684393,241
62,5	4070916,84
70,83333333	4474088,131
79,16666667	5151162,952
87,5	6334668,833
95,83333333	7515433,451

Уравнение регрессии имеет следующий вид:

$$Y = -15292837,03 + 10,04009858 * X_1$$

$R^2 = 0,93$, что означает, что 93% колебаний объема валовой продукции сельского хозяйства объясняются X_1 значениями объема государственной поддержки.

Давайте оценим коэффициенты регрессии на предмет значимости.

Мы используем несколько методов проверки:

1) Значение P для коэффициентов должно быть не более 0,05.

Это вероятность ошибки. В построенной модели коэффициент для переменной X_1 значим, так как они соответствуют условию P – значение < 0.05 . 2) Находим табличное значение статистики Стьюдента и сравниваем его с наблюдаемым значением. Поскольку $T_{table} > T_{crit} = 2,45$ для переменной X_1 , то коэффициенты регрессии b_1 являются статистически значимыми.

3) Если верхняя и нижняя границы доверительного интервала имеют разные знаки для одной и той же переменной (например, нижняя 95% положительна, а верхняя 95% отрицательна), то коэффициенты регрессии не являются значимыми. В нашей модели нижняя и верхняя границы имеют одинаковые знаки переменной X_1 , поэтому эти коэффициенты регрессии значимы. Таким образом, оценка модели показала, что коэффициент b_1 с переменной X_1 является статистически значимым и надежным.

Наличие гетероскедастичности было проверено с помощью теста Уайта. По его результатам $R\text{-square} = 0.60$

$$W_{набл} = n * R^2 = 12 * 0.60 = 7.2$$

$$X^2_{крит} (5; 0,05) = 11,07$$

Поскольку $W_{набл} < X^2_{крит}$, гомоскедастичность присутствует.

Выводы и рекомендации

Проведенный регрессионный анализ показал, что $R^2 = 0,93$, что означает, что 93% колебаний объема валовой продукции сельского хозяйства объясняются X_1 значениями объема государственной поддержки. Остальные 7% приходятся на неучтенные факторы.

В то же время стоит отметить, что более совершенная модель требует увеличения числа наблюдений и введения дополнительных объясняющих переменных.

Уравнение модели, описывающее взаимосвязь между валовым выпуском сельскохозяйственной продукции и уровнем государственной поддержки, имеет вид:

$$Y = -15292837,03 + 10,04009858 * X_1$$

Если x увеличится на 1 единицу, то y увеличится на 10,04 единицы.

Проведенный анализ показал, что на рост валовой продукции сельского хозяйства в большей степени влияет уровень государственной поддержки.

Коэффициент при X_2 незначителен, что объясняется тем, что на рост валовой продукции влияют не только посевные площади, но и, например, производство продукции животноводства.

При дальнейшем регрессионном анализе рекомендуется увеличить количество наблюдений, ввести дополнительные объясняющие переменные не только в отрасли растениеводства, но и в сфере переработки и производства продуктов животного происхождения.

Что касается дальнейшего повышения эффективности государственной поддержки АПК то необходимо принять ряд мер, направленных на совершенствование действующих механизмов оказания государственной поддержки что еще в большей степени будет оказывать влияние на рост валовой продукции и как следствие- обеспечивать продовольственную безопасность.

Список литературы:

1. <https://eldala.kz/novosti/kazahstan/13464-tokaev-vstretilsya-s-predstavitelnyami-agrarnogo-biznesa>;
2. Послание Президента РК народу Казахстана «НОВЫЙ КАЗАХСТАН: ПУТЬ ОБНОВЛЕНИЯ И МОДЕРНИЗАЦИИ» от 16 марта 2022 года;
3. Бородин И.К. "Совершенствование методов государственной поддержки сельского хозяйства в условиях дефицита бюджета" ФГБНУ "Всероссийский институт аграрных проблем и информатики им. А.А. Никонова" www.viari.ru.-2014
4. Быканова, И.А. Ключкова Т.В. Статические методы оценки эффективности использования субсидий / И.А. Быканова, Т.В. Ключкова. — Текст: прямой // Молодой ученый. — 2014. — № 21 (80). — С. 285-288. — URL: <https://moluch.ru/archive/80/14528/>
5. Калинин А.М., Самохвалов В.А. "Эффективность финансовой поддержки сельского хозяйства: общая оценка и межбюджетный эффект" // Проблемы прогнозирования. 2020. №5 (182).
6. Самыгин, Д., Кудрявцев А. "Стратегические инструменты распределения государственной поддержки аграрного сектора". Экономическая политика. 2018. Том 13. № 5. С. 156-175
7. Кравчакова Возарова И., Котулица Р. Количественная оценка влияния субсидий на производственные показатели сельского хозяйства Словакии, 3-я ГЛОБАЛЬНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ по БИЗНЕСУ, ЭКОНОМИКЕ, МЕНЕДЖМЕНТУ и ТУРИЗМУ, 26-28 ноября 2015 г., Рим, Италия.
8. Сапарова Г.К., Глеужанова М.А., Учкемпирова А.Б. Роль аграрного сектора в развитии экспортного потенциала экономики Республики Казахстан //Проблемы агрорынка. – 2016. – No2. – С. 62-64.
9. Султанова Г.Т. Проблемы и перспективы развития аграрного производства в Республике Казахстан в современных условиях: дис. ... на соискание степени доктора философии (PhD): 6D050600. – Нур-Султан, 2020. – 18 с. 9
10. Иткусова, А.Х. Значение государственной финансовой поддержки сельского хозяйства в Республике Казахстан [Текст] / А. Х. Иткусова // Транзитная экономика. - 2021. - № 1 (125). - С. 95-98. - Библиогр.: с. 98 ISSN 2413-4953.

11. Жоламанова, М.Т. Финансовая поддержка агропромышленного комплекса Казахстана [Текст] / М.Т. Жоламанова, А.К. Шайхутдинова // "Туран" университетінің хабаршысы = Вестник университета "Туран". - 2018. - № 2 (78). - С. 182-188. - Библиогр.: с. 188 ISSN 1562-2959.

12. [https:// stat.gov.kz/official/industry/14/statistic/7](https://stat.gov.kz/official/industry/14/statistic/7)

НОВЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КУРС КАЗАХСТАНА: ПУТИ ОБНОВЛЕНИЯ И МОДЕРНИЗАЦИЯ

Агибаев Е., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Диверсификация как драйвер развития страны

Аннотация. В данной статье исследуется процесс диверсификации экономики Республики Казахстан, акцентируется внимание на наличии «Голландской болезни» или же «Эффекта Гронингена» в экономике страны - основного экономического эффекта, присущего странам, обеспечивающих экономический рост и усиление национальной валюты страны за счёт развития сырьевой отрасли и экспорта сырьевых товаров, тогда как отечественное производство теряет темпы роста и конкурентоспособность на мировом рынке, а страна начинает значительно отставать в промышленном развитии от общемирового тренда. В конечном итоге, запасы сырья истощаются, на рынке сырья возникает негативная волатильность цен, что в конечном результате может привести экономику страны к сложному и низкоперспективному положению.

Данное утверждение обосновывается путем определения четырех признаков, присущих «Голландской болезни», по итогам рассмотрения которых будут предложены основные направления по ее устранению.

Ключевые слова: диверсификация, обрабатывающая промышленность, голландская болезнь, экспорт и импорт, добыча нефти, инвестиции, инновации.

Экономика Казахстана является лидирующей среди стран Центральной Азии, а также первой экономикой среди стран Содружества Независимых Государств после Российской Федерации, реализующая экспортно-сырьевую модель экономического роста. В соответствии с ежегодным рейтингом развитости стран, формирующимся Международным валютным фондом, Казахстан входит в число развивающихся стран мира и занимает 33 место по итогам 2022 года [1].

За последние два десятилетия Казахстан добился серьезных успехов в области государственной политики и эффективно распорядился крупными доходами добывающей отрасли путем внедрения налогового-бюджетной системы, регламентируемой четкими правилами. Тем не менее, диверсификация все еще остается трудной задачей для страны, находящейся на одиннадцатом месте в мире по запасам нефти [2].

Основная стратегия диверсификации - обеспечение стабильности путем усиления региональной экономики. Это достигается посредством создания рабочих мест, сокращения производственных издержек, увеличения мощностей и наличия стратегии региона в кратко, средне и долгосрочной перспективе.

Первоочередная задача развивающихся стран является создание мощной и конкурентоспособной промышленности для обеспечения экономического роста. Однако это же и является главной проблемой, ввиду необходимости осуществления крупных вложений в долгосрочный инвест портфель.

Казахстан же, как развивающаяся страна, с момента обретения независимости обладал большим сырьевым запасом и промышленной базой. Всё это было взаимосвязано с налаженными торговыми взаимоотношениями со странами постсоветского пространства.

Сегодня же Казахстан проходит через длительный период устойчивого экономического роста с уверенным повышением величины ВВП на душу населения. 31 год

непрерывной тяжелой работы привели к улучшению социально-экономических условий жизни населения, снижению бедности, безработицы и повышению покупательской способности. Основой экономического процветания страны экспортно-сырьевая модель экономического роста [3].

Благодаря проделанной работе по итогам 2022 года по версии Всемирного Банка [4] Казахстан по объему валового внутреннего продукта, рассчитанном по паритету покупательной способности (ППС), расположился на 42 месте, обойдя по данному показателю такие страны, как Австралия, Чехия, Израиль и т.д.

Между тем, регулярный рост ВВП посредством экспортной политики может привести к «Голландской болезни» или к «эффекту Гронингена».

«Голландская болезнь» носит негативный характер, который приводит к приоритетному развитию сырьевого сектора в ущерб производственному [5] и характеризуется следующими признаками:

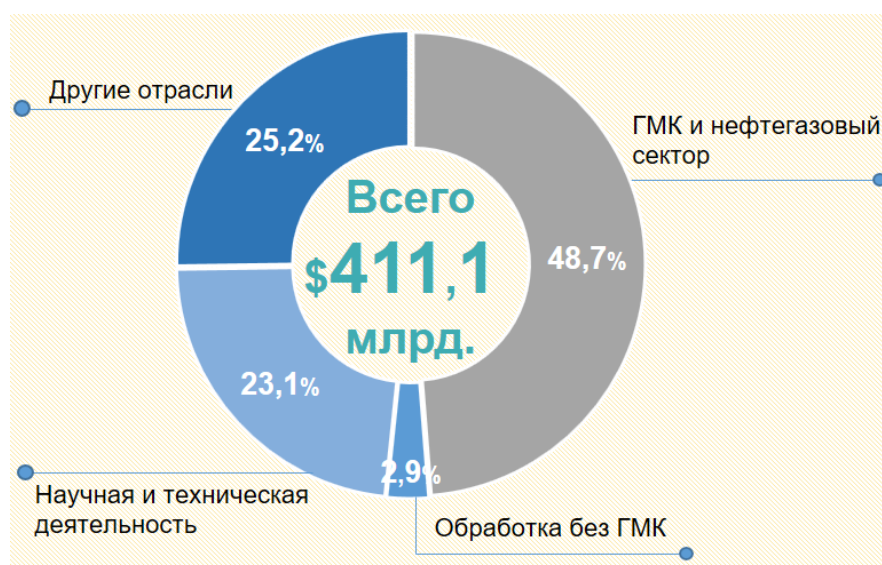
- 1) концентрация инвестиций в добывающих отраслях;
- 2) бурный рост сырьевого сектора;
- 3) завышение реального курса национальной валюты;
- 4) завышение оплаты труда в целом по экономике;

В последствии «Голландская болезнь» приводит к экономическому росту в краткосрочном периоде, образовательному и технологическому отставанию, изменению структуры экспорта, удорожанию банковских кредитов и снижению объемов инвестирования, а также замедлению темпов экономического роста в долгосрочном периоде. На сегодняшний день экономике Казахстана присущи данные признаки.

Первый признак.

Согласно информации Национального Банка Республики Казахстан [6], с 1993 по 2022 годы порядка 50% прямых иностранных инвестиций были направлены в горно-металлургический и нефтегазовый сектора, тогда как в обрабатывающую промышленность без ГКМ лишь 2,9% (рис. 1).

Рисунок 1 – Поступления ПИИ в период с 1993 по 2022 годы [7]

Составлено автором на основе источников:

<https://www.nationalbank.kz/ru/news/pryamyie-investicii-po-napravleniyu-vlozheniya>

<https://www.stat.gov.kz/official/industry/161/statistic/8>

При этом 23,1% средств были инвестированы в научную и техническую деятельность, которая включает в себя геологическую разведку, что также не относится к обрабатывающей промышленности.

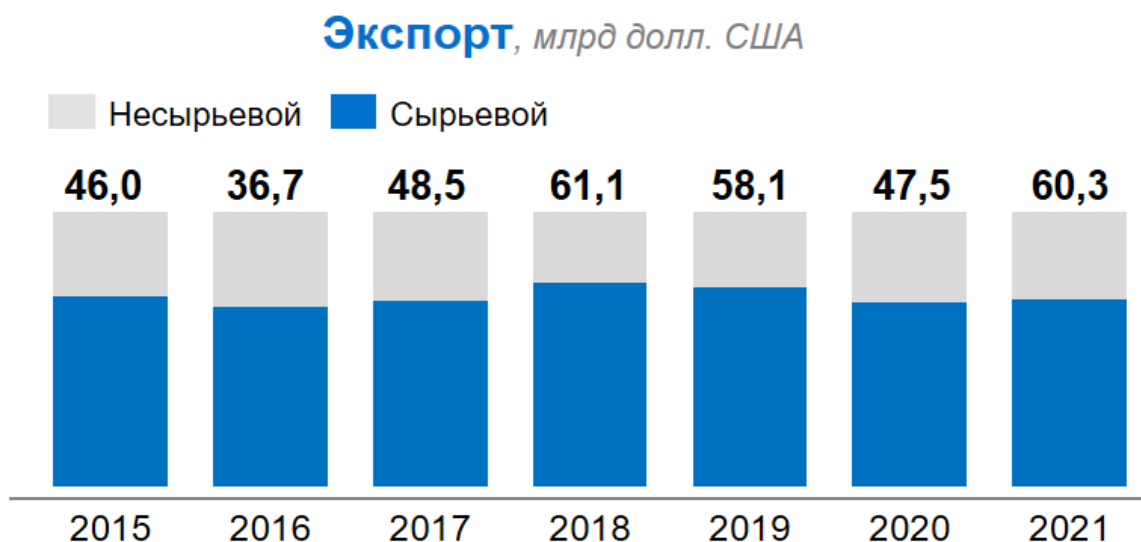
Таким образом на протяжении длительного времени наблюдается дисбаланс экспортных потоков, который был направлен в сторону увеличения экспорта **сырьевых товаров** (в первую очередь нефти). Значительный дисбаланс в инвестициях приводит к потере конкурентоспособности несырьевых отраслей, снижению производства и увеличению импорта, что в дальнейшей порождает зависимость и снижает в целом производственный потенциал [8].

Второй признак.

Экспорт сырья товаров на начальных этапах становления Казахстана, как государства, был реальным выходом из кризиса 90-х. Тем более, еще со временем Советского союза в стране была концентрация сырьевых предприятий, обеспечивающих регулярно растущий экспорт.

Сегодня же в Казахстане выбран новый курс с позапным отходом от экспорта, однако пока что основной акцент сохранён на развитии сырьевого сектора (рис. 2).

Рисунок 2. Экспорт сырьевых и несырьевых товаров [9]

Составлено автором на основе источников:

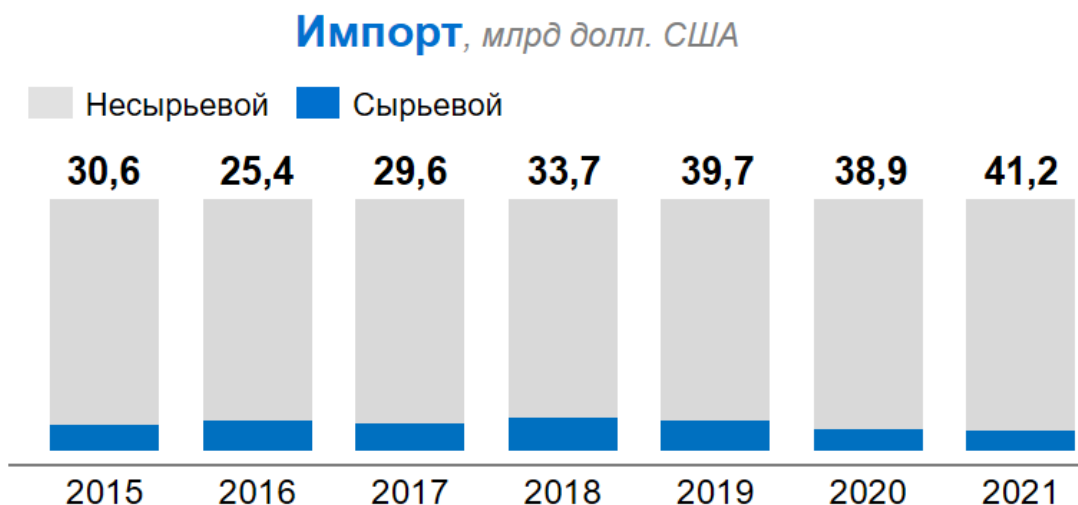
<https://www.nationalbank.kz/ru/news/platezhnyy-balans-vn-sektora>

<https://www.stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/8>

Как показано на рисунке 2 объем экспорта сырьевых товаров за последние 7 лет **неизменно** **превышал** экспорт несырьевых. Высокая концентрация инвестиций в добывающих отраслях **не позволила диверсифицировать экспортную** **корзину**. При этом сырьевая экспортозависимость и низкий уровень диверсификации экспорта ведут к циклической экономической уязвимости на фоне высокой **волатильности** цен на нефть, а также структурным и институциональным **перекосам** в экономике.

Вместе с тем развитие сырьевого **сектора** негативно сказалось на производственном секторе - недостаточность развития отечественной промышленности вылилось в серьезнейшую зависимость от импорта (рис. 3).

Рисунок 3. Импорт сырьевых и несырьевых товаров [10]

Составлено автором на основе источников:

<https://www.nationalbank.kz/ru/news/platezhnyy-balans-vn-sektora>

Как показано на рисунке 3 за последние 7 лет объемы несырьевого импорта многократно превышали объемы сырьевого импорта. Особенно это стало заметно в последние годы, когда значения за 2021 год опустились ниже уровня 2015 года. Высокая зависимость от импорта готовых товаров делает экономику Казахстана уязвимой к валютам основных торговых партнеров, что ведёт к инфляционным рискам и, соответственно, снижению покупательской способности национальной валюты. Это подтверждает существующую аксиому, что ослабление национальной валюты способствует росту экспорта и сокращению импорта, а ее укрепление влияет на них прямо противоположно. Еще одним фактором, подтверждающим второй признак «Голландской болезни» (*бурный рост сырьевого сектора*) является изменение структуры экономики Казахстана в целом.

Если провести анализ структуры ВВП Республики Казахстан с 1990 года, то ситуация выглядит следующим образом (таб. 1).

Таблица 1. Структура экономики Республики Казахстан с 1995 по 2021 гг.

Отрасли	1995	1998	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Промышленность	23,5	24,4	32,6	29,8	32,9	24,7	26,1	26,8	28,2	27,5	27,1	29,6
Горнодобыча		7,9	13	15,8	19,5	12,7	12,9	13,6	14,9	14,5	12,2	14,1
Обработка		12	16,5	12	11,3	10,1	11,3	11,2	11,4	11,4	13,1	13,6
С/Х	12,3	8,6	8,2	6,4	4,5	4,8	4,6	4,6	4,4	4,4	5,4	5,1
Остальные	64,2	67	59,2	63,8	62,6	70,5	69,3	68,6	67,4	68,1	67,5	65,3
ВВП	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Составлено автором на основе источников:

<https://stat.gov.kz/edition/publication/month>

<https://www.stat.gov.kz/official/industry/151/statistic/8>

<https://www.stat.gov.kz/official/industry/14/statistic/8>

Начиная с 1995 года вклад сельского хозяйства в ВВП страны неминуемо падал и лишь в 2020 году (*спустя 25 лет*) были показаны положительные результаты по сравнению с предыдущим годом. Схожая ситуация и в обрабатывающей промышленности – с 2000 года объемы обработки ежегодно падали и

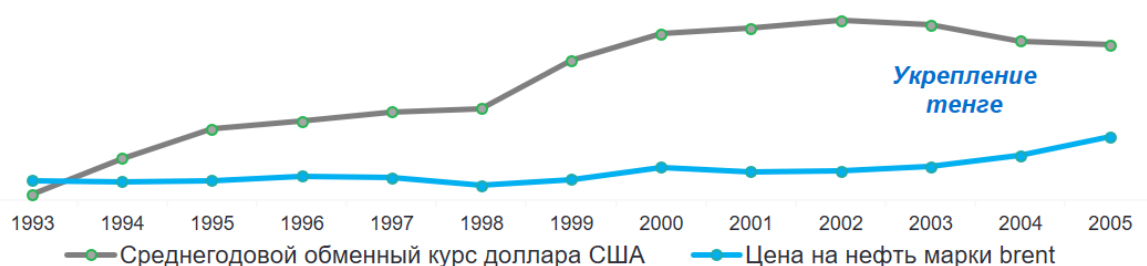
лишь в 2016 году была зафиксирована положительная динамика (16 лет спустя). Тогда как объемы горнодобычи регулярно увеличивались и в 2010 году составили рекордные почти 20%.

Третий признак.

Завышение реального курса национальной валюты является неотъемлемой частью «Голландской болезни». Данный экономический импульс произошел и с казахстанским тенге, а именно путем его привязки к стоимости «черного золота», ознаменовавшую победу «партии экспортёров», но не открывших ясных перспектив другим субъектам экономики [11].

Об этом уже неоднократно высказывались множество отечественных и зарубежных экономистов. Если взглянуть на инфографику приведенную ниже, то можно выявить взаимосвязь между курсом тенге и стоимостью нефти (рис. 4 и рис. 5).

Рисунок 4. Цена на нефть марки Brent и доллар США [12].

Составлено автором на основе источников:

<https://ru.investing.com/commodities/brent-oil>

https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/как-menyalsya-kurs-dollar-v-kazahstane-za-30-let-456727/

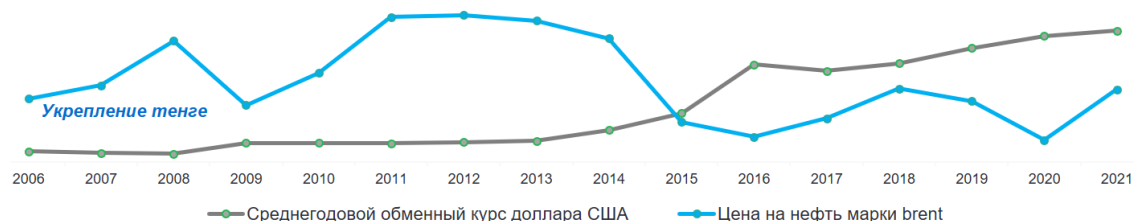

Рисунок 5. Цена на нефть марки Brent и доллар США [12].

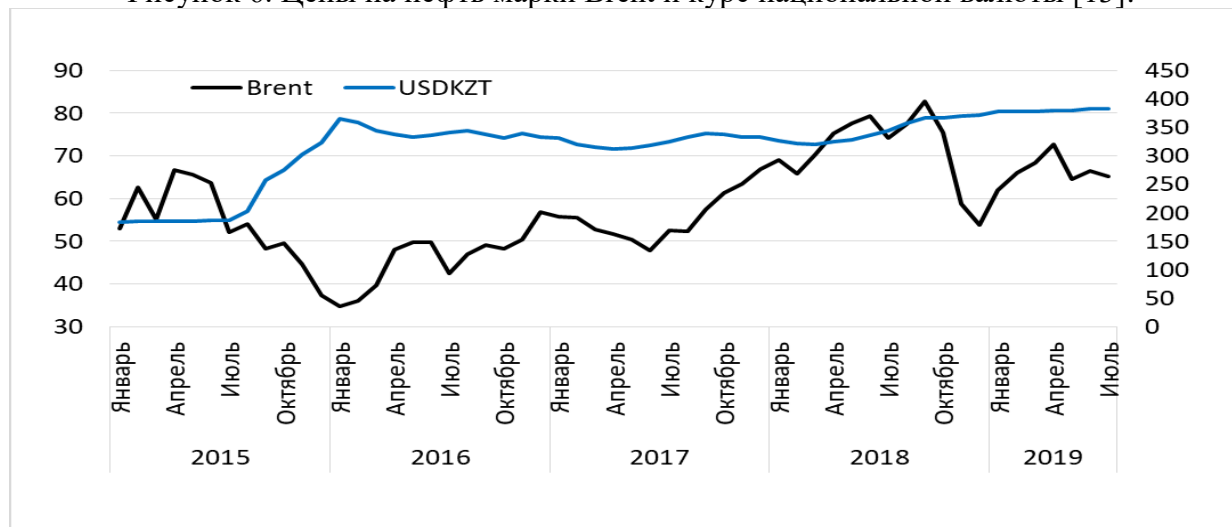
Составлено автором на основе источников:

<https://ru.investing.com/commodities/brent-oil>

https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/как-menyalsya-kurs-dollar-v-kazahstane-za-30-let-456727/

Первые симптомы «Голландской болезни» по признаку укрепления курса национальной валюты начали проявляться ещё в 2003 году. Укрепление курса тенге продолжилось до 2008 года. С 2003 по 2008 год курс тенге к доллару США укрепился на 21,5% с 153,3 тенге за доллар в 2002 году до 120,3 тенге в 2008 году. В дальнейшем произошел переход национальной валюты на «свободно плавающий курс», влияние на который оказывают множество факторов, и если провести анализ цен на нефть марки Brent и курса национальной валюты за период с 2015 по 2019 годы, то ситуация выглядит иначе (рис. 6).

Рисунок 6. Цены на нефть марки Brent и курс национальной валюты [13].

Составлено автором на основе источников:

<https://ru.investing.com/commodities/brent-oil>

https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/как-menyalsya-kurs-dollar-a-v-kazahstane-za-30-let-456727/

Проанализировав конвертирование курса Казахстанского тенге к доллару США и цены на нефть за 4 года (с 2015 по 2019 год), можно прийти к выводу, что эти показатели имеют слабую корреляцию.

Несмотря на рост цен на нефтяном рынке в период с лета 2017-го по осень 2018 года с 47 долларов до 82 долларов за баррель (+35 долларов), на укрепление тенге это никак не сказалось.

Бизнес - аналитик Центра исследований прикладной экономики Диас Кумарбеков в своё время констатировал связь курса тенге с ценами на нефть, считая, что связь слабо прослеживается и корреляция составляет меньше 10%.

Экс-председатель правления БРК Болат Жамишев в 2018 году неоднократно заявлял, что при лишь существенное изменение цен на нефтяном рынке оказывает ощутимое влияние на Казахстанский тенге.

Исходя из вышесказанного можно прийти к выводу, что если до 2008 года было явное проявление «Голландской болезни» на курсе национальной валюты, то с переходом на «плавающий курс», данное проявление не наблюдается, либо слишком малозаметно.

Четвертый признак.

Четвертым признаком, подтверждающим наличие «Голландской болезни» в экономике Казахстана, является завышение оплаты труда при несоответствующем уровне производительности труда. Во всем мире производительность труда, то есть эффективность, с которой предприятия объединяют трудовые и капитальные ресурсы для производства товаров и услуг, является важнейшим фактором экономического роста.

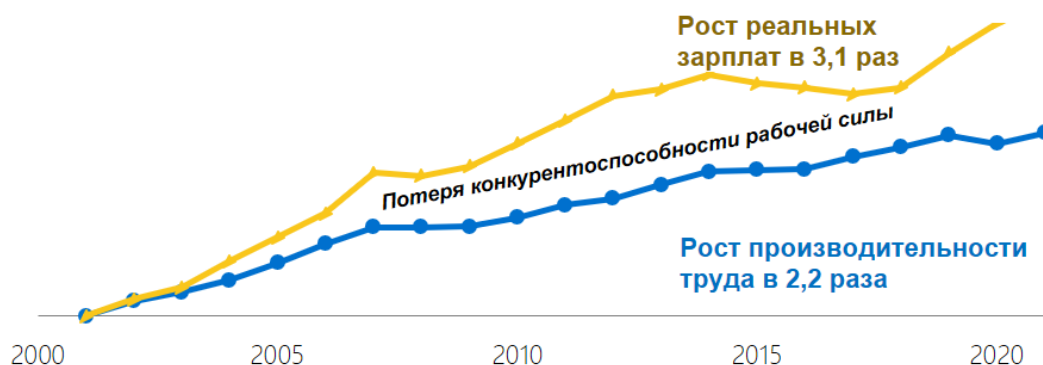
Данный признак оказывает макроэкономическое влияние, в том числе на последующий рост инфляции и постепенное повышение уровня безработицы. Кроме того, повышение оплаты труда при несоответствующем уровне производительности труда несло негативное воздействие в том числе и на научно-исследовательские результаты (это внедрение новых технологий, повышение уровня оснащённости). Сегодня ярким примером данного утверждения является ситуация на рынке труда. В динамике с 1996 по 2021 годы это выглядит следующим образом (рис. 7 и рис. 8).

Рисунок 7. ВВП на душу населения, долл. США [14]

Составлено автором на основе источников:
<https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/7>
<https://ru.investing.com/commodities/brent-oil>

Рисунок 8. Производительность труда и реальные заработные платы [15]

Составлено автором на основе источников:
<https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/6>
<https://ru.investing.com/commodities/brent-oil>

Проанализировав рисунки 3 и 4, можно сделать следующие выводы:

- стремительный рост экономики, вызванный повышением цены на нефть, сопровождался ростом реальных зарплат населения;
- при этом удорожание рабочей силы несоизмеримо опережало рост производительности труда, что снизило конкурентоспособность производимых товаров/услуг и инвестиционную привлекательность страны;
- разрыв между зарплатами и производительностью труда повлиял на стагнацию ВВ на душу населения на уровне 8-10 тыс. долл. США за последние 7 лет.

По сути, высокая производительность труда является локомотивом успешной промышленности, куда приходит большая часть разницы в доходах на душу населения, и определенным ориентиром для инвесторов, желающих инвестировать свои средства в перспективную отрасль.

Данное экономическое «правило» применимо и для Казахстана, где необходим мощный импульс в обрабатывающий сектор, дабы диверсификация стала реальным драйвером развития экономики, который приведет страну к процветанию.

Именно эта цель способствовала разработке концепции догоняющей модернизации, а именно форсированного индустриально-инновационного развития по примеру экономических гигантов, вроде Японии, Китая, а также новым индустриальным странам «первой волны».

В связи с этим их опыт представляет особый интерес для всех стран, желающих попасть в категорию стран с развитой экономикой.

Подводя итоги, считаю, что Казахстану необходимо обеспечить устойчивое экономическое развитие путем повышения производительности труда как в обрабатывающей промышленности, так и в наиболее перспективных отраслях обработки – производство компьютеров, автомобилестроение, машиностроение, а также в фармацевтической и химической отраслях.

Для этого казахстанские предприятия должны усовершенствовать процесс сочетания трудовых навыков с финансовыми и физическими ресурсами для производства качественных товаров и услуг для внутреннего потребления и экспорта, тем самым диверсифицировав свою экономику и экономику страны.

Стимулирование роста производительности предприятий и реформирование государственных программ финансирования должны стать первыми шагами в реформе экономической политики.

Список литературы

1. Развивающиеся, развитые и неразвитые страны [Электронный ресурс]. – URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/advanced-developing-market>.
2. Обзор по Казахстану [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/country/kazakhstan/overview#3>.
3. Tamara Krawchenko, OECD Territorial Reviews: Kazakhstan, [Электронный ресурс]. – URL: https://www.academia.edu/33685183/OECD_2017_OECD_Territorial_Reviews_Kazakhstan_OECD_Publishing_Paris_DOI_http_dx_doi_org_10_1787_9789264269439_en
4. ТОП-60 СТРАН МИРА ПО ОБЪЕМУ ВВП [Электронный ресурс]. - URL: <https://top-rf.ru/places/161-reiting-stran-mira-po-vvp.html>.
5. Тимошина Т.М. Экономическая история, учебное пособие. - 2015. – С. 396 – 393.
6. Национальный банк Республики Казахстан// [Режим доступа]. – <https://www.nationalbank.kz/ru/news/pryamye-investicii-po-napravleniyu-vlozheniya>
7. Национальный банк Республики Казахстан// [Режим доступа]. – <https://www.nationalbank.kz/ru/news/pryamye-investicii-po-napravleniyu-vlozheniya>.
8. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан// [Режим доступа]. - <https://www.stat.gov.kz/official/industry/161/statistic/8>.
8. Методы борьбы с «голландской болезнью» экономики [Электронный ресурс]. - URL: https://www.banki.ru/wikibank/borba_s_gollandskoj_boleznyu_ekonomiki/
9. Национальный банк Республики Казахстан// [Режим доступа]. – <https://www.nationalbank.kz/ru/news/platzhnyy-balans-vn-sektora>.
10. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан// [Режим доступа]. - <https://www.stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/8>.
10. Национальный банк Республики Казахстан// [Режим доступа]. – <https://www.nationalbank.kz/ru/news/platzhnyy-balans-vn-sektora>.
11. Казахстан привязал тенге к нефти, [Электронный ресурс]. – URL: https://forbes.kz/process/expertise/kazakhstan_privyazal_tenge_k_nefti/

12,13. Как менялся курс доллара в Казахстане за 30 лет// tengrinews.kz [Режим доступа] - https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/как-menyalsya-kurs-dollar-a-v-kazahstane-za-30-let-456727/.

Фьючерс на нефть марки Brent// [investing.com](https://ru.investing.com/commodities/brent-oil) [Режим доступа] - <https://ru.investing.com/commodities/brent-oil>

14,15. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан// [Режим доступа]. - <https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/6>

Фьючерс на нефть марки Brent// [investing.com](https://ru.investing.com/commodities/brent-oil) [Режим доступа] - <https://ru.investing.com/commodities/brent-oil>

Балгарина Л., докторант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Прогнозирование в системе регионального управления: принципы и задачи

Важным направлением развития экономики Казахстана является совершенствование социально экономического состояния развития регионов защиты эффективного использования имеющихся ресурсов. Перед регионами страны стоит проблема поиска интенсивных методов развития особенно с учётом современных мировых тенденции. Проблема эффективного использования располагаемых ресурсов, а также поисков новых путей развития во многом может быть решена с помощью прогнозирования. Любое прогнозирование имеет в своей основе основные законы логики, основные закономерности развития, качественную статистическую информацию и применение математических методов.

Прогнозы регионального развития обеспечивают национальный и региональный уровень управления необходимыми показателями, которые отражают существующие тренды и определяют количественные признаки социально-экономического развития определенного региона и всей страны

Зачастую прогнозирование существует формально, и происходит подмена понятий с планированием и постановкой целей. Однако это три абсолютно разные понятия. Прогнозирование заключается в максимально точном предсказании будущего с учетом всей доступной информации, включая исторические данные и знания о любых будущих событиях, которые могут повлиять на прогнозы. Цели – это желаемое состояние системы. Должна быть взаимная увязка целей, прогноза и плана. Но иногда этого не происходит, по причине того, что цели устанавливаются без опоры в виде плана по их достижению, или прогноза их достижимости. План — это следствие прогноза и целей. План — это перечень необходимых действий для того, чтобы прогнозы соответствовали целям. Таким образом прогноз — это неотъемлемая часть процесса принятия решений [1]. Прогнозирование, особенно, как составная часть планирования является важной частью региональной политики и становится основой при формировании перспектив развития региона. Прогнозирование является по сути предвидением возможных перспектив изменения показателей региона в зависимости от того, как складываются различные факторы его развития. При прогнозировании регионального развития производится моделирование будущего состояния системы с учётом независимых от управленческого воздействия внутренних и внешних факторов. Разработка прогноза является первым этапом разработки любого плана.

Принципы прогнозирования на региональном уровне — это основополагающие требования к процессу формирования и обоснования прогнозов. На наш взгляд ключевыми являются следующие принципы: системность, объективность, комплексность и

адаптивность.

Системность, предполагает, что объект прогнозирования описывается как единая система взаимосвязанных показателей, позволяющая описать характер его будущего развития. При этом система сама состоит из целого множества подсистем, и в свою очередь является частью большей системы. Адаптивность прогнозов достигается через формирование разнообразных предполагаемых сценариев развития, зависящих от складывающейся социально-экономической ситуации и поставленных целей. Объективность предполагает максимальную близость разрабатываемой модели к имеющимся тенденциям, учет характера и направления движения процессов. На практике этот принцип предполагает, что выстроенные модели в самом начале использования тщательно проверены на адекватность и объективность при описании текущих явлений, то есть могут не только давать возможность предвидеть, но и познавать объект прогнозирования. Принцип комплексности обеспечивает изучение объекта прогнозирования всесторонне, оценивая все стороны развития (к примеру не только экономический аспект, но и социальный и экологический), а также в связке со всеми воздействующими явлениями и в то же время предполагает, что при построении прогноза применяемые методы и модели, также будут применяться для получения комплексного взгляда на объект прогноза. Тот факт, что каждый принцип выделяется отдельно не свидетельствует об их обособленности и возможность выборочного применения, так как они отражают разные стороны прогнозирования их необходимо рассматривать в связке. Обеспечение реализации перечисленных принципов во многом может быть достигнуто путем использования экономико-математического моделирования социально-экономического развития регионов.

Целью разработки прогнозов социально-экономического развития является объективное, адекватное имеющейся ситуации и достоверное предвидение, того, что будет происходить в том или ином случае. Основными задачами прогнозирования на региональном уровне являются: анализ направлений развития экономики региона; сценарное предвидение развития процесса общественного производства, с учетом как имеющихся тенденций, так и воплощения в жизнь поставленных целей; анализ последствий принимаемых решений; обоснование принятия управленческих решений [2].

Центральная функция прогнозирования на уровне региона состоит в том, чтобы снизить градус неопределенности при принятии управленческих решений.

Построение любого прогноза обычно состоит из нескольких определенных этапов:

На первом этапе исследователю необходимо определить задачу, стоящую перед ним, зачастую это самый сложный момент. Точное определение задачи предполагает, что есть понимание для чего и как будет использован прогноз, кто его потребитель, какова конечная цель его разработки. Следующий этап предполагает сбор информации для построения прогноза, как правило, есть хотя бы два типа исходных данных – статистические динамические ряды, а также имеющийся опыт тех людей, которые занимаются разработкой прогнозов. Если существует достаточное количество исходных рядов динамики, можно построить хорошую и адекватную математическую модель исследуемой системы. В случае отсутствия таких данных применяются методы экспертной оценки. Применение рядов динамики может быть затруднено если происходили серьезные структурные сдвиги в экономике. На третьем этапе предполагается «разведывательное» исследование, то есть на основе имеющейся динамики нужно понять есть ли какие-то выраженные сезонные колебания ряда, или какие-либо другие зависимости, а также наличие отклонений в имеющихся данных, и их качество. На четвёртом этапе происходит выбор, построение модели и ее подгонка. Пятый этап предполагает применение модели, ее оценку и верификацию, возможно и участие экспертов в обсуждении результатов работы модели. И, наконец, на шестом этапе происходит выработка рекомендаций по управленческим решениям. В то же время оценить качество модели, полученных рекомендаций и эффективности принятых решений можно только после наступления прогнозируемого

периода [1].

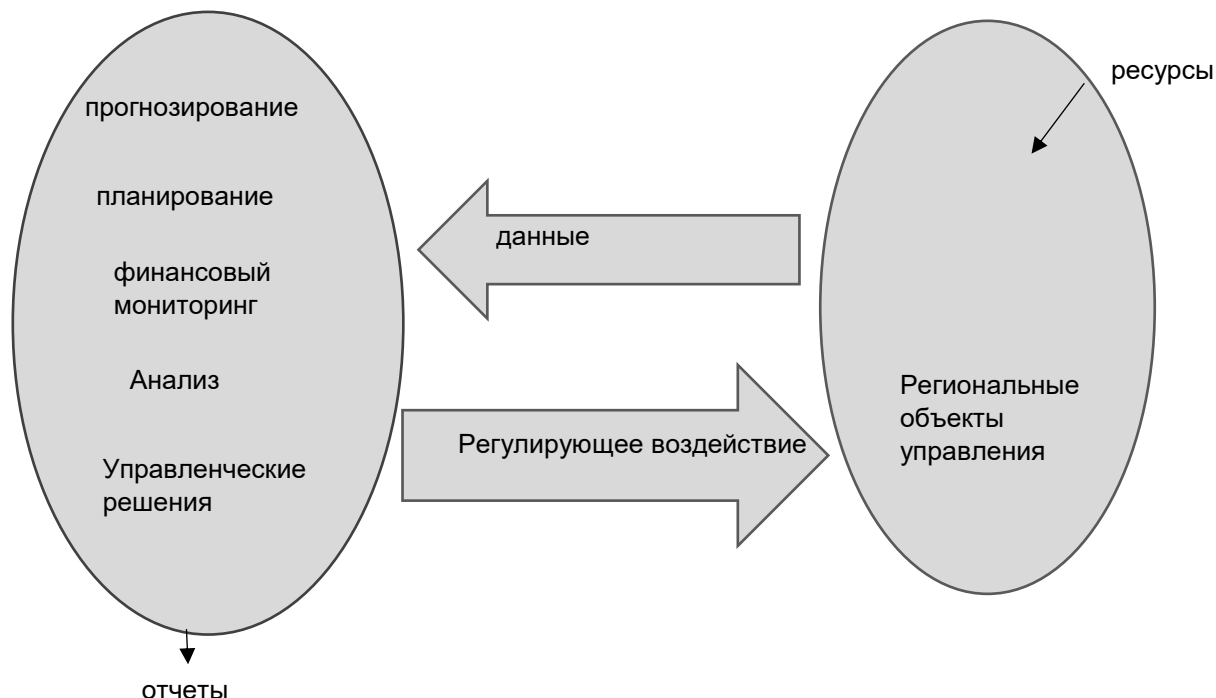
Выделяются следующие факторы, воздействующие на предсказуемость события: 1) точность понимания воздействующих факторов; 2) размер доступной информации; 3) схожесть между прошлым и будущим; 4) влияют ли прогнозы на прогнозируемые явления [1].

В нашей стране законодательно закреплённая методика разработки региональных социально-экономических прогнозов предполагает, что в основе построения прогнозов лежит подход, основанный на продолжении динамических рядов с учетом выявленных трендов развития, а также что итоговый прогноз составляется из данных развития отдельных отраслей хозяйствования. В то же время математические методы и программные средства, применяемые при этом достаточно ограничены.

Наличие и учет региональной специфики также в значительной степени влияет на конечный результат при разработке прогнозов [3]. Особо подчеркнем, что региональная специфика нашей страны характеризуется высоким уровнем дифференциации, причем как по особенностям социально-экономического развития, так и по экологическим, производственным, демографическим и природным условиям. По этой причине для одних областей будет актуальным развивать производственную сферу или туризм, а для других решение экологических вопросов. В то же время нельзя говорить о развитии страны в целом, без учета региональных проблем, именно поэтому прогнозирование на национальном уровне должно учитывать региональные особенности. Отсюда следует и то, что прогнозирование является ключевым и входным процессом развития любой системы, в том числе и на местном уровне.

Роль прогнозирования в системе управления регионом изображено на рисунке 1 [4].

Рисунок 1. Роль прогнозирования в системе управления регионом

Есть прямая зависимость эффективности принимаемых управленческих решений от качества прогноза. Следовательно, процесс прогнозирования является ключевым моментом управления и начальным этапом развития любой социально-экономической системы, в том числе региона.

Современный этап развития нашей страны характеризуется следующими проблемами в области прогнозирования: имеющиеся ряды динамики короткие, и не дают возможность получить надежные результаты, а также построить значимую модель. Также зачастую отсутствуют необходимые статистические данные, так как период прогнозирования и период выпуска статистической информации не совпадают, все это негативно влияет на качество прогнозов. В то же время, в нашей стране активно внедряются современные технологии. Так, правительство перешло на концепцию Data-Driven Government и национальные и региональные органы постепенно переходят на основанное на данных управление, а это значит, что с интеграцией всех баз данных государственных органов в единую систему и обучением сотрудников, в том числе и в регионах мы значительно совершенствуем существующую процедуру прогнозирования, сможем добиться необходимой точности и адекватности моделей.

Таким образом, основная стоящая перед Казахстаном на сегодняшний день, задача — это добиться сбалансированного, и устойчивого развития, как страны в целом, так и ее регионов и для достижения этого состояния прогнозирование чрезвычайно важно, в свою очередь применение современных технологий в этом процессе обеспечит органы местной власти необходимыми инструментами для поддержки принятия решений.

Список литературы

1. Хайндман, Рон и Атанасопулос, Джордж. Прогнозирование: принципы и практика / пер. С англ. А.В.Логунова. – М.: ДМК Пресс, 2023. – 458 с.: ил.
2. Костюченко, Т. Н. Прогнозирование и планирование социально-экономического развития : учебное пособие / Т. Н. Костюченко, О. М. Лисова. – 3-е изд., перераб. и доп. – Ставрополь, 2021. – 172 с.
3. Низамутдинов М.М., Орешников В.В. Методические и практические аспекты задачи моделирования и сценарного прогнозирования развития территориальной системы муниципального уровня // Экономический анализ: теория и практика. – 2017. – Т. 16, № 7. – С. 1204 – 1216. <https://doi.org/10.24891/ea.16.7.1204>
4. Ванчикова Е.Н., Архипова М.Ю. Социально-экономическое прогнозирование как функция регионального управления Вестник Бурятского государственного университета 2015. Вып. 3.

Есенжолова Г.Д., докторант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

System of customs regulation of foreign trade of the Republic of Kazakhstan

Abstract. With the growth of international trade, there is a need to improve some of the processes that influence the development of foreign economic activity. Kazakhstan, as part of the Eurasian Economic Union (EAEU), is striving to improve the quality of international trade, which contributes to strengthening the country's position in the world arena. Customs regulation is an effective mechanism for regulating foreign trade, and it is particularly important to ensure the continuous improvement of this instrument of the State's customs policy.

The purpose of this work is to consider the system of customs regulation as one of the directions of the state regulation of foreign trade to obtain information on the actual directions of improvement of customs regulation.

The methodology of analysis of elements of the system of customs regulation is based on the model of the institutional matrix adapted to achieve the objective of the study.

The result of the work is the identification of the main instruments and means of customs regulation of foreign trade of Kazakhstan, which require more detailed study and improvement of

the processes of their implementation. Such instruments include a risk management system based on a subjective approach, the customs value of goods, and an authorized economic operator (AEO).

Keywords: customs regulation, functions, methods and tools of customs regulation, institutional matrix

Customs regulation, as an instrument to achieve the goal of streamlining the movement of goods across the customs border, has all the features of a system with interrelated elements, the relationship between which is stable and clearly defined.

Some studies that examine the system of customs regulation of foreign trade do not include an analysis of the authors' understanding of the system and its elements [1-3].

M.A. Kadyrkulov refers to the system of customs regulation of foreign trade as a complex and multifaceted mechanism of management, such elements as subjects, their powers, tools, methods and means of customs regulation, Procedural mechanisms for the establishment of customs regulations and the application of customs controls. The researcher considers customs relations to be the object of customs regulation of foreign trade [4].

Figure 1 presents the Customs regulatory system and its elements in line with the study.

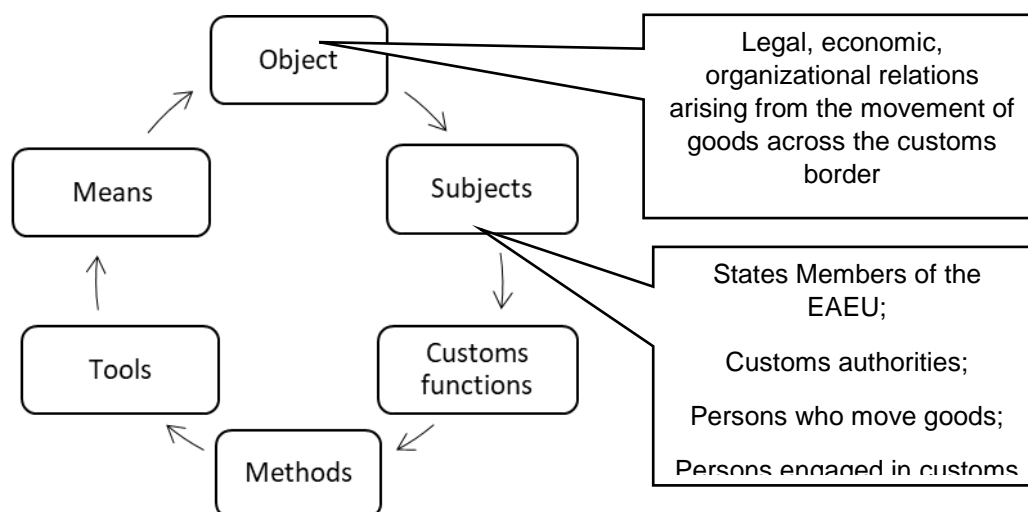

Figure 1. Elements of the system of customs regulation of foreign trade of Kazakhstan in the context of Eurasian integration

Thus, the system of customs regulation of foreign trade refers to a set of elements that are closely, inextricably linked with each other, and aimed at implementing the rules and conditions for the movement of goods across the customs border in order to ensure the national security of the State.

If the classification of methods of regulation of foreign trade activity can be built on the basis of legal acts (Law of the Republic of Kazakhstan «On regulation of trade activity», the situation with the methods of customs regulation is different: the customs legislation of the EAEU and the Republic of Kazakhstan does not contain rule of law defining the methods of regulation, which is undoubtedly a shortcoming of the said legislation, as a unified approach to the formalization of methods allows to establish ways of solving the tasks assigned to customs regulation. In addition, the methods used in Customs operations and controls have an impact on both the subjects and the objects of customs authorities.

In the existing literature, methods of customs regulation are considered from a legal point of view.

For example, Russian researcher V.V. Viktyuk divided the methods of customs regulation into the following methods:

- regulatory and legal regulation;
- individual legal regulation;
- centralized and decentralized regulation;
- subordination (power relations);
- coordination (consensual relations);
- mandatory (administrative and legal);
- Dispositive (civil) [5].

This classification is proposed by the author on the basis of the tasks of norm-creating of customs authorities and customs regulation of customs legal relations.

However, these functions of the Customs authorities are not exclusive and it is therefore necessary to propose a different, broader classification of customs regulation.

In order to distinguish the methods of customs regulation of foreign trade depending on their content, it is necessary to consider the tasks established by the customs legislation of the Republic of Kazakhstan and the functions of customs authorities.

Thus, the main tasks of the customs authorities are:

1. Protection of national security of the Republic of Kazakhstan, human life and health, environment;
2. Protection of sovereignty and economic security of Kazakhstan;
3. Creation of conditions to accelerate and facilitate the movement of goods across the customs border of the EAEU;
4. Provision of customs and other legislation of the Republic of Kazakhstan.

To achieve these objectives, the Customs authorities shall perform the following functions:

I. Administrative and organizational:

- customs operations, declaration and control;
 - implementation of customs controls after the release of goods;
 - radiation monitoring at checkpoints and other places of movement of goods across the customs border of the EAEU;
 - sanitary and quarantine control at the road checkpoints crossing the customs border of the EAEU;
 - carrying out transport control at road, sea checkpoints and other places of movement of goods across the customs border of the EAEU;
 - implementation of export controls;
- and other.

II. Legal:

- ensuring the observance of the rights and legitimate interests of persons moving goods across the customs border of the EAEU and creating conditions for accelerating the trade turnover across the customs border of the EAEU;
- improvement of customs declaration and control;
- providing measures to counter the legalization (laundering) of the proceeds of crime and the financing of terrorism while controlling the movement across the customs border of the EAEU, securities and (or) currency values, traveler's checks;
- ensuring the protection of intellectual property rights in the customs territory of the EAEU;
- ensuring the implementation of international obligations of the Republic of Kazakhstan and participation in the development of international agreements of the Republic of Kazakhstan in the field of customs;
- and other.

III. Economic:

- collection, set-off, return, recovery and control of customs payments and taxes, etc.;

- ensuring compliance with customs and tariff regulations, prohibitions and restrictions, internal market protection measures;
- promotion of the implementation of the common trade policy of the EAEU;
- classification of goods in cases stipulated by the legislation of the Republic of Kazakhstan [6].

It should be stressed that the grouping of Customs functions mentioned above does not have clear boundaries, as each function listed may combine several characteristics of a group.

Speaking about the methods of customs regulation, it is possible to interpret them from the point of view of the classical methods of management - planning, accounting, monitoring and control, which, for example, Hapilin S.A., in his analysis of the mechanism of customs regulation. [7].

Planning in Customs regulation is primarily necessary to determine the relationship between the tasks and the regulatory tools available and the resources available to Customs. Such planning is carried out both at the supranational level through the bodies of the Eurasian Economic Commission (EEC) and national.

The method of accounting in customs regulation is expressed in the collection, systematization and analysis of data on accounting objects, which can be, depending on the tasks, customs documents (customs declarations and annexes, calculation of customs payments, customs receipt order, etc.), customs entities (declarant, AEO, customs carrier, warehouse owner, etc.), as well as accounting at the micro level - customs payments and taxes.

Monitoring is very important for customs regulation, which means systematic observation and analysis of information on the status and functioning of the entities and objects of customs regulation in order to understand the general situation in the field in question, making and adjusting management decisions, preventing of offences in the field of customs.

The monitoring method allows, by summarizing the available information from previous methods, to determine how far the objectives are in line with the results obtained in order to adjust the approved plans and decisions in a timely manner. The control should identify all the reasons that have affected the deviation of the given parameters during the planning, as well as those factors that have positively affected the effectiveness of controlled processes.

It should be noted that customs regulation methods, as elements of any system, are interrelated and complementary, cannot exist autonomously.

In a series of works M.A. Kadyrkulov considers the instrument of customs regulation as an administrative and legal phenomenon and considers it as a «separate group of legal means regulating customs legal relations in the field of customs administration» [8]. According to the author, such instruments include customs law, its rules and legal instruments, legal mechanism in the field of customs administration, administrative and legal regimes (customs procedures) and other instruments [9]. We believe that this classification reveals some means of implementing customs regulation, considering only the legal nature of available means and possibilities. At the same time, M.A. Kadyrkulov provides the concept of instruments of customs regulation in a broad sense: «legal instruments, including administrative and legal means of customs regulation, as well as economic means, receptions, methods of regulation of foreign trade relations» [8].

Systematization of instruments of customs regulation is also possible through the analysis of measures of regulation of the economy, which are mainly divided by researchers into economic and administrative ones. However, there are broader groups, such as Timofeev A.I., Gulenko P.I. and others. divide instruments of state regulation of economy depending on the content on legislative, administrative, economic and ideological; on complexity, duration and object of regulation on target programs, policy, forecasting and programming [10].

Thus, we conclude that it is necessary to consider the instruments of customs regulation of foreign trade in a broad sense, believing that their essence also contains legal and economic features. We propose to group customs regulatory instruments into administrative (legal) and economic instruments.

System of instruments of customs regulation of foreign trade:

1. Administrative:

- customs declaration;
- temporary storage;
- Customs procedures;

Risk management system;

- and other.

2. Economic:

- Customs value of goods;
- Customs payments and taxes;
- AEO;

et al.

The instruments of customs regulation of foreign trade are at the core of customs regulation, but the application of customs instruments is not possible without the use of various tools.

M.A. Kadyrkulov suggests that the concept of «means of customs regulation» is broader in terms of the content of the concept of «instruments of customs regulation», however, as mentioned above, this author introduces in the concept of instruments of customs regulation exclusively legal content [9].

If we understand the tool as a «reception, a way of action to achieve something» the customs foreign trade control tools are an opportunity to operationalize Customs regulatory instruments by applying its methods to perform its functions. Thus, means are a concept narrower to customs instruments.

In order to fully consider the essence of customs regulation of foreign trade, we propose to conduct an analysis of individual elements of the system of customs regulation, such as functions, methods and instruments of customs regulation. The methodology of the proposed analysis is based on the model of the institutional matrix, which is one of the sociological tools of the study. This method consists in the fact that the studied object is considered in the system of theoretical coordinates, including the «plane» of politics, ideology and economy [11]. This method is widely used in the study of economic objects. In this section, the method will be used in a different context, the schema of which is presented in Figure 2.

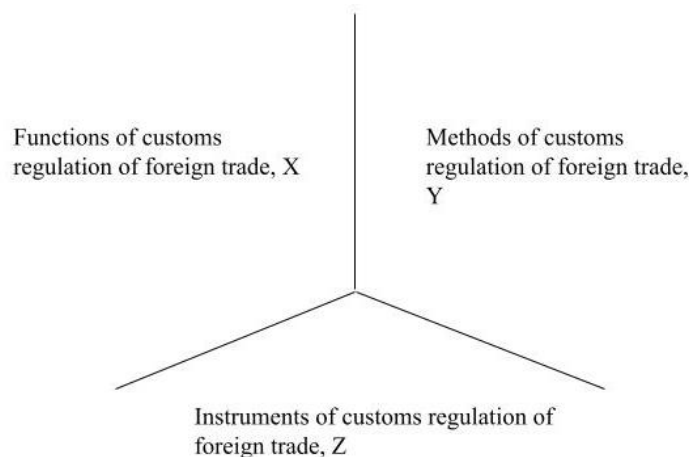

Figure 2. Model of the matrix of customs regulation of foreign trade

As noted above, none of the parameters of the Customs regulatory system considered is separate, and there is a deep interrelationship between all elements of the system. The essence of the

proposed analysis is based on this feature. Similar to the division of physical space into three planes (X, Y and Z), this model assumes the dimension of the elements considered in the system of customs regulation of foreign trade.

Based on the results of the construction of the Customs Regulation Matrix, it is possible to conclude that in the implementation of all types of functions of Customs authorities on the basis of the application of customs control methods, the fundamental tools, The Risk Management System (RMS) is a key element of customs control of goods. At the same time, in accordance with the customs legislation of the EAEU and Kazakhstan, the effectiveness of this instrument is to differentiate the use of measures to minimize risks, which is expressed in the implementation of a subject-oriented approach. In addition, this approach is also expressed in the functioning of the AEO as an instrument of customs regulation, which is now recognized as the most relevant for improvement by the institute, which in Kazakhstan for various reasons does not find its full and comprehensive development.

On the basis of the work done, it can be concluded that customs regulation is being improved through the modernization of one of the elements of the customs regulatory system. Since the objective of this study is to develop practical-oriented recommendations to improve customs regulation of foreign trade, it is logical to assume that the most relevant customs regulatory tools relevant to the above-mentioned RMS and AEO instruments and consistent with the principles of a subjective approach should be developed and revised.

References

1. Glushak O.V., Novikov N.Ju. Ocenka sistemy tamozhennogo regulirovaniya v ramkah Evrazijskogo jekonomicheskogo sojuza i perspektivy ego razvitija [Assessment of the system of customs regulation within the Eurasian Economic Union and prospects for its development] // Vestnik BGU. 2018. №2 (36). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-sistemy-tamozhennogo-regulirovaniya-v-ramkah-evrazijskogo-ekonomicheskogo-soyuza-i-perspektivy-ego-razvitiya> (date of access: 27.03.2023).
2. Matveeva, O.P. Tamozhennoe deklarirovanie tovara kak jelement sistemy tamozhennogo regulirovaniya [Customs declaration of goods as part of the customs regulation system] / O. P. Matveeva, E. S. Sergienko // . – 2017. – № 1(3). – S. 285-290. – EDN XYGFYR.
3. Ivanova O.B., Hapilin A.F., Hapilin S.A. Perspektivy sovershenstvovaniya rossijskoj sistemy tamozhennogo regulirovaniya na sovremennom jetape razvitija evrazijskoj jekonomicheskoy integracii [Prospects of improvement of the Russian system of customs regulation at the present stage of development of Eurasian economic integration] // Finansovye issledovaniya. 2018. №4 (61). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-sovershenstvovaniya-rossiyskoj-sistemy-tamozhennogo-regulirovaniya-na-sovremennom-etape-razvitiya-evraziyskoj> (date of access: 27.03.2023).
4. Kadyrkulov M.A. Ponjatie pravovogo instrumentariya i sredstv tamozhennogo regulirovaniya [The concept of legal instruments and tools for customs regulation] // Social'no-politicheskie nauki. 2019. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-pravovogo-instrumentariya-i-sredstv-tamozhennogo-regulirovaniya> (date of access: 20.03.2023).
5. Vitjuk V.V. Metody tamozhennogo regulirovaniya [Customs regulation methods] // Tamozhennaja politika Rossii na Dal'nem Vostoke. 2016. №2 (75). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metody-tamozhennogo-regulirovaniya> (date of access: 20.03.2023: 05.01.2023).
6. Code of the Republic of Kazakhstan of 26 December 2017,123-VI ZRC «On customs regulation in the Republic of Kazakhstan». - [Electronic resource]. - Access mode:: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700000123>. (date of access: 20.03.2023: 17.04.2021).
7. Hapilin, S. A. Razvitie evrazijskoj jekonomicheskoy integracii na osnove modernizacii mehanizma tamozhennogo regulirovaniya [Development of Eurasian economic integration on the basis of modernization of the customs regulation mechanism]: dissertacija doktora jekonomicheskikh

наук : 08.00.14 / Нاپilin Stanislav Anatol'evich; [Mesto zashhity: Rost. gos. jekonom. un-t "RINH"]. - Rostov-na-Donu, 2015. - 510 s. : il.

8. Kadyrkulov M. A. K voprosu o klassifikacii instrumentov tamozhennogo regulirovaniya [On the classification of customs instruments] // Akademeskij vestnik Rostovskogo filiala Rossijskoj tamozhennoj akademii. – 2018. – №. 3. – S. 5-9.

9. Kadyrkulov M.A. Ponjatie pravovogo instrumentariya i sredstv tamozhennogo regulirovaniya [The concept of legal instruments and means of customs regulation] // Social'no-politicheskie nauki. 2019. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-pravovogo-instrumentariya-i-sredstv-tamozhennogo-regulirovaniya> (date of access: 20.03.2023: 20.03.2023).

10. Timofeev, A. I. Instrumenty gosudarstvennogo regulirovaniya jekonomiki [Instruments of state regulation of the economy] / A. I. Timofeev, P. I. Gulenko, K. Ju. Hvatov // Aktual'nye voprosy razvitija jekonomiki Rossii : Sbornik statej nauchno-prakticheskoj konferencii, Voronezh, 13 nojabrja 2014 goda / Voronezhskij filial MIIT. – Voronezh: Federal'noe Gosudarstvennoe Bjudzhetnoe Obrazovatel'noe uchrezhdenie vysshego professional'nogo obrazovaniya Moskovskij gosudarstvennyj universitet putej soobshhenija. Voronezhskij filial, 2014. – S. 30-39. – EDN WFWTQF.

11. Kirdina S.G. Teorija institucional'nyh matric: v poiskah novoj paradigmy [Theory of Institutional Matrices: Seeking a New Paradigm] // ZhSSA. 2001. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-institutsionalnyh-matrits-v-poiskah-novoy-paradigmy> (date of access: 20.03.2023: 16.01.2023).

Кабдуллов М.Х. магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан.

Декарбонизация экономики Казахстана

Аннотация. Позиция мирового сообщества в борьбе с изменением климата стремительно меняется, и многие страны ускоряют реализацию своих планов по декарбонизации в целях избежания существенных климатических и экономических кризисов. В настоящее время 58 странами составляющие 80% мирового ВВП, включая Казахстан, приняты долгосрочные стратегические документы по достижению углеродной нейтральности [1]. В свою очередь, нефтегазовый сектор играет центральную роль в экономике Казахстана, и страна сильно зависит от нефтяных прибылей, чтобы финансировать свои расходы. Кроме того, выработка тепла и электроэнергии на 97 % осуществляется за счет традиционных источников энергии (угля, нефти и газа).

В статье анализируются перспективы Казахстана в реализации стратегии достижения углеродной нейтральности до 2060 года. Выделяется два фактора, которые диктуют необходимость для достижения углеродной нейтральности это развитие собственной отрасли производства оборудования возобновляемых источников энергии и повышение роли энергоэффективности, так как затраты на минимизацию «углеродного следа» будут не эффективны. Рассматривается актуальность жилищного сектора как на самый энергоемки среди секторов экономики и социально – уязвимый.

Декарбонизация экономики для Казахстана рассматривается как возможность строительство современной промышленности, привлечение инвестиции, повышение энергетической безопасности страны и уменьшение зависимости от нефтегазового сектора.

Ключевые слова: углеродная нейтральность, декарбонизация, нефтегазовый сектор, энергоэффективность, диверсификация, зеленая энергия, возобновляемые источники энергии.

В целях борьбы с изменением климата и его негативными последствиями в 2015 году на 21 Конференции ООН по изменению климату в Париже странами было принято соглашение в рамках Рамочной конвенции ООН об изменении климата, в дальнейшем именуемое Парижское соглашение. Целью соглашения является удержание прироста глобальной средней температуры ниже 2° С сверх доиндустриальной уровней к середине нынешнего столетия и приложение усилий в целях ограничения роста температуры до 1,5° С.

2 февраля 2023 года Казахстан во исполнение обязательств в рамках Парижского соглашения [2] принял Стратегию достижения углеродной нейтральности Республики Казахстан до 2060 года [3] и установил свои целевые показатели по достижению углеродной нейтральности.

Европейский Союз, Россия и США установили цели по достижению углеродной нейтральности к 2050 году, Китай – к 2060 году.

29 страны установили общие и промежуточные цели на 2030 год и 2050-2060 годы (Австралия, Канада, Китай, Франция, Германия, Япония, Мексика, Норвегия, США и др.).

19 стран установили только общую цель достижения углеродной нейтральности (Бельгия, Люксембург, Новая Зеландия, Португалия, Сингапур, Швеция, Великобритания и др.).

7 стран установили поэтапность (по пятилетиям и десятилетиям) в своих целях (Чехия, Исландия, Латвия, Литва и др.).

2 страны не установили конкретную числовую цель (Бенин – устойчивое к изменению климата развитие страны к 2025 году, Тонго – страна с низким уровнем выбросов к 2050 году).

Необходимо отметить, что Еврокомиссия представила экологический план EU Green Deal, направленный на снижение выбросов на 55 % к 2030 году к уровню 1990 года [4]. Данный план предполагает введение трансграничного углеродного налога (Carbon Border Adjustment Mechanism, CBAM) на импорт в страны ЕС стали, цемента, алюминия, удобрений, целлюлозу и бумагу, нефтепродукты и электроэнергию.

На этом фоне климатическая повестка становится одним из важнейших вызовов для мировой экономики и новой культурой человечества. Амбициозные цели по декарбонизации экономики, смещение фокуса на «зеленные» инвестиции, ужесточение регламентов и мер по ограничению выбросов парниковых газов придают значительный импульс развитию возобновляемых источников энергии (ВИЭ). В свою очередь это является сигналом для стран чья экономика остается зависимым от нефтегазового сектора, в том числе и для Казахстана.

Наша страна обладает значительными доказанными запасами углеводородов - 3,3% от общемировых. Доказанные извлекаемые запасы нефти составляют 3,9 млн тонн (12-е место в мире), а запасы газа превышают 2,7 трлн. кубометров, включая новые месторождения на казахстанском шельфе Каспийского моря (14-е место) [5].

Анализ за последнее десятилетие (2013–2022 годы) структуры внутреннего валового продукта (ВВП) показывает значимость нефтегазового сектора для экономики Казахстана, только добыча сырой нефти и газа в среднем составляет 10,7% доли ВВП, при этом доля сельского хозяйства для страны позиционирующей себя аграрной составляет 4,7 % (таб.1) [6].

Таблица 1. Доля добычи нефтегазового сектора и сельского хозяйства в структуре ВВП Казахстана за 2013–2022 годы.

Годы	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022*
Сельское, лесное и	4,5%	4,3%	4,7%	4,6%	4,5%	4,4%	4,5%	5,4%	5,0%	5,2%

рыбное хозяйство										
Добыча сырой нефти и природного газа	12,7%	12,6%	10,3%	10,4%	11,0%	11,6%	10,8%	8,0%	9,9%	10,3%
Валовой внутренний продукт	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Составлено автором на основе источников: Динамика нефтегазового и сырьевого секторов <https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/8>

* ВДС отраслей "Добыча нефти и природного газа", за 2022 год рассчитана на основе официальных данных за 9 месяцев ВДС, за 4 квартал 2022 года взят ВДС 4 квартала 2021 года ВВП

В части развития обрабатывающей промышленности существенных достижений не имеется, также и без того малой доли обрабатывающей промышленности в структуре ВВП за аналогичный период львиную долю, составляет нефтепереработка и металлургия (таб. 2) [7].

Таблица 2. Доля нефтегазового сектора и металлургии в структуре ВВП Обрабатывающей промышленности Казахстана за 2013–2022 годы.

Годы	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022*
Обрабатывающая промышленность	10,6%	10,3%	10,3%	11,3%	11,3%	11,4%	11,5%	13,1%	13,6%	13,2%
Металлургическая промышленность	3,4%	3,4%	3,8%	4,7%	4,6%	4,9%	4,8%	5,5%	5,9%	5,6%
Производство кокса и продуктов нефтепереработки	1,7%	1,4%	1,2%	1,3%	1,2%	1,2%	1,1%	1,1%	1,2%	1,1%
Обрабатывающая промышленность без металлургии и нефтепереработки	5,5%	5,6%	5,3%	5,4%	5,5%	5,3%	5,6%	6,5%	6,5%	5,6%
Валовой внутренний продукт	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Составлено автором на основе: ВРП по отраслям промышленности до двух знаков ОКЭД (03-2007) <https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/8>; ВДС по отраслям промышленности до двух знаков ОКЭД <https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/7>.

** ВДС отраслей "Нефтепереработка" и "Металлургия" за 2022 год рассчитана на основе официальных данных за 9 месяцев ВДС, за 4 квартал 2022 года взят ВДС 4 квартала 2021 года ВВП.*

На основе вышеуказанных данных можно сделать выводы, что со времен обретения независимости нефтегазовый сектор продолжает играть центральную роль в экономике Казахстана. Хотя при наличии таких запасов нефти Казахстан имеет возможность диверсифицировать нефтегазовый сектор, не ограничиваясь тремя НПЗ и стать крупным экспортером высококачественных нефтепродуктов не только на пространстве Евразийского экономического союза (ЕЭС), но и Европейских и центрально азиатских государств. Один из ярких примеров Сингапур, который, не имея собственной нефти стал нефтяной державой на переработке транзитной нефти.

На фоне Украинского конфликта и связанные с этим противоречия между Россией, США и Европейским союзом (ЕС) наглядно проявилось уязвимость нефтяного сектора Казахстана и соответственно прямые риски недополучения государственного бюджета планируемых средств от продажи нефти и газа.

В 2022 году поступление в государственный бюджет Казахстана составило 20 399 млрд тенге, из которого доля не нефтяных поступлений составило 14 197,7 млрд тенге (65%), и доля нефтяных поступлений составило 6 201 млрд тенге (34 %).

Товарооборот Казахстана за 2022 год составил 134,4 млрд долларов США, что на 32,1% выше, чем за 2021 год (101,7 млрд долларов США). Экспорт составил 84,4 млрд долларов США, основную долю экспорта товаров занимает нефть сырая 46,9 млрд долларов США и нефтепродукты 1,5 млрд долларов США (53 %).

Относительно запасов газа стоит отметить, что подавляющая его часть – это нефтяной газ, получаемый как побочный продукт нефтяного производства. Выходящий из нефтяных источников газ закачивается снова в пласт. Посредством обратной закачки газа поддерживается необходимое давление в нефтеносном пласте, таким образом повышается возможность добычи нефти. В связи с чем роль самого газа сильно ограничивается. Также неразвитая инфраструктура для транспортировки добываемого газа в северные и восточные регионы Казахстана снижает значение газа в местном перечне энергоносителей.

В Казахстане основную долю в перечне энергоносителей внутреннего потребления преобладает уголь как при обеспечении электроэнергией, так и при производстве тепловой энергии.

Уже сейчас становится очевидным, что начавшийся переход мировой экономики на зеленую энергетику будет вытеснять нефтегазовый сектор как основного источника дохода для Казахстана и угольный сектор как источник дешевой энергии.

Даже Китай являющимся одним из сверхдержавой по объемам промышленного производства в основном за счет традиционных источников энергии (угля, нефти и газа) сегодня развивает все возможные направления производство зеленой энергии за счет инвестирование в развитие высокоэффективных технологии. В 2022 году Китай смог довести долю генерации возобновляемых источников энергии (ВИЭ) в генерации электричества до 49,6 % и в дальнейшем планирует увеличить мощности за счет солнечных и ветряных электростанции. Предварительные оценки показывают, что по сравнению с 2005 по 2019 годы выбросы углекислого газа в Китае на единицу ВВП сократились на 48,1 % [1].

Такие значительные показатели в переходе на зеленую энергетику Китая, Европейского союза и других развитых государств являются сигналом, что в ближайшее десятилетие объемы потребления нефти и газа будут снижаться.

На данном фоне, Казахстану чрезвычайно важно ускориться в реализации своих планов декарбонизации, чтобы избежать существенных экономических, в том числе и климатических кризисов.

Потенциальные возможности Казахстана в переходе на зеленую экономику имеют превосходные условия для развития отрасли ВИЭ за счет энергии ветра, солнечного излучения и биогаза из сельскохозяйственных культур. Как известно, для размещения ветропарков и солнечных станций требуются большие территории, что в большом количестве есть у Казахстана. Поскольку страна подвержена опустыниванию, эти территории могут быть использованы для целей возобновляемой энергетики. Стоит отметить, что высокий ветровой потенциал характерен практически всем регионам страны, а благоприятные климатические условия юга страны для концентрации солнечной генерации.

Тренды развития ВИЭ в Казахстане указывают на то, что строительство солнечных станций преобладает над остальными источниками энергии, что объясняется простотой строительства и короткими сроками введения объекта в эксплуатацию, низкими затратами на логистику, обслуживание и ремонт солнечных станций в сравнении с ветровыми энергетическими станциями.

Учитывая огромные расстояния и протяженность наших сетей, стоит отметить преимущество ВИЭ и потенциал для Казахстана — это то, что генерация появляется в месте ее потребления. Также ВИЭ может стать частью децентрализованного энергоснабжения, и даже лучше, чем ископаемые энергоносители, обеспечивая как развитие в сельских регионах, так и возникновение промышленных структур вне густонаселенных центров.

Одним из существенных ограничений для развития ВИЭ является нестабильность выработки электроэнергии объектами ВИЭ и решения проблемы возможно за счет дополнительной маневренной генерации, либо внедрением накопителей электроэнергии ВИЭ. Девальвация национальной валюты тенге также значительно снизило рентабельность инвестиции в область ВИЭ, т.к. оборудование преимущественно импортируется.

Казахстан сегодня не является индустриальной страной, но нужно превратить это в преимущество. Туда, где нет промышленности, не нужно тащить балласт прошлого, необходимо сделать шаг к новейшим технологиям и современным промышленным стандартам. Такое состояние имеет положительные стороны, так как позволяет на основе накопленного мирового опыта выбрать успешный путь развития ВИЭ, избежав крупных ошибок других стран. Очень важно на примере Китая, создать цепочку добавленной стоимости для товаров и услуг, которые сбываются в стране, находились на 80% в самой стране. Добавленная стоимость тесно связано с показателем внутреннего валового продукта (ВВП), поскольку суммирование добавленной стоимости по отраслям и сферам производства дают в итоге показатель ВВП. Другими словами, Казахстану необходимо активно увеличивать долю местного содержания оборудования ВИЭ и производство комплектующих к ним.

Необходимо отметить, что на сегодняшний день в Казахстане есть определенные успехи в развитии индустрии ВИЭ. В 2009 году в первый раз вышел Закон Республики Казахстан «О поддержке использования возобновляемых источников энергии» (Закон), который в последующем актуализируется одновременно с сопутствующими законодательными актами касательно деятельности ВИЭ (Таб.3).

Таблица 3. Этапы совершенствования законодательства в поддержку развития ВИЭ [8,9,10].

2013–2014	2016	2017	2020	2021	2022–2023
Внесены изменения и	Проекты ВИЭ входят в	Внедрен механизм	Проекты ВИЭ включены в	Предусмотрен	С 1 июля 2023 года

дополнения в Закон о централизованной покупке и продаже электрической энергии, произведенной ВИЭ, для чего создан расчетно-финансовый центр (РФЦ) при АО «KEGOC». Утверждены фиксированные тарифы сроком на 15 лет	перечень инвестиционных проектов. Предусмотрены преференции: - освобождение от таможенных пошлин; - освобождение от НДС при импорте; - государственные натурные гранты	аукционных торгов на объекты ВИЭ. Предусматривается индексация тарифа на курс доллара (70%) и на инфляцию (30%)	перечень приоритетных инвестиционных проектов. Расширение преференции: - освобождение от имущественного, земельного налога; - освобождение от КПП; - продлен срок контракта на гарантированный выкуп электроэнергии до 20 лет	введение механизма «сквозной» надбавки на поддержку использования ВИЭ	вводится модель единого закупщика ВИЭ (Единый закупщик покупает плановые объемы электрической энергии у всех ЭПО)
--	---	---	--	---	---

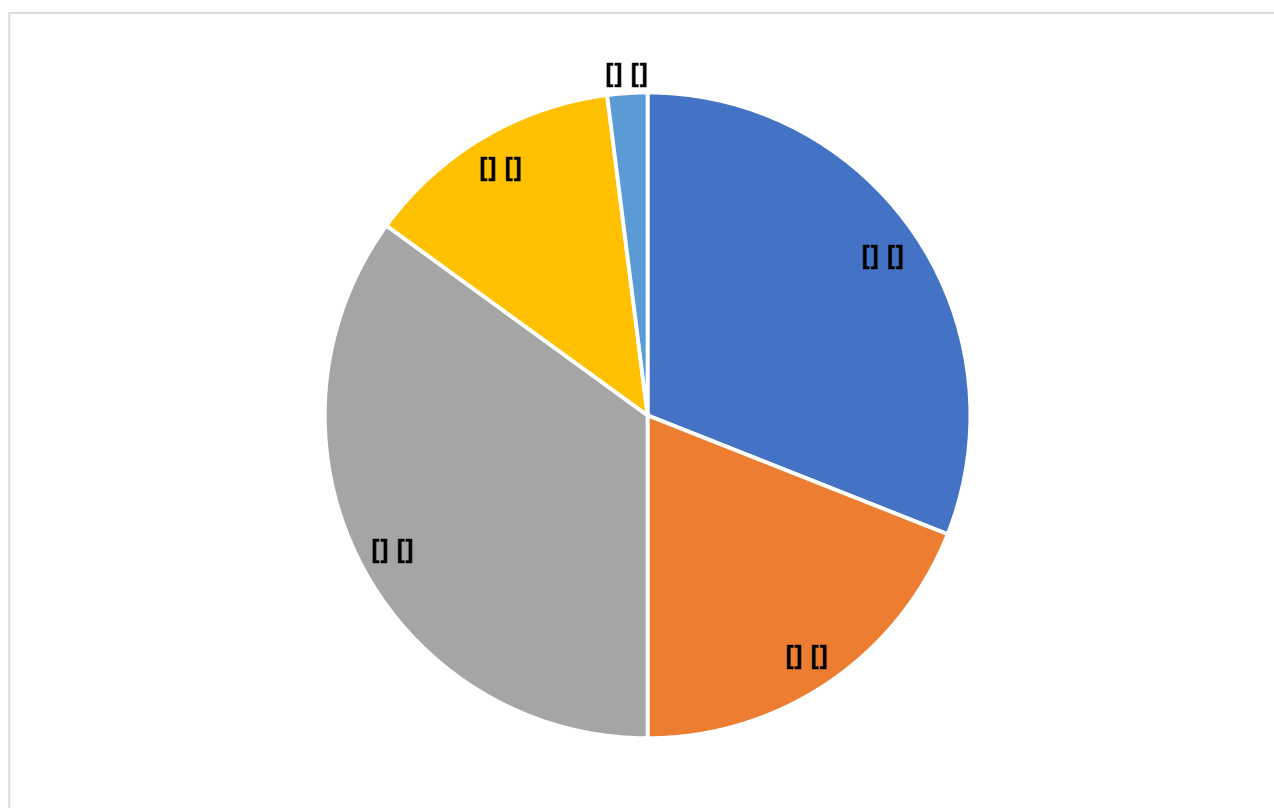
Составлено автором на основе источников: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z0900000165>, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010662>, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1600000013>, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000645#z5>, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700000120>.

Также необходимо отметить, что правительством Казахстана в рамках принятой «Концепция по переходу Республики Казахстан к зеленой экономике» поставлен амбициозный план, согласно которому к 2050 году структура генерирующих мощностей на 50 % должна состоять из источников энергии, альтернативных углю и нефти, включая газовые, атомные и ВИЭ.

Вместе с тем одним из ключевых элементов зеленой экономики является не только производство чистой энергии, но его рациональное потребление произведенной чистой энергии потребителями.

Согласно Топливо-энергетического баланса за 2021 год [11] в Казахстане из произведенной энергии 61,34% были экспортированы и 38,6 % использованы на первичное и конечное потребление (14,773% первичное потребление, а именно на производство электроэнергии и нефтепродуктов и 23,4% конечное потребления). Среди конечного потребления наибольшее приходится на жилищный сектор 33,45% энергии, который по объему потребления электроэнергии не уступает промышленному сектору (Рисунок 1).

Рисунок 1. Конечное потребление энергии в разрезе секторов экономики в 2021 г.

Составлено автором на основе источников:
<https://stat.gov.kz/official/industry/30/statistic/5>

Можно с уверенностью сказать, что декарбонизации экономики Казахстана жилищный сектор будет самым затратным и социально - уязвимым сектором. В настоящее время в Казахстане современные состояние зданий характеризуются очень низкой энергоэффективностью. По официальным данным из 54,5 тыс. многоквартирных домов 17,4 тыс. нуждаются в капитальном ремонте, 2,8 тыс. ветхие и 0,8 тыс. в аварийном состоянии [12].

Тем не менее, если подойти к данному сектору рационально и своевременно принять меры по повышению его энергоэффективности, это позволит не спровоцировать высокий спрос на зеленую энергию. В обратном случае рост цен на зеленую энергию окажет мультипликативный эффект на рыночную стоимость товаров и услуг, производимых в экономике и в целом на уровень жизни населения.

По оценкам Международного экономического агентства (МЭА), 38% требуемых глобальных сокращений выбросов, связанных с переходом на 2°C, могут быть достигнуты за счет энергоэффективности [13].

Повышение энергоэффективности также может быть ключевым фактором, способствующим увеличению добавленной стоимости произведенной продукции.

Подводя итоги, хотелось отметить, что экономика Казахстана слишком долго формируется на продаже ископаемых энергоносителей и других полезных ископаемых, упустив драгоценное время на диверсификацию данного сектора.

Декарбонизация экономики Казахстана может быть возможностью развития нового направления индустриального развития, если будет взято верное направление, ориентированное не только на развитие возобновляемых источников энергии и сокращение ПГ, но и проведение активной политики реализации зеленой политики во всех секторах экономики, в том числе и повышение роли энергоэффективности.

Список литература:

1. Портал долгосрочных стратегий <https://unfccc.int/process/the-paris-agreement/long-term-strategies>;
2. Закон Республики Казахстан от 4 ноября 2016 года № 20-VI ЗРК «О ратификации Парижского соглашения» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000020>;
3. Стратегия достижения углеродной нейтральности Республики Казахстан до 2060 года, утверждённая Указом Президента Республики Казахстан от 02 февраля 2023 года № 121 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2300000121>;
4. Механизм регулирования углеродной границы, официальный сайт Европейского союза https://taxation-customs.ec.europa.eu/green-taxation-0/carbon-border-adjustment-mechanism_en#:~:text=The%20EU's%20Carbon%20Border%20Adjustment,production%20in%20non%20DEU%20countries;
5. «Нефть и газ Казахстана. 30 лет независимости. Путь созидания» <https://www.kazenergy.com/ru/press-center/book/>;
6. Бюро национальной статистики Республики Казахстан АСПИР РК: Динамика нефтегазового и сырьевого секторов <https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/8>;
7. Бюро национальной статистики Республики Казахстан АСПИР РК: ВРП по отраслям промышленности до двух знаков ОКЭД (03-2007) <https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/8>; ВДС по отраслям промышленности до двух знаков ОКЭД <https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/7>;
8. Закон Республики Казахстан «О поддержке использования возобновляемых источников энергии» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000165> ;
9. Налоговый Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI ЗРК <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700000120>;
10. Постановление Правительства Республики Казахстан от 14 января 2016 года № 13 «О некоторых вопросах реализации государственной поддержки инвестиций» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1600000013>;
11. Топливо-энергетического баланс Республики Казахстан за 2021 год <https://stat.gov.kz/official/industry/30/statistic/5>;
12. Сборник «О ЖИЛИЩНОМ ФОНДЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН» <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>;
13. Долгосрочная стратегия развития Канады с низким уровнем выбросов парниковых газов на середину столетия (электронный ресурс) <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/Canada's%20Mid-Century%20Long-Term%20Low-GHG%20Strategy.pdf>.

Кабишева А.К., *Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты*

Шағын және орта бизнестің дамуына әсер ететін факторлар

Андатпа. Бұл зерттеудің мақсаты шағын және орта бизнестің (бұдан әрі – ШОБ) дамуына әсер ететін факторларды зерттеу болып табылады. Экономиканың барлық салалары мен сфераларында шағын және орта кәсіпорындардың болуы елдің дамуына әкелетін экономикалық процестерді бастайды. Кәсіпкерлік – бұл тұтастай алғанда ел экономикасына әсер ететін табыс алуға бағытталған қызмет.

Түйін сөздер: шағын және орта бизнес, нақты сектор, цифрландыру.

Шағын және орта бизнестің табысты дамуы кез келген елдің экономикалық тұрақтылығы мен экономикасының дамуын көрсетеді. Нәтижесінде ШОБ экономиканың

маңызды секторы ретінде анықталды. Шағын және орта бизнесті жан-жақты қолдау мемлекеттік саясаттың басымдығы болып табылады.

Бүгінгі таңда ШОБ дамыту үшін Үкімет пен ұйымдар:

1. Кәсіпкерлікті дамытудың 2021–2025 жылдарға арналған ұлттық жобасын (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 728 қаулысы) [1];

2. Қазақстан Республикасында шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 27 сәуірдегі № 250 қаулысы) [2] әзірледі.

Жоғарыда көрсетілген құжаттардың мақсаты кәсіпкерлік құрылымындағы сапалы өзгерістерді қамтамасыз ету, халықты жұмыспен қамтуды арттыру, кәсіпкерлік субъектілері үшін тең жағдайларды қамтамасыз ету, экономиканы әртараптандыру, елдің жалпы ішкі өнімінің (бұдан әрі – ЖІӨ) құрылымындағы ШОБ үлесін ұлғайту болып табылады.

Пандемия, қаңтар оқиғалары секілді күрделі жағдайдың әсері кәсіпкерлікті дамытудың ұзақ мерзімді түрі мен бағытын және, тиісінше, ШОБ-ты дамытудың мемлекеттік саясатының басымдықтарын белгілеуге ықпал етті.

ШОБ-ты дамыту экономиканың негізгі секторларының бірі болып табылады, бұл мәселе ел Президентінің жыл сайынғы жолдауларында айтылады, стратегиялық құжаттарда көрсетіледі, бұл осы мәселенің өзектілігін көрсетеді.

Осы жұмыс шеңберінде ШОБ дамуына әсер ететін факторларға талдау жүргізілетін болады.

Нақты сектор

Экономиканың нақты секторы – бұл материалдық өндіріс салаларында жұмыс істейтін, өнім өндіретін, жұмыстарды жүзеге асыратын және өндірістік-шаруашылық сипаттағы қызметтер көрсететін кәсіпорындар мен басқа субъектілердің жиынтығы. Кәсіпорындар өз қызметінің нәтижесінде пайда табады, одан салықтар төленеді және аймақтық, мемлекеттік бюджет қалыптасады.

Экономикалық қызмет түрлерінің жалпы жіктеуішіне (ҚР ҰК 03-2019) сәйкес, нақты сектор мынадай секторларды қамтиды: «Ауыл, орман және балық шаруашылығы (код – А)», «Тау-кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазу (код – В)», «Өңдеу өнеркәсібі (код – С)», «Сумен жабдықтау; жинау, қалдықтарды өңдеу және жою, ластануды жою жөніндегі қызмет (код – Е)», «Құрылыс (код – F)» [3].

1-кесте. Экономикалық қызмет түрлері бойынша жұмыс істеп тұрған ШОБ субъектілерінің саны

қызымет түрі	2017ж	2018ж	2019ж	2020ж	2021ж
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	222-186	231-312	252-264	260-781	261-071
Өнеркәсіп	42-332	45-505	51-600	57-173	64-749
тау-кен өнеркәсібі және қарьерлерді қазу	2-470	2-746	3-101	3-524	4-048
өңдеу өнеркәсібі	36-733	39-283	44-491	49-142	55-862
электр энергиясымен, газбен, бумен, ыстық сумен және кондиционерленген ауамен жабдықтау	1-022	1-175	1-345	1-488	1-576
сумен жабдықтау; қалдықтарды жинау; өңдеу және жою; ластануды жою жөніндегі қызмет	2-107	2-301	2-663	3-019	3-263
Құрылыс	52-011	58-139	64-775	71-999	81-149
Көтерме және бөлшек сауда; автомобильдер мен мотоциклдерді жөндеу	408-198	434-770	442-364	436-145	456-785
Көлік және қойма	69-327	77-012	80-031	77-704	77-877
Тұру және тамақтану қызметтерін ұсыну	26-884	29-924	34-272	35-658	39-535
Ақпарат және байланыс	14-785	16-247	18-241	20-930	22-939
Қаржылық және сақтандыру қызметі	5-915	6-190	6-621	5-758	5-265
Жылжымайтын мүлікпен операциялар	77-209	80-953	81-025	76-218	76-956
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет	31-807	34-361	39-255	46-384	48-908
Әкімшілік және көмекші қызмет; көрсету саласындағы қызмет	30-622	33-572	37-080	38-147	41-491
Білім	12-823	15-924	19-765	21-387	25-509
Денсаулық сақтау және халыққа әлеуметтік қызмет көрсету	7-851	8-778	9-843	10-833	12-431
Өнер, ойын-сауық және демалыс	8-501	9-901	11-493	11-591	12-630
Қызметтердің басқа түрлерін ұсыну	135-543	158-740	181-615	186-603	204-352
Жалпы:	1-145-994	1-241-328	1-330-244	1-357-311	1-431-647
Ескерту: автор дереккөз негізінде құрастырған [4]					

Жұмыс істеп тұрған ШОБ субъектілерінің саны оң динамиканы көрсетеді, өсім

Жұмыс істеп тұрған ШОБ субъектілерінің саны оң динамиканы көрсетеді, өсім байқалады. 2017 жылы – 358 861 (бірлік), 2018 жылы – 380 461 (бірлік), 2019 жылы – 420 239 (бірлік), 2020 жылы – 447 126 (бірлік), 2021 жылы-471 709 (бірлік) жұмыс істеп тұрған субъектілер нақты секторға тиесілі.

2-кесте. Экономикалық қызмет түрлері бойынша ШОБ-та жұмыспен қамтылғандар саны

қызмет түрі	2017ж	2018ж	2019ж	2020ж	2021ж
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	419-315	417-243	447-344	450-046	448-018
Өнеркәсіп	321-309	340-650	339-706	343-532	360-425
тау-кен өнеркәсібі және карьерлерді қазу	29-767	33-891	33-657	32-178	34-189
өңдеу өнеркәсібі	252-837	268-323	272-508	276-581	290-609
электр энергиясымен, газбен, бумен, ыстық сумен және кондиционерленген ауамен жабдықтау	13-854	18-327	14-655	15-147	15-969
сумен жабдықтау; қалдықтарды жинау, өңдеу және жою, ластануды жою жөніндегі қызмет	24-851	20-109	18-886	19-626	19-658
Құрылыс	283-692	292-570	299-535	339-453	301-863
Көтерме және бөлшек сауда; автомобильдер мен мотоциклдерді жөндеу	927-808	974-283	996-442	968-948	1-000-898
Көлік және қойма	179-858	196-998	189-390	192-236	187-355
Туру және тамақтану қызметтерін ұсыну	113-226	125-396	133-608	123-885	132-080
Ақпарат және байланыс	51-841	60-021	62-769	63-253	71-825
Қаржылық және сақтандыру қызметі	21-091	24-165	24-744	23-469	23-412
Жылжымайтын мүлікпен операциялар	177-712	164-978	171-081	162-320	165-440
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет	135-596	131-416	139-083	148-055	147-239
Әкімшілік және көмекші қызмет; көрсету саласындағы қызмет	145-177	156-529	163-771	168-278	164-810
Білім	76-951	84-902	99-160	103-788	114-159
Денсаулық сақтау және халыққа әлеуметтік қызмет көрсету	57-666	60-520	65-524	70-274	78-522
Өнер, ойын-сауық және демалыс	49-761	30-675	30-627	29-976	30-366
Қызметтердің басқа түрлерін ұсыну	229-130	252-111	285-943	285-093	285-206
Жалпы:	3-190-133	3-312-457	3-448-727	3-472-606	3-511-618
Ескерту: автор дереккөз негізінде құрастырған [4]					

2017 жылы – 1 345 625 (адам), 2018 жылы – 1 394 113 (адам), 2019 жылы – 1 426 291 (адам), 2020 жылы – 1 476 563 (адам), 2021 жылы – 1 470 731 (адам) ШОБ жұмыспен қамтылғандар саны нақты секторда байқалады. Нақты секторда жұмыспен қамтылғандар

саны көтерме-бөлшек сауда секторынан және экономиканың басқа секторларынан асып түседі.

3-кесте. Экономикалық қызмет түрлері бойынша барлық ШОБ субъектілерінің өнім шығаруы¹

қызмет түрі ²	2017 ³	2018 ³	2019 ³	2020 ³	2021 ³
Ахыл, орман және балық шаруашылығы ⁴	1 822 652 ⁵	2 057 209 ⁵	2 510 170 ⁵	3 118 669 ⁵	3 764 981 ⁵
Өнеркәсіп ⁶	4 713 248 ⁵	5 687 301 ⁵	6 453 733 ⁵	6 774 226 ⁵	9 167 971 ⁵
тау-кен өнеркәсібі және қарьерлерді қазу ⁷	1 570 434 ⁵	1 996 328 ⁵	1 868 248 ⁵	1 627 208 ⁵	2 364 246 ⁵
өңдеу өнеркәсібі ⁸	2 706 976 ⁵	3 122 411 ⁵	3 997 942 ⁵	4 481 634 ⁵	5 813 023 ⁵
электр энергиясымен, газбен, бумен, ыстық сумен және кондиционерленген ауамен жабдықтау ⁹	305 076 ⁵	435 909 ⁵	470 546 ⁵	441 598 ⁵	809 543 ⁵
сумен жабдықтау; қалдықтарды жинау, өңдеу және жою, ластануды жою жөніндегі қызмет ¹⁰	130 762 ⁵	132 653 ⁵	116 997 ⁵	223 786 ⁵	181 159 ⁵
Құрылыс ¹¹	3 963 633 ⁵	3 979 704 ⁵	5 239 904 ⁵	6 372 105 ⁵	5 697 722 ⁵
Көтерме және бөлшек сауда; автомобильдер мен мотоциклдерді жөндеу ¹²	5 499 850 ⁵	6 597 328 ⁵	8 371 591 ⁵	6 981 366 ⁵	10 945 822 ⁵
Көлік және қойма ¹³	1 382 556 ⁵	1 889 272 ⁵	2 403 440 ⁵	2 439 898 ⁵	2 398 748 ⁵
Тұру және тамақтану қызметтерін ұсыну ¹⁴	361 382 ⁵	378 519 ⁵	446 684 ⁵	396 144 ⁵	664 794 ⁵
Ақпарат және байланыс ¹⁵	562 298 ⁵	859 837 ⁵	903 811 ⁵	759 774 ⁵	1 425 603 ⁵
Қаржылық және сақтандыру қызметі ¹⁶	461 536 ⁵	274 764 ⁵	289 505 ⁵	344 550 ⁵	578 563 ⁵
Жылжымайтын мүлікпен операциялар ¹⁷	840 952 ⁵	863 098 ⁵	1 232 848 ⁵	1 083 863 ⁵	1 261 664 ⁵
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет ¹⁸	1 863 875 ⁵	1 819 601 ⁵	2 213 320 ⁵	2 143 150 ⁵	2 224 658 ⁵
Әкімшілік және көмекші қызмет; қарсету саласындағы қызмет ¹⁹	713 699 ⁵	755 149 ⁵	825 348 ⁵	787 853 ⁵	1 053 153 ⁵
Білім ²⁰	165 506 ⁵	188 216 ⁵	244 568 ⁵	223 571 ⁵	356 800 ⁵
Денсаулық сақтау және халыққа әлеуметтік қызмет көрсету ²¹	170 266 ⁵	213 157 ⁵	250 139 ⁵	319 081 ⁵	531 323 ⁵
Өнер, ойын-сауық және демалыс ²²	179 717 ⁵	150 693 ⁵	166 810 ⁵	946 282 ⁵	935 416 ⁵
Қызметтердің басқа түрлерін ұсыну ²³	539 955 ⁵	759 201 ⁵	835 089 ⁵	936 460 ⁵	945 419 ⁵
Жалпы:	23 241 125⁵	26 473 049⁵	32 386 960⁵	33 626 992⁵	41 952 637⁵
Ескерту: автор дереккөз негізінде құрастырған [4] ²⁴					

Бес жылдық кезеңде нақты сектордағы барлық ШОБ субъектілерінің өнім шығаруы: 2017 жылы – 15 212 781 млн. теңгені, 2018 жылы – 17 411 515 млн. теңгені, 2019 жылы – 18

976 116 млн. теңгені, 2020 жылы – 22 994 226 млн. теңгені, 2021 жылы – 27 798 645 млн. теңгені құрады. Бұл динамика ШОБ субъектілерінің өнім шығаруындағы экономиканың басқа секторлары арасында нақты сектордың үлкен үлесін көрсетеді.

4-кесте. Экономикалық қызмет түрлері бойынша жұмыс істеп тұрған ШОБ кәсіпорындарының құрылымы

қызымет түрі	2017	2018	2019	2020	2021
Ахыл, орман және балық шаруашылығы	5,3	5,1	4,9	4,9	5,1
Өнеркәсіп:	8,8	8,2	8,0	8,0	8,1
тау-кен өнеркәсібі және қарьерлерді қазу	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2
өңдеу өнеркәсібі	6,7	6,1	5,9	5,9	5,9
электр энергиясымен, газбен, бумен, ыстық сумен және кондиционерленген ауамен жабдықтау	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
сумен жабдықтау; қалдықтарды жинау, өңдеу және жою, ластануды жою жөніндегі қызмет	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Құрылыс	15,4	15,0	14,6	14,7	15,1
Көтерме және бөлшек сауда; автомобильдер мен мотоциклдерді жөндеу	30,7	31,8	31,8	31,6	30,5
Көлік және қойма	4,4	4,3	4,3	4,3	4,3
Тұру және тамақтану қызметтерін ұсыну	1,8	1,9	2,1	2,2	2,3
Ақпарат және байланыс	3,0	2,9	3,0	3,2	3,3
Қаржылық және сақтандыру қызметі	2,7	2,5	2,4	1,9	1,6
Жылжымайтын мүлікпен операциялар	3,9	3,8	3,7	3,7	3,9
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет	7,9	7,6	7,5	7,6	7,6
Әкімшілік және көмекші қызмет көрсету саласындағы қызмет	5,1	5,1	5,2	5,2	5,1
Білім	2,8	3,2	3,4	3,3	3,5
Денсаулық сақтау және халыққа әлеуметтік қызмет көрсету	1,6	1,6	1,7	1,8	2,0
Өнер, ойын-сауық және демалыс	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0
Қызметтердің басқа түрлерін ұсыну	5,7	6,0	6,4	6,6	6,6
Жалпы:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Экономикалық қызмет түрлері бойынша жұмыс істеп тұрған ШОБ кәсіпорындарының құрылымында нақты сектор 2017 жылы – 38,3 %, 2018 жылы – 36,5 %, 2019 жылы – 35,5 %, 2020 жылы – 35,6 %, 2021 жылы – 36,4 құрады, бұл экономиканың басқа секторларына қарағанда үлкен үлесті көрсетеді.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, нақты сектор ШОБ қызметінде үлкен үлесті алады. Нақты секторды мемлекеттік және мемлекеттік емес қолдаудың жаңа шаралары –

инвестициялау, кредиттеу, қарапайым заттар экономикасы бағдарламалары, жаңа бағдарламалар (инвест. потенциал және т.б.). Бұл, өз кезегінде, кәсіпорындардың нарықтағы жоғары бәсекелестігіне байланысты ЖІӨ мен өңделген өнім экспортындағы үлестің артуына және оның сапасына әсер етеді.

Негізгі капиталға инвестициялар

Негізгі капиталға салынған инвестициялар – бухгалтерлік есебі ұзақ мерзімді активтерге, объектілерге салынған инвестицияларды есепке алу үшін белгіленген тәртіппен жүзеге асырылатын машиналарды, жабдықтарды, көлік құралдарын, өндірістік және шаруашылық мүкәммалды сатып алуға, олардың бастапқы құнының ұлғаюына әкеп соғатын объектілерді салуға, реконструкциялауға (кеңейту мен жаңғыртуды қоса алғанда) бағытталған шығындар жиынтығы зияткерлік меншік; мәдени биологиялық ресурстар.

Орта кәсіпорындардағы негізгі капиталға инвестициялар салынған капиталға қайтарым тұрғысынан тиімдірек.

Шағын және орта кәсіпорындар елдегі негізгі капиталға салынған барлық инвестициялардың жартысын қамтамасыз етеді. Бес жыл ішінде олардың жалпы инвестициялары 60%-дан астамға өсті [5]. Бұл ретте, шағын және орта кәсіпорындардың инвестицияларының құрылымы шығындар түрлері бойынша әр түрлі болады.

Егер шағын кәсіпорындар инвестициялардың негізгі бөлігін (2019 жылы 75%) ғимараттар мен құрылыстарды салуға және күрделі жөндеуге бағыттаса, онда орта кәсіпорындардың инвестициялар құрылымында машиналар мен жабдықтарға (48%) инвестициялар ең көп үлесті алады.

Бұл, тиісінше, инвестициялардың өнімділігіне әсер етеді: егер шағын кәсіпорындарда салынған инвестициялардың 1 теңгесіне 3,5 теңге ЖҚҚ құрылса, онда инвестициялардың 1 теңгесіне орта кәсіпорындар ЖҚҚ-дан 2 есе – 6,9 теңгені құрады. Сонымен қатар, егер шағын кәсіпорындарда бұл көрсеткіш бес жыл ішінде тек 20%-ға өссе, онда орта кәсіпорындарда – 130%-дан астам.

Экономикалық еркіндік индексінің мәліметтері бойынша бизнесті жүргізудің негізгі шектеулері құқықтың үстемдігі (меншік құқығы, Үкіметтің транспаренттілігі, соттар), бағаның бұрмалануы, бәсекелестік, инвестициялық еркіндік сияқты іргелі институттар да бар.

Коронавирустық инфекция пандемиясы аясында экономикалық қуаттың ауысуы жағдайында мемлекеттік саясат инвестициялар мен кәсіпкерлік таланттар үшін күресте бәсекелестік артықшылықтарды нығайтуға ықпал ететін болады.

ШОБ-ты дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасына сәйкес, барлық кәсіпкерлік субъектілерінің негізгі капиталына инвестициялардың жалпы көлеміндегі орта кәсіпорындардың негізгі капиталына инвестициялар үлесінің нысаналы мәні 15%-ды құрауы тиіс [5].

Цифрландыру

Цифрлық технологиялар қазақстандықтардың күнделікті өміріне сенімді түрде енді.

Технология ғасырының дамуы жаңа бизнес шындыққа бейімделуді талап етеді, сондықтан қазақстандық компаниялардың көпшілігі бизнесті цифрлық түрлендіру бойынша жұмыс істеуде. Оның қажеттілігін бүгінгі күнге дейін төмендету мүмкін емес, өйткені бизнестегі маңызды шешімдер қабылдаушылар цифрлық нарыққа бейімделусіз олар өсу мен пайданың айтарлықтай кідірістеріне тап болады деп санайды. Сондықтан қазақстандық нарық үшін цифрлық трансформацияның маңыздылығын қарастыратын кез келді.

«Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры 2016 жылдан бастап өз қызметіне диджитал технологияларын жоспарлы түрде енгізе отырып, бизнес-процестерді оңтайландырады. Биыл қорды цифрландыру деңгейі 100%-ды құрады. ШОБ-ты қолдаудың мемлекеттік және меншікті бағдарламаларының операторы ретінде Қор кәсіпкерлерді қаржыландыруды барынша қолжетімді, ыңғайлы және қарапайым етуге ұмтылады.

2022 жылы «Даму» қорына кәсіпкерлердің қарыздары бойынша кредиттерге кепілдік беру және пайыздық мөлшерлемелерді субсидиялау құралдары бойынша 44 мыңнан астам өтінім берілді. Мемлекеттік қолдау шараларын алуға онлайн келіп түскен барлық өтінімдердің үлесі 99,7%-ды құрады. Электрондық форматтағы барлық өтініштердің 38%-дан астамы микробизнесті дамытуға, 13%-ы өңдеу өнеркәсібіне және 12%-ы логистикаға тиесілі. Бизнесі мемлекеттік қолдауды Ақтөбе облысының (10,2%), Жамбыл облысының (9,1%), Астананың (7,2%), Шымкент (6,9%) және Алматының (6,7%) кәсіпкерлері барынша белсенді пайдаланады. Бизнесі жүргізудің заңды нысаны бойынша ЖК үлесі 85,5%, ЖШС – 13% болды.

Статистикалық деректерге сәйкес, өтінімдердің жалпы санының 39%-ы кәсіпкер әйелдердің бизнес-жобаларына, 9,5%-ы 30 жасқа дейінгі жас кәсіпкерлердің жобаларына тиесілі.

Кәсіпкерлер кепілдіктер мен субсидияларға өтінім беру үшін сайтты (egov.kz) пайдалана алады немесе қор порталы (online.damu.kz.) арқылы өтінім беру және құжаттарға қол қою ЭЦҚ арқылы жүргізіледі. «Даму» жеке платформасы қаржы супермаркеті қағидаты бойынша жұмыс істейді, оның мақсаты – барлық іске асырылатын қолдау құралдарын, оның ішінде мемлекеттік қызметтер шеңберінде көрсетілмейтін қолдау құралдарын цифрлық форматқа көшіру.

Пандемияға байланысты физикалық өзара әрекеттесу шектеулеріне сүйене отырып, цифрлық технологияларды дамыту үрдісі қоғам мен бизнес өмірінің көптеген салаларын цифрландыру процесін жеделдетті. Виртуалды (қашықтықтан) өзара әрекеттесу форматы жаңа қалыпты жағдайға айналуға айналуда. Цифрлық технологияларды енгізу және пайдалану бизнестің бәсекеге қабілеттілігінің негізгі факторларының біріне айналуға, электрондық коммерция және қаржылық технологиялар секторын дамыту үшін күшті ынталандыруға ие болды.

Цифрландыруды дамытуға сұраныстың артуы бәсекеге қабілеттіліктің жаңа факторын анықтады. Осы бағыттағы мемлекеттік саясат бір жағынан цифрлық платформаларды пайдалана отырып, кәсіпкерлермен және кәсіпорындармен өзара іс-қимылды барынша тереңдететін болады, екінші жағынан, барлық өзара іс-қимыл жасайтын тараптардың мүдделерін ескере және қорғай отырып, платформалық шешімдерге негізделген кәсіпкерлік қызмет үшін мүмкіндіктерді дамытуға және кеңейтуге ықпал ететін болады.

Қазіргі заманғы цифрлық технологиялар азаматтың мемлекетпен өзара іс-қимылын барынша қарапайым, жылдам және ашық етуге ықпал ететін болады.

Электр энергиясын жеткізушіні ауыстыру үшін онлайн цифрлық платформаны (marketplace) енгізу.

Ашық және объективті рейтингтер мен критерийлер негізінде цифрлық шешімдерді пайдалану, «ШОБ субъектілерімен өзара қарым-қатынастарды басқару және олардың адалдық пен сенімділік рейтингін құру» модулін мемлекеттік цифрлық архитектураға интеграциялау және оны «бизнеске арналған үкімет» порталымен интеграциялау арқылы ШОК субъектілері үшін қаржы құралдарына қол жеткізу бойынша тең бәсекелестік өрісті құру, ұлттық цифрлық маркетплейстерді құру және қазақстандық ШОБ-тың халықаралық цифрлық маркетплейстерге кіруі үшін ынталандыру беру Қазақстан Республикасында 2030 жылдың соңына дейін ШОБ-ты дамыту тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарына кіреді.

Шағын бизнеске көптеген мүмкіндіктер берілген. Цифрландыру қажет, бұл уақыт талабы, шағын бизнесті көлеңкеден шығару қажет. Цифрландыру – бұл, ең алдымен, бизнесті жүргізудің тиімді жолы. Бизнесінің тұрақтылығы да осыған байланысты. Мемлекет пен екінші деңгейдегі банктер шешімдерді ұсынады, оларды пайдалану керек. Қазіргі кезде жергілікті атқарушы органдар цифрландыру шығындарын субсидиялауға қаржы қаражатын, бюджет ақшасын пайдалану үшін онлайн сервистерді, бұлтты сервистерді енгізу маңызды.

Шағын бизнесті көлеңкеден шығуға, айқын болуға, есеп жүргізудің ашық схемаларына ынталандыру қажет [5].

Қорытындылар

Бүгінгі таңда ең дамыған шет елдерде шағын және орта бизнес кәсіпорындары жалпы кәсіпорындар санының үлкен үлесін құрайды. ШОБ даму деңгейі ел экономикасының даму дәрежесін тікелей айқындайды.

ШОБ экономикалық дамудың қозғаушы күші болып табылады. Сонымен қатар, оның дамуы өндірістің және жұмыспен қамтудың өсуін қамтамасыз ете алады, бұл дағдарыстан кейінгі жағдайлардың экономикасын қалпына келтіруге пайдалы әсер етеді.

Қазақстанда ШОБ дамуына әсер ететін факторларды уақытылы анықтау, шағын және орта кәсіпорындардың сипаттамаларын, үрдістері мен проблемаларын талдау қажет.

Нақты секторды дамыту керек, өйткені ШОБ субъектілерінің өнім шығарудағы экономиканың басқа секторлары арасында рельс секторының үлесі басым бөлігін құрайды.

ШОБ цифрландыруды дамыту (барлық негізгі процестерді онлайн жүргізу) керек.

Экономиканың белгілі бір секторларын дамытудан басқа, ШОБ-ты дамыту үшін ШОБ-ты қолдаудың қаржылық және қаржылық емес шараларын оңтайландыру қажет, бұл ретте әлемдік тәжірибені зерделеу және Қазақстандағы мемлекеттік қолдау жүйесіне енгізу өте маңызды.

Әдебиеттер тізімі

1. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік-құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі (<https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000250>);
2. Қазақстан Республикасы нормативтік-құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі (<https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000728>);
3. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы (<https://www.stat.gov.kz/important/classifier>);
4. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы (<https://www.stat.gov.kz/official/industry/139/publication>);
5. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік-құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі (<https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000250>).

Касымова А.К., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Стандарты как элемент государственного управления в развитии отраслей экономики

Аннотация. В данной статье нами исследуются проблемы, сдерживающие внедрение и применение стандартов в различных отраслях экономики.

В то время как, в мировом сообществе повышается их роль в развитии экономики через расширение рынков сбыта продукции и наращивания производства в целом.

Это вызвано глобализацией рынков, появлением трансферт-технологий, диктующих необходимость повышения безопасности и качества продукции, процессов и услуг, а также повышения конкурентных преимуществ производителей.

Стандарты помогают упростить и упорядочить регулирование различных процессов путем выбора наилучших практик.

Несмотря на все эти преимущества существуют ряд системных проблем, сдерживающих повсеместное внедрение стандартов. К ним можно отнести недооцененность стандартов в обществе, слабое обновление фонда стандартов и недостаточный уровень

кадрового состояния работников сферы стандартизации. Также необходимость перевода стандартов в цифровое пространство для их взаимосвязи с технологическим переоснащением производств, начиная с этапа выпуска продукции.

В связи с чем, для повышения уровня применения стандартов нами предлагаются меры, направленные на закрепление за государственными органами КРІ по внедрению стандартов в курируемых отраслях, перевод стандартов в «машиночитаемый» формат, совершенствования подготовки кадров и активизации научного подхода, синхронизированного с уровнем развития промышленности.

Данные меры будут способствовать усилению роли стандартов в создании новых казахстанских продуктов и освоения международных рынков и справедливой конкуренции.

Ключевые слова: продукция, стандарт, безопасность, качество, технические барьеры, отрасли экономики.

В современном мире стандарты существуют в динамичных условиях. В нынешних условиях, когда растет всемирная глобализация рынков, создаются новые технологии в секторах экономики национальная и международная стандартизация сталкиваются со множеством новых задач. Данные вызовы диктуют необходимость ускоренного реагирования на потребности национальной экономики и внешних рынков.

Стандартизация в качестве одного из элементов технического регулирования может внести достойный вклад в экономическое развитие экономики страны, но при этом роль и задачи стандартизации в условиях реформирования казахстанской экономики должны быть адекватны происходящим переменам и соответствовать международной практике.

Стратегические цели данной сферы, учитывая, что они основаны на общепризнанном мировом опыте в целом практически у многих стран идентичны, отличаются только этапы и подходы их реализации, на которые как правило, влияют уровни развития экономик стран.

В Казахстане основными целями стандартизации являются повышение конкурентоспособности отечественной продукции, процессов и услуг, экономия природных и энергетических ресурсов, обеспечение национальной безопасности и социально-экономического развития государства, повышение безопасности и качества продукции, процессов и услуг, устранение технических барьеров в торговле для создания условий интеграции в международную систему стандартизации и т.д. [1].

Как и во всем мире, объектами стандартизации являются – продукция (товар), работа, процесс и услуги.

В настоящее время практически нет вида экономической деятельности, которая частично или целиком не подпадала бы под сферу стандартизации. Поэтому всемирное признание стандартизации связано с экономической глобализацией не только на национальном уровне, но и региональном и международных уровнях.

Роль стандартов повышается за счет выбора наилучших передовых практик, позволяющих упорядочить, сократить, упростить различные вопросы, протекающие в различных сложных и хаотичных процессах. На сегодня массовые производства в больших, в том числе промышленных объемах стали возможными благодаря стандартизации.

Предприятия достигают ощутимых и измеримых результатов от внедрения стандартов, при этом выделяют три основных вида преимуществ:

- регламентация внутренних процессов организации;
- инновационность и расширение масштабов процессов;
- образование новых продуктов и выход на внешние рынки.

На современном этапе используются стандарты на управленческие процессы в рамках систем обеспечения качества продукции, а также услуг.

По оценкам мирового экспертного сообщества, а также отечественных экспертов, в условиях рыночных отношений эффект от стандартизации проявляется не только через получение экономических выгод, но и социальных и коммуникативных преимуществ. Это

соответственно влияет на повышение качества жизни населения, учитывая ежегодное увеличение количества стандартов в областях, составляющих индикаторы качества жизни населения, такие как здравоохранение, экология, охрана труда и т.д.

В ежедневной деятельности работникам приходится сталкиваться с систематически повторяющимися видами работ, такими как осуществление учета количества продукции в торговой сети, формирование технической документации на производстве, проведение измерений функциями: измерение и учет количества продукции в торговых объектах, составление технической документации на производстве, измерение показателей технологических операций, а также контроля за качеством готовой продукции и т.д. Для решения данных функций могут применяться разные варианты решения и подходы.

Цель стандартизации — выявление наиболее эффективного и экономичного варианта, которое может быть использовано широким кругом предприятий и специалистов.

Освоение новых рынков поспособствовало деформации экспортно-импортных отношений, когда отечественный производитель товаров и услуг стремится выпустить продукцию высокого качества. Именно стандарты дают такую возможность изготовить продукцию по отличительным признакам, что придаст безусловные конкурентные преимущества продукции и соответственно высокий спрос на рынке [2].

Эффект от стандартов, в частности от их использования имеется в открытых общедоступных источниках, включая статическую аналитику. В качестве примера хотелось бы привести результаты в национальную экономику некоторых государств от внедрения стандартов:

- внедрение стандартов способствует росту экономики Франции до 0,81 % в год, или 25 % от общего роста внутреннего валового продукта (далее – ВВП);
- для экономики Новой Зеландии внедрение стандартов стало активным экономическим рычагом, который со временем способствовал увеличению годового ВВП на 1 %, или на 1,8 млрд долл. США;
- для Германии исследования и разработки — не единственные генераторы роста: не менее важны распространение и применение новых открытий. Стандарты идеально подходят для этой цели, поскольку они делают специальные знания доступными для всех. Стандарты приносят экономические выгоды, которые только для Германии оцениваются в 17 миллиардов евро в год. Стандарты также оказывают большее влияние на экономический рост, чем патенты или лицензии [4].

Несмотря на преимущества сферы стандартизации можно выделить ряд системных проблем, сдерживающих внедрение и применение стандартов в отраслях экономики:

Так присутствует недооцененность роли стандартизации в государстве, влияние на экономическое и социальное развитие современной жизни общества.

Остается острым вопрос своевременной актуализации фонда стандартов, принятых до 1991 года. Для решения данной проблемы на ежегодной основе формируется план стандартизации, реализуемый за счет средств бюджета. При этом доля инициативно разрабатываемых бизнесом стандартов очень низкая. Участие бизнеса в стандарте — безусловно, положительный фактор.

Наряду с проблемой недостаточного понимания роли стандартизации возникает проблема кадрового состояния национальной системы стандартизации. Это отражается на уровне и качестве разработки стандартов, которые в дальнейшем применяются и низким уровнем исследовательской работы.

Мировая практика доказывает необходимость подготовки квалифицированных специалистов, экспертов по стандартизации. Об этом свидетельствует принятый в 2014 году Международной федерацией пользователей стандартов IFAN документ, обосновывающий потребность в расширении знаний основ стандартизации специалистами различных уровней и сфер экономики [3]. Этот документ направлен на использование в деятельности

работниками различных уровней, начиная от руководителей и заканчивая специалистами научно-исследовательских организаций, лабораторий и т.д.

Создание и развитие цифрового сегмента предполагает полную цифровизацию сведений, сопровождающих продукцию, и услуги с момента их создания. В этой связи, стандартизация как одна из важных инфраструктурных компонентов экономики должна быть основана и сосредоточена на цифровых системах. В начале своего развития стандарты излагались на бумажном носителе в соответствии с определенными требованиями и форматами. Постепенно появилась возможность ознакомления с электронными экземплярами стандартов в читальном зале.

В современных реалиях стандарт становится составным компонентом любого производственного процесса. Наличие цифрового формата стандарта могут выступать в качестве исходных данных для любых проектных и конструкторских документаций, что позволит их транслировать автоматически в эксплуатационную, технологическую документацию. В связи с чем, важно иметь стандарт преимущественно в машиночитабельном виде [5].

Крайне низкий уровень применения стандартов обуславливается низким уровнем работ в сфере стандартизации технологий. На текущий момент отсутствует комплексная взаимосвязь между стандартизацией и технологическим переоснащением производств.

Европейская комиссия признает добровольную стандартизацию ключевым инструментом продвижения инноваций. Стандартизация действительно является мощным инструментом для продвижения исследований и средством распространения инноваций.

Стандартизация, используемая перед инновациями в качестве инструмента экономической разведки, позволяет обнаруживать изменения, требуемые субъектами гражданского общества, и, следовательно, направлять технические решения на уровне исследований и разработок и создавать новые концепции. Таким образом, в этом смысле стандартизация может способствовать появлению инноваций [6].

Вышеизложенные системные проблемы требуют их решения, наиболее актуальные способы возможного решения проблем:

1) активизация развития исследований в области стандартизации. Данная сфера базируется на научных, технических достижениях, в том числе практическом опыте. Эту работу требуется синхронизировать с прогрессом, уровнем развития технологий, включая реальную оценку готовности отраслей промышленности;

2) закрепление КРІ государственных органов по внедрению стандартов в курируемых отраслях, внесению предложений по потребности в новых с учетом технологического уровня и перспектив развития отрасли;

3) постепенный перевод стандартов в «машиночитаемый» формат. Такой формат позволяет решить ряд задач, такие как:

- размещение материалов в виде веб-страницы с гиперссылками как внутри документа, так и на другие источники;

- адаптировать содержание стандарта к различным оцифрованным базам и ресурсам;

- проводить отбор сведений в виде интересующих значений, параметрических данных для их последующей интеграции и применения автоматизированными системами управления и т.д.;

4) проведения стандартизации обучения и формирования специалиста.

Список литературы:

1. О стандартизации Закон Республики Казахстан от 5 октября 2018 года № 183-VI ЗРК, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1800000183>;

2. Стандартизация как инструмент развития экономики, <https://www.gostinfo.ru/InformationOfStandardization/Details/129>, источник ОК-информ;

3. IFAN Guide 4:2018 – «Education and training about standardization – Different needs for different roles» [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.ifan.org/>;

4. <https://www.din.de/en>, <https://www.din.de/en/about-standards> Немецкий институт стандартизации DIN;

5. <https://normalisation.afnor.org/smart-standards/> “smart standards”, Французская Ассоциация по стандартизации (AFNOR Group)

6. <https://normalisation.afnor.org/des-benefices-pour-chacun/> Французская Ассоциация по стандартизации (AFNOR Group).

Кунтуов Н., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Перспективы реализации национальных проектов в сфере экономики

Аннотация: Актуальность темы исследования связана с реализацией с 2021 года в Республике Казахстан 10 национальных проектов, утвержденных Указом Президента РК от 7 октября 2021 года № 670. Национальные проекты направлены на рост социально-экономических показателей развития Республики Казахстан, улучшения качества жизни населения. Утверждение проектов ознаменовала переход от программно-целевого метода планирования в органах исполнительной власти к проектному, который был провозглашен Президентом РК еще в конце 2020 года, с более понятными целями, индикаторами, ожидаемыми эффектами, и с закрепленными сферами ответственности за реализацию проекта за соответствующими органами исполнительной власти республики. В настоящее время сложно говорить о результатах реализации проектов, поскольку реализация начата лишь во второй половине 2021 года, в условиях негативного влияния пандемии COVID-19 и нынешнего геополитического кризиса в соседних государствах, влияющего на экономику страны. Целью исследования стала оценка перспектив реализации национального проекта Республики Казахстан в сфере экономики, а именно проекта «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев». Новизна исследования связана с тем, что определены основные параметры, текущие (промежуточные) результаты реализации проекта и представлены ожидаемые результаты реализации данного проекта. Выводы по исследованию: переход от программно-целевого к проектному планированию в Казахстане позволил связать цели и задачи, заложенные в стратегических документах (Стратегии «Казахстан 2050», Общенациональных приоритетах до 2025 года, Национальном плане развития Казахстана до 2025 года, Стратегии национальной безопасности) и отраслевых планах с задачами, которые включены по направлениям в национальные проекты. Задачи формируются исходя из этих стратегических документов, им соответствуют мероприятия для их решения и объемы финансирования. Наиболее крупный проект по объемам финансирования – «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев» (15,9 трлн.тенге), направленный на модернизацию промышленности, топливно-энергетического комплекса, энергетики и поддержку экспорта несырьевых товаров. Однако, не все показатели, заложенные в проекте на 2022 год, выполняются. В перспективе обсуждается улучшение процесса планирования проектов, оптимизация их числа, с учетом современных реалий.

Ключевые слова: национальный проект, проектное управление, проектный подход, государственный программы, управление экономикой, экономическое развитие, экономическая политика, диверсификация экономики.

Актуальность темы исследования заключается в следующем. В течение ближайших 5 лет (2021-2025 гг.) Казахстан планирует реализовать 9 Национальных проектов в разных сферах, которые в целом направлены на рост качества жизни, развитие определенных сфер деятельности в экономике и социальной сфере, развитие регионов, увеличение занятости, доходов граждан. Также предполагается значительно улучшить социальную инфраструктуру, в большей мере развивать благоустройство городов и аулов (сёл), сделать инновационный технологический рывок за счет развития новых производств, цифровизации, государственной поддержки предпринимательства. Перечень 9 национальных проектов следующий: «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев», «Сильные регионы – драйвер развития страны», «Технологический рывок за счет цифровизации, науки и инноваций», «Зелёный Казахстан», «Качественное образование. Образованная нация», «Качественное и доступное здравоохранение для каждого гражданина. Здоровая нация», Национальный проект по развитию агропромышленного комплекса, Национальный проект «Ұлттық рухани жаңғыру», Национальный проект по развитию предпринимательства [1].

Реализация этих масштабных пятилетних проектов отражает переход от программного к проектному управлению в органах исполнительной власти Республики Казахстан. Еще в Послании народу Казахстана от 1 сентября 2020 года Президент РК К.-Ж. Токаев отмечал необходимость перехода от ранее применявшихся государственных программ к формату достаточно лаконичных национальных проектов, в которых цели, финансирование и ответственные были бы понятны всем гражданам: «Следует прекратить подготовку государственных программ с большим количеством показателей и индикаторов. Пора перейти на формат лаконичных национальных проектов, понятных всем гражданам. В качестве целеполагания следует определить главенство результата над процессом» [2]. В 2021 году была подготовлена база для формирования и последующей реализации национальных проектов. Так, 1 июля 2021 года перечень проектов был утвержден на Высшем президентском совете. Несколько позже был принят Совместный приказ Министра национальной экономики Республики Казахстан «О некоторых вопросах национальных проектов» от 11 августа 2021 года № 79 и Председателя Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан от 12 августа 2021 года №1 [3]. А окончательное утверждение 9 проектов Указом Президента РК [1] было произведено 7 октября 2021 года. При этом, для разработки национальных проектов, контроля их реализации и отчетности по ним

Надо отметить, что непосредственно сферы экономики в расширенном понимании касаются следующие утвержденные Национальные проекты:

1) Национальный проект «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев» – в нем поставлена цель диверсификации казахстанской экономики, а в качестве ожидаемых эффектов – рост числа рабочих мест, производительности труда, частных инвестиций, экспорта несырьевых товаров и нефтегазохимической продукции, рост объектов производства экспортоориентированной продукции, увеличение налоговых поступлений, заработных плат и доходов граждан;

2) Национальный проект по развитию предпринимательства на 2021-2025 гг., целью которого является развитие малого бизнеса для повышения занятости населения, опора на средний бизнес как на драйвер диверсификации экономики, а также комплексное развитие конкуренции; в качестве эффектов же рост доли малого и среднего предпринимательства в ВВП, снижение доли государства в экономике и рост рабочих мест и занятости, а также доходов населения;

3) Национальный проект «Сильные регионы – драйвер развития страны», целью которого является создание комфортной среды проживания граждан за счет обеспечения равного доступа населения к базовым услугам, улучшения жилищно-коммунальных условий и развития жилищного строительства, а также обеспечения транспортной связанности и

повышения транспортно-транзитного потенциала страны, а к ожидаемым эффектам относятся рост ВРП столицы и городов республиканского значения, рост урбанизации, улучшение логистики и сферы коммунальных услуг;

4) Национальный проект по развитию АПК РК на 2021-2025 годы, который в отличие от предыдущих является отраслевым проектом и направлен на развитие сферы АПК конкретно, а поставленная его цель – создание конкурентоспособного АПК путем повышения производительности труда в два с половиной раза, увеличения экспорта продукции агропромышленного комплекса в 2 раза и обеспечение социально значимыми продовольственными товарами отечественного производства; соответственно, к ожидаемым эффектам относятся рост производительности труда, объемов производства, экспорта продукции АПК, рост числа фермерских хозяйств, занятости в сфере АПК, увеличение доходов сельского населения, увеличение обеспеченности продовольственными товарами до 80%.

Первые три из представленных проектов разрабатывало Министерство национальной экономики РК, а ответственными за их реализацию назначены: в качестве руководителя Министр национальной экономики РК, а в качестве кураторов – первый заместитель Премьер-министра, заместитель Премьер-министра, первый заместитель Премьер-министра соответственно. Четвертый проект (АПК) разрабатывало Министерство сельского хозяйства РК, руководителем соответственно назначен Министр сельского хозяйства, куратором – заместитель Премьер-министра РК.

Учитывая достаточно большой объем информации и показателей по четырём проектам, в статье внимание сконцентрировано именно на национальном проекте «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев», ответственны за реализацию которого является Министерство Национальной экономики РК. Он является объектом исследования в рамках данной статьи.

Цель исследования – охарактеризовать перспективы реализации национального проекта Республики Казахстан «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев».

Соответственно, для достижения поставленной цели необходимо рассмотреть сущность и содержание проектного подхода к управлению, особенности подготовки, планирования, реализации и оценки реализации национальных проектов в Республике Казахстан, а также оценить основные ключевые показатели исследуемого проекта, актуальную степень их достижения по имеющимся статистическим данным, определить перспективы достижения и риски.

Временными рамками исследования являются 2021 и 2022 год, при этом, данные за 2022 год – по оперативной информации, с учетом того, что исследование проведено в январе 2023 года.

Методы и материалы (Experimental)

Исследование носит смешанный, теоретический и эмпирический характер. Используемые данные для проведения:

1) Научные статьи по вопросам использования проектного подхода в государственном управлении таких авторов как: М.Radujković, Е.В. Атамась, В.В.Еремин, Г.А. Компанейцева, А.О. Лукина, И.В. Мирошниченко, А.В. Ручкин, Л.М. Сембиева, Н.П. Сидорова, К.Т. Туркебаева;

2) Нормативно-правовая база разработки, реализации, контроля реализации национальных проектов в Республике Казахстан;

3) Утвержденные Указом Президента Республики Казахстан от 7 октября 2021 года № 670 национальные проекты, включая национальный проект «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев», в которых отражаются цели проектов, ожидаемый эффект, мероприятия, финансирование, индикаторы (целевые показатели);

4) Данные официальной статистики Республики Казахстан, размещенные на сайте Бюро национальной статистики РК <https://stat.gov.kz/>.

Методы исследования можно разделить на качественные и количественные.

Качественные методы исследования: теоретический анализ и синтез, анализ факторов внешней среды функционирования казахстанской экономики.

Количественные методы исследования: анализ динамики и структуры экономических показателей, сопоставление индикаторов и фактических (статистических) показателей развития (реализации национального проекта).

Результаты и их обсуждение (Results and Discussion)

Прежде всего необходимо охарактеризовать сущность и особенности проектного подхода в государственном управлении, который в настоящее время стал замещать программно-целевое управление в Республике Казахстан.

Н.П. Сидорова, С.Н. Басова, Т.А. Торопова указывают на то, что процессный, системный и ситуационный подход к управлению являются традиционными [4; 92]. Первый представляет собою управление объектом как совокупностью взаимосвязанных бизнес-процессов, второй – целиком объектом как единой системой (связью элементов), а третий исходит из необходимости управления объектом как совокупностью воздействия различных переменных, характеризующих определенную ситуацию. Однако, в последние годы проектный подход стал достаточно актуален в управлении как организациями, так и в публичном менеджменте. Проектный подход исходит из фактора «тройственной ограниченности» проектов, когда необходимо поддерживать баланс между содержанием проекта, его стоимостью, временем и качеством [4; 93].

Компанейцева Г.А. указывает на то, что в действующих международных и национальных стандартах, а также в научной литературе содержатся разные подходы к определению проекта. Есть три основных подхода к его определению:

1) временное предприятие или временная структура, которая создается для достижения в определенные сроки определенных целей;

2) комплекс работ, имеющих определенную цель, позволяющий достигнуть определенных результатов;

3) объединяющее две предыдущие концепции определение, что проект – это одновременно и совокупность мероприятий (комплекс взаимосвязанных действий, имеющий определенную цель, сроки, бюджет), и временная структура, в рамках которой осуществляется реализация этих действий; то есть, здесь объединены функциональный и организационный подходы к пониманию проектного управления [5; 366-367].

Рассматривая сущность проекта, авторы, например, А.О. Лукина [6], А.В. Ручкин и О.М. Трофимова [7], М. Radujković и М. Sjekavica [8] выделяют обязательные присущие проекту элементы:

1) цель, которая должна быть достижимой, измеримой, конкретной;

2) сроки, которые ставятся для достижения цели, должны быть четкими;

3) заказчик или организатор, в интересах которого реализуется проект, который назначает руководителя проекта, ответственного перед ним;

4) ответственный за реализацию (руководитель проекта), который организует его планирование, реализацию, распределение ресурсов;

5) участники проектной деятельности (проектная группа или проектная команда), которая работает под началом руководителя;

6) ресурсы, которые выделяются для реализации проекта, они ограничены;

7) этапы и работы (декомпозиция проекта), которые также могут иметь сроки, ответственных за выполнение работ, закрепленные ресурсы.

Целевой характер – основная черта проекта, поскольку необходимо задать четкую цель, которая выражена количественно. Также срок и ресурсы – тоже важнейшие элементы проекта, они обеспечивают достижение поставленной цели. Поэтому под

проектным подходом в настоящее время понимается «специфическая управленческая деятельность, ориентированная на достижение запланированных результатов при определенных ресурсных ограничениях» [9; 106].

Можно представить следующие отличия традиционного подхода в управлении от проектного (таблица 1):

Таблица 1. Отличия традиционных подходов к управлению от проектного подхода

Критерии	Традиционные подходы к управлению	Проектный подход
Ориентация на изменения	Привычный ход времени, сохранение статус-кво	Имеется цель, предполагается изменение, внедрение инноваций и т.п.
Подвижность деятельности	Стационарность	Динамика
Сроки выполнения	Сроков не ставится	Имеется четко заданный срок
Степень надежности	Относительная надежность	Надежность на прогнозируемом уровне, есть риски недостижения цели
Степень разнообразия	Низкая, оттого – риск монотонности	Высокая, в т.ч. вызывающая ненормированность
Определенность полномочий	Полномочия определяет организационная структура управления, персонал постоянен	Полномочия определяются целями проекта в рамках проектной команды, персонал временный (на период реализации), могут быть совместители с процессной деятельностью
Характер действий	Повторяющийся, циклический, с высокой определенностью	Неповторяющийся, действия зачастую могут быть уникальными

Источник: составлено автором на основе [4]

Важно, что проектное управление в каком-либо объекте может и не заменять полностью функциональное управление, проект может реализоваться параллельно с функциональной (процессной) деятельностью, а участники процессной деятельности могут быть частично задействованы в проекте [10; 367].

При этом, в зарубежных странах в публичной сфере (на уровне государства) проектное управление используется уже достаточно давно и всё чаще. Можно привести следующие основные примеры. Так, в Великобритании организация проектной деятельности связана с формированием государственного портфеля проектов (The Government Major Projects Portfolio, GMPP), в который, например, в 2019 году входило 133 проекта общей стоимостью 423 млрд. фунтов, а реализация была возложена на 16 функциональных подразделений [10; 365]. Сами же государственные проекты разделены на категории (4 большие группы):

- 1) трансформация и предоставление услуг;
- 2) информационные и коммуникационные технологии (ИКТ);
- 3) инфраструктура и строительство;
- 4) военный потенциал [10; 368].

Для управления проектной деятельностью на уровне государства создано в 2016 году Управление инфраструктуры и крупных проектов Великобритании (Infrastructure and Projects Authority, IPA). Но оно создано на основе объединения ранее существовавших структур – Major projects authority (Управление крупных проектов) и Infrastructure UK (Инфраструктура Великобритании). Сейчас IPA представляет собою проектный офис Правительства Великобритании, который занимается поддержкой проектов, является своеобразным центром знаний и компетенций, ответственный за разработку (помощь в разработке), последующее утверждение, мониторинг и оценку реализации государственных проектов. Также IPA занимается нормативным регулированием и стандартизацией в части управления проектами. Он подчинен министру финансов и офису премьер-министра [10; 366].

В Канаде, которая является федеративным государством, проектное управление выстраивается и на федеральном, и на региональном уровнях. Так, ответственным за поддержку разработки и реализации государственных инфраструктурных проектов Канады Управление инфраструктуры Канады (Infrastructure Canada). Кроме инфраструктуры реализуют и экологические проекты, связанные, в том числе, с освоением природных ресурсов на территории страны. В частности, можно выделить такие проекты (Major natural resource projects) как: энергетические, проекты горнодобывающей промышленности, лесные, технологические. Региональный уровень также охвачен проектным управлением. Например, штат Квебек реализует с 2008 года программу Québec governance framework, которая является Директивой по управлению крупными проектами общественной инфраструктуры. В ее рамках реализуются инфраструктурные государственные проекты. Руководители таких проектов – руководители государственных органов по профилю проектов, а поддержка осуществляется проектным офисом, созданным в 2013 году, – Société québécoise des infrastructures (Квебекская инфраструктурная корпорация) [10; 366].

В период стагнации японской экономики в начале 2000-х годов в Японии планировалось реализовать ряд национальных программ, направленных на рост национальной конкурентоспособности с общим названием «Новая Волна». В тот период Министерство промышленности и торговли Японии инициировало разработку методики управления этими программами. В итоге была создана методика, вобравшая в себя ряд иных методологий, которую можно назвать даже своеобразной философией в восточном стиле. В ее рамках была разработана модель P2M (Project and Program management). Сначала данная модель должна была применяться только для государственных проектов, связанных с развитием инфраструктуры, а также отчасти и для развития бизнес, поскольку японское правительство нередко осуществляет поддержку крупных компаний, способных на увеличение национальной конкурентоспособности. В рамках проектного менеджмента в Японии была создана и философия, и методология поддержки проектов, и выделены наиболее актуальные для роста национальной конкурентоспособности направления поддержки (строительство скоростных поездов, атомных электростанций), создана информационная система поддержки (в том числе, проектные офисы). А главная цель в рамках данной философии – создание не продукта, а ценности. В методологии была описана модель создания проектных команд, обучение их работы в едином информационном поле, мотивация обмена опытом и знаниями, обеспечение взаимодействия [11; 100].

В Российской Федерации, равно как и Казахстан, входящей в Евразийский экономический союз (ЕАЭС), проектное управление в государственном управлении начали внедрять раньше, чем в Республике Казахстан. При этом, изначально реализация проектного подхода была начата на федеральном уровне, были приняты нормативные акты: Распоряжение Министерства экономического развития РФ «Об утверждении Методических рекомендаций по внедрению проектного управления в органах исполнительной власти» от 14 апреля 2014 г. № 26Р-АУ [12] и Распоряжение Правительства РФ «Об утверждении плана первоочередных мероприятий по организации проектной деятельности в Правительстве РФ на 2016 и 2017 гг.» от 15 октября 2016 г. № 2165-р [13]. Но в 2016 году был принят на уровне

Правительства РФ новый нормативный акт – Постановление Правительства РФ «Об организации проектной деятельности в Правительстве Российской Федерации» от 31 октября 2018 года № 1288 [14], которым регулируется проектная деятельность в настоящее время. В настоящее время органы власти субъектов РФ ориентируются именно на этот документ, принимая собственные положения о проектном управлении. Тогда же Постановлением Правительства РФ от 31 октября 2018 года № 1288 было определено, что проект, реализуемый органами государственной власти – «комплекс взаимосвязанных мероприятий, направленных на получение уникальных результатов в условиях временных и ресурсных ограничений» [14], а проектная деятельность – «деятельность, связанная с инициированием, подготовкой, реализацией и завершением проектов» [14]. Были выделены определенные виды проектов:

1) национальный проект – тот проект, который направлен на достижение национальных целей и целевых показателей (определяемых указом Президента РФ), обеспечивающий достижение общественно значимых результатов по определенным направлениям;

2) федеральный проект, входящий в состав национального проекта – проект, который входит в состав национального проекта, но связан с более узкими целями;

3) федеральный проект, не входящий в состав национального проекта – тот, который разрабатывается и утверждается отдельно, без включения в национальный проект, но также предполагает достижение определенных показателей в установленные сроки при заданных ресурсах финансирования;

4) региональный проект – аналогично федеральному, но реализуемый на уровне субъектов РФ;

5) ведомственный проект – «проект, обеспечивающий достижение целей и показателей деятельности федерального органа исполнительной власти» [14].

Для содействия развитию проектного управления, разработки национальных, федеральных, региональных проектов были созданы проектные офисы. На федеральном уровне – Департамент проектной деятельности Правительства Российской Федерации. Департамент проектной деятельности Правительства Российской Федерации создан в 2016 году (до 2021 года носил название «Департамент организации проектной деятельности»), на уровне субъектов РФ – собственные проектные офисы, имеющие разные названия, деятельность которых регулируется подзаконными актами, принимаемыми органами исполнительной власти субъектов РФ. Суть деятельности проектных офисов, как федерального, так и регионального уровней, сводится к тому, что они обеспечивают работу органов власти, связанных со стратегическим развитием, принятием национальных, федеральных и региональных проектов, готовят проекты по инициативам органов исполнительной власти, далее обеспечивают работу, связанную с их утверждением, формируют рабочие группы, которые отвечают за реализацию проектов, контролируют, организуют мониторинг и анализ исполнения проектов, а также занимаются методическим сопровождением проектной деятельности.

С учетом обозначенной классификации проектов и создания инфраструктуры для их разработки, реализации, контроля, уже в 2018 году в России было принято 13 национальных проектов: «Здравоохранение», «Образование», «Демография», «Культура», «Безопасные качественные дороги», «Жильё и городская среда», «Экология», «Наука и университеты», «Малое и среднее предпринимательство и поддержка индивидуальной предпринимательской инициативы», «Производительность труда», «Международная кооперация и экспорт», «Цифровая экономика Российской Федерации», «Туризм и индустрия гостеприимства» со сроками реализации 4 квартал 2018-2024 год, либо 2019-2024 год (в целом, 5-летние планы) [15]. То есть, перечень был значительно шире, чем нынешний перечень реализуемых в Республике Казахстан в настоящее время. Однако, с учетом пандемии COVID-19 (2020-2021 год), событий в 2022 году и международных санкций, с ними связанных, проблем с

реализацией отдельных проектов (например, проекта «Экология»), ключевые показатели проектов неоднократно пересматривались, корректировались в сторону уменьшения, но по ним не сокращалось финансирование, они были признаны «несущей конструкцией», помогающей экономике адаптироваться к новым условиям, на которую государство будет рассчитывать и далее, несмотря на системные проблемы в их реализации [16].

В целом, представленный зарубежный опыт организации проектного управления в публичной сфере (государственном управлении) свидетельствует о том, что формируется многоуровневая система публичного управления, включающая в себя как взаимодействие внутри государственных органов, так и взаимодействие с бизнесом. Для решения публичных проблем государством вырабатываются цели, привлекаются как государственные ресурсы, так и ресурсы негосударственных субъектов, при том что уделяется большое внимание интеграции ресурсов и их использованию с максимальной эффективностью с целью достижения успешных результатов в разных сферах общественной жизни. Поэтому проектное управление становится важным элементом конкурентоспособности государственного управления в целом.

В Республике Казахстан внедрение проектного управления, как было сказано ранее, было начато после Послания народу Казахстана от 1 сентября 2020 года [2] как альтернатива программно-целевому управлению, с середины 2021 года. Система государственного планирования в Республике Казахстан приобрела следующую конфигурацию (рис. 1):

Рисунок 1. Современная система государственного планирования в Республике Казахстан [17].

То есть, планирование основано на Стратегии «Казахстан 2050» [18], на основе которой разработаны Общенациональные приоритеты до 2025 года [19], а на их основе – Стратегия национальной безопасности и Национальный план развития до 2025 года [20], План территориального развития Казахстана [21]. Далее на основе этих документов разрабатываются и утверждаются национальные проекты [1] и планы более низших уровней. Было объявлено об отказе от дальнейшей разработки государственных программ как устаревшей формы планирования.

Для реализации проектного подхода в августе 2021 года были приняты основные термины и методы планирования, реализации и анализа исполнения национальных проектов. Для этого принят Совместный приказ Министра национальной экономики Республики Казахстан и Председателя Агентства по стратегическому планированию и реформам

Республики Казахстан «О некоторых вопросах национальных проектов» от 11 августа 2021 года № 79 и от 12 августа 2021 года №1 [3], в котором определены, в частности:

1) национальный проект – документ, «обеспечивающий всестороннее межведомственное взаимодействие и приоритетное бюджетное финансирование реализации комплекса мероприятий, направленных на решение в установленные сроки задач (проектов), отдельных критически важных для достижения Общенациональных приоритетов, целей, задач и стратегических показателей и индикаторов Национального плана развития Республики Казахстан, Стратегии национальной безопасности Республики Казахстан, Плана территориального развития страны или определенных Президентом Республики Казахстан» [3];

2) плановые периоды по национальным проектам установлены на срок, не превышающий 5 лет;

3) проект обладает сформулированной целью, задачами (более узкими составляющими цели), наделен показателями результата (которые позволяют определить решение задачи);

4) разработчиком национального проекта определен государственный орган, ответственный за такую разработку (учитывая его профиль), а руководителем проекта – первый руководитель этого органа, он отвечает за реализацию проекта;

5) куратором национального проекта определено лицо по должности не ниже уровня заместителя Премьер-Министра РК, которое курирует реализацию Общенациональных приоритетов, Национального плана развития Республики Казахстан, перед которым соответственно отчитывается руководитель национального проекта;

6) проектные офисы создаются на уровне разработчиков национальных проектов для взаимодействия и координации проектной деятельности (в т.ч. с заинтересованными лицами – организациями, которых затрагивает реализация проекта), а также создаваемый по решению Премьер-Министра РК, «обеспечивающий реализацию Общенациональных приоритетов, внедрение и развитие проектного управления в государственном секторе» [3].

Каждый национальный проект имеет в паспорте следующие обязательные элементы:

1) наименование;

2) цель разработки национального проекта;

3) срок реализации;

4) ожидаемый социально-экономический эффект, польза для благополучателей, в т.ч.:

– ожидаемый экономический эффект в количественном выражении;

– ожидаемый социальный эффект в количественном и /или качественном выражении;

5) объем финансирования, необходимый для реализации национального проекта (если имела место корректировка, то указываются изначальные и дополнительные объемы).

6) разработчик национального проекта (государственный орган);

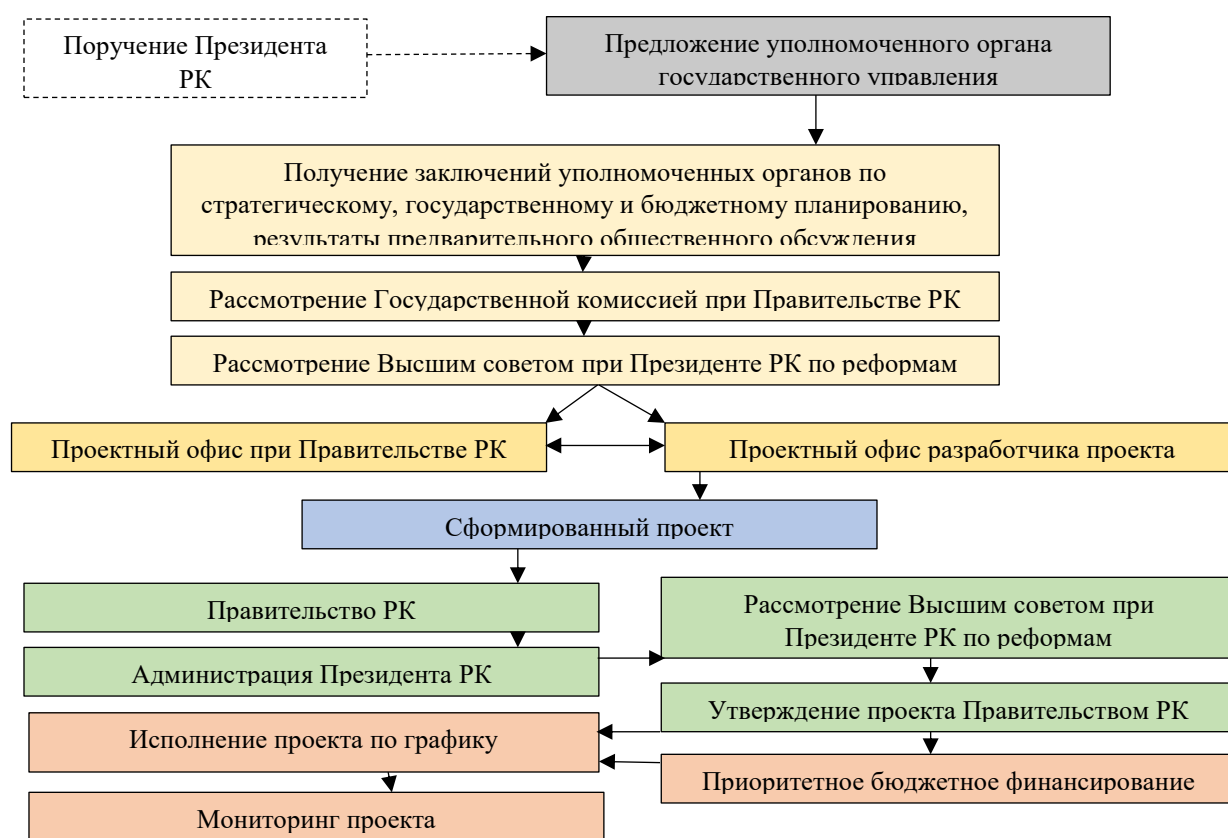
7) ответственные за реализацию национального проекта (органы и организации);

8) руководитель и куратор [3].

Схема планирования и реализации национальных проектов представлена на рисунке 2. Поясняя представленную на рисунке 2 схему, можно сказать следующее. Инициирование проектов предполагается уполномоченными отраслевыми исполнительными органами, либо поручением Президента РК, предложение вносится в уполномоченные органы по стратегическому, государственному и бюджетному планированию. Одобрение предложения предусматривает обсуждение данными уполномоченными органами и формирование заключения, общественное обсуждение, рассмотрение Государственной комиссии при Правительстве Республики Казахстан по восстановлению экономического роста, Высшим советом при Президенте Республики Казахстан по реформам. При одобрении инициативы производится разработка проекта в течение 3 месяцев, под контролем куратора проекта, с участием проектного офиса, при формировании группы, которая участвует в разработке проекта. Здесь производится, в том числе, совместная работа проектного офиса разработчика

проекта и проектного офиса при Правительстве РК. Разработанный проект вносится на утверждение в Администрацию Президента РК, рассматривается Высшим советом при Президенте Республики Казахстан по реформам, в случае одобрения утверждается Постановлением Правительства РК. Далее согласно принятому проекту осуществляется его приоритетное бюджетное финансирование и реализация, согласно плана-графика, включенного в проект. Проектный офис при Правительстве РК осуществляет последующий мониторинг реализации проектов, с формированием выводов и предложений. Согласно принятой методике, реализация национальных проектов будет отслеживаться через мониторинг на постоянной основе, а результаты мониторинга должны обсуждаться регулярно, раз в неделю, на уровне министров и их заместителей, раз в две недели – на уровне заместителей Премьер-министра РК. Высший совет по реформам должно ежеквартально формировать обзор реализации проекта, а Агентство по стратегическому планированию и реформам (АСПР) готовить собственную оценку реализации проектов для Президента РК [23; 24].

Рисунок 2. Процесс разработки, утверждения, реализации и мониторинга национальных проектов в РК

Источник: составлено автором на основе [3], [22], [23]

Проект может быть скорректирован, но изменение показателей результатов задач не допускается, за исключением изменений, вносимых в реализацию посланий и поручений Президента РК.

Далее рассмотрим общее финансирование национальных проектов РК, утвержденных в 2021 году (таблица 2):

Таблица 2. Объемы и источники финансирования национальных проектов РК, утвержденных в 2021 году, трлн. Тенге

Проекты	Всего	Республиканский бюджет	Местные бюджеты	Внебюджетные средства
«Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев»	15,934	0,402	0,000	15,532
«Сильные регионы – драйвер развития страны»	7,567	4,022	0,786	2,760
«Технологический рывок за счет цифровизации, науки и инноваций»	2,330	1,447	0,082	0,800
«Зелёный Казахстан»	1,413	0,298	0,082	1,032
Национальный проект по развитию АПК РК	6,803	1,750	0,953	4,100
«Ұлттық рухани жаңғыру»	0,119	0,110	0,009	0,000
Национальный проект по развитию предпринимательства на 2021-2025 годы	8,455	1,031	0,125	7,300
«Качественное образование «Образованная нация»	1,971	1,096	0,875	0,000
«Качественное и доступное здравоохранение для каждого гражданина «Здоровая нация»	3,637	2,460	0,209	0,967
Всего по проектам	48,230	12,617	3,121	32,491

Источник: составлено автором на основе [1]

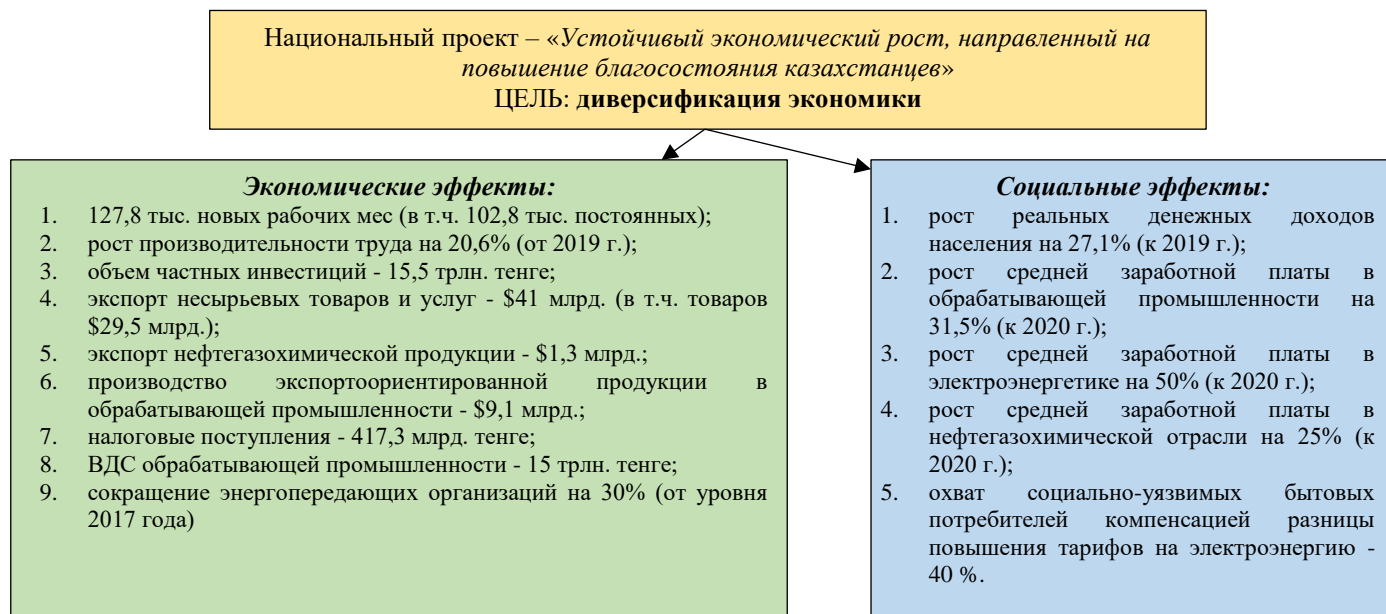
Из представленной таблицы видно, что общий объем финансирования проектов составляет 48,2 трлн. тенге, в том числе, 32,5 трлн. тенге (67,4%) планируется профинансировать за счет внебюджетных источников, 12,6 трлн. тенге (26,1%), и только 3,1 трлн. тенге (6,5%) за счет местных бюджетов. Наиболее объемным по источникам финансирования является проект «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев» (15,9 трлн. тенге, что составляет 33% всего финансирования по проектам), хотя большая часть ресурсов данного проекта – это внебюджетные источники.

Далее более подробно можно рассмотреть конкретный национальный проект – «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев». Он разработан, как и иные проекты, на 5-летний срок (2021-2024). В качестве основной цели заявлено – диверсификация экономики. Разработчиком является Министерство национальной экономики РК, руководителем – министр национальной экономики, а куратором – Первый заместитель Премьер-Министра РК. При этом, за реализацию проекта отвечают также государственные органы и организации, участвующие в его реализации: Министерство национальной экономики РК, Министерство индустрии и

инфраструктурного развития РК, Министерство энергетики РК, Министерство торговли и интеграции РК, Министерство экологии, геологии и природных ресурсов РК, акиматы областей и городов Астана, Алматы, Шымкент.

Проект предполагает достижения определенных экономических и социальных эффектов (см. рис. 3)

Рисунок 3. Ожидаемые эффекты от реализации Национального проекта «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев»

Источник: составлено автором на основе [1]

То есть, проектом предполагается развитие обрабатывающей промышленности, экспортоориентированной промышленности, развитие экспорта несырьевых товаров и энергосбережение. При этом, реализация мероприятий, направленных на эти эффекты, будет влиять на соответствующие экономические показатели, а также на доходы населения, заработные платы в охваченных проектом отраслях, компенсацию повышения тарифов на электроэнергию.

Проект включает 5 направлений, каждое из которых имеет определенные задачи в соответствии со Стратегией развития «Казахстан-2050», Национальным планом развития, Стратегией национальной безопасности, Концепцией развития отрасли, сферы (в том числе, Концепцией индустриальноинновационного развития до 2025 года, Концепцией развития топливноэнергетического комплекса Республики Казахстан до 2030 года, Концепцией развития геологической отрасли Республики Казахстан до 2025 года). Каждой задаче соответствуют индикаторы для оценки реализации, в проекте представлены фактические (на 2020 год), ожидаемые (2021 год) и плановые (2021-2024 годы) показатели этих индикаторов (они запланированы по годам). Эти направления, задачи и индикаторы представлены в таблице 3.

Таблица 3. Направления, задачи и индикаторы для оценки в рамках Национального проекта «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев»

Направление	Задачи	Показатели для оценки (индикаторы)
Индустриально-инновационное развитие	Технологическая модернизация предприятий обрабатывающей промышленности	Доля крупных и средних предприятий в обрабатывающей промышленности, использующих цифровые технологии, %
	Увеличение объемов производства и расширение номенклатуры товаров обрабатывающей промышленности	Объем производства в обрабатывающей промышленности, млрд. тенге
Развитие нефтегазо-химического комплекса	Создание нефтегазохимического кластера	Рост объема производства нефтегазохимической продукции, с накоплением, тыс. тонн
Развитие геологической отрасли	Повышение инвестиционной привлекательности геологоразведки	Охват геологогеофизической изученностью на площади 683,9 тысяч кв. км, с накоплением, тыс. кв. км Количество сформированных инвестиционных пакетов геологической информации, с накоплением, ед. Уровень обеспеченности государственной инфраструктурой по хранению и обработке геологических материалов, %
Развитие энергетической отрасли	Модернизация энергетического комплекса, отвечающего требованиям устойчивого развития экономики	Объем вводимых электрических мощностей путем реализации 13 инвестиционных соглашений с энергопроизводящими организациями, с накопл., МВт Объем вводимых электрических мощностей ПГУ, с накопл., МВт Рост протяженности второй цепи транзита между ЗападноКазахстанской, Атырауской и Мангистауской областями (220 кВ), с накопл., км. Объем вводимых электрических мощностей ВИЭ, с накопл., МВт
Продвижение несырьевого экспорта	Увеличение несырьевого экспорта в 2 раза до \$41 млрд.	Доля несырьевого экспорта в общем объеме внешней торговли, % Увеличение количества активных экспортеров до 1 000, с накоплением, ед. Доля модернизированных испытательных лабораторий от общего количества испытательных лабораторий к уровню 2020 года (в 2020 г. – 915), %

Источник: составлено автором на основе [1]

Таким образом, оценка выполнения задач проверяется статистическими показателями, которые соответствуют данным поставленным задачам. При этом, за каждой задачей также

закреплены определенные мероприятия и назначены ответственные за их реализацию, финансирование распределяется по мероприятиям, указанным в проекте.

Финансирование проекта организовано также согласно поставленным в плане задачам, и по направлениям. Объемы финансирования по направлениям представлены в таблице 4:

Таблица 4. Финансирование Национального проекта «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев» по направлениям, млрд. тенге

Направление	Республиканский бюджет	Внебюджетные средства	Всего
Индустриально-инновационное развитие	264,3	11 200,0	11 464,3
Развитие нефтегазо-химического комплекса	39,9	2 418,5	2 458,4
Развитие геологической отрасли	63,2		63,2
Развитие энергетической отрасли		1 913,8	1 913,8
Продвижение несырьевого экспорта	34,5		34,5
Всего по проекту	401,9	15 532,3	15 934,2

Источник: составлено автором на основе [1]

Из представленных данных видно, что внебюджетные средства имеют значительно больший объем финансирования, нежели средства республиканского бюджета, однако два направления – Развитие геологической отрасли и Продвижение несырьевого сектора – целиком финансируются из бюджета, но развитие энергетической отрасли не предполагает бюджетного финансирования. То есть, государством создаются условия для развития промышленности, энергетики, их модернизации, а также для развития несырьевого экспорта, но определенные инвестиции должны сделать крупные предприятия, участвующие в реализации этих планов. Компании, включая компании с государственным участием, обозначены в проекте, их руководители включены в число ответственных по исполнителям определенных задач, на которые выделяется финансирование.

Наибольший объем финансирования (71,9% общего и 65,8% бюджетного) связан с направлением индустриально-инновационного развития и решением двух задач - технологическая модернизация предприятий обрабатывающей промышленности и увеличение объемов производства и расширение номенклатуры товаров обрабатывающей промышленности.

Рассматривая оперативные итоги 2022 года, можно сделать следующие основные выводы по достижению целевых показателей по ряду задач (по которым имеется статистическая информация) по рассматриваемому национальному проекту:

1) объем производства обрабатывающей промышленности – при плане в 15 790,7 млрд. тенге факт за 11 месяцев 2022 года уже составляет 18 782,8 млрд. тенге (выше планового и показатель за 2021 год);

2) объем производства нефтегазохимической продукции – при плане в 140 тыс. тонн фактически составил за 11 месяцев 2022 года уже 271,4 тыс. тонн [24];

3) доля несырьевого экспорта по итогам января-октября 2022 года составила 30,5% при запланированной доле на 2022 год в 41,1%, то есть, она значительно ниже [25];

4) количество активных экспортеров в Казахстане в мае 2022 года было названо 540 компаний, при том, что по плану на конец 2022 года их предполагалось 650 [26].

В целом можно сказать, что не все показатели проекта на 2022 год были выполнены в запланированном объеме.

Надо отметить, что при общей прогрессивности перехода к проектному управлению в Республике Казахстан, пока что имеются определенные недостатки применения данного метода. Долгосрочные, составленные на 5 лет, планы были приняты в «послековидный» период, когда экономика начала выходить из кризиса 2020 года. Но в них не были учтены современные реалии 2022 года, существенно повлиявшие на объемы внешней торговли, курсы валют, инфляцию, динамику реального ВВП. Отсюда возникают риски реализации проектов, включая рассмотренный проект «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев» с учетом современных реалий. Также проблемой является существенная укрупненность ряда проектов, включая рассматриваемый: в нем объединена и вся энергетика, и вся обрабатывающая промышленность, и поддержка экспорта. Именно поэтому в настоящее время производится работа по оптимизации числа и структуры национальных проектов Республики Казахстан, с учетом целесообразности планирования и учета современных реалий.

Список литературы

1. Указ Президента Республики Казахстан «Об утверждении перечня национальных проектов» от 7 октября 2021 года № 670 // ИС Параграф. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38213624
2. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий» (г. Нур-Султан, 1 сентября 2020 года) // ИС Параграф. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37768784
3. Совместный приказ Министра национальной экономики Республики Казахстан и Председателя Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан «О некоторых вопросах национальных проектов» от 11 августа 2021 года № 79 от 12 августа 2021 года №1 // Адилет. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V21000239681>
4. Сидорова Н.П. Применение проектного подхода в системе управления / Н.П. Сидорова, С.Н. Басова, Т.А. Торопова // Власть и управление на Востоке России. – 2019. – №4 (89). – С.91-100.
5. Компанейцева Г.А. Проектный подход: понятие, принципы, факторы эффективности / Г.А. Компанейцева // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т.17. – С. 363–368.
6. Лукина А.О. Управление проектами / А.О. Лукина // Проблемы науки. – 2019. – №1 (37). – С.5-10.
7. Ручкин А.В. Управление проектами: Основные определения и подходы / А.В. Ручкин, О.М. Трофимова // Вопросы управления. – 2017. – №3 (46). – С.121-129.
8. Radujković M. Project Management Success Factors / M.Radujković, M.Sjekavicab // Procedia Engineering. – 2017.– Vol. 196. – Pp. 607-615.
9. Еремин В.В. О применениях проектного подхода для совершенства стратегического планирования в Российской Федерации в 2022-2023 годах / В.В.Еремин, Н.В.Кузнецов, Т.К.Чернышева // Экономика. Налоги. Право. – 2022. – №1. – С.105-114.
10. Мирошниченко И.В. Проектное управление в государственном секторе: зарубежный опыт и российская практика / И.В. Мирошниченко, Л.А. Шпиро // Вестник Удмуртского университета. Социология. Политология. Международные отношения. – 2019. – №3. – С.360-368.
11. Атамась Е.В. Проектное управление в органах власти: зарубежный опыт / Е.В. Атамась // РППЭ. – 2020. – №12 (122). – С.97-103.
12. Распоряжение Министерства экономического развития РФ «Об утверждении Методических рекомендаций по внедрению проектного управления в органах исполнительной власти» от 14 апреля 2014 г. № 26Р-АУ // ИС Гарант – URL: www.garant.ru

13. Распоряжение Правительства РФ «Об утверждении плана первоочередных мероприятий по организации проектной деятельности в Правительстве РФ на 2016 и 2017 гг.» от 15 октября 2016 г. № 2165-р (утратило силу) // ИС Гарант – URL: www.garant.ru
14. Постановление Правительства РФ «Об организации проектной деятельности в Правительстве Российской Федерации» от 31 октября 2018 года № 1288 (в ред. от 28.06.2022) // ИС Гарант – URL: www.garant.ru
15. Указ Президента РФ «О национальных целях и стратегических задачах развития Российской Федерации на период до 2024 года» от 7 мая 2018 г. № 204 (в ред. от 19.07.2018) // ИС Гарант – URL: www.garant.ru
16. Бутрин Д. Нацпроекты признаны несущей конструкцией / Д. Бутрин // Коммерсантъ. – 2022. – URL: <https://www.kommersant.ru/doc/5381038>
17. Национальные проекты: Высший совет при Президенте Республики Казахстан по реформам. – Нур-Султан, 2021. – 22 с.
18. Послание Президента Республики Казахстан «Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства» (Астана, 14 декабря 2012 года) // ИС Параграф. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31305418
19. Указ Президента Республики Казахстан «Об Общенациональных приоритетах Республики Казахстан до 2025 года» от 26 февраля 2021 года № 520 // Адилет. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000520>
20. Указ Президента Республики Казахстан «Об утверждении Национального плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан» от 15 февраля 2018 года № 636 (с изм. на 26.11.2022 г.) // ИС Параграф. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38490966
21. Постановление Правительства Республики Казахстан «О проекте Указа Президента Республики Казахстан «Об утверждении Плана территориального развития Республики Казахстан до 2025 года» от 13 сентября 2021 года № 634. // Адилет. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000634>
22. Туркебаева К.Т. Современное состояние и развитие проектного менеджмента в Республике Казахстан / К.Т. Туркебаева, О.С. Сабден // Вестник университета «Туран». – 2022. – №3. – С. 187-200.
23. Сембиева Л.М. Концептуальное реформирование системы государственного планирования Республики Казахстан / Л.М. Сембиева, Л.Б. Аликулова // Мемлекеттік аудит – Государственный аудит. – 2022. – Том 55. – №2. – С.13-27.
24. Статистика промышленного производства // КазСтат. – 2023. – URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/151/statistic/>
25. Обзор внешней торговли Республики Казахстан за январь-октябрь 2022 года // Министерство торговли и интеграции РК. – 2022. – URL: <https://qaztrade.org.kz/wp-content/uploads/2022/12/obzor-vneshnej-torgovli-rk.pdf>
26. Количество активных экспортеров в РК - более 540 компаний // KazInform. – 2022. – URL: https://www.inform.kz/ru/kolichestvo-aktivnyh-eksporterov-v-rk-bolee-540-kompaniy_a3933016

Макиш С.М., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Анализ развития дорожно-транспортной инфраструктуры села Красный яр

Аннотация. В данной статье рассмотрено состояние дорожно-транспортной инфраструктуры села Красный Яр, проведен анализ показателей за 2019-2022 гг. Целью данной статьи является определение роли и значения дорожно-транспортной

инфраструктуры для ускоренного развития сельских территорий, роста агропромышленного производства и повышения качества жизни населения сел. В исследовании использован структурно-функциональный подход, проведен обзор научных публикаций зарубежных и казахстанских ученых, посвященных изучению проблем транспортного обеспечения сельских территорий, межрегиональной логистики, государственной программы инфраструктурного развития «Нұрлы жол», «Ауыл Ел бесігі» а также данных Агентства по статистике Республики Казахстан.

Автором проведен сравнительный анализ основных тенденций развития дорожной инфраструктуры села Красный Яр, обеспечивающей хозяйственную связь с другими территориями, мобильность сельского населения. На основе проведенного анализа даны рекомендации по совершенствованию дорожно-транспортной инфраструктуры, представляющие интерес для региональных и местных органов власти, государственных структур управления развитием инфраструктуры, а также ученых, докторантов, чьи научные интересы соответствуют данной теме.

Развитие транспортной инфраструктуры в сельской местности является одним из лимитирующих факторов развития сельских территорий и сельскохозяйственного производства. Развитие автодорожной сети способно комплексно стимулировать как производство продукции, так и закрепление жителей на селе [1]. Транспортная доступность к социальным благам является ключевым элементом формирования привлекательности территорий для постоянного проживания и важнейшим элементом формирования производственной логистики. От качественных и количественных характеристик дорожной сети сельских территорий (пропускной способности и безопасности движения) зависят: скорость грузоперевозок; минимизация товаропотерь; снижение уровня опасности, аварийности и количества человеческих жертв; повышение рентабельности сельскохозяйственного производства; увеличение объемов продукции, улучшение ее качества и повышение сортности при сдаче потребителю.

Сочетание «социальной» и «экономической» составляющих имеет особое значение в развитии муниципальных образований, особенно сельских.

Проблема социально-экономического развития территории и развития инфраструктуры является актуальной уже на протяжении более 100 лет. По данному направлению велись исследования как в Казахстане, так и за рубежом.

Многие западные ученые, такие как П. Самуэльсон [2], А. Пезенти [3], Р. Йохимсен [4], У. Росту [5] в своих трудах отмечают, что развитая экономическая инфраструктура является основой для развития предпринимательства, экономических отношений и снижения издержек.

Отметим, что с каждым годом все большую значимость начинают приобретать теоретические и практические исследования в области развития социально-экономической инфраструктуры села. Большой вклад в развитие данного направления внесли такие ученые, как Тулегенова А. М. [6] и Мырзалиев, Б.С. [7], работающие над вопросом качества жизни на селе. Также хотелось бы отметить работы В.И. Савкина [8], посвященные экологической составляющей социально-экономического развития села, работающего над вопросами развития АПК и его влияния на сельские территории.

В современных условиях особые требования предъявляются к модернизации дорожно-транспортной системы сельских муниципальных образований с учетом потребностей развивающегося АПК и социально-экономического развития.

За последнее десятилетие на развитие автотранспортной инфраструктуры (далее – АТИ) Казахстана (включая местные дорожные сети) выделено более \$6,5 млрд. (995 млрд. тенге), при этом объемы финансирования выросли почти в 8 раз. Ежегодно ремонтируется около 600 км дорог, в то время как потребность составляет порядка 1 тыс.км, ведь средний

возраст дорог – 40-50 лет, и более 80% (а для Восточно-Казахстанской области – более 90%) АТИ не соответствует международным стандартам, что обуславливает следующие основные

№ п/п	Имя	Ед изм.	2018	2019	2020	2021	2022
1	Общая протяженность внутрипоселковых дорог	км	61,8	61,8	61,8	61,8	61,8
	в том числе состояние дороги:						
2	хорошо	км	6,6	12,3	18	32,5	43,3
3	удовлетворительно	км	19	24	27	15,3	9,5
4	неудовлетворительно	км	36,2	25,5	16,8	14	9

проблемы [8]:

- отставание темпов дорожного строительства от потребностей экономики и темпов роста автопарка (рисунок 1);
- низкое качество (технические параметры) автодорожной сети, высокий уровень рисков автоперевозок (уровень аварийности и смертности на дорогах);
- невысокая инвестиционная привлекательность отрасли, ограничивающая приток частных инвестиций;
- неразвитость внутренней АТИ (дорог, сооружений, сервисных центров вследствие недостатка финансирования из местных бюджетов: отсутствуют подъездные дороги с твердым покрытием к 800 населенным пунктам);
- технологическое отставание, несовершенство законодательной базы, отсутствие опыта управления проектами АТИ.

В составе сельского округа числятся населенные пункты с. Красный Яр и с. Кызыл-Жулдыз.

Общая площадь территории сельского округа составляет 11927 га, из них территория населенного пункта – 742 га, земли сельхоз назначения - 11185 га.

В 2022 году уделено внимание развитию села Красный Яр, ставшего практически районом Кокшетау. В рамках программы «Ауыл – Ел бесігі» проведен ремонт 14 километров дорог.

Таблица 1-статистический анализ ремонта дорог в селе Красный Яр за 2018-2022 годы

5	Ремонт дорог:						
6	республиканский бюджет	км	-	-	12,5	-	9
7	выделены средства	тыс.тг	-	-	609 000,0	-	371 000,0
8	местный бюджет	км	5,7	5,7	2	8,9	3,6
9	выделены средства	тыс.тг	39 700,0	63 500,0	41 000,0	75 904,9	130 000,0

Статистика показывает, что увеличивается доля дорог с хорошим состоянием, уменьшается доля дорог с неудовлетворительным состоянием. За счет реализации проекта «Ауыл-ел бесігі» из республиканского бюджета в 2020 году выделено 609 000,0 тыс. тенге, в 2022 году-371 000,0 тыс. тенге. В 2018-2022 годах на ремонт дороги в селе Красный Яр из республиканского бюджета было выделено 980 000,0 тыс. тенге, из местного бюджета-352 100,0 тыс. тенге.

Для анализа транспортной инфраструктуры села Красный Яр, были использованы сведения о протяженности автомобильных дорог, преимущественно относящихся к четвертой технической категории, чаще всего грейдерных или грунтовых, без твердого покрытия. Качество таких дорог обуславливает быструю амортизацию транспортных средств, повышение затрат на топливо, увеличение длительности перевозок. Кроме того, с учетом резко континентального климата такие дороги в большинстве регионов страны становятся непроходимыми практически от 3 до 6 месяцев в году. Согласно данным государственной программы инфраструктурного развития «Нұрлы-жол», 32% дорог в селе Красный Яр имеют неудовлетворительное качество.

Государственной программой «Нұрлы-жол» были предусмотрены целевые индикаторы строительства, реконструкции, капитальный и средний ремонт автомобильных дорог, а также повышение их доли в хорошем и удовлетворительном состоянии с 68% до 71%. Однако удельный вес дорог без твердого покрытия, как следует из анализа статистических данных, снизился только на 1% при общем снижении протяженности. В целом по селу, согласно статистическим данным, 17% местных дорог не имеет твердого покрытия.

Необходимость развития транспортной инфраструктуры в сельских районах страны продиктована стратегическими задачами подъема сельских поселений и продовольственной самообеспеченности регионов страны за счет оптимизации обмена товарами отечественного производства.

Повышение качества дорог, связывающих сельские районы страны с городами, будет способствовать снижению транспортных расходов, снижению себестоимости сельхозпродукции, повышению конкурентоспособности казахстанских продовольственных товаров.

Развитие транспортной инфраструктуры позволяет диверсифицировать экономику сельских территорий посредством расширения таких сфер, как туризм, торговля, услуги. Обеспечение географической доступности сельских районов гарантирует инвестиционную привлекательность.

Решение транспортного соединения сельских поселений будет во многом способствовать повышению уровня и качества жизни местного населения за счет повышения доходов вследствие востребованности производимой продукции, обеспечения круглогодичной мобильности и доступа к услугам здравоохранения и образования, появления возможности для занятия предпринимательством.

При оптимизации транспортного соединения сельских территорий следует использовать лучевой подход, связывающий поселения с районными центрами, где

необходимо предусмотреть строительство логистических центров по сбору сельхозпродукции.

Необходимо повышение качества автомобильных дорог, соединяющих сельские поселения между собой, с районными центрами и ближайшими городами, посредством твердого покрытия, что будет способствовать решению экономических и социальных задач.

Для оптимизации логистических связей между регионами следует учитывать возможности мультимодальных перевозок с использованием автомобильных, железнодорожных и речных путей страны.

Список литературы

1. Cook J.R., Huizenga C., Petts R., Sampson L.R., Visser C., Yiu A. The Contribution of Rural Transport to Achieve the Sustainable Development Goals. *Transport and Communications Bulletin for Asia and the Pacific*. 2017. No. 87, article 7.

2. Prus P., Sikora M. The Impact of Transport Infrastructure on the Sustainable Development of the Region—Case Study. *Agriculture*, 2021, no. 11(4), p. 279. URL: <https://doi.org/10.3390/agriculture11040279>

3. Государственная программа инфраструктурного развития РК «Нұрлы жол» на 2020–2025 годы. Утверждена Постановлением Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2019 года № 1055.

4. Кусмагамбетова Е.С. Особенности формирования и функционирования сельской социальной инфраструктуры / Е.С. Кусмагамбетова // *Вестн. Воронеж. гос. аграр. ун-та.* — 2017. — № 2 (53). — С. 197–203.

5. Алашбаева А. Н. Методические подходы к разработке анализа и оценки программ развития территорий регионов Республики Казахстан / А. Н. Алашбаева. — Астана, 2013.

6. Официальный сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан / Официальная статистика / Статистика транспорта / основные показатели. URL: <https://stat.gov.kz/>

7. Папело В.Н. Драйверы социально-экономического развития сельских территорий / В.Н. Папело // *Экономика и предпринимательство.* — 2015. — № 12–2 (65–2). — С. 1054–1058.

Манабаева А.Э., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Подходы к оценке эффективности государственных расходов в Казахстане

Аннотация. В статье рассмотрены государственные расходы с точки зрения оценки их эффективности. Проанализирована структура государственных расходов, осуществлена их кластеризация в совокупности с отдельными показателями, отражающими социально-экономическую отдачу, изучена действующая методология эффективности государственных расходов и обозначены проблемы существующей методологической основы оценки эффективности государственных расходов.

Ключевые слова: государственные расходы, эффективное использование, результативность, группировка, методология оценки государственных расходов.

Эффективное управление государственными финансами это основа успешного экономического развития страны. Необходимость эффективного использования средств государственного бюджета, перехода от «управления бюджетом» к «управлению результатами» и внедрения механизма комплексной оценки эффективности бюджетных

расходов неоднократно отмечена Главой государства в Посланиях народу Казахстана и в рамках заседаний Правительства [1,2].

Оценке эффективности расходования государственных средств должны предшествовать: определение понятия эффективности, подходов, этапов, критериев, методов измерения оценки и применения ее результатов при принятии управленческих решений, а также формирование соответствующей институциональной структуры.

Однако проблема состоит в том, что в экономической науке понятие эффективности расходов применяется чаще всего для коммерческих организаций. В государственном секторе эта категория только начинает изучаться в связи с широким спектром направлений, целей и мер управления государственными средствами. Так, изучение этого вопроса нашло отражение в периодических изданиях стран СНГ ученых: Ананских М.С., Платошечкиной С.Ю., Барановой И.В., Шмиголь Н.С и других [3]. Основные концептуальные подходы к оценке эффективности государственных расходов можно найти в работах казахстанских ученых Бопиевой Ж.К., Вечкинзовой Е.А., Шакировой Г.А. и т.д. [4]. Вместе с тем указанные работы в большей мере рассматривают вопрос оценки лишь части государственных расходов (к примеру, только государственные программы, субсидии или в рамках аудита контролирующих органов), не охватывая весь государственный бюджет. Кроме того, несмотря на распространенность понятия «эффективность», определение его сути, подходов, методов и критериев оценки эффективности расходов остается дискуссионным, что затрудняет создание полноценной системы оценки государственных расходов в Казахстане.

Таким образом актуальность статьи обусловлена отсутствием научных работ в Казахстане по вопросу комплексной оценки эффективности государственных расходов.

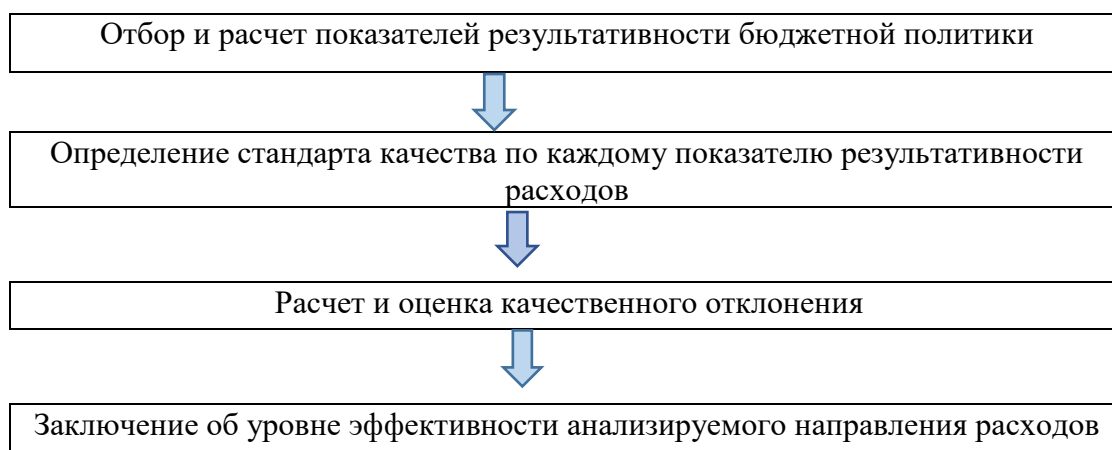
Говоря о текущем состоянии ситуации системы оценки эффективности государственных расходов в Казахстане, можно отметить, что несмотря на то, что работа по ее созданию ведется с 2017 года, система оценки расходов еще находится на стадии формирования и требует всестороннего изучения.

Так, на сегодняшний день в казахстанском законодательстве нет однозначной трактовки понятия «эффективность». Так, в действующей редакции Бюджетного кодекса Республики Казахстан (статья 4) содержится принцип эффективности бюджетной системы в целом, включающий два компонента: экономность — достижение заданных результатов с использованием наименьшего объема средств и результативность — достижение наилучшего результата с использованием определенного бюджетом объема средств [5]. В практике работы органов государственного аудита эффективность определена как соотношение полученных результатов к запланированным с учетом использованных для их достижения ресурсов [6]. То есть в обоих случаях в основе оценки эффективности законодатель видит результат, полученный при расходовании средств в сопоставлении с затратами, которое больше соответствует термину «эффективность использования ресурсов». Также принята Методика проведения анализа эффективности реализации предоставления мер государственной поддержки [7] и Методика оценки эффекта государственных расходов по бюджетным инвестициям и оценки эффекта государственных расходов на экономический рост [8]. Таким образом в настоящее время методологически охвачено только два направления государственных расходов: меры государственной поддержки и бюджетные инвестиционные проекты. За пределами оценки остаются текущие расходы, местные бюджеты, правоохранный блок и другие расходы. Кроме того, существующая система оценки государственных расходов не сфокусирована на мультипликативном эффекте затрат из бюджета и их влиянии на макроэкономические показатели.

Среди множества существующих подходов к оценке эффективности государственных расходов, можно выделить два основных: академический и программный. Академический подход используется для международных сопоставлений и предполагает укрупненное представление об эффективности расходов, не учитывающее ряд факторов. Программный

подход чаще используется для оценки деятельности государственных органов по определенным направлениям. Методы оценки эффективности бюджетных расходов в разных странах также могут существенно различаться. Так, некоторыми экспертами оценка государственных расходов выстраивается на принципе сравнения и состоит из следующих этапов (рис.1) [9].

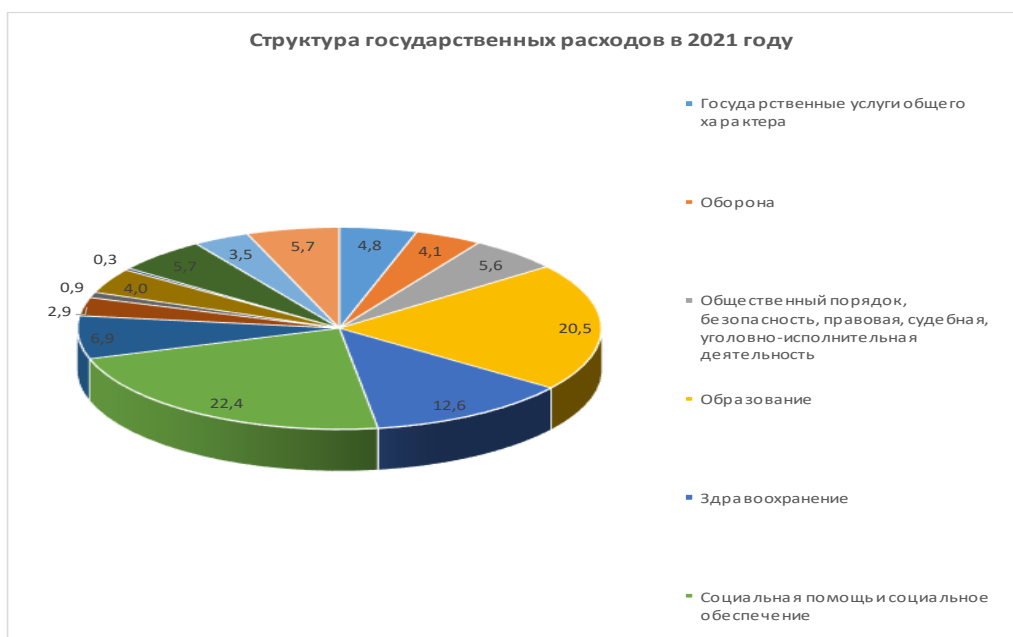
Рисунок 1. Этапы оценки эффективности государственных расходов (сравнительный подход)

Однако следует понимать, что этапы и методы оценки расходов могут варьироваться в зависимости от способов (внутреннее, внешнее), стадии (предварительная, итоговая), параметров (влияния, результативности) оценки и т.д.

По мнению автора, оценку государственных расходов следует начинать с анализа структуры государственного бюджета, как основного финансового документа страны. К примеру, в Казахстане наибольшую долю расходов в государственном бюджете занимают социальные расходы: образование, здравоохранение, социальная помощь. Так, в 2021 году в структуре государственного бюджета совокупная доля социальных расходов составила 55,5%. Следующие по объему занимают расходы на ЖКХ (6,9%), общественный порядок (5,6%), транспорт (5,7%) и обслуживание долга (5,7%), которые в сумме составляют 23,9%. Расходы на государственные услуги, сельское хозяйство, оборону и прочие составляют примерно по 4% каждый вид расхода, в совокупности занимая 16,4%. Графически структура государственных расходов представлена на рисунке 2.

Рисунок 2. Структура государственных расходов в 2021 году, в %

Примечание: составлено автором на основе данных Министерства финансов РК [10].

Также учитывая, что разные статьи расходов оказывают различный эффект на экономику, для оценки эффективности государственных расходов рекомендуется их группировать по степени влияния, по виду эффекта (социальный, экономический и др.), по используемым методам анализа и т.д.

Автором на основе данных Министерства финансов Республики Казахстан, Национального Банка и Бюро национальной статистики (табл. 1) посредством программы «Statistica» проведена группировка методом кластеризации расходов по основным статьям республиканского бюджета за 2021 год во взаимосвязи с отдельными показателями, отражающими социально-экономическую отдачу расходов:

1. инвестиции в основной капитал,
2. прямые иностранные инвестиции,
3. вклад отрасли в ВВП,
4. рост численности занятых.

Табл. 1 - Данные для кластеризации расходов

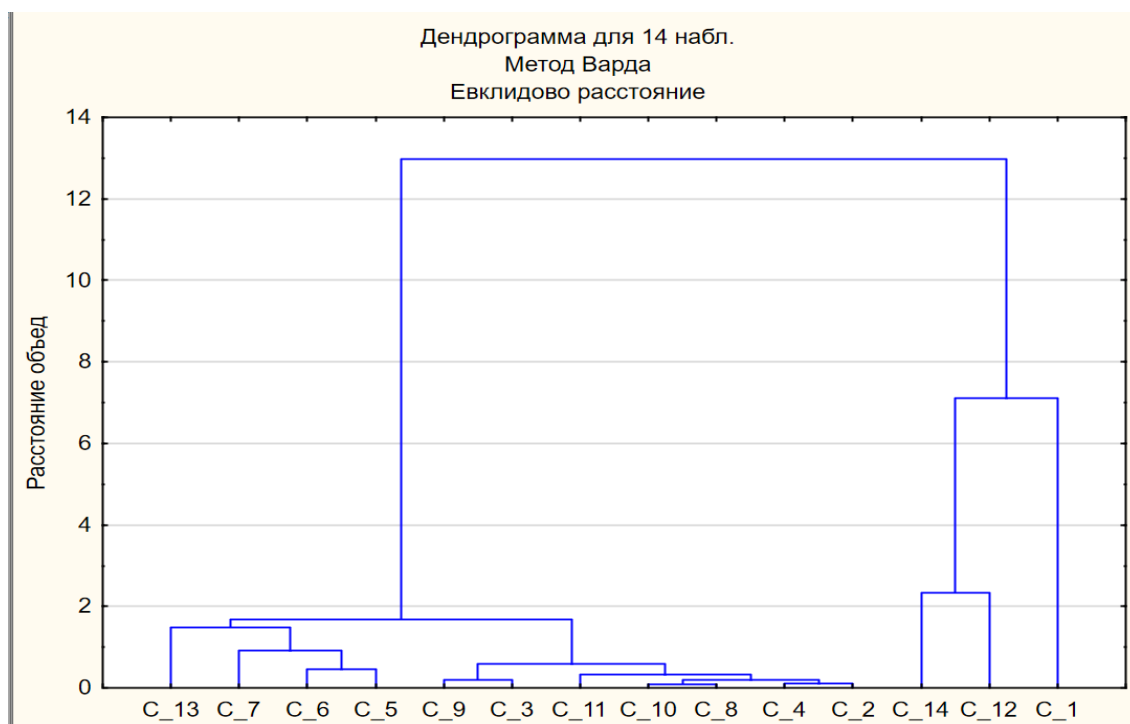
Функциональная группа расходов	Республиканский бюджет, тыс. тенге	Доля расходов к итогу, в %	Инвестиции в основной капитал, тыс. тенге	Прямые иностранные инвестиции, тыс. тенге	Вклад отрасли в ВВП, в %	Рост численности занятых, тыс. единиц
Государственные услуги	623 191	4,2	155 092	50 536	0,0	2,0
Оборона	717 683	4,8	66 494	0	0,1	-5,2
Общественный порядок	789 482	5,3	0	0	0,0	0,0
Образование	1 373 458	9,2	351 414	250 494	0,2	3,3
Здравоохранение	1 866 740	12,5	187 287	3 799	0,1	13,5

Социальная помощь	4 033 711	27,1	0	0	0,0	0,0
Жилищно-коммунальное хозяйство	402 803	2,7	0	0	0,0	0,0
Культура, спорт	174 701	1,2	438 229	0	0,1	-6,5
Топливно-энергетический комплекс	102 634	0,7	0	0	0,0	0,0
Сельское хозяйство	391 755	2,6	772 475	16 156	-0,1	1,3
Промышленность, строительная деятельность	50 397	0,3	6 626 757	6 818 869	1,5	19,3
Транспорт	638 626	4,3	1 619 684	614 866	1,0	-6,0
Прочие	666 712	4,5	3 024 801	2 400 831	1,0	53,5
Обслуживание долга	958 306		0	0		
Трансферты	2 120 877					
ВСЕГО	14 911 076	100	13 242 233	10 155 551	3,8	75,1

Примечание: составлено автором на основе данных Бюро национальной статистики Республики Казахстан и Национального Банка Республики Казахстан [11,12,13].

Результаты кластерной группировки представлены на рисунке 3.

Рисунок 3. Кластерный анализ расходов

В результате кластерного анализа программа «Statistica» выделила 4 кластера:

1-кластер. «Государственные услуги общего характера».

2-кластер. «Транспорт и коммуникации» и «Обслуживание долга».

3-кластер. «Оборона», «Образование», «Культура, спорт, туризм и информационное пространство», «Сельское, водное, лесное, рыбное хозяйство, особо охраняемые природные территории, охрана окружающей среды и животного мира, земельные отношения», «Промышленность, архитектурная, градостроительная и строительная деятельность», «Общественный порядок, безопасность, правовая, судебная, уголовно-исполнительная деятельность», «Топливо-энергетический комплекс и недропользование»;

4-кластер. «Здравоохранение», «Социальная помощь и социальное обеспечение», «Жилищно-коммунальное хозяйство», «Прочие расходы».

Данный анализ показал, что несмотря на то, что статья республиканского бюджета «Государственные услуги общего характера» занимает в структуре расходов не самую значительную долю (4,2%), в совокупности с вышеприведенными 4-мя анализируемыми экономическими показателями она сформировала наиболее крупный 1-й кластер, значительно отличающийся от других показателей.

Данный результат можно интерпретировать включением в данную статью расходов большого количества разнохарактерных текущих расходов (*содержание государственных органов, экспертизы инвестиционных проектов, целевые текущие трансферты нижестоящим бюджетам, внешнеполитическая деятельность, научные исследования и других*) с незначительной отдачей практически по всем анализируемым показателям, отражающими социально-экономическую отдачу в виде: вклада отрасли в ВВП (0%), инвестиций в основной капитал (1,2%), роста численности занятых (2,6%) и т.д. от указанного вида расходов.

Статьи республиканского бюджета «Здравоохранение», «Социальная помощь и социальное обеспечение», «Жилищно-коммунальное хозяйство», «Прочие расходы» занимающие наибольшую долю в структуре бюджета, объединены в 4-й кластер, характеризующийся значительным социальным вкладом, но незначительной экономической отдачей.

Как показал анализ кластерный метод с использованием программы «Statistica» недостаточно корректно отражает группировку расходов. Например, «Здравоохранение» и «Жилищно-коммунальное хозяйство» целесообразно оценивать в разных группах в связи с тем, что отдача от этих видов расходов разная.

Соответственно, для целей оценки государственных расходов возможно следует использовать другие подходы к группировке расходов.

Этапы оценки можно в укрупненном виде представить цепочкой шагов на рисунке 4.

Рисунок 4. Этапы оценки эффективности государственных расходов (комплексный подход)

В настоящее время в Казахстане по поручению Главы государства ведется работа по разработке Нового Бюджетного кодекса Республики Казахстан. Предполагается, что новый нормативный документ позволит сформировать эффективную бюджетную политику, включающую действенную систему оценки государственных расходов для повышения их результативности и ускорения экономического роста в Казахстане. Однако, учитывая существующую недостаточность в государственных органах специальных кадров, технических ресурсов, высокую загруженность специалистов текущей работой, отсутствие аналитических подразделений для качественной оценки и интерпретации ее результатов

возможен риск затруднения по созданию качественной системы оценки государственных расходов. В свою очередь, привлечение к формированию методологии оценки эффективности государственных средств научных кадров могло бы ускорить этот процесс, а проведение оценки негосударственными субъектами сформировать непредвзятую оценку расходов государственного бюджета.

Список литературы

1. Послание Главы государства К.К. Токаева народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» от 2 сентября 2022 года [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>.

2. Выступление Главы государства К. Токаева на расширенном заседании Правительства 15 июля 2019 года. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_address/es/vystuplenie-glavy-gosudarstva-k-tokaeva-na-rasshirennom-zasedanii-pravitelstva.

3. Ананских М. Методологические проблемы оценки эффективности бюджетных расходов / Бюджет и финансы. – 2009. – № 3.

4. Бопиева Ж.К. Казахстанский опыт оценки эффективности государственных программ/ Вестник Института законодательства Республики Казахстан. – 2014. - № 2 (14).

5. Бюджетный кодекс Республики Казахстан от 4 декабря 2008 года № 95-IV. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K080000095>.

6. Закон Республики Казахстан от 12 ноября 2015 года № 392-V ЗРК «О государственном аудите и финансовом контроле» [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000392#z75>.

7. Приказ Министерства финансов от 20 июня 2022 года №603 «Методика проведения анализа эффективности реализации предоставления мер государственной поддержки».

8. Приказ Министерства национальной экономики Республики Казахстан от 21 сентября 2022 года №228 «Об утверждении Методики оценки эффекта государственных расходов по бюджетным инвестициям и оценки эффекта государственных расходов на экономический рост».

9. Громова Н.Н. Анализ подходов к оценке эффективности бюджетных расходов. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-podhodov-k-otsenke-effektivnosti-byudzhethnyh-rashodov>.

10. Официальный сайт Министерства финансов РК [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin/documents/details/255992?lang=ru>.

11. Официальный сайт Бюро национальной статистики РК [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/7>.

12. Официальный сайт Бюро национальной статистики РК [Электронный ресурс]. Режим доступа https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=21&slug=-17&cat_id=7&lang=ru.

13. Официальный сайт Национального Банка РК [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://nationalbank.kz/ru/news/pryamye-investicii-po-napravleniyu-vlozheniya>.

Мендыбаев Б.М., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Совершенствование камерального контроля в системе государственных закупок: теоретические и практические аспекты

Аннотация: В данной статье автором приведены дефиниции таких понятий как камеральный контроль и государственные закупки. Рассмотрены теоретические и практические аспекты камерального контроля в системе государственных закупок в Казахстане, в частности приведены результаты анализа камерального контроля государственных закупок за 2018-2022 годы.

Ключевые слова: камеральный контроль, государственные закупки, государственный аудит

Для сохранения конкурентоспособности Казахстана в мировом сообществе необходима масштабная модернизация, которая обеспечит создание современной инфраструктуры, технологическое обновление промышленности для формирования инновационной экономики. Переход экономики нашей страны на инновационную социально-ориентированную модель развития предполагает качественное изменение институтов государственного регулирования, инструментов и технологий реализации государственных функций, в том числе институтов и механизмов системы государственных закупок [1].

Прежде чем исследовать совершенствование камерального контроля в системе государственных закупок, следует определить основные дефиниции, входящие в исследуемую область, в том числе камеральный контроль и государственные закупки.

При подготовке данного исследования нами были изучены 41 источника, которые структурно по форме представлены на рисунке 1, а по содержанию на рисунке 2.

Рисунок 1. Формы исследуемых источников

Вопросы совершенствования и модернизации системы государственных закупок рассмотрены в работах Бахтияровой С.Б., Елшибаева Р.К., Кожабаяевой С.А., Бейсенгалиева Б.Т., Ниязова А., Рамазан С.А., Акулич Е.И., Мельникова И.Н., Климовой А.Ю., Плотникова В.Д., Смотрицкой И.И.

Теоретические аспекты процессов государственных закупок представлены в трудах Аубакировой Б.Б. и ее соавторов, Есмагамбетова Д.Б., Кеншинбаевой А.Т., Мухтар Е.С., Джунусбековой Г.А., Шарипова А.К., Картавых К.Е., Никифоровой Л.В., Родионовой Ю.Д., Саклеевой М.А., Юзвович Л.И., Тищенко Т.В., Тюриной Ю.Г., Умновой М.Г. и ее соавторов.

Рисунок 2. Тематики изученных источников по теме исследования

Зарубежный опыт совершенствования системы госзакупок освещается в исследованиях Абдыгалиева А.А., Брежицкой Е.П., Мельникова И.Н., Мубаракшиной Э.Р., Продановой Н.А., Харжавина К.Е., Шувалова С.С.

Контрактная система в сфере госзакупок описывается в публикациях Самолысова П.В., Федотова Д.А., Шибанова А.А.

Особое внимание устойчивым государственным закупкам уделено в научных исследованиях коллектива авторов из Киргизии под руководством Каниметова К. и Шадринной Е.В.

Правовое регулирование системы государственных закупок исследуются Кусаиновой Л.И. и ее соавторов, Скворцовой В.С.

Вопросы камерального контроля государственных закупок практически не рассматриваются научным сообществом ни в Казахстане, ни в ближнем зарубежье, ни в дальнем зарубежье, поэтому нами были изучены нормативно-правовые акты, в которых дается определение «камеральный контроль», в частности, это Налоговый Кодекс Республики Казахстан [2] и Правила проведения камерального контроля [3]. На основе анализа этих определений нами сделан вывод, что камеральный контроль в сфере государственных закупок – это систематическая проверка субъектов государственных закупок в онлайн-режиме уполномоченными органами внутреннего государственного аудита на предмет выявления нарушений правил и порядка проведения государственных закупок.

Камеральный контроль представляет собой довольно сложную организационную систему и состоит из следующих элементов (рисунок 3):

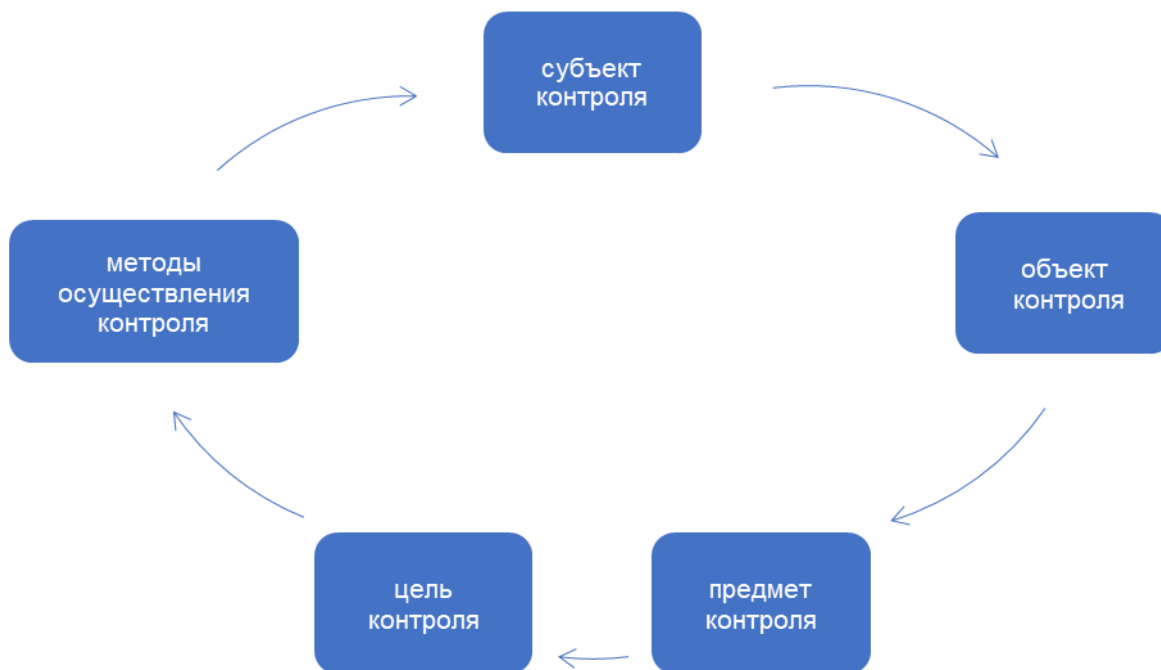

Рисунок 3. Элементы камерального контроля государственных закупок

К субъектам контроля относятся Комитет финансового мониторинга Министерства финансов РК и его территориальные подразделения. Объектами контроля являются заказчики, организаторы, единые организаторы. Предмет контроля – осуществление государственных закупок в соответствии с требованиями Закона РК «О государственном аудите и финансовом контроле». Под целью контроля понимают пресечение и недопущение нарушений правил осуществления государственных закупок. Методы осуществления контроля – проверка текущего состояния государственных закупок в онлайн-режиме посредством веб-портала <http://www.goszakup.gov.kz/>.

Следующей изучаемой дефиницией является словосочетание «госзакупки». В современной юридической и экономической научной литературе встречаются достаточно разные определения и толкования государственных закупок. Так, например, авторы Л.И. Юзвович и Н.Ю. Исакова считают, что государственные закупки – это регламентированная законодательством деятельность государства по приобретению товаров, работ и услуг с наибольшей эффективностью и наименьшими затратами с целью обеспечения деятельности государства, а также с целью взимания влияния на развитие частного сектора национальной экономики и выполнения социально значимых функций [4]. Похожее определение дает М.В. Шмелева, которая подчеркивает, что государственные закупки – определенная, регламентированная законодательством деятельность государства по приобретению товаров, работ и услуг с наибольшей эффективностью и наименьшими затратами для обеспечения деятельности государства и влияния на развитие отраслей национальной экономики и укрепление социальной политики [5]. Отечественные исследователи понимают под государственными закупками - процесс, связанный с приобретением товаров, работ и услуг организациями финансируемых за счет бюджетных средств, в порядке определяемым государством [6]. В Законе Республики Казахстан «О государственных закупках» дано следующее определение «приобретение заказчиками товаров, работ, услуг полностью или частично за счет бюджетных средств и (или) собственных доходов» [7].

В своем Послании Глава государства Касым-Жомарта Токаев отметил, что госзакупки таят в себе огромный резерв (по некоторым подсчетам до 400 млрд. тенге в год), который мог бы пойти на решение острых социальных вопросов [8].

Ввиду огромных финансовых оборотов правильно функционирующая система закупок выгодна как для правительства, так и для бизнеса. Поэтому, на наш взгляд, целесообразно изучить и проанализировать практический материал камерального контроля государственных закупок, полученный нами во время прохождения производственной практики в Комитете государственного внутреннего аудита Министерства финансов Республики Казахстан.

Таблица 1 - Результаты камерального контроля государственных закупок в Казахстане за 2018-2022 годы

Год	Всего ГЗ (лотов) подлежащих изучению	Всего изучено ГЗ (лотов)	Доля изученных лотов	Лоты, где установлены нарушения	Доля лотов с нарушениями
	млрд.тенге	млрд.тенге	%	млрд.тенге	%
2018	10967,2	4359,5	11	807,1	8
2019	12403,0	10194,7	59	1361,8	3
2020	12397,4	9670,8	81	1050,6	3
2021	14101,0	12591,1	94	1340,9	5
2022	12899,0	11517,1	94	1323,9	9

Примечание: составлено автором на основе внутренних данных Управления камерального контроля Комитета внутреннего государственного аудита Министерства финансов РК

Как видно из таблицы 1, доля изученных лотов динамично растет, что указывает на принимаемые меры по совершенствованию системы камерального контроля государственных закупок, а доля лотов колеблется в пределах от 3% до 9%. Суммы лотов, где установлены нарушения за исследуемый период выросли на 516,8 млрд. тенге.

При изучении результатов камерального контроля в разрезе регионов, было выявлено, что практически одни и те же области и города ежегодно имеют наибольшие финансовые нарушения по проведению государственных закупок (таблица 2).

Таблица 2 - Регионы с наибольшей суммой лотов, нарушивших правила проведения ГЗ

Год	Регион
2018	Астана (111,4 млрд. тенге), Акмолинская (77,4 млрд. тенге) и Карагандинская области (74,4 млрд. тенге)
2019	Астана (126,8 млрд. тенге), Алматинская область (107,0 млрд. тенге) и г. Алматы (79,2 млрд. тенге)
2020	Алматинская область (125,9 млрд. тенге), Астана (124,8 млрд. тенге) и Карагандинская область (108,6 млрд. тенге)
2021	Алматинская область (198,3 млрд. тенге), г. Алматы (171,4 млрд. тенге) и Астана (166,4 млрд. тенге)
2022	Шымкент (184,2 млрд. тенге), Алматы (170,1 млрд. тенге), Астана (122, 3 млрд. тенге), Жамбылская (117,6 млрд. тенге) и Алматинская области (106,2 млрд. тенге)

Примечание: составлено автором на основе внутренних данных Управления камерального контроля Комитета внутреннего государственного аудита Министерства финансов РК

Таким образом, обобщая вышеизложенное, приходим к следующим выводам:

- тема совершенствования камерального контроля в системе государственных закупок на сегодняшний день является малоизученной, не только в Казахстане, но и за рубежом;
- в нашем государстве одним из значимых инструментов совершенствования камерального контроля системы государственных закупок стал переход на электронный формат, но эта система требует своего совершенствования;
- в таких областях, как Алматинская и в городах Астана и Алматы, ежегодно наблюдаются нарушения правил проведения государственных закупок на значительные суммы от 111,4 млрд. тенге до 198,3 млрд. тенге.

Список литературы:

1. Смотрицкая И.И. Модернизация государственных закупок: новый взгляд на развитие системы // Этап: экономическая теория, анализ, практика. № 3, 2011, С. 33-44.
2. Налоговый кодекс Республики Казахстан, 25 декабря 2017 года.
3. Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 30 ноября 2015 года №598 «Об утверждении Правил проведения камерального контроля».
4. Юзвович Л.И., Исакова Н.Ю. Система государственных закупок: теоретический и практический аспекты. – Изд-во Урал. ун-та, 2019. – 233 с.
5. Шмелева М.В. Категории "государственные закупки" и "контрактная система" в теоретическом познании // Правовая политика и правовая жизнь. – 2018. – № 1. – С. 66-68.
6. Кеншинбаева А.Т. Система управления государственным закупками Республики Казахстан: проблемы и перспективы. Магистерский проект. – Нур-Султан, 2022.
7. Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2015 года «О государственных закупках» № 434-V.
8. <https://kz.kursiv.media/2019-04-16/gosaudit-vuyavil-v-i-kvartale-2019-goda-narusheniya-raskhodovaniya/>

Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана 2019 год.

Оспанов М.О., магистрант Института управления Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Субсидирование в агропромышленном комплексе: проблемы и перспективы

Аннотация. В данной статье описываются роль государственной поддержки в развитии отрасли сельского хозяйства, актуальность действующих видов субсидий агропромышленного комплекса (АПК), исследования возможных перспектив совершенствования системы субсидирования и выработка предложений по разрешению проблем в отрасли.

Аграрная отрасль является одним из приоритетных секторов экономики страны, обладающие высоким потенциалом развития, как для увеличения рынков сбыта, так и для наращивания производства в целом.

Государственное регулирование АПК является общемировой практикой и применяется во многих странах. Приоритетным направлением большинства стран при этом является всесторонняя поддержка производителей с использованием различных экономических рычагов. Однако его формы и методы, направленные на создание благоприятной конъюнктуры для обеспечения устойчивого функционирования АПК, отличаются друг от друга в зависимости от специфики развития АПК, а также от природно-климатических условий каждой страны.

Ключевые слова: государственная поддержка, субсидий, сельское хозяйство, агропромышленный комплекс (АПК), сельхозтоваропроизводитель (СХТП), встречные обязательства.

Введение

С момента обретения независимости Казахстан, как и другие постсоветские государства, приступил к модернизации экономики и реформированию всех секторов народного хозяйства. Этот период стал началом становления нового этапа в развитии сельского хозяйства, характеризующегося развитием новых форм собственности и бизнес-формирований в АПК.

Только последовательная государственная политика подъема сельского хозяйства, реализация крупных целевых программ, направленных на возрождение и развитие села, дали свои позитивные результаты. Коренной перелом в отрасли стал возможен благодаря постоянно возрастающей государственной поддержке и эффективной финансовой политике.

В связи с чем, основной мерой государственной поддержки отрасли сельского хозяйства является субсидирование, то есть финансирование конкретных получателей субсидий на безвозмездной и невозвратной основе, осуществляемое за счет бюджетных средств. [1]

Субсидирование отрасли сельского хозяйства является одним из наиболее эффективных механизмов государственной поддержки, имеющим сильную сторону корреляции не только с притоком инвестиций в основной капитал сельского хозяйства, но и приростом ВВП в сельском хозяйстве.

За счет эффективных мер государственной поддержки, в том числе субсидирования имеются возможность создание условий для устойчивого развития АПК на основе учета специфики многоукладности организационных форм сельхозпроизводства.

В 2021 году принято два важных документа в отрасли сельского хозяйства «Национальный проект по развитию агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021-2025 годы» и «Об утверждении Концепции развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021 – 2030 годы». [2, 3]

Целями данных программ является создание конкурентоспособного АПК путем повышения производительности труда в два с половиной раза, увеличения экспорта продукции агропромышленного комплекса в 2 раза и обеспечение социально значимыми продовольственными товарами отечественного производства.

Материалы и методы исследования

Актуальным представляется изучение методов и направлений государственной поддержки сельского хозяйства, а также возможности их совершенствования и расширения под влиянием новых требований.

В этой статье использован тематический анализ и анализ статистических данных, метод исследования.

Методология исследования построена на анализе результатов анонимного анкетирования, проведенного среди СХТП со всего региона республики, а также предложений исследования экспертов в сфере АПК. Анализ предполагает осуществление на базе имеющейся теории исследования на нескольких уровнях: сбор и обработка всей полученной информации, систематизация информации, распределение данных по разным категориям и структурирование собранного материала, толкование и оценку полученных данных; выводы.

На сегодняшний день, проводимая политика в области развития агропромышленного комплекса в первую очередь направлена на обеспечение физической доступности продовольственных товаров.

На субсидирование сельского хозяйства за последние пять лет (2018-2022 годы) выделено порядка 1,8 трлн. тенге.

По итогам прошлого года объем валовой продукции сельского хозяйства увеличился на 9,1% и составил 9,3 трлн. тенге (в растениеводстве – 5,6 трлн. тенге, в животноводстве 3,7 трлн. тенге). Производство продуктов питания выросло на 3,9% и составило 2,9 трлн. тенге.

Сохраняется устойчивая тенденция притока инвестиций в основной капитал сельского хозяйства. За отчетный период объем инвестиций в основной капитал сельского хозяйства увеличился на 6,7% и составил 853,5 млрд. тенге (за 12 месяцев 2021 года – 773,2 млрд. тенге), в производство продуктов питания – на 15,7% и составил 140,6 млрд. тенге.

Производительность труда на одного занятого в сельском хозяйстве за 9 месяцев 2022 года составила 2 780,9 тыс. тенге (за 9 месяцев 2021 года – 2153,5 тыс. тенге). [4]

1 сентября 2022 года в послании народу Казахстана «СПРАВЕДЛИВОЕ ГОСУДАРСТВО. ЕДИНАЯ НАЦИЯ. БЛАГОПОЛУЧНОЕ ОБЩЕСТВО» глава государства К.К. Токаев отметил, что правительство должно подготовить новые долгосрочные подходы к субсидированию отрасли. Бюджетные средства должны давать эффективную отдачу. [5]

Так, по поручению Главы государства с 2022 года проводится работа по совершенствованию системы субсидирования агропромышленного комплекса. При этом были поставлены задачи: обеспечить прозрачность, доступность субсидий малым и средним хозяйствам, упростить и автоматизировать процедуры их получения, внедрить встречные обязательства для получателей субсидий, а также обеспечить взаимоувязку системы субсидирования с промышленной политикой государства.

Был разработан компромиссный вариант, предусматривающий точечные изменения, направленные на снижение коррупционных рисков, с сохранением основных контуров действующей системы субсидирования.

В целях обеспечения прозрачности и упрощения процедур субсидирования разработана и введена бесплатная Государственная информационная система субсидирования (веб-портал gosagro.kz), которая интегрирована с основными государственными информационными базами данных.

Отменяются порядка 10 подвидов субсидий, имеющих низкую эффективность и высокие коррупционные риски. Для повышения доступности субсидий СХТП внедрены «листы ожидания», которые гарантирует удовлетворение поданных заявок в порядке очереди.

Вводится норма взятия СХТП встречных обязательств.

Ключевой задачей реформирования системы субсидирования является сохранение продовольственной безопасности, а также выработать подходы, которые позволят минимизировать коррупционные риски, максимально учесть мнение фермерского сообщества, сохранить социально-экономическую стабильность на селе, а также обеспечить внутренний рынок продовольственными товарами в достаточном объеме.

Результаты исследования

С целью оценки эффективности системы субсидирования проведен опрос СХТП всех видов хозяйств с позиции его доступности, возникающих проблем и возможных предложений по совершенствованию.

Со всего региона республики приняли участие 188 респондентов, из них 78 или 41% по направлению растениеводства, 60 хозяйств (32%) животноводства, 40 смешанное производство (21%), 7 по переработке сельскохозяйственной продукции (4%) и птицеводство 3 хозяйства (2%). Рис.1.

Рисунок 1. Участники (сельхозтоваропроизводители) социального опроса

При проведении анкетирования было важным узнать мнения малых и средних форм хозяйствования, для чего был составлен вопрос по видам сельхозформирований и рабочим местам. Так, на вопросы ответили 106 фермерских и крестьянских хозяйств, 62 товариществ с ограниченной ответственностью, 13 индивидуальных предпринимателей и 7 сельскохозяйственных производственных кооперативов. Рис.2.

По рабочим местам весомую долю в 67% составили хозяйства с постоянным рабочим местом до 10 человек, 20% хозяйства с 10-50 человек, 10% свыше 100 человек и 3% с количеством рабочих 50-100 человек. Рис. 3.

Рисунок 2. Количество сельхозформирований по видам деятельности

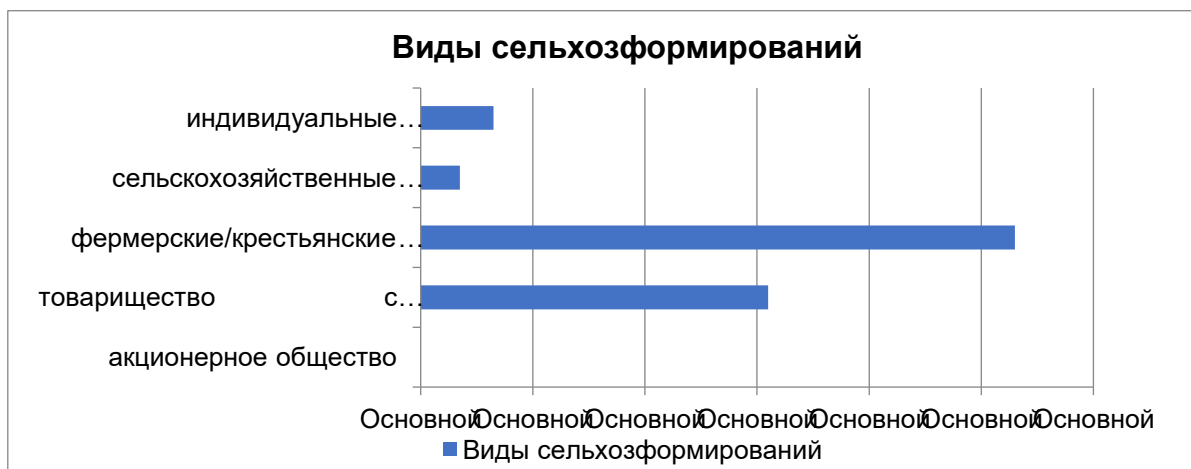
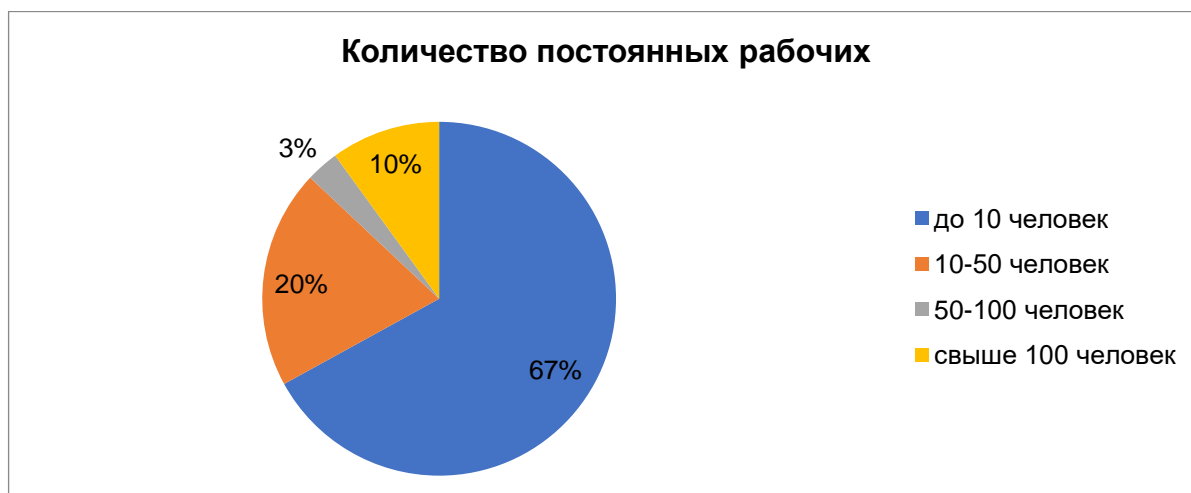

Рисунок 3. Доля участников СХТП по постоянными рабочими местами

По рисункам 2 и 3 видно, что основными респондентами принявшие участие в социальном опросе являются более мелкие крестьянские и фермерские хозяйства.

На вопрос «Являетесь ли Вы получателем государственных субсидий в сфере АПК?», ответы сложились «да» - 80% респондентов, «нет» - 20%. По разным причинам субсидий не получают: обходимся за счет собственных средств, не знаем, как получить, по причине сложности при оформлении требований разрешительных документов, на удешевление кормов не все районы входят.

Респондентов, которые ответили «да», на вопрос «Считаете ли Вы эффективными меры действующей государственной поддержки?» оказалось всего 8 участников от всего количество или 5%. Остальные участники обозначили проблемы, выступающие основанием для дальнейшего совершенствования системы субсидирования.

По мнениям респондентов действующие субсидий являются не эффективными по следующим причинам:

- не своевременное поступления субсидий, большие задержки 5-6 месяцами, а то и еще больше;
- недостаточное финансирование;
- нет субсидий на подготовку кормов (трав);
- размер инвестсубсидий не позволяет покрыть стоимость таможенных пошлин, налогов, утилизационного сбора. Министерством сельского хозяйства не пересматривается предельная стоимость покупаемой техники уже на протяжении многих лет, когда рыночные цены на всю продукцию ушли далеко вверх. То же самое с удобрениями и т.д.
- сумма субсидий не меняется, не учитываются растущие цены инфляция;
- каждый год пересматриваются субсидий, нет сбыта;
- нет постоянства, системности и ответственности;
- платформа для подачи заявок не работает, не доработано;
- нет информации, не понимаем полностью;
- не эффективны с нынешними ценами на составляющие нашего урожая и с ценой на нашу продукцию мы не можем конкурировать с внешним рынком;
- бессмысленный ввод утилизационного сбора для с/х специальной техники который в последствии возвращается субсидиями;
- вся субсидируемая сфера подорожала на сумму выделяемых субсидий, а где и больше. Поставщики увеличивают стоимость удобрений, гербицидов, семян на сумму субсидий.

По сложившимся итогам данного вопроса основная масса сельхозформирований считают не эффективным действующие виды субсидий, что дает повод для дальнейшего рассмотрения и совершенствования системы субсидирования.

Аналогичным сложился ответы на следующий вопрос «Какие проблемы возникают у вас при получении субсидий?». Основной проблемой, которую подтвердили 35% участников опроса, является проблемы с порталом ГИИС (технические проблемы, не совершенен, нету обратной связи, нету разъяснительных работ на казахском языке, сложность подачи заявок и т.д.). На несвоевременность получения и нехватки бюджетных средств отметили 32% респондентов. Оставшиеся участники указали на проблемы как, сложность системы получения субсидий, частое изменение правил.

На вопрос «В каких конкретно субсидиях вы испытываете потребность?», респондентами указаны все виды субсидий как финансовые инструменты, так и в растениеводстве и животноводстве.

Касательно введения встречных обязательств сельхозформированиям при получении субсидий подтвердили 43% участников опроса, при этом отмечено, что встречные обязательства должны быть хорошо обдуманными, чтобы последствие не стали барьером. 50% участников ответили отказом по причинам, что требования прописаны в правилах,

зависимость от погодно-климатических и эпидемиологических ситуации, дополнительное препятствие для товаропроизводителя, сложность оценки исполнения обязательств, коррупциогенность.

Респонденты подтвердившие введение встречных обязательств предлагают такие требования, как рост производства сельскохозяйственной продукции, сохранение рабочих мест, реализация товаров ниже рыночной цены для стабилизации и доступности потребителю (мясо, молоко, зерно), повышение энерговооруженности хозяйства и качества произведенной продукции, улучшения показателей почв, освоение земельных участков, полная ответственность за предоставленную информацию по заявке. Также отмечено, что при встречных обязательствах государство должно гарантировать стабильность рынка сельхоз продукции.

Немаловажными вопросами опроса было «Ведете ли учет себестоимости производимой продукции?» и «Как Вы считаете, насколько субсидий влияют на рентабельность производимой продукции?». Для производства конкурентоспособной продукции сельского хозяйства важным значением является снижение себестоимости и рост рентабельности производства. Не нахождения широкого практического применения аграрной науки побудили сельскохозяйственных производителей использовать упрощенные технологии вместо модернизации и улучшения производства на основе развития инноваций. В связи с этим низкая продуктивность животноводства, производительность труда и урожайность, и высокая себестоимость продукции. [6]

Статистика опроса показывает, что 82% участников на постоянной основе ведут учет себестоимости производимой продукции, а также влияние субсидий на рентабельность отметили «сильным» и «очень сильным» 48,2% и 43,4% соответственно. Высокая доля учета себестоимости продукции позволяют СХТП оценить их эффективность, правильно устанавливать цену на отпускаемую продукцию, контролировать расходы, планировать уровень прибыли и рентабельности производства.

По итогам опроса можно сделать выводы, что в целом по республике суть субсидий сильно искажена и ошибочно почти всеми воспринимается в качестве инструмента поддержки доходов СХТП. А на самом деле субсидий должны стать инструментом мотивации СХТП и инвесторов для повышения производительности труда и конкурентоспособности производства.

Некоторыми экспертами в сфере АПК изучены проблемы и перспективы субсидирования. Так, эксперты Казахстанского Делового Совета АПК отмечают ряд проблем и перспективы развития.

Ключевые проблемы:

1) бессистемность и субъективность определения размеров государственной поддержки на основе «исторически» сложившихся объемов субсидий и кредитов:

- на уровне страны, независимо от роста объемов ВВП АПК;
- на уровне регионов, независимо от вклада региона в ВВП АПК страны;
- на уровне региона, независимо от вклада отраслей и предприятий в ВРП АПК, а также без гарантий МИО на использование средств на поддержку АПК.

2) Значительная часть из выделяемых государством в АПК средств, идут не на техническое перевооружение, новые технологии и повышение производительности труда, а «вымываются» из отрасли по различным каналам (недвижимость, активы, автомобили др.).

Решения: кардинально пересмотреть принципы и механизмы осуществления государственной финансовой поддержки АПК:

1) законодательно определить четкие критерии для расчета ежегодного объема субсидий и кредитов в виде фиксированной доли от ВВП АПК предыдущих трех лет (например - 20%);

2) между регионами распределять объемы субсидий и кредитов пропорционально вкладу каждого региона в ВВП АПК страны;

3) внутри региона распределять 80% объемов субсидий и кредитов по отраслям/кластерам, пропорционально вкладу соответствующей отрасли/кластера в ВРП АПК региона, а оставшиеся 20% распределять между отраслями/кластерами, показывающими значительную динамику роста за последние три года (аналог «матрицы BCG»);

4) перевести субсидий и кредиты в АПК в формат «цифровых денег». Средства могут быть потрачены только на определенные виды товаров, работ и услуг, связанных с сельхозпроизводством, соответственно, будут накапливаться и «крутиться» в отрасли, привлекая технологии и инновации, снизятся коррупционные риски.

Первоочередные действия:

1) скорректировать законодательство (правила субсидирования МСХ);

2) создать законодательную основу для «цифровой агровалюты», определить оператора.

Выводы

Одним из важным и перспективным направлением экономики нашей страны является отрасль сельское хозяйство, но, вследствие своих специфических особенностей, для эффективного функционирования оно нуждается во всесторонней активной поддержке государства. На сегодня некоторые виды действующих субсидий не дают должного эффекта и ежегодно вносятся изменения, в связи с чем анализ отрасли свидетельствует об актуальности изучения и принятие долгосрочных видов субсидий. Целесообразно продолжать его совершенствовать.

Практика показывает, что увеличение поддержки аграрного сектора в предыдущие годы позволило многим аграриям начать реализацию новых и расширению действующих производств. Однако в условиях ограниченности бюджетных средств и проводимой бесконечной реформы системы субсидирования, развитие отрасли АПК остается не на должном уровне, что требует пересмотра общей стратегии развития.

Основным недостатком действующих мер явилась неполнота и несвоевременность выплат. В то же время опыт экономически развитых стран подтверждает, что развитие аграрного производства не обеспечит высокий уровень потребности населения в продовольственных товарах без четко реализуемых мер государственной помощи по многим направлениям деятельности.

В данной статье были проанализированы мнение СХТП, экспертов и рассмотрены проблемы государственной поддержки сельского хозяйства. Также выявлены различные подходы, позиции, взгляды, которые предстоит исследовать в рамках будущих исследований. Одним из ключевыми факторами для изучения являются повышения производительности труда и конкурентоспособности производства.

В предвыборной программе кандидата в президенты РК Токаева К.К. «Справедливый Казахстан – для всех и для каждого. Сейчас и навсегда» отмечен, что сельское хозяйство станет новым двигателем отечественной экономики. [7]

На данный момент в сельском хозяйстве Казахстана существует множество проблем, которые необходимо решить в кратчайшие сроки.

Список литературы

1. Закон Республики Казахстан от 8 июля 2005 года № 66 «О государственном регулировании развития агропромышленного комплекса и сельских территорий», <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000066>.

2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 октября 2021 года № 732 «Об утверждении национального проекта по развитию агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021 - 2025 годы», <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000732>.

3. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 декабря 2021 года № 960 «Об утверждении Концепции развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021 – 2030 годы», <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000960>.

4. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан, <https://www.stat.gov.kz/>.

5. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «СПРАВЕДЛИВОЕ ГОСУДАРСТВО. ЕДИНАЯ НАЦИЯ. БЛАГОПОЛУЧНОЕ ОБЩЕСТВО» от 1 сентября 2022 года, <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>.

6. Леутский, Л.И. Исследование хозяйственных формирований в АПК Казахстана/ Л.И. Леутский - Алматы, 2001.

7. Указ Президента Республики Казахстан от 26 ноября 2022 года № 2 «О мерах по реализации предвыборной программы Президента Республики Казахстан «Справедливый Казахстан – для всех и для каждого. Сейчас и навсегда», <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000002>.

Рамазан А.С., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Государственная стратегия построения инновационной экономики

Аннотация. В условиях глобальных вызовов для Казахстана открываются новые возможности и угрозы. Задачи экономического роста необходимо решать в комплексе с повышением общественной зрелости и компетентности нации. Наряду с традиционными факторами производства, такими как земля, труд и капитал, сегодня также включают организаторские (предпринимательские) способности, а также информацию (данные, технологии и знания).

Ключевые слова: инновации, инновационная экономика, инновационная продукция, диверсификация, экономическая сложность, университеты, наука, технологии.

Реальный валовой внутренний продукт (ВВП) на душу населения является показателем среднего уровня жизни жителей страны или района. Положительное процентное изменение годового реального ВВП на душу населения может быть истолковано, как увеличение среднего уровня жизни жителей в стране или районе. Однако, с учетом ограниченности ресурсов (природных, людских, финансовых и др.) важно обеспечить устойчивое экономическое развитие, то есть рост не в ущерб будущим поколениям и окружающей среде, за счет интенсивного экономического роста. В этой связи бережное отношение к ресурсам и их более эффективное использование повышают важность изучения интенсивных факторов экономического роста.

Факторы экономического роста разделяют на две категории:

1. Экстенсивный;
2. Интенсивный.

К экстенсивным факторам относят рост затрат капитала и труда.

К интенсивным факторам относят:

1. Технологический прогресс;
2. Экономия на масштабах;
3. Рост образовательного и профессионального уровня работников;
4. Повышение мобильности и распределения ресурсов;
5. Совершенствования управления производством;
6. Соответствующее улучшение законодательств и др. [1]

Необходимо отметить, что при интенсивных факторах экономического роста обеспечивается за счет повышения производительности труда и других факторов производства, экстенсивном росте за счет использования большего количества ресурсов. Можно утверждать, что интенсивный рост обеспечивается инновационным и технологическим развитием страны.

Общая факторная производительность как совокупность факторов, влияющих на выпуск продукции, за исключением затрат труда и капитала, может рассматриваться как показатель долгосрочных технологических изменений или технологической динамики.

Результаты исследований некоторых ученых показывают, что общая факторная производительность обеспечивает до 60 % роста экономики [2].

Актуальность

В соответствии со Системой государственного планирования приняты 10 общенациональных приоритетов до 2025 года [3], в числе которых является «Общенациональный приоритет 8. Построение диверсифицированной и инновационной экономики».

В Национальном плане развития Республики Казахстан до 2025 года в качестве одного из принципиального изменения для Казахстана по этому приоритету является переход «от ориентации на количественный рост за счет доминирующих отраслей (достигших конкурентного преимущества) к качественному росту за счет разнообразия (на пути к достижению конкурентного преимущества)» [4].

Проблематика

Несмотря на сформированную в целом законодательную базу, наличие институтов развития и инструментов поддержки науки и инноваций, наука и технологии до сих пор не стали драйвером развития нашей страны и конкурентоспособной экономики.

Наблюдаются невысокие позиции Казахстана в международных рейтингах по инновациям. Так, в Глобальном индексе инноваций Казахстан занимает 77 место, в рейтинге ГИК ВЭФ по фактору «Инновационный потенциал» – 95 место, в Индексе экономической сложности – 81 место, в рейтинге «Bloomberg Innovation Index» не вошел в топ-60 стран.

Роль НИОКР в цепочках добавленной стоимости остается крайне низкой. Доля инновационной продукции в ВВП составляет 2,43%, доля инновационно-активных компаний - 11,5%, доля затрат на НИОКР в ВВП - 0,12%. Производительность труда в обрабатывающей промышленности – 18,8 млн. тенге/чел (2021г.), что в среднем в 2 раза меньше, чем в странах ОЭСР;

В экономике преобладает сырьевая направленность. Базовые сектора экономики ориентированы на экспорт и недостаточно активны в развитии внутри страны производств с высокой добавленной стоимостью. В структуре казахстанского экспорта по-прежнему доминируют минеральные продукты – 66% по итогам 2020 года. Доля экспорта обрабатывающей промышленности составила всего 25,3%. При этом общий объем несырьевого экспорта в долларах США сократился с 15,9 млрд. в 2011 году до 12,8 млрд. По итогам 2020 года. - низкой долей высокотехнологичной продукции в общем объеме экспорта – 5,24%. В структуре импорта преобладают машины, оборудование, транспортные средства, приборы и аппараты – их доля составляет 46%.

Таким образом, общий уровень технологического развития недостаточен для того, чтобы выполнить поставленные перед страной задачи по вхождению в число 30 наиболее развитых стран с конкурентоспособной экономикой и высоким уровнем жизни.

Международный фактор

Более того, в мировой экономике возникли новые вызовы, которые создают риски для базовых секторов национальной экономики и представляют угрозу для экономической безопасности страны в целом.

К числу глобальных вызовов, решение которых связано с потенциалом науки и инноваций в стране, относятся следующие:

1. Так называемый «углеродный налог» на ввоз в Евросоюз нефти и газа, металлов и других товаров, имеющих углеродный след. Тарифные барьеры согласно принятому экологическому плану EU Green Deal с 2023 года делают неконкурентоспособным традиционный экспорт из Казахстана. Также ЕС вводит запрет на инвестиции в нефтегазовый сектор с 2025 года и производство машин с ДВС. Последствия этих ограничений создают риски ухода иностранных инвесторов из страны. Трансформация глобальной энергетики потребует создания принципиально новой энергетики и в Казахстане. Производство водородного топлива, новых материалов и носителей энергии – это реальность ближайшего десятилетия.

2. Риски возникновения новых штаммов коронавируса и новых эпидемий. Практика борьбы с КОВИД-19 показала, что потенциал науки и биотехнологических производств имеет решающее значение для успеха.

3. Цифровизация и переход на суверенные криптовалюты создал новую среду в финансовой сфере, по сути банки стали финтех платформами. Это уже происходит в Казахстане с банками и с госуслугами и потребует аналогичной трансформации в деятельности госорганов.

4. Рост цен и спроса на продовольствие в мире требует активного развития аграрного потенциала страны на основе диверсификации и внедрения высоких технологий сельхозпроизводства.

5. Рост транзитных потоков по Экономическому поясу Шёлкового пути создает для Казахстана возможности и риски потерь транзита, если не проводить активную транспортно-логистическую стратегию.

По оценкам экспертов в третьем десятилетии XXI века произойдет переход к Индустрии 4.0 в странах-лидерах, который усилит разрыв с остальным миром в уровне экономического развития и благосостояния. Если Казахстан не сможет провести трансформацию, высока вероятность потерь даже имеющихся сегодня преимуществ в традиционных секторах.

В этой связи эксперты считают, что в новой реальности для сохранения конкурентоспособности и индустриально-инновационного развития экономики Казахстана необходимо провести кардинальную технологическую модернизацию в приоритетных секторах экономики, т.е. с наибольшими рисками экономической безопасности. Реализация национальной технологической инициативы по модернизации экономики потребует мобилизации всех ресурсов государства, тесной интеграции бизнеса и научного сообщества, перезагрузки существующей модели управления наукой и инновациями.

Несмотря на многократные реформы за последние 30 лет результативность науки и инноваций в стране остается крайне низкой.

На сегодняшний день все еще существуют такие проблемы как:

- низкая конкурентоспособность национальной научной и инновационной систем;
- критически низкий уровень финансирования, продолжающееся сокращение уровня государственной поддержки, а также низкий уровень со-финансирования НИОКР частным сектором и индустрией;
- отсутствие единой государственной политики в области научно-технического и инновационного развития, несогласованность деятельности государственных органов;
- слабая патентная активность и защита интеллектуальной собственности;
- низкая результативность НИОКР и невостребованность научных результатов со стороны индустрии и бизнеса;
- отсутствие эффективного подхода в вопросах управления научным потенциалом страны и механизмов по стимулированию научно-исследовательской деятельности;
- низкий уровень вклада ВУЗовской науки в социально-экономическое развитие страны;

- отток квалифицированных, а также молодых кадров в другие отрасли или за рубеж, старение квалифицированной части исследовательских кадров, низкий уровень конкурентоспособности кадров.

Это связано с тем, что модель управления и поддержки науки и инноваций в Казахстане принципиально не изменилась. То есть, за 30 лет независимости, Казахстан так и не смог создать условия, в которых инновации обозначены как парадигма развития и принцип, который фокусируется на непрерывном совершенствовании не только технологических и производственных процессов, но и во всех сферах жизнедеятельности.

Низкая эффективность научно-технической политики, свидетельствующая об отсутствии заинтересованности со стороны реального сектора экономики в отечественных разработках, также связана с отсутствием понимания того, какие технологии необходимы в приоритетном порядке.

Основные причины отсутствия (или недостаточной обоснованности) приоритетных направлений – нет институциональных основ для определения приоритетов, а также отсутствие необходимых компетенций в государственных органах. Госорганы сосредоточены на текущих задачах в ущерб стратегическому планированию. Все еще не удается выстроить на правительственном уровне координацию и единую систему, объединяющую элементы, которые должны формировать политику научно-инновационного развития. К примеру, Высшая научно-техническая комиссия, по сути, лишь формально осуществляет функции по определению приоритетов финансирования науки. Совет по технологической политике спущен до уровня Министерства цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности (ранее Министерства по инвестициям и развития) и не сформировался как орган коллективного принятия решений по технологической политике.

Кроме того, необходимо отметить, что инновационное развитие нельзя исследовать в отдельном контексте. На развитие инновационного бизнеса и на становление инновационного типа экономики влияют множества внешних факторов, таких как предпринимательская активность, инвестиционный климат, структура и сложность экономики, развитость государственных и общественных институтов, инфраструктура, финансовый рынок.

Это также подтверждается тем, что при оценке развития инноваций международные рейтинги учитывают данные факторы как составляющие переменные.

При этом, отмечается, что с учетом текущего уровня экономического развития, а также процессов глобализации и сильной зависимости от иностранных инвестиций и технологий, отечественный научно-технический потенциал, особенно фундаментальная наука, в кратко- и среднесрочном периоде не сильно повлияет на диверсификацию экономики, повышения ее сложности и технологичности. Это подтверждается экономическими и инновационными политиками развивающихся стран (на момент начала экономической модернизации), добившихся успехов в экономическом развитии, такие как Китай, Япония, Южная Корея, Сингапур, Израиль.

Текущая ситуация:

К показателям фактора «Инновационный потенциал» относятся 10 субфакторов, характеризующих достаточность инвестиций в исследования и разработки (R&D); наличие высококачественных научно-исследовательских институтов, которые могут генерировать базовые знания, необходимые для создания новых технологий; количество цитируемых научных публикаций (hindex); развитость кластеров; и защита интеллектуальной собственности, в виде международных совместных изобретений, заявок на регистрацию патентов и заявок на регистрацию товарных знаков.

Таблица 1. Плановое значение по показателю Нацплана-2025.

Общественный приоритет	Показатель		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	Гос. органы
8. Построение диверсифицированной и инновационной экономики	"Инновационный потенциал" Глобальный индекс конкурентоспособности (12TH PILLAR: INNOVATION CAPACITY)	план					90	85	80	75	70	МЦРИАП, МОН, МИО
		факт	72	87	95		*	*				

*Примечание**: в 2021 и 2022 годах (данные за 2020 и 2021 годы) рейтинг ГИК ВЭФ временно приостановлен в связи с пандемией коронавирусной инфекции.

За последние 3 полноценно оцениваемых рейтингом года (2017,2018,2019 гг.) по фактору "Инновационный потенциал" Казахстан показал следующие результаты:

- 72 место в 2017 году;
- 87 место в 2018 году;
- 95 место в 2019 году.
- в 2020-2022гг. рейтинг не составлялся.

Относительно низкие места в рейтинге ГИК ВЭФ по фактору «Инновационный потенциал» связано с очень низким уровнем узнаваемости научных институтов (0,01 из 100), невысоким уровнем цитируемости, низким уровнем заявок на регистрацию товарного знака (195 на 1 млн человек), а также очень низкими объемами расходов на НИОКР (0,1% от ВВП).

Кроме того, согласно опросу руководителей предприятий, в Казахстане недостаточно развиты кластеры (122 позиция).

Несмотря на то, что Казахстан поднялся в рейтинге ГИК ВЭФ с 59 места в 2018 году на 55 в 2019, в целом за период с 2017 по 2019 годы Казахстан потерял 23 позиции по фактору «Инновационный потенциал».

В свою очередь в разрезе страны данный фактор занимает 10 строчку среди 12 факторов.

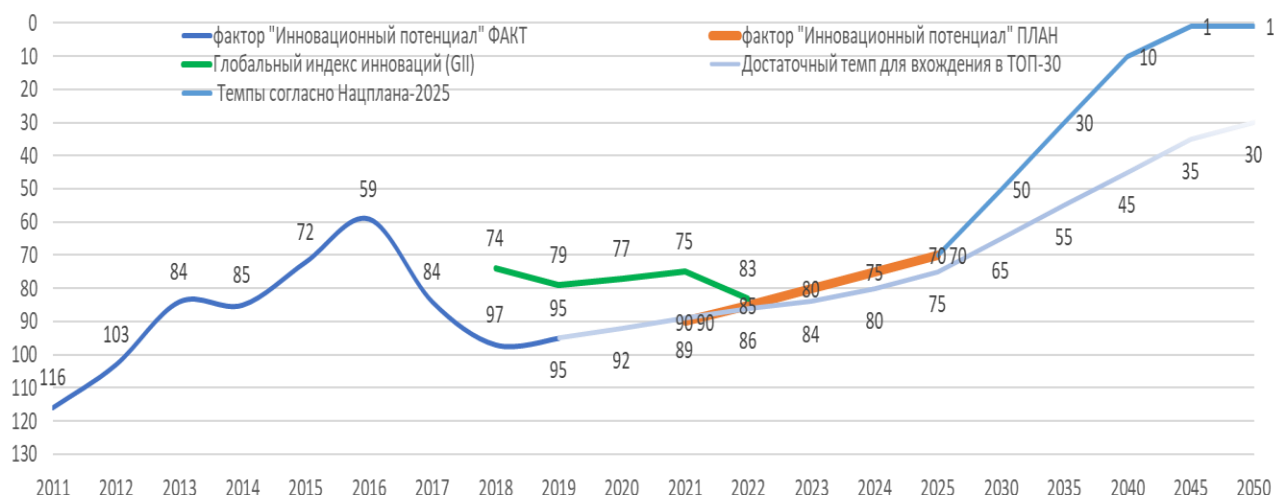
Исходя из этого, Казахстану необходимо сосредоточиться на данном факторе наряду с фактором «Развитость рынка финансов», что в свою очередь поможет стране достичь более высоких показателей конкурентоспособности и продолжить процесс структурных изменений экономики.

При этом, среднее значение места в рейтинге за последние 9 лет фактора «Инновационный потенциал» - «87», с минимумом «116» в 2011 году, и максимумом «59» в 2016 году (диапазон в 57 позиций).

Учитывая отсутствие данных по ГИК ВЭФ в 2021-2022 гг. был проанализирован аналогичный рейтинг ВОИС – Global Innovation Index, где РК в 2021 году опустился на 2 позиции, в 2022 – на 8 позиций. Таким образом ожидать достижение плановых показателей Нацплана-2025 нет оснований.

Кроме того, полагаем, что заложенный в Нацплане-2025 темп роста позиций по данному фактору достаточно амбициозный и с такими темпами (+20 позиций за пятилетку) РК уже в 2035 году может войти в ТОП-30 (на 15 лет раньше от текущих планов).

Таблица 2. Динамика изменения позиций по мировым рейтингам области инноваций.

Рекомендации:

В условиях глобальных вызовов для Казахстана открываются новые возможности и угрозы. Задачи экономического роста необходимо решать в комплексе с повышением общественной зрелости и компетентности нации. Наряду с традиционными факторами производства, такими как земля, труд и капитал, сегодня также включают организаторские (предпринимательские) способности, а также информацию (данные, технологии и знания). Для этого необходимо выстраивать новые «точки роста» - инфраструктуру способную воспроизводить новый человеческий капитал, обладающего конкурентоспособным уровнем профессиональных навыков и современных научно-обоснованных знаний наряду с компетенциями технологического предпринимательства и управления бизнесом. Такой инфраструктурой должны стать университеты нового – четвертого поколения.

Однако эффективности отдача в виде инновационной продукции выявил системные проблемы в научно-исследовательской деятельности и в высшем образовании. Так, научно-исследовательская работа недостаточно генерирует вклад в экономику в виде внедрения научных разработок и технологий в производство, а также коммерциализации результатов научной и (или) научно-технической деятельности – деятельность, связанная с практическим применением результатов научной и (или) научно-технической деятельности, включая результаты интеллектуальной деятельности, с целью вывода на рынок новых или усовершенствованных товаров, процессов и услуг, направленная на извлечение дохода.

В свою очередь, исследовательская среда в ВУЗах практически не способствует появлению спин-офф компаний и стартапов. Коэффициент отдачи в высшем образовании составляет совокупно всего 0,1.

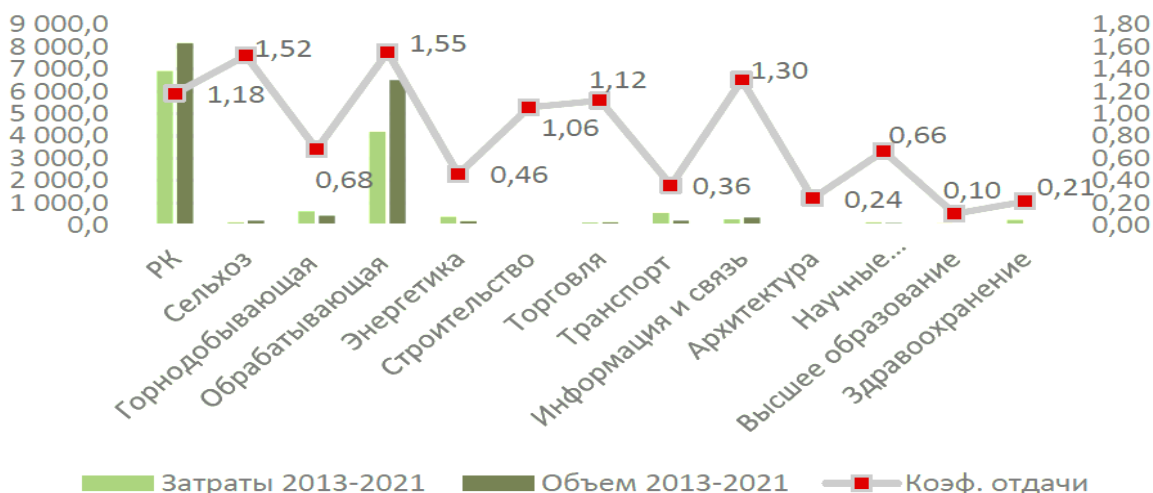

Рисунок. Влияние затрат на инновации на объем инновационной продукции в разрезе отраслей

Источник: Бюро национальной статистики АСПИР РК, в млрд. тенге

Список литературы:

1. Агапова, Т. А., & Серегина, С. Ф. (2005). Макроэкономика. Дело и Сервис (ДИС).
2. Levine W., Easterly R. (2001). It's Not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models.
3. Об Общенациональных приоритетах Республики Казахстан до 2025 года. Указ Президента Республики Казахстан от 26 февраля 2021 года № 520.
4. Об Общенациональных приоритетах Республики Казахстан до 2025 года. Указ Президента Республики Казахстан от 26 февраля 2021 года № 520. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000520>
5. Национальный план развития Республики Казахстан до 2025 года. Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636.
6. Рейтинг глобальной конкурентоспособности. <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/>

Саламат А.С., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Қазақстан Республикасы агроөнеркәсіптік кешенінің даму жағдайы мен болашағы

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың жай-күйі мен перспективалары қарастырылған. Бұл тақырып Қазақстан үшін өзекті болып табылады, өйткені біздің еліміз дәстүрлі түрде агроөнеркәсіпті жүзеге асырады, ал тың жерлерді игеру оны жалпы одақтық кеңістіктегі ірі астық және ет өндірушілердің біріне айналдырды. Автор АӨК дамытудың 2021–2025, 2021–2030 жылдарға арналған Ұлттық жобасы мен Тұжырымдамасын талдайды. Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың стратегиялық бағыттарының бірі мал шаруашылығы болып анықталды.

Мақалада Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың негізгі мәселелері көрсетілген, сондай-ақ оларды шешу жолдары мен шаралары ұсынылған.

Түйін сөздер: аграрлық сектор; АӨК; ауыл шаруашылығы; ауыл шаруашылығы өндірісі; ауыл шаруашылығы кәсіпорындары.

Президент Қ.К. Тоқаевтың: «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл уақыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Дамыған ауыл шаруашылығынсыз бәсекеге қабілетті экономиканы құру мүмкін емес» делінген [1].

Қазақстан дәстүрлі түрде агроөнеркәсіптік ел болды, ал тың жерлерді игеру оны бүкілодақтық кеңістіктегі ірі астық және ет өндірушілердің біріне айналдырды.

Агроөнеркәсіптік кешен – Қазақстан экономикасының ең ірі және маңызды секторларының бірі. Оның даму деңгейіне, жұмыс істеу тұрақтылығына, әсіресе ауыл шаруашылығына экономиканың жай-күйі мен мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігі, ішкі және сыртқы нарықтардың дамуы, халықтың материалдық өмір сүру деңгейі тәуелді.

Қазақстан Тәуелсіздігінің 30 жылында еліміздің агроөнеркәсіптік кешенінде (АӨК) айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізілді:

- нарықтық қатынастар негізінде өндірістің тұрақты өсуі байқалады;
- еңбек өнімділігі мен өнімділігі артады;
- негізгі қорларды жаңарту және саланың инфрақұрылымын қалпына келтіру жүргізіледі;
- негізгі азық-түлік өнімдері бойынша өзін-өзі қамтамасыз етуге қол жеткізілді;
- дәнді, майлы дақылдар, балық шаруашылығы өнімдері және т.б. экспорттың айтарлықтай өсуі байқалды.

2022 жылы ауыл, орман және балық шаруашылығы өнімдерінің (қызметтерінің) жалпы шығарылымы республика бойынша 8 774,3 млрд. теңгені құрады, бұл 2021 жылғы деңгейден 8,5%-ға жоғары (1-кесте).

2022 жылы ауыл, орман және балық шаруашылығы өнімдерін өндіру көлемінің өсуі өсімдік шаруашылығы өнімдерін өндіру – 13,2%-ға, жұмыртқа – 4,9%-ға, шикі сиыр сүтін сауу – 2,1%-ға, тірі салмақтағы мал мен құс сою көлемі – 0,7%-ға ұлғаюына байланысты болды.

1-кесте. 2022 жылы ауыл, орман және балық шаруашылығы өнімдерінің (қызметтерінің) жалпы шығарылымы

	Ауыл, орман және балық шаруашылығы	Оның ішінде		
		ауыл шаруашылығы	оның ішінде	
			өсімдік шаруашылығы	мал шаруашылығы
Қазақстан Республикасы	8 774 253,3	8 742 725,1	5 513 038,0	3 216 119,4
Абай	443 254,4	442 665,0	200 961,3	241 339,8
Ақмола	1 041 273,6	1 037 907,0	745 288,7	291 261,3
Ақтөбе	408 191,1	406 777,1	178 618,8	228 013,2
Алматы	693 483,3	690 243,0	363 003,0	325 772,3
Атырау	120 013,1	117 932,0	49 121,8	68 301,9
Батыс Қазақстан	270 015,1	269 894,4	122 566,9	146 578,5
Жамбыл	563 572,0	562 594,0	374 075,9	187 756,2
Жетісу	477 306,4	476 664,3	289 565,2	186 127,4
Қарағанды	438 213,1	437 592,1	237 586,4	199 516,2

Қостанай	962 518,8	961 371,8	770 340,4	189 468,4
Қызылорда	171 377,0	169 512,3	109 419,0	58 405,3
Маңғыстау	25 337,4	24 307,1	4 566,2	19 637,0
Павлодар	448 957,1	448 071,9	265 102,3	182 859,8
Солтүстік Қазақстан	1 089 066,5	1 086 435,5	845 293,1	239 930,5
Түркістан	996 318,7	991 101,1	633 457,3	356 513,7
Ұлытау	81 510,4	81 496,9	29 569,1	51 916,7
Шығыс Қазақстан	490 574,7	487 937,3	269 006,8	218 679,5
Астана қ.	3 106,9	523,9	359,3	138,6
Алматы қ.	7 431,8	6 966,5	6 159,5	647,6
Шымкент қ.	42 732,0	42 732,0	18 977,0	23 255,5
Ескерту-дереккөз: ҚР Ұлттық статистика бюросының сайты //https://stat.gov.kz/				

Қазіргі заманғы аграрлық саясат оның жұмыс істеуінің ғылыми негіздерін қалыптастыруда белгілі бір қадамдар жасады, аграрлық реформаны жүзеге асырудың стратегиялық бағыттарын және ауыл шаруашылығы өндірісінің дағдарыс жағдайынан шығуын жеделдетуге бағытталған нақты шаралар кешенін әзірледі. Олар 2021–2025 жылдарға арналған АӨК дамыту жөніндегі қолданыстағы ұлттық жобада егжей-тегжейлі баяндалған. Осы жобаны орындауға мемлекеттік бюджеттен 5 трлн. теңгеден астам қаражат бөлінді [2].

2021 жылғы 30 желтоқсанда Үкімет Қазақстан Республикасының Агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021–2030 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекітті. Тұжырымдама алдағы 10 жылда азаматтық жоспарлау жүйесіндегі жоғары тұрған құжаттармен айқындалған мақсаттар мен міндеттерге, БҰҰ тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған, агроөнеркәсіптік саланы дамыту пайымын айқындайды. Тұжырымдамаға елдің 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарының мақсаттары мен міндеттері декомпозицияланды, сондай-ақ АӨК дамытудағы әлемдік трендтер ескерілді. Сондай-ақ алдыңғы мемлекеттік салалық бағдарламаларды іске асыру қорытындылары ескерілді. Тұжырымдама ағымдағы жағдайды, саладағы проблемаларды талдауды, халықаралық тәжірибеге шолуды, саланы дамытуды қамтиды, күтілетін нәтижелерді, сондай-ақ тұжырымдаманы іске асыру жөніндегі іс-қимыл жоспарын қамтиды [3].

Қазақ экономика және ауылдық аумақтарды дамыту ҒЗИ деректері бойынша мал шаруашылығындағы субсидиялардың 78%-ы 1000 және одан жоғары мал басы бар ауыл кәсіпкерлеріне бөлінген. Аграрлық саясатты әзірлеу кезінде Ауыл шаруашылығы министрлігі ауыл шаруашылығында жетекші орын алатын экономикалық дамыған елдердің тәжірибесін пайдаланады. Мысалы, өсімдік шаруашылығы саласында яғни топырақ-климаттық жағдайлары бойынша ұқсас Канада, Украина және Ресей сияқты елдердің даму моделі қолданылады. Аргентинаның сиыр етін өндіру және аграрлық ғылымды дамыту тәжірибесі кеңінен қолданылады. Сүт өндірісінде Қазақстан үшін Германия, Франция және Жаңа Зеландия үлгі болып табылады. Елімізде қой шаруашылығын дамыту саласында Австралия, Жаңа Зеландия, сондай-ақ еуропа елдерінің тәжірибесі қолданылады. Соя секілді жеке дақылдарға келетін болсақ, оны өсіру үшін АҚШ және Бразилия елдерінің тәжірибесі қолданылады [4]. Төмендегі кестеде 2022 жылы Қазақстан Республикасында өсірілген дәнді және бұршақ дақылдарының түрлері келтірілген.

2-кесте. 2022 жылы Қазақстан Республикасында өсірілген дәнді және бұршақ дақылдарының түрлері

	Барлығы	Оның ішінде					
		негізгі қызмет түрі бар заңды тұлғаларда				басқа заңды тұлғаларда	жеке кәсіпкерлер мен шаруалар арасында немесе шаруа қожалықтары
		дәнді және бұршақты дақылдарды өсіру, соның ішінде тұқым өсіру және күріш өсіру	ұн-жарма өнеркәсібі өндірісі	астық, тұқым және мал азығын көтерме сату	астықты сақтау және қоймада сақтау		
Жалпы дәнді және бұршақты дақылдар	16 992 100,7	6 166 516,7	1 201 518,0	271 027,1	4 634 983,9	1 271 077,0	3 429 647,2
азық-түлікке	13 888 519,8	4 849 317,6	1 121 752,0	237 751,0	4 144 135,8	847 524,3	2 673 978,7
тұқымдар үшін	1 380 485,7	865 022,0	1 671,0	1 795,6	-	128 317,2	384 679,9
жем-шөпке	1 723 095,2	452 177,1	79 095,0	31 480,5	490 848,1	295 235,5	370 988,6
Бидай	13 957 176,5	5 067 515,6	974 264,4	218 091,8	4 084 959,3	847 716,8	2 753 664,6
азық-түлікке	12 412 101,8	4 224 044,2	953 252,4	204 117,4	4 028 315,5	649 154,1	2 344 772,0
тұқымдар үшін	1 120 526,3	717 527,1	1 500,0	1 417,9	-	96 115,5	304 965,8
жем-шөпке	424 548,4	125 944,3	20 512,0	12 556,5	56 643,8	102 447,2	103 926,8
Жүгері (маис)	251 953,4	39 343,7	36 535,5	9 718,0	41 145,4	99 862,0	24 243,3
азық-түлікке	69	14	36	598,5	2	10	5 111,0

АШЫҚ ҮКІМЕТ ЖӘНЕ ЖАҢА БАСҚАРУ МӘДЕНИЕТІ:
ЕСТУ, ТҮСІНУ, ӘРЕКЕТ ЕТУ

	464,6	713,9	056,6		038,0	243,4	
тұқымдар үшін	3	1					
	455,0	828,9	-	8,7	-	141,8	1 475,6
жем-шөпке	179	22		9	39	89	17
	033,8	800,9	478,9	110,8	107,4	476,8	656,7
Күріш	223	76	66	1		11	67
	286,9	153,1	287,3	656,2	-	655,3	535,0
азық-түлікке	204	66	66	1		10	59
	309,2	067,1	116,3	656,2	-	544,4	925,2
тұқымдар үшін	18	10					
	977,7	086,0	171,0	-	-	1 110,9	7 609,8
Арпа	1 988	705	88	34	459	246	449
	268,7	088,6	642,3	220,9	938,6	085,5	729,8
азық-түлікке	844	383	32	25	72	140	185
	938,0	433,5	747,0	777,5	019,5	816,7	931,1
тұқымдар үшін	178	98				23	56
	587,2	117,1	-	300,4	-	403,5	766,2
жем-шөпке	964	223	55	8	387	81	207
	743,5	538,0	895,3	143,0	919,1	865,3	032,5
Қара бидай	33	5	4	1	15		
	816,1	278,3	667,7	604,8	755,3	1 210,4	5 134,2
азық-түлікке	25	3	4	1	13		
	927,6	703,4	667,7	604,8	642,7	369,6	1 774,0
тұқымдар үшін	1	1					
	704,3	133,9	-	-	-	245,3	325,1
жем-шөпке	6				2		
	184,2	441,0	-	-	112,6	595,5	3 035,1
Сұлы	192	109	4	3	4	22	48
	395,1	380,5	185,5	496,0	570,0	612,7	090,4
азық-түлікке	84	52	2	1			18
	302,9	986,3	447,5	885,5	719,0	7 635,3	569,3
тұқымдар үшін	17	10					
	754,8	247,9	-	60,3	-	2 769,7	4 676,9
жем-шөпке	90	46	1	1	3	12	24
	337,4	146,3	738,0	550,2	851,0	207,7	844,2
Қаракұмық	68	20	9			12	26
	940,6	018,6	303,4	173,5	775,6	529,8	139,7
азық-түлікке	59	17	9			11	20
	390,1	222,1	303,4	172,3	472,7	246,7	972,9
тұқымдар үшін	5	1					
	994,4	975,4	-	1,2	-	885,4	3 132,4
жем-шөпке	3						
	556,1	821,1	-	-	302,9	397,7	2 034,4
Тары	17	4	1		1		
	490,4	029,8	926,2	719,4	355,0	2 716,2	6 273,0
азық-түлікке	11	2	1		1		
	854,1	664,8	926,2	719,4	355,0	935,9	3 782,0
Ескерту-дереккөз: ҚР Ұлттық статистика бюросының сайты //https://stat.gov.kz							

Алайда, Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың оң тұстарын тізбелей келе, әлі шешілмеген күйінде қалып отырған мынадай мәселелер бар екенін айта кету керек:

- шаруа қожалықтарын қалыптастыру және дамыту;
- ауыл шаруашылығы өніміне баға белгілеу;
- АӨК салалары арасындағы өзара қарым-қатынас;
- ауыл шаруашылығы өндірісінің өніміне бюджеттен субсидияларды шектеу және

басқа да мәселелер.

Қазақстанның АӨК дамуының жекелеген аспектілері Т.И. Есполов, С.К. Есенғазиев, Г.К. Жолдасбаев, М.Т. Кантуреев, Ш.М. Кантарбаев, У.К. Керимова, Г.Р. Мадиев, С.К. Мизанбекова, А.Б. Молдашев, Г.А. Никитина, Г.М. Рахимжанова, К.А. Сагадиев, М.И. Сигарев, К.М. Тиреуов, М.У. Успанова және т.б. сияқты отандық ғалымдардың еңбектерінде қарастырылады. Олардың зерттеулерінің арқасында ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру арқылы елдің және оның өңірлерінің азық-түлік қауіпсіздігін арттыруға бағытталған негізгі ғылыми ережелер қалыптастырылды. Бірақ агроөнеркәсіптік кешенді дамыту перспективаларына жеткілікті көңіл бөлінбейді, өйткені бұл жалпы қоғамдағы және әсіресе ауыл шаруашылығындағы жағдайға айтарлықтай әсер етеді.

Айта кету керек, Қазақстан экономикасының аграрлық секторы саласындағы тұрақсыздық мынадай факторлармен түсіндіріледі.

Ауыл шаруашылығы өнімдері мен еңбек заттарына бағалардың айтарлықтай диспаритеті байқалады, бұл ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің дамуын шектейді. Сондай-ақ, аграрлық реформаны жүргізуге қатысты ойластырылмаған, кейде қисынсыз қадамдардың салдарынан аграрлық саланың жер, еңбек және қаржы ресурстары мінсіз пайдаланылмайды. Топырақтың құнарлылығы үнемі төмендейді, ауылшаруашылығы жерлерінің әлеуеті тиімсіз пайдаланылады. Нәтижесінде, аграрлық нарықтың инфрақұрылымы жеткілікті деңгейде қарқынды дамымаған.

Ауыл шаруашылығы өндірушілеріне мемлекеттік деңгейде қажетті қолдаудың болмауы мемлекеттің аграршыларға қатысты баға, қаржы, несие және инвестициялық саясатының жетілмегендігінен көрінеді.

Бұл ретте, агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың кешенділігі мен пропорционалдылығы өндірістің және еңбектің өнеркәсіптік құралдарын өндіретін және ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіретін өнеркәсіп салаларының теңгерімді дамуымен қатар, тамақ және қайта өңдеу өнеркәсібінің салаларын да қамтуы керек екенін айта кету керек. Жеңіл және тамақ өнеркәсібінің шикізат ресурстары мен өндірістік қуаттарының үлкен теңгерімсіздігі, өнеркәсіптік және ауылшаруашылық кәсіпорындары арасындағы технологиялық және экономикалық байланыстардың бұзылуы, шикізаттың жеткіліксіздігі тамақ өнімдерінің барлық түрлерінің күрт төмендеуіне және оның сапасының өте нашарлауына әкелді.

Бұған қоса, мемлекет ауыл шаруашылығы өндірісінің ерекшеліктері мен саланың ерекшеліктерін ескере отырып, олардың жедел дамуын және экономиканың аграрлық секторының жоғары тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ететін сенімді және тиімділігі жоғары салық тетігін әлі толық көлемде құра алмады. Бірыңғай жер салығы сияқты жеке салықтар; төлем көзінен ұсталатын жеке табыс салығы; жер үсті көздерінің су ресурстарын пайдаланғаны үшін төлемдер және әлеуметтік төлемдер ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің мойнына ауыр жүктеме болып отыр. Сондықтан салық мөлшерлемесін қайта қарау қажет, тіпті өндірушілер үшін белгілі бір жағдайларда салық демалысын енгізген жөн. Жаңа салық саясаты ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің қаржылық мүмкіндіктерін ескере отырып, салықтар сомасы мен міндетті төлемдерді сәйкестендіруге бағытталуы тиіс.

Мемлекет агроөнеркәсіптік кешенді, кәсіпкерлікті және агробизнесті дамыту үшін барынша қолайлы жағдайлар жасап, сенімді құқықтық базаны қамтамасыз етуге тиіс. Нарықтық бәсекелестік экономикалық өсу мен кеңейтілген өндірістің негізі болып

табылатын кірістің, пайданың, инвестициялық жүктеменің қалыптасуына белсенді әсер етуі керек.

Мемлекеттің негізгі қызметі, ең алдымен, әлеуметтік-экономикалық процестерді басқару, экономикалық процестерді орталықтандырылған реттеу және макро- және микро- дамуды басқарудың нарықтық-реттеуші тетіктерін ұтымды және оңтайлы үйлестіру керек, бұндай комбинация әлеуметтік-экономикалық өзгерістер кезінде шешуші рөл атқаруы керек. Экономикалық дамудың, экономикалық құбылыстар мен процестерді реттеу мен бақылаудың барлық тетіктерін агроөнеркәсіптік өндірістің жедел дамуын ынталандыруға, бәсекеге қабілетті кәсіпкерлік және шаруашылық құрылымдарды қалыптастыруға және дамытуға бағыттау қажет.

Сонымен қатар, нарықтық қайта құрудың барлық компоненттері экономикалық, технологиялық, инженерлік-техникалық негіздемелерге, экономикалық-математикалық модельдеуге және шаруашылық құрылымдардың оңтайлы нұсқаларын таңдауға негізделуі керек. Басқару мен жоспарлаудың жаңа әдістері мен тәсілдерін қолдану агроөнеркәсіптік кешеннің дағдарыстық жағдайдан жедел шығуына, тиімдірек әлеуметтік-экономикалық, шаруашылық және кәсіпкерлік құрылымдарға көшуді қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Аграрлық кәсіпорындарды дамыту тауарлық өнім өндірудің негізгі секторы болып қала береді. Қазақстанның ауыл шаруашылығы өндірісінің табысы осы сектордың дамуына байланысты [5].

Айта кету керек, кез келген стратегия нарықтағы бәсекелестік күштерді жеңуге және тұтынушыларды тартуға мүмкіндік беретін бәсекелестік артықшылықтарға негізделген. Бәсекелестік артықшылықтар аймақтың ерекшелігіне байланысты әртүрлі формада болуы мүмкін, бірақ оларға негізгі күштерді бағыттау қажет.

Ауылшаруашылық кәсіпорындарының бәсекелестік артықшылықтарын талдау әртүрлі объективті себептерге байланысты олар дәстүрлі түрде қолайсыз экономикалық жағдайда болады деп айтуға негіз береді:

- ауыл шаруашылығы өнімдерінің едәуір бөлігі тез бұзылады;
- өндірілетін өнім бағасының өсуі көбінесе оның төлем қабілеттілігімен шектеледі;
- өнім ассортименті монотонды, бұл сала ішіндегі бәсекелестікті күшейтеді.

Өсімдік шаруашылығы саласының стратегиялық дамуы мыналарды қамтуы тиіс: әрбір өңірдің негізгі өндіріс құралы және ұлттық игілігі ретінде топырақ құнарлылығын сақтау және молайту; ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігін арттыру: (аудан, тұқым, тыңайтқыш және т.б.); әрбір өңірде агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың техникалық-технологиялық деңгейін арттыру.

Мал шаруашылығы саласын стратегиялық дамыту мыналарға негізделуге тиіс: қолданыстағы кешендерді қайта құру және жабық жұмыс режимін қамтамасыз ететін жаңа үлгідегі кешендерді құру жолымен мал шаруашылығы салаларын дамыту; сүтті және етті мал шаруашылығын басым дамыту. Мал басының динамикасы төмендегі кестеде көрсетілген.

3-кесте. Мал басының динамикасы

Жануарлар топтары	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.	2021 ж.	2022 ж.
Ірі қара	6032,7	6183,9	6247,2	6745,4	7137,9
Қой мен ешкі	17914,6	18015,5	17947,2	18300,6	18677,9
Шошқалар	884,7	887,6	831,1	819,4	802,7

Жылқылар	1937,9	2070,3	2113,2	2395,0	2623,7
Түйелер	165,9	170,5	172,5	188,4	202,2
Ескерту-дереккөз: ҚР Ұлттық статистика бюросының сайты //https://stat.gov.kz/					

Малдың ең көп саны негізінен халықтың шаруашылықтарында шоғырланған:

57,3% ірі қара, 58,7% қой мен ешкі, 59,3% шошқа, 53% түйе, 50,3% жылқы басы негізінен ауылшаруашылық кәсіпорындарында шоғырланған (жалпы санының 72%).

Соңында АӨК жетілдіру мен жаңғыртудың мынадай жолдары мен шараларын бөліп көрсету қажет:

- өндіріске инновациялық технологияларды енгізу, мемлекеттік қолдау шараларының тетіктерін әзірлеу, атап айтқанда осы саланы субсидиялау, салық салу, сақтандыру әдістерін өзгерту есебінен елдің АӨК-ін дамытудың тиімділігін арттыру;
- топырақ құнарлылығын арттыруда, тозған жерлерді жою мен қалпына келтіруде жер пайдаланушылар үшін ынталандыру тетіктерін әзірлеу;
- жеке қосалқы шаруашылықтар үшін жер пайдалану тетіктерін енгізу, атап айтқанда мал жаю үшін жайылымдық жерлер бөлу;
- «егістен тұтынушыға дейін» ауыл шаруашылығы өнімдерін сақтау, қайта өңдеу, логистика жүйесін одан әрі дамыту;
- тиімді тауар жылжыту және халықты отандық тауар өндірушілер өсірген ауыл шаруашылығы өнімдерімен қамтамасыз ету үшін көтерме-тарату орталықтарының құрылысын жеделдету, сондай-ақ ғылыми жобалардың нәтижелерін аграрлық өндіріске енгізуді күшейту және басқа да шаралар.

Әдебиеттер тізімі

1. Токаев К.К. Послание Главы государства народу Казахстана, 1 сентября, 2020 года // <https://www.akorda.kz>. (07.04.2023).
2. Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении национального проекта по развитию агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021–2025 годы» от 12 октября 2021 года № 732.
3. Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Концепции развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021–2030 годы» от 30 декабря 2021 года № 960 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000960> (06.04.2023).
4. Развитие агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017–2021 годы // <http://nasec.kz/ru/page/nauchnaya-deyatelnost>. (09.04.2023).
5. Шкарупа Е.А. Особенности привлечения инвестиций в сельское хозяйство: современное состояние и тенденции развития // Вестник Волгоградского государственного университета. – Серия 3, Экономика. Экология – 2011. – № 2(19). URL: <http://www.volsu.ru>.

Утегенов Н.М., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Мал шаруашылығының өнімділігін және өнім сапасын арттыруды субсидиялауда жетілдіруге қажетті тұстары туралы

Аңдатпа:

Баршамызға қазіргі таңда әлемдік ауыл шаруашылығы нарығында қандай жаһандық өзгерістер болып жатқандығы белгілі. Жер бетіндегі адамдар саны уақыт өткен сайын артып келеді. Заңдылыққа сай адам саны артқан сайын азық-түлік, ауыл шаруашылығы

өнімдерін тұтынуға да сұраныс артатыны белгілі. Ауыл шаруашылығы саласын дамытуға бағытталған мемлекеттік қолдау тетіктерінің жетілдірілуі мемлекеттік саясатқа, ауылдың жандануы мен дамуына оң ықпалын тигізеді, азық-түлікпен қамтамасыз етуге тікелей әсер етеді.

Соңғы жылдары еліміз бойынша ауыл шаруашылығы саласындағы фермерлер саны артуда. Ресми статистикалық мәліметтерге сәйкес, 2022 жылдың қорытындысында шаруа немесе фермер қожалықтары саны 248,6 мыңға жетіп, 7,4%-ға артқан.

Мақалада ауыл шаруашылығын дамытуға арналған «Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 8 шілдедегі Заңы аясында мал шаруашылығының өнімділігін және өнім сапасын арттыру үшін субсидиялауға қабылданған қағидаларды жетілдіру бойынша ұсыныстар берілген.

Ауыл шаруашылығын дамытудың инновациялық бағыттары мен кәсіпкерлікті дамытудың негізгі шарттары да кеңінен зерттелді. Ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу саласын құру мен дамытудың стратегиялық бағыты аясында қызмет ету сфераларының ет пен ет өнімдері өндірісін құруға және дамытуға бағытталған кешенді іс-шараларға байланысты ұсынымдар келтірілді. Субсидияға қол жеткізіп отырған ауыл шаруашылығы құрылымдарының әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларымен қамтамасыз ету бойынша кері байланысын бекіту туралы зерделенді.

Түйін сөздер: мал шаруашылығы, субсидиялау, азық-түлік қауіпсіздігі, инвестициялық салымдар, цифрлық платформа.

Kipicne

Агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеу жалпы әлемдік тәжірибе болып табылады және барлық елдерде қолданылады. Бұл ретте, көптеген өңірлердің басым бағыты әртүрлі экономикалық тетіктерді пайдалана отырып, өндірушілерді жан-жақты қолдау болып табылады.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев ҚР Парламенті мәжілісінің VIII шақырылымының алғашқы отырысында ауыл шаруашылығы саласындағы реформаларға сапалы заңдар қажеттігін айтты. Ауыл шаруашылығын дамытуға қолайлы жағдай жасау мемлекет міндеттерінің бірі. Агроөнеркәсіп кешені азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде үлкен рөл атқарады [1].

Ауыл шаруашылығы өндірісі экономиканың басқа салаларына қарағанда тиімділігі төмен болуына байланысты салынған капитал пайдасы аз және қайтарымы бірнеше жылға созылады. Демек, табысы төмен ауыл шаруашылығы мемлекеттік қолдаусыз салааралық бәсекеге тең дәрежеде қатыса алмайды [2].

Сондықтан бұл саланың шекті мерзімде дамуына тек қана мемлекеттік қолдау бағдарламалары ғана өз нәтижесін беріп келеді. Дегенмен осы қолдау құралдарын әлі де болса жетілдіру тұстары жетерлік. Елімізде ауыл шаруашылығы саласында өндіріс көлемі әлі де болса ақсап тұр.

Ауыл шаруашылығының екі негізгі саласының бірі – бұл мал шаруашылығы. Мал шаруашылығы мүйізді ірі қара малы (ет-сүт өндірісі), жылқы, түйе, қой және ешкі өсіру сияқты бағыттар бойынша дамып жатқан салалардың бірі.

Қазіргі уақытта ауыл шаруашылығы жалпы шығарылымының көлемі ҚР ЖІӨ-нің 5,1%-ын ғана құрайды. Мал шаруашылығының өнімі жыл сайын 3,5%-ға артып келеді (1-кесте).

1-кесте. ҚР Ауыл шаруашылығы өнімінің жалпы шығарылымы

	2020	2021	2022
Ауыл шаруашылығының жалпы өнім	6,33	7,51	8,77

шығарылымы, трлн, тг.			
Ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің (қызметтерінің) нақты көлемінің индексі, %-бен	105,7%	97,7%	108.5%
Мал шаруашылығының жалпы өнімі, трлн. тг.	2,63	3,11	3.21
Нақты көлем индексі, өткен жылға % - бен	103,1%	103,6%	103.5%

Ескерту: [қараңыз 3] негізінде жасақталған

Қазіргі уақытта мал шаруашылығы өнімдерін субсидиялауда әртүрлі цифрлық платформа, портал және сайттар бар (ИАС, Plem.kz, Gosagro.kz, Qoldau.kz). Субсидияға өтінім беруде уақыт өткен сайын жаңа форматта жасақталып қолданысқа енгізіліп жатқан порталдардың тиімділігіне шолу жүргізілді.

Зерттеу мақсаты – мал шаруашылығы өнімділігін арттыру үшін мемлекеттік қолдау шеңберінде қабылданған нормативтік-құқықтық актілердің тиімділігіне, субсидия алудың қолжетімділігіне теориялық шолу жүргізу. Фермерлерге бірінші қажеттіліктегі жайылымдарды суландыруға инвестициялық қаржыландыруды қалпына келтіретін тұстарын қайта қарауға ұсыныс беру.

Мал шаруашылығы өнімділігін арттыруда селекциялық және асылдандыру жұмыстары үшін төленетін субсидиялардың тиімділігін зерделеу, субсидиялаудың цифрлық платформаларымен, порталдарымен жұмыс кезіндегі жиі туындайтын мәселеге тоқталу.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Агроөнеркәсіп кешенінде етті мал шаруашылығының өндірістік жүйесінің негізгі ресурстары: адам еңбегі, ауыл шаруашылығы өнімін жасау үшін пайдаланатын жер; тауар мен өнімнің өзіндік құнына кіретін шығындарды жабу үшін қажетті капитал болып табылады [2].

Біздің елімізде етті мал шаруашылығы саласын қалыптастыру мен дамытудың ұлттық тамыры бар, ол қазақ халқының негізгі кәсібі ежелден мал шаруашылығы болып табылатындығына негізделген. Мал жаюға арналған жайылымдық жерлер басым болатын кең жер аумақтары мал өсірушілерге ет өнімдерін өндіру нарықтарында жетекші орын алуға мүмкіндік береді [2].

Мал шаруашылығының өнімділігін арттыруға бағытталған субсидиялау құралдарын зерттеу үшін қолданыстағы заңнамалар мен қабылданған қағидалар, ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігінің ресми ақпараттары және тағы басқа нормативтік-құқықтық актілер негізге алынды.

Мал шаруашылығының өнімділігін және өнім сапасын арттыру үшін «Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 8 шілдедегі №66 Заңы шеңберінде Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің «Асыл тұқымды мал шаруашылығын дамытуды, мал шаруашылығының өнімділігін және өнім сапасын арттыруды субсидиялау қағидаларын бекіту туралы» 2019 жылғы 15 наурыздағы №108 (бұдан әрі – №108 бұйрық) және «Инвестициялық салымдар кезінде агроөнеркәсіптік кешен субъектісі шеккен шығыстардың бір бөлігін өтеу бойынша субсидиялау қағидаларын бекіту туралы» 2018 жылғы 23 шілдедегі №317 бұйрықтары (бұдан әрі – №317 бұйрық) қабылданды.

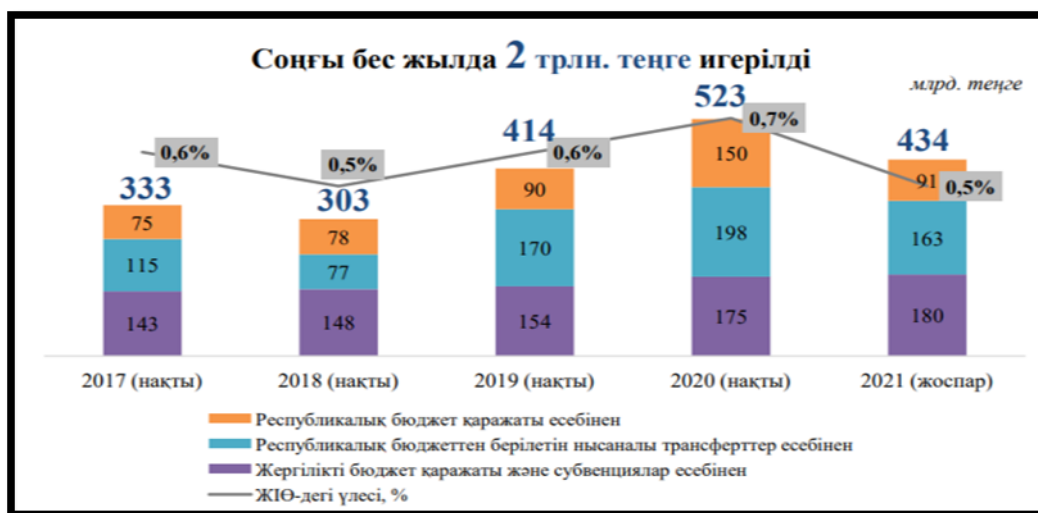
Зерттеу нәтижелері және талқылау. Ауыл шаруашылығын мемлекеттік реттеудегі дамыған мемлекеттердің тәжірибесіне шолу жасап көрсек. АҚШ аграрлық саясатының әдіснамасы мен нормативтік базасына кішігірім талдау жасайтын болсақ, оларда қаржыландырудың және тауар өндірушілердің кірістерін қолдау бойынша дамыған әдіс-тәсілдер бар екеніне көз жеткіземіз. Ауылшаруашылығы тәуекелдері мен шығындарын

сақтандыру; мал, жем-шөп, жабдық сатып алу бойынша қызметтерді сатып алуға сүйемелдеу; ауыл қауымдастықтарына тікелей несие беру, инфрақұрылымды дамыту қарастырылған. «Фермерлердің кірістерін тұрақтандыру» – маңызды ауылшаруашылығы бағдарламасы бойынша аграрлық секторды қаржыландыруға бюджеттің 30–50% бөлінеді. Елдің агроөнеркәсіптік кешенін қолдаудың тағы бір түрі – фермерлерге салық салуда жеңілдіктер қарастыру. Шағын фермерлердің пайдасының 75%-ын ауыл шаруашылығы саласынан табатын ірі шаруашылықтармен бәсекелесе алмауына байланысты оларға төленетін субсидияларды шектейді [4].

Халықаралық сарапшылардың мәліметтеріне сәйкес, соңғы уақытта Қазақстанның аграрлық секторының даму динамикасы жақсы көрсеткіштермен сипатталады. The Economist Impact журналының сараптау бөлімінің 19 желтоқсандағы басылымына сәйкес, 2022 жылы еліміз «Азық-түлік қауіпсіздігінің жаһандық индексі (GFSI) 2022» есебінде 113 елдің арасынан 32-орынды иеленіп, жалпы ұпай саны 72,1 болды. Бұл алдыңғы жылмен салыстырғанда 2,9 баллға артық. Ал 2021 жылы 69,2 баллмен 41 орында болған. Бұл жағдай елімізді Венгрия (71,8), Оңтүстік Корея (70,2), Ресей (69,1) және Түркия (65,3) елдерінің алдына шығуға мүмкіндік берді [5].

Агроөнеркәсіп кешенін қолдауға 2017–2021 жж. аралығында 2 трлн. теңгеге жуық қаражат немесе орташа есеппен ЖІӨ шығыстарының 0,5-0,7%-ы бөлінген, алайда алға ілгерілеушілік төмен деңгейде. Бөлінген қаражаттың 59%-ы (1 183 млрд. теңге) АӨК субъектілерін қаржылай қолдау түрінде, ал 23%-ы (461 млрд. теңге) асыл тұқымды мал шаруашылығын дамыту, мал шаруашылығы өнімінің өнімділігі мен сапасын арттыру түрінде мал шаруашылығын тікелей субсидиялауға бағытталған [6].

2-кесте. 2017–2021 жж. субсидиялау және кредит беру түріндегі қолдауға

бағытталған бюджет

Ескерту: [қараңыз 6] негізінде жасақталған

Алдағы уақыттағы 2023–2025 жж. үш жылдық бюджетті қаржыландыру бойынша жалпы оң болжамдарды атап өте отырып, «Ауыл шаруашылығы және онымен байланысты салалар» функционалдық тобында көзделген бюджет шығындарының болжамды көлемін біршама егжей-тегжейлі зерделеу нәтижесінде 2025 жылға қарай қаржыландыру шығындары көлемінің төмендеуі байқалады. Егер 2023 жылы 221 334,1 млн теңге бөлу жоспарланса, 2025 жылы қаржыландыру көлемі небәрі 202 059,7 млн теңгені құрайды немесе 10%-ға дерлік азайғаны байқалады [5,6].

Жалпы алғанда, ауыл шаруашылығы саласын қаржыландыру үлесі республикалық бюджет шығынының 1%-ы шамасын ғана құрайды. Демек, қайтарымы ұзақ уақытты қажет етсе де ауыл шаруашылығы саласын, оның ішінде өндірісті дамытуға қаржылай қолдау деңгейін көтермесе, азайтпау керек.

2-кестеден көріп отырғанымыздай, аграрлық сектордағы бюджеттік бағдарламаларды қаржыландыру болжамы бойынша үш жылға орта есеппен 98,9 млрд. теңге бөлу жоспарланған [5,6].

3-кесте. Бюджеттік бағдарламаларды қаржыландыру көлемі, млрд. теңге

	Ауыл шаруашылығы саласы бойынша бюджеттік бағдарламалардың атаулары	2023 ж.	2024 ж.	2025 ж.
001	Ауыл шаруашылығы және жерді пайдалану саласындағы жоспарлау, реттеу, басқару қызметтері	28,6	29,4	28,9
249	Мал шаруашылығын дамытуға, мал өнімдерін өндіру мен өткізу үшін жағдай жасау	32,2	33,7	33,9
250	Қаржылық қызметтердің қолжетімділігін арттыру	2,5	-	-
255	Өсімдік шаруашылығының өнімдерін өндіру мен өткізу үшін жағдай жасау	14,9	15,4	16,4
259	Жер ресурстары жөніндегі ақпараттың қолжетімділігін арттыру	11,6	11,7	10,6
267	Білім мен ғылыми зерттеулерінің қолжетімділігін арттыру	8,3	9,4	9,4
	Барлығы	98,1	99,6	99,2

Ескерту: [қараңыз 7,8] негізінде жасақталған

Асыл тұқымды мал шаруашылығын дамыту негізінен отандық немесе шетелдік тұқымдардың асыл тұқымды малын сатып алу есебінен жүзеге асырылады. Селекциялық және асыл тұқымдық жұмыс жүргізуге субсидия төлеуге арналған №108 бұйрықтың 1-қосымшасына сәйкес, бір реттік субсидия төлеу қарастырылған [4-кесте]. Дегенмен, ресми ақпаратқа сай, 2020 жылы селекциялық және асыл тұқымдық жұмыспен жалпы мал

басынан аналық МІҚ басының 38%-ы ғана, қолдан ұрықтандыру қызметтерімен небәрі 2,5%-ы ғана қамтылған [6].

Селекциялық және асылдандыру жұмыстарына қатысуға фермерлердің қызығушылық танытуының төмен деңгейде болуының негізгі себептерінің бірі ретінде төленетін субсидия көлемін келтіруге болады. Қағидаға сәйкес заңды тіркелген шаруа қожалығында тауарлық аналық басты түрлендіру үшін асыл тұқымды бұқа малын сатып алғанына бір реттік 150 мың теңге субсидия төленеді. Тауарлы мүйізді ірі қараның аналық басына селекциялық жұмыстарға қатысқаны үшін 10 мың теңге, асыл тұқымды мүйізді ірі қара малы үшін 15 мың теңге ғана төленеді [9]. Мысалы, бір асыл тұқымды бұқа малына жиырма бес бас тауарлы аналық сиырдан келетін болса, жылына бір рет төленетін субсидия екі жүз елу мың теңге [4-кесте].

4-кесте. Асылдандыру жұмыстары үшін төленетін субсидия көлемі

№	Субсидиялау бағыты	Өлшем бірлігі	1 бірлікке арналған субсидиялар нормативтері, теңге
1	Селекциялық және асыл тұқымдық жұмыс жүргізу:		
1.1.	Ірі қара малдың тауарлық аналық басы	Бас/шағылыстыру маусымы	10 000
1.2.	Ірі қара малдың асыл тұқымды аналық басы		15 000
3.	Етті, етті-сүтті тұқымдардың асыл тұқымды тұқымдық бұқасын сатып алу:	Бас/шағылыстыру маусымы	150 000

Ескерту: [қараңыз 9] негізінде жасақталған

Мал шаруашылығы өнімін өндірушілерге төленетін субсидия көлемін арттыру арқылы мал басын асылдандыруға қызығушылықты арттыру да үлкен рөл атқарады. Тиісінше толық көлемде мемлекеттен субсидия алып отырған ауыл шаруашылығы өнімін өндірушілер тұрғындарды азық-түлікпен қамтамасыз етуде, азық-түлік бағасы тұрақтылығын сақтауда дербес жауапкершілігін нормативтік-құқықтық актілерде бекіту қажет. Яғни, жергілікті әкімдіктер арқылы субсидия алу көлеміне байланысты түрлі деңгейлерде өз міндеттемелерін орындауын қадағалауға болады.

Ауыл шаруашылығына салынған инвестициялық салымдардың бір бөлігін субсидиялау №317 бұйрық арқылы жүзеге асырылады. 2020 жылдың 1 тамызындағы енгізілген өзгерістерге дейін аталған қағиданың №4 паспортында аккумуляторлы батареясы, инверторы, контроллері бар, қуаты 2 квт-тан басталатын күн панельдері 2,5 млн теңгеге дейін, жел сорғысын (суды механикалық көтеру) 2,0 млн теңгеге дейін және жерасты суларының ащылығын тұщыландыратын құрылғының қондырғысын 4,0 млн теңгеге дейін 80%-ын субсидиялау қарастырылған болатын. Алайда, өзгеріске сәйкес барлығы алып тасталынды және барлық субсидиялау 50%-ға төмендеп кеткен [10]. Инфрақұрылыммен қамтамасыз ету бағытында шаруагерлерге мемлекеттік қолдау бағытындағы жеңілдік қарастырылмаған. Жер асты суының көп бөлігі ащы болып келетін өңірге тұщыландырғыш

қондырғының қажеттілігі анық. Өйткені далалық құмды жерлерде жерасты суын пайдаланатын шаруагерлерге тұщыландырғыш қондырғыны сатып алу арзанға шықпайды.

5-кесте. № 4 «Жайылымдарды суландыру инфрақұрылымын құру және мал өсіруші шаруашылықтарды сумен қамтамасыз ету (құдықтар, ұңғымалар)» жобасының паспорты

Инвестициялық салымдарды өтеу үлесі – 50%			
№ р/с	Объектінің, техника мен жабдықтың атауы және техникалық сипаттамасы	Өлшем бірлігі	Барынша рұқсат етілетін құн, теңге/өлшем бірлігі
1	Суат пунктiнiң құрылысы (төмендегілердің бірі):	кума метр	
1.1	шахталы құдық (құдық тереңдігіне қарамастан субсидиялауға арналған шекті тереңдік 20 метрден аспайды)		
1.2	құбырлы құдық (ұңғыма) (құдық тереңдігіне қарамастан субсидиялауға арналған шекті тереңдік 50 метрден;		
	аридтік аймақтар үшін 375 метрден аспайды		70 000
2	Электр станциясы (бензинді немесе дизелдік генератор)	бірлік	400 000
3	Су көтеретін сорғы		200 000

Ескерту: [қараңыз 10] негізінде жасақталған

Мал шаруашылығын субсидиялауда іске қосылған цифрлық платформалар мен порталдар әртүрлі бағытта жұмыс жасайды. Мысалы, ИАС ақпараттық-аналитикалық жүйесі арқылы төрт түлік мал басына түгендеу жұмыстарын жүргізе отырып, оған бекітілген Plem.kz порталымен субсидияға өтініш жолданады. ИАС жүйесін пайдаланғаны үшін жыл сайын белгіленген мөлшерде абоненттік төлемі бар, ал plem.kz порталы тегін қолданылады. Аталған жүйемен негізінен селекциялық жұмыстар үшін, мал азығына кеткен шығындарды өтеу, мал шаруашылығы өнімін өндіруге бағытталған субсидиялар төленеді. Инвестициялық шығындардың бір бөлігін субсидиялауға қолдану үшін Qoldau.kz порталы жасақталған. Жоба күйінде іске қосылған кезде порталға қатысты фермерлер қатарынан көптеген шағымдар болған. Кейіннен кемшіліктер түзетіліп қалыпты жұмыс жасай бастағанда, биылғы жылдан бастап жаңадан Gosagro.kz платформасы іске қосылды. Әдеттегідей, платформа іске қосылған уақытта көптеген ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерге қолжетімсіздігінен, платформаның толыққанды жасақталмауынан шағымдар түсе бастады.

Жоғарыдағыларды ескере отырып, мал шаруашылығымен айналысып жүрген фермерлерге жыл сайын жаңа субсидиялау жүйесін енгізіп, оларға қиындық туғыза бергеннен гөрі ресми бір жүйе қалыптастыру керек. Мысалы, барлығымыз қолданатын Egov.kz порталы арқылы қолжетімді етіп жасақтаса, өтінім беруші тарапынан қолайлы болады. Себебі, әр аудан орталығында Халыққа қызмет көрсету орталығы, әр ауылдық округ әкімдіктерінде өзіне-өзі қызмет көрсетуші бұрыштары бар. Осы орындар арқылы фермерлер өздері, болмаса кеңесшілер арқылы субсидияға өтінім бере алады.

Қорытынды

1. Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілерді мемлекеттік қолдау құралдарын жетілдіру инновациялық процестердің дамуына, мал басының көбеюіне, өнім көлемі мен өндіріс орындарының артуына, қалыпты жұмыс жасауына ықпал етеді.

2. Субсидиялау жүйелерін бір ретке келтіру арқылы фермерлер тарапынан моральдық түсінбеушілік туындамауына, қосымша жүктеме болмауына септігін тигізеді.

3. Мал шаруашылығына төленетін субсидиялар көлемін арттыру арқылы фермерлердің азық-түлік қауіпсіздігін сақтауда жауапкершілігін бекітіп, жергілікті өңірлерде атқарушы орган өкілдері арқылы орындалуын қадағалау тетіктерін жасақтауға болады.

4. Мал шаруашылығы бағытындағы инвестициялық субсидиялардың өз деңгейінде жүргізілуі өнімнің өзіндік құнының төмендеуіне әсерін тигізеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың VIII сайланған Парламенттің бірінші сессиясының ашылуында сөйлеген сөзі. 2022. – URL: [http:// www.akorda.kz](http://www.akorda.kz)

2. Қазақстан Республикасының етті мал шаруашылығындағы өнімділікті арттыруға арналған мемлекеттік субсидиялар: іске асыру құралдары / К.М.Маденова, Ф.А.Шуленбаева, Г.А.Асанова // Проблемы агрорынка – 2023. - №1

3. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы. 2023. – URL: Динамикалық кестелер (stat.gov.kz)

4. Агроөнеркәсіпті реттеудің әлемдік тәжірибесі және оны Қазақстан Республикасында пайдалану / Уалиева Б.Б. / <https://cyberleninka.ru/article/n/mirovoy-opyt-regulirovaniya-apk-i-ego-ispolzovanie-v-respublike-kazahstan>

5. Қазақстан Республикасының азық-түлік қауіпсіздігінің қазіргі шындықтары мен үрдістері / А.К.Адильбаева, Қ.Р.Қасен, А.Дүйсенбекұлы // Проблемы агрорынка – 2023. - №1

6. «2022–2024 жылдарға арналған республикалық бюджет туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасын оның шығыстарының негізгі бағыттары бойынша бағалау жөніндегі қорытынды. 2021. – URL: https://www.gov.kz/uploads/2021/9/17/24150da37d7b246f2dc54a5d65a0605b_original.4235057.pdf

7. Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығын үшжылдық бюджеттік қаржыландыру параметрлерін бағалау / Б.С.Утибаев // Проблемы агрорынка – 2023. - №1.

8. Қазақстан Республикасының 2022 жылғы 1 желтоқсандағы «2023 – 2025 жылдарға арналған республикалық бюджет туралы» № 163-МШШ ҚРЗ Заңы. 2022. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000163>

9. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2019 жылғы 15 наурыздағы «Асыл тұқымды мал шаруашылығын дамытуды, мал шаруашылығының өнімділігін және өнім сапасын арттыруды субсидиялау қағидаларын бекіту туралы» №108 бұйрығы. 2022. – URL: [http:// adilet.zan.kz](http://adilet.zan.kz)

10. ҚР Ауыл шаруашылығы министрінің 2018 жылғы 23 шілдедегі «Инвестициялық салымдар кезінде агроөнеркәсіптік кешен субъектісі шеккен шығыстардың бір бөлігін өтеу бойынша субсидиялау қағидаларын бекіту туралы» № 317 бұйрығы. 2022. – URL: [http:// adilet.zan.kz](http://adilet.zan.kz)

Хатепова Н.С., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Қазақстандағы азық-түлік қауіпсіздігінің негізі – азық-түліктің физикалық қолжетімділігі

Аңдатпа. Мақалада Қазақстандағы азық-түліктің физикалық қолжетімділігінің деңгейі қарастырылады.

Азық-түлік қолжетімділігі мемлекеттің тұрақтылығының негізгі факторы болып табылады. Ол саяси, демографиялық, экономикалық әлеуметтік, мәдени және зияткерлік даму функциялары мен мүмкіндіктерін жүзеге асыра отырып, адамның және жалпы қоғамның қажетті материалдық шарты ретінде қызмет етеді.

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің өзекті аспектілері болып республикалық және өңірлік деңгейлерде азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету проблемаларын тұрақты талдау табылады.

Азық-түліктің физикалық қолжетімділігі деңгейін тұрақты түрде назарда ұстау ішкі нарықта тағам өнімдерінің тапшылығының, жекелеген өңірлерге азық-түлікті жеткізудегі үзілістер мен ауыл шаруашылығы өнімдерінің бағасының күрт өсуінің алдын алуға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: азық-түлік қауіпсіздігі, азық-түліктің физикалық қолжетімділігі, азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз ету, азық-түлік тәуелсіздігі.

Кіріспе

Жаңа геосаяси жағдайларда Қазақстан үшін аса маңызды стратегиялық міндет – ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету болып табылады. Ұлттық қауіпсіздік адамның, қоғамның және мемлекеттің ішкі және сыртқы қатерлерден қорғалуының жай-күйі болып табылады, ол азаматтардың конституциялық құқықтарын, бостандықтарын, өмір сүру сапасы мен деңгейін, егемендігін, аумақтық тұтастығын және Қазақстан Республикасының орнықты дамуын, мемлекеттің қорғанысы мен қауіпсіздігін айқындайды.

Ұлттық қауіпсіздіктің негізгі бөлшегінің бірі – азық-түлік қауіпсіздігі болып табылады.

Жаһандану жағдайында азық-түлік жүйесінің мақсаты қолайлы экономикалық жағдайлар жасау және тиісті ресурстарды тарту арқылы халықты азық-түлік тауарларымен, олардың ассортиментімен және сапасымен қамтамасыз ету болып табылады.

Материалдар мен тәсілдер. Бұл мақалада ресми статистикалық деректер пайдаланылды. Сонымен қатар, қолданыстағы заңнаманы зерделеудің сапалық әдісі, талдау, салыстыру, кестелерді құрудың аналитикалық әдісі, зерттелетін объектіні сипаттау және т.б. тәсілдер қолданылды.

Нәтижелер. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 30 желтоқсандағы № 960 қаулысымен бекітілген, Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021–2030 жылдарға арналған тұжырымдамасына сәйкес, азық-түлік тауарларының негізгі түрлері бойынша ішкі нарықтың отандық өндіріс есебінен қамтамасыз етілуі 80% және одан да көп пайызды құрайды.

Сонымен бірге алты тауарлық позиция бойынша импортқа тәуелділік, ұсақ және орта өндірушілердің өткізу тізбегіне тартылудың әлсіздігі, олардың ұсақ тауарлығы мен өнім жеткізудегі тұрақсыздығына байланысты орта және ұсақ фермерлер үшін сауда объектілеріне қол жеткізудің қиындығы сақталуда [1].

Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін азық-түлік қауіпсіздігінің мәні заңнамалық деңгейде «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы Заңында (бұдан әрі – Заң) бекітілген.

Осылайша, Заңға сәйкес, мемлекет тұтынудың және демографиялық өсудің физиологиялық нормаларын қанағаттандыру үшін жеткілікті болатын сапалы және қауіпсіз азық-түлік тауарларына халықтың нақты және экономикалық қолжетімділігін қамтамасыз

ете алатын экономиканың, оның ішінде агроөнеркәсіптік кешеннің қорғалу жай-күйін көздейтін азық-түлік қауіпсіздігі деп атайды [2].

Бұл ретте, «Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 8 шілдедегі Заңына сәйкес, азық-түлік тауарларына нақты (физикалық) қолжетімділік – республиканың барлық аумағында азық-түлік тауарларының кез келген уақытта және халықтың қажеттілігін қанағаттандыру үшін жеткілікті көлемде болуы [3].

Қазақстан заңнамасы физикалық қолжетімділік критерийлерін белгілемейді. Дегенмен, оны «кез келген уақытта және халықтың қажеттілігін қанағаттандыру үшін жеткілікті көлемде» критерийі бойынша бағалауға болады.

Азық-түлік тауарларымен қамтамасыз ету деңгейін есептеу Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2021 жылғы 14 маусымдағы № 184 бұйрығымен бекітілген, Азық-түлік тауарларымен қамтамасыз етілу деңгейін есептеудің әдістемелік ұсынымдары негізінде жүзеге асырылады. Оған сәйкес, азық-түлік тауарларының түрлері бойынша азық-түлік тәуелсіздігі, егер олардың елдегі жылдық өндірісі ішкі тұтынудың кемінде сексен пайызын құраса, қамтамасыз етілген болып саналады [4].

Есептеу Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2010 жылғы 1 наурыздағы № 145 қаулысымен бекітілген, әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарлар тізбесін қоса отырып [5], халықтың негізгі ең көп тұтынатын азық-түлік тауарлар тізбесіне сәйкес жүзеге асырылады.

Азық түлік тауарларымен қамтамасыз ету деңгейі отандық өндіріс көлемінің ішкі тұтыну көлеміне қатынасына тең:

$$\text{АТҚД} = \frac{\Theta_k}{\text{Ітк}} * 100\%$$

мұнда:

Өк – азық-түлік тауарлары өндірісінің көлемі, тонна

Ітк – азық-түлік тауарларын ішкі тұтыну көлемі, тонна.

Азық-түлік тауарларын ішкі тұтыну көлемі елдің отандық өндіріс есебінен қамтамасыз етілуін, импортқа тәуелділік деңгейін көрсетеді және келесі формула бойынша есептеледі:

$$\text{НІТ} = \Theta_k + \text{Ик} - \text{Эк}$$

мұнда:

Өк – азық-түлік тауарлары өндірісінің көлемі, тонна

Ик – азық-түлік тауарлары импортының көлемі, тонна

Эк – азық-түлік тауарлары экспортының көлемі, тонна.

Азық-түлік тауарлары импортының үлесі мынадай формула бойынша есептеледі:

$$\text{АТИҮ} = \frac{\text{Ик}}{\text{НІТ}} * 100\%$$

мұнда:

Ик – азық-түлік тауарлары импортының көлемі, тонна

НІТ – азық-түлік тауарларының нақты тұтынуы, тонна [4].

1-кесте. 2022 жыл қорытындысы бойынша негізгі азық-түлік тауарлары түрлермен қамтамасыз ету жөніндегі ақпарат

OPEN GOVERNMENT AND THE NEW CULTURE OF ADMINISTRATION:
HEAR, UNDERSTAND, ACT

№	Атауы	Өндірілуі , тонна	Экспорт* , тонна	Импорт* , тонна	Тұтыну , тонна	Ішкі тұтытудағы импорттың көлемі, %	Отандық өндіріс есебінен қамтамасыз ету, %
1	Картоп	4 080 469	242 321,7	48 655,0	3 932 996,0	1,2	104
2	Сәбіз	621 400	3 920,5	45 366,8	687 931,0	6,6	90
3	Пияз	1 114 487	178 573,5	196 398,4	1 192 338,0	16,5	93
4	Қырыққабат	551 450,0	8 898,8	101 944,2	644 495,4	15,8	86
5	Қызылша	193 375,1	1 510,2	28 204,2	220 069,1	12,8	88
6	Бұрыш	321 194,0	2 147,4	31 602,9	350 649,5	9,0	92
7	Қызанақ	909 087,0	17 474,3	68 281,2	859 596,0	7,9	106
8	Қияр	637 294,0	4 650,5	14 087,5	646 731,0	2,2	99
9	Бидай ұны	3 318 172	1 935 566,7	26 137,5	1 408 742,8	1,9	236
10	Нан	518 626,0	0,0	0,0	518 626,0	0,0	100
11	Күріш	223 935,0	108 492,2	10 973,7	126 416,5	8,7	177
12	Макарон	166 101,0	63 644,4	33 003,0	135 459,6	24,4	123
13	Қарақұмық жармасы	31 000,0	5 112,9	2 020,3	27 907,5	7,2	111
14	Күнбағыс майы	537 149,0	235 957,1	99 684,6	400 876,6	24,9	134
15	Сүт	573 323,0	13 750,8	26 060,2	585 632,4	4,4	98
16	Ашытылған сүт өнімдері	230 132,0	12 685,0	42 089,1	259 536,0	16,2	89
17	Сары май	24 850,0	3 819,4	7 815,7	28 846,3	27,1	86
18	Қой еті	155 670,0	10 359,9	0,3	145 310,4	0,0	107
19	Жылқы еті	157 189,5	0,0	3 626,4	160 815,9	2,3	98
20	Сиыр еті	533 248,5	18 325,2	6 593,6	521 517,0	1,3	102
21	Шошқа еті	78 279,0	0,0	7 786,5	86 065,5	9,0	91
22	Тауық жұмыртқасы, дана	5 027 085	191 400,0	146 662,7	4 982 348,3	2,9	101
23	Тұз	222 656,0	33 237,5	160 155,0	349	45,8	100

					573,5		
24	Құс еті	293 172,3	14 677,6	153 136,0	431 630,6	35,5	67,9
25	Балық	47 495,0	23 837,1	40 547,6	64 205,5	63,2	74,0
26	Алма	267 928,4	3 631,0	90 040,0	354 337,4	25,4	75,6
27	Ірімшіктер мен сүзбе	36 773,0	2 690,5	34 932,1	69 014,6	50,6	53
28	Шұжық өнімдері	65 787,0	170,7	42 155,9	107 772,2	39,1	61,0
29	Қант	282 894	63,9	272 906,0	555 736,1	49,1	50,9

Ескерту - автор [6], [7] дереккөздер негізінде құрастырған

Азық-түлік тауарларымен қамтамасыз ету деңгейін есептеу нәтижесі ішкі нарық отандық өндіріс есебінен азық-түлік тауарларының негізгі түрлерімен 80 % және одан да көп пайыз қамтамасыз етілгенін көрсетеді.

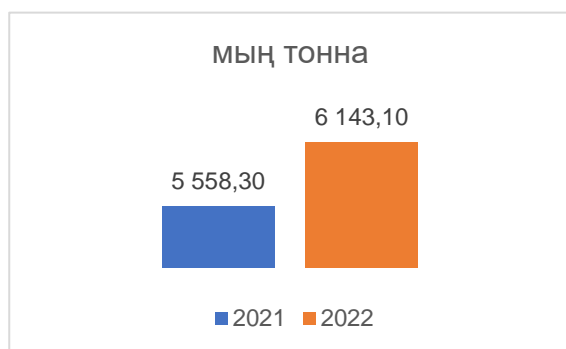
Бүгінгі таңда отандық өндіріс есебінен азық-түлік тауарларының негізгі 29 түрі бойынша ішкі нарықтың қамтамасыз етілуі 80 пайыздан жоғары көлемді құрайды.

Оның ішінде 11 тауар позициясы (нан, макарон, сүт, картоп, қияр, күріш, қой еті, тауық жұмыртқасы, бидай ұны, қарақұмық жармасы, тұз) бойынша ішкі нарық 100% және одан да көп пайызбен, ал 12 азық-түлік тауарлары (қызанақ, сәбіз, қырыққабат, пияз, бұрыш, асхана қызылшасы, сиыр еті, жылқы еті, шошқа еті, ашытылған сүт өнімдері, май, күнбағыс майы) бойынша 80% және одан да көп қамтамасыз етілген.

Жеке тауарлар бойынша ішкі нарықта импортқа тәуелділік бар, олар алма, құс еті, шұжық өнімдері, ірімшіктер мен сүзбе, қант, балық.

Физикалық қолжетімділік деңгейіне тікелей әсер ететін негізгі факторлардың бірі азық-түлік тауарларын өндіру болып табылады. Төменде 2021 және 2022 жылдары азық-түлікті өндіру көлемі көрсетілген.

1-диаграмма. 2021–2022 жылдары тамақ өнімдерін өндіру жөніндегі ақпарат

Ескерту - автор [6] дереккөз негізінде құрастырған

Жоғарыда диаграммада көрсетілгендей, 2021 жылы қайта өңделген тамақ өнімдерінің өндірісі 5 558,3 мың тоннаны құраса, 2022 жылы бұл көрсеткіш 6 143,1 мың тонна болды, яғни жылдық өсім 10%-ды құрады.

Қаржылық көрсетілімде 2021 жылы бұл көрсеткіш 2 216,7 млрд. теңгені, ал 2022 жылы 2 914,4 млрд. теңгені құрады, яғни бір жылда аталған көрсеткіш 31%-ға артқан.

2-кесте. 2020–2022 жылдары отандық өндірістің азық-түлік тауарларын өндіру көлемі жөніндегі ақпарат

	Атауы	Өндіріс көлемі, тонна			+/-, %	Қамтамасыз ету деңгейі, %			+/-
		2020	2021	2022		2020	2021	2022	
	Картоп	4 006 780,4	4 031 582	4 080 469	2	109	103	104	-5
	Сәбіз	643 873,7	624 556	621 400	-3	96	92	90	-6
	Пияз	993 491,9	1 059 600	1 114 487	12	90	89	93	3
	Қырыққабат	566 160,5	557 049	551 450	-3	94	89	86	-8
	Қызылша	170 688,7	193 531	193 375	13	91	93	88	-3
	Бұрыш	227 547,7	236 852	321 194	41	94	94	92	-2
	Қызанақ	933 391,1	943 398	909 087	-3	97	97	106	9
	Қияр	639 014,6	709 882	637 294	0	100	100	99	-1
	Бидай ұны	3 322 600	3 093 527	3 318 172	0	209	186	236	27
0	Нан	614 235	527 163	518 626	-16	100	100	100	0
1	Күріш	199 412	210 686	223 935	12	188	220	177	-11
2	Макарон	178 871	159 760	166 101	-7	117	124	123	6
3	Қарақұмық жармасы	27 505	31 001	31 000	13	113	112	111	-2
4	Күнбағыс майы	323 218	331 128	537 149	66	109	99	134	25
5	Сүт	598 528	611 047	573 323	-4	102	101	98	-4
6	Ашытылған сүт өнімдері	221 735	232 170	230 132	4	89	89	89	0
7	Сары май	24 626	27 176	24 850	1	81	98	86	5
8	Қой еті	152 856,7	175 510	155 670	2	101	101	107	6
9	Жылқы еті	142 943,1	151 199	157 190	10	99	98	98	-1
0	Сыыр еті	521 387,4	540 216	533 249	2	97	98	102	5
1	Шошқа еті	87 399,7	83 745	78 279	-10	96	93	91	-5
2	Тауық жұмыртқасы, дана	5 047 832,1	4 814 669	5 027 086	0	101	101	101	0
	Тұз	258 456	222 656	222 656	-14	100	100	100	0

3									
4	Құс еті	235 269	272 606	293 172	25	58	65	68	10
5	Балық	61 024,0	40 289	47 495	-22	75	66	74	-1
6	Алма	259 127,9	262 809	267 928	3	73	74	76	3
7	Ірімшіктер мен сүзбе	32 603	36 963	36 773	13	51	56	53	2
8	Шұжық өнімдері	58 741	60 736	65 787	12	61	56	61	0
9	Қант	175 232	226 791	282 894	61	31	43	51	20

Ескерту - автор [6], [7] дереккөздер негізінде құрастырған

2-кестеден азық-түлік тауарлары бойынша соңғы үш жылда өндіріс көлемінің ұлғаюы байқалады, үш тауар позициясы бойынша (қияр, бидай ұны, тауық жұмыртқасы) өндіріс деңгейі өзгермеген.

9 азық-түлік тауарлары бойынша өндіріс көлемінің төмендеуі байқалады, олар: сәбіз, қырыққабат, қызанақ, нан, макарон өнімдері, сүт, шошқа еті, тұз, балық.

Ішкі нарықты қамтамасыз ету деңгейіне келетін болсақ, 12 тауар бойынша (картоп, сәбіз, қырыққабат, қызылша, бұрыш, қияр, күріш, қарақұмық, сүт, жылқы еті, шошқа еті, балық) теріс үрдіс байқалады.

Нан, сүт өнімдері, жұмыртқа, тұз және шұжықтар бойынша қамтамасыз ету деңгейі бұрынғы деңгейде қалып отыр.

12 тауар позициясы бойынша қамтамасыз етудің өсуі байқалады.

Сонымен, сәбіз, қырыққабат, сүт, шошқа еті және балық бойынша қамтамасыз ету деңгейінің төмендеуі олардың өндірісі көлемнің азаюымен байланысты деп болжауға болады.

Сонымен қатар, жоғарыда келтірілген есептеулер ішкі нарықты қамтамасыз ету деңгейінің төмендеуі әрқашан тауар өндірісінің көлемінің төмендеуіне байланысты емес екенін көрсетеді.

Мысалы, картоптың жалпы түсімінің 2%-ға артуы кезінде қамтамасыз ету 5%-ға қысқарды, қызылша түсімінің 13%-ға ұлғаюына қарамастан, қамтамасыз ету 3%-ға, бұрыш өндірісінің 41%-ға артуына қарамастан, қамтамасыз ету деңгейі 2%-ға азайған.

Осылайша, ішкі нарықты азық-түлік өнімдерімен қамтамасыз ету деңгейіне басқа көрсеткіштер де әсер етеді деген қорытынды жасауға болады.

Талқылау және қорытынды. Деректерді талдау нәтижесі Қазақстан кейбір азық-түлік өнімдері бойынша олардың қауіпсіздігінің шекті мәніне әлі жетпегенін көрсетті.

Бұл мәселені шешу үшін келесі шараларды қабылдау қажет:

- ауыл шаруашылығы өндірісінің тиімділігі мен өнімділігі, оның ішінде өңдеу өнеркәсібін дамыту;
- отандық тауар өндірушілерге берілетін мемлекеттік қолдау шараларының тиімділігін арттыру;
- ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің тауарларға, қызметтерге және несиелік құралдарға қолжетімділігін қамтамасыз ету;
- ішкі тұтытудағы импорт үлесін азайту бойынша шаралар қабылдау;
- сауда-логистикалық инфрақұрылымды дамыту, оның ішінде азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін жемістер мен көкөністерді сақтайтын жаңа заманауи қоймаларды құру.

Әдебиеттер тізімі

1. «Сейфуллин оқулары – 16: Жана формациядағы жастар ғылыми – Қазақстанның болашағы» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары = Материалы Международной научно-теоретической конференции «Сейфуллинские чтения – 16: Молодежная наука новой формации – будущее Казахстана. - 2020. - Т.І, Ч.2 – С.8-12;
2. «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңы // zan.kz/ – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000527>;
3. «Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 8 шілдедегі Заңы // zan.kz/ – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000066> ;
4. «Азық-түлік тауарларымен қамтамасыз етілу деңгейін есептеудің әдістемелік ұсынымдарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2021 жылғы 14 маусымдағы № 184 бұйрығы;
5. «Әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларының тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2010 жылғы 1 наурыздағы № 145 қаулысы // zan.kz/ – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P100000145> ;
6. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының: «Қазақстан Республикасындағы ауыл шаруашылығы дақылдарының жалпы түсімі» <https://new.stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/5099/>, «Республикадағы мал шаруашылығын дамытудың негізгі көрсеткіштері» <https://new.stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/8573/>, «Қазақстан Республикасындағы өнеркәсіп жұмысының негізгі көрсеткіштері» <https://new.stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-industrial-production/publications/5153/> статистикалық бюллетеньдегі // stat.gov.kz;
7. Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитетінің «Қазақстан Республикасының Сыртқы экономикалық қызмет тауар номенклатурасының 4 және 6 белгі деңгейдегі «тауар-ел» бірлігіндегі экспорты мен импорты» электрондық кесте түріндегі статистикалық мәліметтері https://kgd.gov.kz/ru/exp_trade_files // kgd.gov.kz.

СТРАТЕГИЧЕСКИЙ HR НА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ

Аманбай Ж., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Актуальные проблемы системы оценки государственных служащих в Казахстане

Аннотация. Проблема результативности деятельности государственных служащих на сегодняшний день стоит весьма остро. Ее актуальность состоит в том, что качество работы государственных служащих определяет эффективность функционирования государства в целом. Требуется незамедлительное реагирование и выявление прогрессивной методики в сфере государственного планирования во взаимосвязи с видоизменениями и осложнениями социально-экономической ситуации в Республике. Необходимо уже применять меры по воздействию на работу служащих государственных структур, которые поспособствуют увеличению результативности работы этих служащих. Для урегулирования трудностей функционирования и регулирования государственной подсистемы необходимо своевременное выявление отклонений в системе оценки и управления работниками. Прежде чем предлагать пути решения по увеличению эффективности работы работников государственных служащих, необходимо изучить и выявить сами проблемы по оценке управления и возможно стимулирования государственных служащих.

Ключевые слова: государственные служащие, оценка, проблемы, эффективность, компетенция, этика

Введение

Одним из основных условий стабильной деятельности государства является обеспечение результативности работы государственного аппарата, определяемой через эффективную систему ее оценки. Современные условия построения новой системы государственного управления в Казахстане ставят перед нами новые задачи по совершенствованию действующей модели оценки деятельности госслужащих и внедрения новых технологий в соответствии с новыми реалиями.

В «Стратегии – 2025» определены цели по формированию системы служебной аттестации государственных служащих и повышению качества предоставления государственных услуг.[1]

Актуальность рассматриваемой нами в данной статье темы заключается в необходимости научно-теоретического осмысления системы оценки казахстанских госслужащих, изучения практических аспектов в контексте передового зарубежного опыта и анализа возможных путей его адаптации в условиях Казахстана.

Система оценки деятельности государственного аппарата и его сотрудников имеет прямую зависимость от социально-экономических условий и общеполитической обстановки. Рассмотрение опыта зарубежных стран позволило нам сделать выводы о том, что в этом направлении были предприняты конкретные меры. В частности, в Соединенных Штатах Америки и странах-членах Европейского союза уделяется большое внимание проблеме эффективной работы государственных служащих. Известно, что в этих странах внедрены методы и используются инструменты, оказывающие положительное влияние на эффективность работы государственных служащих.

Целью данного исследования мы определили выявление ключевых проблем в оценке государственных служащих Казахстана и выработку предложений по улучшению работы в этой сфере. Для достижения цели нами определен ряд задач:

- провести анализ нормативной правовой основы системы деятельности госслужащих,
- проанализировать действующую систему оценки государственных служащих;
- определить ключевые проблемы в системе оценки государственных служащих;
- выработать рекомендации по повышению эффективности оценки государственных служащих.

Материалы и методы

В статье использовалась информация из открытых источников, материалов, размещенных на официальных интернет-сайтах государственных органов, труды и публикации отечественных и зарубежных ученых, статистические данные. Источником анализа стали государственные программные документы, законодательные акты, связанные с деятельностью и регулированием работы государственных служащих, официальные новостные источники. В процессе исследования применены общенаучные методы исследования, а также причинно-следственного и сравнительного анализа данных, структурирование обработанной информации.

Результаты (классификация)

В ходе написания данной статьи были изучены материалы о политических и социально-экономических процессах в казахстанском обществе, правовые акты, изучены и обобщены данные о системе оценки государственных служащих Республики Казахстан.

Нами определено, что эффективность всего госуправления определяется повышением качества жизни населения и является важнейшим условием стабильного и устойчивого развития государства.

Принципы функционирования государственного аппарата должны быть ориентированы на высокий профессионализм и ответственность, честность и порядочность, государственных служащих.

Обсуждение и выводы

В настоящее время в Казахстане реализуется пакет реформ, инициированный Президентом Республики Казахстан К.-Ж.Токаевым.

Построение новой модели государственного управления основано на расширении политического диалога государства и общества с внедрением системы «Слышащего государства». Среди актуальных вопросов на повестке дня стоят вопросы создания равных возможностей для всех граждан в реализации своих прав и свобод, обеспечения благоприятных условий для ведения бизнеса, реформирования судебной системы, активизации партийно-политического поля, развития институтов гражданского общества.

Важным событием стало создание в середине 2019 года Национального совета общественного доверия, обеспечившем более тесное вовлечение граждан в управление на уровне принятия решений.

Первые реформы государственной службы были реализованы в 2003 году, когда Казахстан перешел на конкурсно-карьерную модель государственной службы. Далее в 2005 году были созданы дисциплинарные советы Агентства по борьбе с коррупцией во всех областях и крупных городах республики, в 2008 году внедрена рейтинговая система оценки государственных органов, все госорганы перешли на разработку стратегических планов своей деятельности на ближайшие 3 года.

В стратегическом плане развития Республики Казахстан на период до 2025 года отмечается, что реформа государственной службы будет направлена на ее профессионализацию путем создания эффективной системы отбора кадров для государственной службы и совершенствования системы подготовки государственных служащих [2]

На сегодняшний день деятельность по оценке государственных служащих регулируется следующими нормативно-правовыми документами:

- Закон Республики Казахстан «О государственной службе Казахстана» от 23 ноября 2015 года № 416-V [4];

- Приказ Председателя Агентства Республики Казахстан по делам государственной службы и противодействию коррупции от 16 января 2018 года № 13 «О некоторых вопросах оценки деятельности административных государственных служащих» [5];

- Постановление Правительства Республики Казахстан от 13 сентября 2022 года №678, о внесении изменения в постановление Правительства Республики Казахстан от 17 ноября 2017 года №755 «О некоторых вопросах прикомандирования государственных служащих и персонала дипломатической службы» [6];

Различные аспекты формирования эффективной системы государственной службы изучались на уровне права, социологии, политологии и других областей социальных и общественных наук. Работа таких ученых и практиков оказала значительную помощь в изучении становления государственного механизма в Казахстане и в совершенствовании его деятельности.

Эффективность системы государственного управления в становлении «Нового Казахстана» связана с улучшением качества жизни прежде всего народа. Работу государственного аппарата можно считать эффективной, если он успешно решает проблему оптимальной защиты интересов государства и общества, социальных групп и каждого человека.

Поэтому, особенно актуальной проблемой, на современном этапе совершенствования государственного управления Казахстана, является разработка методологии эффективной системы управления персоналом в государственном управлении. Так как именно государственные служащие реализуют все реформы и государственные программы в рамках своих компетенций, знаний, умений и навыков..

Эффективность деятельности государственных служащих основывается на компетенциях работника, которые подтверждаются успешностью сотрудника в исполнении назначенных задач и достижении положительного общественного результата, а также балансом затрат на выполнение установленных задач, с затратами на выполнение определенных задач, результаты, приобретенные в результате деятельности.

На сегодня предпосылкой для действенного становления государственного аппарата «Нового Казахстана» необходимо взрастить абсолютно уникальный тип государственного служащего, который отличается не только высокопрофессиональными навыками, но и высокими морально-этическими качествами, организационной культурой, его преданностью интересам государства и его толерантностью к совершению противоправных действий.

Также необходимо обозначить такой индикатор результативности государственных служащих, как доверие населения. Это связано с тем, что общественное доверие рассматривается одним из значимых аспектов демократии.

В соответствии с Законом «О государственной службе Казахстана» аттестация государственных служащих проводится с целью определения их профпригодности для замещаемой должности гражданской службы, проводится специальная оценка, созданная Аттестационной комиссией, на которой определяется уровень профессиональных знаний и навыков, опыт, стаж и качество работы, результативность высокопрофессиональной деятельности.

Главным законодательным юридическим актом, регламентирующим весь механизм проверки, является приказ Руководителя Администрации Президента Республики Казахстан «Об утверждении Правил и условий проведения аттестации гражданских служащих подведомственных государственных учреждений Администрации Президента Республики Казахстан» [7], в котором отмечается, что ко всем работникам используется целостный подход.

Мотивационная сетка включает в себя все основные стимулы для государственного служащего и, чередуя их по определенному алгоритму, делает процесс мотивации непрерывным, что очень важно, поскольку прерывание мотивации приводит к нулевому увеличению трудовых доходов. Поэтому для эффективного карьерного роста

государственного служащего и получения увеличения трудового дохода очень важно обеспечить своевременное и опережающее продвижение по карьерной лестнице, которое, как правило, составляет 4-5 лет, за которые работник проходит адаптационные периоды, рост трудовых доходов.

Мотивация в данном случае заключается также в стимулировании профессионального развития:

- вспомогательное образование с поддержанием замещенной должности и вложений на период обучения (высшее профессиональное образование, бакалавр, магистр, аспирант, докторант, кандидат наук и т.д);

- поддержание престижа и уважения (структура присвоения наград), которая работает по конкретному механизму и росту, что приводит к карьерному росту, но не к высокой должности (следующего уровня), а к высококвалифицированной репутации, профессионализму и уважению коллег.

Также наблюдается трудность в отсутствии целостной концепции оценки работы общегосударственных служащих. Ведомственная проверка работников государственных структур предусматривает методический алгоритм обоснования высокоэффективных параметров результативности, позволяющий в соответствии с их компетенцией получать существенную информацию для вынесения новых управленческих решений в процессе разработки задач и целей общегосударственного правопорядка.

Современная оценка результативности работы госслужащих должна содержать следующие атрибуты:

1. вычислить определённые нормативы результативности работы для должности каждого госслужащего, а также зафиксировать определённые параметры оценки результативности в правилах служебной деятельности работников;

2. выработать формальности оценки результативности, такие как процессы и способы оценки;

3. непосредственная характеристика результативности методов;

4. непосредственное рассмотрение показателей оценки с работником;

5. итоги оценки должны быть оценены и запротоколированы.

Данные элементы оценки играют значимую роль в увеличении результативности работы служащих государственных структур, поскольку от показателей оценки зависят такие показатели, как размер и характер льгот, оплата труда и др.

Итоги оценки также обуславливаются при перераспределении трудовой загруженности между служащими в госструктуре институционального подразделения государственных органов. Классификация оценок зависит не только от управленческих технологий, но и от регулярности проверок.

Предложение по стратегии в области контроля и управления оценкой государственных служащих обеспечивают стратегический и всеобъемлющий подход к оценке проблем и возможностей стран в области эффективной деятельности госструктур и созданию более эффективных систем. Необходим опыт сотрудничества со странами в разработке мер политики, адаптированных к конкретным вызовам и потребностям каждой страны в области оценки. Основой данного подхода является стратегия в области оценки.

Необходимо построение и принятие подхода по развитию системы оценки государственного управления, в частности госслужащих, используя межведомственную проектную группу для поддержки общегосударственного подхода к политике в области эффективного управления, регулирования и контроля, привлекая широкий круг заинтересованных сторон.

Подводя итоги, следует подчеркнуть, что для увеличения показателей результативности государственных работников необходимы издержки на разработку внедряемых способов, но эти издержки не должны превосходить вероятные выгоды для общества и государства с учетом дефолтов (кризисов) и нынешнего состояния страны.

Следует также отметить, что аттестация госслужащих, обозначение путей увеличения результативности рассматривается актуальной задачей для любого государства.

Проанализировать результативность государственного администрирования сложно, поскольку итоги выявляются в материальных и нематериальных критериях, а издержки, связанные с их реализацией, носят чисто вещественный характер.

Список литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан народу страны от 1 сентября 2022 года – «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество»// Электронный ресурс: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>

2. Послание Президента Республики Казахстан народу страны от 14 декабря 2012 года – «Новый политический курс состоявшегося государства» Стратегия «Казахстан-2050» от 14 декабря 2012 года. Электронный ресурс: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-14-dekabrya-2012-g

3. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года, утверждённый Указом Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636. // Электронный ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636>

4. Закон Республики Казахстан «О государственной службе Казахстана» от 23 ноября 2015 года № 416-V, (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.09.2022 г.) Электронный ресурс: // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000416>

5. Приказ Председателя Агентства Республики Казахстан по делам государственной службы и противодействию коррупции от 16 января 2018 года № 13. «О некоторых вопросах оценки деятельности административных государственных служащих». // Электронный ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800016299>

6. Постановление Правительства Республики Казахстан от 13 сентября 2022 года №678, «О некоторых вопросах прикомандирования государственных служащих и персонала дипломатической службы». <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000755>

7. Приказ Руководителя Администрации Президента Республики Казахстан от 22 мая 2020 года № 20-01-38.20, «Об утверждении Правил и условий проведения аттестации гражданских служащих подведомственных государственных учреждений Администрации Президента Республики Казахстан». // Электронный ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000020805>

Ахметжанова Н.Ж., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Қазақстан Республикасында мемлекеттік қызметке іріктеудің ерекшеліктері

Андатпа. Мемлекеттік аппаратта жоғары стандарттарға сәйкес келетін құзыреттер мен кадр әлеуетінің болуы мемлекеттік басқаруды сервистік бағдарланған модельге трансформациялаудың негізгі шарты болып табылса, мемлекеттік аппараттың тиімді қызметін қамтамасыз ететін мемлекеттік қызметшілерді іріктеу бүгінгі күннің маңызды мәселелерінің бірі болып табылады.

Мақалада мемлекеттік қызмет жүйесінің тиімділігін жоғарылатуда мемлекеттік қызметтің іріктеу жүйесі талданды. Автормен мемлекеттік қызмет жүйесіндегі 3 сатылы іріктеудің өзекті мәселелері сараланып, бірқатар проблемалары айқындалды. Рекрутинг саласындағы қолданылатын цифрлық технологиялар және іріктеу кезінде үміткерлерді бағалау мүмкіндіктері туралы мәліметтер келтірілген.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметке іріктеуді жетілдіруге бағытталған жұмыстары зерттелді.

Түйін сөздер: мемлекеттік қызмет, мемлекеттік қызметке іріктеу, персоналды басқару, іріктеудегі жаңа технологиялар.

Өзектілігі: Қазіргі кездегі жоғары жылдамдықпен дамудағы қоғамдық үдерістерді ескерсек, әлеуметтік, экономикалық және саяси жағдайдың құбылмалылығы мен белгісіздігінің жоғарылау кезеңіміз. Осы кезеңде, мемлекеттік басқаруды ұтымды жүзеге асыратын және басқару барысында жеке жауапкершілікті сезінетін, шешім қабылдап, нақты қалыптасатын проблемаларды шеше алатын құзыреттері бар мемлекеттік қызметшілер қажет.

Осы тұста, Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың 2022 жылғы 11 қаңтардағы Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің отырысында Қазақстан халқына Жолдауында берген тапсырмасына сәйкес, мемлекеттік қызметке кадрларды іріктеу жүйесін жетілдіру, кіру жолындағы қажетсіз кедергілерді жою қажеттілігі айқындалды [1].

Одан бөлек, Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы бойынша мемлекеттік қызметке қажетті құзыреті бар адамдарды тарту үшін меритократия қағидатын сақтай отырып, мемлекеттік қызметтің «позициялық» моделін енгізу тапсырылды.

Бұл үшін мемлекеттік қызметшілерге арналған біліктілік талаптарын қайта қарап, мемлекеттік қызметшілерді іріктеу мен бағалау жүйесін жақсарту міндеттелді [2].

Қазақстан Республикасында 2021 жылы мемлекеттік органдардың жаңа жалақы жүйесіне көшуімен, лауазымдардың мемлекеттік саясатты қалыптастыруға, айқындауға және іске асыруға ықпал ететін, мемлекеттік органның миссиясын, стратегиялық мақсаттар мен міндеттерді іске асыру дәрежесі бойынша функционалдық блоктар (А, Б, С) бөлінуі де, лауазымдарға нақты бағытта біліктілігі бар, яғни стратегиялық мақсаттарды іске асыра алатын, стратегиялық мақсаттарды жүзеге асыруға жанама әсер ететін және ықпал ететін мамандарды қабылдау қажеттігін көрсетуде.

Бүгінгі таңда, Қазақстан Республикасында іріктеуді жүзеге асыру төмендегідей нормативтік-құқықтық актілермен реттеледі:

- «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» 2015 жылғы 23 қарашадағы №416-V Қазақстан Республикасының Заңы [3].

- Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі Төрағасының «Мемлекеттік әкімшілік лауазымға орналасудың кейбір мәселелері туралы» 2017 жылғы 21 ақпандағы №40 бұйрығы [4].

Осы орайда, мемлекеттік қызметке іріктеудің қолданыстағы 3 кезеңдік сатылары бірнеше жылдардан бері өзгеріссіз болуы және тәжірибеде көрсеткендей мемлекеттік қызметке алғаш келетін азаматтардың қазіргі кездегі іріктеу сатыларынан сәтті өтуі (заңнаманы білуге арналған тестілеу, құзыреттерді бағалау және әңгімелесу) олардың құзыреттерін толық анықтамайды деп тұжырымдалады.

Өйткені, мемлекеттік қызметке толық құзыреттері анықталмаған азаматтардың іріктелуі және іріктелген азаматтардың шынайы ниеттерінің болмауы әсерінен жұмысқа деген «күйіп кету» сезімін туындатып, қызметтен кетуіне себеп болуы мүмкін.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметтің жағдайы туралы Ұлттық баяндаманың деректеріне сәйкес, 2022 жылдың қорытындысында мемлекеттік қызмет жүйесінен кеткен қызметкерлердің үлесі 4,7% (2021 жылы – 6,2%, 2020 жылы – 5%, 2019 жылы – 6%, 2018 жылы – 6,2%, 2017 жылы – 6,2%) шегінде болып, тұрақты таза ауысымдылық деңгейі өткен жылдармен салыстырғанда төмендеген.

Аталған есептік кезеңде жұмыстан босатылған қызметшілер арасында жүргізілген «шығу сұхбаты» сауалнамасына сәйкес, мемлекеттік қызметтен кетудің негізгі себептері еңбектің нормаланбауы (23,7%), жалақының төмендігі (21,6%), жұмыстың мақсаттар мен

үміттерге сәйкес келмеуі (12,1%), сондай-ақ мансаптық өсу перспективасының болмауы (27,3%) болып табылады. Бұл ретте, өз еркімен жұмыстан шығарылғандардың 27,3%-ы ең жоғары көрсеткіш – мансаптық өсу перспективасының болмауын алға тартқан. Яғни, жұмыстан босатылғандардың басым көпшілігі мемлекеттік қызметте мансаптық жоғарылауға сенімсіздіктерін білдіріп, қызметті тоқтатқанын көруге болады. Ал, бұл мемлекеттік қызметтегі кадр тұрақтылығына әсер етеді [5].

Одан өзге, қолданыстағы іріктеу жүйесіне талдау жасау барысында төмендегідей өзекті мәселелер туындап отырғанын байқадық.

Олар:

- Іріктеу процесіндегі бюрократиялық кедергілер мен оның ұзақтығы, бұл деректер персоналды басқару мамандары арасында ұйымдастырылған сауалнама барысында анықталды.

- Мемлекеттік қызметтің төменгі лауазымдарына үміткерлерді іріктеу кезінде бастапқы іріктеу механизмдерінің болмауы әсерінен іріктеудің келесі кезеңіне үміткерлердің толықтай жіберілу себебінен әңгімелесуде үміткерлер санының көп болуы. Бұл көріністі жаңа жалақы жүйесіне көшкеннен кейін айқын көруге болады. Мысалы, кейбір төменгі лауазымдарға үміткерлер саны тіпті 20-дан асқан, ал бұл кезде әңгімелесу кезеңінің сапалы өтуіне кері әсер етіп, оның ұзақтығын арттырады.

- Іріктеуге қатысатын үміткерлердің сапасының мемлекеттік органмен айқындалған талаптарына сәйкес келмеуі.

- Қолданыстағы іріктеу сатыларының үміткерлердің құзыреттерін толық ашпайтындығы, яғни іріктеудің әңгімелесу сатысы үміткерлердің құзыреттерін бағалауға бағытталмайды, тек үміткердің нақты біліміне саралау жүргізумен шектелу секілді мәселелер бар екенін көруге болады.

Сол себепті де Қазақстан Республикасында мемлекеттік қызметке іріктеуді жетілдіру бүгінгі күннің маңызды сұрақтарының біріне айналуға.

Бүгінгі таңда қызметшілерді мемлекеттік қызметке іріктеу мәселесі көптеген елдер үшін өте өзекті, оның ішінде Қазақстан Республикасы да бар және бұл мәселе жалпы мемлекеттік аппараттың тиімді қызметіне тікелей әсер етуіне байланысты мәселені шешу жедел әрекетті талап етеді.

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарында, мемлекеттік аппаратқа іріктеу бейіндік білімге және талдамалық ойлау, көшбасшылық, креативтілік, бастамашылық сияқты құзыреттер бойынша жүзеге асырылатын болады. Кадрлық іс жүргізуді толық автоматтандыру қамтамасыз етіледі. Мемлекеттік қызметте персоналды басқарудың барлық процестерін құру цифрлық технологияларды, ауқымды деректерді және жасанды интеллект алгоритмдерін белсенді қолдана отырып жүзеге асырылатын стратегиялық кадрлық жоспарлауға сәйкес келетін болады деп көрсетілген. Оның ішінде, басым бағыт ретінде персоналды басқару саласының барлық процестерінде цифрлық технологияларды қолдануға аса мән берілген [6].

Сонымен қатар, 2020–2021 жылдары әлемді жаулаған пандемия кезеңі мемлекеттік басқаруды тиімді жүзеге асыруға өз кедергісін келтірді.

Осындай қиын кезеңде шұғыл кадр тапшылығын жоюда біраз қиыншылықтар болғаны барлығымызға анық. Әрине қалыптасқан жағдайда арнайы қосымшаларды қолдану арқылы іріктеу сатыларын персоналды басқару мамандары жүргізді. Ол қосымшалар қарапайым интернет желілерімен жұмыс жасағандықтан, кибер қауіпсіздік деңгейін төмендетті және персоналды басқару мамандарының қосымша операциялық әрекеттерін туындатты.

Осы ретте, мемлекеттік қызметке келуге ниет білдірген азаматтардың құзыреттерін толық ашуда жаңа іріктеу тетіктерін қолдана отырып, іріктеу сатыларын цифрландыру қажеттілігі туындады деп айтуға болады.

Ал, іріктеу сатыларын толық цифрландыру, өз кезегінде, мемлекеттік қызметке деген қолжетімділікті арттырып, оның ашықтығы мен объективтілігін қамтамасыз етіп, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің алдын алуы мүмкін.

Әлемдегі іріктеу (рекрутинг) саласындағы мамандар қоғамның қазіргі даму жағдайында адам цифрлық платформалардың көмегімен әртүрлі міндеттерді жиі шешетінін атап өтті. Бүгінгі таңда цифрлық платформалар – тұтынушылар және сыртқы аудиториялармен қарым-қатынас құралы ғана емес, сонымен қатар жұмыс орындарында үміткерлермен де байланыс орнатудың негізгі тетігіне айналды. Сонымен бірге, рекрутингтік мақсаттағы бейнежазбалар, хабарламаларды, лауазымдық нұсқаулықтар туралы ақпараттарды тарату, жұмыс берушінің брендинің ілгерілету және өзекті бос жұмыс орындары туралы мәліметтерді мобильді платформалар арқылы жариялау танымал бола түсуде. Рекрутинг саласындағы мобильді платформалардың әмбебаптығы мен жылдамдығы осы технологияны одан әрі енгізуге мүмкіндік береді [7].

Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуынан барлық басқару процестері виртуалды әлемге көшуде. Демек, персоналды іріктеу процесі де осы трендке ілесуде. Соған сәйкес, қазіргі кезеңде көптеген ұйымдар іріктеу саласындағы автоматтандырылған шешімдерге басымдық беруде. Кадрларды іріктеу бойынша заманауи HR мамандары өз қызметінде сұхбат жүргізуді қосымша бағдарламалардың көмегімен (мысалы, Skype, ZOOM) онлайн форматта белсенді өткізуде.

Бұндай тәжірибе мемлекеттік қызметте әлемді жаулаған пандемия кезеңінде көптеп қолданылған болатын.

Ақпараттық технологиялардың дамуы нәтижесінде бүгінде үміткерлерді автоматты түрде бағалау мүмкіндіктері пайда болды. Бұл HR-дың іріктеуде бағалау үшін жұмсалатын уақыт ресурсын үнемдей отырып, үміткерлер іріктеуді өзіне қолайлы мерзім мен ыңғайлы жағдайда өтеді. Үміткерлерді бағалауда SHL (шешу жылдамдығы, дәлдігі және қорытынды есеп алу мүмкіндігімен логикалық, визуалды, сандық және вербалды тесттері), Кепеха (жеке сауалнамалар жүргізу және бизнес психологиясына мамандандырылған), Talent Q (ойлау қабілетінің үш түріне онлайн бағалауға мүмкіндік беретін бірегей жүйе), Cute-e (үміткерлердің құзыреттерін бағалауға) жүйелері жиі қолданылады [8].

Осы тұста, Қазақстан Республикасында мемлекеттік аппараттың сапалық құрамын арттыруға қосымша жағдайлар жасау үшін талдау, халықаралық тәжірибені зерделеу нәтижесі мен әкімшілік мемлекеттік қызметке іріктеу құралдарын дамыту жөнінде қадамдар жасады.

Осылайша, цифрлық және мәтіндік ақпаратпен жұмыс істеу қабілетіне тестілеуді, құзыреттер бойынша әңгімелесуді, эссе жазуды (басшылық құрам үшін) және бейінді тестілеуден өтуді қамтитын жаңа тәсілдер қарастырылады. Бұл ретте, іріктеу процесінің ашықтығы мен клиентке бағдарлануы конкурстық рәсімдерді толық цифрландыру арқылы қамтамасыз етілетін болады.

Іріктеудің пилоттық жобасы 2023 жылдың 1 наурызынан бастап 5 мемлекеттік органда, атап айтқанда Мемлекеттік қызмет істері агенттігі, Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігі, Сауда және интеграция министрлігі, Ақмола облысы мен Шымкент қаласының әкімдіктерінде өтуде.

Іріктеуді жүзеге асыру үшін «Е-қызмет» порталында мемлекеттік қызметке іріктеудің жаңа алгоритмі енгізілген. Конкурстық іріктеу рәсімінің жаңа форматы үміткерлерге кез келген уақытта және әлемнің кез келген нүктесінен қатысуға мүмкіндік береді.

Персоналды басқару мамандарының операциялық функцияларын мейлінше қысқарту мақсатында «Е-қызмет» жүйесі барлық негізгі ақпараттық жүйелермен біріктірілген. Үміткер туралы өзге ақпараттық жүйелерден ақпарат алу, оның соттылығын немесе өзге де құқық бұзушылықтарға қатыстылығын тексеру, біліктілік талаптарына сәйкестігін қарау – мұның бәрін жүйе автоматты түрде өзі жасайды.

Іріктеуде қолданылатын цифрлық технологиялардың артықшылықтары ретінде төмендегілерді сипаттауға болады:

- жұмыс процесін оңтайландыру және қызметкерлерді күнделікті міндеттерден босату;

- деректерді шоғырландыру, жүйелеу, олардың объективтілігі мен қолжетімділігін қамтамасыз ету;

- уақытты тиімді пайдаланудағы мүмкіндіктер.

Бұның бәрі мемлекеттік қызметке іріктеуді толыққанды цифрландыра отырып, іріктеудің ашықтығы мен объективтілігін қамтамасыз етуге себепші болады.

Қорыта келгенде, мемлекеттік қызметке іріктеудің proctoring технологиясын пайдалана отырып, онлайн-режимде өтуі, персоналды басқару мамандарының операциялық функциялардан босатылуы, персоналды стратегиялық басқаруға көшуге мүмкіндік алуы, мемлекеттік қызметте ұйымдастырушылық мәдениетті өзгертуге, мемлекеттік қызметшілердің ынталылығын, мемлекеттік қызметтің тартымдылығын арттыруға және мемлекеттік аппараттың сапалық құрамын жақсартып, біліктілігі мен құзыреттері бір деңгейде дамыған, мемлекеттік қызметте еңбек етуге шын ниеттенген азаматтарды іріктеуге мүмкіндік береді деп тұжырымдалады.

Дегенмен, мемлекеттік қызметке іріктеуді жетілдіру мақсатында тиісті шаралар қабылданғанына қарамастан, мемлекеттік аппараттың тиімді қызметін жүзеге асыратын мемлекеттік қызметшілерді іріктеуде үміткерлер мен ұйымның құндылықтарының сәйкес келуіне баса назар аудару қажет деп есептеймін. Өйткені, көптеген ғалымдар персоналды іріктеу процесін – бұл бос орынға ұйымның тиімді қызметін жүзеге асыратын, оның мүдделерімен ұқсас ойда болатын, ұйымдық мәдениетке сәйкес алатын, бос лауазымға үміткерлердің арасында қойылатын талаптарға сәйкес келетін лайықты үміткердің таңдалуы деп сипаттайды.

Одан өзге, мемлекеттік қызметшілердің мансаптық өсу перспективасына сенім арттыру үшін басшы лауазымдарына үміткерлерді тағайындау кезінде білімі мен құзыреттеріне негізделгені дұрыс. Осы орайда, мемлекеттік қызметке жоғары стандарттарға сәйкес келетін үміткерлерді іріктеу мақсатында қолданыстағы пилоттық жоба аясында басшылық лауазымдарына үміткерлерге мәтіндік және сандық ақпаратпен жұмыс істеу қабілетін бағалау бойынша ең төменгі меже айқындалуы қажет.

Сонымен қатар, Гарвард, Стэнфорд және Карнеги университеттері ғалымдарының пайымдауынша, кәсіби алаңда жетістікке жету үшін 85% «икемді дағдылары», 15% «қатаң дағдылар» болуы керек [9]. Олай болса, мемлекеттік қызметтің сапалы құрамын қалыптастыруда да үміткерлердің құзыреттерін ескеру қажеттігі туындайды. Яғни, іріктеудің 3-сатысы әңгімелесу кезеңінде үміткерлердің тек білімін саралауға емес, оның мейлінше құзыреттерін бағалауға басымдық берілуі тиіс деп тұжырымдалады.

Әдебиеттер тізімі

1. «Қасіретті қаңтар» сабағы: қоғам тұтастығы – тәуелсіздік кепілі» – Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің отырысында сөйлеген сөзі. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2200002022>

2. «Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 26 ақпандағы № 522 Жарлығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000522>

3. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» 2015 жылғы 23 қарашадағы №416-V Қазақстан Республикасының Заңы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000416>

4. Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі Төрағасының «Мемлекеттік әкімшілік лауазымға орналасудың

кейбір мәселелері туралы» 2017 жылғы 21 ақпандағы №40 Бұйрығы.
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1700014939>

5. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметтің жағдайы туралы ұлттық баяндама. – 2023 жыл.
<https://www.gov.kz/memleket/entities/qyzmet/documents/details/454043?lang=kk>

6. «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспары» Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 Жарлығы.
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000636>

7. Назаршоев Н., Гужина Г. Внедрение цифровой экономики в российское общество: кадровые аспекты // Инновации и инвестиции. – 2019. – № 2. – С. 27– 30.

8. Жулябин, Д. О критериях отбора персонала / Жулябин Д.// Вестник Воронежского института высоких технологий. 2017. №4(23). С. 120 – 123.

9. Отключение межличностных навыков <https://www.nationalsoftskills.org/the-soft-skills-disconnect/>

Ермагамбетов М., *Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты*

Ниязбаева А.Т., PhD, *Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы Басқару институтының доценті*

«Z» ұрпағын мемлекеттік қызметке тарту және ұстап қалудың тиімді жолдары

Мемлекеттік басқару жүйесінде буын алмасу процесі кадрлық тұрақтылықпен, кадрлық іріктеу жүйесіндегі жаңашылдықты әрдайым талап ететін процесс болып табылады. Іс жүзінде буын алмасу процесі мемлекеттік жүйеде ұдайы орын алып, көзқарастар мен өзгерістерге ілесе алатын жаңа буынның ұрпақтар теориясына сүйене отырып, ғылыми-зерттеулердің дәйекті дәлелдеріне тікелей байланысты нәтижеге бағдарланған кадрларды жарыққа шығару.

Ұрпақтар теориясы әлеуметтану ғылымында үлкен мәнге ие бағыт болғандықтан, «X», «Y», «Z» буынын жіктеп, олардың әрбірінің өзіндік ерекшеліктерін айқындау маңызды. Әр буын бір-бірінен ерекше белсенді, тапқыр және ұшқыр ойлы болып ерекшеленеді, сондықтан да ұрпақтар теориясы буынының ішінде «Z» буыны ұрпақтарының ерекшелігіне назар аударсақ. Оларды мемлекеттік басқару жүйесіне қалай тарту жолдары мен тұрақтандырудың механизмдеріне шолу жасап өтейік.

Әлемдік еңбек нарығында, «Z» буыны біртіндеп жалпы қабылданған стандарттарды бұзып, өзіндік тұжырым қалыптастырды. «Z» буыны – бұл 1995–2012 жылдары дүниеге келген жастар болғандықтан, бұл жастардың еңбек нарығына деген өзіндік талабы бар, «космостық плюрализмге» сәйкес келетін ұстанымдары оларды «X», «Y» ұрпақтарынан ерекшелейді. Олардың қалыптасуына қандай жағдайлар мен оқиғалар әсер ететінін түсіну, оның өмірге деген көзқарасын, оның ішінде мансап пен ұжымдағы қарым-қатынас мәселелерін бағалауға мүмкіндік береді. Жас буынның қалыптасуына ХХІ ғасырдағы прагматикалық жаңашылдықтардың немесе төртінші индустриялық революцияның ғаламат артықшылықтары тікелей өз әсерін тигізгені рас [1].

Буын ұрпағының қалыптасуына әсер ететін оқиғалар мен жағдайлардың көпшілігі іс жүзінде ата-аналарға тікелей байланысты. Қарастырылып отырған буынның ата-аналары «X» буынының ұрпақтары болғандықтан, берілген тәрбиенің әсерінен қалыптасып жетілгені мәлім, дегенмен «Z» буыны өздерінің ата-аналарының жіберген қателіктерін ескере отырып, одан да зор жетістіктерге жетуді, жақсы мансап, жоғары еңбекақы және нәтижелі көрсеткіштерге ұмтылу жолында жүреді. Егер «Z» буыны шынымен ХХІ ғасырдағы

ұрпақтар буынының барлығынан өзгеше ме деп ойласаңыз, жағдайды кеңірек қарастырған дұрыс және олардың ата-аналарының буыны өз заманында қалай ерекшеленгені туралы ой түйгеніміз жөн.

«X» буынының ұрпақтары негізінен «ескі тәрбие конондары» бойынша жетілгені айқын, нақты білім меңгеру, берілген тапсырманы тиісті түрде орындау, «оқулықтағы ереже, өмірдің ережесі» деген ұстанымдармен өмір сүрді. Мәселен, қарастырылып отырған кейінгі буын өздерінің ата-аналарымен өз идеясымен бөлісе алмауы, «Z» буыны балаларына арналған ережелер өте айқын, қарапайым болды. Олар негізінен XV ғасырдан бері белгілі мәтел болған «Балалар көрінуі керек, бірақ естілмеуі керек» деген позицияны ұстанды.

Бірақ уақыт өте келе, осы буын қалыптасқан уақыт межесі келгенде «зумерлер» немесе сол «Z» буыны еңбек нарығында пайда болған кезде негізінен когнитивті қабілетке, «клиптік ойлау» жүйесіне сенім білдіріп, осы қырларымен бағаланды.

«Z» буыны – ең жас және жұмыс күшіне жаңадан келгендер деп санағанымызбен, олардың сипаттамаларына, еңбек құндылықтары мен ынталандыру стратегияларын алдыңғы қатарға қоятын буын есебінде саналатын қарама-қарсы пікірлер де орын алып тұрады. Мысалы, «Z» буыны жастары, ең алдымен, жұмыс берушінің материалдық емес құндылықтарына басым назар аударатындығы дәлелденді. Бұған қоса, аталған талап осы ұрпақтың өкілдерін мемлекеттік секторға тарту және ұстап қалу әрекеттеріне кедергі келтіретіндігі анықталып отыр. Тиісінше, осы зерттеу мемлекеттік сектор ұйымдарында «Z» буынын тарту және ұстап қалу үшін тиімді ынталандыру стратегиясын әзірлеу қажеттілігін туындатуда.

Әлемнің дамыған елдерінің көшбасшыларының ішіндегі жетекшісі болып саналатын АҚШ-тың Еңбек статистикасы бюросының 2022 жылғы есеп деректері бойынша, мемлекеттік сектор адами капиталды дамытудың проблемаларына тап болған. Себебі, елдегі мемлекеттік қызметшілердің қартаюға («X» буыны) байланысты қызметкерлердің зейнетке шығуының толқыны және «Y» буыны ұрпақтарының мемлекеттік қызмет секторында мейлінше ұзақ қалу ынтасының артуына байланысты және кейінгі ұрпақ тікелей бәсеке болуы салдарынан жастар арасындағы алшақтықтың күшеюі, олардың зейнет жасына жеткендерді мойындамауы өзінің әсерін тигізді. АҚШ-тың мемлекеттік секторындағы бірінші басшылары мемлекеттік сектор ұйымдарындағы, әсіресе федералды Үкіметтегі жас таланттардың рөлінің төмендеуіне алаңдаушылық білдіруге өзіндік негіз бар, себебі олардың ішіндегі «таланттарды» жеке сектор әлеуметтік пакеттердің толыққандылығымен қатты қызықтырып, мемлекеттік қызмет саласында таза ауысымдылық проблемасы нағыз өзекті мәселеге айнала бастады. АҚШ-тың персоналды басқару басқармасының (US) мәліметтері бойынша, 2021 жыл мен 2022 жылдың III-тоқсанының қорытынды бюлетенінде жергілікті (федералды) жұмыс күшінің тек 16%-ы 35 жасқа толмаған, 50 жастан асқан буын өкілдері жалпы мемлекеттік сектордың 45%-ын алып отыр. Бүгінгі таланттар соғысында мемлекеттік ұйымдарға жеке сектор компанияларымен бәсекелесу қиынға соғып отырғаны, мемлекеттік қызмет саласының жас қызметкерлерге жоғары жалақы мен икемді жұмыс кестесін ұсынып, әртүрлі амалдарға баруға итермелеуде.

Мемлекеттік сектор көшбасшылары өздерінің назарын еңбек нарығындағы адами капиталдың ең жаңа және жас буыны «Z» буынына назар аударып, үлкен үміттер айдарын тағып отырғаны, АҚШ-тың халық санының 27 % (68 млн. адам) экономикалық белсенді жастар құрап отыр, оның ішінде «Z» буыны да бар. «Z» буынының қазіргі жұмыс күші 5-10% құрап, осы буынның еңбек нарығында өзіндік когортасы қалыптасып, артып келетіндігін келтіреді [2].

Әлемнің дамыған елдерінің көшбасындағы АҚШ-тың «Z» буыны ұрпақтары ақпараттық технологиялар мен әлеуметтік медиаға шамадан тыс тәуелділігі, сонымен қатар оқуға, шығармашылыққа және жеке тәуелсіздікке бейім етіп қана қоймай, қарқынды даму дәуірінің бел ортасында дүниеге келгендіктен Марк Цукерберг, Илон Маск және Джефф Безос сынды алпауыт кәсіпкерлердің жетістіктерінен шабыт алып жетілгені мәлім.

Мэриленд университетінің зерттеулері бойынша қарастырылып отырған буын ұрпақтарын мемлекеттік секторға тарту және тұрақтандырудың арнайы ынталандыру жүйесін қалыптастыру қажет деп пайымдайды. Атап айтқанда, ынталандыру кешені таланттарды басқару саласында персоналды тарту мен ұзақ мерзімге тұрақтандырудың ең көрнекті тетіктерінің бірі болып табылады. Мемлекеттік органдар жеке тұлғалардың мінез-құлқындағы өзгерістерді ынталандыруға немесе индукциялау арқылы «ішкі» және «сыртқы» ынталандыруларды анықтаған [3].

«Ішкі ынталандыру» негізінен материалдық емес және психологиялық, жұмыстағы қол жеткен жетістіктерге жеке қанағаттануды тудыруға арналған, ал «сыртқы ынталандыру» – нақты нәтижелерге қол жеткізу немесе нақты мақсаттарға жету үшін ұсынатын нақты ынталандыру тармағы болып табылады. «Ішкі ынталандыру» маңызды және күрделі, ұзақ мерзімді жұмыс нәтижесіне бағытталған, қоғам өміріне тигізетін пайдалы жұмысты қамтиды. «Сыртқы ынталандыруға» қосымша жеңілдіктер, мансаптық жоғарылату мүмкіндіктері, жұмыс берушінің қызметкер алдындағы кепілдіктері және жұмыс шарттары сияқты элементтер кіреді.

Зерттеу барысында мемлекеттік сектордағы дәстүрлі ынталандыру бағдарламасы сыртқы ынталандыру жүйесін қамтитындығы анықталған, олар – зейнетақы, медициналық сақтандыру жүйелері және тұрғын үйге қол жеткізу кепілдіктері. Мемлекеттік қызмет саласында ынталандыру жүйелері мансаптық жоғарылау, формалды түрде басшы мен бағынысты қызметкердің әділ қарым-қатынасы, қызметкерлердің еңбегі мен қызметтік нұсқаулықты толыққанды орындауын мойындау сияқты қаржылық артықшылықтарға емес, жұмыстың ажырамас «атрибуттарына» бағытталған деп зерделенген. Ынталандырудың мотивациялық мәні барлық ұрпақтар үшін бірдей болмауы, ұйым басшылары мен персоналды басқару мамандарының «Z» буыны когортасы үшін қандай сыртқы және ішкі ынталандырулардың қайсысы тартымды болатынын анықтамауы салдарынан кері реакция беріп келетіндігін анықтаған.

Зерттеу қорытындысы бойынша «Z» ұрпағының ынталандыру жүйесінің сыртқы және ішкі талаптарын дифференциалды қолдану ережесі әзірленіп, қабылданған жағдайда жас ұрпақ үшін мемлекеттік қызмет саласы таңдаулы жұмыс беруші бола алады деген болжамға келген.

Ал енді еліміздің мысалында қарастыра отырып, практикалық тұжырымдарға көз жүгіртсек, қарастырылып отырған «зумерлер» буыны еліміздің «Дүниежүзілік экономикалық форумның бәсекеге қабілеттілік жаһандық индексі» көрінісінде өзіндік орыны бар екенін көруге болады. Мәселен, Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы Жарлығымен қабылданған, Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарында «Жауапты азамат бейнесін танымал ету» міндеті қарастырылған. Бұл міндет аясында қоршаған әлемге жауапты қарауға, жергілікті және ұлттық деңгейде қоғамдық өмірге белсене араласуға, қатысушылық пен бастамашылық сезімін дамытуға бағытталған әрбір азаматтың сана-сезімін жаңғырту үшін негіз қамтамасыз етілетін болады. Бағдарламада жаңғыртылған жаңа қоғам құру үшін негізінен жастарға көңіл аударылады. Жалпы айтқанда, жоғарыда келтірілгендей «Z» буыны жастарын өмірге прагматикалық көзқарастарын дамытуды елдің басты стратегиялық құжаттарының бірінде көзделген [4].

Мәселен, 2022 жылдың қорытындысы бойынша «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығының жүргізген зерттеулерінде, жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы, ең алдымен, оларды жұмыспен қамту деңгейіне және «қолайлы ортаға» тікелей байланысты екендігі, сондай-ақ жастардың сұраныстары еңбек нарығындағы жаһандық сынтетеуіріндермен қатар өзгеріп отыратындығы келтіріледі. Қазіргі кезде, Қазақстан жастары – елдегі жұмыс күшінің шамамен 40%-ын (2022 жыл қорытындысы бойынша) құрайды [5]. Бұл ретте, статистика деректерін талдау кейінгі жылдары жастар санының жалпы отандық еңбек нарығында жалпы азайғаны байқалатынын көрсетіп отыр. Бұған қосымша ретінде Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің мемлекеттік қызмет кадрлары жай-күйінің мониторингіне көз жүгіртсек. Отандық мемлекеттік басқару

жүйесіндегі жастардың үлес салмағы, олардың жалпы мемлекеттік қызметшілерінің орташа жасын анықтау кезінде белгілі картина көрсетіп отыр. Мысалы, 2023 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша мемлекеттік қызметшілердің штат саны 90 053 бірлікті құрайды. Мемлекеттік қызметшілердің орташа жасы – 39,9 жас, бұл ретте соңғы жылдар ішінде мемлекеттік қызметшілердің орташа жасы 39-40 жасқа дейін өскен (қартаю процесі жүруде). Соңғы 5 жылда 30 жасқа дейінгі мемлекеттік қызметшілердің үлесі 6,8%-ға (2018 жылы 24,6%-дан 2022 жылы 17,8%-ға дейін) азайды, сондай-ақ үміткерлер арасында жастардың үлесінің 23,4%-ға (2018 жылы 61,8%-дан 2022 жылы 38,4%-ға дейін) төмендегені байқалады. Мемлекеттік қызметте зейнеткерлік жастағы 481 адам (мемлекеттік қызметшілердің жалпы санының 0,6%-ы) және зейнеткерлік жас алдындағы 2 160 адам (2,6%) жұмыс істейді екен. Бұл, өз кезегінде, мемлекеттік қызмет саласындағы уәкілетті органның зер салатын өзекті мәселесі болып отырғаны аян. Дегенмен, отандық тәжірибеде мемлекеттік қызметке жастардың, оның ішінде «Z» буынын тартудың нақты жолдары нормативтік тұрғыда жүргізілуде. Уәкілетті органның өңірлік деңгейде «Жас мемлекеттік қызметші мектебі» шеңберінде іске асырылатын таланттарды мемлекеттік қызметке тартуды жаңғырту бойынша тәсілдерді пысықтап, ЖОО арқылы арнайы мамандықтар ашу, оқу орындарында мемлекеттік қызмет саласына қызуғышылығы бар студент жастарды тарту жұмыстары жоспарлануда.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, мемлекеттік қызмет саласына ұрпақтар теориясының буынаралық алмасу процесін ескере отырып, «Z» буыны жастарын тартудың тиімді жолдары ретінде өскелең ұрпақты мектеп жасынан тәрбиелеу, мемлекеттік қызметтің негізі мақсаты – мемлекеттің мүддесі екендігін санасына сіндіріп тәрбиелеу, болашаққа баға жетпес капитал болатындығы ақиқат. «Z» буыны ұрпақтарын мемлекеттік қызметте тұрақтандырудың арнайы ынталандыру жүйесін қалыптастыру заман талабы.

Әдебиеттер тізімі

1. «Поколение Z на работе. Как его понять и найти с ним общий язык // Дэвид Стиллман, Иона Стиллман, М.: Манн, Иванов и Фербер, 2018.18-23с.;
2. «Recruiting and retaining generation Z into public sector organizations: a systematic review» Dissertation Faculty of the Graduate School of the University of Maryland University College, Nana Amma Acheampong, University of Maryland, USA, 2019.-125 с.;
3. «Молодежный образ жизни в меняющемся мире», С.Майлз, Англия/Букингем-Филадельфия, «Открытый университет Великобритании», 2000,:14-16 с.;
4. «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары» ҚР Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы №636 Жарлығы// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000799>;
5. «Қазақстан жастары – 2022» ұлттық баяндамасы. – 2022. //Авторлар ұжымы: Калиева С. А., Калмакова Ж. А., Каримова Ж. К. т.б, Астана.: 45-52 б.

Жакслыков Е.Е., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Тынышбаева А.А., доктор социологических наук, профессор Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Совершенствование процедур отбора и прохождения на государственную службу

Аннотация. В данной статье анализируется социальная практика отбора кадров на государственную гражданскую службу и ее прохождение. На основе сравнительного анализа некоторых направлений японской и казахстанской модели кадровой политики разработаны

рекомендации по совершенствованию системы отбора кадров и прохождения государственной службы.

Ключевые слова: отбор на государственную службу, рекрутинг, тестирование, интервью, меритократия.

КНР – Китайская Народная Республика

РФ – Российская Федерация

США – Соединенные Штаты Америки

ЦГО – центральный государственный орган

АДГС – Агентство по делам государственной службы

ПМКР – Президентский молодежный кадровый резерв

Государственная служба независимого Казахстана находится в процессе постоянного совершенствования формирования профессионального государственного аппарата, проведено несколько этапов трансформации государственной службы. Существенные шаги по модернизации сформулированы в Законе о государственной службе Республики Казахстан, в стратегии «Казахстан-2030». В рамках национального плана «100 конкретных шагов», посланий Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана поставлена задача по дальнейшей модернизации системы подбора персонала и карьерного продвижения на государственной службе [1]. Трансформация государственной службы является одной из основных целей Стратегии Казахстан-2050, поскольку эффективные государственные служащие являются главным ресурсом государства, залогом процветания страны [2].

На всех этапах модернизации государственной службы принципы меритократии, эффективности и подотчетности обществу являются постоянными требованиями в системе подбора государственных служащих, влияющих на постоянное совершенствование качества отбора, эффективность и обоснованность критериев как ключевых элементов кадровой политики государственных органов, залога стабильной жизнедеятельности, экономического развития государства.

Современные социальные вызовы обусловили новый этап модернизация государственного аппарата, сформулированных в Стратегии «Казахстан – 2050» и программной статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» [3].

Вместе с тем реформы проводимые на государственной службе выявили ряд проблем в ходе реализации действующей модели государственной службы. Так, современная государственная служба делает большую ставку на молодое поколение, поскольку в ее рядах продолжают находится инертные служащие, которые своим пассивным отношением мешают государственному аппарату быть конкурентноспособным. Кадровой политике требуется установление новых принципов назначения кандидатов на служебные должности. Особое внимание к этому кадровому процессу во многом обусловлено необходимостью обеспечения эффективности функционирования государственного аппарата, для этого нужны сотрудники с высоким профессиональным уровнем. Новые задачи по модернизации государственной службы были поставлены Главой государства в ежегодном послании народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество». Первоочередные из них, это перестроение системы отбора и увольнение госслужащих; открытость государственной службы для профессионалов из частного сектора; усиление кадрового резерва. Реализация данных задач поручено Агентству по делам государственной службы, как уполномоченному органу в сфере государственной службы [4]. В этих условиях, требуется проведения исследований по пересмотру подходов к отбору кандидатов на государственную службу и дальнейшее ее прохождение.

В настоящее время для Казахской модели государственной службы предусмотрен трехэтапный отбор, который включает тестирование на знание законодательства, оценку личных качеств и собеседование [1. С. 170]. Данная модель действует с 2015 года. Учитывая зарубежную практику в мире актуальны две модели госслужбы англосаксонская и

французская. Применительно к практике Казахстана, действует смешанная модель. Также существует уполномоченный орган, который осуществляет общую политику в сфере госслужбы.

Так сейчас, согласно Правилам проведения конкурса на занятие административной государственной должности корпуса «Б» предусмотрено два вида конкурсов внутренний и общий [5].

В свою очередь каждый вид конкурсов включает в себя ряд последовательных этапов публикация объявления, прием документов от лиц и т.д., что занимает временные траты в случае несостоявшихся внутренних конкурсов, что порождает в себе бюрократические и устаревшие схемы.

При этом в процессе собеседования, несмотря на максимальную прозрачность этого этапа, существующий подход не в полной мере может раскрыть потенциал кандидата, также существует риск конфликта интересов с конкурсной комиссией. Учитывая определенные требования по уровню образования, кандидаты в свою очередь проходят необходимый курс обучения в высших или средне - специальных учебных заведениях, по требуемому законодательству. В связи с чем, кандидаты при поступлении на госслужбу уже должны иметь определенный багаж знаний.

В рамках формирования профессионального госаппарата, система отбора кадров на госслужбу подвергается риску приема некомпетентных и не отвечающих требованиям кандидатов занимаемых должностей, поскольку на сегодняшний день государственные служащие, в том числе и производящие рекрутинг не обладают всем необходимым профессиональным багажом. Вместе с тем продолжается тенденция упрощение отбора до минимальных значений нежели в действующих практиках, свидетельствую о том, что, современная система отбора, на каждом из ее этапов себя изжила. Подобная ситуации сложилась и в КНР, государство пытается удерживать молодежь в стране от оттока и трудоустроить их на госслужбу [6].

Упрощение отбора на госслужбу, путем упразднения некоторых этапов, подвергает риску процедуру отбора и позволяет трудоустроить очередной «балласт». Вместе с тем безусловно необходимо трансформировать отбор. Анализ практики показывает, что наиболее высокий уровень коррупционных рисков возникает на этапе отбора конкурсными комиссиями в госорганах. К примеру, отбор могут и чаще всего производят неквалифицированные члены комиссий, некоторые из них не разбираются в психологии человека, не владеют методами рекрутинга, в том числе у некоторых из них существуют трудности в технике чтения, члены комиссии могут с трудом прочитать вопросы к конкурсантам. *В связи с этим, во избежание дальнейшего развития конфликта интересов, полномочия по отбору кадров следует передать незаинтересованной организации на примере США. Рекрутинг доверяется делать уполномоченным лицам, так как от их профессиональной оценки будет зависеть эффективность будущего госслужащего. В зависимости от специфики вакансии может создаваться нескольких комиссий.*

В РФ в состав конкурсной комиссии включаются: представители научных, образовательных учреждений и других организаций, приглашаемые в качестве независимых экспертов - специалистов по вопросам, связанным с гражданской службой, без указания персональных данных экспертов. Число независимых экспертов должно составлять не менее одной четверти от общего числа членов конкурсной комиссии.

Проведение заседания конкурсной комиссии с участием только ее членов, замещающих должности гражданской службы, не допускается [7].

Данное предложение обусловлено и тем что, на сегодняшний день члены конкурсной комиссии являются работниками госоргана, так или иначе связанными или подчиненными руководителю госоргана.

Тем самым, данная мера повысит объективность проводимых конкурсов при приеме на работу, продвижение сотрудников, а также ограничит оказание давления на конкурсную комиссию.

Учитывая имеющийся опыт трех-этапного рекрутинга и одного из основных векторов развития Казахстана по дебюрократизации государственного аппарата, будущий отбор следует проводить одним этапом, в который будут включены исследования психологического состояния кандидата, его навыки, личные качества и т.д.

Подбор кандидатов предлагается производить рекрутинговыми организациями или HR-службами, для выявления у кандидатов необходимых качеств, которые соответствуют к требуемой должности.

Периодичность проведения конкурсов, для подбора кандидатов предлагается проводить 1 раз в квартал с включением всех текущих вакансий (*к примеру по региону*). Тем самым, у госоргана упразднится неформальный факт игрой вакансиями. Исключением будет выход сотрудника в отпуск по уходу за ребёнком, достижение пенсионного возраста, болезнь, преждевременная смерть.

При этом, в систему отбора HR-организаций предлагается ввести:

- тестирование способностей позволяющих определить возможности кандидатов владение основным законодательством страны (*в онлайн формате*);
- решение ситуационных задач направленных на оценку видения кандидатов на решение реальных проблем (*в онлайн формате*);
- собеседование на оценку поведенческих компетенций кандидатов с комиссией HR-организации.

В данном случае государственному органу остается провести беседу с потенциальным кандидатом, которого предлагает HR-организация.

Тем самым, в государственных органах упразднится система подбора кадров.

При этом, институт наставничества, процедура испытательного срока, а также условия переподготовки кадров обеспечат покрытие пробелов на знание законодательства кандидата.

Кроме этого, методы работы текстовой или числовой информацией или иных способов рекрутинга нецелесообразно применять. Поскольку как показывает опыт ПМКР, в результате мы наберем аналогичных первых руководителей.

Нынешняя задача состоит, в том, чтобы привлечь на госслужбу молодое поколение с нестандартным мышлением, придать им импульс и нужный вектор развития и сделать госслужбу инновационной.

Важной особенностью при отборе необходимо выделить принципу меритократии, т.е. пересмотру его идеи. А именно продвижение госслужбы с низов не госоргана, а его структуры. К примеру, выпускник ВУЗа без опыта работы не должен быть трудоустроен в ЦГО, в то же Министерство здравоохранения не пройдя региональный этап Управления здравоохранения, а если это со средне специальным образованием то районная или городская больница. Тем самым, повысится престижность и значимость госслужбы, возрастет оборот кадрового потенциала, который находится на стадии застоя в регионах, упразднятся непонятные задания, которые спускаются с ЦГО вновь прибывшими сотрудниками не имеющие понятия исполнимо ли это в принципе.

Важно пересмотреть подходы к ротации кадров. Положительный опыт системы ротации государственных служащих Японии показывает, что такой подход помогает формировать гибкий и мобильный состав рабочей силы. Ротация, способствует росту компетентности, повышения квалификации и конкурентоспособности. Перемещаясь постоянно, сотрудник развивает свой кругозор, снижает односторонность служебного опыта и монотонность работы в одной организации [8]. Другим эффектом ротации в Японии отмечается, то, что сотрудник становится универсальным, исполняя разнообразные функции на системной основе обучается в процессе прохождения службы. Большинство японских

предприятий практикуют перераспределение рабочих кадров в зависимости от обстоятельств [9].

Другим важным аспектом, является социальное обеспечение и социальная защита сотрудника, так, к примеру, Япония занимает первое место в мире по уровню заработка среднего и высшего звена служащих государственного аппарата. Сотрудник получает заработную плату в соответствии с присвоенным ему рангом и разрядом на основании Закона «О государственных служащих» и соответствующих постановлений Кабинета. Вместе с тем, ставки заработной платы определяются специальной шкалой, установленной законом об оплате труда. Значительные физические перегрузки, переработки на государственной службе компенсируются разнообразными *надбавки* [10].

Ниже приведена сравнительная таблица по основным направлениям между Японской и Казахстанской модели (Таблица 1).

Таблица -1 - Сравнительная таблица моделей кадрового отбора

/п	Ситуация в Японии	Ситуация в Казахстане	Примечание
.	Высокий уровень антикоррупционной политики. Госслужба в Японии очень почетная и престижная	Слабая подготовленность и заинтересованность госслужащих. Госслужба не конкурентно-способна.	В Казахстане проводятся реформы по повышению престижа и конкурентно-способности путем создания социальных лифтов для молодежи, повышения окладов и т.д.
	В конкурсном отборе как правило участвует достигает от 10 до 100 человек на одно место	Желающих участвовать в конкурсах составляет максимум до 10 человек.	Слабая привлекательность госслужбы в Казахстане.
	Поступающие на госслужбу проходят два отборочных этапа соответствующего уровня: сдают экзамен, в ходе которого оцениваются личные заслуги кандидата, профессиональная подготовка, деловые качества. На втором этапе проходит собеседование.	Трех этапная модель: сдача тестирования на знание законодательства, оценку личных качеств и участие в собеседовании	В настоящее время в Казахстане вводится пилот по упрощению процедур отбора
	Уполномоченный орган за отбор кадров и прохождение госслужбы - Совет по делам персонала	Уполномоченный орган в сфере госслужбы – АДГС	
	Должностные оклады высокие и ориентированы на размер частного сектора	Низкооплачиваемая госслужба	
	Введена система репутаций	Официально	Суть системы

	- для того, чтобы гарантировать добросовестное выполнение работы госслужащих.	данной системы нет. Однако при приеме сотрудника на работу, руководитель госоргана уточняет или наводит справки в устной форме по предыдущему месту работы	репутаций в том, что при переходе на новое рабочее место, специалист в обязательном порядке должен предоставить свою письменную характеристику
	В Японии действует на системном уровне горизонтальная и вертикальная ротация каждые 2-3 года, решение о ротации принимается без согласия сотрудника	Институт ротации также предусмотрен. Однако для руководителей первого звена т.е. руководителей госоргана. Социальных условий при ротации не предусмотрены.	

Для разрешения проблемы по пересмотру подбора кадров и дальнейшее прохождение государственной службы АДГС модернизировала действующую модель государственной службы и для ее апробации запускается пилотная версия до конца 2023 года для двух акиматов (областного и республиканского значения) и три ЦГО в т.ч. само АДГС.

Условия пилота: Новый формат предусматривает максимально упрощённый подход к процессу отбора на госслужбу. Граждане могут участвовать в конкурсе круглосуточно 24/7, в любое удобное для них время на всех этапах, за исключением собеседования, которое проходит в заранее установленное время.

Количество законов при тестировании на знание законодательства, сокращено в два раза, с 9 до 4.

Отборочный этап конкурса включает оценку личных качеств, оценку способности кандидата работать с текстовой и цифровой информацией (SHL), написание эссе (обязательно для всех руководящих должностей), собеседование с экспертной комиссией.

Во время всех тестов и написания эссе проводится прокторинговая проверка на предмет соблюдения дисциплины претендентом.

Система предусматривает направление 3 лучших кандидатов на этап собеседования в экспертной комиссии пилотного органа путем автоматического поэтапного исключения набравших наименьшие баллы.

Экспертная комиссия состоит из представителей государственного органа и независимых оценщиков. Треть состава комиссии должны составлять оценщики.

Новая процедура конкурса через «Е-кызмет» полностью исключает влияние «человеческого фактора». Для обезличивания и обеспечения анонимности при прохождении отбора системой кандидатам присваивается идентификационный номер.

Такая система станет основой формирования профессионального и эффективного государственного аппарата и позволит обеспечить подбор и отбор кандидатов на службу качественно на начальном этапе. Данный подход позволяет экономить бюджетные средства, рабочее время на всех этапах процедуры рекрутинга, обеспечить прозрачность к системе отбора кадров, а также повысить уровень доверия населения к государственным служащим.

Список литературы

1. Тайжанова Ж.А. О внедрении проектного менеджмента в государственном секторе// Ученые записки Альметьевского государственного нефтяного института, Том: 18 Год: 2019 Страницы: 173-177// <https://elibrary.ru/item.asp?id=48337348>
2. Национальный доклад о состоянии государственной службы в Республике Казахстан/ <https://www.gov.kz/memleket/entities/qyzmet/documents/details/307381?lang=ru>
3. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050>
4. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 16 марта 2022 года. <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1623953>
5. Приказ Председателя Агентства Республики Казахстан по делам государственной службы и противодействию коррупции от 21 февраля 2017 года № 40 «О некоторых вопросах занятия административной государственной должности» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700014939>
6. Кузнецова В.В. Трудоустройство выпускников ВУЗов в современном Китае <https://cyberleninka.ru/article/n/trudoustroystvo-vypusknikov-vuzov-v-sovremennom-kitae-ozhidaniya-i-realnost>
7. Дуйсенов Э.Э., Шпекбаев А.Ж. Государственная служба Республики Казахстан: Учебник. – город Алматы, ТОО "Асыл кітап" Баспа үй, 2021, -488 с.
8. Особенности и основные черты японской системы менеджмента / http://de.ifmo.ru/bk_netra/page.php?tutindex=3&index=11
9. Пантелеева Е. Современный японский менеджмент, Журнал «Управлением персоналом» <http://www.hr-portal.ru/article/sovremennyi-yaponskii-menedzhment>
10. Хафизова З.И. Кадровая политика Японии на государственной службе <https://elibrary.ru/item.asp?id=39164027>

Құрақбай А.Қ., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Мемлекеттік қызметшілерді үздіксіз оқытуды жетілдіру

Аңдатпа: Мақалада Қазақстан Республикасында мемлекеттік қызметшілерді үздіксіз оқыту жүйесін дамытуға талдау жасалған. Автордың пайымдауынша, елімізде мемлекеттік қызметшілерді үздіксіз оқыту жүйесін халықаралық оң тәжірибені басшылыққа ала отырып жетілдіру қажет, себебі еліміз халықаралық қоғамдастықтың белсенді мүшесі бола тұра халықаралық кеңістіктегі тенденциялардан шет қалған емес: заманның өзгеруі барлық салалардағы қызметшілердің қызмет сапасының, соның ішінде мемлекеттік қызметшілердің де қызмет сапасының арта түсуін талап етеді.

Түйін сөздер: мемлекеттік қызметші, білім жүйесін жетілдіру, Қазақстан Республикасы, тәуелсіздік жылдары, жаңа формация, құзыреттер, дағдылар.

Жұмыстың ғылыми және практикалық маңыздылығы мақаланың материалдарын «Мемлекет және құқық» пәні бойынша тест тапсырмаларын дайындауда, әдістемелік құралдар мен ұсыныстарды дайындауда қолдануға болатындығында.

Әдістеме. Зерттеуде индукция әдістері (яғни, жекеден жалпыға ауысу) және дедукцияны (жалпыдан жекеге ауысу), сондай-ақ талдау әдісі қолданылды.

Нәтижелер. Мақаланың негізгі идеясы Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметшілерді үздіксіз оқыту жүйесінің жай-күйін, процесін және талдауын зерттеу болды.

Кіріспе. Еліміз ең алғаш тәуелсіздік алған кезде Қазақстанға сенім жүгі және жаңа мәртебе, сонымен қоса зор жауапкершілік пен мол міндеттер де жүктелгендігі бәрімізге белгілі. Бұндай ауқымды міндетті жүзеге асыру, үлкен жұмысты атқару тек кәсіби ғана емес білікті әрі қиыншылықтар мен түрлі жүктемелерге төзе алатын, төтеп бере алатын мемлекеттік қызметшілер аппаратының ғана жүзеге асыруы сөзсіз. Сол себепті де Мемлекет басшысы өзінің алғаш Жолдауынан бастап күні бүгінге дейін жалғасын тауып келе жатқан жыл сайынғы ел халқына арналған Жолдауларында мемлекеттік қызметшінің бет-бейнесін нақтылай түскендей болды.

Қазіргі жылдам дамып келе жатқан әлемде беделді университет дипломының болуы немесе көп жылдық тәжірибесі бар кәсіби дағдылар (hard skills) табыстың негізгі кепілі болып табылмайды. Сарапшылардың болжамынша, алдағы жылдары көптеген кәсіптер не мүлдем жоғалады немесе өзгереді [1, 27].

Бүгінгі таңда цифрлық, ақпараттық және биотехнологиялар адам еңбегін белсенді түрде алмастыруда. Ескі ақпараттың ескіріп және жаңа ақпараттың пайда болу жылдамдығы арта түсуде. VUCA әлем контекстінде қандай дағдылар мен құзыреттіліктерді қалыптастыру қажет екенін түсіну бәсекеге қабілеттілік пен өнімділікті арттыруға ықпал етеді [2, 13].

Жаңа формациядағы мемлекеттік қызметшілер осы өзгерістердің бағыттаушысы болуға, туындайтын проблемаларды жедел шешу қабілетіне ие болып игеруге, сондай-ақ жаңа жағдайларға ұтқыр бейімделуге, ең бастысы – өзгерістерге дайын болуы тиіс. Тиімді мемлекеттік аппарат құрудың міндетті шарты – ол құзыреттер мен дағдыларды үнемі әрі үздіксіз дамытып тұру болып табылатыны анық.

Құзыреттілік тәсілдердің негізінде бүгінгі таңдағы мемлекеттік қызметшілерді даярлау және оқыту мемлекеттік аппаратты кәсібилендіруді жетілдіруге, дамытуға ықпал ететін әлемдік трендтердің бірі де бірегейі болып табылады. Үздіксіз оқытудың тиімділігі мемлекеттік қызметші өзінің атқарып отырған қызметінің тиімділік көрсеткіштеріне оң әсер ететін оқыту процесінің ажырамас шарты мен бір бөлігі болып табылады.

Мемлекеттік қызметшілерді үздіксіз оқытуды жетілдіру үшін даярлау және де қайта даярлау, олардың біліктілігін арттыруға бағытталған бағдарламалардың мазмұндық бөлшегін, ең алдымен, сапалық түрғыдан жаңарту. Оның ішінде бүгінгі таңдағы білім беру технологияларының әлеуеті мен мол мүмкіндіктерін пайдалана отырып, тиісті нәтижеге бағытталып бағдарланған мемлекеттің басқару жүйесінің негізгі қағидаттарының негізінде үздіксіз оқыту бағдарламаларын жаңғырту маңызды шара болып табылады.

Мемлекеттік қызметшілерді даярлау, қайта даярлау және олардың біліктілігін арттыру бағдарламаларының анағұрлым икемді болуы және мемлекеттік басқару, мемлекеттік қызмет жүйесінің жұмыс істеуінің озық әлемдік тәжірибесін ескеретін болады.

Атап айтқанда, алдымен мемлекеттік қызметшілерді шетелде даярлау және қайта даярлаудан өткізу, сондай-ақ тиісті квота шеңберінде кәсіби тағылымдамадан өтумен қатар, отандық үздік оқу орындарын да басшылыққа алу олардың кәсіби дамуының жаңаша сапалы деңгейін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді және ынталандырудың қосымша негізгі тетігі болып табылады.

Мемлекеттік қызметшінің этикалық мінез-құлық стандарттары «Мемлекеттік қызметшілердің мінез-құлық кодекстері» деген жалпы атауға ие болған арнайы нормативтік-құқықтық актілерде де қамтылған [3]. Нормативтік-құқықтық актілерде бекітілген мемлекеттік қызметшілердің мінез-құлық стандарттары әуелі мемлекеттік қызметшілердің өзінің лауазымдық міндеттерін атқаруы кезіндегі мінез-құлқының негізгі бағыттарын ашып айқындауға арналған.

Осы стандарттар, ең алдымен, мемлекеттік қызметшінің мемлекеттік қызмет құндылықтарымен қатар қағидаттарына және қоғамның талабына сай келетін белгілі бір мінез-құлық стилін қалыптастыруға оң ықпал етеді.

Мемлекеттік қызметтің жаңа моделінде шет елдердің оң тәжірибесі негізінде әкімшілік әдепті басқарудың екі негізгі деңгейден тұратын жүйесі әзірленетін болады.

Бірінші деңгейдегі кезеңде мемлекеттік қызметшілердің жалпы мінез-құлық стандарттарын айқындайтын нормативтік құқықтық акт әзірленеді. Екінші деңгейдегі кезеңде әрбір мемлекеттік органның мемлекеттік қызметшілері үшін барынша нақтыланып көрсетілген мінез-құлық қағидалары мен нормалары әзірленеді.

Мемлекеттік қызметшілердің мінез-құлықның ведомстволық қағидаларында нақты мемлекеттік органның қызметшісі өзінің атқарып отырған лауазымдық міндеттерін атқару кезінде кездесетін тәртіптік тұрғыдан алғанда көкейкесті өзекті мәселер жағдайлары жан-жақты әрі толық сипатталады және осындай жағдайлардағы нақты мінез-құлық қағидалары көзделеді.

Әлемнің әртүрлі елдеріндегі мемлекеттік қызметшілерді оқыту жүйесінің өзіндік ерекшелігі ішкі және сыртқы факторлардың тұтас спектріне: өкілеттіктерді орталықтандыру/орталықсыздандыру дәрежесі айқындалатын мемлекеттік құрылым нысанынан, елдегі әлеуметтік-экономикалық және саяси ахуал көрсеткіштерінен; мемлекеттің стратегиялық мақсаттары мен міндеттерінен, мемлекеттік аппараттың белгілі бір міндеттерді орындаудағы рөліне байланысты [4, 19].

Мемлекеттік қызметшілерді үздіксіз оқыту жүйесін қалыптастыру барысында аталған оқыту жүйесінің мемлекеттік қызметте кадрларды жылжыту моделіне, яғни ол қандай болатыны: «мансаптық» немесе «позициялық» па, сол сәйкестігі маңызды. Қазіргі уақытта Қазақстанда адами ресурстарды басқарудың «мансаптық моделі» енгізілуде және аталған модельді дамытуға бағытталған іс-шаралар жүзеге асырылған. Мансап жүйесі арнайы білімді қажет етеді және «жеке сектордан айтарлықтай оқшауланған, жабық, сондықтан мемлекеттік қызмет пен квазимемлекеттік секторға кадрлар даярлауға бағытталған мамандандырылған білім беру ұйымдарында ғана сатып алуға болатын арнайы білім мен құзыреттілікті қажет етеді» [5, 32].

Жыл сайын 1000-нан астам мемлекеттік қызметші заңнамаға сәйкес біліктілігін арттыруда. Мемлекеттік қызметшінің кемінде үш жылда бір рет оқуға құқығы заңмен қамтамасыз етілген, бұл ретте, өкінішке орай, мемлекеттік қызметшілердің көпшілігінде оқуға, өзінің жеке және кәсіби деңгейін арттыруға жеке мотивациясы жоқ.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметшілерін оқыту жүйесінің даму ерекшеліктерін талдау тәуелсіздік алу контекстінде мемлекеттік аппараттың қалыптасуының барлық кезеңдерін, мемлекеттік қызметшілерді кәсібилендіру және оқыту саласындағы заңнаманың эволюциясын зерделеуге, оқыту құралы бойынша мемлекеттік аппаратты дамытудың қазіргі заманғы тұжырымдамасын неғұрлым егжей-тегжейлі қарастыруға мүмкіндік берді. Жаһандық және жергілікті сұраныстарды ескере отырып, қазіргі кезеңде мемлекеттік қызметшіге қойылатын талаптар арта түскендігін айту керек.

Ұлыбритания, Қытай, Түркия, Ресей, Франция, Сингапур сияқты елдердің тәжірибесі мемлекеттік аппараттың кәсібиленуі тұтастай алғанда мемлекеттік басқару жүйесінің дамуымен тығыз байланысты екенін көрсетеді, бұл сайып келгенде халықтың қанағаттануы мен өмір сүру сапасына әсер етеді. Қытайда, Сингапурда мемлекеттік қызметші өзін-өзі дамытуға, өз біліктілігін үнемі арттырып тұруға мүдделі, мемлекет тек аталған талпыныстарды жүзеге асыруға барынша жәрдемдеседі.

Мақала тақырыбы бойынша материалдарды зерттеп, әдебиеттерді шолу аясында Д.Киркпатриктің оқу тиімділігін бағалаудың 4 деңгейлі моделі қарастырылды. Талдау нәтижесінде персоналды басқару қызметтерінің қарамағында қызметкерлердің жеке қасиеттерін бағалау нәтижелері бар екендігі анықталды, бұл әр қызметкердің оқу траекториясын қалыптастыруға дәлірек және практикалық тұрғыдан қарауға мүмкіндік береді, кадр қызметтерінің басшылары бұл құралды өз жұмысының тәжірибесінде қолданбайды. Қазіргі кезде кейбір мемлекеттік орган қызметкерлерінің оқыту кестесін формалды түрде құратындығы байқалуда және көптеген жағдайларда тек мемлекеттік қызметшілерді үздіксіз оқытуға бөлінген ақша қаражатын уақытылы игеруге және оқу

сағаттарын уақытылы өткізіп тұруға ғана арналған мерзімдерін сақтау міндеттеріне бағынады [6, 24].

Дамыған елдердің тәжірибесін талдау көрсеткендей, белгілі бір іс-шараларды жүзеге асыру оқытудың тиімділігін арттыруға көмектеседі, мысалы, оқу сағаттары мен ұзақтығын арттыру, әртүрлі әдістерді (сауалнама, тестілеу және т. б.) қолдана отырып, елімізде мемлекеттік қызметшілердің үздіксіз оқыту жүйесін енгізу тиімді екендігін айтуға болады.

Мемлекеттік қызметте персоналды басқару қызметтерінің өкілдерін мемлекеттік органдарда HR процесті жетілдіру, өзгерістерге тез икемделіп, оларды басқара алатын және жаңа жағдайларға бейімделуге қабілетті, жаһандық және жергілікті бәсекеге қабілетті жоғары кәсіби қызметті қалыптастыру жөніндегі ұсынымдармен таныстыру мемлекеттік қызметшілердің үздіксіз оқыту жүйесінің маңызды кезеңіне айналары сөзсіз [7, 38].

Қорытынды. Мақаланы түйіндей келе, мемлекеттік қызметшілерді үздіксіз оқыту жүйесін жетілдіру үшін келесі маңызды мәселелерге назар аудару керек, атап айтқанда:

- бүгінгі таңдағы оқыту процесінің сапасын басқару жүйесін жаңғырту, сондай-ақ мемлекеттік қызметшілерге арналған оқу бағдарламаларына оқытудың тың инновациялық әдістерін енгізу;

- білім беру жүйесі тәжірибелік маңызы бар және мемлекеттік органның мақсаттары мен міндеттеріне сай келетін, кәсіби білім мен дағдыларды дамытуға мемлекеттік қызметшілерді бағыттау;

- мемлекеттік қызметшілерді үздіксіз оқыту жұмыстарын тиімді үйлестіру;

- жұмыс сапасы мен негізгі түпкілікті нәтижелерді бағалауға мемлекеттік қызметшілерді бағдарлау арқылы жетілдіру және аттестаттау қорытындылары, сонымен қатар мансаптық өсудің өзара байланысын тиімді қамтамасыз ету;

- мемлекеттік қызметшілердің өз бетінше білім алып, іздену жұмыстарын жүргізіп, ұдайы әрі үздіксіз оқып, өз білім деңгейлерін өз бетінше арттыруға ынталандырудың жаңа тетіктерін енгізу.

Әдебиеттер тізімі

1. Скалей Е., Мемлекеттік қызметші қалай көрінуі керек : стилист кеңестері / Скалей, Е. // Мемлекеттік қызмет = Государственная служба. - 2013. - № 1.- 54-57 бб.

2. Жумагулов М. И. Мемлекеттік қызметшілердің құқықтық мәртебесі мен әлеуметтік қамсыздандырылулары [Мәтін] / М. И. Жумагулов, Д. М. Мусипова; Д. Ж. Жаксылыков // Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің хабаршысы. - 2016. - № 3. - 183-187 бб.

3. Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметшілерінің қызмет этикасы ережелері / ... – Алматы : Юрист, 2003. - 8 б.

4. Халық Балтабек Сағындықұлы. Мотивация тетігін жетілдіру негізінде мемлекеттік қызметшінің еңбек нәтижелілігін арттыру: Экономика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алуға арналған авторефераты : 08.00.05 - Экономика және халық шаруашылығын басқару (қызмет салалары мен өрістері бойынша) / Б. С. Халық ... – Астана : [б. ж.], 2009. - 24, [4] б.

5. Таранов А.А. Қазақстан Республикасының әкімшілік құқығы: академиялық курс / А. А. Таранов ; Алматы заң академиясы, [орысшадан ауд. С. Әжібаев]. – толықт., қайта өңд. 3-бас. .. – Алматы : ҚазГЗУ, 2003. - 283 б.

6. Мемлекеттік қызмет жүйесіндегі жұртшылықпен байланыс; под жалпы ред. А. Серикбаева... – Астана : ҚР Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2002. - 403 б.

Марбанова Н.О., *Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты*

Қазақстан Республикасының мемлекеттік аппаратын кәсібилендіруде құзыреттіліктерді дамыту жүйесін жетілдіру

Аңдатпа. Мемлекеттік аппараттың орнықты даму стратегиясын іске асыру жөніндегі тиімді қызметі мемлекеттік басқарудың барлық деңгейлеріндегі мемлекеттік қызметшілердің кәсібилігіне тікелей байланысты. Қазіргі заманғы шындықтар мемлекеттік қызметшілерден болып жатқан өзгерістердің белсенді субъектілері болуды, инновациялар жасай білуді, ауқымды жобаларды әзірлеуді және іске асыруды талап етеді. Бүгінгі таңда «жаңа формация» мемлекеттік қызметшілерін даярлау маңызды міндет болып табылады. Сондықтан құзыреттілік кез келген кәсіптегі адам қызметінің сәттілігі мен тиімділігінің әмбебап өлшемшартына айналып, мемлекеттік қызметшілердің құзыреттілігін дамытудың өзектілігі артып отыр. Бұл мақалада мемлекеттік қызметшілердің құзыреттілігі, кәсіби дамуы туралы түсінік берілген. Сондай-ақ мемлекеттік аппаратты кәсібилендіруде құзыреттіліктерді арттырудың қазіргі жағдайы талданып, оларды жетілдірудің бірыңғай жүйесін қалыптастыру жолдары қарастырылған.

Түйін сөздер: мемлекеттік қызмет, мемлекеттік қызметші, құзыреттіліктер, тиімділік, кәсіпқойлық.

Қазіргі жылдам өзгертін VUCA әлемінде жоғары білім туралы беделді университет дипломының немесе көп жылдық тәжірибенің арқасында жинаған кәсіби дағдыларының (hard skills) болуы жетістікке жетудің негізгі кілті болып табылмайды. Сарапшылардың болжауынша, алдағы жылдары көптеген кәсіптер жоғалады немесе өзгереді [1].

Бүгінгі таңда цифрлық, ақпараттық және биотехнологиялар адам еңбегін алмастыруда. Жаңа ақпараттың пайда болу және ескіру жылдамдығы артуда. VUCA әлем тұрғысында қандай дағдылар мен құзыреттерді дамыту қажеттілігін түсіну, бәсекеге қабілеттілік пен өнімділіктің өсуіне ықпал етеді [2].

Жаңа формациядағы мемлекеттік қызметшілер осы өзгерістердің бағыттаушысы болуы тиіс, яғни туындаған мәселелерді жедел шешу, жаңа жағдайларға мобильді түрде бейімделу қабілеттеріне ие болу, ең бастысы – өзгерістерге дайын болуы керек. Құзыреттіліктің, дағдылардың үнемі дамуы тиімді мемлекеттік аппарат құрудың міндетті шарты.

«Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі «Ең алдымен адамдар» – «адамға бағдарланған» моделін қалыптастыру тұжырымдамасына сәйкес, мемлекеттік басқарудың сервистік және «адамға бағдарланған» моделін құру міндеттерінің бірі адами ресурстардың сапасын жақсарту және мемлекеттік аппаратты кәсібилендіру болып табылады. Мемлекеттік органдардың қажеттіліктері қоғамның сұраныстарын шешуде тиімді, бейімделген және нәтижелі болуға ұмтылған мемлекеттік қызметшілердің кәсіби және жеке тұлғалық құзыреттерін үздіксіз дамытумен тығыз байланысты [3].

Осы тұжырымдаманы іске асыру халық пен мемлекет арасындағы өзара іс-қимыл деңгейін арттыруды, мемлекеттік қызметшілердің кәсіби дағдыларын жақсартуды және олардың жоспарлау мәселелеріндегі тиімділігін арттыруды көздейді, өйткені 2017 жылы өткен жалпыға бірдей аттестаттау жалпы құзыреттіліктің төмен деңгейін көрсетті.

Адамдардың бойындағы құзіреттілігі әрқашанда маңызды сұрақтардың бірі болып келді. Қазіргі заманғы ғалымдар адамдардың құзыреттерін екі hard (Hard skills – жұмысшының функционалдылыққа негізделген кәсіби дағдылары мамандардың біліміне, дағдыларына және қажетті дағдыларына қойылатын талаптар мақсаттарға сәтті жету үшін қызметкерлерді орындау қажет және маңызды кәсіби қызмет) және soft skills (Soft skills – бұл жеке іскерлік дағдыларды көрсететін жеке дағдылар жұмысшылар табысты болу үшін

қасиеттерге, қабілеттерге, бейімділіктерге ие болуы керек кәсіби қызметтің жетістіктері) деп жіктейді.

Ұйымның тиімділігі қызметкерлердің құзіреттеріне тікелей байланысты деп тұжырымдасақ та, ұзақ уақыт бойы қызметкерлерді жұмысқа қабылдау кезінде кәсіби біліктілік пен еңбекқорлық, ұқыптылық және тәртіп сияқты қасиеттері ғана басты назарда болды.

Алайда, соңғы бірнеше онжылдықта жаһандану мен қоғамды ақпараттандыру жағдайында еңбек сипаты мен жағдайлары өзгеріп, екпін адамдармен қарым-қатынас жасау, өз ісіне берілгендік, кәсіби қызметке деген ынта, қосымша білім мен дағдыларға ие болу және маманның интеллектуалды және эмоционалды жеке қасиеттерін бағалауға ауысты деуге болады [4;5].

Бұл дағдылардың барлығы жұмсақ дағдылар деп аталады. «икемді» /«жұмсақ» дағдылар немесе әмбебап немесе кәсіби емес дағдылар деуге болады. Soft skills терминіне қарсы hard skills немесе «қатаң» дағдылар, олар тек кәсіби дағдыларды білдіреді. «Икемді» дағдыларға ие болудың маңыздылығы туралы Бонн федералды кәсіптік білім институты жүргізген зерттеуге сәйкес, 40% жағдайда кәсіби табысқа жетуде soft skills-тың әсері болатыны дәлелденген [6].

Бірқатар зерттеушілер болашақ қызметкерлердің білімі, дағдылары мен практикалық тәжірибесінің көлемі берілген біліктілікке сәйкес еңбек функцияларын толық көлемде табысты орындау үшін жеткіліксіз екенін атап өтті [7;8].

Ал, Гарвард, Стэнфорд және Карнеги университеттерінің ғалымдарының пайымдауынша, кәсіби алаңда жетістікке жету үшін 85%-ы «икемді дағдылары», 15%-ы «қатаң дағдылар» болуы керек [9].

Сонымен қатар, 2017 жылы Google компаниясындағы ең өнімді командаларды анықтау үшін жүргізілген зерттеу нәтижесінде, ең күшті команда қызметкерлер арасында «икемді дағдылары» аралас қызметкерлер тобынан құралғанын анықтаған. Одан әрі зерттеу барысында жеңіске алып келген басым құзыреттіліктер арасында қарым-қатынас, эмпатия және көшбасшылық дағдылары әсер еткенін көрсетті [10].

Зерттеулерде анықталғандай, қызметшілердің жоғары нәтижеге қол жеткізуінің бірден бір қозғаушы күші – олардың «икемді» дағдылары болып табылса, ендігі кезекте туындайтын маңызды сұрақтардың бірі – олардың бойындағы дағдыларының қажетті деңгейін анықтау болып табылады.

Адам бойындағы құзыреттіліктердің маңыздылығын ескергендіктен, құзыреттілік модельдері алғаш рет Ұлыбритания мен Америка Құрама Штаттарындағы шетелдік үкіметтік ұйымдарда кеңінен қолданылды. Бірте-бірте, құзыреттілік модельдері пайда болған сайын, мемлекеттік қызметшілердің жұмыс қағидаттарын бекітетін заңнамалық актілер мен нормативтік құжаттар бекітіле бастады. Олар мемлекеттік қызметтің негізгі құндылықтарын және дамушы қоғамды қалыптастырудағы қызметкерлердің рөлін қамтыды [11].

Мемлекеттік аппараттың орнықты даму стратегиясын іске асыру жөніндегі тиімді қызметі мемлекеттік басқарудың барлық деңгейлеріндегі мемлекеттік қызметшілердің кәсібилігіне, олардың орнықты даму парадигмасын барабар түсінуіне тікелей байланысты. Қазіргі заманғы шындықтар мемлекеттік қызметшілерден болып жатқан өзгерістердің белсенді субъектілері болуды, инновациялар жасай білуді, ауқымды жобаларды әзірлеуді және іске асыруды талап етеді. Ал мемлекеттік қызметшілердің құзырет деңгейіне қойылатын талаптардың өсуі, өз кезегінде, оларды даярлау жүйесіне жоғары талаптар туғызады.

2021 жылы қайта даярлау мен біліктілікті арттырудан 36 027 адам өтті. Бұл ретте, олардың оқыту сапасына қанағаттану деңгейі 94 %-ды құрады. Оқытудың тәжірибеге бағдарлануын бағалау үшін постмониторинг енгізілді (оқытудан өткеннен кейін 3 ай өткен соң тыңдаушыларға сауалнама жүргізу). Нәтижелерге сәйкес, респонденттердің 58,9 %-ы алған білімдерін практикада қолданады, 27,7 %-ы ішінара пайдаланады, 13,4 %-ы

қолданбайды. Сонымен қатар, басшылар тарапынан олардың бағынысты қызметкерлердің алған білімдерін қолдануын бағалау енгізілді. Осылайша, басшылардың 89 %-ы оқыту қызметкерлердің тиімділігін арттырғанын атап өтті. Курстардың тақырыптары мемлекеттік органдардың сұранысы бойынша, сондай-ақ мемлекеттің бағдарламалық құжаттарын ескере отырып қалыптасатынына қарамастан, мемлекеттік қызметшілер оқыту олардың кәсіби қызметіне сәйкес келмейтінін жиі атап өтеді [12].

Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызмет жүйесіндегі қолданыстағы нормативтік актілерге сәйкес, мемлекеттік қызметшілердің құзыреттіктері олар мемлекеттік қызметке орналасуға үміткер болған жағдайда жеке қасиеттерін бағалау (бұдан әрі – ЖҚБ) және 360 әдісімен жыл қорытындысымен бағалау кезінде жүргізіледі [13].

Құзыреттерді бағалау жүйесі негізінен мемлекеттік ұйымдардың: іріктеу және жалдау, оқыту және дамыту, дарындарды басқару, сабақтастықты жоспарлау секілді HR-процестерінде ұсынылған. Тек HR-процестері дамыған компанияларда ғана құзыреттерді бағалау 360 жүйесі персоналдың тиімділігін бағалау жүйесімен (әлеуетті және нәтижелілікті бағалау) интеграцияланған [14].

Астана мемлекеттік қызмет хабы «Мемлекеттік органдар менеджментін жетілдіру» зерттеуінде респонденттер, Қазақстанда жеке құзыреттерді бағалау нәтижелері оқыту бағдарламаларына, кадр резервін қалыптастыруға – таланттарды анықтауға (Talent management), сабақтастықты басқаруға – түйінді позицияларға ауыстыруға (Succession planning), мансаптық жоспарлауға байланысты емес, сондай-ақ тиімділікті бағалау жүйесіне (нәтижелілік пен әлеуетті бағалау негізіндегі интегралдық индекс) енгізілмегендігін және бағалау нәтижелері бойынша оқуға жіберу үшін мемлекеттік қызметшінің қандай құзыреттерді дамытатынын түсіну қажет екенін атап өтті [15].

Әкімшілік лауазымдарға үміткерлердің ЖҚБ-да стресске орнықтылық, ынтымақтастық және әрекеттестік, стратегиялық ойлану, қызметті басқару, жеделділік, адалдық, қызметті тұтынушыға және оны хабарландыруға бағдарлану, бастамашылдық, шешім қабылдау, өздігінен даму, көшбасшылық, жауапкершілік, өзгерістерді басқару секілді құзыреттері скринингтеліп бағаланады.

360 әдісімен бағалау кезінде атқаратын лауазымдарына байланысты 2 деңгейі көзделген, олар құрылымдық бөлімше басшылары және «Б» корпусының мемлекеттік қызметшілері деп қарастырылған.

Осы ретте, құрылымдық бөлімше басшыларының қызметті басқару, тиімді коммуникацияларды құру, әдеп нормалары мен қағидаларын ұстану, өзгерістерді басқару, нәтижеге бағдарлану, дербестік және шешімдерді қабылдау дағдылары, топты басқару, көшбасшылық қасиеттер, ынтымақтастық, жеделділік, өзін-өзі дамыту, бастамашылдық құзыреттеріне баға беріледі.

Ал, «Б» корпусының мемлекеттік қызметшілерінің тиімді коммуникацияларды құру, әдеп нормалары мен қағидаларын ұстану, өзгерістерді басқару, нәтижеге бағдарлану, дербестік және шешімдерді қабылдау дағдылары, ынтымақтастық, жеделділік, өзін-өзі дамыту құзыреттеріне баға беріледі.

Яғни, жоғарыда аталған құзыреттер мемлекеттік қызметшілердің бойында болуы қажет деп тұжырымдалады. Алайда, ол құзыреттердің мемлекеттік қызметшілердің бойында қаншалықты дамығандығын анықтау ол маңызды процестердің бірі.

Осылайша, аталған құзыреттер бойынша «қанағаттанарлықсыз» нәтижелер алу, олар, әдетте, жоғарыда аталғандардың тек бір өлшемшарттың талаптарына сәйкес келмеуінің салдары болып табылады, мемлекеттік қызметшіні біліктілікті арттыру курстарына жіберу үшін негіз болып табылады.

Біліктілікті арттыру курстарына жіберілетін мемлекеттік қызметшілерді анықтау және анықтау тетігін жақсарту мақсатында қызметті бағалау критерийлеріне «мақсатқа бағдарлану құзыретін» қосу қажет деп санаймын.

Бағдарлану құзыреті, бағалау критерийлері:

- * жұмыстың қажетті нәтижесіне қол жеткізуге мүдделі
- * жұмыстың түпкілікті нәтижесін анықтай алады (көрсете алады) ;
- * мақсатқа жету үшін тиімді шараларды ұсынады.

Осы құзыретті бағалау өлшемшарттарының бірі ретінде енгізу мемлекеттік қызметшінің орындайтын кәсіби қызметінің тиімділігінің ғана емес, сапасының көрсеткіші болып табылатыны сөзсіз, ал «қанағаттанарлықсыз» нәтижелер алу мемлекеттік қызметшінің біліктілік арттыру курстарына жіберуге негіз болады.

Мемлекеттік қызметшілерді даярлау, қайта даярлау және олардың біліктілігін арттыру қағидаларына сәйкес, «біліктілікті арттыру функционалдық міндеттеріне сәйкес келетін және мемлекеттік қызметшінің құзыретін дамытуға бағытталған бағыт бойынша; мемлекеттік қызметшінің қызметі қанағаттанарлықсыз деп танылған бағыт бойынша жүргізіледі» [16].

Біліктілік арттыру курстарына жіберу кезінде жетілдірілуі қажет құзыреттерге, сондай-ақ білім мен дағдыларға баса назар аудару мақсатында оларды жолдамада нақты көрсетілуі неғұрлым орынды болады деп санаймыз (мысалы, қызметті басқару құзыретін жетілдіру қажет, өйткені бұл маман сапасыз құжаттарды дайындайды немесе құзыреттілігін жетілдіру қажет. Мақсатқа бағытталу, осылайша маман ретінде мақсатқа жетуге мүдделі емес немесе ресми құжаттарды жасау техникасы саласындағы дағдыларды жетілдіру қажет және т.б.).

Ұсынымдар ретінде қызметті бағалау нәтижелері бойынша жоғары жұмыс көрсеткіштерімен ерекшеленетін мемлекеттік қызметшілердің, сондай-ақ жүзеге асырылатын кәсіби қызмет тәжірибесінен нақты мысалдармен бөлісе алатын «үздік мемлекеттік қызметші» конкурсының жеңімпаздарының семинарларын өткізуді ұсынуға болады.

Кәсіптік білім беруді жетілдіру және біліктілікті арттыру жөніндегі шараларды қарастыра отырып, оқытудың қосымша әдістерін қарастырған жөн деп санаймыз.

Мысалы, Оңтүстік Кореяның [17] және қазіргі әлемдік қоғамдастықтың көптеген басқа шет елдерінің тәжірибесіне сүйене отырып, мемлекеттік орган коучингке мамандандырылған кәсіби жаттықтырушылармен келісімшарт жасасқан кезде жұмыс орнында оқытуды көздейтін әдісті қарастыруға болады [18]. Бұл жағдайда жұмыс беруші кәсіби жаттықтырушы-коучпен келісімшарт жасай отырып, өз қызметкерлерінің ғана емес, жалпы компанияның тиімділігін арттыруға тікелей мүдделі. Мұндай жаттықтырушы-коучтарды тарту тек кәсіби білім деңгейін арттыруға ғана емес, сонымен қатар әзірленген құзыреттерге толық сәйкес келуге көмектесетін қосымша кәсіби дағдыларды дамытуға оң әсер етеді деп санаймын.

IT-технологияларды ауқымды дамыту фактісін назарға ала отырып, мемлекеттік қызметшілер өздерінің кәсіби білімдері мен дағдыларын одан әрі жетілдіре алатын мобильді қосымша әзірлеу қажет.

Мемлекеттік қызметшілердің оқу қауымдастықтарын құру құзыреттер мен қосымша дағдыларды дамытуға ықпал ететін болады. Мысалы, осы оқу қауымдастықтарында IT-технологияларды, тілдерді, басқару саласындағы білімді (тайм-менеджмент, soft skills) меңгерген мемлекеттік қызметшілер бір-бірімен дағдыларды бөлісе алады және сонымен бірге құзыреттері бойынша жетілдіре алады. Тәжірибемен бөлісу қабілеті – бұл қазіргі заманғы мемлекеттік қызметшінің таланты мен сапалық қасиеті.

Алынған білім мен дағдыларды бекітудің ең тиімді әдістерінің бірі біліктілікті арттыру курстарынан өткеннен кейін мемлекеттік қызметшілермен байланысты сақтау болуы мүмкін деп санаймыз. Оған имитацияланған жағдайлар бойынша электрондық тапсырмаларды жіберу, жүзеге асырылатын қызмет түріне байланысты практикалық тақырыптарға эссе жазу бойынша тапсырмалар, мемлекеттік қызметшінің біліктілікті арттыру курстарынан өту нәтижелерін бекіту мақсатында сауалнама жүргізу және тестілеу кіруі мүмкін. Мемлекеттік қызметшімен байланысты сақтау курстардан өткеннен кейін екі ай ішінде мүмкін болады деп санаймыз. Бұл бағытты жетілдіру шаралары ретінде қолдану

сөзсіз оң нәтижеге ие болады, өйткені бұл әрбір мемлекеттік қызметшінің материалды қаншалықты нақты игергенін тексеруге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, біліктілікті арттыру курстарынан өткеннен кейін екі ай ішінде мемлекеттік қызметшілермен байланысты сақтаумен қатар, қызметті бағалаудың «қанағаттанарлықсыз» нәтижелеріне байланысты біліктілікті арттыруға бағытталған мемлекеттік қызметшілердің қызметіне кейінгі бақылауды жүзеге асыру ұсынылады.

Оқу курстарынан өткен мемлекеттік қызметшілердің қызметін бақылау мемлекеттік қызметшілерге орындалатын жұмыс туралы есептерді, өзін-өзі бағалау нәтижелерін (сауалнама арқылы өзін-өзі бағалау) ұсыну міндетін бекіту нысанында мүмкін деп санаймын. Сондай-ақ мемлекеттік қызметші жасайтын құжаттарға және орындалатын тапсырмалар мен міндеттерге ішкі мониторинг нысанында жүргізіледі.

Қазақстандық құзыреттер жүйесінің мазмұны шет елдер модельдерінің мазмұнына ұқсас. Ол ЭЫДҰ (Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы) стандарттарына және үздік шетелдік тәжірибелерге сәйкес келеді.

Құзыреттердің бірыңғай жүйесін пайдалану әрбір мемлекеттік қызметшінің кәсіби құзыреттеріне сәйкестігін объективті бағалауға, сондай-ақ әрбір қызметкерге қажетті нақты кәсіби құзыреттерді дамытуды ескере отырып, мемлекеттік қызметшілердің біліктілігін арттыруға тапсырыс жасауға мүмкіндік береді.

ЭЫДҰ халықаралық тобының жүргізген зерттеуіне сәйкес, 2030 жылға қарай дағдылар мен құзыреттер 3 негізгі топқа бөлінетін болады [19]:

- шығармашылық және сыни ойлау, өзін-өзі реттеу және «оқуды үйрену қабілеті» сияқты құзыреттерді қамтитын когнитивті және метакогнитивті дағдылар;
- әлеуметтік-эмоционалды топқа біріктірілген өзіндік тиімділік, ынтымақтастық және эмпатия;
- жаңа құрылғылармен, коммуникациялық-ақпараттық технологиялармен жұмыс істеу қабілетімен байланысты құзыреттер.

Осыны ескере отырып, құзыреттер тізіміне шығармашылық ойлау, эмоционалды интеллект, эмпатия және ақпараттық технологиялармен жұмыс сияқты элементтерді заңнамалық бекіту және енгізу ұсынылады. Бұл тәжірибе Индонезияда сәтті қолданылуда және құзыреттерді дамыту бойынша жұмысқа көп көңіл бөлінеді [20].

Қазақстанның мемлекеттік қызмет жүйесі бірінші кезекте азаматтардың қажеттіліктері мен сұраныстарын қанағаттандыруға біртіндеп қайта бағдарлануда. Кәсібилік пен құзыреттілік мемлекеттік қызметші қызметінің нормативтік актілерде белгіленген белгілі бір мемлекеттік басқару органы немесе лауазымды адам иелігіндегі өкілеттіктердің жиынтығы ретінде қарастырылады. Осылайша, мемлекеттік қызметшілердің кәсібилігі, сабақтастығы, қажетті құзыреттерін дамыту мемлекеттік қызметтің негізгі қағидаттары ретінде белгіленеді.

Мемлекеттік қызметшілердің құзыреттерін мінез-құлық үлгілерінің жиынтығы ретінде анықтауға болады, құзыреттер деңгейі мемлекеттік қызметшінің кәсіби жарамдылығын, оның қызметтік жұмысты қарапайым және экстремалды жағдайларда жүзеге асыру қабілетін айқындайтын көрсеткіш. Жоғары кәсіби кадрлар әрқашан мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігінің кілті. Жалпы, мемлекеттік саясатты табысты іске асыру әрбір мемлекеттік қызметшінің өзінің функционалдық міндеттерін тиімді атқару қабілетіне байланысты.

Тұтастай алғанда, мемлекеттік қызметшілердің құзыреттілігін дамыту мемлекеттік қызмет жұмысының тиімділігі, азаматтарға қызмет көрсету сапасын және жалпы қоғамның дамуын арттыруға тиіс үздіксіз процесс болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Managing in a VUCA World Thriving in Turbulent Times // Электронный ресурс: <https://www.mindtools.com/pages/article/managing-vuca-world.htm>.
2. Что такое VUCA мир и как в нем жить // Электронный ресурс: <https://monocler.ru/chto-takoe-vuca-mir-i-kak-v-nem-zhit/>.
3. «Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 26 ақпандағы № 522 Жарлығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000522>
4. Шипилов В. Перечень навыков soft-skills и способы их развития. URL: https://www.cfin.ru/management/people/dev_val/soft-skills.shtml
5. Юрина М., Горлова Е., Полухина М. Педагогические технологии обучения иностранному языку в контексте компетенций XXI века // Вестник СамГТУ. 2019. № 1. С. 157–165.
6. Soft Skills – Der Schlüssel zum Erfolg. Veröffentlicht am 11.07.2016. URL: <https://rockyourcompany.de/2016/07/11/soft-skills-der-schluessel-zum-erfolg/>
7. Хасанова Г. Требования работодателей к выпускникам инженерных вузов // Вестник Казанского технологического университета. 2012. Т. 15, № 20. С. 215–217.
8. Данакин Н., Шутенко А. Конкурентоспособность выпускников как показатель эффективности работы современного вуза // Современные проблемы науки и образования. 2014. № 6. URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?.id=15869>
9. Отключение межличностных навыков <https://www.nationalsoftskills.org/the-soft-skills-disconnect/>
10. The surprising thing Google learned about its employees — and what it means for today’s students <https://www.washington.post.com/news/answer-sheet/wp/2017/12/20/the-surprising-thing.-google-learned-about-its-employees-and-what-it-means-for-todays-students/>
11. Кудрявцева Е. Менеджмент компетенций в системе государственной гражданской службы // Управленческое консультирование. – 2013. – № 6(54). – С. 22–31.
12. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметтің жағдайы туралы ұлттық баяндама. – 2022 жыл. <https://www.gov.kz/memleket/entities/qyzmet/documents/details/307381?lang=kk>
13. «Мемлекеттік әкімшілік қызметшілердің қызметін бағалаудың кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі төрағасының 2018 жылғы 16 қаңтардағы № 13 бұйрығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800016299>
14. The Organization for Economic Co-operation and Development /Human Resources Management: Country Profiles / <https://www.oecd.org/gov/pem/hrpractices.htm>
15. «Жеке, квазимемлекеттік және мемлекеттік секторлардың қазақстандық ұйымдарындағы қазіргі заманғы HR рөлі мен мәртебесін зерделеу» зерттеуі https://www.astanacivilservicehub.org/uploads/research_pdf/research%20project/6_Kaz.pdf
16. «Мемлекеттік қызметшілерді даярлау, қайта даярлау және олардың біліктілігін арттыру қағидаларын, мемлекеттік қызметшілердің біліктілігін арттыруды жүзеге асыратын білім беру ұйымдарына қойылатын талаптарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 15 наурыздағы № 125 Қаулысы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000125>
17. Pan Suk Kim. Innovating training and development in government: The case of South Korea. ANU press с. 125-141. – URL: <http://pressfiles.anu.edu.au/downloads/press/n2144/pdf/ch06.pdf>
18. Коучинг (англ. coaching) — метод консалтинга и тренинга, в процессе которого человек, называющийся «коуч», помогает обучающемуся достичь некой жизненной или профессиональной цели. В отличие от менторства, коучинг сфокусирован на достижении чётко определённых целей вместо общего развития. – URL:

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%83%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B3>

19. The Report of the OECD. Future of Education and Skills 2030, 2021. – С. 4-5. 46 Сайт Национального института государственного управления РИ: https://lan.go.id/?page_id=1499

20. Сайт Национального института государственного управления РИ: https://lan.go.id/?page_id=1499

Науаров А.К., *Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты*

Мемлекеттік қызметшіні ынталандыру жүйесінің өзекті мәселелері

Аңдатпа: Мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық тұрғыда қарқынды дамуын қамтамасыз ету үшін нарықтық экономика кезінде мемлекеттік аппараттың персоналдарын ынталандыру жүйесін жетілдіру – бұл кезек күттірмейтін мәселе.

Жұмыс беруші үздік ұйымдардың, жеке компаниялардағы персоналды басқару қызметінің қызметкерлерді ынталандыру жүйесін әрдайым жетілдіріп отыруы арқылы қызметшілердің жұмыс тиімділігін арттыратынын дәлелдеуде. Ал мемлекеттік аппарат қызметкерлерінің (мемлекеттік қызметшілердің) ынталандыру жүйесінің жетілмеуі жұмыс тиімділігінің төмендеуіне әсер етеді. Мемлекеттік қызметшілердің әлеуметтік қорғау нысанының жетілдірілмеуі мемлекеттік органның стратегиялық міндеттеріне жетуіне, мемлекеттік реформалардың тиісті деңгейде орындалмауына, мемлекеттік қызметтегі тұрақсыздыққа алып келеді, тіпті мемлекет дамуының негізгі кедергілерінің бірі екені айқын.

Мемлекеттік қызмет саласын жетілдіру мақсатында шет елдік тәжірибелерді енгізбес бұрын мемлекеттің ішкі жүйесіне сәйкес мемлекеттік қызметтегі қазақстандық (өзіндік) тәжірибе жасайтын уақыт келді.

Мақалада мемлекеттік қызметшілерді әлеуметтік қолдау арқылы ынталандыру жүйесін жетілдіру тетіктері қарастырылады. Сондай-ақ, автор мемлекеттік қызмет туралы заңның мемлекеттік қызметшілердің, олардың отбасы мүшелерінің әлеуметтік кепілдіктері тарауының әлеуметтік қолдау туралы баптарын жетілдіріп, мемлекет тарапынан берілетін әлеуметтік пакеттерді белгілеу арқылы мемлекеттік қызметшілердің қызметіндегі ұрпақтар сабақтастығының, қызметтік тұрақтылықтың, мемлекеттік қызметте тиімді және ұзақ мерзімде қызмет етудің алғышарттарын қарастырады. Автор мемлекеттік қызмет туралы заңның тиісті тарауына арнаулы мемлекеттік органдары туралы және осыған ұқсас заңдармен салыстырмалы түрде біріздендіруді ұсынады.

Мақала авторымен заңға өзгеріс енгізу арқылы мемлекеттік қызметшінің әлеуметтік жағдайын арттырып мемлекеттік аппараттың кадрлық әлеуетін жетілдіруге нақты әсер ететін мүмкіндіктер қарастырылған.

Түйін сөздер: Мемлекеттік қызмет, әлеуметтік қолдау, ынталандыру жүйесін жетілдіру, заң.

Әлемнің дамыған елдеріндегі мемлекеттік қызметтің ішкі жүйесін зерделеу барысында Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметшілерін ынталандыру жүйесіне, әсіресе, әлеуметтік қолдау тетіктеріне бірқатар өзгеріс керек екені анық байқалды.

2019 жылы мамыр айында Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму бағдарламасы мен Назарбаев Университеті Мемлекеттік жоғары саясат мектебінің қолдауымен «Астана экономикалық форумы» өткен болатын.

Форумның «Марапат және құрмет: ХХІ ғасырда мемлекеттік қызметшілерді ынталандыру» атты панельдік сессиясында, Астана Мемлекеттік қызмет хабының Басқарушы комитетінің төрағасы Әлихан Байменов «Адамзаттың ортақ өзекті мәселелерін шешуде мемлекеттік басқару сапасы ерекше рөл атқарады. Ол тек мемлекеттік қызметшілердің білімі және білігімен ғана емес, ынта-жігерімен де анықталады» десе, панельдік сессияның басты спикерінің бірі америкалық зерттеуші, мемлекеттік қызметшілерді ынталандыру теориясының негізін қалаушылардың бірі, АҚШ-тың Индиана Блумингтон Университетінің профессоры Джеймс Л. Перри «Ынталандыру жүйесін даярлау кезінде осы саладағы ғылыми зерттеулер нәтижесін ескерген жөн. Ондағы шешуші факторлар – институттар, мотивация және адами ресурстар үйлесімділігі» [1] деп атап көрсетті.

Ғылыми мақаланың мақсаты – Қазақстанның мемлекеттік қызмет саласындағы ынталандыру жүйесінің өзекті мәселерін айқындау. Өзекті мәселеге басты негіз бұл – Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет туралы заңы. Қолданыстағы заңнаманың ынталандыру тетіктері белгіленген баптарына талдау жүргізіліп, сәйкесінше мемлекеттік қызметшілердің заңнамада белгіленген әлеуметтік кепілдіктеріне қатысты өзекті мәселелер бар екендігі анықталды.

Қызметке ынталы адамдар мемлекеттік органның негізгі активі болғандықтан, біз мемлекеттік қызметкерлердің ынталы болуына не итермелейтінін және олардың күнделікті жұмысына не кедергі келтіретінін түсінуіміз керек [2].

Жалпы қызметкерді ынталандыру ұғымына тоқталар болсақ, ынталандыру (уәждеме) латынша *movēre* – ояту, ұмтылдыру.

Осы ретте, мемлекеттік қызметшіні ынталандыру жүйесін жетілдіру бойынша ҚР Президентінің Жарлығымен кешенді тұжырымдама қабылданған болатын [3].

Тұжырымдамада төмендегідей баяндалады, Мемлекеттік органдардың жұмысы еңбектің тиімсіз ұйымдастырылуымен және мемлекеттік қызметшілерді әлеуметтік қорғаудың нақты жүйесінің болмауымен сипатталады. Бұл білікті кадрлардың, оның ішінде шетелдік білімі бар мамандардың жеке секторға кетуіне, сондай-ақ мемлекеттік қызметті жұмысқа орналасуға қызықтырмайтын орын ретінде қабылдауға әкеп соғады. Кадрлық әлеуеттің төмендеуі мемлекеттік органдардың (әсіресе өңірлік деңгейде) кадрлық құрамын кәсібилендіруді толық көлемде қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді [3].

Тұжырымдамада баяндалғандай, мемлекеттік қызметшілердің әлеуметтік қорғау жүйесінің нақты болмауы, осыған байланысты қызметкерлердің жеке секторға ауысып кетуі күні бүгінге дейін өзекті мәселе екендігін айғақтап отыр.

Осы орайда нақты мәселеге көз жеткізу үшін біз қолданыстағы мемлекеттік қызмет туралы заңнамаға жүгінеміз [4]. 2015 жылы қабылданған заңға күні бүгінге дейін 35 рет өзгерістер мен толықтырулар енгізілген.

Алайда, мемлекеттік қызметшіні ынталандыратын әлеуметтік қорғау туралы тараулар мен баптары тиісті деңгейде жетілдірілмеген.

Аталған заңның 9-тарауы Мемлекеттік қызметшілердің және олардың отбасы мүшелерінің әлеуметтік кепілдіктері [4] деп аталғанымен, мемлекеттік қызметшінің отбасы мүшелеріне қатысты норма енгізілмеген.

Заңның 56-бабында мемлекеттік қызметшіні әлеуметтік қорғау шаралары қарастырылған. Осы баптың 1-тармағы, мемлекеттік қызметшілер «Тұрғын үй қатынастары туралы» Қазақстан Республикасының Заңында және Қазақстан Республикасының өзге де заңнамасында айқындалатын тәртіппен тұрғын үймен қамтамасыз етіледі делінген, дегенмен Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің 2023 жылы жарияланған Ұлттық баяндамасындағы мәліметіне сүйенер болсақ, мемлекеттік қызметшілерді тұрғын үймен қамтамасыз ету де өзекті мәселе болып табылады. Сауалнамаға сәйкес, қызметкерлердің шамамен 40%-ында жеке тұрғын үй жоқ [5]. Бұдан сауалнама нәтижесіне сәйкес тиісті қолдау шаралары жүзеге асырылмай жатқанын аңғаруға болады.

2-тармақта «Тұрғынжай жағдайларын жақсартуға мұқтаж мемлекеттік қызметшілерге жеке тұрғынжай құрылысы үшін жер учаскелері беріледі. Жер учаскелерін берудің шарттары Қазақстан Республикасының заңнамасында айқындалады» деп көрсетілген [4].

Қазақстанда жеке және заңды тұлғаларға жер беру туралы Қазақстан Республикасының «Жер кодексі» бар [6]. Кодекстің 41-бабы «Қызметтік жер телімі» деп аталады, осы баптың 2-тармағы «Қызметтік жер теліміне құқығы бар қызметкерлер санаттарының тізбесін Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілейді» делінген. Қызметтік жер үлесіне құқығы бар қызметкерлер санатының тізбесін бекіту туралы қаулыда мемлекеттік қызметші санаты жоқ [7], сол себепті 2-тармақтың шарттары заңнамада айқындалмағанын атап өтуге болады.

3-тармақта «Мемлекеттік қызметшілер және олармен бірге тұратын отбасы мүшелері медициналық қызмет көрсетуді тиісті мемлекеттік денсаулық сақтау мекемелерінде белгіленген тәртіпте пайдаланады» деп белгіленгенмен, жалпы мемлекеттік қызметшілер «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» кодекске сәйкес медициналық қызмет алады [8]. Кодекстің 142-бабының 1-тармағында Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметшілері мен азаматтарының жекелеген санаттарына медициналық көмек көрсету Қазақстан Республикасы Президентінің Әкімшілігімен келісу бойынша Қазақстан Республикасы Президентінің Іс басқармасы бекіткен тізбеге сәйкес жүзеге асырылады [8], делінген. Осы орайда, орталық органдардағы мемлекеттік қызметшілерге қарағанда өңірлердің мемлекеттік қызметшілеріне артықшылықтар немесе жеңілдіктер белгіленбегенін нақты айтуға болады. Себебі бекітілген тізбеге жергілікті атқарушы органның мемлекеттік қызметшілері енгізілмеген.

Қазақстанның мемлекеттік қызмет туралы заңы барша мемлекеттік қызметкерлерге ортақ болғанымен кейбір әлеуметтік қолдау баптары жергілікті атқарушы органның мемлекеттік қызметкерлеріне қолданылмауы әрине қызметкерлерге кері мотивация береді.

Тек осы медициналық қамтамасыз етілуі емес, жалпы кері мотивация салдары мемлекеттік қызметшіні жемқорлық тәуекелдеріне де алып келуі мүмкін.

Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы 2021 жылғы Ұлттық баяндамасындағы деректерге көз жүгіртсек [9]. Жемқорлық әрекетке барғаны үшін 892 адам бас бостандығынан айырылған, соның ішінде: ішкі істер органдарының – 207, денсаулық сақтау министрлігінің – 16, қаржы министрлігінің – 34, ауыл шаруашылығы министрлігінің – 19, жергілікті атқарушы орган және бөлімшелерінің – 150, әкім лауазымындағы – 5, ұлттық қауіпсіздік органдарының – 10, экономикалық тергеу қызметінің – 4, прокуратураның – 3 қызметшілері, судьялар қатарынан 3 адам бар [9].

Жалпы мемлекеттік қызмет туралы заңның жеке тұлғаға, яғни мемлекеттік қызметшіге ғана бағытталғанын оның отбасына қатысты тұстарын жетілдіру қажеттігі жоғарыда аталды.

Ал сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мақсатында заңнаманы жетілдіру бойынша төмендегі мысалдар негіз болмақ.

Мемлекеттік қызмет туралы заңның 41-бабы, Мемлекеттік қызметшілерді ротациялауға қатысты 1-тармағы «Мемлекеттік қызметті өткеру кезінде кәсіби әлеуеттің неғұрлым тиімді пайдаланылуын қамтамасыз ету мақсатында мемлекеттік қызметшілерді ротациялау жүзеге асырылады» [4]. Аталған бапта тек қана ротациялық төлемдер жүзеге асырылатындығы ғана аталған, ал қызмет бабымен басқа елді мекенге жұмыс орнын өзгерткен немесе меритократия қағидатына сәйкес мансабын жоғарылатқан, ауданнан облыс орталығына немесе облыстан орталық атқарушы органға бос әкімшілік лауазымға тағайындалған мемлекеттік қызметшінің отбасылы болуы, балаларының болуы, олардың балабақшамен кезектен тыс қамтамасыз етілуі ескерілмеген.

Мемлекеттік қызметшінің лауазымға тағайындалған өңірінде балаларын кезектен тыс балабақшамен қамтамасыз етілуі – бұл әлеуметтік қолдау және осыған байланысты егер де балабақшада орын болмаған жағдайдағы жемқорлық тәуекелдерін болдырмауға сеп.

Әрбір мемлекеттік қызметкер – бұл мекеменінің қозғаушы, алға жетелеуші күші деп қарар болсақ, біз оның жұмыс барысында тұрмыстық мәселесі жоқ, алаңсыз отыруын да заңмен реттеп қойғанымыз жөн деп есептейміз.

Себебі, «Мемлекеттік аппаратта жұмыс істеудің тартымдылығы әлеуметтік пакетті қайта қарау есебінен де артады» [10].

Мемлекеттік қызметтің жүйесіндегі мемлекеттік қызметші – бұл тек қана белгілі лауазымды атқарып қана қоятын персонал ғана емес, мемлекеттік саясатты қалыптастырушы лауазымды тұлға ретінде оның эмоциялық интеллектіне тікелей жауапты отбасы мүшелері де бар «толық кешен» деген көзқарас қалыптастыруымыз керек. Себебі әлеуметтік мәселесі шешімін таппаған мемлекеттік қызметші жемқорлық тәуекелдерін туғызуы мүмкін. Еңбекақысы аз мемлекеттік қызметтің қоғам үшін пайдасынан зияны көп. Бұл мәселеге жете назар аудармау кері кетуге, біліктілік пен бастамашылдықтан айырылуға, сондай-ақ ең сорақысы, жемқорлыққа әкеп соқтырады [11], деп атап өтті Қазақстан Республикасының Президенті Қ. Тоқаев.

Президент Жолдауын әрі тарқатар болсақ, әлеуметтік жағынан қамтамасыз етілмеген мемлекеттік қызметкердің өз міндеттерін орындауға ынтасы болмайды. Жұмысқа деген ынта болмаса қызмет барысында берілген тапсырмалар, қол жетуі тиіс салалық индикаторлар, мемлекеттік бағдарламалардың орындалуы, қала берді мемлекеттік саясаттың іске асуы әлсірейді деуге негіз бар.

Мемлекеттік қызметкерді ынталандырудың тиімді жүйесі – жұмыстағы жоғары көрсеткіштер үшін тікелей ынталандыруларды құрушы, кадрларды мемлекеттік қызметте ұстап қалуды қамтамасыз етуші фактор және жемқорлықтың алдын алуға арналған қосымша шара болады [3].

Жоғарыда атап өткендей, мемлекеттік қызметші мансаптық жоғарылауы кезінде өзге аймаққа ауысқан кезде отбасы мүшелерінің, әсіресе, балаларының балабақшамен кезексіз қамтамасыз етілуі заңмен бекітілгені жөн. Бұндай практика Қазақстан Республикасының бірқатар құзырлы органдарында бар;

- Құқық қорғау органы қызметкерлерінің, оның ішінде қызмет өткеру уақытында қаза тапқан, қайтыс болған немесе хабарсыз кеткендердің балаларына жергілікті атқарушы органдар тұрғылықты жері бойынша балаларға арналған мектепке дейінгі мекемелерден кезектен тыс орындар береді [12].

- Мемлекеттік фельдъегерлік қызмет қызметкерлерінің, оның ішінде қызмет өткеру кезеңінде қаза болған, қайтыс болған немесе хабарсыз кеткен қызметкерлерінің балаларына жергілікті атқарушы органдар тұрғылықты жері бойынша мектепке дейінгі ұйымдардан кезектен тыс орын береді [13].

- Қызметкерлердің, оның ішінде қызмет өткеру кезінде қаза тапқан, қайтыс болған немесе хабар-ошарсыз кеткен қызметкерлердің балаларына жергілікті атқарушы органдар тұрғылықты жері бойынша мектеп жасына дейінгі балалар мекемелерінде кезектен тыс орын береді, оған ақы төлеу мемлекеттік мектеп жасына дейінгі мекемелер үшін белгіленген мөлшерде алынады [14].

Заңнамада бекітілген норманы Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы заңының әлеуметтік кепілдіктері тарауына енгізу қажет деп есептейміз. Қолданыстағы заңнамаға тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізу арқылы біз мемлекеттік қызметшілерді ынталандырудың жүйесін жетілдіре аламыз.

Қорытынды: Дамыған қоғамда адами капитал құнды, адами ресурс таптырмастай асыл, ал қызметкердің талабы биік болмақ. Мемлекеттік қызметте ұрпақтар сабақтастығын

жалғастыра отырып, қызметкерлерді әлеуметтік қолдау нормаларына өзгерістер енгізу арқылы біз кадрлардың жеке секторға ауысуының алдын аламыз.

Кез келген жұмыс беруші, азаматтарды жұмысқа қабылдау кезінде ең бірінші әлеуметтік қолдау жүйесіне тоқтала отырып назарын аудартады. Осылайша, әрмен қарай заңнаманы басшылыққа алып қызметкердің ынтасын арттыруға бағытталған тетіктеріне тоқталады. Мемлекеттік қызмет туралы заңнамаға өзгерістер енгізілсе, мемлекеттік аппаратта жеке секторлардан ауысуға ниетті менеджерлерді, жастарды көруге болады.

Расында жаңа буын өкілдері жұмыс таңдау барысында ең бірінші әлеуметтік қолдау жүйесіне мән береді. Себебі жеке секторларда қолдаудың бұл түрі жолға қойылған. Аталған жағдаяттарды ескере келе, мемлекеттік қызметшінің қызметтік міндетін атқаруына қойылған талаптар мен өзіне қабылдаған заңды шектеулердің тәртібі жоғары болса қызметкер соғұрлым әлеуметтік тұрғыдан да қорғалуы шарт. Жалпы, мемлекеттік қызметте ынталандыруды жетілдіру экономикалық қана емес, әлеуметтік және психологиялық факторларды да ескеретін интегралды тәсілді талап етеді. Сайып келгенде мемлекеттік қызмет туралы заңның әлеуметтік қолдау туралы баптарын жетілдіру қажеттілігі туындайды.

Әдебиеттер тізімі

1. Мемлекеттік қызметкерлерді ынталандыру мәселелері талқыланды // мамыр 2019 жыл. <https://ult.kz/post/memleketтик-kyzmetkerlerdi-yntalandyru-maseleleri-talkylandy>
2. «Public Service Motivation in Public Administration» Wouter Vandenabeele, Carina Schott, Oxford University Press, // желтоқсан 2020 жыл. <https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-1401.jsessionid=BD255F5EB9BABADCC0D52BB4B408CA11>
3. «Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметі жаңа моделінің тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 21 шілдедегі № 119 Жарлығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1100000119#z5>
4. «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000416>
Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің Ұлттық баяндамасы // сәуір 2023 жыл. <https://www.gov.kz/memleket/entities/qyzmet/documents/details/454043?lang=kk>
5. «Қазақстан Республикасының Жер кодексі» Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 20 маусымдағы N 442 Кодексі. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K030000442>
6. Қызметтік жер үлесіне құқығы бар қызметкерлер санатының тізбесін бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 8 қыркүйектегі N 908 қаулысы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P030000908>
7. «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 7 шілдедегі № 360-VI Кодексі. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000360>
8. Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің Сыбайлас жемқорлыққа қарсы Іс-қимыл туралы 2021 жылдың Ұлттық баяндамасы // <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/283483?lang=kk>
9. «Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 26 ақпандағы № 522 Жарлығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000522>
10. Қазақстан Республикасының Президенті Қ. Тоқаев «Жаңа жағдайдағы қазақстан: іс-қимыл кезеңі»: Қазақстан халқына Жолдауы // қыркүйек 2020 жыл. https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek
11. «Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000380>.

12. «Мемлекеттік фельдъегерлік байланыс туралы» Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 29 маусымдағы № № 57-VII Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2100000057>

13. «Қазақстан Республикасының арнаулы мемлекеттік органдары туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 13 ақпандағы № 552-IV Заңы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z12000000552>

Юсупова А.А., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Теоретические аспекты развития системы талант-менеджмента

Аннотация. Статья посвящена вопросам талант-менеджмента, как одного из важнейших факторов развития организаций. Рассмотрены определения понятия «талант-менеджмент» и даны авторские трактовки. В статье актуализируется потребность в управлении талантами и изучены опыты в сфере талант-менеджмента. Систематизированы основные характеристики HiPo сотрудников. Проанализированы сотрудники по категориям и визуализирован жизненный цикл талантливого сотрудника.

Целью исследования было выяснить особенности системы талант-менеджмента в организациях через ее инструменты, для управления талантливыми сотрудниками в условиях конкурентной борьбы.

Полученные результаты показывают, что управление талантами частично влияет на производительность. Если талантами надлежащим образом управлять и размещать их в нужных местах, то организации смогут эффективно использовать их для увеличения своего роста.

Ключевые слова: талант-менеджмент, человеческие ресурсы, навыки, компетенции, организация.

Актуальность темы. Сегодняшние успешные организации характеризуются динамичным развитием, открытостью, гибкостью к внутренним и внешним изменениям, ориентацией на инновации и особым подходом к управлению сотрудниками. Поскольку организации стремятся оптимизировать и упорядочить все процессы, особое внимание уделяется человеческим ресурсам и возможностям их развития. Человеческие ресурсы становятся важнейшим условием победы на конкурентном рынке. Каждая организация стремится выявить лучших сотрудников. В результате почти в каждой организации существует программа, направленная на развитие и удержание талантов. Управление талантами интегрировано в бизнес-стратегию многих современных компаний.

Управление талантами является неотъемлемой частью управления человеческими ресурсами и может быть определено как целенаправленный подход, используемый для найма, развития и удержания людей со способностями и навыками, необходимыми для достижения текущих и будущих целей и потребностей организации. Управление талантами – это создание и поддержание организационной культуры, ориентированной на людей [1].

Управление талантами – это усилия организации по найму, развитию и удержанию лучших и высоко квалифицированных сотрудников на рынке труда. В настоящее время управление талантами стало почти неизбежным процессом управления. Интенсивная конкуренция во всех секторах современного делового мира означает, что организации борются за лучшие таланты на рынке труда.

Однако привлечение лучших талантов с рынка труда дается не каждому. Чтобы нанять лучших талантов в отрасли, организациям необходимо обладать большой

компетенцией, знаниями и опытом. Значительная часть работы HR посвящена управлению талантами, в первую очередь, распознаванию, найму и привлечению лучших талантов [2].

В наше время важно организовывать процесс управления талантами таким образом, чтобы не только быстро найти подходящих кандидатов на открытые вакансии, но и с наименьшими затратами для организации. Внедрение эффективной системы управления талантами – один из ключевых факторов, который может дать организациям дополнительное конкурентное преимущество и способствовать организационному росту.

Именно поэтому система управления талантами особенно необходима в организациях для решения задач управления человеческими ресурсами и повышения производительности как отдельных сотрудников, так и организации в целом. Своевременное выявление талантливых сотрудников может сыграть важную роль в формировании качественного и целостного кадрового резерва [3].

Можно утверждать, что талантливый человек – это симбиоз врожденных способностей, производительности и возможностей человека и их эффективное использование при выполнении поставленных перед ним задач. Под категорией «производительность» подразумевается степень эффективности выполнения задач, которая может измеряться как в количественных, так и качественных показателях. Наличие этих двух составляющих обеспечивает высокие результаты деятельности талантливых работников [4].

Поэтому необходимо постоянно совершенствовать навыки и качества сотрудников, для чего требуются индивидуальные или групповые программы развития сотрудников. Так же необходимо сосредоточиться не только на поиске хороших сотрудников, но и на мотивации и удержании их в организации.

Постановка задачи. Целью исследования является выявления особенностей системы талант-менеджмента в организациях через ее инструменты, для процесса управления талантливыми сотрудниками в условиях конкурентной борьбы.

Концепция управления талантами возникла в условиях «Войны за таланты», когда спрос на талантливых сотрудников начал неуклонно расти. Основной сутью этого тезиса является тот факт, что в современных условиях не организации выбирают сотрудника, а сотрудник выбирает свое рабочее место. Очевидно, что для привлечения и удержания талантливых сотрудников организации должны приложить много усилий путем формирования системы талант-менеджмента и активного использования ее инструментов. С развитием глобализации разнообразие человеческих ресурсов в организациях стало одним из важнейших факторов развития, что объясняет растущую конкуренцию за сотрудников, способных повысить эффективность деятельности организации.

Необходимо создать систему управления талантами. Талантливые сотрудники могут иметь решающее значение для поддержания качества и целостности человеческих ресурсов каждой организации. Принято считать, что талант характеризуется высоким уровнем одаренности и наличием естественного чутья человека к определенному виду деятельности. Эти способности развиваются с приобретением навыков и опыта. Люди, наделенные определенным талантом, могут успешно, самостоятельно и качественно выполнить определенную сложную деятельность.

Создание интеллектуального капитала является одним из возможных инструментов решения проблем управления организацией. Под интеллектуальным капиталом понимаются знания, навыки и производственный опыт конкретных лиц, а также нематериальные активы, которые продуктивно используются для максимизации прибыли и других экономических и технических результатов. Сфера компетенций становится первичной по отношению к интеллектуальному капиталу. Интеллектуальный капитал увеличивает конкурентоспособность организации [5].

По мере развития экономики в 21 веке организации все чаще испытывают потребность в квалифицированных человеческих ресурсах, чтобы иметь знания, возможности и мотивацию, чтобы способствовать реализации своих организационных целей.

Организации осознают, что человеческие ресурсы являются их движущей силой, и именно этот ресурс способен обеспечить ее процветание. Вот почему мы являемся свидетелями многих публикаций, посвященных поиску и удержанию талантов.

Необходимость развития талант-менеджмента обусловлена тем, что в результате промышленной революции и развития техники организации уже давно не нужны человеческие ресурсы, которые просто физически способствуют реализации их продукции. В современной рыночной экономике и в высококонкурентной среде организации понимают, что человеческие ресурсы являются одними из основных драйверов их процветания. Им больше не нужна рабочая сила, которая просто реализует продукцию, а человеческие ресурсы со знаниями, опытом и мотивацией, которые через свою работу способствуют успеху организации. Поэтому организации прилагают все больше усилий и вкладывают все больше средств, чтобы иметь возможность найти и удержать на работе как можно больше таких сотрудников [6].

Термин «Управление талантами» появился в 1990-х годах для обозначения деятельности в области человеческих ресурсов, направленной на вовлечение сотрудников в инновационный процесс, создание творческой мотивации и развитие их творческого потенциала. Термин ввел Дэвид Уоткинс из компании Softscape, который впервые использовал его в статье, опубликованной в 1998 году, и развил в книге 2004 года «Системы управления талантами», но взаимосвязь между развитием талантов и эффективностью организации была признана с 1970-х годов [7].

В конце 1990-х годов международная консалтинговая компания McKinsey опубликовала отчет под названием «Война за таланты», который стал темой обсуждения на многих корпоративных собраниях. Это побудило руководителей таких крупных компаний, как General Electric и Procter&Gamble, изучить состояние талантов в своих компаниях. По мнению экспертов McKinsey, талантливые люди – это лучшие и самые яркие сотрудники, а 10-20% передовых сотрудников – это те, кто представляет наибольшую ценность для организации.

В любой организации 20% сотрудников приносят 80% дохода. Важно удержать эти 20% сотрудников категории «А» и дать им больше ответственности и самостоятельности в принятии решений. К категории «В» относятся 64% сотрудников, которые являются средними исполнителями, но вносят 16% вклада в работу организации. К последней категории «С» относятся 16% сотрудников, которые вносят вклад всего 4% [8].

Дуглас Реди, старший преподаватель по организационной эффективности в Слоуновской школе менеджмента Массачусетского технологического института, основатель и генеральный директор международного консорциума исследований развития руководителей (ICEDR), в статье в Harvard Business Review определил типы работников, называемых HiPo, или работниками с высоким потенциалом, которые отличаются от других талантливых сотрудников или типичных работников в организациях.

По его словам, сотрудники HiPo – это те, кто значительно и стабильно работает лучше других в различных условиях и ситуациях. Они не только показывают лучшие результаты, но и соответствуют организационной культуре и ценностям компании. Они также способны расти и добиваться успехов быстрее и эффективнее других сотрудников на протяжении всей своей карьеры в организации [9].

Люди обладают одинаковой ценностью, но не одинаковой одаренностью. Некоторые наделены множеством талантов, но у большинства из них дарований намного меньше. В книге «Раскройте ваши достоинства», написанной руководителем института Гэллапа Маркусом Бакингом, говорится, что каждый человек способен делать что-то лучше, чем 10 тысяч других людей, тем самым автор подтверждает свое заявление результатами исследований. Он утверждает, что у каждого есть талант, только нужно найти его и извлечь из него максимальную пользу. Если у человека есть талант, то его можно развивать [6].

Новеллист Чарлз Уилсон сказал «Неважно какого размера бутылка, сливки всегда поднимаются вверх», то есть талант всегда заметен. В начале пути талант просто выделяет человека среди других, а на старте он позволяет ворваться вперед. Один из величайших даров жизни – природный талант. Однако это преимущество длится лишь очень короткое время. Композитор Ирвинг Берлин понял эту истину, когда сказал: «Самое трудное в успехе – это продолжать преуспевать». Талант – это только отправная точка в любом начинании. Талант должен постоянно подкрепляться упорным трудом.

Всемирно известный писатель Стивен Кинг утверждает, что талант стоит дешевле столовой соли. Чтобы из талантливой человека превратиться в успешного, нужно много и упорно трудиться.

В книге Джона Максвелла «На одном таланте далеко не уедешь, или как себя раскрутить» составлен список из тринадцати ключевых жизненных установок, которые можно выбрать для максимизирования своего таланта. Это вера, которая повышает уровень таланта, страсть – заряжает талант энергией, инициатива – активизирует талант, сосредоточенность – направляет талант, подготовка – позиционирует талант, практика – оттачивает талант, упорство – поддерживает талант, взаимоотношения влияют на талант, ответственность усиливает талант, командная работа – умножает талант [10].

Исследования, проведенное PWC (PricewaterhouseCoopers) SHL Talent Assessments, показало, что сегодня в организациях только один из семи талантливых сотрудников соответствуют статусу HiPo-сотрудников, которые могут эффективно работать, и быть назначены на руководящие должности и сделать большой скачок для организации. Хотя, сотрудники HiPo быстро пополнят и кадровый резерв, на практике это не всегда так. Они более динамичны и адаптивны и часто делают горизонтальную карьеру, расширяя свои знания и навыки в одной сфере деятельности.

При работе с работниками HiPo следует обращать внимание на следующие характеристики: Мотивация – которая отражает готовность работника брать на себя руководящие или ключевые роли, быть формальным или неформальным лидером в команде, стремиться вдохновлять других и систематически развиваться. Компетентность – которую можно интерпретировать как набор навыков, знаний опыта и других показателей способности руководить работой в организации. Приверженность – которая указывает на желание и способность участвовать в жизни компании [9].

К сожалению, большинство организаций прилагают недостаточное количество усилий на содержание и развитие уже работающих сотрудников. Линейные менеджеры или кадровые сотрудники отвечают за профессиональное развитие различных навыков своих подчиненных. Решить эту проблему способна эффективная стратегия управления талантами. Однако сперва необходимо определиться с категориальным аппаратом понятия «талант-менеджмент».

Поэтому считается, что управление талантами – это стратегическое направление, ориентированное на будущее и тесно связанное с бизнес-целями, так как успешная практика управления талантами создает долгосрочное и конкурентное преимущество, в то время как неудачная практика или ее отсутствие препятствует достижению корпоративных целей и является источником конкурентной пассивности.

Талант-менеджмент – это раздел HR-менеджмента, направляющий свою деятельность на поиск и привлечение талантливых работников, максимальное использование их компетенций, мотивацию и поддержку персонала, обеспечивая соответствующие условия для сотрудников, которые позволяют испытывать удовольствие от работы, с целью достижения целей организации и ее развития в целом.

Кадровые сотрудники нуждаются в стратегическом инструментарии в привлечении талантов не меньше, чем в использовании новых технологий [11].

Основным критерием оценки таланта кандидата является его прошлый успех. Сотрудник, который был очень успешен в одной организации, не обязательно даст хорошие

результаты в другой. Как показал опыт ведущих компаний, выгоднее обучать и развивать собственные таланты, чем привлекать таланты со стороны [12].

Управление талантами можно разделить на пять стадий:

Первая стадия – идентификация и привлечения талантов характеризуется поиском работников с высоким потенциалом в коллективе и внешней среде. На данной стадии важную роль играет оценка привлекательности организации или оценка потенциального работника об организации.

Вторая стадия – подбор и адаптация персонала. Сегодня в мире растет спрос на таланты, что увеличивает тенденцию к смене работы. Имидж организации, финансовое вознаграждение и социальные пакеты оказывают значительное влияние на выбор талантами данной организации.

Третья стадия – мотивация и развитие. Сам этап управления талантами включает в себя набор людей в организацию, инвестиции в управление, лидерство и создание среды, в которой сотрудники развивают собственные компетенции и берут на себя ответственность за улучшение деятельности организации.

Четвертая стадия – оценка и поддержание результативности. Успех на этапе оценки управления талантами зависит в первую очередь от того, что конкретно делает организация с понятиями «управления талантами» и «талант», которые имеют решающее значение для построения последовательной стратегии управления талантами. Эффективное управление талантами помогает улучшить имидж организации как работодателя и удержать талантливых сотрудников и привлечь новых.

Этот этап включает в себя оценку сотрудника для выявления таланта и подтверждение или опровержение потенциала сотрудника. Оценка потенциала талантливого сотрудника предполагает выявление как его истинного уровня компетентности и результативности, так и его потенциала, способности к развитию [13].

У каждого талантливого сотрудника есть свой жизненный цикл. Развитие талантов включает в себя создание и реализацию плана развития сотрудников. Для каждого сотрудника создаются индивидуальные планы развития, в них вкладываются средства, их продвигают, а затем оценивают эффективность работы. Важно отметить, что затраты на развитие HiPo сотрудников превышают затраты на обычное развитие сотрудников [14].

Пятая стадия – это построение и поддержка отношений. Управление отношениями с талантами – это процесс найма и удержания талантливых сотрудников в организации, развития их навыков, вовлечение их в работу и использование имеющихся талантов для содействия росту и мобильности сотрудников. Эффективное управление взаимоотношениями с талантами выходит за рамки процесса найма и направлено на поощрение и развитие сотрудников, тем самым позволяя и сотрудникам, и организации полностью раскрыть свой потенциал. Организации, которые не только привлекают и нанимают лучших сотрудников, но и удерживают их с помощью эффективных стратегий управления талантами, всегда будут превосходить своих конкурентов [14].

Выводы. В результате были определены ключевые элементы системы управления талантами. Отправной точкой для построения системы управления талантами является изменение сознания человеческих ресурсов, т.е. фокус на талантах.

Фокус на таланты – это глубокая убежденность в том, что наиболее талантливые сотрудники являются основным источником конкурентного преимущества на всех уровнях организации. Этот фокус может быть реализован двумя способами: «Война за талант» и «Война за креативность». Способность управлять талантами может стать стратегическим приоритетом для успешных организаций, позволяющим быстро реагировать на изменения во внешней среде. Создание системы управления талантами в организации не может быть определено от стратегии самой организации. Следует учитывать все особенности ее формирования на каждом этапе, а также вовремя реагировать на изменения как внутри организации, так и за ее пределами. Следовательно, управление талантливыми сотрудниками

– это неотъемлемая составная часть организации, которая тесно интегрирована с целями и стратегией организации.

Таким образом успешная практика управления талантами создает долгосрочные конкурентные преимущества, увеличивая доходы., снижая затраты и ускоряя внедрение инноваций. С другой стороны, неудачные практики или их отсутствие припятствуют достижению корпоративных целей и являются источником негативной конкуренции.

Список литературы

1. Балабанова Л.В., Сардак О.В., «Управление персоналом», учебная литература, 2011.
2. Будро Дж.У., Рамстад П.М. «Талант и новая парадигма планирования человеческих ресурсов», том 24, №4, 2001 стр. 14-23.
3. Блэкман Д. «Управление талантами: развитие или предотвращение знаний и способностей», материалы конференции организации «Обучение, знания и возможности», Международное исследовательское общество государственного управления, 2008, стр. 36-42.
4. Брукинг Э. «Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии». Пер. с англ. Под. ред. Ковалик Л.Н., 2001.
5. Гарднер Г. «Структура Разума. Теория множественного интеллекта», Нью-Йорк, 2000.
6. Бакингом М. Клифтон Д. «Добейся максимума: сильные стороны сотрудников на службе», 2010.
7. Watkins D. Lightyear – An Application Framework for Talent Management That Acts as a Central Feedback Center for all Organizational Function Softcape, Inc., 1998.
8. Майклз Э., Хэндфилд-Джонс Х., Аксельрод Э. «Война за таланты», книга, 2005.
9. Дуглас А.Риди «Обладаете ли вы высоким потенциалом?» Harvard Business Review, 2010, URL: <https://hbr.org/2010/06/are-you-a-high-potential>.
10. John C. Maxwell «Talent is Never Enough: Discover the Choices That Will Take You Beyond Your Talent», издательство «Поппури», Беларусь, 2009.
11. Malcolm Gladwell «What the Dog Saw and Other Adventures» 2022, Books.
12. Адизес И.К., «Развитие лидеров. Как понять свой стиль управления и эффективно общаться с носителями других стилей», Москва: издательство «Альпина Паблишед» 2008.
13. Армстронг М.С. «Практика управления человеческими ресурсами», Справочник по практике управления человеческими ресурсами, 2009.
14. Карташов С.А., Одегов Ю.Г., Шаталов Д.В. «Развитие талантов и модернизация образования», 2012.

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ УСЛУГИ: СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ

Жакупбаева А., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Жер қатынастары жүйесінде көрсетілетін мемлекеттік қызметтерді цифрландыру: ықтимал тәуекелдер және жаңа мүмкіндіктер

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасы көлемінде жер қатынастары саласында электронды түрде мемлекеттік қызметтерді көрсету мүмкіндіктеріне шолу жасалып, мемлекеттік қызметтерді интернет кеңістікке көшіру үрдісі қарастырылады. Бүгінгі күні жер ресурстарына рұқсаттар алу барысында «Е-лицензиялау» мемлекеттік деректер базасының ақпараттық жүйесін жетілдіру деңгейіне талдау жасалынады.

Қазақстандағы жер қатынастары саласындағы мемлекеттік қызметтерді көрсету үдерісінде цифрлық құралдарды жұмыс процесінде пайдалану мемлекеттік қызметшілер мен қоғам тарапынан оң көзқарасты қалыптастырады. Негізгі мақсат – жер саясатында мемлекеттік қызметтерді көрсетуде цифрлық технологиялардың тиімділігін жан-жақты қарастыру және нақты тиімді шешімдерге назар аудару. Қазақстан Республикасының жер қатынастары саласындағы мемлекеттік қызметтерді көрсету процесінде туындайтын мәселелер талданып, оларды шешу жолдары қарастырылған.

Жер саласындағы уәкілетті органдардың мемлекеттік органдардың мемлекеттік қызметтер көрсету барысында мемлекеттік саясатты қалыптастыру, оларды оңтайландыру бойынша және мемлекеттік органдардың қызметін үйлестіруді қамтамасыз ету мінездемелері сипатталады. Қазақстан Республикасындағы жергілікті өңірлерде жер қатынастары саласында көрсетілетін мемлекеттік қызметтің сапасын бақылап және оны ары қарай жетілдіру бағытында кемшіліктер көрінеді. Бұл жағдайға түрлі факторлар ықпал етеді. Мәселен, кейбір мемлекеттік қызметтер әлі цифрландырылмағандықтан, онлайн қызмет көрсетілмейді. «Е-лицензиялау» мемлекеттік деректер базасында туындайтын техникалық жағдайлар бұл мәселені одан сайын ушықтыра бастайды. Мақалада аталған мәселені реттеуге қатысты ұсыныстар жасалады. Нәтижесінде, жалпы жер қатынастары саласында көрсетілетін мемлекеттік қызмет сапасын жетілдірумен қатар, тұлғалардың құқықтарын қамтамасыз етуге, билік пен халықтың арақатынасын жылдам және тиімді етуге болатынына көз жеткізуге болады.

Түйін сөздер: жер қатынастары саласы, цифрландыру, мемлекеттік қызметтер, электрондық үкімет, Е-лицензиялау.

Кіріспе

Қазақстан Республикасының жер қатынастары бағытында мемлекеттік қызмет көрсету сапасы еліміздің экономикалық жағынан дамуының негізгі көрсеткішін құрайтын саланың бірі болып табылады. Осы салада мемлекеттік қызмет көрсету қолжетімділігі мен сапасын көтеру – әлеуметтік жаңғырудың және қоғамға бағытталған мемлекет құру кепілі. Қазіргі кезеңдегі өмір ырғағында бос уақыт пен қаражаттың жеткіліксіздігін есепке алсақ, сапалы мемлекеттік қызметті қарапайым қолжетімді түрде алу кез келген көрсетілетін қызмет алушының басты қажеттілігі болып табылады. Көрсетілетін мемлекеттік қызмет сапасы жер пайдаланушының қызмет алушы ретінде жер қатынастары саласындағы уәкілетті органдарына деген сенімін білдіретін және мемлекеттік қызмет бейнесін нығайтушы ретінде түйінді ықпалы.

Бүгінгі күні мемлекеттік қызмет заманауи қоғамның дамуында маңызды рөл атқарады. Әрбір тұлғаның күнделікті өмірінде мемлекеттік қызмет берік орын алды.

Мысалы, әрбір жер құқығы қатынастарының субъектілері, жер пайдаланушылар қандай да бір мақсатты жер учаскесіне құқық белгілейтін құжатты алу үшін мемлекеттік қызмет көрсетуші орган «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясына жүгінеді. Жер пайдаланушы мемлекетпен мемлекеттік көрсетілетін қызмет алу үшін тұрақты негізде өзара әрекеттеседі. Осыған байланысты Мемлекет басшысының «Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы» 2013 жылғы 15 сәуірдегі №88-V Заңы қабылданды. Н.Ә. Назарбаев 2012 жылы 14 желтоқсанда өзінің «Қазақстан – 2050» Стратегиясы: Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Ерекше назарды мемлекеттік қызметтер көрсетудің сапасын арттыруға аудару қажет. Міндет – мемлекеттік аппараттың халықпен өзара қарым-қатынастарында біржақты-өктем көзқарастардан арылып, азаматтарға мемлекеттік қызметтерді тиімді және жедел түрде көрсетуге көшу» деп атап өтті [1]. Осыған орай, мемлекеттік көрсетілетін қызмет көрсету саласында ғылыми-тәжірибелік қолдануға болатын ұсыныстарды жасау және жаңа тәсілдерді енгізу тиімділігі бойынша мәселе өте өзекті, сонымен қатар азаматтардың қажеттілігін өтеуге мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, мемлекеттік көрсетілетін қызметтерде цифрландырудың жүзеге асырылуының қиыншылықтары бар болғандығынан оның жаңа дамып келе жатқан бағыт болып табылатынын аңғаруға болады. Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер саласында жүргізіліп жатқан реформалардың негізгі бағыттары асығыс жасалып, оларды көрсету жүйесін құру барысында тікелей қайта пысықталып жатады. Осы жағдайларды ескерсек, мәселелерді анықтау мақсатында және үрдістерді оңтайландыруға арналған ұсыныстар енгізу үшін теориялық зерттеу өзекті болады.

Зерттеу әдістері мен материалдары

Зерттеу үрдісінде әртүрлі әдістер қолданылған, атап айтқанда теориялық, салыстырмалы және аналитикалық талдау, сонымен бірге статистикалық көрсеткішті талдау, SWOT талдау жасалды. Мемлекеттік қызмет көрсетуге қатысты құжат айналымына талдау жүргізіліп, материал ретінде алынды, «Электрондық үкімет» порталындағы қолжетімділікке қатысты, Е-лицензиялау ақпараттық жүйесіндегі, мемлекеттік көрсетілетін қызметті алу барысында туындаған мәселелерге қатысты мәліметтер алынды.

«Талдау» әдісі – жер қатынастары саласындағы мемлекеттік қызметтерді көрсету кезінде туындайтын мәселе туралы түсінік, бағалау және негізді қорытындылар жасау мүмкіндігін беретін теориялық әдістің бір түрі.

Зерттеу нәтижелері

Қазақстан Республикасында Конституциясында «Жер және оның қойнауы, су көздері, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар мемлекет меншігінде болады. Қазақстан Республикасында мемлекеттік меншік пен жеке меншік танылады және бірдей қорғалады. Меншік міндет жүктейді, оны пайдалану сонымен қатар қоғам игілігіне де қызмет етуге тиіс. Меншік субъектілері мен объектілері, меншік иелерінің өз құқықтарын жүзеге асыру көлемі мен шектері, оларды қорғау кепілдіктері заңмен белгіленеді» делінген [2].

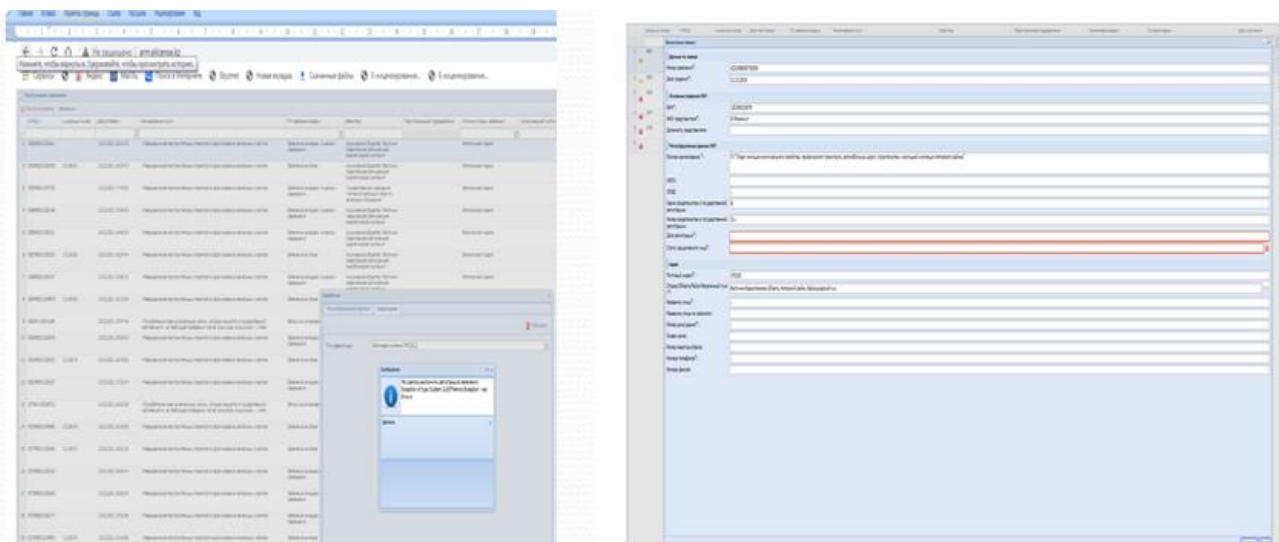
Бүгінгі күні Қазақстан Республикасында жер қатынастары саласында халыққа қызмет көрсету барысында жеткен жетістіктер жеткілікті түрде бар болғанымен, алайда заңнамалар базасында мемлекеттік қызмет көрсетуді реттейтін әртүрлі құқықтық нормативтік актілер, атап айтқанда Қазақстан Республикасының Жер кодексі, қағидалар, қаулылар, өкімдер, бұйрықтар тым көп болуына сәйкес, мемлекеттік қызмет алушы және мемлекеттік қызмет берушілердің құқықтарында көптеген сәйкессіздіктер кеңінен орын алуда, яғни құқықтық нормативтік актімен белгіленген мемлекет және тұлғалардың арасындағы өзара құқықтық әрекет жасау нормалары түсініксіз, ал кейбір жерде құқықтық олқылықтарды тудыруда. Мәселелерді анықтау мақсатында жер қатынастары саласында көрсетілетін мемлекеттік қызметтерге SWOT талдау жасалды(1-кесте).

Қазақстан Республикасындағы жер қатынастары саласында көрсетілетін мемлекеттік қызметтерді оңтайландыру бойынша жасалған SWOT талдау

Күшті жақтары (S)	Әлсіз жақтары (W)
<ul style="list-style-type: none"> • Мемлекеттік қызметтерді реттейтін нормативтік-құқықтық актілердің болуы; • Мемлекеттік қызметтерді қағаз түрінде көрсетудің азаюы; • Мемлекеттік қызмет алушылардың мемлекеттік органдарда қызмет алу үшін кезекке тұруының жойылуы; • Мемлекеттік қызметтердің 90 пайызы электронды форматқа көшуі; 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелерінің интеграциясының төмен деңгейде болуы; ○ Электронды үкімет порталында сайттарда жер саласында мемлекеттік қызмет алу үрдісі бойынша ақпараттың біркелкі болмауы; ○ Қызмет алушылардың электронды порталға жүгінуге қызығушылығы төменділігі;
Мүмкіндіктер (O)	Қауіп-кәтерлер (T)
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Қызмет алушылардың цифрлық сауаттылығының деңгейін жоғарылату; ✓ Электрондық порталдарды жетілдіру және интеграциялау 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Сервис, порталдарда техникалық ақаулар; ➤ Мемлекеттік қызмет көрсету бойынша кеңесу (консультация) кезінде ақпарат таратудың төменділігі

1-кесте

Талдау нәтижесінде анықталған жайт, техникалық ақаулықтардың туындауы жиі кездеседі және бағандарға мәліметтер мамандардың қолмен енгізуі арқылы толтырады (1-сурет).

1-сурет.

ҚР Ауыл шаруашылығы министрінің 2020 жылғы 1 қазандағы № 301 бұйрығымен бекітілген, «Жер қатынастары саласындағы мемлекеттік қызметтерді көрсету қағидаларына» сәйкес жер қатынастары саласындағы уәкілетті орган мемлекеттік қызметтерді өз құзыреті шегінде көрсетеді [3]. Осылайша, аталған мемлекеттік қызметті көрсету «электрондық үкімет» веб-порталы арқылы жүзеге асырылады, ал қызмет көрсету нәтижесі бұйрық, қаулы, өкім немесе бас тарту туралы дәлелді жауап болып табылады. Бүгінгі күні бұйрық, қаулы,

өкім «Е-лицензиялау» мемлекеттік базасы» ақпараттық жүйесінде мемлекеттік қызметті көрсетуге жауапты маманмен өз бетінше қалыптастырылады, бұл айтарлықтай уақытты және ресурстарды талап етеді.

Осыған байланысты, осы үрдісті оңтайландыру мақсатында бұйрықты «Е-лицензиялау» мемлекеттік базасы» ақпараттық жүйесінде мемлекеттік қызмет көрсету туралы өтініш берген кезде өтініш беруші енгізген мәліметтер негізінде түзету мүмкіндігімен өздігінен қалыптастыруды қамтамасыз ету туралы мәселені «Ұлттық ақпараттық технологиялар» акционерлік қоғамымен бірлесіп қарау қажет.

Нормативтік мәселелерге тоқталсақ, Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің «Жер қатынастары саласындағы мемлекеттік қызмет көрсету жөніндегі қағидаларды бекіту туралы» 2020 жылғы 1 қазандағы № 301 бұйрығында 15 қызмет түрі бекітілген [4].

«Қазақстан – 2050» Стратегиясында «Цифрлық және нанотехнология, регенеративтік медицина және басқа да көптеген ғылыми жетістіктер қоршаған ортаны ғана емес, адамның өзін трансформациялап, күнделікті ақиқатқа айналады. Біз осынау үдерістердің белсенді қатысушылары болуға тиіспіз» деп айтылған. Осыған ретте, мемлекеттік қызметшілердің жүйе функцияларын жеткілікті деңгейде білмеуі, мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді алу кезінде ең үлкен қиындықтар көрсетілетін қызметті беруші қызметкерлерінің жұмысына наразылығы мен олардың көрсетілетін қызмет туралы жеткіліксіз хабардарлығы болып отыр [4].

Қорытынды

Қорыта айтсақ, мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді ұсыну тәсілі бөлігіне талдау жасау барысында мемлекеттік көрсетілетін қызметтер тізілімін және мемлекеттік қызметтер көрсету қағидаларын бір-біріне сәйкес келтіру, ережелер мен Жер кодексі арасындағы құқықтық қайшылықтарды жою, техникалық мүмкіндіктерді бағалау жасалғанда әкімдіктердің құрылымдық бөлімшелерінің бір бөлігі «Е-лицензиялау» мемлекеттік деректер базасында техникалық ақаулықтарды, мемлекеттік қызметті көрсету бойынша құқықтық актілердегі сәйкессіздіктерді жою, «Азаматтарға арналған Үкімет» мемлекеттік корпорациясының» базаларымен интеграция жасау «жер учаскесін алу үшін кезекке қою» қызмет түрін автоматтандыру мәселелерін қарастыру қажет.

Ұсынымдар

Жүргізілген талдауға сәйкес, мемлекеттік аппараттың халықпен өзара іс-қимылының стратегиялық әлеуетін қамтамасыз ету үшін қажетті мынадай шараларды атап өткен жөн:

1. Жер қатынастары саласындағы көрсетілетін мемлекеттік қызметке өтінім беру кезеңінде:

1.1. Электронды үкімет порталын қолдану кезінде қолайлы интерфейс жасау.

1.2. Қызмет атауларын қарапайым халыққа түсінікті етіп ауыстыру.

1.3. «Е-license» АЖ-ға өтініш келіп түскен кезде бас тарту батырмасы жоқ, себебі өтініштер кейде басқа өңірлерден қате келіп түседі.

Ұсынылған шаралар электронды түрде қызмет алушылар, пайдаланушылар үлесін ұлғайтуға мүмкіндік береді.

2. Құжаттарды талдау және шешім қабылдау кезеңінде:

2.1. Ішкі рәсімді автоматтандыру бойынша «НИТ» АҚ ұсыныс – «Е-лицензиялау» мемлекеттік базасы ақпараттық жүйесінде мемлекеттік қызмет көрсету кезінде өтініш берген кезде өтініш беруші енгізген мәліметтер негізінде түзету мүмкіндігінен өздігінен автоматты түрде қалыптастыруды қамтамасыз ету. Ұсынылған шара еліміздегі цифрландыру жағдайында бүкіл жер саласында мемлекеттік көрсетілетін қызмет сапаларын одан әрі арттырумен қатар, ең бастысы қызмет алушылардың адами фактордың болдырмай, қызметті барынша ашық және қолжетімді етуге мүмкіндік береді.

3. Қызмет нәтижесін беру кезеңінде:

3.1. Кері байланысты қызмет алушыдан қызмет нәтижесін алған бойда қызмет сапасын бағалауды көрсету тәсілдері үрдісіне цифрлық стартап жоба әзірлеу қажет. Жоба қызмет алушының түсіну, кері байланыс бойынша стратегияларды әзірлеу және бағалау сияқты тақырыптарды қамтуы мүмкін.

Ұсынылған шара мемлекеттік органдарға халықтың сұраныстарын зерттеуге, жоспарлауға және түсінуге, коммуникацияны қамтамасыз етуге, тікелей қоғаммен байланыс технологиялары мен құралдарын қолдануға негізделген коммуникацияларды жылдам цифрлық бағалау жасап, қорытынды алуға, бюджет қаражатын үнемдеуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. «Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы» Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 15 сәуірдегі №88-V Заңы.

2. Қазақстан Республикасының өзгерістер мен толықтырулар енгізілген 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциясы.

3. «Жер қатынастары саласындағы мемлекеттік қызметтерді көрсету жөніндегі қағидаларды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2020 жылғы 1 қазандағы № 301 бұйрығы. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000019982>

4. «Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер тізілімін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 18 қыркүйектегі № 983 қаулысы.

5. «Қазақстан – 2050» Стратегиясы: Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты»: Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2012 жылғы 14 желтоқсандағы Қазақстан халқына Жолдауы // www.akorda.kz.

Нурмаханов А.Ж., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Ақпараттық технологиялардың көмегімен ҚР туризм саласын дамыту

Аңдатпа. Компьютерлік жүйелер мен ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың бірлескен қолданылуы еңбектің өнімділігін арттыруға, материалды-шикізаттық шығындарды азайтуға және өнім сапасы мен өмір сүру деңгейін жақсартуға септігін тигізеді. Мақалада инновациялық технологияларды пайдалану арқылы туризм саласын халықаралық дейгейде дамыту көзделеді. Қазіргі таңда өзіңіз білетіндей, ақпараттық технологиялар ерекше дамуда. Бүгінде компьютерлік жүйелерді пайдалану ақпараттық жүйелерді одан әрі жетілдіру мүмкіндігіне бағытталған жоғары сенімді жиынтықты құру үрдісіне әкеп соқты. Осындай прогресс бірегей ақпараттық және технологиялық жүйелерге енгізілген әртүрлі ақпараттық және технологиялық жүйелердің жоғары даму процесіне әсерін тигізді. Ақпараттық технологиялар әрбір адам өмірінің ажырамас бөлігі, яғни ерекше маңызға ие. Соңғы жылдары «Ашық үкімет» платформасы құрылып, қызметтердің барлығын электронды түрде іздеу қолжетімді болды.

Қоғамдық өмірде ақпаратты өңдеу жүйелері ерекше маңызды болып табылады [1,6]. Қазіргі таңда тек қана туризм саласында ғана емес, бүкіл ұйымдарда интернет желілері қолданылмайды деп атау өте қиын. Ақпараттық жүйені одан әрі жетілдірудің негізі – бұл жүйені зерттеу, өңдеу. Қызмет түрін анықтау үшін біз зерттейтін саланы толық талқылау, тақырыпқа енгізілген барлық кемшіліктерді анықтау және қарастыру. Зерттелетін мәселе туралы көрнекі түсінік жасау үшін субъектілер арасындағы байланысты қарастырайық.

Заман талабына сай бәсекелестікке төтеп беретін туристік нарықтың негізгі факторы болып табылатын тиімді ақпараттық технологиялар еліміздің ішкі және сыртқы туризмін дамытуға мүмкіндік беретіні сөзсіз. Республика жыл сайын әлеуетті клиенттерінен айрылып, Қазақстанның туристік саласындағы мүмкіндіктері туралы хабардар болу деңгейінің төмен болуына байланысты экономиканы жоғары деңгейге көтереді.

Ерекше маңыздылығы бар ақпараттық технологиялар қоғам дамуында ерекше орынға ие. Мысал ретінде төмендегідей маңызды түсініктерді көрсете кетуге болады:

1) Ақпараттық жүйе керекті фактор ретінде қоғамның ақпараттық ресурстарын оңтайландыруға және тиімді пайдалануға мүмкіндіктер береді [2,8]. Тәжірибеде жүзеге асырылғандай, ақпараттық жүйелерді дұрыс пайдалану ресурстардың басқа түрлерін үнемдеуге септігін тигізеді, яғни энергияға, пайдалы қазбаларға, ғылыми білімге және әлеуметтік уақыт.

2) Ақпараттық салалар халық арасында көбірек орын алатын процестерді оңтайландырды. Оны жетілдіру ақпараттық қоғамның қалыптасуын жүзеге асырады, ондағы құндылықтар материалдық емес, негізінен ақпарат пен білім болып табылады.

Көптеген жаһандық жетілген мемлекеттер бір-бірімен белгілі бір дәрежеде әрі қарай қызмет үшін ақпараттық технологияларды үйренуге мәжбүр. Қазіргі таңда туризм саласында да ақпараттық технологияларды пайдалана отырып дамуда. Мобильді құралдар байланыс құралы ретінде өз қызметтерін жүзеге асыруда. Сонымен қатар, смарт телефондар тек байланыс құралы ғана емес, олар көптеген функционалды орындайды. Смарт телефондар – бұл интернет ресурстар арқылы бізге қажет ақпаратты іздеуді қамтитын компьютердің көшірмесі.

Қазіргі таңда смарт құралдар мен басқа құрылғылар Android негізінде шығарылады. Дегенмен халық тарапынан қолданыс аз. Қосымшалар мен сайттарда толық қолжетімділік дамымаған.

Туристік жерлердің сипаттамаларын алу үшін көптеген бейне құралдарын пайдалана отырып, ерекшеліктерімен қолданатымызды атап өткен жөн [3,89]. Сондай-ақ, ақпараттық технологиялардың көмегімен туристік қызметтердің сапа деңгейі мен олардың адами мазмұнын өзгертпестен жақсартады.

Ақпараттық жүйелер әуе ұйымдарының жұмысын да көрсетеді. Ақпараттық жүйелер әуеде жүзеге асыру, бақылау, сонымен қатар басқаруда, ақпаратты алуда және әуе билеттерін алуда маңызды рөл атқарады. Онлайн брондау, ақпаратты жергілікті жерде енгізу және қонақүйдегі қызмет деңгейін бағалау ақпараттық технологияларсыз мүмкін емес [5]. Компьютерлер, смартфондар арқылы брондау, бухгалтерлік есеп және аудит үшін қолданылады. Жоғарыда аталған жүйелер туристік сапарларды оңтайландыруға арналған қосымшаға енгізілген.

Туристік қызметтердің өкілдері барлық халықаралық іс-шаралардың спутниктік трансляциясын қамтамасыз ету, байланыс құралдары арқылы бизнес жүргізу үшін көптеген ақпараттық технологиялармен қолданылады. Мысалы, кез келген елге қоңырау шала аласыз және мекенжайы туралы ақпарат алу, оның ерекшеліктері туралы білу үшін ақпараттық технологиялар құралдары қажет. Сонымен қатар, туристік қызметтер саласында дамыған техникаларды пайдалану олардың адами мазмұнын өзгертпестен кеңейтілетін болады. Ақпараттандырылған сала, яғни авиациялық қызметті дамытуда маңызды рөлі бар. Ол ақпараттық жүйеде әуе көлігін ұйымдастыруды, басқаруды және бақылауды қамтамасыз етеді, маршруттарды жоспарлауға көмектеседі және кестені талдау қызметтерін жүзеге асырады. Ол транспорттық жүйелерін бақылау мен ұшақ билеттерін сатып алуға дейінгі қызметтерді жүзеге асырады. High content ақпараттандырылған жүйесіне тоқтала кетсем, ол қонақ үй бизнесінде де қолданылады, қазіргі кезде жаңадан жүйелерді пайдалану арқылы жоғары деңгейлерге қол жеткізіледі. Жаңа ақпараттандырылған жүйелер қонақ үйлерді автоматтандыруды, онлайн-брондауды енгізуді, қонақ үй кешендері секторында қызмет көрсетуді жақсартудың жаңа тәсілдерін ескереді. Ақпараттық жүйелердің көмегімен қонақ

үй кешенінде қызмет көрсетудің жоғары деңгейін қамтамасыз етуге болады. Автоматтандырылған жүйелерге мыналар кіреді: еңбек өнімділігін арттыру, жоғары басқару персоналы алған білім деңгейі. Компьютерлік жүйелер қонақүйлердің ақпараттық орталықтарында кең таралған. Компьютерлік жүйелерді дамытудың жоғары деңгейінің арқасында келушілерді есепке алу, түгендеуді бақылау және электрмен жабдықтауды есепке алу жүргізіледі.

Мобильдендірілген қосымшаларды жасау барлық салада жақсы өмір сүру үшін керек [4,5]. Мобильдендірілген қосымша туризм саласында да үлкен қажеттілікке ие. Егер қолыңызда барған жеріңіздің картасы немесе анықтама болмаса, смарт телефон азаматтарға бейтаныс жерде да жол немесе ақпараттарды алуға көмектеседі, Осылайша, қалтаңыздағы ақшаңызды ғана емес, уақытыңызды да үнемдейтіні айдан анық.

Енді қазіргі ақпараттық жүйелерді талдайық:

«Visit-Shymkent.kz» ақпараттық сайт орталыққа және Қазақстандық туристік қауымдастықтың қонақтарына арнайы әзірленді. Орталықтың мақсаты Шымкент қаласының туристік әлеуеті туралы карталарды, жолдамаларды, тау маршруттарының карталарын және тuroператорлардың ақпаратын іскерлік интернетте ұсыну болып табылады, мысалы мен was кеңесін қолданамын [6]. Сондай-ақ экскурсиялар мен өнім өндірісіне қатысыңыз. Шетелдік қонақтар үшін SIM-карта беріледі. Орталықтың тәжірибесі Дубай және Барселона сияқты шетелдік даму ұйымдарына бағытталған. Ақпараттық сайт ІРІ жеті тілде қолданылатын интернет-ресурс және шолғыш арқылы жұмыс істейді. Қала, көрікті жерлер, танымал ұлттық тағамдар және іс-шаралар күнтізбесі туралы негізгі ақпарат үнемі жаңартылып отырады. Кемшілігі – бұл смартфонға сымсыз қосылатын және тек интернет-шолғышқа бағытталған қосымша.

Туристерге арналған тегін, қарапайым және ыңғайлы қосымшада қаланың көрікті жерлері мен сүйікті орындары туралы ақпараттар бар. Осындай бағдарламалар арқылы әрбір азамат ең маңызды деген қала жайлы түрлі ақпараттарды біле алады, рейтингі бойынша ойын-сауық орындарын таба алады, жаңа фотолар мен эсселер, city оқиғаларын көре алады. Осы қосымшаның кемшілігі – егер жұмыстар дұрыс атқарылмаған болса, түзетулер енгізілмейді және қолданба өте көп уақыт бойы жұмыс жасайды. Яғни, қазіргі таңда туристер үшін ақпараттық жүйелер жұмыс жасауда, бірақ сапасы нашарлау болғандықтан сұраныс аса қатты көп емес. Қосымшалар қаланың қарапайым тұрғандары мен келген қонақтарына қолдануға, қаланың көрнекті жерлерін әсер алып тамсануы үшін яғни туристік бағытын одан әрі дамыту және ыңғайлы болу үшін осындай қосымшаны жетілдіріліп, толықтандырылуы шарт. Заман талабына сай, азаматтардың арасында смартфон қосымшаларын қолдана отырып, саяхаттауға қызығушылық артуда.

Қорыта айтқанда, соңғы технологиялар мен білімді пайдаланып, елдің экономикасына, туризм саласына реттеу жасай аламыз. «Ашық үкімет» платформасы, басқа да мобильді қосымшаларды құрастыру, сайттарды пайдалану орасан зор мүмкіндік алып келеді. Әсіресе, Түркістан облысы, Шымкент қаласы, Алматы, Астана секілді мегаполистерде бұл ұсыныс өте тиімді. Әзірленген бағдарлама, яғни сайттар мен қосымшалар пайдаланушыға өз маршрутын құруға көмектеседі, туристерге міндетті түрде баратын орындар тізімін ұсынады. Туризм тақырыбы өзекті, бірақ қазіргі уақытта ішкі туризм даму кезеңінде. Ал оны дамыту үшін ақпараттық технологияның қажет екені сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

1. Стратегические изменения в сфере туризма и гостеприимства: поиск нового вектора развития. Материалы всероссийской научно-практической конференции 21 сентября 2018 г. Под ред. Е.Е. Канаваловой, – Москва, 2018.

2. Қонақ үй бизнесі нарығындағы маркетингтік қызметті басқару: Оқу құралы. Бейсекей Е., Манап А., Байжаксынова Г. К. – Алматы: ҮО «Алматы Менеджмент Университет», 2020. – 176 б.

3. Беквит Г., Четыре ключа к маркет услуг. – М.: Альпина, 2017 – 251 б.
4. Бест Р., Маркетинг от потребителя. – М.: Манн, Иванов, Фебер, 2018 – 696 б.
5. Никитинских Е.С., Вуколов В.Н. Формирование индустрии туризма в Казахстане за годы государственной независимости // Агентство Республики Казахстан по туризму и спорту, Казахская академия спорта и туризма. Материалы Международной научно-практической конференции. - Астана, 2006. 3
6. stat.kz/DIGITAL/TURIZM/Pages/default.aspx – Официальный сайт агентство Республики Казахстан по статистике (раздел туризма и культура).

Тлеуберген Р., *магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан*

Цифровизация судебных процессов в эпоху глобализации

Аннотация. С расширением сфер применения цифровых технологий в современном обществе, многие страны активно внедряют IT-технологий и электронные инструменты в свои судебные системы, совершая переход от традиционных методов и процедур. Обозначается феномен “цифрового правосудия”, и характеризуются различные новшества в сфере юстиции и изменения в современной судебной системе. Далее, значительное внимание уделяется на нынешнее состояние автоматизации и информатизации процессов правосудия Республики Казахстан. В статье выделяются и описываются преимущества цифровизации судебных процессов. Раскрываются возможности дальнейшего внедрения передовых информационных технологий в судебную систему РК. В статье выяснены необходимые меры для эффективного развития и определения дальнейшего вектора, исходя из возможностей цифровых технологии.

Ключевые слова: *цифровизация, судебные процессы, судопроизводство, информационно-коммуникационные технологии.*

XXI век – это век информационных технологий, и цифровизация оказывает влияние на большинство сфер нашей жизни. Цифровая революция сейчас гораздо более значима, что привело к внедрению высоких компьютерных технологий как в государственном, так и в частном секторах. В рамках цифровой эпохи, появились инициативы и в системах правосудия, в залах судебных заседаний и судебных администраций. Учитывая, что ежегодно проводится более 800 000 судебных заседаний по административным, уголовным и гражданским делам, и обрабатывается 1.25 миллиона документов в год [2], система правосудия сложна, и осуществление цифровой трансформации суда является важным шагом в обеспечении доступности и эффективности правосудия. “Судебная система должна претерпеть цифровую революцию, чтобы гарантировать, что она сможет эффективно идти в ногу со временем, обслуживать граждан и обеспечивать доступ к правосудию”, - выразилась Крити Шарма, директор по правовым технологиям Thomson Reuters [1].

В настоящее время судебные разбирательства во всем мире по-прежнему проводятся в основном на бумаге и основаны на традиционных схемах и не затронуты общими тенденциями цифровизации. Тем не менее, многие страны начали применять всевозможные инструменты ИТ-инфраструктуры, будь то онлайн- суды, программные приложения, и активно переходят на создание современной электронной системы правосудия. Существует множество способов цифровизации судебных процессов в эпоху глобализации, и некоторые из них:

- *Цифровой зал суда*: специально оборудованное помещение с видео- и аудиосистемами, позволяющее проводить судебные заседания с использованием ИКТ, функционировать системе без бумаги, а также удаленно участвовать в зале суда.
- *Электронный календарь*: функция единого календаря позволяет всем участникам планировать и назначать встречи, составлять расписание для суда и/или регистратуры.
- *Сервис электронной подачи документов и электронные подписи*: возможность подавать электронных формуляров, удостоверение подписей на документах и договорах в любом месте и с любого устройства.
- *Цифровые доказательства и облачный центр обмена*: электронное облако позволяет хранить данные для расследований правоохранительных органов, т.к. фотоснимки, видеозаписи с места преступления с камер CCTV или информацию на персональных компьютерах/портативных электронных устройствах.

В глобальном мире электронной культуры, функционируют интегрированные комплексные решения. Суд глобального рынка Абу-Даби (ADGM) внедрили полнофункциональный виртуальный “eCourt”, построенный на облачной платформе Microsoft Azure [4], позволяющий судьям, адвокатам и другим экспертам выполнять запросы в базе данных полностью в режиме онлайн. Министерство юстиции Англии внедрило "общую систему хранения данных", и в Великобритании пилотный проект онлайн-подачи документов на развод действует с августа 2018 года [3]. Латвийская система, одна из самых передовых электронных систем в ЕС, внедрила программу e-case, которая предоставляет возможность электронного рассмотрения административных, уголовных и гражданских дел [6].

В последние годы судебная система Республика Казахстан проводила целенаправленную работу по цифровизации судопроизводства. Согласно рейтингу Doing Business, с индексом 9.23 по уровню цифровизации судов, Казахстан занял четвертое место по миру [7]. С 2014 года работает единая электронная платформа судебных органов, *sud.gov.kz*, где аккумулируются сведения о деятельности Верховного суда и всех 390 судов РК [8]. Интернет-портал, функционирующий наряду с мобильным приложением и телеграм-ботом «Smart-cot», существенно упростил систему правосудия, повышая уровень оперативности и прозрачности. А также был запущен сервис «Судебный кабинет» для подачи заявлений, документов и жалоб в суды, благодаря чему в настоящее время насчитывается более 900 тыс. документов поданных в онлайн режиме. С момента запуска единой платформы, процентная доля подач электронных исков выросла до 90% в сравнении с 5% в 2014 году, а подпись документов можно осуществить через QR-код [9]. Данные ИТ-услуги суда обеспечивают гражданам/пользователям удобный доступ, и автоматизация судебных разбирательств несомненно предотвращает субъективизм в решениях по ходатайствам поданным в суд, и вероятные коррупционные риски. В довершение чего, современные суды РК хорошо оснащены всеми видами технологического оборудования такие как видеоконференцсвязь «ВКС», аудио-/ видеозапись «АВФ» судебных разбирательств или электронные стенограммы [5]. За последние 9 месяцев, посредством видеоконференцсвязи провели около 52 тыс. судебных заседаний, и граждане отметили практичность дистанционных судебных процессов. ВКС, предоставляя удаленные судебные системы, расширяет доступ к правосудию, и облегчает людям участие в судебных разбирательствах, особенно тем, кто имеет проблемы с мобильностью. Полностью заменяя бумажные записи и ручные процессы, аудио- и видеотехнологии повышают прозрачность за счет записи и архивирования судебных заседаний, более того, система АВФ может способствовать, чтобы судебные решения были справедливыми.

От подачи петиции до слушания, использование звукозаписей / видеозаписей допросов, вынесения решения и урегулирования платежей, современные технические средства и цифровые оборудования способствуют эффективному рассмотрению уголовных, гражданских и административных дел в судебном порядке.

Список литературы

1. Thomson Reuters. (2023, February 21). Digital Transformation Critical to the Future of the U.S. Justice System as New Report Reveals Almost One in Five Cases are Delayed. Retrieved from <https://www.thomsonreuters.com/en/press-releases/2023/february/digital-transformation-critical-to-the-future-of-the-us-justice-system-as-new-report-reveals-almost-one-in-five-cases-are-delayed.html>
2. Government of British Columbia. (2019). *Digital Transformation Strategy for BC Courts*. Retrieved from <https://www2.gov.bc.ca/assets/gov/law-crime-and-justice/about-bc-justice-system/justice-reform-initiatives/digital-transformation-strategy-bc-courts.pdf>
3. Hodson, David (2019). *The Role, Benefits, and Concerns of Digital Technology in the Family Justice System*. *Family Court Review*, 57(3), 425–433. doi:10.1111/fcre.12429
4. Strathmore University Policy, Innovation and Competitiveness (PIC). (2019). Smart Courts Roadmap: Using Technology to Enhance Access to Justice in Kenya. Retrieved from https://pic.strathmore.edu/wp-content/uploads/2019/03/PIC_WP_Smart_Courts.pdf
5. ‘Цифровизация в Гражданском Судопроизводстве: Зарубежный Опыт (М.К.Сулейменов, Директор НИИ Частного Права Каспийского Университета, Член Международного Совета При Верховном Суде РК, Академик НАН РК, Доктор Юридических Наук, Профессор)’. *Информационная Система ПАРАГРАФ*, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33588044.
6. Nordic Council of Ministers. (2022). The Future of the Nordic Model: Policy Choices for Sustainable and Inclusive Societies. Retrieved from <https://pub.norden.org/temanord2022-518/#101192>
7. *Казахстан на 4 месте среди 190 стран мира по уровню цифровизации судов*. 18 Aug. 2021, <https://mk-kz.kz/politics/2021/08/18/kazakhstan-na-4-meste-sredi-190-stran-mira-po-urovnyu-cifrovizacii-sudov.html>
8. Akhmetzakirov N. (2020) Digitalizing Kazakhstan’s Courts: Keeping Up with the Times // *Legal Issues in the Digital Era*, no 2, pp. 173–177. DOI: 10.17323/2713-2749.2020.2.173.177
9. <https://sud.gov.kz/rus/content/cifrovizaciya>

ПРОЕКТНАЯ ЗРЕЛОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ

Ғабдолхаев М.Ғ., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Мемлекеттік жастар саясатының басым бағыттарын іске асырудағы жобалық технологиялар

Аңдатпа. Баяндамада жобалық тәсіл Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясатын қалыптастыру мен іске асырудың заманауи әдісі ретінде қарастырылады. Баяндамашы мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың негізгі мәселелері және жастарды мемлекеттік қолдау бойынша қолданыстағы шаралардың тиімділігі талдайды. Мемлекеттік жастар саясатын іске асыруда жобалық тәсілді қолдану ұсынылып, оны жетілдіру бойынша нақты ұсыныстар жасалады.

Түйін сөздер: жастар, мемлекеттік жастар саясаты, жоба, жобалық тәсіл, жобалық қызмет, жалпыұлттық басымдық, жастар ресурстық орталықтары, платформа, тәуелсіздік ұрпақтары.

Мемлекеттің басқару функцияларын неғұрлым оңтайландыру және әлеуметтік-экономикалық салаларды тиімді дамыту процесінде жобалық басқару жүйесін қолданудың өзектілігі артып келеді. Жобаны басқару жүйесі – белгілі бір жоба үшін қажетті шараларды нақты анықтау арқылы түбегейлі нәтижеге қолжеткізуге мүмкіндік беретін процестер жиынтығы.

Жобалық басқару жаңа өнімді әзірлеу, қандай да бір іс-шараларды өткізу, даму бағдарламаларын іске асыруды қамтамасыз ету мақсатында экономикалық қызметтің барлық бағыттарында қолданылуы мүмкін.

Аталған тәсілді мемлекеттік басқару, соның ішінде мемлекеттік жастар саясаты сияқты нақты саланы дамыту барысында қолдану, осы саладағы ағымдағы ахуалды реттеу бойынша ойлау траекториясын өзгертуге мүмкіндік береді. Бұл мемлекеттік жастар саясатын жүзеге асыру тәсілдерін жаңартып, тек қолда бар негіздерді ғана емес, институционалды түрде жаңа тәсілді қолдануға бейімдейді.

Осы орайда, Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарының 5-жалпыұлттық басымдығы – мемлекеттік басқарудың жаңа моделін қалыптастыруға, соның ішінде жедел басқарудан және жекелеген тапсырмалардың орындалуын шамадан тыс бақылаудан жобалық басқаруға және стратегиялық құжаттарды іске асыруға шоғырландыруға бағытталатынын атап өткен жөн [1].

Қоғамда жастарға қатысты саясатты іске асыру процесінің тиімділігін бағалауға қатысты объективті де, субъективті де пікірлер бар. Мәселен, «Қазақстан жастары – 2022» Ұлттық баяндамасында (бұдан әрі – Ұлттық баяндама) көрініс тапқан деректер бойынша, мемлекеттік жастар саясатының тиімділігіне қатысты әлеуметтік сауалнаманың нәтижесінде респонденттердің көзқарастары төмендегі кестеде берілген көрсеткіштерге сәйкес келеді [2] (1-сурет).

1-сурет. Сауалнама диаграммасы

Ескерту: 1-сурет «Қазақстан жастары – 2022» Ұлттық баяндамасының деректері негізінде әзірленген

Суреттен байқап отырғанымыздай, сауалнама қатысушыларының 15,70%-ы мемлекеттік жастар саясаты «тиімді» және 30,70%-ы «тиімді шығар» десе, ал 15,80%-ы «тиімсіз шығар», 9,60%-ы «тиімсіз» және 24,80%-ы атқарылып жатқан мемлекеттік жастар саясаты туралы «ештеңе білмеймін» деп жауап берген. Осылайша, 2022 жылғы Ұлттық баяндаманы әзірлеудің қорытындысы бойынша «Жастар» ғылыми – зерттеу орталығы жүргізілген зерттеу гипотезаларының бірі ретінде мынадай тұжырымға келеді: «Жастардың іске асырылып жатқан мемлекеттік жастар саясатына қанағаттану деңгейі төмен, оған себеп – жастардың мемлекеттік қолдау шаралары, яғни іске асырылып жатқан бағдарламалар мен жобалар туралы аз хабардар болуы және тиісінше оларға аз қатысуы». [2]

Мұндай ахуал мемлекеттік жастар саясатының мемлекет дамуының алдыңғы қатарлы басымдықтарының бірі ретінде жандануын талап етеді. Себебі, адами капитал тұрғысынан ел болашағының стратегиялық инвестициясына жастардың қосар үлесі айтарлықтай. Жастардың дамуы үшін жасалған жағдайлар халықаралық деңгейдегі ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігіне елеулі түрде әсерін тигізеді.

Қазақстан егемендік алған жылдардан бастап жастар саясатын мемлекеттік дамудың басым бағыты ретінде белгілегенін, жастар саясаты жөніндегі бірінші нормативтік құқықтық құжат 1991 жылғы 28 маусымда қабылданған «Қазақ КСР-індегі мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақ КСР Заңынан көруге болады. Сол уақыттан бері мемлекеттік жастар саясаты жаңа сын-тегеуріндер жағдайында жастардың қоғамға әлеуметтік және экономикалық интеграциясы бойынша негізгі міндеттер мен басымдықтарды, сондай-ақ жастардың өзін-өзі жүзеге асыруы үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған факторларды айқындады.

Сонымен қатар, 2015 жылғы 9 ақпанда қабылданған «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасының Заңы мемлекеттік жастар саясатын – мемлекет жүзеге асыратын және жастарды қолдау мен дамытуға бағытталған әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастырушылық және құқықтық шаралар жүйесі ретінде нақты қарастырады [3].

Ұлттық статистика бюросының ресми деректері бойынша жастар халықтың едәуір бөлігін құрайды. Себебі Қазақстанның әрбір үшінші тұрғыны 14 пен 35 жас аралығындағы жастар. 2022 жылы енгізілген заңнамалық жаңашылдықтардың нәтижесінде, жастардың жоғарғы жас цензасының 35 жасқа дейін көтерілуі, халықтың елеулі үлесі үшін мемлекеттік жастар саясаты саласындағы түрлі жобаларға қолжетімділікті кеңейтуге мүмкіндік берді. Алайда, заманауи жаһандық үрдістер мен жастардың қажеттіліктерін ескере отырып, жалпы мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың кейбір тәсілдері қайта қарауды талап ететіні сөзсіз.

Тәуелсіздік жылдары Қазақстан Республикасында мемлекеттік жастар саясатын дамытудың бірнеше тұжырымдамасын іске асыру нәтижесінде қол жеткізілген оң

көрсеткіштерге қарамастан, жекелеген жобалардың тиімділігінен басқа, мемлекеттік жастар саясаты саласында мынадай жүйелі мәселелер қалыптасты:

- мемлекеттік жастар саясатының басқа салалармен үйлестірілмеуі және мемлекеттік жастар саясатымен айналысатын мемлекеттік органдар қызметінің бағыттарының жастардың қажеттіліктеріне, мүдделері мен міндеттеріне сәйкес келмеуі;
- ұлттық жобалардың өзара байланысының жеткіліксіздігі, іс-шаралардың бірізділігінің болмауы, бір мезгілде көптеген бастамаларға ұмтылу;
- мемлекеттік жастар саясаты саласындағы қолданыстағы бағдарламалардың жастардың дамуы мен өзін-өзі жүзеге асыруы үшін жағдай жасаудан гөрі әлеуметтік қолдауға көбірек бағытталуы;
- жастардың енгізіліп жатқан бастамалар туралы хабардар болуының әлсіз деңгейі;
- жастар саясатымен айналысатын органдардың инфрақұрылымдық жағынан шектеулілігі;
- жастар саясаты саласының жай-күйінің кешенді әлеуметтік мониторингінің және диагностиканың әмбебап жүйесінің болмауы;
- жастардың белсенділігін, оның елдің қоғамдық, саяси және экономикалық өміріне сындарлы қатысуын ынталандыратын жаңа тетіктердің болмауы;
- мемлекеттік жастар саясаты жобаларына жастардың қатысуының төмендігі және соның салдарынан олардың тиімділігінің төмендеуі;
- мемлекеттік жастар саясатын тиімді іске асыруға азаматтық қоғам институттарының, қоғамдық және коммерциялық емес ұйымдардың, бизнестің жеткіліксіз қатысуы;
- мемлекеттік жастар саясаты саласындағы қаржылық және кадрлық қамтамасыз етудің жеткіліксіздігі.

Бұл мәселелерді шешу үшін нақты нәтижеге бағытталған ұмтылыстардың болмауы тиімділікке қол жеткізбейтінін, сәйкесінше жобаларды мемлекеттік басқарудың нақты және тиімді құралдарын құру қажеттілігін тағы бір мәрте айғақтайды.

Осыған орай, мемлекеттік жастар саясаты саласындағы бағдарламалар мен бастамаларды жүзеге асыруда жобалық тәсілді қолданудың қажеттілігі айқын сезіледі.

Жалпы, мемлекеттік басқару жүйесінде жобалық тәсілді енгізу – тиімділікті арттыру құралдарының бірі. Бұл туралы бірқатар шетелдік және отандық ғалымдардың ғылыми еңбектерінде келтірілген. Негізінен «жобалық тәсіл» ұғымының маңыздылығын анықтау үшін оның «жоба» немесе «жобаны басқару» деп аталатын негізгі категорияларын ашу қажет.

Мәселен, «Project management. Step by Step» кітабының авторы Р.Ньютон жобаны басқарудың мақсаты – қажетті нәтижеге қол жеткізуге (жаңа үй, компьютерлік жүйе немесе өнім) бағытталады, бірақ, нәтижеге қол жеткізу нақты жоспарлануы тиіс: жобаны қандай мерзімде аяқтау керектігін және оған қанша қаражат жұмсауға болатынын білу қажеттігіне назар аударады. Сонымен қатар, жобаны сәтті басқару нақты көзқарасқа, қабілетке, егжей-тегжейлі назар аударуға және қызметкерлерді шебер басқаруға байланысты деп санайды [4].

Отандық ғалым Д.М. Каттышев «жобалық басқару» ұғымы мемлекеттік басқарудың тәжірибесіне айналуы мүмкін деп санайды. Оның пікірінше, мемлекеттік басқару жүйесі жобалық басқарудың жай-күйін бақылаудан оларды шешуге бағытталған нақты іс-шараларды кешенді жүйелі талдауға, болжауға және жоспарлауға көшуді көздейді. Ғалым мемлекеттік басқару жүйесінде жобалық басқаруды сынақтан өткізу және қалыптастыру қаржылық, әкімшілік және қоғамдық ресурстарды ел дамуының басым бағыттарына шоғырландыратын мемлекеттік жобалардың көмегімен жүзеге асырылуы мүмкін екенін айтады. Жалпы, мұнда мемлекеттік жоба белгілі бір уақыт аралығында бірегей өнім немесе қызмет жасау бойынша мемлекеттің стратегиялық мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған процестер жүйесі ретінде түсіндіріледі [5].

Соңғы жылдары елімізде мемлекеттік басқару жүйесінде жобалық тәсілді қолдану тәжірибесі ілгерілеп келе жатыр, бұл негізінен мемлекеттік бағдарламаларды іске асырумен байланысты. Бұл бағытта жұмыстарды екі негізгі кезеңге бөліп қарастыруға болады.

Бірінші. 2017–2018 жылдар аралығында Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі сол уақыттағы Қазақстан Республикасының Премьер-Министрі Кеңесінің Орталық енгізу штабымен бірлесіп, жобалау кеңсесін құру бойынша жұмыстар жүргізді. Жобалық басқарудың 12 бағыты анықталып, нысаналы индикаторлар бекітілді.

Екінші. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 26 ақпандағы №521 Жарлығымен Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарына өзгерістер енгізіліп, 10 жалпыұлттық басымдық бекітілді.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдар жүйесіне жобалық басқаруды енгізу мәселесі Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының бірқатар түлектерінің ғылыми-зерттеу жұмыстарында да көрініс тапқан. Сонымен қатар, бүгінгі таңда мемлекеттік басқару саласында жобалық менеджментті енгізудің негізгі міндеті Академия жанындағы Жобалық менеджмент орталығына жүктеліп отыр. Аталған орталық мемлекеттік басқаруға жобалық тәсілді жүйелі енгізу мәселелері бойынша нақты ұсынымдар әзірлеумен айналысады.

Бастапқыда атқарылған жұмыстардың нәтижесінде біздің елімізде жобалық басқару элементтерін енгізу кезінде орталық және жергілікті атқарушы органдардың нысаналы индикаторларға қол жеткізуіне, сондай-ақ олардың жетістіктерін дербестендіруге баса назар аударылғанын байқауға болады. Ал мемлекеттік саясаттың нақты салалары бойынша ағымдағы жағдайды бағалау, бизнес-процестерді жүйелеу, сондай-ақ сыртқы ықпал ету факторларын талдау бойынша жұмыстар қалыс қалған.

Осыған орай, жобалық тәсілді қолдану арқылы мемлекеттік жастар саясаты саласындағы негізгі үш мәселені шешу бойынша келесідей ғылыми және тәжірибелік бағыттағы ұсынымдар жасауға болады:

1. «Қазақстан жастары – 2022» Ұлттық баяндамасындағы әлеуметтік сауалнаманың нәтижесінде респонденттердің басым бөлігі мемлекеттік жастар саясатын іске асыруда бірінші кезекте еңбек, тұрғын үй, білім, медицинаға қолжетімділік мәселелеріне назар аудару қажет деп санайды (2-сурет) [2].

2-сурет. Сауалнама диаграммасы

Аталған мәселелерді шешу бойынша нақты іс-шаралар Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Тоқаевтың 2021 жылғы 7 қазандағы № 670 Жарлығымен бекітілген, Ұлттық жобаларда көрініс тапты [<https://akorda.kz/kz/ulttyk-zhobalar-tizbesin-bekitu-turaly-1392650>].

Әрбір ұлттық жоба жобалық тәсілге сәйкес барлық сипаттамалары бар құрал ретінде енгізілді және жалпыұлттық басымдықтарды орындауға бағытталады. Ұлттық жобаларды

іске асырудағы жобалық тәсіл жоба төңірегінде ведомствоаралық өзара іс-қимылды шоғырландыруды толық қамтамасыз етуді көздейді.

Алайда, бүгінгі таңда денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау, спорт, ғылым және білім, мәдениет салаларындағы жобалар халықтың жекелеген санаттарына (жастар саясатына) қатысты жалпы саясатқа жүйеленбеген және осы жобаларды іске асыруға жауапты салалық мемлекеттік органдар арасында тиімді өзара іс-қимыл алгоритмі жоқ. Бұл, өз кезегінде, мемлекеттік жастар саясатын әркімнің өз қалауы бойынша іске асыруға және жастарды қолдауға бағытталған шаралардың жүйесіздігіне, сондай-ақ осы саладағы нақты жағдайды болжаудағы қиындықтарға әкеп соғуы мүмкін.

Бұл ретте, мемлекеттік жастар саясатын іске асыру барысында әлеуметтік саясатқа жауапты барлық мемлекет органдардың жұмысын тиімді үйлестіру жолдарын құру маңызды.

Сонымен қатар, отандық сарапшылардың ұлттық жобалардың санын мейлінше оңтайландыру туралы ұсыныстарын назардан тыс қалдырмаған жөн.

2. Жастар саясаты саласындағы сарапшылардың пікірінше, жастар ресурстық орталықтарының «кең мүмкіндіктеріне» қарамастан, өңірлер деңгейінде жастармен жұмыс нәтижелі жүргізілмей отыр. Сарапшылар сонымен қатар, жастардың мемлекеттік жобалар мен бағдарламаларға нақты қатысуына сенімсіздік білдіреді. Олар жастардың нақты қажеті мен қалауынан алшақтау қаупі бар деп есептейді. Демек, жастар саясатын бағалаудың екіұштылығы, оның мазмұны мен формалары жастар өкілдерінің өздеріне де тартымсыз болып көрінеді. Мұның бәрі қазір атқарылып жатқан шаралар туралы ақпараттың аздығымен және жастарды тартуды көздейтін іс-шаралардың әлсіз қамтылуына орай күрделене түседі [2].

Ескерту: 2-сурет. «Қазақстан жастары – 2022» Ұлттық баяндамасының деректері негізінде әзірленген

2022 жылы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР Заңына енгізілген толықтыруларға сәйкес, жастар ресурстық орталықтарының қызметінің бағыттары кеңейді. Олардың құзыретіне, атап айтқанда жастарды тұлғалық және әлеуметтік жағынан дамытуға, жастарды репродукциялық саулықты қорғау мәселелері жөнінде хабардар ету және бейресми білім беру; жастардың еңбек отрядтарының жұмысын ұйымдастыруға бағытталған жобалар мен бағдарламаларды іске асыру кіреді.

Алайда, қазіргі жастар ресурстық орталықтарында қалыптасқан ахуал оның негізгі функцияларымен сәйкес келе бермейді. Өңірлік ресурстық орталықтар нақты жастар проблемасымен айналысудан гөрі, жергілікті әкімдіктердің имидждік шараларына басымдық береді. Сондықтан жастар ресурстық орталықтарының қызметі жобалық басқару тұрғысынан нақты процестік тәсілдермен қайта трансформациялауды талап етеді.

3. «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы жүргізген әлеуметтік сауалнаманың нәтижесінде 24,80% респонденттердің «елдегі мемлекеттік жастар саясаты туралы ештеңе естіген жоқпын» деп жауап беруі мемлекет жастар саясатының ақпараттық тұрғыда әлсіз насихатталатынын көрсетеді [2]. Сәйкесінше, бұл факт жастарға арналған мемлекеттік жастар саясаты саласындағы барлық жобаларды біріктіретін бірыңғай ақпараттық-цифрлық платформа құру қажеттілігін дәлелдейді. Аталған платформаны әзірлеу және іске қосуда жобалық басқару қағидатын басшылыққа ала отырып, жүзеге асыру маңызды.

Жоғарыда аталған мәселелерге қатысты ұсынылған нақты шешу жолдарын қабылдау қоғамдағы өзгерістерді, жастардың мүдделері мен қажеттіліктерін, мемлекеттік жастар саясатындағы серпінді өзгерістерге мүмкіндік беретіні сөзсіз.

Зерттеу нәтижесі бойынша мемлекеттік жастар саясаты саласындағы мемлекеттік басқару процесінде жобалық тәсілді қолдану әрбір стратегиялық мақсатты орындаудағы бірізділік пен нәтижелілікті, нақты уақыт пен ресурстарды дұрыс жоспарлауға мүмкіндік береді. Нәтижесінде мұндай тәсіл мемлекеттік жастар саясаты саласындағы уәкілетті және

салалық мемлекеттік органдардың, жастар ұйымдарының келешек қызметінде және кез келген жастың жеке даму сатысында пайдаға асады.

Осылайша, жобалық тәсіл нақты мақсаттарға жетудің тиімді әдістерінің бірі ретінде мемлекеттік деңгейде танылады деген қорытынды жасауға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы №636 Жарлығы. [URL:file:///C:/Users/ASUS/Downloads/u1800000636.26-11-2022.kaz.pdf](file:///C:/Users/ASUS/Downloads/u1800000636.26-11-2022.kaz.pdf) - 28-29 б.

2. «Қазақстан жастары – 2022» Ұлттық баяндамасы. Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2022»/ - 2022. 106 -107 б.

3. «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V Заңы. [URL:file:///C:/Users/ASUS/Downloads/z1500000285.26-12-2022.kaz.pdf](file:///C:/Users/ASUS/Downloads/z1500000285.26-12-2022.kaz.pdf) - 1-2 б.

4. R.Newton. Project management. Step by Step// Управление проектами от А до Я/ пер.с англ. – А.Публишер. – 2019. Н94. – 17-18 б.

5. Катышев Д.М. Проектный подход в государственном управлении (на примере отрасли) // Репозиторий Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан. – 2017. 20-21 б.

Темиршот М., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Совершенствование системы субсидирования социально-культурной сферы (проектный подход)

Аннотация. Государственная политика в области социально-культурной сферы направлена на формирование интеллектуального потенциала нации и повышению духовности общества. В докладе будут рассмотрены правила и выплаты субсидии театрам и музеям из республиканского бюджета Республики Казахстан (РК), отмечены такие проблемы, как планирование, сметный метод финансирования, не создающий стимулов к рациональному использованию бюджетных субсидий и затратный тип хозяйствования, внутренний режим работы правительства мешает ему гибко реагировать на переменные обстоятельства и быстро корректировать политику, так как процессы внутри государственных учреждений не оптимизированы и не сбалансированы между собой, полное отсутствие внебюджетных средств, полная зависимость от государства

Ежемесячное покрытие убытков театров, музеев и концертных организаций занимает огромную долю в государственном бюджете. Миллиарды государственных денег уходит на поддержку культурной сферы.

Автором проведен анализ статей расходов и практическая работа по вопросам субсидирования, научной литературой, научными материалами и иными документами по теме исследования. Рассмотрен зарубежный опыт стран

Выделенные проблемы обуславливают необходимость дальнейшего совершенствования действующей системы субсидирования социально-культурной сферы. Для повышения эффективности и быстрого реагирования государственного аппарата был предложен комплекс мер, методов и подходов (проектный подход) по дальнейшему совершенствованию системы субсидирования социально-культурной сферы.

Предполагается что совершенствование системы субсидирования повысит развитие социально-культурной сферы и снизит бремя на государственный бюджет в нашей стране, а

предложенные новые схемы и правила будут содействовать решению действующих пробелов системы субсидирования. Более того новые подходы будут стимулировать культурную сферу к повышению собственных доходов, и из инертного состояния социально-культурная сфера выйдет в проактивное, что позволит стать привлекательной нишей для частных инвестиций.

Ключевые слова: Социально-культурная сфера, совершенствование системы субсидирования, проектный подход в культуре, развитие культуры, пробелы системы субсидирования, театры, музеи, анализ информации о фактических затратах, метод финансирования США.

Введение

Общая характеристика работы. В докладе рассматривается вопрос совершенствования системы субсидирования социально-культурной сферы в Республике Казахстана.

Актуальность темы исследования: Трансформация уровня сознания граждан целиком и полностью зависит от уровня их культуры, существование театров, музеев, концертных организаций крайне важно для государства. Но все мы прекрасно знаем, что сфера культуры и искусства не может самостоятельно покрыть свои расходы. Государство разными механизмами всячески пытается поддержать на «плаву» данную сферу, а именно инструментом субсидированием.

Ежемесячное покрытие убытков театров, музеев и концертных организаций занимает огромную долю в государственном бюджете. Миллиарды государственных денег уходят на поддержку культурной сферы. Совсем оставить организации данной сферы без государственной поддержки, это все равно что оставить без истории, наследия, традиций свой народ.

За годы пандемии правительству пришлось выделить колоссальные деньги на поддержку малого и среднего бизнеса, оказать социальную поддержку всем, кто пострадал так, или иначе на карантине. После проведенных ряд мер, образовался дефицит бюджета. В период пандемии приходилось ждать неделями пока казна пополнится, то есть сотрудники сферы культуры получали заработную плату с задержками. Следовательно, своевременная поддержка культуры, с использованием различных инструментов становится одной из актуальных проблем.

Система субсидирования так же жестко зависима от планирования. В начале года каждая организация, которая поддерживается государством, планирует свои доходы и расходы. Но как показал опыт 2019-2021 годов, строгое следование за планом не совсем правильно, так как могут возникать различные ситуации. Например, как, это было на практике в период пандемии, театром не было заработано ни одного тенге. Но по плану он должен был заработать определенную сумму. Зная, что он находился в простояном состоянии, дохода не было, но расходы остаются на том же уровне, а это содержание и обслуживание зданий, выплата заработных плат сотрудникам, данные статьи расходов занимают львиную долю от всех затрат. Корректировка затрат заняла огромное количество времени из-за ограничивающей способности всей системы, и медленной реакции правительства на меняющиеся обстоятельства.

Пандемия оголила многочисленные проблемы в системе субсидирования, на практике данная система не способна быстро корректировать политику в данной сфере. Внутренние процессы могут занимать очень много времени и не иметь системы сдержек и противовесов между учреждениями. Необходимы изменения, значительные изменения, не только в системе субсидирования, но и в ее подходе.

Субсидирование является одним из основных инструментов поддержки сферы культуры, однако процедуры его использования не являются гибкими, не учитывают экономические процессы в республике. В связи с этим возникает необходимость дальнейшего совершенствования системы субсидирования.

При этом снижение бремени на государственный бюджет является одной из целей моей работы. А это в свою очередь повысит интерес граждан к культурной сфере.

Сфера культуры относится к категории общественных, мериторных благ, если совсем лишит их государственной поддержки, естественно тогда все театры, музеи остановят свою деятельность. Однозначно субсидировать нужно, ведь это инвестиции в человеческий потенциал. Здесь нужно пересмотреть количество и в какой форме субсидировать. Рассмотрим опыт зарубежных стран, изучим применимо ли это в нашей стране. Все это предопределяет актуальность темы моего доклада.

Цели и задачи исследования. Цель проекта является выработка механизмов и рекомендаций по дальнейшему совершенствованию системы субсидирования социально-культурной сферы РК опираясь на опыт зарубежных стран.

Для достижения указанных целей поставлены следующие задачи:

- 1) провести обзор научной литературы по теме исследования;
- 2) проанализировать нормативно-правовую базу, регламентирующую функционирование современных систем по оценке компетенций в изучаемых странах;
- 3) рассмотреть международный опыт субсидирования социально-культурной сферы
- 4) выявить проблемы и недостатки в действующей системе субсидирования социально-культурной сферы РК;
- 5) провести анализ действующей системы субсидирования;
- 6) внести предложения по дальнейшему совершенствованию системы оценки и формированию профессиональных компетенций госслужащих Казахстана.

Объектом исследования являются театры, музеи, культурно-досуговые центры.

Предметом исследования система субсидирования социально-культурной сферы РК и пути их совершенствования с учетом передового зарубежного опыта.

Методы исследования: во время работы над проектом был проведен Анализ информации о фактических затратах (отчетов) субсидируемых организаций за последние 10 лет. В рамках case-study метода был изучен международный опыт. Был произведен сравнительный анализ системы субсидирования Казахстана и метод финансирования культурной сферы США.

Практическая значимость исследования: дальнейшая реализация предложенных рекомендаций по совершенствованию системы субсидирования социально-культурной сферы.

Гипотеза исследования: Предполагается что совершенствование системы субсидирования повысит развитие социально-культурной сферы и снизит бремя на государственный бюджет в нашей стране, а предложенные новые схемы и правила будут содействовать решению действующих пробелов системы субсидирования.

Исследовательский вопрос: Какие пробелы в системе субсидирования тормозят развитие социально-культурной сферы и какие варианты совершенствования схем и правил системы субсидирования будут содействовать решению пробелов?

Обзор литературы

Практически каждый казахстанец появляется на свет в больницах, субсидируемых государством. Многие из нас посещали государственные школы, на которые выделяются бюджетные деньги. Самые талантливые из нас получили гранты на образование. Многие наши соотечественники в определенный момент жизни получают помощь от государства. Мы получаем государственные услуги. На протяжении всей нашей жизни государство в той или иной форме влияет на нашу жизнь.

Большинство экономистов в наше время считают, что субсидирование сферы культуры, это неразумная трата бюджетных денег. Я не открою вам что-то новое, если скажу, что культурным организациям довольно сложно зарабатывать финансовые средства для собственного обеспечения в условиях рыночной экономики. Но, тем не менее, эта сфера

очень важна для формирования нравственных, культурных ценностей населения, поэтому существование театров и музеев необходимо для государства. В своем докладе В.Ю. Музычук описывает необходимость сращивания культуры и бизнеса [1].

Нельзя забывать о важности финансовой помощи государства во внедрении инновационных управленческих технологий. В этой связи очень важны выделяемые субсидии.

Субсидия - это льгота, которая обычно предоставляется государством частному лицу, бизнесу или учреждению. Обычно это делается в форме денежного платежа или налогового вычета. Субсидии обычно предоставляются для облегчения бремени и часто рассматриваются в общих интересах общества и для поддержки общественного благосостояния или экономической политики [2].

Известно, что финансирование культуры традиционно осуществляется по двум «моделям» - англосаксонской и континентальной. Первая модель характеризуется высокой долей частных средств в финансировании культурных и художественных объектов. Например, значительная часть общего дохода культурных учреждений в Великобритании приходится на продажу билетов и ресторанное обслуживание (52%), 27% - на гранты и субсидии Совета искусств Великобритании, 12% - на благотворительные организации и 9% - на местные сообщества. Что касается второй модели финансирования учреждений культуры и искусства, то ее суть заключается в приоритетности государственного финансирования. Страны, которые следуют этой модели, можно разделить на две по принципу разделения властей по управлению культурной сферой: централизованные и децентрализованные. Централизованная система характерна для следующих групп стран: Франция, Кипр, Италия, Иордания, Люксембург. Децентрализованная система включает Бельгию, Германию и Австрию. В этом случае местные власти несут больше ответственности перед людьми, чем центральное правительство, в плане культурного развития [3].

С целью выявления положительного опыта была оценена зарубежная практика использования потенциала культуры в развитии экономики и возможности финансирования культурно-досугового сектора. Например, в США существует практика выделения средств из государственного бюджета на культуру и искусство под конкретный проект на основании обоснованной заявки, поданной организацией-получателем средств; это заявление должно быть предварительно рассмотрено и одобрено экспертным советом. При этом размер государственного финансирования не может превышать 25% от общей стоимости проекта [4].

В последние годы наблюдается быстрый рост «нетипичных», нестандартных форм занятости во всех государствах, и политическое значение вопроса «занятости в культурном секторе» заметно возросло. На это есть несколько причин. Одна из них - это переход от постиндустриальной экономики к культурной экономике и принудительный процесс экономизации социальных сфер государства всеобщего благосостояния, таких как здравоохранение, образование и культура. «Маркетизация» культуры и «культуризация» рынка означает, что, с одной стороны, «высокая» культура становится все более коммерческой, а, с другой стороны, культурное содержание все больше определяет товарное производство. Эти процессы протекают одновременно и являются частью общей тенденции в постмодернистском обществе. Бывший «работник культуры» превращается в «предпринимателя в сфере культуры» или, как говорят другие, в «единственного поставщика услуг в профессиональной сфере культуры». Здесь развивается руководящая концепция «индивидуального предпринимателя», то есть индивидов, которые не следуют установленным стандартам, но которые (должны) опробовать свои собственные комбинации и заявить о себе на рынке и в обществе. В этом контексте творческий сектор культуры представляет большой интерес для новых концепций и стратегий рынка труда.

В дополнение к общим изменениям, новые технологии приводят к появлению новых профилей должностей в творческом культурном секторе. Эти новые реалии труда, в свою

очередь, должны быть более широко признаны в современных стратегиях рынка труда и концепциях культурной политики [5].

Чтобы поддержать более эффективную деятельность в государственном секторе, необходимо будет поощрять культурные изменения в сторону лучшего разграничения ответственности и автономии. Нынешняя система Казахстана ориентирована на поддержку исполнительной власти и внутриправительственных операций. Это привело к внутреннему режиму работы, ограничивающему способность правительства реагировать на меняющиеся обстоятельства и быстро корректировать политику. Внутренние процессы могут занимать очень много времени и не иметь системы сдержек и противовесов между учреждениями. В странах ОЭСР государственные органы имеют более разделенные обязанности. Это позволяет им сосредоточиться на укреплении политики и управления, при этом отойдя от более «секретарских» операций к более «публичным» функциям. Говоря простыми словами, переход сферы культуры на автономный лад поспособствует снижению бремени на госбюджет, тем самым позволяя обратить внимание правительства на иные проблемы общественности. Казахстану необходимо будет перейти к культуре, более открытой для общественности, что поможет улучшить отношения с неправительственными заинтересованными сторонами и укрепить политические процессы [6].

При этом не стоит недооценивать трудности в уменьшении субсидирования сферы культуры. Сокращение государственного финансирования учреждений культуры меняет институты двумя способами. Во-первых, не все культурные учреждения имеют одинаковые возможности для сбора частных средств: у некоторых нет человеческих ресурсов, необходимых для сбора средств, в то время как другие страдают от недостаточной известности или престижа, что препятствует их усилиям по сбору значительного уровня пожертвований от частных лиц и предприятий. Во-вторых, тем учреждениям, которые действительно преуспевают в развитии частных источников финансирования, никоим образом не гарантируется сокращение эквивалентной суммы из государственного финансирования, тем самым наказывая их усилия по увеличению своих глобальных ресурсов. То есть, прекращение или снижение государственного субсидирования может отпугивать частных доноров и инвесторов [7].

Стоит отметить что, термин частные инвестиции, как он определен в данном исследовании, включает любые инвестиции, пожертвования или расходы на культуру, осуществляемые отдельными лицами, предприятиями или негосударственными организациями. Это определение выходит за рамки концепции частных инвестиций, которые в первую очередь связаны с доходностью капитала, и включает частную поддержку и заработанный доход, полученный отдельными лицами, бизнесом и некоммерческими организациями, независимо от того, инвестируют ли они, спонсируют, жертвуют или потребляют культуру. Таким образом, соответствующие формы поддержки, обсуждаемые в этом исследовании, включают прямые инвестиции, спонсорство, патронаж и пожертвования, а также прибыль от собственного дохода, такие как входные билеты и другие товары [8].

В заключении, принципы классификации услуг в сфере культуры зависят от отраслевой специфики. В то же время услуги индустрии культуры включают в себя такие виды деятельности, как коммерческие и некоммерческие, местные, национальные и международные. Осознавая значение культуры и культурной среды в развитии современного общества, мы приходим к выводу, что они не должны и не могут функционировать как сфера исключительно государственных интересов. Привлечение внебюджетных средств, мобилизация сотрудничества с бизнесом и общественными движениями и организациями становятся необходимыми условиями для сохранения культурно-исторического наследия и воспроизводства творческого потенциала граждан [9].

На основании литературного обзора следует сделать следующий вывод: принцип определения приоритетов в процессе культурной деятельности - государственный и общественный. Следуя этому принципу, необходимо соединить интересы государства и

профессиональных групп и разделить ответственность за принятие решений между органами государственного управления, общественными организациями и экспертами в области культуры и искусства [10].

Анализ действующей системы субсидирования РК и изучение нормативно-правовых актов по вопросам субсидирования.

Государственная поддержка культуры, искусства осуществляется из республиканского бюджета Республики Казахстан. В 2022 году на эти цели было выделено 22,2 млрд. тенге.

Процесс субсидирования социально-культурной сферы в департаменте экономики и финансов Министерства культуры и спорта РК (далее-Министерство) проходит ежемесячно. Для анализа информации о фактических затратах всех организаций согласно Приказа Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 16 ноября 2015 года № 354 «Об утверждении Правил выплаты субсидий государственным театрам, концертным организациям, культурно-досуговым организациям, музеям и циркам» в среднем сотруднику департамента необходимо от 7-10 дней [18].

До 2015 года субсидирование проводилось согласно Постановлению Правительства Республики Казахстан от 27 октября 2011 года № 1211 «О вопросах субсидирования государственных театров, музеев, концертных и культурно-досуговых организаций».

Согласно Приказа, субсидируемая организация ежемесячно высылает через услуги Национального оператора почтовой связи АО «КАЗПОЧТА» информацию о фактических затратах, где указывает статьи расходов и суммы затраченные за месяц, которые не должны превышать утвержденные плановые суммы. (Рисунки.1,2)

Рисунок 1

Информация о фактических затратах за Январь 2022 года										
Сумма затрат	План по субсидии на месяц в тыс.тг.	План на месяц по доходам в тыс.тг.	План с начала года по субсидии в тыс.тг.	План с начала года по доходам в тыс.тг.	Всего План с начала года в тыс.тг.	Предоставленные авансовые платежи на месяц			Фактические расходы за месяц (с учетом субсидии и доходов)	Фактические расходы с начала года (с учетом субсидии и доходов)
						Дисциплина, Длительность, дата	Сумма авансера	статья анализа		
1	2	3	4	5	6=4+5	7	8	9	10	11
Заработная плата	98 116	4 211	98 116	4 211	102 327	Данные в выписке за январь			102 327	102 327
Компенсационные выплаты на оздоровление	-	-	-	-	-	Данные в выписке за январь			-	-
Отчисления обклад. профес. пенсионных взносов	937	-	937	-	937	Данные в выписке за январь			937	937
Социальный налог	5 298	227	5 298	227	5 525	Данные в выписке за январь			5 525	5 525
Социальные отчисления	3 091	133	3 091	133	3 224	Данные в выписке за январь			3 224	3 224
ОСМС	2 944	126	2 944	126	3 070	Данные в выписке за январь			3 070	3 070
Коммунальные	161	178	161	178	339	Данные согл.счета-фактурам			339	339
Электроэнергия	1 500	-	1 500	-	1 500	Данные согл.счета-фактурам			1 500	1 500
Отопление	3 500	-	3 500	-	3 500	Данные согл.счета-фактурам			3 500	3 500
Оплата услуг связи	114	98	114	98	212	Данные согл.счета-фактурам			212	212
Прочие расходы	25 874	8 313	25 874	8 313	34 187	Данные согл.счета-фактурам			34 187	34 187
Компьютерные расходы	-	346	-	346	346	Данные согл.счета-фактурам,счета на оплату			346	346
Прочие налоги	-	-	-	-	-	Данные в выписке за январь			-	-
Приобретение материалов	-	5 500	-	5 500	5 500	Данные согл.счета-фактурам,дस्ताв накладных, работ,исключая, счета на оплату в свет-мат с заключенными договорами			5 500	5 500
Приобретение основных средств	-	5 100	-	5 100	5 100	Данные согл.счета-фактурам,дस्ताв накладных, работ,исключая, счета на оплату в свет-мат с заключенными договорами			5 100	5 100
Содержание ремонт. зданий,помещений,оборудования и других ОС	-	745	-	745	745	Данные согл.счета-фактурам, счета на оплату в свет-мат с заключенными договорами			745	745
Итого:	141 555,00	24 977,00	141 555,00	24 977,00	166 532,00				166 532,00	166 532,00
Директор						Подпись, печать				
Главный бухгалтер						Подпись				

Рисунок 2

Приложение №4		
Расчет покрытия убытков государственных театров, концертных и культурно-досуговых организаций Наименования театра или музея		
Январь 2022 г.		
(тыс.тенге)		
Себестоимость реализованных услуг	Сумма собственных доходов	Сумма субсидий
166 512	24 977	141 535
Директор		Подпись печать
Главный бухгалтер		Подпись

Согласно Приказа, субсидии выделяются 33 организациям, по каждой организации свой процент покрытия убытков, этот процент высчитывается согласно сумме, которую театр или музей может покрыть сам, т.е. своими собственными заработанными средствами.

Изучив заключения по субсидированию, из государственной казны за последние 5 лет было выделено 100 744 485 145 тенге. По плану в 2023 году будут выделены 20 148 897 000 тенге.

В январе 2020 в связи с Постановлением санитарного врача, а также режимом ЧП во всех регионах Казахстана все объекты культуры были закрыты, субсидируемые организации не заработали собственные средства. Но при этом расходы остались на прежнем уровне, это выплата заработных плат, налогов, коммунальных услуг. Учитывая, что покрывается только определенный процент, а он составляет от 70% до 98%, т.е. остальная часть должна быть покрыта из собственных средств, не каждый театр смог получить необходимую сумму для покрытий своих расходов.

Недостаток в существующей системе субсидирования, это планирование. Получающие бюджетную помощь от государства, обязаны планировать свои доходы и расходы, при этом, ни одна организация не может точно запланировать свои доходы и расходы. Но согласно Приказу субсидируемая организация, не может выходить за рамки плана и сметы. Корректировка сметы занимает от трех недель, что конечно негативно сказывается на подведомственных организациях (задержка оплаты труда работников культуры, оплата коммунальных услуг и других статей расходов). Сметное финансирование государственных учреждений на данный момент являются единственно возможным механизмом для организаций культуры. Реформы давно назрели. Необходимость постепенного отказа от сметного метода финансирования, не создающего стимулов к рациональному использованию бюджетных субсидий и затратный тип хозяйствования, требуют осуществления ряда практических мер, направленных на модернизацию сложившейся системы бюджетного финансирования учреждений культуры.

Выделенные проблемы обуславливают необходимость дальнейшего совершенствования действующей системы субсидирования социально-культурной сферы.

Международный опыт

Инвестиции в культурные и творческие секторы важны из-за прямых и косвенных выгод, которые они приносят экономике и обществу. Государственные расходы на культуру способствовали развитию культуры как «достойного блага», подобно образованию и здравоохранению. Однако с растущим пониманием той роли, которую культура и творчество могут играть в экономическом развитии, появился более диверсифицированный подход к финансированию культурных и творческих секторов, с большим упором на экономическую

отдачу от государственных расходов и более заметную роль частных инвесторы. Следовательно, сложилась более сложная экосистема финансовой поддержки культурного и творческого секторов, включающая государственное, частное и благотворительное финансирование и инвестиции. Данная статья раскрывает основные мировые тенденции в финансировании культуры, которые могут помочь при реализации верной схемы субсидирования культуры в Казахстане.

Схема субсидирования проектов культурного сектора специфична для каждой страны, тем не менее есть и общие тенденции, таким образом в подавляющем большинстве экономически развитых стран Европы субсидирование данной сферы основывается на бюджетном финансировании. Государственная политика субсидирования с целью развития культурного сектора во многом зависит от степени развитости спонсорства, благотворительности и меценатства в государстве, а также от нормативно-правовой базы, упорядочивающей финансовую деятельность учреждений данного сегмента.

Способ субсидирования деятельности в секторе культуры, в придачу к этому, обусловлен уровнем централизации в государстве и образе взаимосвязи федерального и региональных бюджетов. В унитарных государствах, в свою очередь, механизм субсидирования проектов совершается за счет центрального бюджета, примером такого государства является Швеция, в государствах с федеративным характером административно-территориального управления субсидирование в значительном большинстве случаев осуществляется по средствам выделения субсидий из финансов федерального бюджета, которые нацелены на содействие эфирному вещанию и культурным событиям, проводимым за рубежом.

Разбор практик стран Европы в субсидировании проектов культурного сектора продемонстрировал, что за счет финансов государства субсидирование в большинстве своем осуществляется под видами:

- прямого финансирования (субсидии, гранты);
- трансфертов субнациональным/региональным бюджетам;
- ГЧП и прочее

Первый упомянутый вид субсидирования присущ унитарным государствам, несмотря на это, большое количество стран Европы пытаются сводить к минимуму упомянутый вид поддержки учреждений сферы культуры, применяя прямое финансирование для финансирования национальных музеев, библиотек, различных архивов и национального эфирного вещания.

Субсидирование культурного сектора через трансферты субнациональным бюджетам в основном производится в форме общего или целевого трансферта. Общий трансферт по сути своей повышает бюджетную прибыль реципиента, в добавок не возлагает условия израсходования. Целевые трансферты, в свою очередь, выделяются на субсидирование конкретных статей расходов.

Схема государственного частного партнерства при субсидировании учреждений, осуществляющих работу в сфере культуры, подразумевает аттракцию как финансов из бюджета государства, так и финансов от частных источников (т.е. инвесторов и корпораций). Упомянутый вид субсидирования понимается как наиболее выгодный с точки зрения минимизации финансовых потерь государства в финансировании в культурный сектор, в связи с чем эта форма субсидирования набирает все большую популярность в странах Европы. Таким образом, в 1987 году во Франции был внедрен проект субсидирования по схеме ГЧП, где соотношение средств государства и спонсора 5:1 соответственно. Необходимо отметить, что финансы из бюджета направляются в случае аккумуляции нужной суммы от частных инвесторов. В Англии в 1984 году был развит механизм мотивирования спонсорства в культурный сектор со стороны корпораций в форме ГЧП: для первого проекта соотношение составило 1:1, а для последующих по соотношению 1:3. Также, были

предусмотрены самые минимальные взносы для частных инвесторов и максимальные для стороны государства.

С целью мотивирования работы учреждений сферы культуры обычно применяются особые налоговые режимы, в основном льготы. Стоит отметить, что в Ирландии более 30 лет назад сотрудников сферы культуры освободили от выплат подоходного налога. Во Франции аналогичные преференции предусмотрены только для скульпторов и художников. В Италии, в свою очередь, были внедрены условия выплаты налогов исходя из доходов сотрудников данной сферы, данная льгота подразумевает опцию налогообложения: сотрудники творчества имеют возможность декларирования своей прибыли в форме трудовых или предпринимательских доходов. К трудовым доходам работников творчества имеется льгота с налогооблагаемой базы в 21%, для оставшихся работников сферы культуры аналогичная скидка составляет 16%.

Государственная политика в сфере налогообложения стран Европы подразумевает льготы как для сотрудников, так и для организаций, осуществляющих работу в сфере культуры в целом. Тем самым, согласно закона такие учреждения осуществляют деятельность по пониженной ставке по налогу НДС и налогу на прибыль. В придачу к этому, многие учреждения совершенно освобождены от выплаты вышеизложенных налогов [11].

В настоящее время по всей Японии доступно более 1800 театров для художественных представлений; более 92% из них были созданы органами местного самоуправления [12]. Публичные театры изначально строились как места сбора местных жителей, в то время как в крупных городах несколько частных площадок представляли коммерческие театральные представления. Однако из-за растущего спроса на качество жизни все больше создается культурная инфраструктура, включая театры, а строительство театров ускорилось за счет финансирования с использованием местных облигаций, которые были отменены в начале 21 века.

XXI век характеризуется увеличением количества посетителей культурных мероприятий и общей суммы, потраченной посетителями, а также принятием нормативно-правовой базы. В то же время продолжалось множественное финансирование за счет появления различных спонсоров. В то же время в условиях финансовых ограничений государственная поддержка сокращается и требуется более эффективное управление. В связи с этой необходимостью продолжается квазиприватизация объектов культуры общего пользования. На национальном уровне все бывшие национальные музеи и театры были преобразованы в «самостоятельные административные органы» в 2001 году [2]. В прошлом общественные учреждения, включая театры, созданные местными органами власти, находились в ведении только правительств или общественных организаций. Но в связи с послаблением Закона о местной автономии не только общественные организации, но и некоммерческие организации (НКО) и даже частные компании теперь имеют право управлять государственными объектами.

В ноябре 2001 года был принят Основной закон о содействии культуре и искусству, который был предложен Национальному парламенту членами Палаты представителей, в качестве основного закона о содействии культуре и искусству. Целью этого закона является содействие осуществлению полноценной жизни японского народа путем всестороннего осуществления мер, касающихся развития культуры и искусства, с фундаментальной политикой поощрения самостоятельной деятельности людей, занимающихся культурой [13].

Основная политика поощрения культуры и искусства (далее «Основная политика») была сформулирована японским правительством для обеспечения всестороннего продвижения мер по содействию культуре и искусству в соответствии с Основным законом о содействии культуре и искусства.

Агентство по делам культуры стремится продвигать культуру и искусство на основе Первой базовой политики (утвержденной Кабинетом министров в декабре 2002 года), Второй базовой политики (утвержденной Кабинетом министров в феврале 2007 года) и

Третьей базовой политики (утверждена Кабинетом Министров 8 февраля 2011 года). В марте 2014 года в Совете по делам культуры были проведены консультации по поводу (4-й) основной политики продвижения культуры и искусства» [13].

Многие корпорации занимаются популяризацией искусства и культуры в частном секторе, признавая, что культурные аспекты имеют важное значение для экономического развития. Кроме того, растущее значение КСО (корпоративной социальной ответственности) и осознание социального вклада стимулируют это движение. Корпорации реализуют культурные проекты по собственной инициативе, финансируя деятельность в области искусства и культуры, а также оказывая поддержку, используя персонал, продукты или другие ресурсы корпоративного бизнеса. В частности, стремясь оживить местное сообщество и развивать местные города, относительно небольшие и местные корпорации в последние годы развили меценатство и играют важную роль в продвижении культуры в каждом регионе.

Эволюция государственного и частного финансирования организаций искусства и культуры в Великобритании, Австралии и Канаде.

Инвестиции в культурные и творческие секторы важны из-за прямых и косвенных выгод, которые они приносят экономике и обществу. Государственные расходы на культуру способствовали развитию культуры как «достойного блага», подобно образованию и здравоохранению. Однако с растущим пониманием той роли, которую культура и творчество могут играть в экономическом развитии, появился более диверсифицированный подход к финансированию культурных и творческих секторов, с большим упором на экономическую отдачу от государственных расходов и более заметную роль частных инвесторов. Следовательно, сложилась более сложная экосистема финансовой поддержки, включающая государственное, частное и благотворительное финансирование и инвестиции.

В Великобритании один из самых низких показателей государственных расходов на культурные услуги среди стран ОЭСР. Однако этот дефицит, по-видимому, компенсируется крупными инвестициями из частного сектора. Исследование Arts & Business Survey, проведенное в Соединенном Королевстве в 2018 году, показывает общий переход от государственного финансирования к заработанным доходам в качестве источника дохода для организаций искусства и культуры в Великобритании. В то время как в 2009–2010 годах 38% доходов британских культурных организаций были получены от продажи билетов, продаж и прочего, к 2017–2018 годам этот показатель вырос до 52%. Между тем, государственное финансирование, в том числе от государственных ведомств, Художественного совета и национальных лотерейных фондов, составлявшее 47% от общего объема в 2009–2010 годах, сократилось до 33% в 2017–2018 годах [17].

91% культурных организаций получили частные инвестиции в той или иной форме, что делает их наиболее распространенным источником дохода в этом секторе в Великобритании. В 2017–2018 годах частное финансирование составляло около 15% доходов культурных организаций. Крупнейшим источником частного финансирования были индивидуальные пожертвования, составившие 43% частного финансирования, еще 38% поступили от фондов и 18% от инвестиций в бизнес. В частности, изобразительное искусство, музеи, музыка и театр получили наибольшую поддержку от частных инвестиций. Объединение искусства, танца и литературы было менее привлекательным для частных инвестиций. Неудивительно, что более крупным организациям удается достичь более высокой доли заработанного дохода, в то время как более мелкие организации значительно больше зависят от государственного финансирования и частных инвестиций [17].

Также было показано, что в Австралии растет поддержка искусства частным сектором. Согласно документу «Поддержка искусства частным сектором в Австралии», который является продуктом сотрудничества между Бюро коммуникаций и исследований в области искусства и Creative Partnerships Australia, общая поддержка искусства частным сектором в Австралии выросла за 6 лет с 221,1 млн австралийских долларов в 2009–2010

годах до 268,5–279,8 млн австралийских долларов в 2015–2016 годах. Однако COVID-19 оказал значительное влияние на предложения частного финансирования в Австралии. Недавние данные Creative Partnerships Australia показывают, что частное финансирование искусства сократилось на 11% в период с 2018 по 2020 год, в то время как пожертвования и денежное спонсорство фактически увеличились за этот период [17].

В Канаде частная поддержка искусства осуществляется по «смешанной» или «сбалансированной» модели. Это означает, что некоммерческие художественные организации полагаются на сочетание государственных, частных и заработанных доходов. Например, в 2020 году некоммерческие компании исполнительского искусства в Канаде получили около 42% доходов от государственного сектора и 27% от частного сектора, а остальные доходы поступили от продаж и лицензирования [17].

Определенный в процессе анализа тенденций развития субсидирования учреждений и объектов культуры и исследование опыта поддержки сферы культуры разных стран мира позволяет сделать вывод о том, что структура механизмов, видов и способов субсидирования и содействия деятельности объектов культурного сектора в корне отличается, так как на ее формирование влияет ряд факторов, таких как: внутренняя национальная структура межбюджетных коммуникаций и приоритетных сфер культуры, общая политика в сфере субсидирования объектов культуры а также законодательная база регулирующая данную сферу. Тем не менее, абсолютно все экономически развитые государства признают культурный сектор как крайне важную отрасль экономики, совершенствование которого является приоритетным руслом стратегического развития государства.

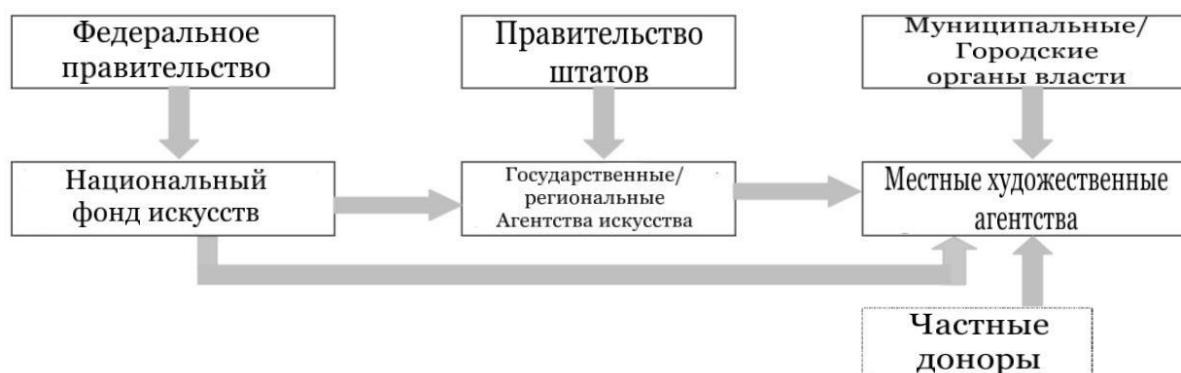
США Проектный подход.

В Соединенных Штатах Америки прямую государственную поддержку искусства можно охарактеризовать как «подход третьей стороны», который доминирует в американской политике в целом. «Третьей стороной» в отношении искусства, то есть независимым федеральным агентством, ответственным за общественную культурную поддержку, является Национальный фонд искусств (НФИ). Наряду с другими государственными и местными агентствами по искусству эта организация предоставляет прямые государственные гранты. Дополнительные государственные субсидии на искусство и культуру предоставляются непосредственно некоторыми другими федеральными агентствами и законодательными органами или косвенно за счет налоговых льгот и институциональных структур [14].

НФИ, созданный в 1965 году, управляется знатоками искусства и претендует на политическую независимость. Чтобы получить грант от Национального фонда искусств, учреждения искусства должны подать заявку, защитить и быть признаны экспертной комиссией, Национальным советом по искусству и председателем Национального фонда. Проекты могут поддерживаться агентством только частично и должны доказать, что они получают остальную часть своих финансовых потребностей из других источников. Таким образом, в 2022 финансовом году Национальный фонд искусств выделил 1498 грантов на общую сумму почти 33,2 миллиона долларов [15].

Национальный фонд искусств тесно связан с государственными и региональными учреждениями, поскольку должен отдавать им 40 % своих средств. Агентства финансируются правительством штата (90 % их годового финансирования) и НФИ (10 % их годового финансирования) и имеют в своем распоряжении годовое финансирование в размере 360,4 миллиона долларов.

Рисунок 3. Государственная система поддержки искусства в Соединенных Штатах Америки [14]

Третий уровень государственной поддержки в США занимают местные агентства, которые финансируются за счет муниципалитетов, государственных агентств, частных пожертвований и НФА, что можно заметить с Рисунка 3. По оценкам, количество местных художественных агентств достигает 4000, из которых около 35% находятся в публичном ведении. Из-за разнообразия местных художественных агентств сложно собрать данные об их расходах. «Американцы за искусство», представляющие местные художественные агентства, оценили расходы в 778 миллионов долларов в 2018 году.

Некоторые другие федеральные агентства прямо или косвенно действуют в некоммерческом секторе искусства. Эти организации обычно создаются для финансирования одного определенного сегмента искусства и культуры. Кроме того, армия США имеет давнюю традицию поддержки искусства. Здесь не только выступают военные оркестры (с годовым бюджетом более 100 миллионов долларов), но и предлагается широкая культурная программа для личного состава и членов их семей, особенно во время войны. Следует также упомянуть коллекцию армейского искусства, насчитывающую более 100 000 произведений. Законодательные ассигнования, которые называются дальнейшей прямой поддержкой, обычно вписываются законодателями в законопроект о государственных расходах, чтобы обеспечить финансовую субсидию определенному проекту или учреждению. Эти ассигнования возможны на уровне штатов и на федеральном уровне управления.

В целом государственные субсидии (федеральные, местные и государственные) составляют примерно 13 % от общего объема пожертвований некоммерческих художественных организаций. 43 % поступают от частных лиц и институциональных доноров (корпораций и фондов), а 44 % доходов покрываются заработанным доходом, то есть кассовыми сборами, подписками и т. д. [16].

Сравнительный анализ субсидирования социально-культурной сферы США и РК

После изучения социально-культурной сферы и мер государственной поддержки США, становится очевидна разница в подходах в вопросах субсидирования нашей страны и Америки, в принципах организации рабочего процесса и моделях субсидий. Главным фактором отличия является то, что государственная поддержка театрального искусства в США осуществляется не напрямую, а более косвенно: государство помогает культурной сфере, создавая благоприятные условия для инвесторов и самих социально-культурных объектов. Следует отметить, что в организации процесса поддержки социально-культурной сферы в США есть свои преимущества и недостатки. Учитывая опыт данной страны, представляется возможным создание новой модели государственной поддержки культуры и искусства, которая бы включала преимущественно позитивные наработки этой сферы и могла бы быть применена на практике в нашей стране.

В Казахстане всегда присутствовала значительная государственная поддержка сферы культуры. Бюджетное субсидирование выступало гарантом сохранения и развития историко-культурного наследия страны.

Противоположной казахстанской в США в значительной степени преобладает система, при которой государство не вмешивается в культурную деятельность, а лишь создает благоприятные условия развития для инвесторов и меценатов.

Культурный сектор (особенно в театральном искусстве) независим от государства. Значительную роль играют общественные культурные организации. Это связано с тем, что государственные органы, в том числе учредители, законодательно ограничены в своих действиях относительно творческой деятельности театров. В США активно развит механизм благотворительной деятельности, которая поддерживает некоммерческие театральные организации. В Америке организации, занимающиеся культурным продвижением, имеют статус коммерческих или некоммерческих, в зависимости от целей организации. В основном коммерческий тип организаций сконцентрирован на Бродвее - центр театральной сферы США.

Бродвейские театры являются ведущими театрами страны по кассовым сборам и посещаемости. Они арендуются антрепренерами для показа отдельных пьес. Если после премьеры постановка не стала популярной постановку закрывают, актеры остаются без работы и денег.

Все бродвейские театры находятся в условиях рыночной экономики, в следствии чего, развивается креативная культура (индустрия), риск того что твой спектакль будет неинтересен, высок. Поэтому актеры театра дабы не остаться без средств к существованию проявляют креативность.

В нашей стране все участники культурной сферы смотрят на государство, и как очевидно проявляют пассивность. Здесь напрашивается вывод что субсидирование культурной сферы тормозит ее развитию и проявлению креативности.

Финансирование социально-культурной сферы в США осуществляется за счет следующих средств:

Собственные доходы, полученные как результат собственной деятельности (выручка от продажи билетов, рекламы, взносов членов профессиональных ассоциаций и др.) — примерно 55% общего бюджета организации;

средства частных и корпоративных фондов, направленные на поддержку культуры, — примерно 25%;

доходы от инвестиций — 12%;

средства, полученные из государственного бюджета — 9% (зачастую меньше 9%).

Государство всегда выделяет значимость поддержки культуры. Для Правительства штатов проведение политики в области культуры является приоритетным, в связи с этим используются финансовые рычаги в виде грантов, а не в виде субсидий. Различие между грантом и субсидий заключается в том, что грант предоставляется на конкурсной основе в виде проектной деятельности, а субсидии выделяются на поддержание текущей деятельности согласно уставу.

В 2021 году бюджет выделенных денежных средств на развитие культуры было выделено 162 250 000 долларов. Согласно открытых источников информации на 2021 год население США составляло 331 893 745 человек. Отсюда можно сделать вывод, что на душу населения в штатах выделяется 0,48 доллара.

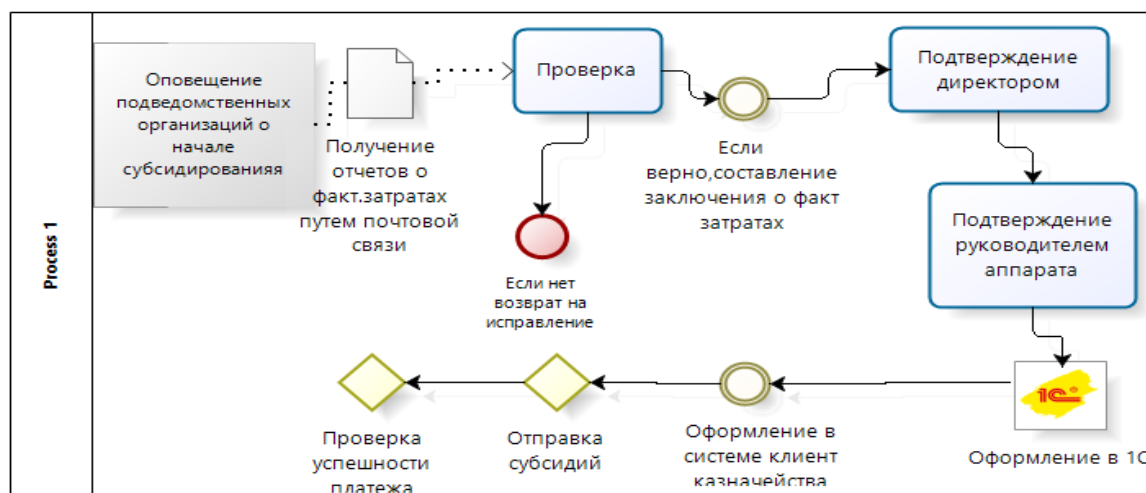
В 2021 году в нашей стране организациям культурного сектора было выделено 13 365 797 000 тенге, что в эквиваленте 29 262 795 долл. Наших соотечественников в 2021 году насчитывалось 19 000 987 человек. Здесь же получается, что из бюджета на душу населения выделяется 1,5 доллара. Что в 3,2 раза больше в аналогичный период в США. Учитывая в 2021 году некоммерческие культурные организации внесли вклад в развитие экономики США 140 млрд. долл.

Национальный фонд поддержки искусств, целью которого является финансирование творческих проектов. Творческие проекты помогают создавать узнаваемый бренд штата и создает новые рабочие места. Ниже на рисунке изображен процесс рассмотрения гранта.

Рисунок 4.. Жизненный цикл заявки

На рисунке 5 изображен процесс субсидирования, не учитывая плановую работу, которая занимает огромное количество времени.

Сравнительная Таблица 1. Действующая система субсидирования Республики Казахстан и действующая система финансирования Соединенных Штатов Америки, в процентах % .

	Казахстан	США
Собственные доходы	2 – 13%	55 %
Средства частных и корпоративных фондов, благотворительность	0-0,1%	25%
Доходы от инвестиций	0	12%
Средства из государственного бюджета/ НФИ	88-98%	Не более 9%

Заключение

Предложения по корректировке и внесении изменений в действующий Приказ Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 16 ноября 2015 года № 354 «Об утверждении Правил выплаты субсидий государственным театрам, концертным организациям, культурно-досуговым организациям, музеям и циркам»

Изменение механизма сметного финансирования. Уход от сметного финансирования. Каждой организации выставить не точный процент субсидирования, а плавающий процент.

Таблица 2. Действующее приложение к Приказу

№ /п	Размер субсидий из республиканского бюджета (в процентах %)	Наименование организаций
1	2	3
1.	92%	НАО «Государственный театр оперы и балета «Астана Опера»
2.	90%	РГКП «Казахский национальный театр оперы и балета имени Абая»
3.	90%	РГКП «Казахский национальный театр драмы имени Мухтара Ауэзова»
4.	85%	РГКП «Национальный русский театр драмы имени Михаила Лермонтова»

Предлагаемое приложение к Приказу

№ /п	Размер субсидий из республиканского бюджета (в процентах %)	Наименование организаций
1	2	3
1	от 70-до 80%	НАО «Государственный театр оперы и балета «Астана Опера»
2	от 80-до 90%	РГКП «Казахский национальный театр оперы и балета имени Абая»
3	от 70-90%	РГКП «Казахский национальный театр драмы имени Мухтара Ауэзова»
4	от 75-85%	РГКП «Национальный русский театр драмы имени Михаила Лермонтова»

Это позволит организации показывать свой реальный собственный доход от деятельности вовремя и без бюрократических задержек. Согласно проделанному мной анализу,

культурные объекты могли заработать намного больше, чем ранее заявленных сумм в плановой смете доходов и расходов. Т.е. заработал больше можешь покрыть большую сумму своих расходов, получаешь меньший процент субсидирования. Это в первую очередь приведет к экономии бюджетных средств.

2. Внедрение проектного подхода по опыту США. Современная система субсидирования в Казахстане не вариабельна. Анализируя статьи расходов театра (рисунок 1) можно предложить например, оставить основные статьи затрат (заработная плата, дополнительные выплаты, налоги, коммунальные услуги, содержание обслуживание зданий) и сделать их покрытие 100%, по мере достижения устойчивых темпов роста бюджета восстановить финансирование учреждений одной строкой затрат.

Прочие же расходы куда входят постановки гастроли, на основании обоснованной заявки, поданной организацией-получателем средств; это заявление должно быть предварительно рассмотрено и одобрено экспертным советом из числа сертифицированных согласно Национальному стандарту РК СТ РК ISO 21500-2014 сотрудников Комитета культуры Министерства культуры и спорта РК, под конкретный проект и поставить фиксированный процент субсидирования не более 50% от стоимости проекта, оставшуюся сумму необходимо будет покрывать из собственных доходов. Это приведет к стимулированию театра зарабатывать больше.

Ключевым же моментом рекомендаций является то что риски не стабильного развития той или иной культурной организации полностью отсутствуют, все основные расходы будут покрыты из бюджета, а если в интересах организации будет собственное развитие и экономический рост, творческие деятели начнут продвигать креативную культуру в нашей стране.

Согласно выводам исследования Института экономических исследований Казахстана «От Искусства до Big data, Что может предложить Казахстан в креативной экономике»: Креативные индустрии в Казахстане обладают очень высоким экономическим потенциалом. Они показывают более высокую производительность и доходность, более привлекательны как работодатели. Товары и услуги креативных индустрий Казахстана могут иметь высокий спрос за рубежом. [19]

Список литературы

- 1 Музычук В.Ю. Должно ли государство финансировать культуру // Доклад.- Институт экономики. – Москва, 2012.- С.47-52.
- 2 Atallah, Gamal. Subsidizing Innovation and Production. *Economía*. 42. 10.18800/economia.201902.002, 2019.
- 3 Шкодинский С.В, Ивлеева О.Е. Опыт развитых стран по финансированию сферы культуры // Государственный аудит №3-4, 2017, С. 182-187.
- 4 Yefremova, L. A. Foreign experience of financing culture and leisure services // Proceedings from the first annual international scientific- practical readings of Stavropol Institute of Cooperation (Branch of BUCEL)- Stavropol-2015.p. 53-56
- 5 Andrea Ellmeier (2003) Cultural entrepreneurialism: on the changing relationship between the arts, culture and employment, *International Journal of Cultural Policy*, 9:1, 3-16, DOI: 10.1080/1028663032000069158a
- 6 OECD. Reforming Kazakhstan: Progress, Challenges and Opportunities // OECD Publishing.- Paris – 2017. URL: <https://www.oecd.org/eurasia/countries/OECD-Eurasia-Reforming-Kazakhstan-EN.pdf>
- 7 Tobelem J. The arts and culture: a financial burden or a way out of the crisis? // ENCATEC JOURNAL OF CULTURAL MANAGEMENT AND POLICY.- France, 2012.- Volume 3, Issue 1.
- 8 DIRECTORATE GENERAL FOR INTERNAL POLICIES. ENCOURAGING PRIVATE INVESTMENT IN THE CULTURAL SECTOR // European Parliament.- 2011. URL:

https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2011/460057/IPOL-CULT_ET%282011%29460057_EN.pdf

9 Lazareva, G.I., Efremova, L. A., Rusetskaya, E. A., Ulibina, L.K., & Okorokova, O.A. The Role of Culture in the Development of Society and the Opportunities to Finance It in Russia // Journal of History Culture and Art Research, 7(2), 2018. С. 72-86

10 Federal target programme "Russian Culture (2012- 2018)"//Approved by the decree of the government of the Russian Federation No.186 on 3.03.2012. Available at: <http://docs.cntd.ru/document/902335243> (Accessed 20.10.2021).

11 Лукашова А.С. Европейский опыт финансирования организаций // Electronic scientific journal "Vector of economy", ISSN 2500-3666, №7, 2019.

12. Emiko K., Miyako S., Kiyoshi T., New Systems for Theater Management in Japan: Problems and Prospects, Journal of cultural management and policy, Vol.2 2012. – С. 30-43.

13. Policy of Cultural Affairs in Japan, Commissioner's Secretariat Agency for Cultural Affairs // Chiyoda Ward, Tokyo, 2016.

14. John W. O. Handbook of Cultural Economics, Third Edition // Economics 2020. – С. 494-502.

15. National Endowment for the Arts Announces Over \$33 Million in Project Funding to Arts Organizations Nationwide //National Endowment for the Arts . – Washington, DC – 2022. URL:

<https://www.arts.gov/news/press-releases/2022/national-endowment-arts-announces-over-33-million-project-funding-arts-organizations-nationwide#:~:text=Washington%2C%20DC%E2%80%94The%20National%20Endowment,awards%20totaling%20nearly%20%2433.2%20million> Дата обращения: 24.03.2023 г.

16. Grant Management: A Nonprofit's Complete Guide// Jitasa Group. – Washington, DC – 2022. URL: https://www.jitasagroup.com/jitasa_nonprofit_blog/grant-management/ Дата обращения: 24.03.2023 г.

17. Public and private funding for cultural and creative sectors // The Culture FIX © OECD 2022. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/the-culture-fix_29f05369-en Дата обращения: 24.03.2023 г.

18. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан// Приказ Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 16 ноября 2015 года № 354. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 29 декабря 2015 года № 12608.© URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012608>. Дата обращения: 17.03.2023 г.

19. Информационный ресурс Института экономических исследований РК // исследования Института экономических исследований Казахстана «От Искусства до Big data, Что может предложить Казахстан в креативной экономике».© URL: https://economy.kz/ru/Novosti_instituta/id=4183/arch=2019_12. Дата обращения: 01.04.2023г.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ И ЭТИКИ НА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ

Алиакпаров Д.Ж., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Снижение коррупционных рисков в деятельности контролирующих государственных органов

Аннотация. Коррупция – является трудноизлечимой болезнью современного мирового сообщества. Согласно оценкам Всемирного банка, ежегодно в мире расточительно расходуется один триллион долларов или более 2% от мирового ВВП. Коррупция приводит к уменьшению богатства стран и снижению уровня жизни, и наша страна не исключение. Коррупция оказывает на нас воздействие, даже если мы не сталкиваемся с ней напрямую. Коррупционные риски возникают там, где государственный служащий вступает контакт с гражданином, предпринимателем при регулировании общественных отношений. В данной статье рассмотрены вопросы снижения коррупционных рисков в деятельности контролирующих государственных органов, а также предложены превентивные меры по их снижению.

Ключевые слова: Коррупционные риски, противодействие коррупции, регулирование сферы предпринимательства, регуляторные акты, цифровизация бизнес-процессов государственных органов.

Введение.

Глава государства определил противодействие коррупции в качестве одного из основных приоритетов государственной политики Казахстана. Антикоррупционная политика в Республике Казахстан постоянно совершенствуется по мере развития гражданского общества и системы государственного управления. Несмотря на принимаемые меры по противодействию коррупции все еще сохраняются коррупционные риски, не позволяющие обеспечить существенное снижение коррупционной преступности в Казахстане.

Глава государства в своем послании от 16 марта 2022 года «Новый Казахстан: Путь обновления и модернизации» озвучил о том, что необходимо решительно противостоять невежеству и архаике, радикализму и иждивенчеству, культу потребления и коррупции [1].

Глава Антикоррупционной службы в своем докладе, озвученном в научно-практической конференции в декабре 2022 года отметил, что новая концепция антикоррупционной политики на 2022-2026 годы основана на следующих 3-х основных векторах: человек не должен хотеть быть коррумпированным, не должен иметь возможности быть коррумпированным и должен бояться быть коррумпированным [2].

Необходимо отметить, что с принятием новой антикоррупционной концепции увеличилось количество проводимых превентивных мер по устранению предпосылок коррупции.

Как отмечено в Национальном докладе о противодействии коррупции за 2021 год, наиболее подвержены рискам финансово-хозяйственная деятельность государственных органов, регуляторные и контрольные функции, кадровые процессы, государственные услуги, контрольно-надзорные функции, регулирование конфликта интересов и процессуальная практика [3, с.18].

Выработка эффективных инструментов противодействия коррупции в деятельности контролирующих государственных органов невозможна без качественного выявления причин и условий, способствующих возникновению коррупционных рисков. Целью настоящей статьи определение факторов, способствующих возникновению коррупционных

рисков в деятельности контролирующих государственных органов и выработка инструментов по снижению коррупционных рисков.

Материалы и методы. В данной работе были использованы официальные статистические данные и выводы проведенных исследований в сфере противодействия коррупции в Казахстане.

Основная часть.

В целях последовательной и комплексной реализации антикоррупционной политики 2 февраля 2022 года Указом Главы государства утверждена Концепция антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022-2026 годы и план действий по ее реализации. Концептуальной особенностью новой антикоррупционной политики является системное устранению предпосылок коррупции и коренное изменение общественного сознания.

Высокая доля взяточничества в структуре коррупционной преступности свидетельствует о необходимости развития системных превентивных мер при личном контакте государственного служащего и субъекта бизнеса, гражданина.

Для формирования эффективных инструментов противодействия коррупции при осуществлении государственного контроля необходимо прежде всего определить основные факторы, способствующие ее проявлениям в современных условиях. На мой взгляд следующие причины и условия, способствуют возникновению коррупционных рисков в деятельности контролирующих органов:

1. Недостаточный уровень заработной платы государственных служащих и недостаточность социального пакета, мер государственной поддержки.

2. Согласно Национальному докладу о противодействии коррупции за 2021 год по итогам антикоррупционной экспертизы нормативных правовых актов «...в нормах распространены факторы широких дискреционных полномочий, ненадлежащего определения функций и ответственности госслужащих, отсутствие четкой ответственности за нарушения». Наличие дискреционных норм в законодательстве, регулирующего деятельность субъектов бизнеса, способствует принятию решений государственными служащими по своему усмотрению [3, с.19].

3. Недостаточная автоматизация и цифровизация бизнес-процессов контролирующих органов. Система управления рисками контролирующих государственных органов допускает возможность человеческого фактора при планировании контрольных мероприятий. Т.е. выявленные факты нарушений в действиях подконтрольных субъектов фиксируются и учитываются ручным способом, что способствует появлению коррупционных рисков при выборе того или иного подконтрольного субъекта.

4. Невысокий уровень правовой грамотности и незнание своих прав и законов представителями бизнеса 43 % опрошенных субъектов бизнеса отметили как основную причину коррупции по итогам социологического исследования, проведенного в 2021 году по заказу офиса Бизнес-омбудсмена. Данные факторы способствует к умышленному злоупотреблению государственными служащими должностными полномочиями [4].

Заключение.

Государственный контроль является важным звеном системы обеспечения безопасности населения, технологических процессов для жизни и здоровья людей, защиты их имущества, безопасности для окружающей среды, национальной безопасности Республики Казахстан. Однако проявления коррупции в деятельности контролирующих органов существенно снижает эффективность данной работы.

Эффективное противодействие коррупции невозможно без активного вовлечения в нее всех государственных органов, квазигосударственного сектора, неправительственных организаций, бизнес сообщества и гражданского общества. Основной задачей в данной работе является пробуждение в сердцах каждого из нас чувства патриотизма и мотивации к активной деятельности по устранению возможности возникновения причин коррупции.

Учитывая вышеизложенные причины и условия, способствующих коррупции, рекомендуется принять следующие основные меры:

1. Повышение заработной платы государственным служащим, достаточной для беспристрастного выполнения должностных обязанностей. С другой стороны, это способствует постепенному повышению уровня квалификации и в долгосрочной перспективе имеет позитивный эффект.

2. Увеличение социального пакета административным государственным служащим, а именно выделение жилищных выплат или погашение ипотеки по примеру правоохранительных органов.

3. Независимая антикоррупционная экспертиза всех действующих нормативных правовых актов, регулирующих деятельность субъектов предпринимательства на наличие дискреционных норм. Двойное толкование нормативных правовых актов не должно предоставлять сотруднику государственного органа дискреционные полномочия в отношении субъектов контроля.

4. Повсеместная автоматизация и цифровизация бизнес-процессов контролирующих органов и деятельности подконтрольных субъектов. Оцифровка деятельности подконтрольных субъектов, интегрированных с автоматизированной системой контролирующих органов позволит осуществлять мониторинг деятельности подконтрольных субъектов в режиме реального времени и автоматический учет в онлайн системе. В этих целях следует разработать информационную систему, которая будет работать на основе системы управления рисками и исключать возможность внесения изменений и вмешательства со стороны сотрудников государственного органа. Логически выстроенная система автоматически будет отбирать субъекты контроля для плановых контрольных мероприятий.

5. Обязательное использование планшетных устройств при проведении проверок подконтрольных субъектов и возбуждении дел об административных правонарушениях, интегрированных с системой государственного органа по правовой статистике и специальных учетов ГП РК и ведомственных систем, а также обеспечивающих автоматическую отправку внесенных сведений и данных в единую базу.

6. Принятие комплексной программы, направленной на повышение правовой грамотности и антикоррупционной культуры у граждан и представителей бизнеса совместно с неправительственными организациями (к примеру, НПП «Атамекен» и Федерация профсоюзов РК и др.). Акцент в данной работе необходимо сделать на знание основ законодательства в сфере противодействия коррупции, этическое воспитание и добропорядочность.

7. Внесение поправок в Предпринимательский кодекс РК в части участия во внеплановых проверках на основании жалоб непосредственных авторов обращений. Данные меры повысят объективность и прозрачность принимаемых государственным органом решений при рассмотрении жалоб и обращений, а также повысит ответственность государственных служащих за принимаемые решения.

8. Передача несвойственных функций контролирующих органов в конкурентную среду, т.е. саморегулируемые организации. Данные меры будут способствовать к снижению коррупции и росту конкуренции.

9. Внедрение проверки на добропорядочность (integrity check) в отношении сотрудников административных контролирующих органов, наиболее подверженных коррупционным рискам по опыту таких стран, как США, Великобритании, Австралии и др. В проверке будет оцениваться реакция сотрудника на смоделированную неправомерную ситуацию, т.е. устойчивость к коррупционным проявлениям и склонность к нарушениям. В случае выявления отрицательных результатов в отношении сотрудников должны применяться соответствующие меры. Указанные меры приведут к снижению коррупционных правонарушений.

Эффективное противодействие коррупции невозможно без активного вовлечения в нее всех государственных органов, квазигосударственного сектора, неправительственных организаций, бизнес сообщества и гражданского общества. Основной задачей в данной работе является пробуждение в сердцах каждого из нас чувства патриотизма и мотивации к активной деятельности по устранению возможности возникновения причин коррупции. Большинство ученых в области государственного управления отмечают о невозможности достижения успехов в противодействии коррупции если не будет широкой поддержки общества.

Предлагаемые в настоящей статье превентивные меры будут способствовать снижению коррупционных рисков в деятельности контролирующих государственных органов.

Список литературы:

1. Токаев К.К. «Новый Казахстан: Путь обновления и модернизации» Послание Президента РК народу Казахстана от 16 марта 2022 года. - https://adilet.zan.kz/rus/docs/K22002022_1;
2. Доклад Председателя Агентства РК по противодействию коррупции О. Бектенова в научно-практической конференции на тему «Международные стандарты и меры предотвращения коррупции», 2022, с.5 - <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption>;
3. Национальный доклад о противодействии коррупции за 2021 год, 2022, 41с. - <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption>;
4. Специальный обзор по коррупции 2021 исследования по изучению вовлеченности бизнеса в коррупцию при взаимодействии с государственными органами Общественного фонда «Центр социальных и политических исследований «Стратегия», 2021, с.4 - <https://atameken.kz>.

Джунусова Д.А. Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Экономикалық қылмыстарға қарсы іс-қимылдың экономикалық шараларының тиімділігін арттыру

Аңдатпа. «Экономикалық қылмыстарға қарсы іс-қимылдың экономикалық шараларының тиімділігін арттыру» тақырыбы қазіргі таңда өте өзекті тақырып болып табылады. Мемлекет тарапынан жасалған жеңілдіктерге қарамастан, салық төлеушілер салық төлеуден жалтарудың түрлі схемаларымен жұмыс жасауда. Осы мақалада бұл мәселеге толығырақ тоқталамыз.

Түйін сөздер: жалған кәсіпкерлік, салық төлеушілер, ұсынылған шаралар.

Бүгінгі таңда экономикалық қылмыстардың саны тек өсіп келе жатқаны жасырын емес. Жыл сайынғы салық ставкаларының төмендеуіне және процедуралардың жеңілдетілуіне қарамастан, салық төлеуден жалтару мәселесі, өкінішке орай, әлі де өзекті болып қала береді. Әдетте, салық төлеуден жалтару салық жеңілдіктерін заңсыз пайдалану, салықтарды уақтылы төлемеу және кірістерді жасыру, салықтарды есептеу және төлеу үшін қажетті құжаттарды ұсынбау немесе уақтылы ұсынбау түрінде жүзеге асырылады.

Басқаша айтқанда, салық төлеуден жалтару салық төлеушілер өздерінің салық міндеттемелерін заңмен тікелей немесе жанама түрде тыйым салынған тәсілдермен төмендеткен кезде немесе салықтарды мүлдем төлемегенде немесе оларды дұрыс

төлемегенде орын алады. Жалған кәсіпкерлік – жосықсыз салық төлеушілер салық төлеуден жалтару үшін қолданатын кең таралған схемалардың бірі.

Мұндай компанияларды алдын ала анықтау мүмкін емес, өйткені олар заң талаптарына сәйкес тіркеледі. Ал мұндай кәсіпорындар, әдетте, бірнеше жыл қызмет еткеннен кейін анықталады. Жалған кәсіпорындар кредиттерді, оның ішінде нысаналы кредиттерді заңсыз алу үшін, оларға жалған шот-фактуралар мен басқа да бухгалтерлік құжаттарды ұсыну жолымен коммерциялық құрылымдарға салық төлеуден алыстату қызметтерін көрсету үшін және т.б. құрылады.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің 192-бабына сәйкес, жалған кәсіпкерлік – бұл жеке кәсіпкерлік субъектісін құру не басқа заңды тұлғалардың шешімдерін айқындау құқығын беретін акцияларын (қатысу үлестерін, пайларын) сатып алу, сол сияқты оларға кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру ниетінсіз басшылық ету, егер жасалған барлық мәмілелер құқыққа қайшы мақсаттарды көздесе және азаматқа ірі залал келтірсе, ұйым немесе мемлекет.

Бұдан басқа, егер қылмыстық іс бойынша жалған кәсіпорын құрған адам оның атынан бухгалтерлік және салықтық есепке алу қағидалары бойынша есепке алынбаған, ал тиісті құжаттарды ресімдемей белгісіз адамдардан сатып алынған тауарларды өткізгені анықталса, оның әрекеттері жалған кәсіпкерлік ретінде саралануға жатады.

Жалған кәсіпкерлік белгілері болған кезде салық қызметі органдары мұндай материалдарды құқық қорғау органдарына жібереді. Жалған кәсіпкерлік фактісі қылмыстық процесте дәлелденді.

Салық органдары, өз кезегінде, адам жалған кәсіпкерлік үшін кінәлі деп танылған, заңды күшіне енген сот үкімінің негізінде жалған кәсіпорындардың контрагенттеріне қатысты олардан бұрын есепке жатқызылған қосымша құнға салынатын салық (ҚҚС) сомаларын, сондай-ақ жалған кәсіпорындармен жасалған мәмілелер бойынша корпоративтік табыс салығы бойынша шегерімдерден шығыстарды алып тастау жөнінде заңды шаралар қабылдайды. Өйткені жалған кәсіпорынның шот-фактуралары соттың тиісті шешімінен кейін жалған болып саналады, ал бюджет алдында кінәлінің міндеттемелері орындалмайды. Нәтижесінде, бір жеке жалған кәсіпорын өзінің барлық контрагенттерін салық цикліне тартады.

Салық төлеушілерді жалған кәсіпорындар туралы хабардар ету мәселесіне келетін болсақ, салық заңнамасы Қаржы министрлігінің Салық комитетінің сайтында жалған кәсіпорындардың тізімін орналастыруды көздейді.

Қазіргі уақытта салық органдары салықтық әкімшілендіру процестерін оңтайландыруды жүргізуде. Бір ғана мысал келтірейік – камералдық бақылау. Бұл кезде салық төлеушіге анықталған бұзушылықтарды жою құқығы беріледі.

Салық кодексінің 94-96-баптарына сәйкес, камералдық бақылау нәтижелері бойынша бұзушылықтар анықталған жағдайда, бұзушылықтарды жою туралы хабарлама ресімделеді. Мұндай хабарламаны орындауды салық төлеуші (салық агенті) оны тапсырған (алған) күннен бастап отыз жұмыс күні ішінде жүзеге асырады. Егер салық төлеуші бұзушылықтарды жою туралы хабарламаны белгіленген мерзімде орындамаса, онда салық органы хабарламаны орындау мерзімі өткен күннен бастап бес жұмыс күні өткен соң Қазақстан Республикасы Салық кодексінің 118-бабына сәйкес, салық төлеушінің банктік шоттары бойынша шығыс операцияларын тоқтата тұруға құқылы. Бақылаудың бұл түрі ақпараттық жүйелерді қолдану арқылы тиімдірек болды.

Бүгінгі таңда ақпараттық жүйелер салық органдарына кәсіпкерліктің жосықсыз субъектілерін автоматты түрде анықтауға мүмкіндік береді деп айтуға болады. Ал салық қызметтері органдарының заңды талаптарына жауап бермейтін немесе оларды орындаудан әртүрлі тәсілдермен жалтаратын салық төлеушілер бойынша шаралар экономикалық тергеу органдарымен бірлесіп қабылданады.

ҚР соттары жалған кәсіпорындар деп таныған салық төлеушілердің өзара есеп айырысулары бойынша бұзушылықтарды дербес жоймаған кезде салық органы кезектен тыс салықтық тексеру жүргізу туралы ҚР Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитетінің шешімі негізінде құжаттамалық тексерулер, оның ішінде тексерілген кезең үшін кезектен тыс тексерулер жүргізуге құқылы. Бұдан басқа, жалған кәсіпорынның контрагентіне салықтық тексеру жүргізу кезінде әкімшілік айыппұл салынады, сондай-ақ қылмыстық жауаптылық туындауы мүмкін, өйткені салық қызметі органдары салықтық тексерулер жүргізу барысында анықталған қылмыс белгілері бар материалдарды экономикалық тергеу органдарына береді.

Салық есептілігінің (ТНК) қосымша ұсынылған нысандарын талдау кезінде салық төлеуші жалған кәсіпорынмен өзара есеп айырысуды алып тастағанда, шығыстар шегерімге жатқызылған және басқа салық төлеушіден ҚҚС есебіне қабылданған қосымша ТНК ұсынған кезде фактілер анықталатын жағдайлар орын алады.

Осылайша, салық төлеуші салық заңнамасын бұзушылықтарды жойған жоқ, тек жалған кәсіпорынмен өзара есеп айырысу бойынша шот-фактураларды ауыстырды. Мұндай жағдайларда салық органы тексеру тағайындайды, оның барысында құжаттардың түпнұсқалары алынып тасталады және материалдар қажетті сараптамалар жүргізу және процесік шешім қабылдау үшін экономикалық тергеу органдарына беріледі.

Айта кету керек, бүгінгі таңда салық органдары заңсыз кәсіпкерлік қызметті анықтау үшін барлық құралдармен жабдықталған. Кәсіпкерлікпен заңсыз айналысатындардың барлығын салық органдары мен экономикалық тергеу органдары анықтайды, дегенмен тіпті бұл шаралар, өкінішке орай, толық емес, өйткені қайғылы статистика экономикалық қылмыстың алдын алу және болдырмау үшін тиімді шараларды енгізу қажет етеді. Салық төлеуден жалтару жосықсыз салық төлеушілерге айыппұл санкцияларын қолдануға әкеп соғады. Ал ҚР Конституциясына сәйкес салық төлеу әрбір азаматтың борышы мен міндеті болып табылады [1].

Мемлекеттік кірістер комитетінің сайтында сот тәртібімен жалған кәсіпорындар деп танылған салық төлеушілермен күмәнді мәмілелер жасасудың алдын алу мақсатында аталған салық төлеушілердің тізімі ҚР ҚМ Салық комитетінің web-порталында орналастырылған www.kgd.gov.kz, онда сенімсіз салық төлеушілердің тізімі бар. Бұл тізім сот шешімінің негізінде басылады. ҚР Салық кодексінің 264-бабының 4-тармағына сәйкес, егер сот актісімен жеке кәсіпкерлік субъектісі жұмыстарды нақты орындамаған, қызметтер көрсетпеген, тауарды тиеп-жөнелткен деп танылса, құжаттар (шот-фактуралар және өзге де құжаттар) бойынша шығыстар шегерімге жатпайды. Заңды күшіне енген сот шешімі негізінде жарамсыз деп танылған мәміле бойынша шығыстар шегерілуге жатпайды.

Сондай-ақ, ҚР Салық кодексінің 403-бабына сәйкес, бұрын есепке жатқызылатын ҚҚС ретінде танылған ҚҚС мынадай жағдайларда: 1) шот – фактураны және өзге де құжатты жазып беру жөніндегі әрекетті сот жұмыстарды нақты орындамай, қызметтер көрсетпей, тауарларды тиеп-жөнелтпей жасаған жеке кәсіпкерлік субъектісі деп таныған мәміле бойынша және 2) заңды күшіне енген сот шешімі негізінде жарамсыз деп танылған мәміле бойынша [2].

«Экономикалық қылмыстарға қарсы іс-қимылдың экономикалық шараларының тиімділігін арттыру» мәселесі өте өзекті. Мемлекеттік кірістер органдарының заң саласында жұмыс істеп және Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 245-бабы мен 316-бабы бойынша қылмыстық істерге қатыса отырып, менде мемлекеттік органның өкілі ретінде осы тақырыпты таңдауға себеп болған бірқатар мәселелер пайда болды.

Сот талқылауларында аудиторлық тексерулердің қорытындыларын егжей-тегжейлі талдай отырып, біз пирамида ақпараттық жүйесінен берілген мәліметтер негізінде аудиторлық қорытындыларға тоқталдық. Салық төлеуші ұсынған ҚҚС бойынша салық есептілігін және ақпараттық жүйе (АЖ) мәліметтерін, сондай-ақ уәкілетті мемлекеттік органдардан, жергілікті атқарушы органдардан, уәкілетті тұлғалардан алынған мәліметтерді,

салық төлеушінің қызметі туралы басқа да құжаттар мен мәліметтерді зерделеу және талдау негізінде көрсетілетін қызметті беруші жүзеге асыратын бақылау нәтижелері Пирамида есебі болып табылады.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Салық кодексінің 30-бабына сәйкес, салық құпиясын салық төлеуші (салық агенті) туралы салық органы алған кез келген мәліметтер құрайтындықтан, бірнеше тармақтарда көрсетілген мәліметтерді қоспағанда, салық төлеушілердің толық есептерін көрсету мүмкін емес. Қайтаруға ұсынылған ҚҚС сомаларының дұрыстығы мәселелері бойынша;

Салықтардың және (немесе) бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдердің жекелеген түрлері бойынша міндеттемелерді орындау мәселелері бойынша;

Қайтаруға ұсынылған ҚҚС сомаларының дұрыстығын растау мәселелері бойынша тақырыптық тексеру;

Салықтарды және (немесе) бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді дұрыс есептеу және уақтылы төлеу мәселесі бойынша кешенді салықтық тексеру;

Камералдық кедендік тексеру;

Қайтаруға ұсынылған ҚҚС сомаларының дұрыстығы мәселелері бойынша;

Салықтардың және (немесе) бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдердің жекелеген түрлері бойынша міндеттемелерді орындау мәселелері бойынша;

Қайтаруға ұсынылған ҚҚС сомаларының дұрыстығын растау мәселелері бойынша тақырыптық тексеру;

Салықтарды және (немесе) бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді дұрыс есептеу және уақтылы төлеу мәселесі бойынша кешенді салықтық тексеру;

КТС, ҚҚС-ты есептеудің дұрыстығы және уақтылы төлеу мәселелері бойынша тақырыптық салықтық тексеру;

Камералдық кедендік тексеру;

Салық кодексінің 152-бабына сәйкес, қосылған құн салығының асып кету сомасының дұрыстығын растау бойынша тақырыптық тексерулер жүргізу ерекшеліктері көзделген.

ҰК-нің 152-бабы 11-тармағының мазмұнынан «Пирамида» талдамалық есебі салық төлеуші (салық агенті) ұсынған ҚҚС бойынша есептілікті және (немесе) ақпараттық жүйелер мәліметтерін зерделеу және талдау негізінде салық органдары жүзеге асыратын бақылау нәтижелері болып табылады.

ҰК 1-бабы 1-тармағының 75) тармақшасына сәйкес, электрондық шот-фактуралардың ақпараттық жүйесі – уәкілетті органның ақпараттық жүйесі. Ол арқылы электрондық нысанда жазылған шот-фактураларды қабылдау, өңдеу, тіркеу, сақтауға беру жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің бірінші орынбасары – Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2019 жылғы 22 сәуірдегі №370 бұйрығымен шот-фактуралардың ақпараттық жүйесінде электрондық нысанда шот-фактураны жазып беру Қағидалары және оның нысандары бекітілді [3].

ҰК-нің 152-бабы 212-тармағының 2-тармақшасына сәйкес, тексерілетін салық төлеушінің өнім берушілері бойынша тақырыптық тексеру аяқталған күні «Пирамида» есебін талдау нәтижелері бойынша бұзушылықтар анықталған сомалар шегінде ҚҚС асып кетуін қайтару жүргізілмейді.

Бұл ретте «Пирамида» Талдамалық есебінің нәтижелері бойынша анықталған бұзушылықтар жойылған жағдайда, қосылған құн салығының асып кету сомасын қайтарудың оңайлатылған тәртібін қолдануға құқығы бар салық төлеушілердің тікелей өнім берушілері ҰК-нің 152-бабы 212-тармағының көрсетілген ережелерін қолданбайды.

2018 жылғы 19 наурыздағы № 391 қағидалар Салық кодексінің 137-бабының 2-тармағына және 429-бабының 10-тармағына және «Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы» ҚРЗ 10-бабының 1-тармақшасына сәйкес әзірленді және ТБЖ қолдану арқылы ҚҚС асып кеткен соманы қайтару тәртібін белгілейді.

Көрсетілген Қағидалардың 52-тармағына сәйкес, тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді берушілерде «пирамида» есебінің нәтижелері бойынша салық заңнамасын бұзушылықтар анықталған кезде, ҚҚС асып кету сомасының дұрыстығын растау мынадай фактілерді ескере отырып, тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді берушілердің ҚҚС асып кету сомасына азайтылған талапта немесе салықтық өтініштерде көрсетілген сомалар шегінде жүргізіледі, бірақ олармен шектелмей:

1) Өнім берушідегі ҚҚС немесе электрондық шот-фактуралардың АЖ (бұдан әрі – ЭШФ) және МҚҚ-ның басқа да АЖ бойынша салық есептілігінде көрсетілген мәліметтер арасындағы сәйкессіздіктер;

2) өнім берушіде ҚҚС бойынша салық есептілігінде көрсетілген мәліметтер және немесе сатып алушының өзі сатып алған тауарлар, жұмыстар, көрсетілетін қызметтер бойынша шот-фактуралар тізілімінде көрсетілген мәліметтер арасындағы алшақтық.

Бұл ретте, Қазақстан Республикасы Салық кодексінің 31-бабына сәйкес атап көрсету керек.

Осы Қағидалардың 67-тармағында Салық кодексінің 152-бабының 12-тармағына сәйкес тақырыптық тексеру аяқталған күні олар бойынша сомалар шегінде ҚҚС асып кетуін қайтару жүргізілмейді деп көзделген:

1) өнім берушімен өзара есеп айырысулардың дұрыстығын растау бойынша қарсы тексерулер жүргізуге сұрау салуларға жауаптар алынбаған;

2) тексерілетін көрсетілетін қызметті алушының жеткізушілері бойынша «Пирамида» есебін талдау нәтижелері бойынша бұзушылықтар анықталды;

3) ҚҚС сомаларының дұрыстығы расталмаған;

4) қарсы тексеру жүргізу мүмкін болмауына байланысты ҚҚС сомаларының дұрыстығы расталмаса;

5) сондай-ақ Салық кодексінің 158-бабы 1-тармағының 10) тармақшасына, сәйкес салықтық тексеру аяқталғаннан кейін салық органының лауазымды адамы талаптары бұзылған Қазақстан Республикасы заңнамасының тиісті ережелерін көрсете отырып, анықталған бұзушылықтардың толық сипаттамасын көрсете отырып, салықтық тексеру актісін жасайтынын атап өту қажет.

Салық кодексінің 152-бабы 12-тармағы 2) тармақшасының нормасын ескере отырып, салықтық тексеру нәтижелері бойынша «Пирамида» талдамалық есебін талдау нәтижелері бойынша асып кету сомасын қайтаруға растау негізсіз болып табылады.

Сонымен қатар қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында қосарланған салық салуды болдырмау және Қазақстан Республикасы шет мемлекеттермен жасасқан табыс пен капиталға салынатын салықтарды төлеуден жалтаруға жол бермеу туралы 53 Конвенция қолданылады.

Қосарланған салық салуды жою Уағдаласушы Мемлекеттердің әрқайсысы салық төлеушіге тек бір рет уағдаласушы мемлекеттердің бірінде салық төлеу мүмкіндігін қамтамасыз ететін рәсім болып табылады.

Қазақстан Республикасы шет мемлекеттермен жасасқан табыс пен капиталға салынатын салықтарға қатысты қосарланған салық салуды болдырмау және салық салудан жалтаруға жол бермеу туралы конвенция:

Қылмыс себептерінің құқықтық кешені келесі құбылыстармен ұсынылған:

- заңнаманың тұрақсыздығы оның белгісіздігі;

- коммерциялық пара беру сияқты қылмыстардың өзекті түрлерінің қоғамдық қауіптілігін заңнамалық тұрғыдан бағаламау;

- құқық қорғау шараларының заңнамалық сипаттағы шараларынан құқық қолданудың алдын алу шараларынан басымдығы;

- сот орындаушылары институтының әлсіздігі.

Заңсыз лоббизм, мысалы, тұрақсыз саясаттың арқасында және әлеуметтік нормаларды күнделікті өмірге енгізудің арқасында пайда болады, бірақ оның қажеттіліктеріне назар

аудары отырып, ең мықтысы жеңіске жететін нарықты стихиялық реттеу. Экономикалық қылмысқа қарсы күрес бағдарламасын қарастырсақ.

Экономикалық қылмысқа қарсы іс-қимыл жөніндегі негізгі шаралар:

- Көрсетілген экономикалық қылмыс туралы ақпараттық қызмет, оған қарсы күрес нәтижелерінің қылмыстық әрекеттерінің типтік схемаларына қатысты деректер банкін жинау;

- Экономикалық қылмыс бойынша аналитикалық қызмет, оның дамуының қылмыстық болжамы. Осындай болжамдардың негізінде заң жобалары қабылдануда. Бұл ретте, қылмысқа қарсы қабылданып жатқан күрес шараларына ден қою қажет.

- Экономикалық қылмысты жүзеге асырудың ең тиімді стратегиясын анықтау. Бұл стратегия қылмыстық жауапкершілікке тарту шараларына қатысты қылмыстың себептері мен жағдайларына әсер ету арқылы алдын ала ойластырылған шаралардың басымдығын көздейді;

- Қылмыстың әртүрлі түрлеріне қатысты дұрыс емес көзқарас. Ұйымдасқан және кәсіби қылмыс ерекше орын алады.

Келесі аспектілерді де ажыратуға болады:

- Заңды экономикалық қызметтің басымдығын қамтамасыз ету;

- Қазақстанға барынша сәйкес келетін макроэкономикалық модельді енгізу. Бұл нарықтық экономиканың негізгі институттарында мемлекетті икемді қолдау тетіктері бар модельдер;

- Мемлекеттің кәсіпкерлік қызметтің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге көмегі;

- жұмыссыздықпен күресу;

- экономикалық қылмыс құрбандарына келтірілген мүлікті өтеу;

- халықтың аз қамтылған көздері үшін ең төменгі күнкөріс деңгейін қамтамасыз ету;

- экономиканы тұрақтандыру;

- құқық қорғау органдарын материалдық қамтамасыз ету болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Алматы қаласы бойынша Алмалы ауданының Мемлекеттік кірістер басқармасының заңды тұлғаларды әкімшілендіру бөлімінің бас маманы К.С. Миркоджаевтың мақаласы 2022 жыл;

2. «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 25 желтоқсандағы №120-VI Салық кодексі;

3. Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің бірінші орынбасары – Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің «Шот-фактуралардың ақпараттық жүйесінде электрондық нысанда шот-фактураны жазып беру Қағидалары және оның нысандарын бекіту туралы» 2019 жылғы 22 сәуірдегі №370 бұйрығы.

Дидарбеков Д.К. Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Сот актілерін орындаудың кейбір мәселелері. Шетелдік тәжірибемен салыстырмалы талдау

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасындағы сот актілерін орындаудың кейбір мәселелері көрсетілген. Сот қызметкерлері институтындағы олқылықтарды анықтау үшін соңғы 8 жылдағы статистикалық мәліметтер жинақталып, талдау жасалды. Сондай-ақ сот актілерін орындаудың шетелдік тәжірибесіне салыстырмалы талдау жасалды.

Сот актілерін орындау Қазақстан Республикасы сот жүйесінің құрамдас бөлігі, оның маңызды тетігі, сонымен қатар қазіргі азаматтық процестің шешуші кезеңі болып табылады. Қазіргі уақытта сот жүйесін сот актілерін орындаудың жақсы құрылған құрылымынсыз елестету мүмкін емес, өйткені дұрыс құрылған және тиімді механизм азаматтар мен заңды тұлғалардың құқықтарын, бостандықтарын, мүдделерін қорғаудың кепілі болып табылады.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы азаматтарының құқықтық қорғалу дәрежесі сот актілерінің қаншалықты тиімді және уақытылы орындалуына байланысты. Бұл фактордың билікті, сондай-ақ жалпы мемлекеттік билікке, оның ішінде сот жүйесіне деген халықтың сенімін қалыптастыруда тікелей маңызы бар.

Шығарылған, бірақ орындалмаған сот актісі тек формальды сот төрелігі болып табылады, сот төрелігін іс жүзінде орнату сот шешімі заңды күшіне енгеннен кейін ғана жүзеге асады.

Таңдалған тақырыптың өзектілігі сот актілерін уақытылы және сапалы орындауға кедергі келтіретін барлық себептерді жою бойынша Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі мен Жоғарғы Соты қабылдаған барлық шараларға қарамастан, осы бапта қарастырылған бірқатар себептер бойынша сот актілерінің 100% орындалуына қол жеткізу мүмкін емес.

Түйін сөздер: сот орындаушысы, шетелдік тәжірибе, талдау, атқарушылық құжаттар, құқық, атқарушылық құқық, атқарушылық іс жүргізу, сот актісі, құқықтық реттеу, сот төрелігі, шетелдік заңнама.

2011 жылы елде алғашқы жеке сот орындаушылары пайда болып, жұмыс істей бастады. Осы жылдар ішінде атқарушылық іс жүргізу саласында бірнеше рет заңнамалық өзгерістер енгізілді. Сонымен қатар, сот актілерін жеке орындау институтын дамыту тұжырымдамасы да өзгерді.

Жеке сот орындаушысы – жоғары заң білімі бар, уәкілетті орган (бұдан әрі-ЖСО) берген жеке сот орындаушысының қызметімен айналысу құқығына лицензиясы бар жеке тұлға. Жеке сот орындаушыларының қызметін бақылау саласындағы уәкілетті орган ҚР Әділет министрлігі басқаратын Әділет органдары болып табылады [1].

Сот орындаушыларының қызметін бақылау саласындағы уәкілетті органның ақпаратына сәйкес, жеке орындау саласында реформалар енгізілгенге дейін республика бойынша ЖСО саны 567 (бес жүз алпыс жеті) бірлікті құрады. ЖСО санын ұлғайтуға бағытталған іс-шаралар, өзгерістер мен өзге де іс-шаралар жүргізілгеннен кейін 2016 жылы бұл көрсеткіш 1 347 (бір мың үш жүз қырық жеті) бірлікке, 2017 жылы 1 461 (бір мың төрт жүз алпыс бір), 2018 жылы 1 511 (бір мың бес жүз он бір теңге) бірлікке жетті.

2020 жылдың басында республика бойынша жұмыс істеп тұрған ЖСО саны 2053 (екі мың елу үш) бірлікті құрады, бұл 2015 жылмен салыстырғанда 4 есе көп. Сонымен қатар, жұмыс істеп тұрған ЖСО-ның ең көп саны Алматы – 300 (үш жүз) және Нұр-Сұлтан – 234 (екі жүз отыз төрт) қалаларында екені байқалады [2]. Бұдан әрі статистиканы келтіре отырып, 2021 жылы ЖСО саны 2260 (екі мың екі жүз алпыс) адамды құрады, ал 2022 жылы олардың саны 2232 (екі мың екі жүз отыз екі) адамға жетті. ЖСО санының ұлғаюымен бір мезгілде ЖСО санын кезең-кезеңімен қысқарту бойынша жұмыс жүргізілуде. Қазіргі уақытта республикада сот орындаушыларының қызметін мемлекеттік қамтамасыз ету негізінде шамамен 310 (үш жүз он) МСО жүзеге асырады.

Осылайша, Әділет министрлігінің мәліметтеріне сәйкес, ЖСО санын ұлғайту, сондай-ақ МСО штат бірліктерін қысқарту республика бюджетіне жыл сайын шамамен 1,4 млрд теңге үнемдеуге мүмкіндік береді.

Әділет министрлігі келтірген статистикаға сәйкес, 2015 жылдың 12 айының қорытындысы бойынша МСО-да 1,4 млн. атқарушылық құжат, көрсетілген кезеңде ЖСО-да 936 мың атқарушылық құжат болған. Атқарушылық іс жүргізу саласында жүргізілген

реформадан кейін, 2016 жылдың қорытындысы бойынша МСО өндірісіндегі атқарушылық құжаттардың саны екі есеге қысқарды және статистикалық деректерге сәйкес 712 мың істі құрады, бұл ретте ЖСО өндірісіндегі құжаттардың саны 2 млн. құжаттағы жұмыс жүктемесінің белгісінде бола отырып, екі есеге өсті. 2017 жылдың қорытындысы бойынша МСО өндірісінде 256 мың өндіріс, ЖСО өндірісінде – 2,6 млн. өндіріс, 2018 жылы МСО өндірісінде – 98 мың, ЖСО өндірісінде – 2,8 млн, 2019 жылы МСО өндірісінде – 61 мың ЖСО өндірісінде – 3,9 млн. өндіріс болды, 2020 жылдың соңындағы жағдай бойынша МСО өндірісінде 43 мың атқарушылық құжат бар, ЖСО өндірісінде 5,1 млн. атқарушылық құжат бар [2]. Атқару құжаттары 2021 жылы 3 022 817 139 319 теңге сомасына ЖСО – 6 200 000 аяқталды. МСО-да 39 мың құжат бар. 2022 жылға арналған ЖСО-да 2 596 505 107 927 теңге сомасына 7 100 000 өндіріс аяқталды, МСО 31 мың аяқталды.

ЖСО және МСО өндірісіндегі атқарушылық өндірістер санының жыл сайынғы өзгеру динамикасы жоғарыда диаграммада көрсетілген (1-сурет).

Жоғарыда келтірілген диаграмма МСО жүктемесінің төмендеу динамикасын айқын көрсетеді. Мысалы: 2010 жылы 1 МСО-ге жылына 958 өндіріс, 2011 жылы 1 041 өндіріс, 2012 жылы – 1 248, 2013 жылы – 1 498, 2014 жылы – 1 539, 2015 жылы – 1 433 өндіріс тиесілі болса, онда ЖСО институтын реформалағаннан кейін, атап айтқанда жеке және заңды тұлғалар арасындағы даулар бойынша азаматтық істердің басым бөлігін атқаратын атқарушылық құжаттардың жекелеген санаттарын орындау жөніндегі өкілеттіктерді ЖСО айрықша құзыретіне беру арқылы 2016 жылы 1 МСО-ға жүктеме шамамен 852 өндірісті құрады[3]. Бүгінгі таңда МСО жүктемесі берілген көрсеткішті арттырмай, өзінің тұрақтылығын сақтайды.

Бұдан басқа, статистикалық деректер негізінде ЖСО қызметінің тиімділігіне талдау жүргізілді. Талдау нәтижесінде мынадай көрсеткіштер белгіленді. 2017 жылы алиментті өндіріп алу туралы атқарушылық құжаттарды есепке алмағанда, ЖСО-ның орындауында 2 494 533 атқарушылық іс жүргізілді, бұл ретте заң шығарушы белгілеген мәжбүрлеп орындау бойынша шаралар қабылдау негізінде ЖСО-ның тікелей орындалған атқарушылық құжаттарының саны 751 066 құрады. 2018 жылы ЖСО өндірісінде, сондай-ақ алимент өндіріп алу туралы атқарушылық құжаттарды қоспағанда, 2 638 604 атқарушылық іс жүргізу болды, ал орындалған атқарушылық құжаттар саны, яғни сот актілері 723 416 құрады. Жалпы сандарға назар аударып, 2018 жылы алимент өндіріп алу туралы атқарушылық құжаттарды есепке алмағанда ЖСО өндірісінде 2017 жылмен салыстырғанда 5,4%-ға артық болды, алайда 2018 жылы орындалған құжаттар 2017 жылмен салыстырғанда 3,6%-ға аз

болды. 2019 жылы ЖСО-ның орындауында 3 646 789 атқарушылық құжат болды, бұл өткен жылмен салыстырғанда 27,6%-ға артық, ал орындалған құжаттардың саны 1 005 073-ті құрады, бұл да 2018 жылғы көрсеткіштен 28%-ға артық. 2020 жылы ЖСО орындауындағы атқарушылық құжаттардың өсімі 25,8% немесе 4 916 388 құрады, 2019 жылы орындалған құжаттар санының артуы өткен жылғы көрсеткіштің 18%-ын құрады. Сот актілерін орындау жөніндегі қызметті жүзеге асырудағы жүктеменің артуы айқын көрінеді.

Сот актілерін орындау саласындағы заңнамалық актілерге бірнеше рет енгізілетін өзгерістерге және ЖСО санының ұлғаюына қарамастан, 2020 жылы ЖСО-да орындаудағы атқарушылық құжаттардың өсімі 25,8% немесе 4 916 388 құрады, 2019 жылы орындалған құжаттар санының өсімі өткен жылғы көрсеткіштің 18%-ын құрады. 2021 жылы орындалатын ЖСО істерінің ұлғаюы 17% немесе 5 752 173-ті, ал 2022 жылға 15%-ды құрады, бұл 6 615 000 құжатқа сәйкес келеді.

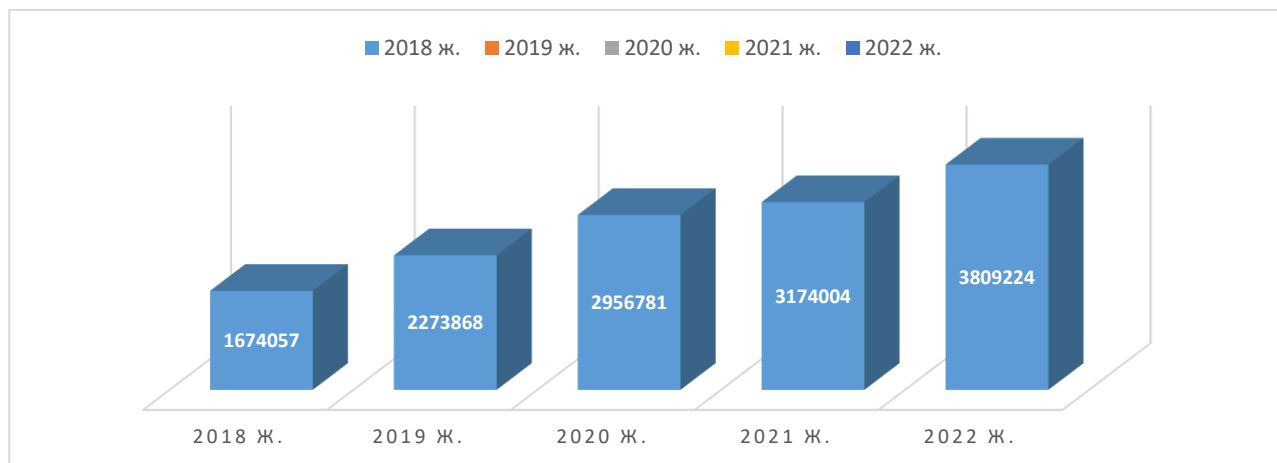
Қазіргі уақытта ЖСО-ның айрықша құзыретіне жеке және заңды тұлғалардың пайдасына өндіріп алу туралы барлық атқару құжаттары жатады. Осылайша, қазіргі уақытта ЖСО өндірісінде барлық атқарушылық құжаттардың, яғни атқарушылық парақтардың, салық бұйрықтарының, әкімшілік хаттамалардың, атқарушылық жазбалардың, сот қаулыларының және сол сияқты шаралардың шамамен тоқсан тоғыз пайызы бар.

Бұдан басқа, бұрын ұсынылған статистикалық деректер негізінде жүргізілген талдауға сәйкес, ТЖК-ға орындауға келіп түсетін, сондай-ақ олардың өндірісіндегі атқарушылық құжаттар санының жыл сайынғы өсу үрдісі байқалады.

Атқарушылық құжаттарды орындаудың көп бөлігін ЖСО-ның қолына беру тек тиімді жағына ғана емес, сонымен қатар Стратегиялық жоспарда көзделген тәуекелдердің бірі болып табылады. Бұл тәуекел атқарушылық құжаттарды орындаудың сапасы мен тиімділігіне ықпал ете алатын белгілі бір жағымсыз салдардың пайда болуына әкеп соғады, бұл өз кезегінде жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуына, соның салдарынан құқықтық мемлекеттің негізгі мақсатына – азаматтар мен ұйымдардың құқықтық қорғалуын арттыруға қол жеткізбеуге әкеп соғуы мүмкін. Сонымен қатар, кейбір заңнамалық актілерге өзгерістер енгізу, олар бойынша атқарушылық құжаттарды жазу бойынша өкілеттіктер салық органына, жекеше нотариусқа берілді, сондай-ақ орындау жүйесіне елеулі өзгеріс енгізілді, өйткені салық органдарының, нотариустардың, соттардың жүйелерін мемлекеттік сот орындаушылар жүйесімен интеграциялауды енгізу бірден басталды. Бұдан әрі атқарушылық құжаттарды орындау үшін жолдауды автоматтандыруға енгізілген өзгерістерді жақсарту қажеттілігі туындады, атап айтқанда, шоттар мен оларға ақшалай қаражаттың болуы және тыйым салу туралы ақпаратты талап ету туралы қаулыларды жолдауға автоматтандырылған қол жеткізуді ұсынған ҚР екінші деңгейдегі банктерінің саны ұлғайды. Осылайша, жұмыс істеп тұрған екінші деңгейдегі банктердің сексен пайызға жуығы, Қазпошта АҚ сот орындаушыларына адами фактордың кателіктерін барынша болдырмай, жүйелер арқылы ақпарат береді [3].

Мемлекеттің стратегиялық жоспарын іске асыру туралы есептерде атқарушылық құжаттардың өсу тенденциясы азаматтар мен заңды тұлғалардың сот органдары мен өзге де мекемелерге, оның ішінде өкілеттіктеріне атқарушылық құжаттың көшірмесі кіретін жеке тұлғаларға келіп түсетін құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау туралы өтініштерінің жыл сайынғы өсуімен түсіндіріледі. Бұл тенденцияның оң және теріс жағы бар, өйткені ол азаматтық-құқықтық қатынастарда белгіленген мерзімде алынған және басқа адамдардың құқықтарын қайтару бөлігінде заңнаманы бұзатын жеке және заңды тұлғалар санының көбеюін көрсетеді.

Жоғарыда аталған тәуекелдер 2019–2020 жылдардағы пандемиямен байланысты туындаған әлеуметтік-экономикалық дағдарыс аясында айтарлықтай өскенін атап өту маңызды, бұл туралы 2020–2021 жылдары орындауға түскен атқарушылық құжаттардың саны тікелей айғақтайды. Деректер төмендегі диаграммада көрсетілген (2-сурет).

Жоғарыда келтірілген мәліметтер тек 2022 жылы ЖСО орындауға 2020 жылдың басына ЖСО жалпы саны 2 232 бірлікті құрайтын 3 809 224 атқарушылық құжат түскенін көрсетеді. Бұл ретте, 2021 жылдың қалдығын ескере отырып, 2022 жылы СО өндірісінде 5 900 637 атқарушылық өндіріс болды.

Осылайша, 2022 жылы орындалған атқарушылық құжаттардың саны туралы деректерге сүйене отырып, есепті жылы орташа есеппен бір жеке сот орындаушысы өндірісінде орта есеппен 2 643 атқарушылық құжат, яғни айына 1 жеке орындаушыға шамамен 220 атқарушылық іс жүргізу болды деген қорытынды жасалады.

Қазақстан Республикасының аумағын, оның кеңдігін назарға ала отырып, істерді ЖСО-ға бөлу жүктемесін бөлудің өңірлік, аумақтық ерекшеліктерін ескеру қажет. Мәселен, 2022 жылы Астана қаласында 234 ЖСО-ға 432 263 атқарушылық іс жүргізу немесе 1 ЖСО-ға 1 857 атқарушылық құжат, ал Алматы қаласының атқарушы округінде осыған ұқсас кезеңде 300 ЖСО-ға 459 928 атқарушылық іс жүргізу немесе 1 ЖСО-ға 1 533 атқарушылық құжат тиесілі болды. Аталған қалалардағы бұл жүктеме ЖСО қызметтеріне жоғары сұраныспен түсіндіріледі, өйткені ұсынылатын, жасалатын азаматтық-құқықтық мәмілелер айналымының экономикалық, қаржылық саласы, мегаполистер халқының үнемі өсіп келе жатқан санына және уәкілетті тұлғалар мен органдар шығарған сот актілері мен өзге де атқарушылық құжаттардың көптігіне байланысты ақша қаражаттарының айналымы ұлғаяды.

Сонымен қатар, еліміздің кейбір өңірлерінде ЖСО одан да көп жүктелуі байқалады, СҚО-да 53 ТЖК-ға 177 442 атқарушылық өндіріс немесе 1 ЖСО-ға 3 347 атқарушылық өндіріс келеді, ШҚО-да да осындай жағдай байқалады, онда 124 ЖСО өндірісінде 394 261 атқарушылық өндіріс немесе бір ЖСО-ға 3 179 атқарушылық өндіріс болған сот орындаушысы.

Бұл өңірлерде қазіргі проблема 1-2 шағын елді мекенге жеке сот орындаушыларының санының аздығымен, сондай-ақ облыс аумағын ЖСО қызметтерімен толық қамтымауымен байланысты. Толық емес қамту дегеніміз – ірі орталықтардан шалғай елді мекендерде сот орындаушыларының болмауы. Бір жағынан, аз қоныстанған жерде жеке сот орындаушысы өз қызметін қажетті ресурстармен қамтамасыз ете алмайды, екінші жағынан, азаматтар жеке сот орындаушысының қызметтерін пайдалану үшін алысқа бармайды. Осылайша, жеке сот орындаушыларының кеңсесі ең көп сұранысқа ие аймақтарда локализацияланады және тек жеке тұлғалар ғана өзінің тұрғылықты жерін басшылыққа ала отырып, өзінің туған елді мекенінде кеңсе ашады.

СҚО-дағы сот ісі аз аудандарда, мысалы: Ақжар, Жамбыл, Қызылжар аудандары, ШҚО Шемонаиха, Жарма аудандарында қызметін тұрақты негізде жүзеге асыратын жеке сот орындаушылары осы аудандарда жоқ. Осыған байланысты аталған елді мекендерде тұратын халыққа өз қызметтерін басқа аудандардағы немесе ШҚО-дағы немесе қаладағы ЖСО

көрсетеді. Осы ерекшеліктерді ескере отырып, кейбір аймақтардың аумақтық қызметі бүкіл облыс бойынша кеңейтілді.

Қазіргі уақытта ЖСО-ның бұл мәселесі бір атқарушы округ шегінде басқа аудандардан немесе қалалардан МСО-ның жоқ сот орындаушыларын алмастыру арқылы шешіледі.

ЖСО жүктемесінің жыл сайынғы өсуі мәселесін шешудің айрықша маңызы бар, өйткені атқарушылық құжаттардың сапасыз орындалуының себебі болуы мүмкін, бұл өз кезегінде азаматтар мен заңды тұлғалардың құқықтарын қасақана бұзбауға, сондай-ақ ЖСО-ның әрекеттеріне/әрекетсіздігіне сот тәртібімен не уәкілетті органда шағымдануға әкеп соғады. 2022 жылы ҚР Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі қолданысқа енгізілді, оның тәртібімен мамандандырылған сот ашылды, оның құзыретіне сот орындаушыларының әрекетіне/әрекетсіздігіне шағымдарды қарау кірді [4].

Бұдан басқа, атқарушылық құжаттарды жеке орындау институтын зерделеу барысында өз кеңселерінің ЖСО жақсарту үрдісінің іс жүзінде жоқтығы анықталды.

Франция, Болгария, Нидерланды, Латвия, Литва және Эстония сияқты шет елдердегі жеке сот орындаушыларының/приставтардың жұмыс тәжірибесін демонстрациялық зерттеу тұжырымдамасы олардың іс жүзінде өз бетінше жұмыс істемейтінін анықтады. Жеке сот орындаушысы және бюроға біріктіріледі, оның қызметі шағын компанияның қызметіне ұқсайды.

Сонымен қатар, өз штатындағы жеке орындаушылардың/приставтардың кем дегенде 10-15 көмекшісі бар. Мұндай жұмысты ұйымдастыру сот орындаушыға жұмысын тиянақты жасауына мүмкіндік береді. Өз өндірісінде тиімділік пен өнімділікке нұқсан келтірместен жылына 5-тен 8 мыңға дейін атқарушылық құжаттарды атқарады.

ЖСО қызметін ұйымдастырудың қазақстандық тәжірибесі ЖСО бір-бірден жұмыс істейтіндей етіп ұйымдастырылған, бұл ретте орта есеппен 1-2 сертификатталған көмекші болады, кейбір ЖСО-да көмекшілер мүлдем жоқ, бұл өз кезегінде олардың қызметінің тиімділігі төмен болуы мүмкін. Жеке сот орындаушыларының сауалнамасы және сот орындаушыларының көмекшілерін оқытуды/сертификаттауды жүргізетін органдардан алынған ақпарат бойынша көмекшілері бар ЖСО-ның ең көп саны Нұр-Сұлтан қаласында екені анықталды: 234 СО-ға 204 сертификатталған көмекші келеді, бұл ретте кейбір СО көмекшілерінің ең көп саны 9 адамға жетеді, бұдан әрі ШҚО, онда 124 ЖСО-на 84 білікті көмекші келеді; Алматы облысы жұмыс істеп тұрған 153 СО-ға 64 көмекші, Қарағанды облысы атқарушы округінің 179 СО-ға 43 көмекші келеді. ЖСО қызметіне көмектесетін сертификатталған адамдардың ең аз саны Ақтөбе, Атырау және Маңғыстау облыстарында – тиісінше 7, 5, 4 болып белгіленді.

Сонымен қатар, атқарушылық іс жүргізу саласындағы қолданыстағы заңнамада «ЖСО кеңсесі» термині бар және бір ЖСО бір немесе бірнеше кеңсені құру құқығын береді. Алайда, бұл норма іс жүзінде жүзеге асырылмайды, өйткені кеңсе мен жеке сот орындаушысы арасындағы айырмашылық ешқандай артықшылықтарға ие емес, керісінше заңды тұлға ретінде құжаттық жүктеме береді.

Францияда мәжбүрлі орындаушы сот процесінде тәртіптің сақталуын қамтамасыз ете алады, яғни сот орындаушысы ретінде қызмет ете алады.

Ынтымақтастық пен атқарушылық құжаттарды орындаудың өзара тәжірибесін Достық зерттеудің арқасында Францияда мәжбүрлі Орындаушының өкілеттіктерінің ауқымы өте кең екендігі қабылданды. Мысалы, атқарушылық құжаттарды орындаумен қатар жеке сот орындаушысы сот төрелігі көмекшісінің функцияларын жүзеге асырады. Шынайы СО жұмысында, яғни тәжірибесінде жария сауда-саттықты (аукциондарды) өткізуге сот орындаушысы монополияға тиесілі актілер туралы хабарлайды. Мәжбүрлеп орындаушы мүдделі тұлғалардың өтінішхаты бойынша дәлелдемелерді бекітуді жүргізеді, тараптардың сотта өкілдігін жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасында сот орындаушысы мұндай функцияларды орындауға құқылы емес, олар әртүрлі субъектілерге (нотариустар, адвокаттар, заңгерлер, сот приставтары) тиесілі.

Мәжбүрлеп орындаушы жоғары заң білімі бар тұлға бола алады. Мәжбүрлеп орындау жөніндегі қызметті жүзеге асыруға лицензия алудың алдында сот орындаушысының кеңсесінде тағылымдамадан өту және біліктілік емтиханын тапсыру болады. Тағылымдама мерзімі екі жылды құрайды.

Тағылымдамадан өту кезеңінде сот орындаушысының қызметімен айналысуға үміткер теориялық базаны меңгереді және практикалық дағдыларды алады. Лауазымға тағайындау Әділет министрінің бұйрығымен жүзеге асырылады. Бұдан әрі республикалық СО палатасына мүшелікке кіреді.

Францияның сот орындаушысы атағын алу тәртібі Қазақстан Республикасында жеке сот орындаушыларының қызметімен айналысуға кандидаттар үшін белгіленген тәртіпке өте ұқсас. Сонымен қатар, Францияда сот орындаушысы осы лауазымға тағайындалады, ал Қазақстан Республикасында тағайындау рәсімі жоқ.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасында ЖСО қызметімен айналысатын орындардың саны шектелмейді, ал Францияда кандидат бұрыннан бар және еркін лауазымға ғана ие бола алады немесе мемлекет қайтадан құра алады.

Польшаның сот орындаушылары ҚР Жеке сот орындаушыларымен өз тәжірибелерімен бөлісті. Біздің атқарушылық құжаттарды орындау жүйесін зерттеуге мүдделі адамдар жеке сот орындаушысының жұмысының көп бөлігін автоматтандыру бөлігінде болды [5].

Польша сот орындаушысының ерекше қызметі – мемлекет сот орындаушысының еңбекақы төлеу жүйесіне мүлдем араласпайды. Польшаның сот орындаушысы көрсететін қызметтердің бірі – заңды фактіні анықтау. Сот орындаушыларының бірі айтқан мысалда: құрылыс алаңында бір мердігер 01 қыркүйектен бастап плиткаларды сала бастайтыны туралы келісім жасасты, бірақ құрылысты жүргізетін негізгі мердігер құрылыс мерзімдерін кешіктірді, осыған байланысты тротуарларға плитка салуы керек мердігер компания, яғни тротуар жолдарын құру, уақытылы бастай алмайды олар өз жұмыстарын сот орындаушысын шақырады, олар фото-видео түсіреді, қажетті қағаздар жасайды, осылайша, мердігер уақтылы басталмаған немесе аяқталған жұмыс үшін айыппұлды өндіріп алу туралы сот ісінен өзін қорғады. Сот орындаушысының мұндай қызметтері үшін төлем мөлшері шарттық болып табылады және Тараптардың уағдаластығымен ғана реттеледі, сондай-ақ мемлекет төлемейді.

Францияның сот орындаушыларының қызметі де мемлекеттік қазынадан төленбейді. Төлем борышкердің есебінен бекітілген тарифтерге сәйкес жүргізіледі. Бұл қағида тек орындаушылардың монополиясына жататын әрекеттерге қатысты. Алайда, сот орындаушылар басқа кәсіптердің өкілдері орындай алатын әрекеттерді жүзеге асырған кезде төлем жасалған шартқа сәйкес айқындалады.

Қазақстан Республикасында ЖСО қызметіне ақы төлеу Үкімет бекіткен, белгіленген тарифтерге сәйкес жүзеге асырылады, бұл ретте өндіріп алынатын сома неғұрлым көп болса, ЖСО қызметтеріне ақы төлеу пайызы соғұрлым аз болады. Сот орындаушыларына төлемнің пайыздық мөлшерлемесі алынған сыйақылардың белгілі бір біркелкілігін реттеуге мүмкіндік береді. Бұл ретте, төлемнің ең жоғары сомасы жеке сот орындаушысының қызметі 10 000 айлық есептік көрсеткіштен аспауға тиіс.

Польшаның сот орындаушысына ұқсас төлем жүйесі, олардың тарифтерін доминант Палатасы белгілеген және қатаң бекітілген. Сот орындаушыларының өздері осындай өндіріп алу мөлшерлемелеріне өз қызметін қамтамасыз етуге күш салмайды, осыған байланысты фактілерді анықтау, курьерлік қызметтер (сәлемдемені жеткізу туралы мәлімдеме, хаттар және т.б.) олардың қызметін айтарлықтай жақсартады [6].

Франциядағы сот орындаушы, Қазақстан Республикасындағыдай, өз қызметін сақтандыру болған жағдайда өз атынан және жеке жауапкершілікпен жүзеге асырады. Міндеттерін сапасыз орындағаны үшін Францияның сот орындаушысы азаматтық жауапкершілікке, қылмыс жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін, егер кәсіби этика ережелері сақталмаса, жауапкершілік тәртіптік жауапкершілікке тартылуы мүмкін. Қазақстан Республикасының Жеке сот орындаушылары да осындай жауапкершіліктер бар.

Сот орындау институтының француз моделінің айрықша ерекшелігі-жалпы соттар жүйесіне кіретін судья лауазымының болуы. Аталған судьяның құзыретіне борышкер тарапынан келіспеушілік білдіру немесе кедергі жасау, орындауды кейінге қалдыру туралы өтініштерді қарау және өзге де мәселелерді шешу сияқты орындау барысында туындайтын проблемалық мәселелерді шешу кіреді. Сонымен қатар, судьяның орындаушылық әрекеттерге қатысуға құқығы жоқ. Судьялардың қатысуы қажет сот орындаушыларының іс жүргізуіндегі істердің санын ескере отырып (орындауды кейінге қалдыру, сот орындаушылары қабылдайтын сот орындау шараларын санкциялау, борышкерлерді атқарушылық құжаттарын орындамағаны үшін жауапкершілікке тарту туралы істерді қарау), Францияның атқару жөніндегі судья лауазымын құру жөніндегі тәжірибесін қарызға алу, біздің ойымызша, сот орындаушылары қабылдаған шаралардың орындалуын жасау тиімділігі.

Кейбір шет елдердің сот актілерін мәжбүрлеп орындау жүйесінде атқарушылық іс жүргізуде медиация институты жиі қолданылады.

Осылайша, Францияда ұлттық сот приставтары палатасының құрамына кіретін приставтар медиациясы орталығы жұмыс істейді. Францияның сот орындаушыларының делдалдық құқығы 2011 жылы Үкіметтің тиісті жарлығымен пайда болды. Көрсетілген өкілеттіктерді жүзеге асыру үшін пристав оған атқарушылық іс жүргізуге қатысушылардың, атап айтқанда тараптардың мүдделерінің теңгерімін сақтауға мүмкіндік беретін қасиеттерге ие болуға тиіс. Сот приставы істердің әртүрлі санаттары бойынша медиатор бола алады: азаматтық, корпоративтік, коммерциялық, еңбек, отбасылық, еңбек және басқалар. Сонымен қатар, сот приставының қандай да бір іс бойынша медиатор болуына жол бермейтін белгілі бір шектеулер бар, олардың арасында кез келген кезеңде қолданыстағы дауды реттеуге алдыңғы қатысу (шақыру қағазын тапсыру, актілер шығару және т.б.). Медиация рәсімі аяқталғаннан кейін сот приставының осы атқарушылық іс жүргізуге қатысуға құқығы жоқ [7].

Осылайша, Қазақстан Республикасының, оның ішінде ЖСО институтының мәжбүрлеп орындау жүйесін қалыптастырудың іргетасы Франция, Польша, Германия және өзге де шет елдердің атқарушылық өндірісінің қолданыстағы тетігінің оң тәжірибесі болды. Елдер арасында достық қатынастардың болуы, Қазақстан Республикасындағы сот актілерін орындау жүйесіне халықаралық тәжірибені енгізуге, сот орындаушыларының немесе сот орындаушыларының жұмысында басқа елдер анықтаған қателіктерді қоспағанда, сот орындаушыларының жұмысына оң әсер ететін функция немесе қызметтер енгізуге болады.

Әдебиеттер тізімі

1. «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV Заңы.
2. Республикалық жеке сот орындаушылар палатасының ресми сайты// https://zhso.kz/index.php?view=catalog&main_cat=1&cat_id=10
3. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің ақпараты: жеке сот орындаушысы институты өтті және оң нәтиже береді // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35804578;
4. Республикалық жеке сот орындаушылар палатасының ресми сайты <https://zhso.kz/>
5. Олегов, М.Д., Стрельцова Е.Г. атқарушылық іс жүргізу тұжырымдамасының мәселелері

Соловьева, С.В., Филиппов, В. В. атқарушылық іс жүргізу саласындағы Медиация: Еуропалық тәжірибе // Нижний Новгород университетінің хабаршысы. Н. И. Лобачевский. – 2014. – №3 (2). - 207-211 б.

6. Батычко В.Т. Шет елдердегі атқарушы өндіріс // Оңтүстік федералды университетінің жаңалықтары. – 2008. - 99-105 б.

7. Бас прокуратураның Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің ақпараттық сервисі //Исаенкова О.В. азаматтық юрисдикциядағы атқарушылық құқық мәселелері// заң ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алуға арналған диссертацияның авторефераты Шерстюк В.М. азаматтық іс жүргізу құқығы жүйесінің негізгі мәселелері: заң ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алуға арналған диссертация.

Жахин Н.С., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Ауыл шаруашылығын субсидиялау саласындағы сыбайлас жемқорлық мәселесі

Аңдатпа. Зерттеудің мақсаты – ауыл шаруашылығын субсидиялау саласындағы сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтау және сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайлардың туындау мүмкіндіктерін азайту жөніндегі тетіктерді жетілдіру бойынша ұсынымдар әзірлеу.

Әдістеме. Зерттеу әдістері ретінде ресми-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық, құқықтық нормаларды түсіндіру, мазмұндық және статистикалық, салыстырмалы талдау, бақылау қолданылды. Деректер көзі ретінде заңдар мен басқа да нормативтік-құқықтық актілер болды.

Зерттеудің өзіндік ерекшелігі, құндылығы жұмыста ұсынылған ұсынымдар практикалық енгізілген жағдайда ауыл шаруашылығын субсидиялау жүйесін қайта құруға, оның қолжетімділігі мен ашықтығын арттыруға, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды тіркеуді қысқартуға ықпал ететін болады.

Зерттеу нәтижесінде ұсынылған ұсынымдар бойынша жойылатын Елеулі сыбайлас жемқорлық тәуекелдері анықталатын болады, сол арқылы мемлекеттік органдар мен бизнес ортада қылмыс жасау тәуекелінің жоқтығын ескере отырып, Кедергісіз субсидия алуға мүмкіндік туады.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық тәуекелдері, АӨК-ні мемлекеттік қолдау, ауыл шаруашылығын субсидиялау, субсидиялау тетіктері, аграрлық саясат.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2021 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында аграрлық секторда субсидиялауға ерекше назар аударылды. Ол «біздің аграрлық саясатымызда сәйкессіздік бар. Министрлердің ауысуымен саясат та өзгереді. Мұндай жағдайда фермерлерге жұмысты жоспарлау қиын. Бірыңғай жалпы желіні әзірлеу қажет. Осыған сәйкес субсидиялау тетіктерін қайта қарау және тұрақтандыру талап етіледі» [1].

Соңғы 5 жылда ауыл шаруашылығы өндірушілерін қолдауға мемлекет өтеусіз 2 трлн. теңгеден астам қаражат бөлді. Өкінішке орай, АӨК саласындағы қылмыстық істердің жартысынан көбі субсидияларды ұрлауға байланысты [2].

Аталған кезеңде ауыл шаруашылығын субсидиялау саласындағы барлық құқық қорғау органдары 357 қылмыстық істі тіркеді, оның жартысынан көбі (54 %) субсидиялауға тиесілі.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру шеңберінде 212 адам қылмыстық жауапкершілікке тартылды, оның ішінде 79 адам сотталды.

Осы статистиканы байқай отырып, осы саладағы сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтау мен жоюда өзекті мәселе туындайды.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ-Ж. Тоқаев «нормативтік базаны нығайту, тиімді жоспарлау мен мониторинг жүйесін енгізу қажет. Субсидияларды ресімдеу тәртібі сыбайлас жемқорлық көріністерінсіз түсінікті және ашық болуы қажет. Субсидиялар шағын және орта шаруашылықтарға толық көлемде қол жетімді болуы тиіс. Ауыл шаруашылығын субсидиялау саясатын мемлекеттің өнеркәсіптік саясатына сәйкес келтіру қажет», - деп атап өтті [1].

«Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 3-бабына сәйкес, АӨК дамуын мемлекеттік реттеудің негізгі қағидаттарының бірі мемлекеттік қолдау шараларын ұсынудың атаулылығы және оның тиімділігі болып табылады [6].

Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігін алған сәттен бастап аграрлық секторды дамыту бойынша 10-ға жуық бағдарлама, оның ішінде соңғы 10 жылда 3 бағдарлама қабылданды. Бірақ олардың қорытындылары мен тиімділігін көрсететін құжаттардың жоқтығы алаңдаушылық туғызады.

«Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы» салалық заңның (бұдан әрі – Заң) 3-бабының 2-тармағына сәйкес, «ауыл шаруашылығы өндірушілерін субсидиялау атаулылық және тиімділік қағидаттарында жүзеге асырылуға тиіс» [6].

Алайда, субсидиялауға бөлінген бюджет қаражатын пайдалану кезінде бұл қағидаттар іс жүзінде бұзылады.

Бұл көбінесе осы тұжырымдаманы түсіндіретін заңнама нормаларында олқылықтар мен қақтығыстардың болуына, сондай-ақ мемлекеттік қолдаудың осындай түрін жүзеге асырудың қалыптасқан тәжірибесіне байланысты. Атап айтқанда Заңға сәйкес, «субсидиялау – бұл субсидияларды нақты алушыларды өтеусіз және қайтарымсыз негізде қаржыландыру, бюджет қаражатын есептеу» [6].

Сонымен бірге, Бюджет кодексінде субсидияға қатысты дефиниция сәл өзгеше түсіндіру бар, мысалы «жеке және заңды тұлғаларға, оның ішінде шаруа немесе фермер қожалықтарына мемлекеттік функцияларды орындаудың және республиканы немесе өңірді дамытудың әлеуметтік-экономикалық міндеттерін іске асырудың басқа тәсілі болмаған кезде ғана берілетін бюджеттен қайтарылмайтын төлемдер», - деп белгіленген [7].

Екі терминде де АӨК-ні қолдаудың бір ғана салалық қағидаты бар – атаулылық, ал екіншісі – тиімділікті бағалау жоқ, бұл бөлінген қаражаттың қайтарылмайтындығы туралы сипаттайтын белгіні нормативтік деңгейде бір мезгілде енгізу кезінде бастапқыда оларды тиімсіз пайдалануды болжайды, сондай-ақ мүдделер қақтығысы мен сыбайлас жемқорлық көріністеріне негіз жасайды. Заңның 11-бабына сәйкес, АӨК субсидиялау оның салаларын дамытуды экономикалық ынталандыру ретінде жүзеге асырылады. Бұл ретте, мынадай шарттардың болуы түбегейлі айқындалды: субсидиялаудың экономикалық тиімділігі, сондай-ақ өндірілетін өнімнің сапасы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру [6].

Мақаламда мал шаруашылығын субсидиялау саласындағы кейбір сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне тоқталамын.

Статистикаға тоқталатын болсақ соңғы 5 жылда республика көлемінде мал шаруашылығы саласын қолдауға төленген субсидиялар көлемі 500 млрд. теңгеден асты.

Аталған кезеңде осы салада 149 қылмыстық іс тіркелді, оларды жасағаны үшін 93 адам жауапкершілікке тартылды (оның ішінде: ЖАО қызметшілері – 43, кәсіпкерлік субъектілері (АШТӨ) – 50).

Осы салада қандай жемқорлық тәуекелдері барлығын қарастырсақ.

Субсидия көлемдерін, көлемдер мен басым бағыттарды қалыптастыру кезіндегі тәуекелдерді сипаттайық.

Мысалы, СҚО облысын алатын болсақ, субсидиялау нысанындағы қолдау шараларын қаржыландыру 66 паспорттан қалыптастырылған 10 бағыт бойынша жүзеге асырылады. Өңірде барлық бағыттардың тек 50%-ы аса сұранысқа ие бағыттарға жатады (*ара шаруашылығын, түйе шаруашылығын, ешкі шаруашылығын және марал шаруашылығын дамытуды қоспағанда*). Бұл өңірде мемлекеттік қолдауды жүзеге асыру басымдығы мал шаруашылығы саласын субсидиялау бағытының 5 түрінен 32 паспорт бойынша қалыптастырылғанын білдіреді.

Субсидиялау рәсімі АШМ 2019 жылғы 15 наурыздағы № 108 бұйрығымен бекітілген, асыл тұқымды мал шаруашылығын дамытуды, мал шаруашылығы өнімінің өнімділігі мен сапасын арттыруды субсидиялау қағидаларымен (бұдан әрі – қағидалар) регламенттелген.

Қағидалардың 4, 5, 6-тармақтарына сәйкес, субсидиялаудың көлемі мен бағыттары мемлекеттік және үкіметтік бағдарламалардың басым мақсаттары мен көрсеткіштеріне сәйкес АШМ-мен келісім бойынша жергілікті атқарушы органның қаулысымен айқындалады.

Әдетте, іс жүзінде субсидиялаудың басым бағыттары мен қажетті көлемдері дәстүрлі қалыптасқан жолмен қалыптастырылады. Егер 2019 жылы әкімдіктің қаулысымен бекітілген бастапқы сұратылған сома 8,8 млрд. теңгені құраса, онда келесі 2 жылда бұл сома жай көшірілді. Талдау кезінде агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың экономикалық және әлеуметтік бағдарламаларының жоспарларына сілтеме жасай отырып, қандай да бір негіздемелер ұсынылмаған.

Сонымен қатар, бағыттарды қаржыландыру көлемін бекітетін құжаттарға жиі өзгерістер енгізуді атап өту қажет. Мысалы, әкімдіктің «Солтүстік Қазақстан облысы бойынша асыл тұқымды мал шаруашылығын дамытуды, мал шаруашылығы өнімінің өнімділігі мен сапасын арттыруды субсидиялау бағыттары бойынша 2019 жылға арналған субсидиялар көлемін бекіту туралы» 2019 жылғы 4 ақпандағы № 20 Қаулысы жыл ішінде 4 рет түзетілді. Өз кезегінде, осындай қаулы 2020 жылы 3-ші түзетуден өтті, ал 2021 жылдың өткен кезеңінде 2 рет өзгертулер енгізілді.

Көбінесе субсидиялаудың бұрын бекітілген көлемдеріне түзетулер енгізу бөлінген қаражаттың жалпы көлемінің төмендеуіне әкелді (2019 жылы 37%-ға, 2020 жылы 41%-ға, 2021 жылы 28 шілдедегі жағдай бойынша жалпы көлем сақталады).

Түзетулер енгізілген кезде бюджет қаражаты төлқұжаттар арасында қайта бөлінетінін атап өткен жөн.

Мысалы, егер 2020 жылы қойлардың асыл тұқымды аналық басына субсидиялардың бастапқы бекітілген көлемі 5 млн. теңгені құраса, енгізілген түзетулер нәтижесінде аталған көлем 16 млн. теңгеге дейін ұлғайтылды. Сол сияқты тауарлық аналық бас бойынша сома 2,5 есеге (4,5 млн. теңгеден 12,5 млн. теңгеге дейін) ұлғайтылды. Сонымен қатар асыл тұқымды қойларды сатып алу бойынша субсидиялар көлемі 2,5 млн. теңгеге қысқартылды. Бұл ретте бюджет қаражатын нақты игеру жыл соңына небәрі 12,4 млн. теңгені құрайды, игерілмеген – 3,6 млн. теңге.

Бюджет қаражатын төлқұжаттар мен бағыттар арасында бөлу бойынша нақты критерийлер көзделмегеніне назар аударған жөн. Мұндай тәжірибе оларды бағыттар мен төлқұжаттар арасында шексіз қайта бөлуге мүмкіндік береді, мүмкін белгілі бір адамдардың пайдасына, яғни сыбайлас жемқорлық тәуекелін қалыптастыратын ақша қаражаттарын манипуляциялауға мүмкіндік береді.

Жоғарыда айтылғандай, 2019 жылы түзетулер нәтижесінде субсидиялардың жалпы көлемі 8,8 млрд. теңгеден 5,5 млрд. теңгеге немесе 37%-ға қысқарды. Аталған өзгерістер шеңберінде субсидиялар көлемі мынадай бағыттар бойынша қысқарды: шошқа шаруашылығы – 2%-ға, мал шаруашылығы – 35%-ға, құс шаруашылығы – 52%-ға, жылқы шаруашылығы – 58%-ға, қой шаруашылығы – 63%-ға және ара шаруашылығы – барлығы 100%-ға. Алайда, мемлекеттік бағдарламада белгіленген субсидиялаудың басым бағыттары

бойынша (мысалы, тұқымдық түрлендіру, құс еті мен сүт өндірісін дамыту) субсидиялар көлемі айтарлықтай төмендеді.

Нәтижесінде республика бойынша құс етінің нақты өндірісі 236,5 мың тоннаға жетті (оның ішінде СҚО – 3,7 мың тонна), бұл бағдарламалық индикатор көрсеткішінен 49,5 мың тоннаға төмен.

Сонымен қатар, Қағидалардың 8-тармағында субсидиялау бағыттары арасындағы сомалар өзгерген жағдайда басым бағыттар бойынша субсидиялар көлемін қысқартуға жол берілмейтіні көрсетілген.

Бұл ретте, талдау объектісі тарапынан көрсетілген жағдай бойынша олардың болмауына байланысты қандай да бір негіздемелер ұсынылмаған. Демек, талдау барысында енгізілген түзетулердің заңдылығы, сондай-ақ бастапқы кезеңде бекітілген субсидиялар көлемі туралы мәселе туындайды. Осылайша, АШМ-мен келісілген субсидиялардың негізделген және бекітілген көлемі қысқартылды.

Бұдан басқа, жоспарлау тиімділігін талдау есептеулерге растаудың болмауына байланысты, бюджеттік жүйенің негізділігі мен тиімділігі қағидаттарын бұза отырып, 2020 жылы басқарма 3,8 млн. теңге сомасында (ешкілердің асыл тұқымды аналық мал басын сатып алуға – 2,8 млн. теңге, ара шаруашылықтарымен селекциялық және асыл тұқымдық жұмыс жүргізуге – 1 млн. теңге). Басқарма қызметкерлерінің ауызша түсіндірмесіне сәйкес, ешкілердің асыл тұқымды аналық басын сатып алу бойынша субсидия көлемі АШТӨ – «Тамаша 2050» ЖШС-нің ауызша сұрауына сәйкес, «Омарташы» ӘКК-нің ауызша сұрауы бойынша ара шаруашылығы бойынша да көзделген. Қаржы жылы ішінде өтінімдер түспегендіктен, 2020 жылдың қыркүйегінде аталған паспорттар қаулыдан алынып тасталды.

Мұндай жағдай субсидиялардың көлемі мен бағыттарын қалыптастыру және бекіту рәсімін нақты регламенттеудің жоқтығын бекітуге мүмкіндік береді, бұл басқарушылық шешімдер қабылдау кезінде сыбайлас жемқорлық факторларын дамыту үшін негіз қалайды.

Жалпы мал шаруашылығын субсидиялау бағытында келесідей тәуекелдерді атап өтуге болады:

- «Ауыл шаруашылығы жануарларын бірдейлендіру» ақпараттық жүйесіндегі деректерді манипуляциялау, жануарлардың жасы мен жынысын түзету мүмкіндігі, тіркелгі деректерін қолдан жасау тәуекелдері;

- мал шаруашылығын субсидиялауды реттейтін қолданыстағы нормативтік құқықтық актілердің жетілмегендігі;

- субсидияланған малды мақсатсыз пайдалану тәуекелдері;

- ет өңдеу кәсіпорындарына бұқаларды сату кезіндегі тәуекелдер;

- қосарланған субсидиялау алу тәуекелі;

- ақпараттық субсидиялау жүйесінде мал шаруашылығы өнімдерін субсидиялаудың рұқсат етілген көлемін автоматты түрде есептеу туралы функционалдың болмауы;

- қаржы ұйымдарына субсидиялар беру кезінде ақшаны тиімсіз пайдалану тәуекелдері;

- селекциялық және асыл тұқымдық жұмыстарды жүргізуді субсидиялау жөніндегі тәуекелдер;

- Инфрақұрылымның болуын салыстыру жөніндегі арнайы комиссияның қызметіндегі тәуекелдер;

- «subsidy.plem.kz» ақпараттық жүйесінің жетілмегендігі.

Қорыта келгенде аталған жайттар мал шаруашылығын субсидиялау саласындағы сыбайлас жемқорлық тәуекелдері бар екендігін аңғартады және сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайлардың туындау мүмкіндіктерін төмендету жөніндегі тетіктерді жетілдіру жөніндегі жұмыстардың жүргізілуін қажет етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Халық бірлігі және жүйелі

реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы [Электрондық ресурс] // Akorda.kz [веб-сайт]. - б. д. - URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.

2. Тоқаев: Қазақстан ауыл шаруашылығы өнімдерінің экспортын бес жыл ішінде екі есеге арттыруға ниетті [Электрондық ресурс] // nur.kz/ [веб-сайт]. - б. д. - URL: <https://www.nur.kz/politics/kazakhstan/1930287-tokaev-kazakhstan-nameren-vdvoe-uvelichit-eksport-selhozproduktsii-v-techenie-pyati-let>.

3. «Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 8 шілдедегі № 66 Заңы [Электрондық ресурс] // Әділет [web-сайт] – 2005. - URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000066_.

4. «Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі» Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 желтоқсандағы № 95-IV Заңы [Электрондық ресурс] // Әділет [web-сайт] – 2008. - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K080000095>.

Сюндиков К., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Этические стандарты и антикоррупционные нормы на государственной службе: роль и значение

Аннотация. В данной статье автор в целях дальнейшего формирования современной сервисной государственной службы на основе практического опыта рассматривает вопрос дальнейшей этизации государственного аппарата.

Автор считает, что помимо профессиональных требований к служащим необходимо усилить требования к морально-этическим качествам.

Предлагается инструмент по формированию пула добропорядочных и этических служащих. Это реальный шаг по внедрению в среде госслужащих понятия «безупречная репутация» и выявлению лидеров позитивных перемен.

Ставится конкретная задача вывести из тени служащих являющихся носителями этических ценностей и институциональной памяти государственного аппарата. Вместе с тем, опрос служащих является лишь одним из инструментов определения данного пула. Данные меры должны стать ответом на современные вызовы.

Ключевые слова: коррупция, этика, добропорядочность, пул, общественное порицание, безупречная репутация

«В сфере противодействия «беловоротничковой» преступности главным приоритетом остается борьба с коррупцией до полного искоренения», заявил Глава государства К.К. Токаев в своей Предвыборной программе «Справедливый Казахстан – для всех и каждого. Сейчас и навсегда» (октябрь 2022 г.).

Ранее, 26 февраля 2021 года Президентом страны утверждена Концепция развития государственного управления: построение сервисной и «человекоцентричной» модели-«Люди прежде всего». Среди приоритетов – соблюдение высоких этических стандартов и проявление нетерпимости к коррупции.

22 февраля 2022 года утверждена Концепция антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022-2026 годы. Определены ключевые проблемы требующие разрешения в среднесрочной перспективе.

Это бытовая коррупция, коррупционные риски в государственном секторе и квазигосударственном секторе, высокая коррупционная уязвимость распределения

бюджетных средств, недостаточная прозрачность закупок, высокий уровень участия государства в экономике, несовершенство механизмов конструктивного взаимодействия институтов гражданского общества с государством, несовершенная система мониторинга эффективности антикоррупционных мер, незаинтересованность госорганов в искоренении коррупции, административные барьеры, дискреционные нормы и другие.

В Национальном плане развития до 2025 года 4-й задачей является «Превенция коррупции и политика добропорядочности»

В утвержденную Указом Президента РК от 22 февраля 2022 года новую редакцию Этического кодекса государственных служащих Республики Казахстан внесены этические принципы. Служебная этика государственных служащих основывается на принципах:

- 1) добросовестности – профессионального и ответственного служения
- 2) государству на благо общества;
- 2) честности – искреннего отношения к своим обязанностям;
- 3) справедливости – принятия законного решения независимо от влияния физических и юридических лиц, общественных групп и организаций и недопущения дискриминации лиц по причине предвзятости и субъективности по любым обстоятельствам;
- 4) открытости – проявления готовности к работе с общественностью и обеспечения прозрачности своих действий;
- 5) вежливости – корректного и уважительного отношения к гражданам и коллегам;
- 6) клиентоориентированности – принятия мер по повышению качества оказываемых государственных услуг, всецело ориентируясь на запросы населения как потребителя государственных услуг, и по недопущению проявлений бюрократизма и волокиты при рассмотрении обращений.

Также закреплены стандарты поведения государственных служащих:

- 1) быть скромными, соблюдать общепринятые морально-этические нормы,
- 2) не распространять сведения, не соответствующие действительности;
- 2) противостоять действиям, наносящим ущерб интересам государства и правам граждан;
- 3) соблюдать установленные законом ограничения, избегать конфликта интересов;
- 4) в обращении с гражданами проявлять корректность, не допускать фактов грубости, унижения достоинства, бестактности и некорректного поведения, своими действиями и поведением не давать повода для критики с их стороны;
- 5) соблюдать деловой этикет и правила официального поведения, не допускать совершения действий, явно подрывающих в глазах граждан достоинство и авторитет государственных органов, представителями которых они являются;
- 6) не давать неправомерные обещания и не брать неправомерные обязательства любого характера, связанные с исполнением должностных обязанностей;
- 7) не использовать служебное положение для оказания влияния на деятельность государственных органов, организаций, государственных служащих иных лиц при решении вопросов личного характера, а также связанные с ним возможности в интересах общественных и религиозных объединений, других некоммерческих организаций, в том числе для пропаганды своего отношения к ним;
- 8) обеспечивать сохранность государственной собственности, использовать государственное имущество только по целевому назначению, для выполнения должностных обязанностей и разрешенных видов деятельности;
- 9) не преследовать неправомерные финансовые и имущественные интересы, препятствующие добросовестному выполнению служебных обязанностей.

Таким образом, сформирована нормативно-правовая база, приняты концептуальные документы для внедрения на государственной службе этических стандартов и антикоррупционных норм.

Внедрение тестирования на коррупционную устойчивость позволит своевременно выявлять и увольнять недобросовестных служащих, предотвращая ущерб обществу от их коррупционных действий. Для этого руководители госорганов будут наделены правом самостоятельно инициировать такие проверки.

«Невыгодной» коррупцию сделает институт ответственности за необоснованное обогащение. Он станет логическим продолжением уже начатого процесса всеобщего декларирования и минимизирует возможность использования незаконно нажитых средств.

Считаю, что необходимо внедрение на госслужбе понятия «безупречная репутация», как высокого показателя личных, моральных качеств человека, определяющего его карьерный рост, моральное и материальное стимулирование. Возможно, это должно стать определяющим фактором при принятии в кадровый резерв, зачислении на учебу.

Должно быть реализовано основное на мой взгляд положение антикоррупционной Концепции: «Коррупционеры должны подвергаться общественному порицанию». Исходя из сложившейся ментальности населения, служащих, это пожалуй одна из самых сложных задач.

Опыт работы показал, что несмотря на наличие с 2016 года института уполномоченных по этике и специального государственного органа, специализирующегося на формировании современной государственной службы, специальных компетенций и профессиональных навыков служащих, по-прежнему остро стоит вопрос этизации государственных органов.

В данное время нет недостатка в программах, проектах и методических разработках. Внедряется и передовой зарубежный опыт. Создан и институт «агентов перемен»- лидеров позитивных изменений. Все это, безусловно, нужно внедрять и апробировать.

Основываясь на практике работы уполномоченных по этике, можно смело утверждать, что без формирования новой сервисной модели поведения служащего все планы по реформированию госслужбы и возвращению доверия общества к государственным органами и принимаемым ими решениям обречены на провал.

Ясно и то, что необходимо работать с имеющимся кадровым составом. Проекты по созданию молодежного кадрового резерва, безусловно, нужны и перспективны. Но нужно работать и с теми, кто является носителями институциональной памяти государственного аппарата. О том, как важно сохранить преемственность институциональную память госаппарата говорил Президент страны в своем программном январском выступлении.

Несомненно и то, что важнейшим компонентом институциональной памяти являются этические ценности и традиции, сформированные в конкретном учреждении. У службы управления персоналом и уполномоченного по этике должны быть единомышленники, большая целевая группа из лиц, соблюдающих Этический кодекс государственных служащих Республики Казахстан, правила поведения в силу воспитания и имеющихся морально-деловых качеств. И данная группа есть.

Согласно социологическому опросу, проведенному в стране исследовательским институтом «Общественное мнение» в 2020 году, служащие акиматов Костанайской области заняли первую позицию в стране по уровню этической культуры служащих местных исполнительных органов. Несомненно, такие этичные служащие есть во всех регионах страны и центральных государственных органах.

Именно они оказывают значительное влияние на формирование положительного имиджа госслужбы.

Более того, в большинстве случаев формально не являясь наставниками, эти лица своим примером, отношением к служебным обязанностям и услугополучателям оказывают влияние на новичков, молодых служащих.

Кто эти лица, какой средний портрет добропорядочного служащего? Опираются ли руководители на их авторитет, опыт? Растут ли они по карьерной лестнице согласно принципу меритократии или продолжают годами добросовестно тянуть лямку? Насколько справедливо охвачены они стимулами материальной и моральной мотивации? Вопросов много.

Перед нами стоит задача вывести этих служащих из тени, в первую очередь для руководителей и коллег.

Дальнейшему успешному внедрению на государственной службе морально-этических норм, на мой взгляд, должна способствовать позиция первых руководителей по мотивации этических служащих, их оценке не только по деловым, но и морально-этическим качествам.

Впервые в практике Костанайской области в 2021 году мною проведен пилотный проект по выявлению лиц, соблюдающих Этический кодекс государственных служащих Республики Казахстан и обладающих высокими морально-этическими качествами. Был применен инструмент анонимного опроса служащих. Опрос проводился среди служащих коллективов областных управлений и аппарате акима области. Служащим было предложено отметить в списке коллектива служащих, обладающих высокими морально-этическими качествами.

Для обеспечения объективности опроса из анкеты (*списка коллектива*) были исключены руководители, которые должны являться примером соблюдения законности и этических норм.

Одна из причин, по которой я вывел руководителей из общего списка, заключается в том, что при анонимном опросе имеется риск того, что отдельные руководители могли показать низкие результаты. Это могло поставить вопрос о его легитимности и моральном праве возглавлять коллектив.

В опросе, проведенном в коллективе аппарата акима области и областных управлений, приняло участие 597 респондентов. Это около 70 % от всей численности служащих данных структур, за исключением находящихся в отпуске, лечении, командировке и т.д.

Так, в аппарате акима области по итогам опроса выявлено 24 служащих, набравших от 25 до 51 голоса коллег. Остальные служащие набрали от 7 до 24 голосов. Среди лидеров опроса четверо имеют стаж работы в аппарате акима области 10 и более лет, двое – до 1 года. Таким образом, большой стаж работы не является обязательным условием наличия добропорядочности и этичности.

Из лидеров опроса награждены государственными и юбилейными наградами – 9 человек, грамотами акима области – 17 человек.

Как правило, это лица, обладающие высоким авторитетом среди коллег и показывающие высокие результаты в работе. В опросе принимало участие и руководство области: заместители акима области, руководитель аппарата.

В то же время, результаты опроса достаточно объективны и отражают реальную ситуацию. В опросе принимают участие и служащие, работающие по договору. Считаем, что они, находясь в коллективе, разделяют функциональную нагрузку в учреждении и также оказывают влияние на морально-психологический климат.

На итоги анкетирования повлияли как субъективные (*кадровая текучесть, узнаваемость, коммуникативные навыки, личные симпатии, стаж работы в аппарате, корпоративный характер голосования среди структурных подразделений, регламент работы*), так и объективные факторы (*опыт работы, личный авторитет, морально-этические качества, соответствие занимаемой должности*).

В результате был сформирован небольшой пул добропорядочных служащих из 172 человек. Это составляет примерно 20 % от общего количества служащих областных управлений и аппарата акима области (*862 служащих*). Конечно же, это не означает, что остальные служащие не придерживаются морально-этических норм. Опросом выявлены лидеры рейтинга.

Данные лица, также положительно зарекомендовавшие себя при исполнении должностных обязанностей, могут служить положительным примером для коллектива. Это, по сути, команда единомышленников службы управления персоналом и уполномоченного по этике, которых необходимо стимулировать и поощрять. Привлечение их в качестве организаторов, тренеров, спикеров к проведению мероприятий в рамках тимбилдингов, диалоговых площадок также может дать положительный эффект.

Следующим логическим шагом является трансляция данного опыта на регионы: города и районы области. Также, для выявления этических служащих необходимо использовать и другие инструменты: отклики услугополучателей, публичная оценка населения на сходах, характеристика руководства, итоги профессиональных конкурсов, оценка конкурсной комиссии по итогам собеседования. Если же в механизме командных перемещений закрепить возможность перемещения данных лиц – носителей этических ценностей вместе с руководителем, то это тоже сыграло бы свою положительную роль.

Возможно, необходимо в практике госслужбы восстановить и характеристику для служащих, в которой без перечисления послужного списка, отражаются морально-этические, профессионально-деловые качества служащего. Она должна быть подписана тремя лицами – руководителем учреждения, уполномоченный по этике и руководитель службы управления персоналом.

Что наиболее важно, по итогам опроса и обнародования результатов составу государственной службы адресован главный месседж: основа государственного аппарата – этический и добропорядочный служащий.

В перспективе на пути формирования следующего этапа государственной службы – инновационной модели и на данном этапе должны быть востребованы люди, обладающие не только высокой ответственностью, но и имеющие безупречную репутацию.

В п.3 старой редакции Этического кодекса государственных служащих Республики Казахстан было четко прописано, что руководители обеспечивают исполнение требований настоящего Кодекса. Но в новой редакции Кодекса ответственность руководителей не прописана. В то же время в антикоррупционное законодательство введена ответственность руководителей государственных учреждений не только за коррупционные правонарушения подчиненных, но и за непринятие мер по предупреждению коррупции. Считаю необходимым прописать ответственность руководителей за формирование добропорядочности в коллективе и соблюдение этических норм их подчиненными.

Предпринятые ранее Главой государства меры по усилению ответственности первых руководителей государственных органов за коррупционные правонарушения подчиненных также изменило отношение руководителей к антикоррупционным вопросам.

Значительным прорывом в антикоррупционной политике стало внедрение с 2022 года проектного управления по предупреждению и профилактике коррупции ТБН-4. Координатором проекта является Агентство РК по противодействию коррупции.

Введение проектного управления значительно усилило эффективность работы государственных органов в антикоррупционной работе. Необходимо отметить, что была персонифицирована ответственность исполнителей, менеджеров направлений ТБН-4.

Использование системы «EASY PROJECT» также позволило систематизировать отчетность государственных органов. Накоплен определенный опыт. Уполномоченные по этике МИО и ЦГО тоже вовлечены в работу по формированию антикоррупционной культуры. Безусловно, они имеют опыт профилактической работы, обладают авторитетом и являются спикерами. Но, для скоординированной работы им необходимо обменяться имеющимся опытом и пройти обучение на центральном уровне.

В антикоррупционной работе существует дефицит профессиональных спикеров, добропорядочных личностей для выступления перед различными аудиториями по принципу «Исповедуй то, что проповедуешь».

Также, считаю, что Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан формирующая новую модель государственного служащего, имеет необходимые ресурсы для того, чтобы возглавить работу по пропаганде антикоррупционных норм и принципов добропорядочности. Выпускники Академии на выходе должны иметь не только твердые знания по антикоррупционным нормам, об ответственности, но и убежденность следования данным нормам.

В связи с вышеизложенным вношу ряд предложений, которые на мой взгляд могли бы активизировать антикоррупционную работу и способствовать выполнению поручения Президента:

1. Формирование пула антикоррупционных спикеров Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан из числа лидеров общественного мнения, экспертов, ученых, блогеров, журналистов и молодежи;
2. Организация республиканского семинара для уполномоченных по этике МИО, ЦГО, проектных офисов, координаторов ТБН-4;
3. Повышение статуса уполномоченных по этике в Реестре должностей политических, административных государственных служащих;
4. Формирование среди слушателей Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан пула добропорядочных служащих;
5. Создание на базе Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан общественного объединения по профилактике коррупции;
6. Введение обязательной дисциплины «Антикоррупционная политика, комплаенс и добропорядочность (этика)»;
7. Проведение среди слушателей Академии входных и выходных тестов (анкет) на уровень антикоррупционной культуры, добропорядочности;
8. Завершение проекта «100 адал тұлға»

Список литературы:

1. Послание Президента Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны». 1 сентября 2021 г.
2. Выступление Главы государства на заседании Мажилиса Парламента Республики Казахстан «Уроки «трагического января»: единство общества – гарантия независимости». 11 января 2022 г.
3. Концепция развития государственного управления в Республики Казахстан до 2030 года: построение «человекоцентричной» модели – «Люди прежде всего». 26 февраля 2021 г.
4. Концепция антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022-2026 годы.
5. Национальный доклад о состоянии государственной службы в РК. 2022 г.
6. Анализ международной практики внедрения и мониторинга этических норм в системе государственной службы. Астана. НИЦ «Молодежь». 2015 г.
7. Аналитический отчет. Совершенствование институтов этики государственной службы в Казахстане: взгляд уполномоченных по этике. С.Джаненова. Высшая школа государственной политики Назарбаев Университет. 2017 г.
8. Аналитический отчет по результатам социологического опроса об определении уровня этичности государственных служащих. Исследовательский институт «Общественное мнение». 2020 г.
9. «Госслужащий должен всецело ориентироваться на запросы населения». Д. Жазыкбаев. Казахстанская правда. 7 апреля 2022 г.

НОВАЯ ПАРАДИГМА ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ

Абралиев М., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Қала кеңістіктерін дизайн кодтаудағы шетелдік тәжірибе және Қазақстанда қала кеңістігін дизайн кодтаудың бастамалары

Аңдатпа. Мақалада Қазақстанда қала кеңістігін дизайн кодтаудың жағдайы мен дамуы және шет елдердің осы бағыттағы инновациялық озық тәжірибелері зерттелген. Қала кеңістігіндегі дизайн кодтың маңызы мен міндетінің орны анықталған. Конструкторлық кодтың анықтамасы берілген, негізгі міндеттері тізілген, оның шешімі жобалық кодтың әрекетіне бағытталған. Қолданыстағы жобалау және кодтау стандарттарына талдау жүргізіліп, проблемалары көрсетілген.

Түйін сөздер: дизайн код, қалалық кеңістіктер, қалалық орта, дизайн код ережесі.

Жаңа Қазақстан құруға бет алған уақытта еліміздегі қала кеңістігін ұтымды және тиімді пайдалануда дизайн кодтаудың экономикалық орны мен тиімділігі өте маңызды. Елімізде 17 облыс, 3 мегаполистердегі қала кеңістіктеріндегі дизайн кодты әлемдік инновация тәжірибелері негізінде дамыту міндеті тұр. Қазақстанда алғаш рет дизайн коды 2022 жылы 23 маусымында бекітілген құжатта пайда болды.

Жүргізілген зерттеулер көрсеткендей, «Дизайн коды» термині Еуропа елдерінде бірнеше ғасырлар бойы бар. Бүкіл шығарылымдарын дизайн коды тақырыбына арнаған «Project Baltia» сәулет журналының мәліметінше, Лондонда дизайн коды 1666 жылы қала өрттен кейін қалпына келтіріле бастаған кезде күшіне енген. Еуропалық дизайн коды перифериялық болып табылады, бірақ сонымен бірге азаматтар үшін қолайлы және қауіпсіз ортаны жасайтын «байқалмайтын» ережелер ретінде қалыптасқан.

Ғылыми зерттеулерде анықталғандай, дизайн коды – қаланы көркейту бойынша қолданыстағы визуалды кодекс негізінде жасалған жобалау ережелерінің, талаптары мен ұсыныстарының иллюстрацияланған жиынтығы, ол стиль, белгілерді орналастыру, бөлу сияқты қалалық кеңістік параметрлерінің кең ауқымын, оның ішінде абаттандыру, көшелер мен жол үстемелерін төсеу материалдарын таңдау мәселелерін қамтиды.

Негізінде дизайн кодпен шешілетін мәселелер: бірегей кеңістікті қалыптастыру; жарнаманың көптігінен көркі өзгерген қалаға көрнекі «тазалық» беру; архитектуралық стильдің бірлігін сақтау қаланың мәдени-тарихи әлеуетін арттыру; жайлы және қауіпсіз қоғамдық кеңістіктер құру; азаматтардың қауіпсіздігі мен жайлылығын қамтамасыз ету; қаланың туристік әлеуетін арттыру.

Шет елдердің қала кеңістігін дизайн кодтаудың жағдайы мен дамуы саласында тәжірибесі мол. Мәселен, Берлинде «сыртқы» навигацияға көп көңіл бөлінген, бұл қалада көше бетін жабу үшін бес түрлі плитка қолданылады. Осылайша, әртүрлі текстуралар адамдарға навигацияға көмектесетін кеңістікті керемет түрде бөледі. Велосипедшілер үшін жіксіз плиткалар, жаяу жүргіншілер үшін жұқа тегіс плиткалар және аймақтарды бөлу үшін дөрекі плиткалар қолданылады. Қиыршық тас әдетте ағаштардың тамырларына зақым келтірмеуі үшін талдың түбін айналдыра төселеді. Тротуардың әртүрлі жабындары тактильді реттеу үшін ғана емес, сонымен қатар көру қабілеті нашар адамдарға бағыт-бағдар беруге көмектеседі. Голландияның Мидделбург қаласында жаяу жүргіншілер және автокөлік аймақтарын бөлу тақтайшалардың түсіне сәйкес жасалған: ортасында сұр жолақ және

жиектерінде қызғылт сары түсті плиткалар төселген. Плитка қай жерде және кімге арналған өткел бар екенін көрсетеді. Көшелері тар тұрғын аудандармен жүру қауіпсіз, адаспайсыз, бірақ автокөлік жүргізушілері өте алмайды. Мұндай түрлі-түсті плиткалар тамаша көрнекі маркер болып табылады және тұрғын аудандардағы автокөліктердің санын айтарлықтай азайтады.

Еуропадағы ең танымал тротуар тасы Чехия мемлекетінің астанасы Прагада. Кішкентай мәрмәр мен гранит тастарынан жасалған. Мұндағы көше тек түсімен ғана емес, көмекші сөздердің орналасуымен де ерекшеленетін мозаикалық кенепке ұқсайды. Прага – көнеден сыр шертетін шаһар. Берлиннен, Венадан, Мадрид, Цюрихтан және Еуропаның көптеген қалаларынан тарихы тереңде. Ғасырдан ғасырға сырғып келе жатқан бағзы үйлердің кейпін жергілікті тұрғындар өзгертуге құмар емес, өйткені оның әрбір тасы тұнып тұрған шежіре және ол мемлекеттік деңгейде қорғалған. Прагада не көп, аңыз көп. Көне Праганың өте тар көшелері шамамен тоғызыншы ғасырда пайда болған.

Мәселен, Германияда көшелердегі өмірді жандандыру үшін көше кафелері ашық алаңдарда ұйымдастырылған. Мюнхенде көшедегі орындықтар жол бойына емес ыңғайлы бұрыштарда орналастырылады, бұл көшенің дамуының перспективасын ашады. Аустрия астанасы Венада аялдамалар айналасындағы жолдың деңгейін көтеру арқылы жол-көлік оқиғаларының саны азайтқан. Венаның ғасырлық және тарихи қорғалатын өнеркәсіптік ғимараттарын бүгінгі күні «Жан Нувел» ғимараттарының Gasometers Vienna деп аталатын ғимаратына айналдырды. Үлкен масштабтағы бейімделетін қайта пайдалануға болатын кеңселер мен дүкендер бар үлкен қала кешенін қалыптастырды. Гамбургте жануарлардың нәжістеріне арналған жәшіктер тікелей ағаш діңінде орналасқан, бұл көшелерді әлдеқайда таза ұстауға көмектескен. Ал Роттердамда велосипедшілерге ыңғайлы болу үшін теуіп бара жатқан велосипедті тоқтатпай қоқыс салып кете беруге болатындай ыңғайлы қоқыс жәшіктерін ойлап тапты.

Лондон мен Берлинде маңдайшалар мен жарнама құрылымдарының қатаң ережелері бар. Ережелерді бұзған жағдайда, билік қасбеттердің осы көрінісіне немесе «визуалды шуға» байланысты айыппұл салады. Елде үлкен форматтағы жарнама қолданылмайды, билбордтар аз, оларға орналастыру қымбат, орналастыру уақыты 1-2 күнмен шектеледі. Көшелерде «қала шамдары» және созылу белгілері іс жүзінде жоқ, графикалық жарнаманың ең танымал тасымалдаушылары жергілікті кәсіпкерлер өздерінің жарнамалық плакаттарын, парақшаларын және т.б. орналастыратын билбордтар болып табылады. Қасбеттік плиталарды өндіруде немістер дизайнды көрнекі түрде жеңілдететін материалдарды пайдаланады: органикалық шыны және қашықтағы ұстағыштар. Осы ретте, Санкт-Петербург билігі осы тәжірибені қабылдап билбордтық жарнамалар санын айтарлықтай қысқартқан, ал театр бағаналары қаланың тарихи орталығында негізгі жарнама тасымалдаушыларына айналдырған.

Қалалық орта көптеген элементтерден тұрады, мысалы: үйлер, адамдар, көліктер, маңдайшалар, витриналар және т.б. Көбінесе бұл элементтер бір-біріне кедергі келтіреді, ретсіз орналасады және хаос тудырады. Мұны реттеу үшін шетелдік тәжірибеде олар біртұтас стильді, түсті, пішінді орнататын және оны «визуалды шуылдан» тазартатын дизайн кодын пайдаланады.

Еуропалық қалалар үшін әзірленген көше дизайнының коды көбінесе түсінікті, бірақ адамдар үшін «байқалмайтын» ережелер жиынтығы. Олар ыңғайлы және түсінікті жайлы ортаны қалыптастыруға қатысады. Мұндай «жайлы» ортада мәжбүрлеу де, тыйым салу да болмайды, қалыптасқан дизайн код ережесі орындалатын әр қадамды, қалай істеу керектігін нұсқап, көрсетіп береді. Кейбір еуропалық қалалар бір ғасырдан астам уақыт бойы көшелердегі көрнекі коммуникациялар үшін нормативтік құжаттарды қолданды. Бірақ қазіргі заманғы стандарттар қалалық ортаның сыртқы келбетінің эстетикасын сақтауды ғана емес, сонымен қатар қаланы және оның инфрақұрылымын пайдаланудың

қарапайымдылығын құруды көздейді. Қазақстан қалалары үшін дизайн код ережелері салыстырмалы түрде жақында пайда бола бастады.

Шет елдердің инновациялық тәжірибелерді Қазақстанда дизайн код ережесін әзірлеу кезінде пайдалану мүмкіндігін барынша қолдану керек. Өз кезегінде, Қазақстанда «Қазақстан Республикасындағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы» Заңында немесе басқа да нормативтік құқықтық актілерде «Дизайн коды» терминіне анықтама берілмеген. Десек те, Алматы қаласы мәслихатының 2021 жылғы 31 мамырдағы № 49 шешімімен бекітілген, Алматы қаласының сәулеттік келбетін қалыптастыру және қала құрылысын жоспарлау қағидаларында алғаш рет «сәулеттік келбет (Дизайн коды)» термині ретінде көрсетілген. Бұл қаланың сәулеттік келбетін қалыптастыру және қала құрылысын бақылау тәртібін айқындау бойынша нормативтік құқықтық құжаттар енгізудің алғашқы қадамы.

Еліміздегі 5 экономикалық аудандағы орналасқан 17 облыстағы және 3 мегаполистегі қала кеңістіктеріндегі дизайн кодтауды инновация негізінде дамыту және әлемдік озық тәжірибелерді пайдалану керек. Сонымен қатар, әр өңір ерекшеліктері мен тарихи қала кеңістіктерін ескеру қажет. Қазақстанда мемлекетті басқару тетіктерін жетілдіру мен дамытудағы қала кеңістігін дизайн кодтаудың маңызы мен тиімділігі арта береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Зарубежный дизайн-код: как работают правила на европейских улицах. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://archsovet.msk.ru/article/city-design/zarubezhnyy-dizayn-kod/>.

2. Романова Д. Дизайн-код существующего государственного благоустройства / Д. Романова // В сборнике: Традиции и инновации в строительстве и архитектуре. Градостроительство. Сборник статей. Под редакцией М.В. Шувалова. Самара, 2018. С. 264-266.

3. Берлин: путеводитель по самым важным местам. [Электрондық ресурс]. Қол жеткізу режимі: <https://samokatus.ru/berlin-putevoditel/>.

4. Сивцова А. Словарный запас: Дизайн-код. [Электрондық ресурс] / А. Сивцова // StrelkaMagazine. Қол жеткізу режимі: <https://strelka.com/ru/magazine/2017/01/19/vocabulary-designcode/>.

5. Workshop «Design code». [Электронный ресурс] // СПбГХПА им. А.Л. Штиглица, 2017. Режим доступа: <http://workshop-design-code.blogspot.com/2017/04/blog-post.html/>.

6. Preparing Design Codes A Practice Manual. [Электрондық ресурс]. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/7623/152675.pdf.

7. «Алматы қаласының сәулеттік келбетін қалыптастыру және қала құрылысын жоспарлау қағидаларын бекіту туралы» VII сайланған Алматы қаласы мәслихатының кезектен тыс VI сессиясының 2021 жылғы 31 мамырдағы № 49 шешімі.// [Электрондық ресурс]/ Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V21R0022946>.

Алимжанов Б.Н., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Доступность высшего образования как фактор снижения доли неет-молодежи в Казахстане

Аннотация. В мировой практике наиболее широко используемым индикатором, определяющим уровень социально-экономической интеграции молодежи в общество, является доля НЕЕТ. В реалиях Казахстана, где существует определенный кадровый голод практический во всех отраслях национальной экономики, увеличение числа молодежи, не

имеющей желания к работе, либо не обладающей соответствующими квалификациями и навыками, сопряжено с серьезными последствиями для государства. Негативные прогнозы по уровню NEET-молодежи в ближайшей перспективе связаны с естественным приростом доли молодежи в структуре населения в результате baby-boom-а 2000-х и законодательным увеличением возрастного ценза молодежи до 35 лет. В этом контексте, дополнительным подтверждением наличия рисков является концепция «Youth bulge», предполагающая, что большая масса неорганизованной молодежи, вероятно, станет потенциальным источником социальной и политической нестабильности.

Вместе с тем изучение международного опыта показывает, что немаловажным фактором в снижении доли NEET-молодежи является доступность высшего образования для широкого круга молодежи. В данной статье обозначенная гипотеза рассмотрена путем проведения регрессионного анализа с использованием таких параметров как валовый охват высшим образованием и объем государственных расходов на образование. В результате сформулированы рекомендации по увеличению количества образовательных грантов для молодежи из социально уязвимых семей и сельской местности; дальнейшему развитию государственной образовательной накопительной системы и механизмов льготного кредитования для получения образования; повышению престижа профессионально-технического образования путем внедрения дополнительных мер социальной поддержки (проживание, гарантированное трудоустройство, выплаты подъемных средств).

Ключевые слова: NEET-молодежь, доступность образования, высшее образование, государственная молодежная политика

Одним из актуальных предметов изучения в области государственной молодежной политики являются подходы и инструменты, нацеленные на успешную социально-экономическую интеграцию молодого поколения в общество. В мировой практике наиболее широко используемым индикатором, определяющим уровень социализации молодежи, является доля NEET-молодежи (Not in Education, Employment or Training). Данный термин впервые был использован в 1999 году в докладе, опубликованном Social Exclusion Unit [1].

Впоследствии понятие NEET-молодежи стало использоваться в качестве социального замера для многих стран и международных организаций. Так, по итогам 2021 года согласно данным Организации экономического сотрудничества и развития, наиболее высокий уровень доли NEET-молодежи зафиксирован в Южной Африке – 42,2%, Турции – 28,7%, Колумбии – 27,1%. Сравнительно низкий уровень наблюдается в Нидерландах – 7,4% и Люксембурге – 7,8% [2].

Ошибочным будет суждение о том, что данная задача выступает приоритетом исключительно для развивающихся стран. Подтверждением этому служат современная ситуация в экономически благополучной стране как Япония. Общемировой тренд специфически отразился на национальных особенностях этого государства. Так, местной спецификой стала группа «хикikomори» – это порядка миллиона молодых людей, которые не работают, не учатся, а существуют за счёт родителей, переложив на них материальные и бытовые вопросы [3].

В реалиях Казахстана, где существует определенный кадровый голод практический во всех отраслях, увеличение числа молодежи не имеющих желания к работе, либо не обладающих соответствующими квалификациями и навыками сопряжено серьезными экономическими последствиями. Безусловно, что увеличение доли NEET-молодежи несет в себе риски не только социально-экономического характера, но и влияет на уровень политической стабильности в государстве. В этом контексте, дополнительным подтверждением является концепция «Молодежного бугра». Согласно данной концепции, предполагается, что большая масса фрустрированной молодежи, вероятно, станет потенциальным источником социальной и политической нестабильности [4].

Согласно официальным данным по итогам 2022 года доля NEET-молодежи снизилась на 0,4% в сравнении с показателями 2021 года, и составила 6,5% [5]. При этом, в ближайшей перспективе ожидается существенное увеличение доли NEET-молодежи в Казахстане. Основой для таких прогнозов служат два основных фактора: естественный прирост доли молодежи в структуре населения, связанного с бэби-бумом 2000-х, и законодательное увеличение возрастных рамок понятия «молодежь» с 29 до 35 лет [6]. Таким образом, можно предположить, что на сегодня вопросы разработки эффективных инструментов социальной адаптации NEET-молодежи приобретают особую актуальность для Казахстана.

Вместе с тем, изучая международный опыт, можно отметить тесную обратную взаимосвязь доли NEET-молодежи с уровнем развития системы отечественного образования. Так, в государствах, занимающих высокие позиции в Индексе уровня образования (Education Index) наблюдается низкая доля NEET-молодежи. Данный индекс рассматривается в качестве одного из ключевых показателей социального развития и используется для расчёта Индекса человеческого развития

К примеру, Норвегия – 2-место в индексе уровня образования и 3,04% по доле NEET-молодежи, Финляндия – 4-ое место в индексе уровня образования и 3,83% по доле NEET-молодежи, и напротив, Колумбия – 95-место в индексе уровня образования и 22,9% по доле NEET-молодежи, Бразилия – 92-место в индексе уровня образования и 19,6% по доле NEET-молодежи [7].

В контексте данной статьи, учитывая особенности возрастных групп и периода выхода молодежи на рынок труда, в-первую очередь, планируется рассмотреть влияние уровня высшего образования на долю NEET-молодежи.

Таким образом, гипотеза, рассматриваемая в рамках данной статьи, сформулирована как – «Увеличение охвата молодежи высшим образованием в Казахстане приведет к сокращению доли NEET-молодежи».

В исследованиях зарубежных и отечественных ученых отмечается, что NEET-молодежь как явление носит многоаспектный характер, и попадание молодых людей в данную категорию обусловлено различными социальными, экономическими, этническими, территориальными и другими факторами. Исходя из обозначенной гипотезы, в рамках данной статьи проведено изучение публикаций отечественных и зарубежных ученых на предмет влияния образования, в том числе высшего, на ситуацию с долей NEET-молодежи.

Одним из казахстанских исследователей, системно изучающих ситуацию по NEET-молодежи, является Алимханова Д. В рамках программы фонда «Сорос-Казахстан» в 2021 году данным молодым ученым была изучена ситуация по NEET-молодежи в двух областях: Западно-Казахстанская и Карагандинская. Выборка автора обусловлена наблюдаемыми тенденциями изменений доли NEET-молодежи. Так, в Западно-Казахстанской области зафиксировано снижение данного показателя, и напротив в Карагандинской области наблюдается стабильно высокая доля по сравнению с другими регионами.

В исследовании Алимхановой Д. проделан корреляционный анализ показателей NEET с уровнем образования и территориальной принадлежностью молодежи. Таким образом, результаты двух областей показали, что наличие уровня образования может предотвратить увеличение доли молодежи NEET. Тем не менее, в ходе данного исследования, в страновом контексте примененные данные не продемонстрировали важность наличия образования [8].

Кроме этого, в своей статье 2018 года на тему «Understanding the Rising NEET Phenomenon in Southern Kazakhstan» Алимхановой Д. в качестве ключевых факторов, имеющих влияние на увеличение доли NEET-молодежи в южных регионах, определяются: теневая экономика (неформальная занятость), выход на рынок труда без обучения или квалификации, миграция молодежи из сельских районов в города, прибытие этнических репатриантов (кандасы) [9].

В исследованиях российского экономиста Аграновича М.Л. глубоко изучаются вопросы влияния системы среднего образования на успешность выпускников в

послешкольной жизни. Так, в своей статье «The impact of educational indicators on success in after school life» [10] М. Л. Агранович ссылается на статью Филиппова А.Г., Высоцкой А.В. «Исследование систем общего среднего образования в регионах России: метод «серого ящика», где в качестве целевого фактора («выхода») системы среднего общего образования и показателя эффективности ее функционирования рассматривается средний балл ЕГЭ [11].

В большинстве зарубежных исследований ключевыми индикаторами результативности, а иногда и эффективности территориальной системы образования становятся показатели учебных достижений.

В докладе «Социально-экономические эффекты образования: анализ данных стран ОЭСР и России» в соавторстве Аграновича М.Л., Дренёвой А.А., Ермачковой Ю.В., Ливенеца М.А., Селиверстовой И.В. отмечается, что NEET – сложное социально-экономическое явление, в основе которого лежит комплекс причин. При этом, как показали указываемые исследования уровень NEET в стране или регионе в значительной степени определяется характеристиками системы образования [12].

В статье Варшавской Е.Я. на тему «Russian NEET Youth: Characteristics and Typology» также отмечается, что основными факторами, существенно увеличивающими вероятность попадания в эту группу и удлиняющими продолжительность периода незанятости, являются низкий уровень образования (не выше среднего общего) и отсутствие опыта работы. Для большинства NEET-молодежи характерен незавершенный переход “учеба-работа” [13].

Исследование Sylvie Brunet на тему «The transition from school to work - the NEET (not in employment, education or training) indicator for 25- to 29-year-old women and men in Canada» показывает четкую связь между уровнем образования и показателями NEET. Показатели NEET для мужчин и женщин в возрасте от 25 до 29 лет значительно снижаются, если они получили аттестат о среднем образовании, и даже больше, если они получили высшее образование [14].

В исследованиях Зудиной А.А. отмечается, что наличие высшего профессионального образования значимо увеличивает вероятность попадания в NEET-безработицу. Однако, при прочих равных условиях, NEET-безработица отнюдь не предполагает замыкания молодых людей в данном состоянии, так как показатели устойчивости данного статуса равняются 19–26%, а вероятность найти работу в следующем периоде для NEET-безработных молодых людей составляет около 50% [15].

На основании вышеизложенного литературного обзора можно констатировать, что предположение о влиянии системы образования, в том числе высшего образования на долю NEET-молодежи является вполне объективной и требует дальнейшего изучения.

Благодаря проведенному обзору публикаций и статьей мы имеем возможность определить независимые переменные, влияющие на зависимую переменную – доля NEET-молодежи (Y).

В качестве независимых переменных мы используем:

- 1) валовый охват высшим образованием (X_1);
- 2) средний балл ЕНТ (X_2);
- 3) объем государственных расходов на образование в % от ВВП (X_3).

Обозначенные независимые переменные охватывают период с 2008 по 2021 годы, источником служат данные Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан.

Этап обработки данных показал, что в используемых данных отсутствуют какие-либо выбросы или данные в периодах существенно отличающиеся от общей выборки.

Описательная статистика показала, что не обнаружены одинаковые значения среднего значения и медианы, что говорит о наличии асимметричности. При этом коэффициент асимметрии не является критичной, и варьируется в пределах от -0,3 до 1,01. В независимой переменной X_1 среднее значение (72,5) смещенно к максимальному значению (86,7), что

подтверждает наличие отрицательной асимметрии, то есть мы наблюдаем скос в одну сторону.

Корреляционный анализ переменных показал объективность их взаимосвязи и влияния, коэффициент корреляции варьируется от -0,63 до 0,13. Независимые переменные X_1 (-0,52) и X_3 (-0,63) демонстрируют достаточно высокую обратную корреляцию. Мультиколлинеарность между независимыми переменными не обнаружена.

Текущие результаты описательной статистики и корреляционного анализа показывают отсутствие необходимости внесения каких-либо кардинальных изменений в данные. Таким образом, мы переходим к самому регрессионному анализу.

Предлагаемая модель регрессионного анализа представляет простую множественную линейную регрессию:

$$y = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + a_3X_3$$

В результате проведения регрессионного анализа с использованием инструмента «Анализ данных» Microsoft Excel получены нижеследующие параметры.

Регрессионная статистика

Множественный R	0,915494688
R-квадрат	0,838130524
Нормированный R-квадрат	0,803444208
Стандартная ошибка	0,856209843
Наблюдения	18

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	3	53,141	17,713	24,1631459	8,4759E-06
Остаток	14	10,263	0,733		
Итого	17	63,405			

	Коэф.	Стан. ошибк а	t-стат.	P-Значение	Ниж. 95%	Верх. 95%	Ниж. 95,0%	Верх. 95,0%
Y-пересеч.	37,664	3,610	10,432	0,000	29,920	45,407	29,920	45,407
X1	-0,148	0,025	-6,025	0,000	-0,201	-0,096	-0,201	-0,096
X2	-0,165	0,041	-3,997	0,001	-0,253	-0,076	-0,253	-0,076
X3	-2,298	0,463	-4,968	0,000	-3,291	-1,306	-3,291	-1,306

Таким образом, уравнение регрессии составляется как:

$$y = 37,6 - 0,14 * X_1 - 0,17 * X_2 - 2,30 * X_3$$

Значимость $F = 0.0$ указывает на то, что результаты уравнения регрессии является значимым. Коэффициент R в квадрате = 0,83 показывает хорошее качество модели. Нулевое значение p для всех переменных указывает на статистическую значимость всех коэффициентов регрессии (<0.05).

Вместе с тем, нам необходимо продиагностировать модель на гетероскедастичность. Для этого я использую тест Уайта, которая является универсальной процедурой тестирования гетероскедастичности случайных ошибок линейной регрессионной модели [16]. В результате использования инструмента «Анализ данных» Microsoft Excel получены нижеследующие параметры по тесту Уайта.

Регрессионная статистика

Множественный R	0,637676442
R-квадрат	0,406631245
Нормированный R-квадрат	0,08297556
Стандартная ошибка	0,686525314
Наблюдения	18

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	6	3,552891	0,592148477	1,25636985	0,350850899
Остаток	11	5,184487	0,471317006		
Итого	17	8,737378			

Используем формулу $W_{nabl} = n * R\text{-квадрат}$, получилось значение – 7,3. Согласно таблица Пирсона, учитывая, что регрессия равна – 6, находим значение хи-квадрата – 12,6. В нашем случае, $W_{nabl} (7,3) < \text{хи-квадрат} (12,6)$ дают основание полгать отсутствие гетероскедастичности полученных данных.

Основываясь на результатах проведенного регрессионного анализа, можно сделать следующие выводы:

- построенная изначальная модель множественной линейной регрессии является качественной. Это подтверждается коэффициентом множественной корреляции – 0,83;
- уровень значимости регрессоров составляет менее 0,05 (Р-значение), что означает значимость и надежность коэффициентов регрессии, включенных в модель. При этом, отсутствует мультиколлинеарность между независимыми переменными, что указывает на хорошую подборку факторов;
- как в совокупности, так и по отдельности подобранные факторы имеют влияние на долю NEET-молодежи. В частности, наибольшее влияние имеет объем государственных расходов на образование, от которого зависит доступность высшего образования для молодежи (количество государственных образовательных грантов).

На основании вышеизложенного в целях организации эффективной работы по снижению доли молодежи NEET рекомендуется.

- увеличение количества образовательных грантов для молодежи, особенно из социально уязвимых семей и сельской местности, за счет наращивания объемов финансирования на уровне местных бюджетов;
- внедрение механизмов предоставления без залоговых банковских кредитов для получения высшего образования с пониженной процентной ставкой и отсрочкой основного платежа в период обучения;
- повысить привлекательность действующей государственной образовательной накопительной системы за счет внедрения опции по возможности использования депозитов на покупку жилья, в случае поступления ребенка на государственный образовательный грант;

- обеспечить дополнительный охват молодежи профессионально-техническим образованием за счет его популяризации путем внедрения дополнительных мер социальной поддержки (проживание, гарантированное трудоустройство, выплаты подъемных средств).

Список литературы:

1. Attewell, Paul; Newman, Katherine S. Growing Gaps: Educational Inequality Around the World (англ.). — Oxford University Press, 2010. — P. 181
2. <https://data.oecd.org/youthinac/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.htm>
3. <https://mel.fm/zhizn/razbor/5867142-yunyee-khikikomori-i-neet-oni-ne-khotyat-rabotat-i-uchitsya-i-chasto-stremyatsya-ne-vykhodit-iz-doma>
4. <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/youth-bulge-a-demographic-dividend-or-a-demographic-bomb-in-developing-countries>
5. <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>
6. <https://el.kz/ru/mazhilis-odobril-zakonoproekt-o-vyhode-zhenschin-na-pensiyu-v-61-god-53916/>
7. <https://gtmarket.ru/ratings/education-index>
8. Алимханова Д. (2017) Молодежь-NEET в Западно-Казахстанской и Карагандинской областях: механизмы интеграции в образование. Исследование в рамках программы для молодых исследователей в области публичной политики
9. Алимханова Д. (2018) Understanding the Rising NEET Phenomenon in Southern Kazakhstan, CAP Paper 206 (CAAF Fellows Papers)
10. Агранович М.Л. (2020) Влияют ли характеристики системы среднего образования на успешность выпускников в после школьной жизни: анализ на основе региональных данных, Вопросы образования/Educational Studies Moscow. 2020. No 3, pp. 188-213
11. Филиппова А.Г., Высоцкая А.В. (2018) Исследование систем общего среднего образования в регионах России: метод «серого ящика», Регионология/Regionology. Т.26. No 1 (102). pp.155–178.
12. Агранович М.Л. Дренёва А.А. Ермачкова Ю.В. Ливенец М.А. Селиверстова И.В (2021) Социально-экономические эффекты образования: анализ данных стран ОЭСР и России, статья на сайте - <https://www.ssrn.com/index.cfm/en/>
13. Варшавская Е.Я. (2016) Российская NEET-молодежь: характеристики и типология, Социологические исследования № 9, pp. 31-39
14. Sylvie Brunet (2018) The transition from school to work: the NEET (not in employment, education or training) indicator for 25- to 29-yearold women and men in Canada, Statistics Canada – Catalogue No. 81-599-X, pp. 1-21
15. Зудина А.А. (2018) Дороги, ведущие молодежь в NEET: случай России, Экономический журнал ВШЭ. 2018. Т. 22. № 2. pp. 197–227
16. <http://poivs.tsput.ru/ru/Math/ProbabilityAndStatistics/MathStatistics/StatisticalCriteria/WhiteTest>

Казакпаева Б.Д., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Разработка модели трудовой мотивации управленческих кадров на государственной службе для достижения целей устойчивого развития ООН

Аннотация. В современных реалиях формирования сервисной и «человекоцентричной» модели государственного управления в Республики Казахстан повышены требования к государственным служащим. В исследовании роль инновационной технологии развития государственного управления отводится коучингу. В классических школах менеджмента ведущее место занимает внутренняя организационная среда. Определена цель внедрения коучинга на государственной службе, которая предусматривает постоянное обновление управленческих компетенций через формирование системного мышления, определенной культурой общения и взаимодействия, вовлечения и внутренней мотивации. В целях устойчивого развития государственной службы была изучена научная литература, труды известных зарубежных авторов, посвященных практическому применению коучинга в государственном и корпоративном секторах. В статье исследуется вопрос зарождения новой парадигмы государственного аппарата - перехода от классического лидерства к вовлекающему лидерству. Рассматриваются ключевые инструменты командного коучинга по формированию ответственности за групповое принятие решений, как часть внутренней мотивации для достижения общих целей.

Ключевые слова: коучинг, профессиональный государственный аппарат, коучинговая среда, внутренняя мотивация, государственная служба

Государственная служба Республики Казахстан – это деятельность государственных служащих в государственных органах по исполнению должностных полномочий, направленная на реализацию функций и полномочий государственной власти. О наличии вызовов к трансформации государственной службы свидетельствуют официальные источники.

Во-первых, в выступлении на расширенном заседании Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2022 года глава государства Токаев К.К. отметил, что эффективные вице-министры и заместители акимов должны обладать тремя навыками: высокий управленческий потенциал, развитые коммуникативные навыки и эмоциональный интеллект.

Во-вторых, результаты проведенной в 2017 году аттестации подтвердили недостаточную профессиональную компетентность ряда государственных служащих.[1]

В-третьих, в опубликованном проекте Доктрины о профессиональных и личностных качествах государственных служащих в модели «человекоцентричного» государственного управления отмечается необходимость формирования «новой политической культуры», осознанного изменения мышления государственными служащими, развития навыков ораторского мастерства, коммуникативных компетенций, способов медиации.[2]

Надо отметить, что государственная служба проигрывает «битву за таланты», талантливая молодежь с высокими устремлениями и карьерными амбициями предпочитают иные секторы рынка труда. Полагаем, что отчасти, недооценка эмоционального состояния служащих, трактовка их участия в процессе функционирования государственного органа исключительно через призму производственно-трудовых, потребительских мотиваций ведет к замораживанию внутреннего потенциала работников.

Известные авторы в области менеджмента, заложившие основы новой парадигмы управления, признают и выделяют типичные ошибки в управлении: отсутствие обратной связи, несбалансированная критика, несбалансированная похвала, избыточное делегирование (Т.Питерс, Р.Уотерман, И.Ансофф, П.Друкер и другие).

На основе авторов М. Магура и М. Курбатова, «руководство должно думать не столько в терминах стимулирования, сколько в терминах мотивирования, грамотно опредмечивая потребности сотрудников, а не забрасывать всевозможными стимулами». [3]

Вместе с тем, в подтверждение нашего видения о роли коучинга на государственной службе можно привести следующее. По определению Т.Голви, коучинг – это искусство

создания с помощью беседы и поведения среды, которая облегчает движение человека к желаемым целям так, чтобы оно приносило удовлетворение. [4].

По мнению, Дж.Уитмора стиль руководства, применяя базовые коучинговые навыки эффективных вопросов и активного слушания, должен измениться. Автор связывает культуру высоких результатов с созданием коучинговой среды в организациях. По его определению, коучинг – это партнерство, сотрудничество и вера в человеческий потенциал. [5]

По данным опроса The Future Workplace 2021 HR Sentiment, психологическое состояние работников считается главным приоритетом у 68% руководителей, так как работники с эмоциональной нестабильностью приносят убытки. К примеру, в США, корпоративное благополучие – это целая индустрия для поддержания ментального здоровья: стресс-менеджмент, консультации, встречи с психологами, медицинские сервисы. Так проводится превенция текучести кадров и экономия на производственных ошибках. [6]

В зарубежной академической среде, корпоративном и государственном секторах проявляется интенсивная активность к формированию коучинговой среды в организациях для достижения стратегических целей (США, Германия, Индия, Великобритания, Малайзия и др). В Индии до поступления на государственную службу претенденты отбираются после экзаменов в коучинговых центрах, далее при прохождении службы коучинг продолжается. Большинство отобранных кандидатов имеют ученую степень или диплом, нет сомнений в том, что они высококвалифицированные и высокообразованные. Несмотря на это, наличие степени MBA или университетского диплома не обязательно квалифицирует их как лучших администраторов, когда речь идет о соответствующих областях. [7]

Согласно авторам, адаптивный коучинг относится к одному из самому популярному на сегодняшний день методу развития лидеров, повышения эффективности труда, содействия изменениям в организации. [8]

Таблица 1. Научные дисциплины, адаптировавшие коучинговые подходы.

	Дисциплины	Авторы
1	Психология	Уилбер (2000), Скиффенгтон (2003)
2	Эмоциональный интеллект	Гоулман (2004)
3	Навыки мышления	Де Боно (2009)
4	Спортивная психология	Голви (2000)
5	Теория мотивации	Макклеланд (1988)
6	Системное мышление	Сенге (2006)
7	Развитие менеджмента	Бланшар (2000), Кови (2004)
8	Психология допроса в уголовном процессе	Доспулов
9	Система обучения	Морозов, Логинова
10	Теория обучения	Колб (1984)

Из Таблицы 1 видно, что коучинговые подходы заложены в методологическую основу при современной интерпретации различных дисциплин. В то же время, отсутствуют общепринятые и однозначные критерии по определению статуса коучинга в государственном управлении. На наш взгляд, отсутствие исследований и академических дебатов по этому поводу замедляют рост новой профессии и использования коучинговых техник на государственной службе в Республики Казахстан.

Анализ результатов исследований в открытом доступе показывает, что все больше организаций обращаются к коучингу не как к коррекционной практике, а как к инструменту развития лидерства и обеспечения устойчивого роста и инноваций. Есть основания эффективности технологий коучинга в государственном управлении. Исследователи пришли

к выводу, что коучинг, который включал в себя: постановку цели, совместное решение проблем, обратную связь, участие супервизора, оценку конечных результатов повысил производительность на 88%. [9]

К характерными результатам коучинга относят: 1) рост продуктивности деятельности отдельного сотрудника, команды, организации в целом; 2) улучшение взаимоотношений в коллективе; 3) повышение сплоченности команды, которое проявляется в увеличении скорости и эффективности реагирования в критических ситуациях, увеличении гибкости и адаптивности к изменениям. [10]

Описывается, что преобразование организационной культуры относится к сложным изменениям. Причина в том, что большинство организаций лучше справляются с изменением «сложных вещей» (рабочих процессов, структур и систем) и менее эффективно в плане эмоционального поведения людей. Часто организации, столкнувшиеся с трансформационными изменениями, требующими значительного изменения культуры, применяют фрагментарный подход. Не всегда полностью оценивают связь между имеющейся культурой и желаемой будущей культурой. [11]

Коучинг на государственной службе можно диагностировать, как профессиональное взаимодействие между руководителем и работником, где повышается уровень мотивации и ответственности у обоих.

Следует отметить, что использование такой модели взаимодействия в государственных органах может также служить достижениям Целей устойчивого развития (ЦУР). ЦУР – это цели, установленные Организацией Объединенных Наций (ООН) для решения глобальных проблем, таких как благосостояние, бедность, голод, неравенство, изменение климата, экономический рост и справедливость, а также сохранение природных ресурсов. Как информирует источник, так называемая «Повестка дня 2030» во многих аспектах согласуется с усилиями Казахстана в области развития и может служить полезной и убедительной политической основой для их достижения. [12]

По данным анализа компании «Прайс Уотерхаус Куперс», *«правительства во всем мире вынуждены делать больше с меньшими затратами и обеспечивать более эффективное расходование государственного бюджета. Им приходится делать трудный выбор в отношении приоритетов и искать новые способы финансирования и предоставления государственных услуг»*. [13]

На наш взгляд, сочетание двух ключевых факторов также присуще государственным функциям в нашей стране: 1) ограниченные ресурсы и бюджет, оптимизация штата и повышенные требования к эффективности персонала; 2) новые вызовы и потребности со стороны населения, оказание качественных государственных услуг.

По нашему мнению, коучинговые инструменты могут стать основой базовой модели внутренней трудовой мотивации управленческих кадров на государственной службе через призму достижения целей устойчивого развития в условиях ограниченности ресурсов.

Таблица 2. Ожидаемые результаты внедрения коучинговых инструментов на государственной службе в целях достижения ЦУР ООН.

Цель устойчивого развития ООН	Инструмент	Ожидаемый результат
Цель 8. Содействие поступательному, всеохватному и устойчивому экономическому росту, полной и производительной занятости и достойной работе для всех	Коучинг для лидерства и управления изменениями	этот инструмент может помочь руководителям развить лидерские навыки и эффективность в изменяющихся условиях. Как результат, государственные учреждения смогут достигать

		ЦУР
Цель 4. Обеспечение всеохватного и справедливого качественного образования и поощрение возможности обучения на протяжении всей жизни для всех	Коучинг для развития карьеры и профессионального роста	занятие вакантных мест на государственной службе можно рассматривать как конкурентную среду, и работники повышают свои компетенции, чтобы достичь своих целей в профессиональном развитии. Коучинг может помочь им развивать свои навыки и знания, а также определить цели и стратегии для достижения успеха.
Цель 3. Обеспечение здорового образа жизни и содействие благополучию для всех в любом возрасте.	Коучинг для устранения стресса и повышения благополучия	в период кадровой турбулентности управленческих кадров государственная служба может быть довольно стрессовой средой, особенно в периоды изменений и неопределенности.
Цель 17. Укрепление средств осуществления и активизации работы в рамках Глобального партнерства в интересах устойчивого развития	Коучинг для развития командной работы	государственная служба включает работу в команде, например, межведомственные комиссии, рабочие группы, кросс-функциональные команды в рамках проектного управления. Коучинг, может помочь командам на государственной службе развивать свою способность работать вместе и эффективно общаться друг с другом. Полезные коммуникации для изменения привычек и позитивного мышления
Цель 6. Обеспечение наличия и рационального использования водных ресурсов и санитарии для всех	Коучинг для устойчивого управления ресурсами	государственные учреждения ответственны за управление ресурсами: энергия, вода, бытовые отходы. Коучинг может помочь руководителям и работникам научиться управлять ресурсами более эффективно и устойчиво
Цель 9. Создание стойкой	Коучинг для развития	государственные служащие в

инфраструктуры, содействие всеохватной и устойчивой индустриализации и инновациям	инновационных решений, поощрение изменений	период неопределенности становятся многозадачными и ищут новые способы решения сложных проблем. Коучинг может помочь государственным служащим развивать свою способность думать творчески и находить инновационные решения.
---	--	---

Благодаря ожидаемым результатам, приведенным в Таблице 2 коучинг играет роль сквозного навыка, позволяющего создавать модель современного государственного управленца, обладающего необходимыми компетенциями.

Примеры и идеи, полученные в ходе изучения литературы указывают о существующих возможностях для мотивационной среды на государственной службе. В этой связи необходимы:

1. Целенаправленные усилия первых руководителей
2. Коучинг должен быть представлен как неотъемлемая часть организации
3. Твердая личная приверженность руководства к развитию и удержанию персонала.

Например, определенные коучинговые техники, такие как GROW, SMART, SCORE, DISC, помогут качественно:

- определить зоны роста для дальнейшего развития своих компетенций;
- мотивировать и вдохновлять коллектив для достижения целей на основе общих ценностей;
- приводить к изменениям в убеждениях и когнитивных искажениях при принятии решений;
- создать здоровую рабочую среду и уход от стереотипов.

Эти мотивы могут иметь значение для разработки и внедрения программ коучинга в государственных органах для стимулирования устойчивого развития и конкурентоспособности, достижения Целей устойчивого развития ООН. Модель трудовой мотивации будет направлена на развитие лидерских навыков, управление стрессом и конфликтами, управление ограниченными ресурсами и бюджетом, работе в команде и поиску инноваций для решения многозадачных проблем.

Практическая новизна.

Во-первых, мы обратились к рассмотрению роста трудовой мотивации в государственных органах в контексте создания внутренней коучинговой среды.

Во-вторых, мы полагаем, что своевременно раскрытый и вовлеченный в работу потенциал государственных служащих позволит достичь выдающихся результатов. Вовлеченность – это физическое, эмоциональное и интеллектуальное состояние, в котором работники стремятся выполнять работу лучше, исходя из коллективных ценностей. Вовлеченность складывается из двух составляющих – внутреннего настроя на работу и продуктивной рабочей среды.

Практическая ценность определяется возможностью применения результатов исследования уполномоченным государственным органом в сфере государственной службы. Завершенное исследование будет состоять из пяти компонентов: модель, руководство по внедрению, обучение и сертификация, метод оценивания.

Список литературы:

1. Указ Президента Республики Казахстан № 522 от 26 февраля 2021 года «Концепция развития государственного управления в Республике Казахстан до 2030 года»

2. Об утверждении Доктрины о профессиональных и личностных качествах государственных служащих в модели «человекоцентричного» государственного управления <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14544765>
3. Магура М., Курбатова М. Кадровый менеджмент как средство повышения мотивации персонала // Управление персоналом. 2007. №13-14. С. 10-15.
4. Голви Т. Работа как внутренняя игра. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. С.194
5. Уитмор Дж. Coaching – новый стиль менеджмента и управления персоналом: практ. пособие.М.: Финансы и статистика, 2006; Уитмор Дж. Коучинг высокой эффективности. М.:МАКУБ, 2005
6. <https://www.forbes.com/sites/jeannemeister/2021/08/04/the-future-of-work-is-worker-well-being/?sh=6c2b1c374aed>
7. Training, and Traditional Methods for Examinations in the Indian Civil Service. *International Journal of Social Science Research and Review*, 5(10), 372–380. <https://doi.org/10.47814/ijssrr.v5i10.657>
8. Rocchi, M., Pelletier, L. G., & Couture, A. L. (2013). Determinants of coach motivation and autonomy supportive coaching behaviours. *Psychology of Sport and Exercise*, 14(6), 852–859. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2013.07.002>
9. Olivero, G., Bane, K. D., & Kopelman, R. I. (1997). Executive Coaching as a Transfer of Training Tool: Effects on Productivity in a Public Agency. *Public Personnel Management*, 26(4), 461–469. <https://doi.org/10.1177/009102609702600403>
10. Кошарная Г.Б. Управление персоналом (новые кадровые технологии), издательство Пензенского государственного университета, Пенза 2004
11. <https://libraryofprofessionalcoaching.com/applicationsuses/leadership-coaching/section-three-leadership-development-and-coaching-in-organizations/4/>
12. <https://ecogofond.kz/wp-content/uploads/2018/12/CA.D.110-Kratkaja-informacija-o-realizaciji-Celej-ustojchivogo-razvitija-v-Kazahstane.pdf>
13. <https://www.pwc.lu/en/public-sector/docs/pwc-public-sector-government-and-the-global-ceo.pdf>

Мұхтар Т.Қ., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Мүгедектігі бар адамдарды жұмыспен қамту бойынша мемлекеттік қолдау шараларын жетілдіру

Аңдатпа. Мақалада мүгедектігі бар адамдарды жұмыспен қамту бойынша қолдау шараларының тиімділігі мен жетілдіру жолдары қарастырылады. Мүгедектігі бар адамдарды жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету мынадай мемлекеттік қолдау шараларымен жүзеге асырылады:

- 1) Қазақстан Республикасының халықты жұмыспен қамту туралы заңнамасына сәйкес ауыр жұмыстардағы, еңбек жағдайлары зиянды, қауіпті жұмыстардағы жұмыс орындарын есепке алмағанда, мүгедектігі бар адамдар үшін жұмыс орындарына квота белгілеу;
- 2) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мүгедек адамдарды жұмысқа орналастыру үшін арнайы жұмыс орындарын құру;
- 3) «Кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жоба» шеңберінде жұмыспен қамтуға жәрдемдесу шаралары.

«Халықты жұмыспен қамту туралы» заңға сәйкес жергілікті атқарушы органдар мүгедектігі бар адамдар үшін жұмыс орындары санының 2-ден 4%-на дейінгі мөлшерде жұмыс орындарына квота белгілеу арқылы халықты жұмыспен қамту саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруды қамтамасыз етеді.

Осыған байланысты, мүгедектігі бар адамдар үшін жұмыс орындарын квоталау шеңберінде кәсіпорындар оларды ұйымдық-құқықтық нысанына қарамастан жұмысқа орналастыруға міндетті.

Қазақстанда 705 мың мүгедектігі бар адамдардың 59,7% немесе 419,1 мыңы еңбекке қабілетті жастағы. Олардың тек 25%-ы немесе 106,5 мың мүгедек адамның жұмысы бар, ал Германия, Ұлыбритания, Австралия және ЭЫДҰ-ның басқа елдерінде бұл көрсеткіш 40%-ға жетеді.

Түйін сөздер: мүгедектігі бар адамдар, жұмыспен қамту, мемлекеттік қолдау шаралары, жұмыс орындарын квоталау, арнайы жұмыс орындары.

Кіріспе

Мүгедектігі бар адамдардың еңбек әлеуетін іске асыру және азаматтардың осы санатын еңбек нарығына интеграциялау проблемасы, сондай-ақ еңбек және жұмыспен қамту саласындағы мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау шараларының тиімділігін арттыру мәселесі көптеген жылдар бойы өзектілігін жоғалтқан жоқ.

Қазақстанда 705 мың мүгедектігі бар адамдардың 59,7%-ы немесе 419,1 мыңы еңбекке қабілетті жаста болып табылады. Олардың тек 25%-ның немесе 106,5 мың мүгедектігі бар адамның жұмысы бар, ал Германия, Ұлыбритания, Австралия және Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының басқа да елдерінде бұл көрсеткіш 40%-ға жетеді.

Осыған орай, Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі жұмыспен қамтылған мүгедектігі бар адамдардың үлесін еңбекке қабілетті жастан 30%-ға дейін ұлғайтуды мақсат етіп отыр. Ол үшін қосымша 20 мыңнан астам мүгедектігі бар адамды жұмысқа орналастыру қажет [1].

1-сурет. Мемлекеттік қолдау шаралары

Дереккөз: [2]

1-суретте көрсетілгендей, мүгедектігі бар адамдарды жұмыспен қамтамасыз ету келесідей мемлекеттік қолдау шараларымен жүзеге асырылады:

1) Қазақстан Республикасының халықты жұмыспен қамту туралы заңнамасына сәйкес ауыр жұмыстардағы, еңбек жағдайлары зиянды, қауіпті жұмыстардағы жұмыс орындарын есепке алмағанда, жұмыс орындары санының екі-төрт пайызы мөлшерінде мүгедектігі бар адамдар үшін жұмыс орындарына квота белгілеу;

2) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мүгедектігі бар адамдарды жұмысқа орналастыру үшін арнайы жұмыс орындарын құру;

3) 2021–2025 жылдарға кәсіпкерлікті дамыту бойынша ұлттық жоба шеңберінде жұмыспен қамтуға жәрдемдесу шаралары.

2023 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша республикада мүгедектігі бар 705 мың адам бар, оның ішінде:

- 101,6 мың 18 жасқа дейінгі балалар (14,4%);
- 419,1 мың еңбекке қабілетті жастағылар (59,7%).
- 181,9 мың зейнеткерлік жастағылар (25,8%) [1].

Қазақстан Республикасының «Халықты жұмыспен қамту туралы» Заңына сәйкес, жергілікті атқарушы органдар мүгедектігі бар адамдар үшін жұмыс орындарына квота белгілеу жолымен халықты жұмыспен қамту саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруды қамтамасыз етеді.

Квотаны жергілікті атқарушы органдар жұмыскерлердің тізімдік санына байланысты белгілейді. Елуден жүз адамға дейін – жұмыскерлердің тізімдік санының екі пайызы мөлшерінде, жүз бірден екі жүз елу адамға дейін – жұмыскерлердің тізімдік санының үш пайызы мөлшерінде, екі жүз елу бірден артық адам – жұмыскерлердің тізімдік санының төрт пайызы мөлшерінде орнатады [2].

Мүгедектігі бар адамдарды жұмыспен қамтуды қамтамасыз етудің мемлекеттік қолдау шараларына талдау.

Мүгедектігі бар адамдар үшін жұмыс орындарын квоталау тәжірибесі, біздің еліміз сияқты Еуропада кең таралған және оларда бұл квота көбінесе 6%-ды құрайды.

Мысалы, Франция мен Венгрияда квоталау туралы заңнама нормаларына 20-дан астам қызметкері бар ұйымдар, ал Австрия мен Польшада 25 қызметкері бар ұйымдар кіреді. Испанияда бұл сан 50 адамды құрайды. Германияда мүгедектігі бар адамдарға арналған квота – 5%, Францияда бұл квота – 6%. Германияда мүгедектігі бар адамдарды жұмысқа алу кәсіпорындар үшін экономикалық тұрғыдан тиімді болып табылады. Себебі, мемлекеттің салық жүйесінде арнайы жұмыс орындарын құрғысы келетін кәсіпорындар үшін салықтық жеңілдіктер бар, ал жұмыс орындарын құрғысы келмейтін кәсіпорындар салық ауыртпалығын көтереді [3].

Кәсіпорындар мүгедектігі бар адамдарға арналған жұмыс орындарын квоталау шеңберінде оларды ұйымдық-құқықтық нысанына қарамастан жұмысқа орналастыруға міндетті болып табылады. Алайда, іс жүзінде квотаны орындауға келгенде кәсіпорындардың тек үштен бірі немесе 36%-ы осы нормативті орындайды. Кәсіпорындардың 64%-ы квотаны орындамайды, яғни резерв бар. Негізінен 250-ден астам жұмыскерлері бар ірі кәсіпорындармен мәселе бар. 2817 квота бекітілген кәсіпорындардың 91%-ы мүгедектігі бар адамдарды жұмысқа орналастыру бойынша квоталарды орындамайды. Орта кәсіпорындардың 72%-ы, ал 50-ден 100-ге дейін қызметкерлері бар кәсіпорындардың 49%-ы квотаны орындамайды [1].

Жалпы осы квоталарды орындамағаны үшін жауапкершілікке келетін болсақ, Әкімшілік бұзушылықтар туралы кодекстің 98-бабының 1-тармағына сәйкес, мүгедектігі бар адамдарға арналған жұмыс орындарының квотасын орындамағаны үшін ескерту қарастырылған. Әкімшілік жаза қолданылғаннан кейін бір жыл ішінде қайталап жасалған әрекеті үшін Әкімшілік бұзушылықтар туралы кодекстің 98-бабының 2-тармағында айыппұл көзделген. Оның мөлшері шағын кәсіпкерлік субъектілері үшін – 5 айлық есептік көрсеткіш (17 250 теңге), орта кәсіпкерлік субъектілері үшін – 7 айлық есептік көрсеткіш (24 150 теңге), ірі кәсіпкерлік субъектілері үшін – 10 айлық есептік көрсеткіш (34 500 теңге) болып белгіленген.

Жұмыс беруші мүгедектігі бар адамдарға арналған жұмыс орындарының квотасын орындау жөніндегі мемлекеттік еңбек инспекторларының нұсқамаларын орындамаған жағдайда, жұмыс берушілерді жауапкершілікке тарту үшін Әкімшілік бұзушылықтар туралы кодекстің 462-бабының 3-тармағына сәйкес хаттамалар толтырылып, әкімшілік сотқа жіберіледі. Айыппұл мөлшері лауазымды тұлғаға – 15 айлық есептік көрсеткіш (51 750 теңге), шағын кәсіпкерлік субъектілері үшін – 100 айлық есептік көрсеткіш (345 000 теңге),

орта кәсіпкерлік субъектілері үшін – 200 айлық есептік көрсеткіш (690 000 теңге), ірі кәсіпкерлік субъектілері үшін – 500 айлық есептік көрсеткішке тең (1 725 000 теңге) [4].

Алайда, еңбек инспекциясы тек шағымдар бойынша тексеруді жүзеге асырады. Осыған байланысты квотаны сақтамағаны үшін шығарылған нұсқамалар бойынша мәліметтер жоқ. Жоспардан тыс тексеру жүргізу кезінде кәсіпкерлік субъектісі жазбаша өтініште көрсетілген нақты факт бойынша ғана тексеріледі. Профилактикалық бақылау (жоспарлы тексеру) алдын ала бекітілген тексеру кестесіне сәйкес өрескел бұзушылықтар анықталған кезде ғана жүргізіледі. Сонымен қатар, 2023 жылғы 1 қаңтарға дейін шағын кәсіпкерлік субъектілеріне тексеру, профилактикалық бақылау және қадағалау жүргізуге мораторий болғандығы белгілі (ҚР Президентінің 2019 жылғы 26 желтоқсандағы Жарлығы).

Мүгедектігі бар адамдарды мемлекеттік қолдау шаралары аясында нақты жұмыспен қамтамасыз ету келесідей жүзеге асырылды.

2022 жылдың қорытындысы бойынша квота шеңберінде 12 210 мүгедектігі бар адам жұмысқа орналастырылды, оның ішінде:

- 2390 мүгедектігі бар адам жұмыспен қамту орталықтарының жолдамасы бойынша;
- 9820 мүгедектігі бар адам өз бетінше жұмысқа орналастырылды [1].

Сонымен қатар, елімізде 2018 жылдан бастап халықаралық тәжірибені ескере отырып, мүгедектігі бар адамдарды жұмысқа орналастыру үшін арнайы жұмыс орнын жабдықтауға байланысты жұмыс берушілердің шығындарын субсидиялау тәртібі енгізілді, олар құрал-жабдықтарды сатып алу, монтаждау және орнату шығындарын өтеу, кейіннен мүгедектігі бар адамдарды жұмысқа орналастыру үшін арнайы жұмыс орындарын құру мақсатында ұсынылады.

2022 жылы мүгедектігі бар адамдарды жұмысқа орналастыру үшін 55 арнайы жұмыс орны жабдыкталып құрылды, оның ішінде:

- 11 жұмыс орны көру қабілеті бұзылған адамдарға;
- 29 жұмыс орны есту қабілеті бұзылған адамдарға;
- 15 жұмыс орны тірек қимыл аппаратының жұмысы бұзылған адамдарға арналған [1].

Бұдан басқа, «2021–2025 жылдарға арналған кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жоба» (бұдан әрі – Ұлттық жоба) шеңберінде мүгедектігі бар адамдар халықтың басқа да осал топтарымен қатар халықты жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шараларына басым тәртіппен қатысуға құқылы.

2022 жылдың қорытындысы бойынша 30,7 мыңнан астам мүгедектігі бар адам Ұлттық жобаның қатысушылары болды, оның ішінде:

- 438 адам қысқа мерзімді курстарға жіберілді;
- 9,6 мың адам кәсіпкерлік негіздері бойынша оқуға жолданды;
- 2026 адам өз ісін ашу үшін гранттар алды;
- 10,1 мың адам бос жұмыс орындарына орналастырылды;
- 2,9 мың адам субсидияланатын жұмыс орындарына орналастырылды [1].

Қорытындылар мен ұсыныстар

Жалпы баяндаманы қорытындылай келе, мүгедектігі бар адамдарды жұмыспен қамтамасыз етуде негізгі мемлекеттік қолдау шарасы аясында мүгедектігі бар адамдар үшін жұмыс орындарына квота белгілеуді жетілдіру бойынша келесідей ұсыныстар беріледі.

Дамыған елдердің халықаралық тәжірибесін ескере отырып, мүгедектігі бар адамдар үшін жұмыс орындарының квотасын орындамайтын кәсіпорындардан жұмысқа алмау фактісі үшін кәсіпорыннан төлем түрінде өтемақы жарналарын белгілеу ұсынылады.

Жинақталған өтемақы төлемдерін мүгедектігі бар адамдарды жұмысқа орналастыруға жәрдемдесуге бағыттап, келесідей шараларға:

- квотаны асыра орындағаны және мүгедектігі бар адамдарды квотадан тыс кәсіпорындармен жұмысқа орналастырғаны үшін сыйақыға;

- әлеуметтік жұмыс орындары бойынша субсидия алатын мүгедектігі бар адамдарды үшін жұмыс орындарының квотасынан тыс жұмыс орындарын құратын кәсіпкерлік субъектілерін (жалақының 65%-ы) қосымша қаржыландыруға пайдалану ұсынылады.

Өтемақы төлемдерін жинақтау және бөлу бойынша оператор ретінде «Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қоры» АҚ-ны қарастыруға болады, себебі жұмыс берушілердің деректерін мониторингілеу мен бақылаудың қолданыстағы базасы мен жүйесі, сондай-ақ филиалдар желісі бар қаржы операторы болып табылады.

Сонымен қатар, келесідей бірқатар ұйымдастырушылық шаралар ұсынылады:

- Мүгедектігі бар адамдар үшін жұмыс орындарының квотасын орындау бойынша индикатор облыс әкімдерінің рейтингісіне енгізу;

- Мемлекеттік еңбек инспекторларының кәсіпкерлік субъектілерімен мүгедектігі бар адамдар үшін жұмыс орындарының квотасын орындау бөлігінде, оның ішінде профилактикалық бақылау жүргізу кезінде жұмысын күшейту.

- Мониторингтік топтар құру және мүгедектігі бар адамдарды, оның ішінде үкіметтік емес ұйымдарда мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты орналастыру арқылы жұмысқа орналастыру құралын пайдалану.

- Мүгедектігі бар адамдар үшін жұмыс орындары квотасының орындалуын есепке алу және мониторингілеу жүйесін мемлекеттік еңбек инспекторларына анықталған фактілерді ұсына отырып, электрондық еңбек шарттарының ақпараттық жүйесімен автоматтандыру.

Әдебиеттер тізімі

1. ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі Жұмыспен қамту департаментінің есептік деректері

2. «Халықты жұмыспен қамту туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, Мүгедектігі бар адамдар үшін жұмыс орындарын квоталау қағидалары

3. Таспенова Г.А., Саткалиева Т.С. «Проблема трудоустройства лиц с ограниченными возможностями здоровья в Казахстане» Национальная ассоциация ученых (НАУ) № 5 (21), 2016

4. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі

Сакетов Д.С., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Ветеринария ғылымында кәсіпкерлік процестерді басқару саласындағы инновациялар

Аңдатпа. Бұл мақала Канададағы, Германиядағы және Чехиядағы ветеринарлық клиникалардың мысалында бизнес-процестер саласындағы негізгі басқару шешімдерін зерттейді. Әдебиеттерге шолу негізінде мақала авторлары нарықтағы ойыншыларды бөлу және жіктеу саласындағы заңнамалық базаны жетілдіру және ветеринариялық қызметтер нарығындағы типтік бизнес-модельдердің инновациялық онтологиясы аясында әзірленген гипотезаны алға тартты. Осы мақалада қарастырылған зерттеулер ветеринариялық қызметтердің сапасын жаңа деңгейге көтеруге көмектеседі.

Зерттеуге материалын дайындау үш кезеңде өтті: Қазақстан Республикасындағы ветеринариялық қызмет саласындағы заңнамалық актілердің кемшіліктері қарастырылған теориялық кезең; екінші кезең – салыстырмалы. Бұл кезеңде бизнес-процестерді жетілдіру саласындағы басқа елдердің тәжірибесі қарастырылды. Үшінші кезеңде Қазақстандағы ветеринарлық клиникалардың қызметтерін инновациялау бойынша ұсыныстар талқылауға ұсынылды. Жарияланымдар, мақалалар, нормативтік құқықтық актілерді зерделеу, ведомстволық есептер, статистикалық мәліметтер, контент-талдау, салыстырмалы талдау

әдісі, Остервальдер (Остервальдер кенеп) бойынша сапалық талдау сияқты әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істеу кезінде пайдаланылды. Осы мақаланың нәтижесінде автор гипотезаны растады, сонымен қатар ветеринариялық қызметтер нарығындағы бизнес-модельдердің онтологиясын әзірледі. Әзірленген онтология ветеринариялық қызметтер нарығында семантикалық білімді жүйелеу және басқару үшін мемлекеттік құжат айналымында қолданылады.

Түйін сөздер: ветеринария, құқықтық реттеу, бизнес-процестер, бизнесті басқару, POA тәсілі.

Кіріспе. Бүгінгі таңда бизнес-үлгілерді құру мен қолданудың әртүрлі мәселелерін және бизнес-процестерді модельдеу онтологиясын қамтитын көптеген кітаптар шығарылды. «Бизнес-модельдеу», «бизнес-модель» және «бизнес-онтология» терминдерінің жиі қолданылатыны соншалық, адамдар оларды біржақты ұғым ретінде түсінетіндей әсер қалдырады. Сонымен қатар, бір немесе басқа бизнес-модельдің құрылысының негіздерін, мақсатын және қолданылуын қарастырудың алғашқы әрекеті тіпті тәжірибелі «модельдерді» немесе менеджерлерді де таң қалдыратын осындай проблемалық өрісті ашады. Инновациялық бизнес моделін құрудың өзектілігі осы тұжырымдаманы қолданудың күрделілігін жүзеге асырумен бірге артады. Мұны қар көшкініндей өршіп бара жатқан мәселеге арналған басылымдардың қарқындылығы да растайды. Осылайша, «бизнес моделінің онтологиясы» ұғымының өзі бір жағынан, заманауи компанияны құрудың қиыншылықтары мен белгісіздіктеріне төтеп беру, ал екінші жағынан, модельді құру әрқашан субъективті белгілері ерекше мәнге ие болатын шығармашылық процесс болып табылады, нәтижесінде «жүйені ауызша сипаттау да, оны формалдауға деген ұмтылыс аталған ұғымның бейнесін қалыптастырады» [1].

Біріншіден, бизнес-модельдің онтологиясымен айналысу үшін алдымен осы контексте «онтология» ұғымының мәнін анықтаймыз. Егер бұл терминнің философиялық мағынасын ескермесек, онда онтология белгілі бір пәндік салаға қатысты және нормативтік қызмет атқаратын терминдер мен өзара байланысты анықтамалар жиынтығы екенін атап өткен жөн; ол объектінің жалпы идеясын құрайды, ұғымның (теорияның) категориялық аппаратын бекітеді [2].

Екіншіден, әртүрлі авторлар бизнесті модельдеудің анықтамасы мен функцияларына қатысты көптеген көзқарастарды қарастырған. Оларды қорытындылай келе, келесідей анықтама беруге болады: бизнес-модель – бұл «компания қандай қызмет түрлерін орындайтынын, оларды қалай орындайтынын және оларды орындаған кезде, оның саласын ескере отырып, жоғары тұтынушылық құндылықты құру үшін өз ресурстарын жұмысты орындау үшін қалай пайдаланатынын анықтау». Содан кейін, кәсіпкерлік тұрғыдан алғанда, бизнес-модель онтологиясы «нақты нарықта тұрақты бәсекелестік артықшылықтарды жасау үшін кәсіпорынның стратегиясында, сәулетінде, басқару экономикасында және маркетингте өзгермелі шешімдердің өзара байланысты жиынтығы қалай қабылданатынын қысқаша бейнелеу болып табылады. Компанияның кірісін сипаттайтын құрал ретінде логикалық бизнес-модель компания өз клиенттеріне ұсынатын қызметтер мен өнімдер құнының құндылықтарын бейнелейді» [3].

Бизнес-модельді басқару құралы ретінде көрсете отыра, Александр Остервальдер оны «элементтер мен олардың қарым-қатынастарының жиынтығын қамтитын және белгілі бір компанияның бизнес логикасын көрсетуге мүмкіндік беретін тұжырымдамалық құрал деп анықтады. Бұл компанияның нарықтың бір немесе бірнеше сегменттеріне ұсынатын құндылығының сипаттамасы және осы құнды құру, өткізу және жеткізу үшін фирманың және оның серіктестер желісінің табысты және тұрақты кіріс көздерін құру үшін ақша қатынастарының сипаттамасы» [4].

Негізгі идея адамның құрылымды түрде ойлануы мен өз ойын басқа адамдар түсінетіндей етіп бөлісуді үйренуде жатыр. Бұл бизнес-модельдердің онтологияларын құру және олармен эксперименттер жасау сияқты маңызды мәселеге келгенде өте маңызды. Сонымен, автор бизнес-модельді ойластырған кезде қандай мәселелерді ескеру керек және оны түсінікті түрде қалай жеткізуге болатыны туралы өзіндік көзқарасты ұсынады. Ол жауап беруді қажет ететін тоғыз сұрақты ұсынып, жауаптарын қағазға түсіріп, осы сұрақтарға жауап бергенде қалай ойлану керектігін де ұсынды. Сондай-ақ автор барлық идеялардың «графикалық» көрінісін бір қағаз парақта келтіріп, онда бекітілген ұяшықтарды «business model canvas» (немесе жай ғана «canvas»), қазақ тіліне аударғанда, «бизнес модель кенебі» деп атады. Бұл әдістеменің ыңғайлылығы мынада, басқа адамдармен бірге «ойлануды» және «сөйлесуді» үйреніп, бизнес-модель туралы құрылымдық түрде ойлау әдісін ғана емес, сонымен қатар стикерлерді жылжыту арқылы нақты уақытта эксперимент өткізуге болады. Сөйлеуге болатын ортақ тіл және нәтиженің ортақ көрнекі бейнесі бар, ол жақсы және басқалармен бөлісуге ыңғайлы. Ветеринариялық компанияларға арналған бизнес-модельдердің блоктарын әзірлеу кезінде Остервальдердің кенептерін және оның сұрақтарды құрастыру тәсілін қолданылды, оған жауап беру үшін осындай бизнес-модельдерді сауатты жобалауға болады. Әрине, ветеринария саласының ерекшеліктерін ескере отырып, жоғарыда аталған контурды және оның онтологиясындағы блоктар санын ішінара өзгертті. Бұл мақалада авторлар салада бар негізгі ұғымдарды (оның құрылымы, агенттері, процестері, ресурстары және т.б.) және олардың арасындағы байланыстарды сипаттайды. Осы логикаға сүйене отырып, ветеринариялық қызметтер нарығында бизнесті жүргізуді көрнекі түрде көрсету үшін POA әдісі таңдалды (ресурстар, оқиғалар, агенттер). Бизнесті модельдеудің бұл онтологиясы басқа барлық белгілі баламаларға қарағанда шындыққа жақынырақ [6]. POA моделі бизнес-процестің неліктен пайда болатынын көрсетіп, барлық іскерлік транзакцияларды толық қадағалауды қамтамасыз етеді.

Материалдар мен тәсілдер.

Бұл мақала Канададағы, Германиядағы және Чехиядағы ветеринарлық клиникалардың мысалында бизнес-процестер саласындағы негізгі басқару шешімдерін зерттейді. Әдебиеттерге шолу негізінде мақала авторлары нарықтағы ойыншыларды бөлу және жіктеу саласындағы заңнамалық базаны жетілдіру және ветеринариялық қызметтер нарығындағы типтік бизнес-модельдердің инновациялық онтологиясы аясында әзірленген гипотезаны алға тартты. Бұл келешекте ветеринариялық қызметтердің сапасын жаңа деңгейге көтеруге көмектеседі.

Зерттеуге материал дайындау үш кезеңде өтті: Қазақстан Республикасындағы ветеринариялық қызмет саласындағы заңнамалық актілердің кемшіліктері қарастырылған теориялық кезең; екінші кезең – салыстырмалы. Бұл кезеңде бизнес-процестерді жетілдіру саласындағы басқа елдердің тәжірибесі қарастырылды. Үшінші кезеңде Қазақстандағы ветеринарлық клиникалардың қызметтерін инновациялау бойынша ұсыныстар талқылауға ұсынылды. Жарияланымдар, мақалалар, нормативтік құқықтық актілерді зерделеу, ведомстволық есептер, статистикалық мәліметтер, контент-талдау, салыстырмалы талдау әдісі, Остервальдер (Остервальдер кенеп) бойынша сапалық талдау сияқты әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істеу кезінде пайдаланылды. Осы мақаланың нәтижесінде автор гипотезаны растап, ветеринариялық қызметтер нарығындағы бизнес-модельдердің онтологиясын әзірледі.

Әдеби шолу.

«Ветеринария туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 3-бабына сәйкес, ветеринариялық қызметтің негізгі мақсаттары мен міндеттері жануарларды аурулардан қорғау, халық денсаулығын жануарлар мен адамдарға ортақ аурулардан қорғау; ветеринариялық-санитариялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету; Қазақстан Республикасының аумағын басқа мемлекеттерден жануарлардың жұқпалы және экзотикалық ауруларының ежелінуінен және таралуынан қорғау болып табылады [7].

2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша ҚР АШМ ВБЖҚК құрамына 20 облыстық және республикалық қалалық аумақтық инспекциялар, 81 ветеринариялық бақылау бекеттері, 203 аудандық аумақтық инспекциялар кіреді [8].

Ветеринария саласындағы қызмет мынадай нормативтік құқықтық актілермен: 15 негізгі актімен, Кеден одағы мен Еуразиялық экономикалық одақтың 6 негізгі құқықтық құжатымен, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 9 қаулысымен, 61 ережемен, «Қазақстан Республикасындағы ветеринариялық қызметті халықаралық талаптарға сәйкес жаңғырту» стратегиясымен реттеледі.

Қазақстан Республикасы ХЭБ мүшесі бола отырып, нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу және қызметті жүзеге асыру кезінде ХЭБ қамқорлығымен әзірленген стандарттарды, ережелерді және ұсыныстарды басшылыққа алады.

Қазақстан Республикасының халықаралық ұйымдарға мүшелігі: ХЭБ; Ветеринариялық қызметтердің 1-Еуразиялық конференциясының меморандумы, 2001 жылғы 20-21 желтоқсанда Стамбул, Түркия, 11 ел (Албания, Әзірбайжан, Босния және Герцеговина, Грузия, Ирак, Қазақстан, Қырғызстан, Сирия, Түркия, Өзбекстан және Украина); ЕАЭО; ТМД; ДСҰ; ФАО; ШЫҰ.

Сервистік компаниялардың, оның ішінде ветеринарлық клиникалардың болашағы айқын. Клиенттер анағұрлым талапшыл және жағдаймен жақсы хабардар болуы мүмкін. Ветеринарлар қызмет көрсету стандартын көтеру ғана емес, бизнес-ортаға көбірек қарауы керек, олар баға мен қабылданған құн арасындағы айырмашылықты тануы керек. Дизайн, маркетинг және модельдеуді түсіну мен құндылығы барған сайын маңызды болып келеді. Статистикаға сәйкес, Батыс елдеріндегі ветеринар мамандығы ең құрметті және жоғары жалақы алатын он мамандықтың қатарына кіреді: Германияда – 4-орын, Канадада – 4-орын, Чехияда – 3-орын; алда тек сәулетшілер, косметологтар және нейрохирургтер [8]. Сондықтан осы мақалада аталған елдердегі ветеринария бизнесін жүргізу тәжірибесін зерттеуді жөн көрдік.

Канададағы ветеринарлық клиникалардың жұмысы туралы алынған ақпаратқа сүйене отырып, Германияда, Чехияда қазіргі уақытта мұндай бизнесті ұйымдастыруға арналған бизнес-модельдердің 5 түрі бар: жалпы тәжірибелік клиникалар (бірінші қатар), анықтамалық клиникалар (әртүрлі салалардағы күрделі операциялармен айналысатын), «барлығы бір жерде» клиникалары, шұғыл (жедел) (әдетте жалпы тәжірибелік емханада, әрбір дәрігер шамамен айына бір рет кезекшілікте болады), сонымен қатар ауылшаруашылық университеттерінде клиникалардың үлгісі бар, бірақ олар әдетте ғылыми-зерттеу сипатында болады және коммерциялық ұйымдар болып табылмайды, сондықтан ветеринариялық ұйымдардың бұл түрі осы мақала аясында қарастырылады.

Бизнес-модельдің онтологиясы тұрғысынан әртүрлі типтегі клиникалардың қызмет ету ерекшеліктері қызықтырады. Мұнымен күресу үшін әртүрлі елдердегі ветеринарлық клиникалардың иелері мен менеджерлеріне (Канада, Германия, Чехия) өз клиникаларының жұмысын ұйымдастыру және осы бизнестің қызмет ету ерекшеліктері туралы, сараптамалық сұхбат әдісімен зерттеу жүргізілді. Сұхбат емханалар аумағында да, «Орал тәжірибелі ветеринарлар қауымдастығы» әртүрлі қалалар мен елдерде ұйымдастырған іскерлік конференциялар мен семинарлар кезінде де жүргізілді.

Ballenger R. зерттеудің мақсаты ветеринария нарығындағы негізгі агенттерді, ресурстарды және оқиғаларды (РОА тәсіліне сәйкес) анықтау, бизнес-модельдің негізгі блоктары шегінде әртүрлі типтегі ветеринариялық клиникалардың сипаттамаларын анықтау және нәтижесінде ветеринария саласындағы бизнес-процестердің онтологиясын жобалауы болды. Әдіс-тәсілдері ретінде сауалнама, сұхбат, модельдеу қолданылды.

Зерттеу объектісі – ветеринарлық клиникалардың иелері мен басшылары, пәні – ветеринария нарығындағы негізгі агенттер, ресурстар және әзірлемелер болды.

– әртүрлі типтегі ветеринарлық клиникалардың ерекшеліктері;

– бизнес-үлгінің блоктары бойынша ветеринариялық клиникалардың басшыларының басқарушылық шешімдерді қабылдауы және қызметін ұйымдастыруы, осы блоктар арасындағы байланыстар және олардың ветеринария саласының жалпы көрінісіне әсері [9].

Алдымен, Қазақстанмен айырмашылық жасайтын Канада мен Еуропадағы ветеринария саласының ерекшеліктерін тізімдеуге болады:

- барлық жануарлар төл кезінен вакцинацияланған (жұқпалы аурулар дерлік жоқ);
- бірыңғай ветеринариялық call-орталығы жұмыс істейді (бір қаладағы барлық емханалар үшін тәулік бойы жұмыс істеудің қажеті жоқ, бір кезекші түнде жұмыс істейді);
- медициналық және ветеринариялық қызметтерді алға жылжыту кезінде компаниялар қоғаммен байланыс қызметін пайдаланады, себебі Канадада, Еуропалық Одақта және Біріккен елдерде медициналық және ветеринариялық қызметтерді жарнамалау (анықтамалықта емхананың атын, мекенжайын және телефон нөмірін жариялаудан басқа) мемлекеттерге этикалық себептер бойынша тыйым салынады;
- емханалар ветеринариялық қызмет көрсетудің бизнес-процестері үшін арнайы жобаланған жеке ғимараттарда орналасады;
- үйде ветеринарлық қызмет эстетикалық және санитарлық себептер бойынша көрсетілмейді;
- жедел жәрдем, әдетте жоқ, жануарларды емханаға немесе қандай да бір оқиғалардың иелері не куәгерлері әкеледі (менталитетке байланысты);
- емханалар жануарларды емдеу, аурудың алдын алу қызметтерін көрсетеді (қонақ үйлер әрқашан бөлек орналасады).

Зерттеу нәтижелері мен оларды талқылау.

Ветеринариялық клиникаларды бизнес-модель блоктары бойынша басқару ерекшеліктерін талдай келе, кез келген ветеринарлық клиниканың даму стратегиясын құру, оның құрылымын көру және бизнес-модель элементтерін анықтау үшін бизнес-модель түрлері бойынша клиникаларды (жалпы практикалық емханалар (бірінші қатар), анықтамалық клиникалар, барлығы бір клиникалар, жедел емханалар) нақты бөлу қажет деген қорытындыға келу мүмкін, өйткені әрбір түрдің бизнес-онтологиялық блоктарды толтыруда өзіндік ерекшеліктері бар. Сауалнамадан көрініп тұрғандай, ветеринариялық клиникалардың басшыларының (әсіресе Қазақстанда) жалпы алғанда мұндай нақты түсініктері жоқ, олар әртүрлі ауқымдағы және фокустағы клиникаларды араластырып, соның салдарынан өз бизнесін құрылымдық түрде көрсету мүмкіндігін және компанияның нарықтағы стратегиясын анықтаудағы нақты ұстанымын жоғалтады. Зерттеу нәтижелерін талдау кезінде алдымен осы саладағы клиникалар мен бизнес-процестер салаларға бөліп белгілеу үшін ветеринарлық нарықтың негізгі агенттері арасындағы қарым-қатынасты анықтап, модельдеу шешілді.

РОА тәсілі шеңберінде ветеринария нарығының негізгі агенттері атап өтілген: клиенттер, клиникалар және олардың серіктестері мен әртүрлі агенттер, бір типті агенттер арасындағы қарым-қатынастар, мысалы: жалпы тәжірибелік клиникалар – анықтамалық клиникалар, жедел жәрдем – анықтамалық клиникалар, жедел жәрдем – жалпы тәжірибелік клиникалар және т.б. Бұл жағдайда агенттер арасындағы қарым-қатынастарды оқиғалар ретінде қарастыруға болады, бірақ бұл жеткіліксіз. Ветеринариялық нарықтағы іскерлік шындықты көрсету үшін оқиғаларды толығырақ сипаттау қажет. Олардың ең іргелілері – ветеринар мен клиенттің (үй жануарлары мен олардың иелері) қарым-қатынасы: манипуляция, операциядан кейінгі күтім және күтім және т.б.

Ресурстарға келетін болсақ, зерттеу бойынша негізгілері: қызметкерлер, құрал-жабдықтар, үй-жайлар және оның орналасқан жері мен қаржылық ресурстары (клиенттердің осы қызмет үшін төлеуге дайын бағасына байланысты тұтынушыларға көрсетілетін қызметтен түсетін кіріс). Сондықтан қызметкерлер, жабдықтар мен технологиялар, орналасу және баға белгілеу ерекшеліктері сияқты блоктар ветеринариялық қызметтер нарығының онтологиясында құнды модельдеуге ықпал ететін негізгі бөліктер ретінде көрсетілуі керек.

1-кестеде ветеринариялық клиникаларды әртүрлі түрлерге бөлудің негізгі критерийлерін жасау үшін POA-технологиялар логикасына сүйене отырып, ветеринариялық нарықтағы компанияның барлық блоктары белгіленді. Келесі қадам – ветеринариялық нарықтағы клиникалардың әртүрлі түрлері бір-бірінен ерекшеленетін онтология бизнес моделінің негізгі блоктарын ғана пайдалана отырып, бұл ақпаратты практикалық диаграммаға құрылымдау. Осы блоктар POA тәсіліне сәйкес таңдалды:

1-кесте. Ветеринариялық клиникаларды түрлері бойынша бөлу критерийлері

Емхананың бизнес моделі/жіктеу критерийлері	Жалпы тәжірибелік клиника	Анықтамалық клиника	Жедел жәрдем	«Барлығы бір жерде» клиникасы
Орналасқан жері	Клиенттің жанында	Бұл маңызды емес, ең бастысы – ыңғайлы, қолжетімділік	Жалпы тәжірибелік емханаларға жақын, клиенттерге жақын	Бұл маңызды емес, ең бастысы – ыңғайлы, қолжетімділік
Тұтынушы түрі	Жақын жерде тұратын үй жануарларының иелері	Ветеринариялық клиникалар және қала және аудан дәрігерлері	Жануарлардың иелері қалалар, куәгерлер шерулер, көмек көрсету қоғамдары жануарлар	Жануарлардың иелері, осы қалада және оның маңында питомниктер, басқа клиникалардың ветеринарлары
Қызметтер	Аурудың алдын алуға, стандартты манипуляцияларға баса назар аудару	Науқастың күрделі мәселелерін шешу – тексеру, диагностика және күрделі операциялар	Жедел көмек	Ветеринариялық және тиісті қызметтердің толық кешені, дәрігерлер мен техниктердің біліктілігін арттыру мектебі

<p>тұтынушы үшін мән бағалылығы /беделі</p>	<p>«Отбасылық дәрігер» тұлғааралық қатынас, барлығын алу қажетті, манипуляциялар және мазмұны бойынша кеңес, жануар, бағдарлама, жоспар, денсаулық, ашықтық қызмет көрсету қызметі</p>	<p>Мамандардың арасындағы қарым-қатынастар sionalami - «қауіпсіз» серіктестік, жоғары білікті көмек арқылы клиенттің имиджін қалыптастыру, білікті көмек, анықтамалық клиникада тәуекелді бөлісу, сенімділік, клиентті сақтап қалуда клиент дәрігерлерінің беделі</p>	<p>төтенше жағдайда білікті көмек көрсету, жағдайларға негізделген процестерді автоматтандыру</p>	<p>Науқасқа арналған сапалы қызметтердің толық спектрі бір жерде, бағдарламалар, адалдық, әртүрлі мақсаттарға арналған тұтынушылар сегменттері, жүйе, тапсырыс берушінің тоқыма бұйымдары</p>
<p>Құрал-жабдықтар мен технологиялар</p>	<p>Тексеру мен манипуляцияға арналған жабдықтың стандартты жиынтығы, бастапқы және қайталанатын тұтынушыларға қызмет көрсету алгоритмі</p>	<p>Күрделі операцияларға арналған жабдық, арнайы диагностикалық құрылғылар, делдал клиенттермен қарым-қатынас жүйесі, әзірленген емдеу стандарттары</p>	<p>Қарқынды терапияға арналған жабдық, диагностикалық ықшам, диагностикалық жабдықтар жиынтығы, клиенттермен және төтенше жағдайда жұмыс істеу алгоритмі, байланыс орталығы</p>	<p>Қарапайым манипуляцияларға, сондай-ақ күрделі операциялар мен диагностикаға арналған жабдық, зертханалық жабдық, клиентті басқару алгоритмі, «пакет ұсыныстары», корпоративтік мәдениет, нарық туралы ақпарат, ветеринариялық кешенді бағдарламалық қамтамасыз ету</p>
<p>Серіктестер</p>	<p>Анықтамалық клиникалар (күрделі операциялар, диагноздар, зертханалық зерттеулер үшін), еншілес компаниялар, дистрибьюторлар, үй жануарлары дүкендері, заңгер</p>	<p>Ветеринарлар қауымдастығы, ветеринариялық конгресстерді ұйымдастырушылар, кәсіби жабдықтарды жеткізушілер</p>	<p>Анықтамалық клиникалар, жалпы тәжірибелік клиникалар, жануарларды қорғау қоғамдары</p>	<p>Ветеринарлар қауымдастығы, ветеринариялық қауымдастықтар, конгресстер мен конференцияларды ұйымдастырушылар, басқа қалалар мен елдердің өз саласындағы кәсіби дәрігерлері, сактандыру компаниялары, байланысты компаниялар</p>

Қандай қызметкерлер қажет және оларды не ынталандырады	Жалпы практика дәрігерлері (кейде олардың салалық мамандығы бар), «бір отбасы» шағын ұжымы, көбінесе дәрігер және клиниканың иесі, ынталандыру — ұжымдағы климат	Жоғары санатты дәрігерлер (өз саласының мамандары, «жұлдыздар»), ынталандыру – жетілдіру қабілет, біліктілік, жақсы жабдықталған жұмыс орны, ғылымға қосқан үлесі	Жедел жәрдем дәрігерлері (қабілетті мамандар жұмыс істеу және алу төтенше жағдайларда шешімдер жағдайлар), ынталандыру, өмірін сақтауға үлес қосу, жануар, міндетін ыңғайлы атқару шарттары	Медициналық бөліктің бөлінуі Бөлімшелер (хирургия, қарқынды терапия және т.б.) т.б.), экономикалық және экономикалық істер, маркетинг бөлімі, қатаң жүйе, міндеттерді бөлу, иерархия және бақылау, ынталандыру – ірі компанияға тиесілі, корпоративті мәдениет, элеуметтік пластик пакет
Бағаны белгілеу	Нарықтағы орташа бағалар	Қызметтің күрделілігі (бағасы нарықтағы орташа деңгейден 30% жоғары)	Қызметтің жеделдігі (бағалары нарықтағы орташа деңгейден жоғары)	Қызмет көрсетудің жан-жақтылығы (бағалар орташадан жоғары, бірақ қызметтер кешенді түрде алынса, төмендейді)

Бұл жағдайдағы негізгі ресурстар: қызметкерлер мен қаржы (жабдықтар мен технологиялар оларға байланысты, олар соңғы онтологияда жеке блокта бөлінбейді). Оқиғалар – бұл қызмет көрсету процесінің өзі. Агенттер – бұл клиенттер мен серіктестер, оларсыз клиникалар нарықта бола алмайды. 1-кестедегі мәліметтер негізінде және жоғарыда баяндалған РОА тәсілі бойынша 5 блоктан тұратын ветеринариялық компаниялар үшін ортақ бизнес құрылымы әзірленді: қызметтер, серіктестер, тұтынушылар, баға (қаржы) және қызметкерлер, олардың әрқайсысында ветеринариялық клиникалардың әртүрлі түрлеріне тән («жалпы практика», «анықтама», «жедел жәрдем» және «барлығы бір жерде») элементтер бар. Бұл диаграммадағы әртүрлі түстер ветеринарлық клиникаларға арналған бизнес үлгісінің әрбір түріне қатысты элементтерді көрсетеді.

№ 1 блок (қызмет) ветеринариялық тәжірибенің әрбір түрінің негізгі мақсаттарын және олардың тұтынушыға беретін құндылығын сипаттайды. Көріп отырғаныңыздай, төрт бизнес-модельдің әрқайсысы осы параметрлермен анық ерекшеленеді және бұл жағдайда қиылысулар жоқ (барлық төртбұрыштардың өз түсі бар). Ветеринариялық қызметтерді көрсету белгілі бір ресурстар кешенін талап етеді, оның сценарийі әрбір бизнес-модельде қойылған мақсаттарға жету тиімділігін арттыру үшін белгіленген.

№ 2 блок (әріптестер) әрбір ветеринарлық клиника бизнес үлгісінің негізгі серіктестіктерін көрсетеді, бұл параметр анықтамалық клиникалар мен барлығы бір жерде клиникалары, жалпы тәжірибелік клиникалары, сондай-ақ «жедел жәрдем» және «жалпы

практика» клиникалар арасындағы ортақ серіктестерді көрсетеді. Негізінде, серіктестер барлығы «барлығы бір жерде» клинасымен өзара әрекеттеседі, бұл үлкен орталықтардың барлық мүмкін қызметтерді көрсетуге тырысуымен байланысты және өздері үшін де кең серіктестік байланыстар қажет.

№ 3 блок (тұтынушы) бизнес-модельдің әрбір түрінің мақсатты аудиториясын, сондай-ақ емхана мен тұтынушы арасындағы қарым-қатынас түрін көрсетеді. Дәл осындай мақсатты аудитория жалпы тәжірибе және барлығы бір жерде клиникасы үшін тән. Бұл тенденция бұл бизнес-модельдер үйге жақын шағын емханаларда немесе көбінесе жеке көлікпен жетуді қажет ететін үлкен орталықта өз жануарларына стандартты қызметтерді алуға мүдделі үй жануарларының иелеріне бағытталғанымен түсіндіріледі.

№ 4 блок ветеринарлық клиникалар үшін бизнес-модельдің әрбір түрі үшін баға жүйесіндегі айырмашылықтарды көрсетеді. Бағалар нарықтық бағадан орташа немесе жоғары болуы мүмкін, бұл оларды жүзеге асырудың күрделілігіне, орындаушылардың кәсібилігіне және қызмет көрсетудің шарттары мен жылдамдығына байланысты.

№ 5 блок қызмет көрсету кәсіпорындары үшін маңызды блок (қызметкерлер). Ветеринариялық клиникаларға арналған бизнес-модельдердің әрқайсысы белгілі бір қызметкер түріне сүйенеді және олардың сипаттамалары мен ерекшеліктеріне негізделген арнайы ынталандыру жүйесі әзірленеді. Бұл кезде ешқандай қиылыстар жоқ, өйткені бизнес-модельдердің мақсаттары әртүрлі, сондықтан қызметкерлер әртүрлі нәрселерге назар аударуы керек, өзіндік ерекшеліктерге ие болуы қажет. Бұл жерде бизнес-модельдің әрбір түрі үшін топтық жұмыстың синергетикалық әсерін ескеру маңызды.

Бұл модель клиникалардың түрлеріне сәйкес жұмысты ұйымдастыруға және бизнес жүргізуге мүмкіндік беру үшін (1-кестедегі критерийлерді пайдалана отырып анықталады) және клиенттерге үй жануарларына арналған клиниканы таңдауға көмектесу үшін, жеке компьютер бағдарламасын жасау үшін пайдалануға болады (олар да 1-кестеде көрсетілген).

Осылайша, ветеринариялық компаниялардың бизнес-модельдерін талдадық және клиниканы іске қосу мен дамыту стратегиясына әсер ететін бизнес-модель түрлері арасындағы елеулі айырмашылықтардың жалпы тізімі жасалынды. Бұл клиниканың мәнін түсіну, оны белгілі бір бизнес үлгісіне жатқызу және оның негізгі нұсқауларын анықтау үшін пайдалы. Сонымен қатар, классификация кез келген ветеринарлық клиникаға арналған жеке бизнес үлгісін жасау үшін пайдалы, өйткені барлық критерийлер «Бизнес-модель кенепінің» [10, 11] блоктарымен байланысты және арнайы ветеринарлық клиникаға әр бөлімнің неі білдіретінін жақсы түсінуге мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижесінде:

- бизнес-модель онтологиясының бес блогында ветеринариялық клиникалардың әртүрлі түрлерінің ерекшеліктері және ветеринариялық клиникалар басшыларының басқарушылық шешімдер қабылдау ерекшеліктері талданды;
- ветеринариялық клиникалардың бизнес-модельдерінің классификациясы әзірленді;
- ветеринариялық клиникалардың бизнес үлгілерін қызмет көрсету секторының көрнекті өкілдері ретінде жіктеу критерийлері анықталды;
- ветеринариялық нарықтағы негізгі ресурстар, оқиғалар және агенттер анықталды (бизнес онтологиясына РОА көзқарасы бойынша);
- ветеринариялық қызметтер нарығындағы бизнес-модельдердің онтологиясы әзірленді. Әзірленген онтология ветеринариялық қызметтер нарығында семантикалық білімді басқару порталында келесі мақсаттарда қолданылады:
- ветеринариялық қызметтер нарығындағы агенттер арасындағы өзара әрекеттесуді сипаттайтын терминологиялық база ретінде;
- білім көздерін мағыналық түрде іздеу үшін (қызметкерлер, құжаттар, басқа ұйымдар);
- білімнің негізгі блоктарын байланыстыра отырып, ветеринариялық компаниялардағы негізгі бизнес-процестерді санаттау.

Кадрлық қамтамасыз етуді жақсарту үшін кадрлық жағдайды жүйелі түрде бақылау және қызметтің барабар кәсіби-біліктілік құрылымын қалыптастыруға мүмкіндік беретін кадрлық саясат тұжырымдамасын әзірлеу қажет.

Бизнес-модельдің әрбір блогындағы жоғарыда аталған құралдардың барлығы (5-тен) ажырамас бөлігі болып табылады, олар әртүрлі көлемдегі және Канада, Германия, Чехия сияқты әртүрлі елдерде жұмыс істейтін клиникалардың тәжірибесіне негізделген және кез келген ветеринарлық клиникада кездесетін мәселелердің шешімдерін есепке алуды ескереді. Ветеринариялық бизнесті осындай блоктарға бөлу және олардың әрқайсысының деңгейінде шешімдерді табу олардың бизнесінің клиникаларының басшыларын құрылымдық және жеңілдетілген түрде түсінуге және компаниялардың өмірлік циклінің әртүрлі кезеңдеріндегі өзекті мәселелерді шешуге ықпал етеді.

Қорытындылай келе, осыдан он жыл бұрын Қазақстанда ветеринария бизнесі қазіргідей дамымағанын, көрші үйлердің дәрігерлері өз клиенттеріне жалғыз қызмет көрсететін шағын кабинеттер пайда болғанын айта кету керек. Қазір Қазақстандық нарықта жалпы дәрігерлік емханаларды ашуда белгілі бір тәжірибесі, сонымен қатар барлығы бір жердегі қызметтің толық кешенін (өздігінен немесе дамыған серіктестік желісінің көмегімен) қамтамасыз ету үшін ветеринарлық клиникаларды салу тенденциялары бар.

Тәуелсіз компанияларға бөлінген анықтамалық клиникалар, шұғыл медициналық клиникалар саланы дамытудағы келесі қадам болып табылады. Қазіргі уақытта елде санаулы ғана барлығын біріктіретін орталықтар мен бірнеше анықтамалық клиникалар бар, өйткені олар 7-10 жылда ғана өтелетін өте үлкен инвестицияны қажет етеді. Бірақ, зерттеу барысында атап өтілгендей, мүдделі клиника менеджерлері (негізінен) ветеринарлар бола отырып, өздерінің басқарушылық дағдыларын дамытуға және компанияның жұмысына кәсіби басқару құралдарын қолдануға тырысады. Олар бірігіп, өз дағдылары мен жұмысын жақсарту үшін ақпаратпен өзара бөліседі. Олардың бизнес-модельдің көптеген блоктарына өзіндік көзқарасы бар және олар интуитивті деңгейде басқарушылық шешімдер қабылдауы керек. Егер сізде бизнес контекстіндегі компаниялардың дерексіз сипаттамасы (сыртынан жалпы сипаттамасы) немесе басқаша айтқанда, ұйымның және нарықтағы басқа қарсыластардың бизнес моделінің негізгі блоктары бойынша жұмысының анық, құрылымдық көрінісі болса, мұны істеу оңайырақ болады. Сондықтан нарықтағы серіктестер мен бәсекелестерді бөлу мен жіктеудің қажеттілігі және ветеринариялық қызметтер нарығындағы типтік бизнес-модельдердің инновациялық онтологиясы, мақалада көрсетілгендей өте өзекті болып табылады.

Әдебиеттер тізімі.

1. Сухов С. В.. Онтология управления организациями//Менеджмент в России и за рубежом, № 5,2003.
2. Акатов Н. Б. Бизнес-модели и их применение в управлении инновационным саморазвитием компании: учеб.-метод. пособие/Отв. ред. А. В. Молодчик. Пермь: Изд-во Перм. нац. исслед. политехн. ун-та, 2012.
3. Kleinhempel S., Nitchi S.. Business Process Management in Service-oriented companies//Informatica Economica, vol. 14, № 3, 2010.
4. Osterwalder, Y. Pigneur. Business Model Generation: A Handbook for Visionaries, Game Changers, and Challengers. John Wiley & Sons, New York, NY, 2010.
5. Тузовский А. Ф., Козлов С. В., Чириков С. И., Ямпольский В. З.. Использование онтологий в системах управления знаниями организаций//Известия Томского Политехнического университета, № 3, т. 309, 2006.
6. Hruby P., Kieh J., Vibe C. Model-Driven Design Using Business Patterns, Springer, 2006.
7. Царева Д. С.. К вопросу об истории развития ветеринарии// Вестник «Наука и практика». Омский государственный аграрный университет им. П. А. Столыпина, 2012.

8. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Ветеринариялық бақылау және қадағалау комитеті URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/vetcontrol?lang=ru> (өтініш берілген күні 12.01.22)

9. Ballenger R. M. A REA business process modeling and relational database development case: The Paws and Claws Veterinary //AIS Educator Journal. – 2007. – Т. 2. – №. 1. – С. 23-31.

10.Gronroos C.. Marketing services: the case of a missing product// Management daydgest, 5, 2009.

11.Лавлок К., Гаммессон Э.. Маркетинг услуг — что дальше?//В поисках новой парадигмы и свежих веяний, маркетинг и маркетинговые исследования, № 02, 2009.

НОВЫЙ ФОРМАТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ: СЛЫШАТЬ, ПОНИМАТЬ, ДЕЙСТВОВАТЬ

Бурибаева Ж.А., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

О взаимодействии общества и правительства в вопросах экологической безопасности Казахстана

Аннотация. За годы независимости Казахстан принял обязательства по ряду международных соглашений по стабилизации и улучшению окружающей среды, провел значительную работу по разработке и внедрению требований нормативно-правовых актов в области экологии.

Однако, несмотря на предпринимаемые правительством меры быть открытым для граждан посредством цифровизации и доступа к информации, большая доля общества продолжает занимать пассивную позицию в решении природоохранных проблем. Причинами такого положения могут служить слабая осведомленность казахстанцев о своих правах и обязанностях, рост недоверия к государственному управлению, и другие факторы.

В связи с чем, для достижения целей устойчивого развития страны представляется актуальным разработка комплекса мер, нацеленных на регулирование вопросов экологической безопасности и установление взаимовыгодных партнерских отношений между правительством и обществом.

Ключевые слова: *экологическая безопасность, общественность, экологическое сознание, окружающая среда.*

Важной из современных проблем является принятие и внедрение мер по реализации природоохранной безопасности и устойчивому развитию окружающей природной среды [1].

Стратегической целью национальной экологической политики страны, с учетом происходящих преобразований, является обеспечение благоприятного состояния окружающей среды, сохранение естественных экологических систем и природных ресурсов для удовлетворения потребностей нынешнего и будущих поколений, реализации права каждого гражданина на благоприятную окружающую среду и обеспечения экологической безопасности.

Принимая во внимание то, что состояние окружающей природной среды в стране считается составляющей национальной безопасности, она выступает основой защищенности жизненно важных интересов и прав как общества, так и государства от рисков и угроз, возникающих в результате антропогенных и природных воздействий на окружающую среду. К сожалению, на сегодня на территории нашей страны есть отдельные регионы, официально отнесенные к зонам экологического бедствия, в которых отмечается повышенный уровень химического или радиационного загрязнения. Это показывает острую необходимость государства в развитии мер по регулированию ситуации. Между тем, в условиях возрастающей деградации природной среды, проблема экологического сознания общества встает более остро. Многие годы наше государство в условиях обострения экологического кризиса преодолевало сложности путем осознания необходимости экологизации общества [2].

Основопологающим правовым актом, регулирующим общественные отношения в сфере экологического взаимодействия человека с окружающей средой и действия, возникающие вследствие такого взаимодействия регламентированы в Экологическом

кодексе, принятом в обновленной версии 2 января 2021 года. Он был проработан ведущими экспертами и бизнес-сообществом, в его основу вошли принципы Конституции Республики Казахстан и действующие нормативные акты, а также учтен лучший международный опыт [3].

Исходя из принципов развитых стран, в новых казахстанских нормативах расширены полномочия и роль общественности в регулировании экологической политики. Так, согласно нового Экологического кодекса, в целях концентрации внимания гражданского общества к проблемам охраны окружающей среды и содействия в деятельности правительства, проводится общественный экологический контроль некоммерческими организациями. Общественность имеет полномочия участвовать во всех этапах оценки воздействия на окружающую среду: начиная от заявления, о планируемом виде работ до получения инициатором экологического разрешения, тогда как ранее общественные слушания проводились на этапе, предшествующем экологической экспертизе [4].

В начале текущего года Президентом Республики Казахстан было дано поручение по регулированию водной политики и развитию природных ресурсов, вопросов озеленения и экологического воспитания граждан [5].

Основным реализатором экологических задач определено Правительство РК, в лице уполномоченных государственных регуляторов в сфере охраны окружающей среды и природных ресурсов; просвещения; науки и высшего образования, а также заинтересованных неправительственных организаций и гражданского общества в целом.

Природоохранное сознание рассматривается в качестве основы для развития разработки нового образа жизни, находящегося в гармонии с окружающей средой, содержащего новые моральные идеологические критерии общественного развития, что обеспечивает гласность реализации подходов в образовании и воспитании. Однозначно, что новое экологическое восприятие должно менять отношение общества к окружающей природной среде, то есть антропоцентрический тип экологического сознания на эоцентрический [6], где природа принимается как самое ценное и отношения с ней строятся на принципах равноправия.

Составляющей экологического сознания является экологическая компетентность. Это проявляется в умении применять информацию по охране окружающей среды, исследовать проекты, принимать участие в мероприятиях данной сферы.

Определение об экологической информации, содержащееся в Экологическом кодексе, в целом корреспондируется с нормами Орхусской конвенции, стороной которой Казахстан заявлен с 2000 года. На сегодня у нас осуществляют работу сеть в числе 15 Орхусских центров [7]. Первостепенной целью их создания было оказание содействия в вовлечении участия общественности в процесс анализа и принятия решений. В том числе обеспечивает доступ к природоохранной информации, повышения степени информированности общественности по вопросам экологии и имеющихся угрозам, а также опасности для здоровья людей.

За последние 5 лет развитие национальной информационной системы уполномоченного государственного органа в сфере экологии и природных ресурсов претерпевает постоянные изменения, Министерством цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности проводятся современные внедрения новых программ и проектов.

Гражданское общество имеет доступ к природоохранной информации посредством вебсайта Министерства экологии и природных ресурсов, а также через сайты: Единый экологический Интернет-ресурс, государственные кадастры природных ресурсов – их курирует РГП «Информационно-аналитический центр охраны окружающей среды». Внушительный масштаб экологической информации размещен на вебсайте Казгидромета; накапливаемые сведения открыты для общества, за исключением данных, полученных с

автоматических постов, хотя они также доступны по запросу. Казгидромет, идя в ногу со временем, запустил приложение для смартфонов под названием «AirKz».

Принимая во внимание всестороннее развитие экологического направления в Республике Казахстан и учитывая тесное взаимодействие всех государственных органов и общественности в реализации задач по улучшению качества окружающей природной среды можно отметить, заметное сосредоточение государства в расширении потенциала подрастающего молодого поколения через механизмы поддержки образовательной деятельности, к которым можно отнести институты высшего профессионального образования, научно-исследовательскую направленность и инновационную деятельность. Это на наш взгляд главная цель в сохранении Казахстаном своей экологической безопасности через пути устойчивого развития, повышения экономического, научного и технологического прогресса, а также успешного сотрудничества с международным сообществом.

Вышесказанное подводит к тому, что государственное управление страны тесно связано с неправительственными организациями (НПО) и гражданским обществом и, в данном случае, экологические проблемы, на регулярной основе решает совместно.

В стране насчитывается порядка 180-200 НПО, действующих по различным направлениям, связанным с защитой окружающей среды, растительного и животного мира. Интенсивность деятельности их за последние годы снизилась, это связано с отсутствием финансирования; активно действующие непосредственно работают при поддержке субъектов частного сектора, которые являются чаще всего спонсирующей стороной. Существуют и государственные гранты и премии, которые выделяются при прохождении соответствующего механизма государственного социального заказа [8].

Деятельность всех НПО находится на контроле у Правительства Республики Казахстан [9].

В обсуждении экологических проблем принимают участие и общественные советы, деятельность которых основана на волонтерстве. Заседания общественных советов по обсуждению государственной регламентации в сфере охраны окружающей среды проводятся открыто.

Участие общественности в принятии решений по конкретным видам деятельности осуществляется через механизм оценки воздействия на окружающую среду по двум направлениям: общественные слушания и опрос общественного мнения.

В целом, представители неправительственных организаций придерживаются мнения о том, что несмотря на внедрение процедур организаций общественных слушаний, их общая и эффективная реализация не достигнута. Контроль нормативно-правовых отношений по организации и проведению общественных слушаний не осуществляется государственными учреждениями. Планировалось, что решения государственной экологической экспертизы будут документированы, как итоги активного участия общественности и учитываться в ходе подведения итогов по предлагаемому проекту. Однако в действительности не реализовалось.

Также актуальной стоит проблема практической реализации норм законодательства для повышения эффективности участия общественности в процессе принятия важнейших решений. Особый акцент направлен на отсутствие необходимых процедур в решении водных проблем, в частности в сельской местности. Сдерживающим фактором для активного вовлечения общественности является языковой барьер, особенно в сельской местности, которое не имеет доступа к сведениям о проектах по экологии на государственном (казахском) языке.

Для установления взаимовыгодных партнерских отношений между правительством и обществом предлагается дополнительный комплекс мер:

- публикация информации о планируемой деятельности в популярных среди населения мессенджерах с фиксацией количества просмотров и комментариев;

- размещение объявления в телевидении и радио с многократными повторами, за счет специальных средств;
- пропаганда среди населения информации о важности участия в вопросах государственной экологической безопасности;
- проведение сбора подписей населения и представителей заинтересованных организаций об ознакомлении с проектной экологической документацией и др.

Совместная работа правительства и общественности может привести к положительным результатам: развитие системы управления в области охраны окружающей среды, природопользования и обеспечения экологической безопасности; предотвращение и снижение негативного воздействия на окружающую среду; сохранение окружающей среды, естественных экологических систем, объектов животного и растительного мира, в том числе зеленых насаждений; особо охраняемых природных территорий; формирование экологической культуры населения; обеспечение эффективного участия граждан, коммерческих и некоммерческих организаций в решении вопросов, связанных с охраной окружающей среды, рациональным природопользованием и обеспечением экологической безопасности; развитие международного сотрудничества в области охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности.

Список литературы:

1. Кабаканова А.А., Ильясова Г.А. «Понятие и объекты обеспечения экологической безопасности Республики Казахстан». Караганда, 2007.
2. «Методические указания по проведению оценки воздействия хозяйственной деятельности на окружающую среду» Министерства охраны окружающей среды. Астана, 2010.
3. «Национальный доклад о состоянии окружающей среды и об использовании природных ресурсов Республики Казахстан за 2021 год». Министерство экологии, геологии и природных ресурсов Республики Казахстан. Нур-Султан, 2022.
4. «Экологический кодекс Республики Казахстан». // <https://adilet.zan.kz/>, 2021.
5. Гуржий Т. «Токаев дал поручение пяти новым министрам». // <https://kz.kursiv.media>, 2023.
6. Медведев В.И., Алдашева А.А. «Экологическое сознание». Москва: Логос, 2001.
7. «К 2025 году курсом «Экология» планируется охватить 50% обучающихся». // <https://ortcom.kz>.
8. «Обзоры результативности экологической деятельности». Организация объединенных наций, Женева, 2019.
9. Указ «Об утверждении Концепции развития гражданского общества в Республике Казахстан». // <https://adilet.zan.kz/>, 2020.

Жаксымбеков А.Е., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Открытый государственный аппарат – как один из основных базисов демократического развития общества

Аннотация. В статье исследуется проблема обеспечения открытости государственного аппарата перед обществом.

С учетом ратификации целого ряда международных договоров в сфере защиты прав человека, наша страна взяла на себя обязательства по размещению государственными

органами открытой информации в сети Интернет, а также предоставлению информации по запросам граждан.

Казахстан является страной, стремящейся к реализации принципов открытости и транспарентности правительства через принятие специального закона о доступе к информации и других нормативных документов, развитие компонентов Открытого правительства в сети Интернет, введении ответственности представителей органов власти за сокрытие или не предоставлении информации.

Вместе с тем, при наличии целого ряда позитивных новшеств, имеются системные проблемы в области законодательного регулирования, а также в сфере организационно-технического обеспечения порталов Открытого правительства, которые препятствуют полноценной реализации права человека на получении открытой информации.

В этой связи, предлагаются меры по внесению изменений и дополнений в национальное законодательство, усилению ответственности за необоснованное ограничение информации, улучшению работы по размещению информации в государственных информационных системах.

Помимо этого, приводятся доводы в пользу присоединения Республики Казахстан к Партнерству «Открытое правительство» (OGP).

Все вышеперечисленные шаги позволят обеспечить прозрачность государственного аппарата с превращением «декларативных» нормативных документов в эффективно действующее законодательство, защищающее основополагающее право человека на получение информации.

Глава государства в своем Послании народу Казахстана от 2 сентября 2019 года отметил, что общественный диалог, открытость, оперативное реагирование на нужды людей являются главными приоритетами в деятельности государственных органов [1].

Слова Президента звучат в унисон со стремлением мирового сообщества к достижению открытости в деятельности органов власти.

В 2019 году Генеральная Ассамблея Организации объединенных наций провозгласила 28 сентября Международным днем всеобщего доступа к информации. Всеобщий доступ к информации подразумевает, что каждый человек наделен правом искать, получать и распространять любую информацию [2].

Базисные нормы о доступности информации определены в различных документах ООН, ОБСЕ, международных конвенциях и договорах, которые, в том числе ратифицировала Республика Казахстан [3].

Следует отметить, что международное право возлагает на государства-участников следующие обязательства:

во-первых, размещать всю не ограниченную законами информацию для публичного доступа;

во-вторых, отвечать на запросы людей о предоставлении необходимой им информации.

Имплементация международного права о доступе к информации в национальное законодательство осуществлено путем включения соответствующих положений в Конституцию Республики Казахстан, кодексы и отдельные законодательные акты, принятия специализированного закона и соответствующего нормативного обеспечения на подзаконном уровне.

Конституция нашей страны обязует государственные органы, общественные объединения, должностные лица и средства массовой информации обеспечить каждому гражданину возможность ознакомиться с затрагивающими его права и интересы документами, решениями и источниками информации [4].

В 2015 году принят Закон «О доступе к информации», который имеет ряд положительных достоинств, в частности:

к обладателям информации, помимо государственных органов, отнесены и субъекты квазигосударственного сектора;

не предоставление запрашиваемой информации влечет административную ответственность обладателей информации [5].

Наряду с этим, в упомянутом Законе имеются противоречивые нормы, применение которых приводит к формированию не единообразной правоприменительной практики.

В частности, статьей 3 Закона устанавливается, что Закон распространяется на общественные отношения, связанные с доступом к информации, не относящейся к информации с ограниченным доступом.

При этом доступ ограничивается к информации, отнесенной к государственным секретам, личной, семейной, банковской, коммерческой тайне, тайне медицинского работника и другим тайнам, персональные данные, а также служебная информация с пометкой «Для служебного пользования».

Тогда как согласно статье 6 Закона, к информации, не подлежащей ограничению, относится информация о формировании и расходовании средств из государственного бюджетов, за исключением сведений, содержащих государственные секреты.

Чтобы убедиться в отсутствии единообразной правоприменительной практики, в адрес центральных государственных органов был направлен типовый запрос, в котором запрашивалась информация о расходовании бюджетных средств на оплату труда государственных служащих.

Исходя из норм законодательства, государственные органы в своих ответах должны были отразить определенную сумму финансовых средств, либо отказать в предоставлении такой информации в случае отнесения ее к государственным секретам.

Из 22-ух агентств и министерств, запрашиваемую информацию предоставили только 10, остальные органы власти сослались на различные причины невозможности предоставления таких данных, при этом никто не указал в качестве такой причины отнесение информации к государственным секретам.

Еще одним вопросом, требующим внимания, это недостаточная конкретизация в законодательстве принципов и критериев отнесения информации к категории «для служебного пользования».

Согласно законодательству, отнесение сведений к такой категории осуществляется руководителями государственных органов, наделенными соответствующими полномочиями. При этом, разрабатываются ведомственные перечни сведений, подлежащих ограничению [6].

Данное положение позволяет обладателям информации, исходя из ведомственных интересов, ограничивать доступ к информации путем наложения соответствующей пометки.

В качестве примера можно привести ограничение информации о расходах на борьбу с Covid-19, выделенных Министерству здравоохранения [7].

Исходя из вышеприведенного, целесообразно рассмотреть возможность принятия следующих мер:

разработать поправки в законодательство, устраняющие противоречивые нормы, а также конкретизирующие критерии отнесения информации к категории ограниченного распространения с пометкой «для служебного пользования»;

ужесточить ответственность государственных органов за не предоставление или ограничение информации;

с учетом внесенных изменений поправок в законодательство – внедрить единообразную правоприменительную практику.

В настоящее время, согласно статье 456-1 КоАП РК, предусмотрены следующие виды ответственности:

неправомерный отказ в предоставлении информации либо предоставление или размещение заведомо ложной информации влечет штраф на должностных лиц в размере 30 МРП;

неправомерное отнесение информации, не являющейся информацией с ограниченным доступом, к информации с ограниченным доступом влечет штраф на должностных лиц в размере 20 МРП [8].

Наказание в виде денежного штрафа является общепринятой в мировой правовой практике.

К примеру, в законодательстве о публичной информации Эстонии предусмотрен штраф в размере до 300 штрафных единиц (1200 евро) [9].

В странах с английским правом (Великобритания, США, большая часть стран Британского содружества) тяжесть наказания зависит от множества факторов и варьируется в широком диапазоне (от денежных штрафных санкций до принуждения к исполнению соответствующих действий).

Незначительный размер штрафа в Республике Казахстан в сравнении с степенью ответственности в других странах не способствует соблюдению требований законодательства о доступе к информации.

Увеличение размера штрафа является одним из способов решения сложившейся ситуации. Однако обращение в судебные органы зачастую имеет затяжной характер и требует значительных издержек со стороны гражданина (финансовых, временных, трудовых и пр.).

В качестве решения можно рассмотреть опыт стран ОЭСР, в которых реализован механизм внесудебного государственного контроля за предоставлением доступа к информации [10].

Так, в Австралии, Австрии, Великобритании, Венгрии, Германии, Ирландии, Словении, Чили действуют информационные комиссары.

В Бельгии, Италии, Канаде, Португалии, Франции – комиссии по доступу к информации, в Испании – специализированное агентство, в Эстонии – инспекторат по защите данных.

Данные органы являются в достаточной мере независимыми от других органов власти, наделены функциями по рассмотрению жалоб, проведению проверок, медиации в спорах, организации обучения по вопросам доступности информации, а также подготовки отчетов о состоянии реализации прав на доступ к информации.

В нашей стране действует консультативный орган при Министерстве информации и общественного развития – Комиссия по вопросам доступа к информации.

Предлагается пересмотреть принципы формирования членов данного органа, оградив ее деятельность от влияния органов исполнительной власти, а также наделить дополнительными полномочиями, которые поспособствуют полноценной реализации прав граждан на получение информации.

Помимо законодательного урегулирования необходимо рассмотреть вопросы совершенствования работы компонентов Открытого правительства.

Законодательством на государственные органы возложена обязанность по размещению информации на вышеупомянутых компонентах, ввиду их общедоступности для населения.

В целях исследования проблематики размещения информации был рассмотрен центральный исполнительный орган – Министерство юстиции Республики Казахстан (далее по тексту – Министерство).

За период с 2016 года по настоящее время на портале «Открытые данные» Министерством были размещены 48 актуальных наборов открытых данных.

К примеру, из последних наборов на портал были загружены данные, которые содержат статистическую информацию по зарегистрированным юридическим лицам, филиалам и представительствам в разрезе регионов.

Вместе с тем, имеются вопросы по актуальности и своевременности размещения открытых данных на портале.

Согласно Единого перечня открытых данных государственных органов, размещаемых на интернет-портале открытых данных, утвержденного постановлением Правительства Республики Казахстан от 28 октября 2021 года № 774, за Министерством закреплены 44 наборов данных, подлежащих размещению на портале на еженедельной, ежеквартальной, полугодовой, ежегодной основе, раз в 5 лет или по мере внесения изменений в соответствующие законодательные акты [11].

Проанализировав и сопоставив нормативный регулирующий документ с наборами данных, размещенными на портале, можно отметить следующее.

31 – набора данных размещены и актуализированы в установленные сроки;

12 – наборов размещены с нарушением установленных сроков либо актуализируются несвоевременно;

1 – набор данных на портале отсутствует («Статистические данные по перемене имени, отчества, фамилии в разрезе регионов за последние 5 лет»).

Таким образом, Министерством допускается несвоевременное размещение и не размещение наборов данных, предусмотренных единым перечнем.

На портале «Оценка эффективности деятельности государственных органов» размещается информация об оценке эффективности деятельности государственных органов и отчеты о достижении определенных целей или индикаторов.

Система оценки эффективности деятельности государственных органов (далее по тексту – Система) утверждена Указом Главы государства от 19 марта 2010 года № 954.

Система включает комплекс мероприятий, направленных на постоянный сбор и анализ данных об эффективности работы государственного органа и факторах, влияющих на нее. По результатам оценки государственные органы принимают меры по совершенствованию своей деятельности.

Оценка эффективности деятельности государственных органов включает в себя и вопросы взаимодействия с гражданами и юридическими лицами, а также степени открытости государственного органа.

Следует отметить, что итоги оценки результативности вносятся Президенту Республики Казахстан.

Министерство по данному блоку заняло 6 место в 2018 году, набрав 78,2 балла, в 2019 году – 5 место (81,7 балла), в 2020 году – 8 место (74,6 балла), в 2021 году – 15 место (71,7 балла). Результаты за 2022 год в настоящее время формируется в уполномоченном органе и будут опубликованы позже.

На основе собранных данных, следует обратить внимание на необходимость включения в Регламент Министерства процедур размещения информации на порталах Открытого правительства и закрепления ответственных должностей и конкретизации их функциональных обязанностей.

Данная рекомендация может быть применима и в отношении других государственных органов, в которых имеются факторы несвоевременного размещения информации и актуализации данных.

Все вышеперечисленные рекомендации по нормативному регулированию и совершенствованию работы компонентов Открытого правительства предлагается увязать с вопросом присоединения Республики Казахстан к Партнерству «Открытое правительство» (OGP).

76 стран и 106 муниципальных органов власти являются членами OGP. Члены OGP подписывают Декларацию открытого правительства и обязуются исполнять взятые на себя обязательства.

Следует отметить, что обязательства члена OGP не ограничиваются только обеспечением прав граждан на получение информации, круг таких обязательств намного шире и включает в себя антикоррупционную политику, развитие гражданского общества, фискальная открытость государства, цифровое развитие, государственные услуги, открытый парламент, природные ресурсы и окружающая среда, инклюзивность [12].

Принятие таких обязательств будет способствовать комплексному развитию гражданского общества нашей страны, обеспечению доступа к государственным услугам всех категорий граждан, открытой работе органов власти.

Достижение открытости Правительством Республики Казахстан перед своими гражданами будет еще одной значительной вехой на пути к демократизации государства и

общества. Сбалансированность в вопросе доступности информации без ущерба интересам национальной безопасности позволит наладить взаимное доверие между народом и государственным аппаратом, которое призвано ему служить.

Список литературы

1. Послание Главы государства К.К. Токаева народу Казахстана от 2 сентября 2019 года «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана». <https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana> дата обращения 10.03.2023.
2. Universal Declaration of Human Rights. <<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>> дата обращения 10.03.2023.
3. International Covenant on Civil and Political Rights. <<https://www.ohchr.org/en/instruments-echanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>> дата обращения 19.03.2023.
4. Конституция Республики Казахстан. <<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>> дата обращения 10.03.2023.
5. Закон Республики Казахстан «О доступе к информации». <<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000401/z150401.htm>> дата обращения 10.03.2023.
6. Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 июня 2022 года № 429 «Об утверждении Правил отнесения сведений к служебной информации ограниченного распространения и работы с ней». <<https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000429>> дата обращения 10.03.2023.
7. Маркова А. На что Минздрав Казахстана потратил два миллиарда тенге. <<https://kz.kursiv.media/2020-02-18/na-chto-minzdrav-kazahstana-potrtil-dva-milliarda-tenge/>> дата обращения 16.03.2023.
8. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях. <<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>> дата обращения 16.03.2023.
9. Закон Эстонской Республики «О публичной информации». <<https://www.juristaitab.ee/et/tasuta-oigusabi>> дата обращения 11.03.2023.
10. Котляр Д. Доступ к информации. Обзор законодательства стран ОЭСР. <https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31673372&pos=6;-110#pos=6;-110> дата обращения 11.03.2023.
11. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 октября 2021 года № 774 «Об утверждении единого перечня открытых данных государственных органов, размещаемых на интернет-портале открытых данных». <<https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000774>> дата обращения 16.03.2023.
12. Open Government Partnership <<https://www.opengovpartner-ship.org/>> дата обращения 16.03.2023.

Кадралиев Д.К., магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Открытое правительство через призму информационной политики

Аннотация. В статье рассматривается роль местных исполнительных органов, их влияние на имидж и доверие к государственной политике в целом. Свобода слова и средств массовой информации являются основой демократии, они же закладывают фундамент открытого правительства. Через СМИ и социальные сети насаждается главным образом культура — гласность, прозрачность, участие каждого в жизни страны. Задача данного

материала — рассмотреть информационную политику и открытое правительство с разных точек зрения, отдавая дань все тому же многообразию мнений в народе.

Ключевые слова: Государственная информационная политика, открытое правительство, масс-медиа, журналист, газеты, журналы, информационные порталы, телеканалы, социальные сети, интернет, государственный информационный заказ, общество.

СМИ – Средства массовой информации

НПА – Нормативный правовой акт

РК – Республика Казахстан

США - Соединенные Штаты Америки

В выстраивании правильного, гармоничного диалога между открытым правительством и обществом двойную роль играют средства массовой информации, к которым следует причислять и большое разнообразие социальных сетей и мессенджеров (одна из причин создания нового законопроекта о «Масс-медиа»). С одной стороны СМИ могут помочь в реализации внутренней политики, а с другой пошатнуть легитимность государственных институтов, реализующих ту самую политику.

Разрушительный характер сила средств массовой информации приобретает тогда, когда нет четкого алгоритма, регламентирующего их деятельность. И если Закон о СМИ от 23 июля 1999 года смог выработать баланс прав и обязанностей традиционных средств массовой информации — газеты, журналы, информационные порталы, телеканалы и т.д., то с растущим влиянием социальных сетей этот нормативный акт не справляется [1].

Согласно последним данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам доля пользователей сети Интернет от общего числа населения в возрасте от 6 до 74 лет в Казахстане составила 88,2% [2]. При этом согласно данным аналитического центра «Datareportal» по состоянию на 2022 год, 13,8 млн казахстанцев являются пользователями социальных сетей, а это 72,3 % от общей численности населения. За год число пользователей социальных сетей выросло на 1,8 млн. человек (+15%).

Аудитория социальной сети компании «Meta» «Facebook» в Казахстане достигла 2,3 млн. человек. Другим продуктом «Meta» «Instagram» пользуется 11,75 млн. человек, то есть 61,5% населения страны, что делает данную социальную сеть самой популярной среди казахстанцев. Аудитория «Tik-Tok» также неуклонно растет и уже достигла 7,6 млн человек. Меньше пользователей у «LinkedIn» — 1,1 млн. человек [3].

В совокупности эти данные вырисовывают перед нами понятную картину — все больше казахстанцев делятся и получают информацию из социальных сетей. Благоприятный эффект от этого явления мы могли видеть во время пандемии COVID-19, бедствия в Мактаарале, трагедии в Жамбылской области, когда миллионы казахстанцев в считанные часы объединялись для оказания материальной помощи пострадавшим, или когда волонтеры и благотворительные фонды закрывали сборы на лечение тяжело больных детей сразу после того, как популярный блогер рассказал о них через свои социальные сети [4],[5],[6]. Но очевиден и негативный эффект, который ярко продемонстрировали трагические события января 2022 года, когда анонимные Telegram-каналы вводили в заблуждение людей, призывая к насилию и беспорядкам [7]. И хотя первоисточниками ложной информации выступали зарубежные блоги, эти сведения быстро подхватывались местными пабликами, администраторы которых занимались публикацией «горячих» кадров зачастую только из-за жажды охватов [8].

Несомненно, исключать существующие риски и бреши в законодательстве, нельзя только санкционными методами — ужесточение ответственности, ограничения в доступе, блокировки и т.д. Здесь нужен комплексный подход, который будет сохранять необходимые свободы для средств массовой информации, и при этом защищать потребителей от

вредоносной и опасной информации. Публикация на портале открытых НПА проекта Закона «О масс-медиа» является показательным кейсом, как открытое правительство должно взаимодействовать с обществом [9].

Предложения, выдвинутые Министерством информации и общественного развития РК, правильные и взвешенные, и нашли бы поддержку в рядах мажилисменов. Но, попав на публичное обсуждение, законопроект получил большое количество критики, в первую очередь от журналистского сообщества. В частности, споры вызывает само определение «масс-медиа», т.е. средство массовой информации и интернет-ресурс, а также деятельность по формированию и (или) распространению теле-, радиоканалов с использованием технических средств телекоммуникаций для публичного приема потребителем в открытом или кодированном виде. Противники законопроекта считают, что формулировка может иметь широкую трактовку, и под масс-медиа могут попадать в том числе частные страницы [10].

Основной пулл противников законопроекта сформировался в культурной столице Казахстана — Алматы, в Астане, а также других крупных городах, так как именно здесь сосредоточены большое количество СМИ, блогеров, владельцев частных Telegram и YouTube-каналов. Для населенных пунктов с численностью населения близкой к 1 миллиону, так называемые инфлюенсеры с аудиторией до 10 тыс человек не имеют большого влияния, более того, обычные более или менее общительные люди могут иметь несколько тысяч подписчиков из числа своих знакомых, и вовсе не являться информационным рупором. Поэтому недовольство блогерского и журналистского комьюнити в больших городах вполне оправданно, но не отражает полной ситуации по стране.

Приведем пример, Западно-Казахстанская область, два города — Уральск с 350-тысячным населением, и Аксай с 35 тысячами человек. Для этих городов, пользователь с 5 тысячами друзей на Facebook является блогером, а иногда основным источником информации, которому доверяют, и который цитируется в СМИ. А если взять за пример районный центр с 5000 человек, то средством массовой информации может считаться активный гражданин с 600-700 подписчиками. И это великая удача, если данный активист не окажется приверженцем деструктивных религиозных течений, членом террористической организации или просто алчным лоббистом преступных намерений третьих лиц.

Данный пример показательный — в республиканском законе должны учитываться нюансы разрыва между городом и селом, столицей и провинцией. Или же, мы находимся на пороге новой вехи развития местных законодательных органов, которые возможно должны начать разрабатывать нормативно-правовые акты в сфере информационной политики.

В любом случае, законопроект о средствах массовой информации должен разрабатываться совместно с региональными профильными управлениями. Либо это будут совместные консультации в регионах, либо самостоятельно созданные НПА, основанные на особенностях того или иного региона, ведь даже уровень популярности социальных сетей зависит от месторасположения населенного пункта — в селах с низким сигналом мобильного интернета чаще используют Telegram и WhatsApp (последнее благодаря рассылкам и групповым чатам порой бывает единственным источником информации в аулах), а в больших городах со скоростным интернетом популярны Facebook, Instagram, YouTube, и другие приложения.

Формирование государственного информационного заказа происходит на местном уровне, так почему бы не разрабатывать правила регламентирующие работу СМИ также на местном уровне. Именно тогда государственный аппарат сможет добиться вовлечения различных групп населения, а современные технологии позволят обойтись без традиционных общественных слушаний, которые зачастую заканчиваются словесными потасовками, конфликтами и неуместными вопросами. Голосование на платформе e-gov.kz

позволит сохранить прозрачность и узнать реальное мнение людей о тех или иных предлагаемых правилах, алгоритмах.

К слову об информационном заказе в регионах. Однозначно, сторонников, так называемых, «проплаченных» статей нет, но реализовывать государственную информационную политику нужно. Если собрать мнения людей по поводу того, какой контент они хотели бы видеть в государственном информационном заказе, на освещение каких важных тем народ согласен распределять бюджетные средства, то можно добиться сразу двух эффектов — повышения уровня доверия к государству, доверие к самим СМИ.

Вернуться на 30 лет назад, когда СМИ воспринимались лишь как политический инструмент, уже нельзя. В СМИ не должна быть «хорошая», «идеологическая» информация, там должен находиться тот контент, который пользуется большим спросом.

Если взять за основу мировые тенденции в журналистике, то можно выделить закономерность, с которой растет популярность и востребованность расследовательской журналистики, мультимедийной журналистики, дата-журналистики, фактчекинга. Зарубежные фонды спонсируют такие проекты на территории нашей страны, и сейчас государство начинает проигрывать в гонке за сферу влияния.

Формирование государственного информационного заказа с учетом потребительских трендов в медиа-сфере, поможет быть ближе к народу, поможет доносить важную информацию до каждого.

Гранты на журналистские расследования в антикоррупционной сфере или госзаказах, в сфере борьбы с организованной преступностью, не только предоставят возможность СМИ, блогерам, гражданским журналистам развивать свои профессиональные навыки и исполнять гражданский долг, но и предоставят аудитории востребованный контент, а государственным органам окажут посильную помощь.

Пора избавиться от практики прописывания четких протокольных требований к материалам, публикуемым в рамках государственного информационного заказа, и ввести практику борьбы за госзаказ между различными СМИ, интернет-ресурсами, блогерами, путем разработки уникальных проектов. Это поможет добиться разнообразия средств массовой информации, обеспечит здоровую конкуренцию, а главное уничтожит порочную традицию тратить огромные суммы на пропагандистские материалы, которые никто не читает.

Чтобы на государственный информационный заказ могли претендовать как начинающие журналисты, так и именитые СМИ, необходимо разделить конкурс на две категории — малых и больших грантов, где к первому типу будут относиться в том числе индивидуальные гранты до 1 млн тг, а ко второму гранты свыше 1 млн тг.

В Западно-Казахстанской области, как и во многих других регионах, есть традиция отмечать специальной премией акима области журналистов, которые отличились в своей профессиональной практике, в канун празднования работников информации и связи. Премия, как правило, денежная. Немного увеличив бюджет этого торжественного мероприятия, можно разыграть гранты для журналистов на освещение проблем социальной интеграции, коррупции и т.д. Тогда не будет создаваться унизительного имиджа «подкупных» журналистов, и в то же время, СМИ могут проявить себя в создании уникального материала.

Конечно, увлекаться журналистскими расследованиями опасно с точки зрения защиты частной жизни граждан, сохранения государственной тайны и т.д. Но обратимся к международной практике. В таких странах как Великобритания, Сингапур, США, законодательство в сфере защиты частной жизни от вмешательства довольно сурово в отношении журналистов [11]. Если неосторожный редактор пропустит непроверенную информацию в печать, то его СМИ грозит иск на серьезную сумму. Однако, чтобы судиться было не так легко, истец должен обладать серьезными доказательствами и финансами. Таким образом, опыт развитых демократий, в которых формировались постулаты открытого

правительства, демонстрирует, что только одним законом о средствах массовой информации не решить всех сопутствующих проблем.

Рассуждать о том, как было бы хорошо сделать «это» и «то» тоже, общество может бесконечно, и в этом проявляется важность регулятивной, наводящей роли открытого правительства, которое не слепо следует за тем, что в народе говорят, а анализирует разные мнения и принимает взвешенные решения, одинаково полезные для всех категорий граждан.

Ни одно решение, даже самое верное и своевременное, не будет поддержано 100% населения. Это как в национальной экономике существует допустимая норма безработицы, прогнозируемый кризис т.д., так и в общественно-социальном поле есть норма несогласных, выражающих оппозиционное мнение, и являющихся двигателем развития, благодаря своей склонности к выискиванию недочетов. Оппозиционно настроенные люди — это бесплатные аудиторы, переубеждать их, что они не правы и большинство поддерживает проводимые реформы, вредно для баланса мнений.

Совершенствовать законы важно и нужно, но куда важнее собрать сильную «армию» грамотных чиновников и привить им основополагающие принципы открытого государства — свобода информации, открытые данные, открытый диалог, открытый бюджет и открытый парламент. Первые четыре принципа чиновники в регионах в силах, и просто обязаны усвоить.

Порой скрывают информацию, которая может бросить тень на репутацию того или иного местного органа, представители пресс-служб этого органа не по личному поручению премьер-министра или президента, в этом нет вины системы, в этом прослеживается человеческий фактор и неготовность государственного служащего к стрессовой ситуации. А в итоге страдает доверие граждан к государству, потому что мнение у людей формируется в точках соприкосновения с государственными органами.

Не редки случаи, когда представители пресс-служб государственных органов в регионах устраивали сегрегацию журналистов по признаку «дружественные» или «недружественные», руководствуясь только личной неприязнью или неприязнью вышестоящего руководства. Банальные человеческие эмоции и чувства разрушают имидж государственной службы. Чтобы избежать подобных казусов, кроме высоких требований к специалистам, которые отвечают за внешние коммуникации и работу со СМИ, необходимо создать условия, в которых не будет почвы для личных конфликтов с журналистами, активистами и просто гражданами.

Единая платформа интернет-ресурсов государственных органов gov.kz может стать основой для эффективного сотрудничества государственных органов и СМИ (в том числе блогеров и гражданских журналистов). Через эту платформу можно публиковать анонсы, пресс-релизы, ссылки на прямые эфиры, оперативную информацию от разных служб и органов села, города, области, республики, и обеспечить равный доступ к публикуемой информации для всех СМИ, медиа-ресурсов и граждан.

Сейчас внешние коммуникации государственных органов, особенно в регионах, построены по схеме «пресс-секретарь» —> «СМИ», с редким допуском до информации привилегированных блогеров и гражданских журналистов, хотя доступ к информации должен быть равным для всех, и не только тех, кто обладает блоготом или журналистской аккредитацией. Приватные групповые чаты в мессенджерах, закрытые группы в социальных сетях не есть здоровый метод налаживания внешних коммуникаций, более того в подобной среде легко возникают личные конфликты, недопонимания и т.д. Если же исключить личный вынужденный контакт и публиковать анонсы, пресс-релизы и прочие информационные материалы от государственных служб и органов на единой платформе, то эффективность информационной работы повысится в разы.

Чтобы обеспечить оперативный доступ к большим данным по основным показателям развития региона или республики, необходимо совершенствовать имеющиеся подходы по сбору, анализу и обобщению информации. На это требуется большое количество ресурсов и

времени. Но помимо технической стороны построения открытого государства, есть еще и сторона человеческого капитала.

С кадрами нужно работать уже сейчас. После объявления президентом К.-Ж. Токаевым курса «Жаңа Қазақстан» в первую очередь нужно сломать незыблемость правил и неписанных уставов, по которым жил и работал государственный аппарат. С плохими законами и хорошими чиновниками вполне можно править страной. Но если чиновники плохи, не помогут и самые лучшие законы. Государство — это люди. Наше общее будущее — зона ответственности каждого.

Завершая статью, хотелось бы вернуться к тем вопросам, которые ставились в самом начале.

Что означает открытое правительство? — Это совокупность культуры управления, метода построения открытого общества и принципа, обеспечивающего равный доступ к информации. Без одного не существует другого.

Какие тренды преобладают в понимании открытого правительства? — Цифровизация и широта взглядов чиновников. Одно дополняет другое.

Способно ли гражданское общество использовать преимущества открытого правительства? — Да! А если не готово, то кто как не открытое правительство должно привести общество к пониманию этого?

Что первично: открытое правительство или открытое общество? — Это такая же вечная загадка как, что появилось первым — курица или яйцо. Найти верный ответ вряд ли получится, поэтому нужно отталкиваться от того, что есть и стремиться к гармоничному развитию двух институтов — открытого правительства и гражданского общества.

Как сделать граждан партнерами открытого правительства? — Сделать шаг навстречу обществу. Оно уже сделало первый шаг к реформам в январе 2022.

И вечная дилемма — открытость против безопасности. Сохранение баланса — это и есть первоочередная миссия открытого правительства.

Список литературы

1. Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК «Әділет» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z990000451>
2. Сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=103&slug=6-74&cat_id=11&lang=ru
3. Аналитическая платформа DataReportal <https://datareportal.com/reports/digital-2022-kazakhstan?rq=Kazakhstan>
4. Информационный портал Liter.kz <https://liter.kz/vmeste-i-soobshha-kzaahstanczy-prodolzhayut-okazyvat-pomoshh-maktaaralczam/>
5. Сайт «Казахстанская правда» <https://kazpravda.kz/n/edinstvo-naroda-gumanitarnuyu-pomoshch-dlya-zhiteley-arysi-sobirayut-vo-vseh-regionah-kazahstana/>
6. Информационный портал Elitar.kz <https://elitar.kz/vse-materialy/elitarkz/kazahstanskij-blogger-sobral-na-lechenie-bolnoj-devochki-12-mln-tenge/>
7. Информационный портал Tengrinews.kz https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/prokuratura-zaderjan-avtor-telegram-kanala-prizyvavshie-462333/
8. Сайт международного информационного агентства KazInform https://inform-kz.turbopages.org/inform.kz/s/ru/kakie-feyki-rasprostranyali-organizatory-besporjadkov-dlya-sozdaniya-paniki_a3896296
9. Портал открытые НПА <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14399024>
10. Информационный портал Orda.kz <https://orda.kz/cenzury-net-no-vy-derzhites-kazahstanskije-zhurnalisty-sobralis-na-miting/>
11. Сайт Wikipedia.net https://wikipedia.net/ru/AMM_v_HXW

Қуанғалиева А.А., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Жаһандану жағдайында әралуандылық идеологиясының әлеуеті

Аңдатпа. Жаһандану – мемлекеттердің экономикасы, мәдениеті мен саясаты өзара тәуелді және интеграцияланған процесс. Жаһандану процесі жаңа мәдени тәжірибелер мен таңдауларға әкелді. Мәдени айырмашылықтарды түсіну, қабылдау әралуандылықты басқаруға, көзқарас қақтығыстарын азайтуға септігін тигізеді. Әралуандылық - ұйымда, қауымдастықта, мәдениетте немесе табиғатта әртүрлі формалар мен түрлердің болуын сипаттайтын кең ұғым. Ол нәсіл, этникалық, жыныс, жас, дін, мәдениет, тіл, тәжірибе, білім, қабілет және адамдар тобында немесе қоршаған ортада әртүрлілікке ықпал ететін басқа факторлардағы айырмашылықтарды білдіреді. Әралуандылықты тану және құрметтеу бірегей идеялар мен шешімдерді жеткізе алатын креативті ортаны қалыптастыратыны анық. Қазіргі таңда әралуандылық идеологиясы даму және нығаю процесінде. Алайда, әлемде әралуандылық туралы нақты есеп жүргізілмейді, себебі көптеген елдер бұл бағытта статистикалық мәліметтерді жинамайды және жарияламайды. Осыған байланысты халықаралық ұйымдардағы әралуандылық процесінің осал және тиімді жақтарын анықтау үшін сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға қатысқан 55 респондент – Қазақстан Республикасының азаматтары, олардың 44,2%-ы білім алуда, 28,8%-ы жұмыс істейді, 5,8%-ы тағылымдамадан өтуде және 21,2%-ы басқа себептермен шетелде тұрады. Қорытындысында ұйымдар әртүрлі көзқараспен келген адамдарға қалай екі жақтан сенімділікті қалыптастыруы керек? Мәдени араласу қай кезде ең тартымды? Адамдар ішкі және сыртқы қауіптерді қалай жеңіп, оның орнына «мәдени хамелеондарға» айналады? Сонымен бірге өз бірегейлігін қалай сақтап қалады деген сұрақтардың жауабын іздеу болды. Нәтижесінде әралуандылық адамдардың «тірек тасы» деген тұжырымға келдік.

Түйін сөздер: әралуандылық, жаһандану, мәдениет, құндылықтар, әлеует.

Кіріспе

Жаһандану идеясы XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында пайда болды. Алайда, «жаһандану» термині соңғы онжылдықтарда ғана кеңінен қолданыла бастады.

Жаһандану процесін алғаш зерттеген ғалымдардың қатарында Теодор Левиттің «Жаһандану келе жатыр» атты мақаласында халықаралық интеграцияның жеделдетілуі мемлекеттік шекаралар рөлінің төмендеуіне және оның өсуіне әкелетінін болжаған болатын (*Harvard Business Review, 1983*).

Ең танымал жаһандану теоретиктері Антонио Негри мен Майкл Хардттің «Имерия» кітабы кезінде қоғамда резонанс тудырды. Бұл еңбекте біріншіден, капиталистік әлемді өзгерткен жаһанданудың тиімді және қайтымсыз екені айтылады. Екіншіден, экономикалық қатынастардың саяси бақылауға тәуелділігі азайып, ұлттық мемлекеттің құлдырауы байқалады. Шындығында, бұл екі тезис неолибералдық насихаттың үйреншікті тұстары болып табылады («*EMPIRE*» *Michael Hardt & Antonio Negri, 2000*).

Халықаралық экономика және жаһандану саласындағы зерттеулерімен танымал ғалым, әйгілі американдық экономист, экономика бойынша Нобель сыйлығының лауреаты (2001) Джозеф Стиглиц жаһандану елдердің ішінде де, олардың арасында да теңсіздіктің артуына әкелетінін, сонымен қатар ол қоршаған ортаға теріс әсер етіп, әсіресе дамушы елдерде еңбекті қанауды ынталандыруы мүмкін екенін алға тартады.

Дегенмен, Дж. Стиглиц жалпы жаһанданудан бас тартуға шақырмайды, керісінше оның кейбір аспектілерін қайта қарауды және өзгертуді ұсынады.

Әралуандылық жаһандану процесімен қатар жүретін құбылыс. Әралуандылық мәдени, әлеуметтік, экономикалық, биологиялық, физикалық және басқа да сипаттамаларға

қатысты. Мысалы, биология контекстінде түрлердің алуандылығы, генетикалық айырмашылықтарды және экожүйелерді білдіреді. Мәдени антропология контекстінде әралуандылық тілдердің, әдет-ғұрыптардың, дәстүрлердің және діндердің әртүрлілігін білдіруі. Осы туралы зерттеуші антрополог Рут Бенедикт (1887-1948) әртүрлі мәдениеттердің адам өміріне қандай өзгеріс әкелетіні және бұл тәсілдер адамдардың көзқарастары мен мінез-құлқына қалай әсер ететіні туралы ойлаудың құнды негізін салып кетті.

Р. Рузвельт Томас (1944–2013) әралуандылықты басқару теориясының пионері болып табылады. Ол өзінің «Нәсіл мен гендерден тыс» атты еңбегінде қызметкерлердің гетерогенді ұжымдарын классикалық ерекшелік белгілеріне: нәсіл мен жынысқа сүйенбей зерттейді. Ол былай деп жазады: «Әралуандылық көптеген қасиеттерді қамтиды. Сіз тек нәсіл мен жыныспен шектеле алмайсыз. Сондай-ақ жас, жеке және корпоративтік құндылықтар, білім, деңгейі мен тұлғалық қасиеттері сияқты белгілер бар». Р.Томас ажырататын белгілерді екі категорияға бөледі: айқын белгілер (мысалы, жас немесе нәсіл) және оңай байқалмайтын белгілер: білім, өмір салты, өмірлік құндылықтар және т.б. Р.Томастың концепциясы бойынша әртүрлілік тек айырмашылықты ғана емес, ұқсастықты да қамтиды. Оның негізгі идеясы барлық қызметкерлердің әлеуетін анықтау және пайдалану болып табылады.

Неміс зерттеушісі Марве Финкенің («Әралуандылықты басқару. Компаниялардағы қызметкерлердің әртүрлілігін ынталандыру және пайдалану (практикалық қызметкерлер және ұйымдастырушылық зерттеулер)», 2006) еңбегінде әралуандылыққа қатысты қызметкерлердің бірнеше ұстанымдарын атап көрсетеді:

1) әралуандылықты ұйымға және оның тұрақтылығына қауіп ретінде қарастыратын «белсенді және пассивті қарсыластар». Олардың ұлтшылдық сезімі басым, ұлттық, діни және басқа да көзқарасы бөлек адамдарға өшпенділік сезімін ұстайды;

2) әралуандылыққа қатысты енжар позицияны көрсететін «үнсіз көпшілік» ол басқалардың өмір тынысына қызығушылық танытпайды және немқұрайлы қарайды;

3) «жалынды жақтаушылар» әралуандылық әлемін терең түсінеді, ұйымның дамуы үшін оның артықшылықтарын көреді, олар әлеуметтік белсенділігін көрсетуге дайын және басқа этнос өкілдеріне қолұшын беруге әзір. Басқалардың мәдениеті және кәсіби, жеке шығармашылық әлеуетін ашуға атсалысады.

Қазіргі уақытта әралуандылық идеологиясы көптеген қоғамдарда айтарлықтай қолдау мен мойындауға ие болуда. Ол әлемдегі әлеуметтік, саяси және экономикалық өзгерістерді көрсететін құндылыққа айналуда. Көптеген елдер мен ұйымдар білім беру, денсаулық сақтау, жұмыспен қамту, адам құқықтары, мәдениет және т.б. сияқты өмірдің әртүрлі аспектілеріндегі әралуандылықты мойындайтын және қолдайтын саясаттар мен бағдарламаларды әзірледі. Дегенмен, барлық жетістіктерге қарамастан, әралуандылық идеологиясы әлі жалпыға бірдей стандарт емес және бұл идеологияны толық жүзеге асыру үшін көптеген кедергілерді жеңу қажет. Негізгі қиындықтардың бірі – адамдар мен топтардың жеке басына байланысты кемсітушілік пен теңсіздікті бастан кешіру. Кейбір елдер әралуандылықты ынталандыру шараларын қолдамайды және қолданбайды, ал бір ұйымдар мен тұлғалар басқа мәдениеттер мен көзқарастарға төзбеушілік танытуда.

Гонконг Ғылым және технология университеті, менеджмент кафедрасының доценті Джей Чоның зерттеуінде (*Jaee Cho, Carmit T. Tadmor and Michael W. Morris, 2018*) топ аралық қақтығыстар мен кемсітушіліктің үш түрлі идеологиясына назар аударады: нәсілдік төзбеушілік (color blindness), мультикультурализм және поликультурализм.

Әралуандылық идеологиясының тұлға аралық және топ аралық қатынастарға әсері дәйекті түрде зерттелген. Алғаш рет әралуандылық идеологиясы мәдениеттердің ішкі тұлғалық тоғысуына, әсіресе бөтен идеяларды мәдени мәселелерді шешуге біріктіру саласында әсер ететінін көрсетеді. Бұрынғы зерттеулер тек адамдардың әралуандылықты қалай басқаруға болатыны туралы мәдени бейімділіктерінің тұлғааралық әсеріне бағытталғанымен, олар адамдардың бөтен мәдениеттерге деген көзқарасын өзгерте отырып, ішкі тұлғалық әрекеттерге де маңызды әсер етуін дәлелдеді.

Оңтүстік Африкалық зерттеуші ғалым Оуэн Нкосинати Сотсангане (*What Impact Globalization has on Cultural Diversity? 11 бөм, 2002*) сөзсіз, мәдениет әртүрлі, бірақ тең дейді. Осы тұрғыдан алғанда бұл мақалада мәдени қозғалыс мәселесі жан-жақты қарастырылған. Қазіргі қоғамдардың өзі көп мәдениетті. Сондай-ақ қоғамдар ғана емес, адамдар да көпмәдениетті. Жаһандану концепциясы, мәдениеттердің әралуан екенін көрсетеді. Жаһандану – бұл біріктіру ұғымы дегенді алдыға тартады. Мақаладағы жаһандану бөлінуді емес, керісінше әртүрлі мәдениеттердің алмасуы және өзара әрекеттесуге әкелетін адамзат үшін оң тәжірибе делінген.

Біріккен Ұлттар Ұйымының Мәдени әралуандылық туралы жалпыға бірдей декларациясында мәдени әралуандылық адамзат үшін құндылық және оны сақтау, қорғау және насихаттау қажет. Декларация мәдени әралуандылықты құрметтеуге, аз халықтардың құқықтарын қорғауға, әртүрлі мәдениеттер туралы хабардарлықты арттыруға және мәдениетаралық диалогты ілгерілетуге шақырады. Бұл декларация әлемде мәдени әралуандылықты және оны қорғауды қолдайтын маңызды құжат болып табылады. Декларацияның 5-бабында мәдени құқықтар мәдени әртүрлілік үшін қолайлы орта қалыптастыруы туралы айтылған. Осы орайда халықаралық ұйымдардағы әралуандылық саясаты ұйымдардың өз қызметтерінде әртүрлілікті құрметтеуге және қолдауға бағытталған бағдарламалар мен стратегияларды жүргізуде.

Әралуандылықты басқару көптеген халықаралық компаниялар мен ұйымдар жұмысының маңызды аспектісі. Әртүрлі елдер мен мәдениеттердің әралуандылықты басқаруға әсер ететін өзіндік сипаттамалары бар және әрбір компания өзінің халықаралық операцияларында әралуандылықты басқарудың әртүрлі тәсілдерін қолдана алады. Сонымен бірге әралуандылықты басқару бағдарламаларын әзірлейді, мысалы, мәдениетаралық коммуникацияда оқыту, әралуандылық және инклюзия саясаты, әртүрлі мәдениеттердің қызметкерлерін тарту және ұстау бағдарламалары және басқа әдістер қарастырылған.

Мысалы, Microsoft корпорациясы әралуандылықты басқарудың жаһандық бағдарламасында әртүрлілік пен инклюзияның маңыздылығына баса назар аударады және әртүрлі мәдениеттер мен әлеуметтік топтардағы қызметкерлерін ортақ мақсат үшін идеялары мен тәжірибелерімен бөлісуге шақырады. Сондай-ақ компания өз қызметкерлерін мәдениетаралық қарым-қатынасқа үйретеді және мәдени алмасуды ілгерілету үшін түрлі іс-шаралар ұйымдастырады.

Тағы бір мысал Procter & Gamble компаниясы халықаралық стратегиясында әралуандылыққа үлкен назар аударады. Компания «Әралуандылықтағы бірлік» бағдарламасын әзірледі. Ол мәдениетаралық коммуникацияларды орнатуға, әртүрлі мәдениет өкілдері болып саналатын қызметкерлерді тартуға және ұстауға, ұжымда жағымды атмосфера орнатуға бағытталған бағдарлама (*EQUALITY & INCLUSION*) болып табылады.

Қазақстанда 100-ден астам этностық топтардың өкілдері тұрады. Мемлекет мәдени әралуандылықтың маңыздылығын мойындайды, дәстүрлер мен мәдениеттерді сақтауға және дамытуға бағытталған бағдарламаларды қолдайды.

Сонымен қатар, 2021–2022 оқу жылында Қазақстанның жоғары оқу орындарында әлемнің 100-ден астам елінен 30 мыңға жуық шетелдік студент білім алып жатқаны туралы дерек Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің ресми сайтында жарияланған болатын. Олардың ішінде ең көп студенттер Орталық Азиядан, Қытайдан, Түркиядан, Ираннан және Үндістаннан келгендер.

Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің биылғы жылдың ақпан айында берген деректеріне сүйенсек, қазір елімізде шетелдік жұмыс күшін пайдаланатын 1645 жұмыс беруші бар. Еңбек мигранттарының негізгі шыққан елдері Қытай – 3411 адам, Үндістан – 1693 адам, Түркия – 1615 адам, Ұлыбритания – 1104 адам, Өзбекстан – 391 адам.

Қазақстан – халқы, мәдениеті, географиясы, экономикасы мен саясаты жағынан әралуан ел. Территориясы Еуразияның орталығында орналасқан және Қытай, Ресей,

Қырғызстан, Өзбекстан және Түркіменстанмен шекараласады. Бұл Қазақстанға белсенді халықаралық іс-шаралар жүргізуге және әлемнің басқа елдерімен және аймақтарымен экономикалық, мәдени байланыстарды дамытуға мүмкіндік береді. Қазақстан сонымен қатар БҰҰ, ШЫҰ, ҰҚШҰ, ЕАЭО, ОПЕК және т.б. сияқты халықаралық ұйымдардың өкілі.

Қазақстанда орыстар, украиндер, өзбектер, татарлар және т.б. этностар тұрады. Сонымен қатар елде әртүрлі діндер мен мәдениеттер қатар дамып, өнуде, соның ішінде ислам, православие, католицизм, протестантизм, буддизм және т.б. Бұл тағамда, музыкада, өнерде және өмірдің басқа да аспектілерінен көрінетін Қазақстанның мәдениеті мен дәстүрінде әралуандылықты тудырады.

Сондай-ақ ауыл шаруашылығы, мұнай-газ, тау-кен өнеркәсібі, орман шаруашылығы, көлік, телекоммуникация және басқа да салалардан елеулі үлес қосып отырған әртараптандырылған экономика болып табылады. Бұл Қазақстанды даму мен инвестициялау үшін түрлі мүмкіндіктері бар экономикалық жағынан әралуан ел. Тұтастай алғанда, Қазақстанның сыртқы жағынан да, ішкі жағынан да әртүрлілігі даму мен өсу үшін үлкен мүмкіндіктер береді. Дегенмен, әралуандылықты басқару саясаты елде толығымен қалыптасты деп айтуға ерте. Қарапайым мысал, отандық жоғары оқу орындары мен шетелдік азаматтар жұмыс атқаратын мекемелердің стратегиясында құндылықтар тізбегінде мәдени әралуандылық туралы жағдай ескерілмеген.

Методология

Ұйымдарда инклюзияға және әралуандылықты басқаруға жеткілікті көңіл бөлмесе, дискриминация қаупі болуы мүмкін. Егер жұмысшылар арасындағы айырмашылықтар құрметтелмесе, бұл кемсітушілік пен жанжалға әбден әкеледі.

Халықаралық ұйымдардағы мәдени әралуандылықты басқару бойынша ахуалды жан-жақты зерттеу мақсатында мақалада сандық зерттеу әдісі қолданылды. Ғалымдар сандық зерттеу әдісін кәсіпорындардың ұйымдық мәдениетін зерттеудің ең кең тараған әдісі деп санайды (*Е. В. Зарубина, 2019*). Сұрақ қою – дұрыс пайдаланылған жағдайда шығыны аз және тиімді әдіс.

Осылайша, зерттеудің негізгі нәтижелері социологиялық сауалнаманың көмегімен алынды. Сауалнама 2023 жылғы 20 ақпан және 17 наурыз аралығында Google онлайн формасы арқылы жүргізілді.

Сауалнамаға Қазақстан, АҚШ, Ұлыбритания, Финляндия, Франция, Германия, Оңтүстік Корея, БАЭ, Жапония, Әзербайжан, Канада, Австралия, Қытай, Египет, Ресей, Индонезия елдерінде өмір сүріп жатқан респонденттер қатысты. Жалпы респонденттер саны – 55.

Респонденттердің 56,4%-ы 18-35 жасқа дейінгілер, 30,9%-ы 36-45 жасқа дейін, 12,7%-ы 46-65-жасқа дейін болатын болды. Гендерлік бинарлық көрсеткіш 47,4% ер және 45,5% әйел адамдар, 7,2% басқа деп көрсетті.

Шетелде болудағы мақсат не деген сауалға: 44,2%-ы білім алуда, 28,8%-ы жұмыс істейді, 5,8%-ы тағылымдамадан өтуде және 21,2%-ы басқа себептер деп жауап берді.

«Әралуандылық, теңдік және инклюзия өздері тұратын қоғамның немесе ұйымның басты құндылығы ма?» сауалына респонденттердің 74,5%-ы «иә», 10,9%-ы «жоқ» деп көрсетті және ол туралы білмеймін дегенді 14,6%-ы белгіледі.

Ұйымның әралуандылық, теңдік және инклюзия бойынша негізгі мақсаты: Мәдени бірігу – 12,7%, Әртүрлі мәдениеттермен өзара әрекеттесу – 20%, Талантты тарту және сақтау – 16,4%, Өзін-өзі дамыту үшін жағдай жасау – 34,5%, Әлеуметтік әділеттілікті қолдау және әрекет ету – 16,4%.

«Сіздің ұйымыңыз әралуандылық туралы мақсаттарын веб-сайт, әлеуметтік медиа арқылы көпшілікке хабарлайды ма?» деген сауалға: 65,5% «иә», 16,4% «жоқ», 18,2% «хабарым жоқ» деп жауап берді.

Мәдени әралуандылық прогреске кедергі келтірмейді деп 85,5% жауап берсе, 14,5% келіспейтінін көрсетті.

Ұйымда мәдени әралуандылық қағидатын енгізу бойынша ең жоғары 5 шкаланы – 56,4% респондент көрсетті, 4 шкала – 18,2%, 3 шкала – 9,1%, 2 шкала – 9,1%, 1 шкала – 7,3% болды.

«Әріптестеріңізбен төл мәдениетіңізді, нанымдарыңызды және өмірлік тәжірибенізді талқылауда өзіңізді қаншалықты ыңғайлы сезінесіз?» деген сауалдың жауабы: өте ыңғайлы – 64,5% , әркім өз жұмысымен айналысады және жеке шаруаларды талқылайтын уақыт жоқ – 18,2%, немқұрайлы қарайды – 17,3% екен.

«Сіздің ұйымыңыздың мансаптық өсу саясаты шыққан тегіне қарамастан барлығына әділ деп ойлайсыз ба?» деген сұраққа келесідей жауап берілді: «иә» – 65,5%, «жоқ» – 21,8%, «білмеймін» – 12,7%.

Қызметкерлер инклюзивті мәдениет ұйымдағы жоғары басымдық екеніне сену үшін басшылықтан қандай бастамаларды көруі қажет деген сауалға қолдау, икемділік, ашықтық, адамға бағытталған көзқарас, сөз бостандығы, меритократия қағидаттарын сақтау, жаңа студенттер ағымы келген кезде танысу күнін өткізу, непотизмді болдырмау, барлығын толық әлеуметтік өмірге қосу, ұйымның әрбір мүшесі өзінің даралығын және бірегейлігін сезінетіндей жағдай жасау, пікір плюрализміне ықпал ету, интеграция басымдыққа ие болуы керек, жеке тұлғаның құндылықтарын қабылдау, айырмашылықтарға төзімділік, ынтымақтастық таныту, ұжымда салауатты атмосфера, әрбір қызметкерге құрмет, әркім әртүрлі және өзінше ерекше, бірақ бәрі бір қауымдастыққа жатады деген жауаптар жазылды.

Ортаңызда нәсілдік соқырлықты, кемсітушілікті бастан өткердіңіз бе немесе куәгері болдыңыз ба дегенге «жоқ» деп 74,5% жауап берсе, дегенмен 25,5% респондентке ондай жағдай кездескен екен.

«Сіз қудалау немесе кемсіту жағдайларын қайда хабарлау керектігін білесіз бе?» деген сауалға 60% «иә», 40% «жоқ» деп жауап берді.

Сауалнама халықаралық ұйымдарда әралуандылықты басқарудағы бірқатар мәселелерді: қызметкерлер тарапынан хабардарлық, өз құқықтарын қорғау, сондай-ақ басшылық тарапынан тиімді әралуандылықты басқару саясатын жүргізуге әсер ететін факторларды анықтауға мүмкіндік берді.

Нәтижелер

Зерттеу нәтижелері жаһандану процесінде әралуан мәдениеттен шыққан және бірге жұмыс істей алатын адамдар саны артып келе жатқанын көрсетеді. Ұйымда мәдени әралуандылық қағидатын енгізу бойынша ең жоғары 5 шкаланы 56,4% респондент белгіледі яғни мәдени айырмашылықтарды түсіну және қабылдау ұйымдардың басты басымдылықтары екенін көрсетеді.

Соңғы бірнеше жылда жаһандық көші-қон көбейді. Осы орайда, Вашингтонда орналасқан PEW RESEARCH CENTER зерттеу жүргізіп, орталық әралуандылық жөнінде 27 елдегі 30 133 адамға сауалнама өткізді. Қатысушылар өз елінің соңғы 20 жылда қаншалықты (орташа 69%) әралуан болғанын айтты.

Мемлекет атауы	Неғұрлым әралуан	Өзгеріс жоқ	Әралуандылық деңгейі төмен
Канада	85%	9%	5%
АҚШ	77%	13%	8%
Германия	84%	8%	6%
Ұлы Британия	82%	9%	6%
Франция	75%	21%	4%
Ресей	60%	24%	10%
Оңтүстік Корея	84%	10%	5%
Индонезия	80%	12%	4%
Жапония	52%	34%	7%
Австралия	83%	9%	6%

1-кесте 1. Дүниежүзіндегі халықтардың өз елдеріндегі әралуандылыққа көзқарасы (Pew Research center)

Біздің зерттеуіміздегі респонденттердің жауаптарына сүйенсек, бірдей сипаттары бар адамдардан тұратын топтарға қарағанда, Р. Томастың концепциясына сәйкес өмір салты, өмірлік құндылықтары әртүрлі адамдардан жиналған ұжым анағұрлым креативті, жаңашыл және тиімді шешімдер жасай алатынын байқаймыз. Сонымен бірге мәдени әралуандылық прогреске кедергі келтірмейді деп 85,5% жауап берді. Бұл жерде көзқарастардың тоғысқанын көреміз.

Ұйым әртүрлі нәсілдегі, жыныстағы, жас және мәдени ортадағы жұмысшыларды жалдаса, бірақ содан кейін тең мүмкіндіктермен қамтамасыз етпесе, бұл адамдардың ұжымда өзін сенімсіз сезінуіне және жеткілікті құрметке ие болмауына әкеледі. Бұл қызметкерлер арасындағы қайшылықтарға, жұмыс өнімділігінің төмендеуіне және қызметкерлердің жиі ауысуына әкеледі. Бұл арада мансаптық өсу саясаты әділ деп респонденттердің 65,5%-ы жауап берсе, дегенмен 12,7%-ы бұл мәселе жөнінен бейхабар.

Әралуандылықты басқару үшін ұйымға тиімді саясат пен бағдарламалар ауадай қажет. Бұған қоса мәдени әралуандылық бойынша тренингтер өткізу, қызметкерлер арасында диалог пен байланыс орнатуға мүмкіндіктер жасау бүгінгі заман талабы. Сондай-ақ ұжымдағы әралуандылық жағдайына аудит жүргізу және инклюзия бойынша комиссиялар құру өз нәтижесін берері анық.

Әралуандылық, теңдік және инклюзивтілік – бұл қоғамның негізгі құндылықтары деп респонденттердің 74,5%-ы көрсетті. Әділдік қоғамдағы ресурстарды, мүмкіндіктер мен артықшылықтарды бөлудегі теңдік идеясы. Инклюзия әр адамның жеке басына қарамастан, мүмкіндіктер мен ресурстарға тең қолжетімді қоғам құруды білдіреді. Сондай-ақ әр адамның қабілетінің, қажеттіліктері мен тәжірибесінің айырмашылығын ескеретін кедергісіз орта құруды білдіреді.

Халықаралық ұйымдардың әралуандылық, теңдік және инклюзия бойынша басым жағы мамандардың жеке және кәсіби жағынан қалыптасуы және өсуі деп көрсеткен 34,5%, ал талантты тарту және сақтау – 16,4%. Бұл жерде халықаралық ұйымдар талантты мамандарды тартуды басты шарт қылмайды, өз қабырғасында тәрбиелеу, өсіруді алға тартады.

Көптеген халықаралық ұйымдар әралуандылық пен теңдікке деген көзқарастарын стратегиялық құжаттарында белгілейді. Респонденттердің 65,5%-ы стратегияны оқығанын білдірсе, 18,2% респондент бұл туралы хабардар емес болып шықты.

Талқылау

Қалай дегенмен, барлық атқарып жатқан істер адам үшін, ал адам өз ортасында қажетті екенін сезінбесе қандай нәтиже күтуге болады? Адам өзін қажет сезінгенде, әлеуетін жақсырақ жүзеге асырып, мақсаттарына қол жеткізеді.

Алайда, бұл қағида бәріне ортақ емес. Қазақстандағы жоғары оқу орындарының саны – 119 (*Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім комитетінің сайты*). Жоғары оқу орындарының стратегиясында «әралуандылық» туралы ескерілмеген. Тек Назарбаев Университетінің 2018–2030 жылдарға арналған стратегиясында құндылықтар тізбегінде «Мәдени әралуандылық – білімнің, ғылымның және қоғамдастықтың барлық аспектілеріндегі интеграция» деп көрсетілген. Шетелдік азаматтармен жұмыс атқаратын халықаралық компанияларда әралуандылық тақырыбы мүлдем кездеспейді деп айтсақ болады.

Әралуандылықты басқару мәселелерін шешуде белсенді жұмыс атқаратын шетелдік оқу орындарының алдыңғы қатары:

Гарвард университетінің әралуандылыққа деген ұмтылысы бейтаныс идеялармен, перспективалармен, мәдениеттермен және адамдармен өзара әрекеттесу, мағыналы өсу үшін

жағдай жасауға негізделген. «Біз бір-бірімізге қолдау көрсету жолдарын іздеп, қамқорлық пен ынтымақтастыққа толы қоғамдастықты құру үшін жұмыс істеуіміз керек» деген ұстанымда.

Лос-Анджелестегі Калифорния университеті (UCLA) Америка Құрама Штаттарындағы әралуан мәдени, этникалық және әлеуметтік топтардағы студенттерді қоса алған және инклюзивті ортаны қалыптастырған оқу орны. Университет тәлімгерлік, мәдени әралуандылық бойынша курстар, зерттеулер және инклюзивті ортаны құруға бағытталған бағдарламалардың кең ауқымын ұсынады.

Оксфорд университеті әлемдегі ең беделді университеттердің бірі болып табылады, сонымен қатар студенттер мен оқытушылар үшін инклюзивті және жан-жақты ортаны қалыптастырған.

Торонто университеті Канададағы ең ірі университет болып табылады және студенттер үшін жан-жақты және инклюзивті орта құруға белсенді жұмыс атқаруда. Студенттерге университет өміріне тез бейімделуге көмектесетін стипендиялар сияқты бастамашылық бағдарламалардың кең ауқымын ұсынады.

Қорытындылар

Жаһанданған әлемде әралуандылықты басқару қиын болуы мүмкін, бірақ көмектесетін бірнеше жол бар:

1. Мәдени айырмашылықтарды түсіну: Жаһандану кезінде әралуан мәдениеттерден шыққан және бірге жұмыс атқара алатын адамдар саны артып келеді. Мамандарға мәдениетаралық оқыту курстарын өткізу. Ол ұжым ішіндегі климатты жақсартуға және жанжалды азайтуға көмектеседі.

2. Сенім атмосферасын құру: Адамдар өз пікірлері мен идеяларын еркін білдіру үшін сенімділік атмосферасын құру маңызды. Бұл өзара сыйластықты арттырып, жұмысшылар арасындағы қарым-қатынасты жақсартта түседі.

3. Таланттарды тарту: Әралуан мәдениеттер мен әлеуметтік топтардағы жұмысшыларды тарту бизнес үшін пайдалы, олар ортаға жаңа дем әкеледі.

4. Тренингтерді ұйымдастыру: Қызметкерлерді мәдениетаралық қарым-қатынасқа және тәжірибе алмасуға үйрету әралуандылықты басқаруды жақсартуға көмектеседі. Тренингтер қарым-қатынас, өзара әрекеттесу және жанжалдарды шешу тақырыбында болуы мүмкін.

5. Теңдік пен инклюзивтілікті ынталандыру: Компаниялар барлық қызметкерлерге тең мүмкіндіктер беруі керек және олардың әлеуетін толық ашу үшін барлық топтарды қосуға ұмтылуы қажет.

6. Мемлекет инклюзивтілікті қолдау, мәдени әралуандылықты құрметтеу және кемсітушілікке қарсы белсенді саясат жүргізуі қажет. Мәдениет, тіл және діндегі айырмашылықтарды құрметтеуге шақыратын гуманизм туралы заң қабылдау заман талабы.

Әдебиеттер тізімі

1. Levitt Theodore (1983) *The Globalization of Markets* [<https://hbr.org/1983/05/the-globalization-of-markets>]

2. Hardt Michael & Negri Antonio «EMPIRE» (2004), p.19-35 [<http://library.khpg.org/files/docs/1456813502.pdf>]

3. Stiglitz Joseph E. «GLOBALIZATION AND ITS DISCONTENTS» (2002), p. 3-23 [<http://digamo.free.fr/stig2002.pdf>]

4. A Changing World: Global Views on Diversity, Gender Equality, Family Life and the Importance of Religion [https://www.pewresearch.org/global/wp-content/uploads/sites/2/2019/04/pew-research-center_global-views-of-cultural-change_2019-04-22.pdf]

5. Валлерстайн И. «Миро-системный анализ» [<https://nrozov.nsu.ru/rpha/papers/geoecon/waller.htm>]

6. Jae Cho (2018) The Power of 'Diversity Ideologies' in Globalization [<https://globalnetwork.io/perspectives/2018/09/power-diversity-ideologies-globalization>]
7. Осколоков П.Б. (2021) «Очерки по этнополитологии»
8. Алдашов Б.А., Журавлев Т.В. (2015) «Межнациональные и межконфессиональные отношения в полиэтническом казахстанском обществе; История и современность»
9. Roser Max, Cameron Appel and Hannah Ritchie (2019) Human Height [<https://ourworldindata.org/human-height>]
10. Universal Declaration on Cultural Diversity [<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/universal-declaration-cultural-diversity#:~:text=Freedom%20of%20expression%2C%20media%20pluralism,the%20guarantees%20of%20cultural%20diversity.%20%20%20%20EQUALITY%20&%20INCLUSION>]

Өрен Е., *Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты*

Билік пен азаматтық қоғам арасындағы өзара іс-қимыл

Аңдатпа. Бұл мақалада сіз бүгінгі күннің өзекті мәселесімен: мемлекеттік органдар мен қоғамның өзара әрекеттесуі, сондай-ақ осы екі институт арасындағы қарым-қатынас үлгілерімен және осы қатынастарды қалыптастыру үлгілерімен таныса аласыз. Бұл тақырыптың өзектілігі даусыз, өйткені қоғам мен мемлекеттің өзара әрекеттесу мәселелері қоғам құрылымы мен оның құрылысы мәселесі болып табылады.

Түйін сөздер: қоғам, азаматтық қоғам, мемлекеттік билік, мемлекет, азамат, әлеуметтік топ.

Бүгінде қоғамдық-саяси кеңістіктің күрделілігі орын алған кезде тұрақты және өзгермейтін мемлекет мәселесі түбегейлі болып отыр. Қазақстанның қоғамдық-саяси дамуы негізінен үкімет пен қоғамның өзара әрекеттесу сипатымен анықталады.

Қоғамның әртүрлі топтарының мүдделерін білдіретін саяси процестің субъектілері санының ұдайы өсуіне, сондай-ақ ел алдында тұрған сыртқы және ішкі мәселелердің сәйкес келмеуіне байланысты мемлекеттік және қоғамдық институттар арасындағы өзара қарым-қатынастар өз деңгейіне дейін көтерілуде. Саяси тәжірибеде де, ғылыми ортада да мемлекеттік органдар мен азаматтық қоғам арасындағы өзара іс-қимылды оңтайландырудың теориялық негіздері мен принциптерін зерттеу үнемі өсіп келеді.

Қоғамның қажеттіліктерін бірқатар жағдайларда мемлекеттік органдар түсінбейді. Сондықтан қоғам мүддесін де, мемлекет мүддесін де үйлестіруді арттыру қажет деп айтқан жөн.

Қазақстан ғылымында қазіргі әлемдегі мемлекет пен қоғамдық өзара әрекеттестіктің модельдері мен механизмдерін ғылыми зерттеу мәселелері өзекті болып табылады.

Мемлекеттік органдар мен қоғам мүдделерінің өзара әрекеттесу процесінде үнемі кең ауқымды мәселелер туындайды. Бұл екі құбылыстың өзара байланысында әлеуметтік жүйенің белгілі бір түрін құрайды.

Зерттеушілер үкімет пен азаматтық қоғамның өзара әрекеттесуін жүйелеуді жетілдіру бойынша жұмысты әлдеқашан бастады.

Кейбір зерттеушілер мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы қарым-қатынас модельдерін топтастыру үш мәдени-тарихи дәстүрден – итальяндық, англо-американдық және немістік дәстүрден туындайды деп тұжырымдайды. Бұл дәстүрлер азаматтық қоғамды

ұйымдастырудың табиғатын түсінудің үш негізгі тұжырымдамалық тәсілдерінің негізі болды:

- жеке топ;
- корпоративтік топ;
- жеке.

Осыған сүйене отырып, үш азаматтық қоғам мен мемлекет арасындағы қатынастардың үлгілері:

1. Мемлекетті негізгі саяси институт болып табылатын және реттеуші реттеу арқылы барлық басқа салаларға бағынатын әлеуметтік құрылымның нәтижесі ретінде қарастыратын социал-демократиялық;

2. Корпоративист, үш негізгі корпоративтік топтың болуын қамтамасыз етеді: кәсіподақтар, экономикалық топтар, мемлекет;

3. Либералдық модель мемлекеттің негізгі мақсаты қоғамның табиғи құқықтарын сақтау және қорғау екенін, мемлекет пен адам арасындағы қарым-қатынас шарттық негізде реттелуі керектігін айтады.

Мемлекет пен қоғам арасындағы қарым-қатынастардың деңгейін егжей-тегжейлі зерттеу мемлекет пен қоғам арасындағы қарым-қатынастарды қалыптастыру модельдерін анықтауға мүмкіндік беретін ынтымақтастық, елемеу және қарама-қайшылыққа негізделген типологияның назарын аударады:

- қолдау моделі мемлекеттік органдардың үкіметтік емес ұйымдарды институционализациялауын айтады;

- серіктестік моделі әлеуметтік әріптестік пен әлеуметтік диалог арқылы мемлекет пен қоғамның өзара іс-қимылын орнату қажеттілігіне негізделген;

- сәулетші моделі азаматтық қоғам элементтеріне мемлекеттік саясатты жүзеге асыруға қатысуға, мемлекеттік институттардың құрылымдық элементтерін жасауға, мемлекеттік билік институттарын реформалауға, маңызды әлеуметтік мәселелерді анықтауға мүмкіндік береді;

- мемлекет нақты жағдайларда мемлекеттік емес азаматтық құрылымдардың автономиясын қамтамасыз ететін патернализм моделі;

- елемеу моделі мемлекеттің азаматтық қоғаммен ынтымақтастығының жоқтығында, дегенмен оған қолайсыздық туғызбайды;

- күрес моделі мемлекеттің мемлекеттік емес институттардан тікелей қауіпті көруіне негізделген;

- мойынсұнбау үлгісі митингтерде, тағзымдарда, қақтығыстарда көрінетін билік пен қоғам арасындағы күресті қамтиды.

Қазақстандағы билік пен қоғамның өзара әрекеттестігінің моделі бүгінгі күні сыртқы қысымнан қорғау мен азаматтық қатысу институттарының саяси қызметін арттырудың ішкі қажеттілігін қалыптастыру арасындағы белгілі бір тепе-теңдікті іздеуде.

Азаматтар өздерінің әлеуметтік ұмтылыстарымен адамдардың әлеуметтік сипаттағы мәселелерді шешуге, сондай-ақ қоғамның мүдделерін қорғауға қатысуының жаңа нысандарын жасайды.

Мемлекет, өз кезегінде, азаматтық қоғам институттарының қалыптасуына әрдайым көмегін тигізіп отырады. Заңнамалық тетіктер жасайды, олардың құқықтық жағынан қорғалуын қамтамасыз етеді. Азаматтардың құқы мен бостандығын қамтамасыз етеді. Өзара сындарлы іс-қимыл толайым табысқа жеткізеді. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «азаматтық қоғамды дамыту үшін үкіметтік емес ұйымдардың беделін арттыру қажет» деп отырғаны да бекер емес. Сондықтан да Президент тапсырмасына орай, Азаматтық қоғамды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасы әзірленді. Ал ол тұжырымдамада не айтылған?

2025 жылға дейін қабылданған азаматтық қоғамды дамытудың тұжырымдамасы алты бөлімнен тұрады. Айта кету керек, аталған Тұжырымдама Мемлекет басшысының

сайлауалды бағдарламасы, Қазақстан халқына Жолдауы, Президенттің Жарлықтары мен ұсыныстары негізінде дайындалған.

Жоғарыда айтып өткеніміздей, Тұжырымдамада көрсетілгендей, азаматтық қоғамды дамыту үшін мемлекет сол қоғамда өмір сүріп отырған азаматтарына қолайлы климаттық ахуал жасайды. Халықпен арада өзара тиімді іс-қимыл қалыптастырады. Елдегі тұрақтылықты қамтамасыз етеді. Мемлекеттің іргетасының мықты болып, халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайын күшейтуге күш салады. Тұрақтылық, бейбітшілік, өзара тең құқылы әріптестік бар жерде елде этносаралық татулық пен келісім орнайды. Тұрақтылық Қазақстанның баға жетпес құндылығы екендігі сөзсіз. Жалпы билік пен азаматтық қоғам қашан да бір-бірін толықтырып отырады.

Расы керек, қоғамда жеке адамның үні мен мұңы билікке қашан да естіле бермеуі мүмкін. Мұндай жағдайда жеке тұлға не істеуі керек? Кез келген адам өзінің шешілмеген түйткілді мәселесін жергілікті билікке жеткізеді. Егер мәселесі шешілмей жатса, қоғамдық саяси ұйымдар, кәсіподақтар және тағы басқа үкіметтік емес ұйымдар арқылы жеткізеді. Мысалы, кейбір партияларда халықты қабылдайтын арнайы қоғамдық бөлімдер бар. Олар халықтың талабын жергілікті билік пен тиісті орындарға жеткізеді. Халық сайлаған депутаттар үкіметке депутаттық сауалнама жібереді. Сол арқылы түйткілді мәселенің шешімін табуға көмектеседі. Міне, проблеманы шешудің осындай әртүрлі жолы бар.

Қазір аудан, облыс әкімдері халықпен жиі кездеседі. Әлеуметтік желіде әкімдердің жеке парақшасы ашылған. Онда халық шешілмеген мәселеге нақты жауап алады. Әкімдер халықтың алдында әрдайым есеп беріп отырады. Халықты қабылдаудың арнайы кестесі бар. Азаматтық қоғам мен билік арасындағы ашықтық бар.

Алайда, елімізде азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет құрудың шарттары баяу жүзеге асырылуда. Азаматтардың құқықтық санасы мен құқықтық білімін дамытудың өңірлік саясаты барлық облыстық билік пен жергілікті атқарушы органдардың ғана емес, сонымен қатар жеке құқық қоғамдарының, жұртшылықтың қатысуымен тиімді ұйымдастырылып, кең ауқымда жүзеге асырылуы тиіс.

Азаматтық қоғамның заңы мен құрылымының бірдей болуы өте маңызды. Бірақ азаматтық қоғамды «сәл ертерек құру керек» деп тұжырымдауға негіз бар, өйткені құқықтық үкімет құру мәселесін билік емес, азаматтық қоғам күн тәртібіне қойып отыр.

Әдебиеттер тізімі

1. Мамут Л.С. Гражданское общество и государство: проблема соотношения / Л.С. Мамут // *Общественные науки и современность*. — 2002. — № 5. — С. 31–36.
2. Матузов И. М. Теория государства и права / И. М. Матузов. — М.: Прогресс, 2000. — 285 с.
3. Черниловский З. М. Гражданское общество: опыт исследования / З. М. Черниловский // *Государство и право*. — 1992. — № 6. — С. 129–135.

Рамазан М., *Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты*

Қазақстан Республикасында әлеуметтік әріптестікті жетілдіру

Аңдатпа. Трипартизм немесе әлеуметтік әріптестік – бұл қоғамның негізгі мүшелерін білдіретін Үкіметтің, жұмыс берушілердің және еңбек ұйымдарының мүдделерін үйлестірудің маңызды құралы.

Бұл үшжақты ынтымақтастық тең құқықты келіссөздер қағидатына және әлеуметтік қақтығыстардың алдын алуға және әлеуметтік-еңбек қатынастарын реттеудің қоғамдық

тетігінің негізін қалыптастыруға бағытталған үкімет өкілдері, жұмыс берушілер мен кәсіподақтар арасында үйлесімділікке қол жеткізуге негізделген қатынастарды реттеудің әлеуметтік-саяси тетігі болып табылады.

Келіссөздердің басым бағыттары ретінде халықты жұмыспен қамту, еңбекақы төлеу, азаматтарға әлеуметтік кепілдіктер және халықтың неғұрлым осал топтарын әлеуметтік қорғау мәселелері белгіленді.

Республикада үшжақты ынтымақтастық нысанында еңбек қатынастарын реттеудің көп деңгейлі жүйесінің іргетасы қаланды: мемлекет, сала, өңірлер және кәсіпорындар.

Әлеуметтік әріптестік жұмыс берушілер мен қызметкерлердің өзара іс-қимылын қамтамасыз етеді, әлеуметтік және еңбек өмірін институттандыруды, әлеуметтік топтардың мемлекеттік билік органдарымен өзара іс-қимыл институтын қамтамасыз етеді.

Әлеуметтік институтты уақтылы жаңғырту мемлекет пен қоғамның өзара іс-қимылының демократиялық тетіктерінің табыстылығына, азаматтық қоғам құруға әсер етеді. Осы мақалада Қазақстандағы әлеуметтік әріптестікті дамытудың негізгі тәсілдері қарастырылған.

Осыған байланысты зерттеу әлеуметтік-еңбек саласының ықтимал теріс салдарын барынша азайтатын әлеуметтік және саяси тұрақтылықты қалыптастыру есебінен әлеуметтік әріптестікті жаңғыртуға бағытталатын болады.

Түйін сөздер: әлеуметтік әріптестік, үкімет, кәсіподақ, жұмыс берушілер.

Мақсаты

Қазақстанда әлеуметтік әріптестікті дамытудың негізгі мақсаты әлеуметтік әріптестіктің барлық деңгейлеріндегі мемлекет, кәсіподақ өкілдері мен жұмыс берушілер арасындағы тараптар мүдделерінің теңгерімін сақтай отырып, Халықаралық еңбек ұйымының халықаралық стандарттарына сәйкестігі болып табылады.

Сонымен қатар, Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының дамыған елдерінің табысты тәжірибесі негізінде әлеуметтік әріптестік жүйесін жаңғыртудың шұғыл қажеттілігі туындады.

Әдебиетке шолу

Өтпелі экономикасы бар елдерде әлеуметтік диалогты нығайту және қолдау өте маңызды. Трипартизм немесе әлеуметтік әріптестік – бұл қоғамның негізгі мүшелерін білдіретін Үкіметтің, жұмыс берушілердің және еңбек ұйымдарының мүдделерін үйлестірудің маңызды құралы.

Бұл үшжақты ынтымақтастық тең құқықты келіссөздер қағидатына және әлеуметтік қатығыстардың алдын алуға және әлеуметтік-еңбек қатынастарын реттеудің қоғамдық тетігінің негізін қалыптастыруға бағытталған үкімет өкілдері, жұмыс берушілер мен кәсіподақтар арасында үйлесімділікке қол жеткізуге негізделген қатынастарды реттеудің әлеуметтік-саяси тетігі болып табылады.

Қазақстанда әлеуметтік әріптестік жүйесінің өркениетті дамуы 1994 жылы Қазақстан Республикасы Президентінің «Әлеуметтік-экономикалық және еңбек қатынастары саласындағы әлеуметтік әріптестік туралы» қаулысы негізінде басталды.

Осы қаулымен Үкімет, жұмыскерлердің республикалық кәсіподақтары және жұмыс берушілердің республикалық одақтары арасында жыл сайын Бас келісім жасасу, сондай-ақ министрліктер, кәсіподақтардың салалық бірлестіктері мен тиісті саланың жұмыс берушілері арасында Салалық келісімдер және жергілікті атқарушы органдар, жұмыскерлер кәсіподақтары мен жұмыс берушілер арасында өңірлік келісімдер жасасу айқындалды.

Келіссөздердің басым бағыттары ретінде халықты жұмыспен қамту, еңбекақы төлеу, азаматтарға әлеуметтік кепілдіктер және халықтың неғұрлым осал топтарын әлеуметтік қорғау мәселелері белгіленді.

Республикада үшжақты ынтымақтастық нысанында еңбек қатынастарын реттеудің көп деңгейлі жүйесінің іргетасы қаланды: мемлекет, сала, өңірлер және кәсіпорындар. Авторлары Д. Тейджман және К. Кертис әлеуметтік серіктестікті реттеу үшін нормативтік құқықтық актілердің маңыздылығын атап өтеді.

«Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік әріптестік туралы» Заң мен еңбек кодекстерінің енгізілуімен әлеуметтік диалог еңбек қатынастарына қатысушылар: Үкімет, жұмысшылар мен жұмыс берушілер арасындағы консультациялар мен келіссөздердің ресми тетігіне айналды. Niamh Hardiman өз зерттеуінде, әлеуметтік серіктестік икемді консультациялар мен екіжақты және үшжақты келіссөздер жүйесін дамытқанын көрсетеді.

Қазақстан әлеуметтік әріптестік туралы заң қабылдаған Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдері арасындағы алғашқы мемлекеттердің бірі болып табылады.

Қазіргі уақытта республикалық, өңірлік және салалық деңгейлерде (әлеуметтік әріптестік жүйесінің схемасын қараңыз) Қазақстанда әлеуметтік әріптестік органдары жұмыс істейді (Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 147-бабы).

Әлеуметтік әріптестік тараптары үшжақты ынтымақтастықтың барлық деңгейлерінде әлеуметтік диалогты дамыту бойынша үлкен жұмысты жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасарының төрағалығымен әлеуметтік әріптестік және әлеуметтік-еңбек қатынастарын реттеу жөніндегі республикалық үшжақты комиссия жұмыс істейді. Республикалық үшжақты комиссия (РҮК) – жоғары консультативтік-кеңесші орган, өз қызметін мынадай нысанда жүзеге асырады:

- Қазақстан Республикасының Үкіметі, жұмыскерлердің республикалық бірлестіктері және жұмыс берушілердің республикалық бірлестіктері өкілдерінің отырыстары;
- РҮК жұмыс топтарының отырыстары;
- Әлеуметтік-еңбек және онымен байланысты экономикалық қатынастардың негізгі бағыттары бойынша консультациялар, Ұжымдық келіссөздер, тараптардың ұстанымдарын келісу.

РҮК отырыстарында еңбек және әлеуметтік даму саласындағы ең өзекті мәселелер қаралады.

Республикалық деңгейдегі әлеуметтік әріптестіктің негізгі тараптары Қазақстан Республикасы Үкіметінің, жұмыскерлердің республикалық бірлестіктерінің және жұмыс берушілердің республикалық бірлестіктерінің өкілетті өкілдері болып табылады (Қазақстан Республикасы Еңбек Кодексінің 148-бабы).

Қазақстан Республикасындағы қызметкерлердің республикалық бірлестіктерінің негізгі мақсаты – еңбекшілердің мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету болып табылатын Қазақстан Республикасы Кәсіподақтар федерациясы, Қазақстан Еңбек конфедерациясы, «Аманат» Қазақстан кәсіподақтар достастығы» республикалық кәсіподақтар бірлестігі атынан өкілдік етеді.

Жұмыс берушілердің республикалық бірлестіктері: Қазақстан Республикасы жұмыс берушілерінің (кәсіпкерлерінің) Ұлттық Конфедерациясы, «Тау-кен өндіру және тау-кен металлургия кәсіпорындарының Республикалық Қауымдастығы» ЗТБ және «KAZENERGY» Мұнай-газ және энергетика кешені ұйымдарының Қазақстандық Қауымдастығы» ЗТБ ұсынады.

Жұмыс берушілер мен қызметкерлер бірлестіктері қызметінің негізгі мақсаттары мен міндеттері:

- мемлекеттік органдарда, қоғамдық және өзге де ұйымдарда, оның ішінде шетелдік ұйымдарда өкілдік етуді жүзеге асыру;
- өз бірлестіктерінің мүшелеріне құқықтық, экономикалық, ұйымдастырушылық-басқарушылық сипаттағы практикалық және консультациялық көмек көрсету;
- жыл сайын республикалық деңгейде әлеуметтік әріптестер бас келісім жасасу бойынша консультациялар мен келіссөздер жүргізу.

Көрсетілген құжатқа сәйкес Үкімет, жұмыс берушілер мен кәсіподақтар әлеуметтік және еңбек қатынастарын республикалық деңгейде реттеудің негізгі қағидаттары бойынша келісілген ұстанымдар мен міндеттемелерді айқындайды.

2021 жылғы 12 наурызда Әлеуметтік әріптестік тараптары Қазақстан Республикасының Үкіметі, қызметкерлердің республикалық бірлестіктері және жұмыс берушілердің республикалық бірлестіктері арасындағы 2021–2023 жылдарға арналған Бас келісімге қол қойды. Бас келісімге ең өзекті мәселелер енгізіледі: жаңа жұмыс орындарын құру, жұмыссыздық деңгейін төмендету, еңбекақы төлеу жүйесін жетілдіру, еңбекті қорғау және қауіпсіздік, кедейлік деңгейін төмендету, ішкі нарықты қорғау.

Келісімді әзірлеуге әлеуметтік әріптестер – Кәсіподақтар федерациясы, Қазақстан Еңбек конфедерациясы, «Аманат» Қазақстан Кәсіподақтар достастығы, Қазақстан Республикасының Жұмыс берушілердің (Кәсіпкерлердің) Ұлттық Конфедерациясы, «Тау-кен өндіру және тау-кен металлургия кәсіпорындарының Республикалық Қауымдастығы» ЗТБ және «KAZENERGY» Мұнай-газ және энергетика кешені ұйымдарының Қазақстандық Қауымдастығы» ЗТБ қатысты.

Барлық тараптардың әлеуметтік әріптестікті дамытуға тікелей мүдделілігін ескере отырып, әлеуметтік әріптестікті жетілдіру жөніндегі жоспарлы саясат Халықаралық еңбек ұйымының конвенцияларын ратификациялау арқылы жүзеге асырылатынын атап өту қажет.

ХЕҰ деректеріне сәйкес, бүгінгі күні Қазақстан ХЕҰ-ның 21 конвенциясын ратификациялады, олардың талаптары ұлттық заңнамаға имплементацияланған.

Үкіметтің атқарып жатқан ауқымды жұмыстарына қарамастан, елде әлеуметтік серіктестікке жеткілікті көңіл бөлінбейді.

Әлеуметтік әріптестік жұмыс берушілер мен қызметкерлердің өзара іс-қимылын қамтамасыз етеді, әлеуметтік және еңбек өмірін институттандыруды, әлеуметтік топтардың мемлекеттік билік органдарымен өзара іс-қимыл институтын қамтамасыз етеді.

Әлеуметтік институтты уақытылы жаңғырту мемлекет пен қоғамның өзара іс-қимылының демократиялық тетіктерінің табыстылығына, азаматтық қоғам құруға әсер етеді.

Осыған байланысты зерттеу әлеуметтік-еңбек саласының ықтимал теріс салдарын барынша азайтатын әлеуметтік және саяси тұрақтылықты қалыптастыру есебінен әлеуметтік әріптестікті жаңғыртуға бағытталатын болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V кодексі ҚРЗ // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL:<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>

2. «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 27 маусымдағы № 211-C V ҚРЗ // «Әділет» Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000211>

3. Д. Тейджман және К. Кертис «Бірлестік бостандығы Пайдаланушы нұсқаулығы: Халықаралық еңбек ұйымының нормалары, принциптері мен процедуралары» (ағылшын тілінен аударма); Халықаралық еңбек ұйымы Женева, 2017. - 99 б.

4. Халықаралық еңбек ұйымының бірігу бостандығы туралы Заңы: нормалар мен рәсімдер; Халықаралық еңбек ұйымы Женева, 1995 ж. – 130 б.

5. Бірлестік бостандығы және Ұжымдық келіссөздер: №87 және 98 конвенциялар бойынша баяндамаларға жалпы шолу; Халықаралық еңбек ұйымы Женева, 2007 ж. - 43 б.

6. Бірлестік бостандығы: ХЕҰ Әкімшілік кеңесінің Бостандық комитетінің шешімдері мен принциптерінің дайджесті, 2013-88 б.

7. И. М. Модель, б. с. ғылыми мақала "Ресейдегі әлеуметтік серіктестік» моделі

8. Пол Тиг пен Джимми Донахи "неліктен ирландиялық әлеуметтік серіктестік аман қалды», *British Journal of Industrial Relations*, наурыз 2009, 0007-1080, 55-78 бб.

9. Мар Мерфи «Әлеуметтік серіктестік – бұл «Қаладағы жалғыз ойын», *Oxford university Press and Community Development Journal*, 2002, Б. 11

10. Ниям Хардиман университетінің колледжі Дублинде «Саясат және әлеуметтік серіктестік: икемді желілік басқару», *Экономикалық және әлеуметтік шолу*, қыс, 2006, 343-374 ББ

Ұлықпанов А.Е. Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Бюджеттің төртінші деңгейі – ауылдық округ әкімдері жұмысының тиімділігін арттыру құралы

Аңдатпа. Мақалада мемлекеттік басқару жүйесінің базалық және маңызды негізі болып табылатын жергілікті өзін-өзі басқару органдары жұмысын тиімді қалыптастыру арқылы ауылдық аумақтардың қаржылық-экономикалық дербестігін қамтамасыз ету мәселелері қарастырылған. Қазіргі уақытта жергілікті өзін-өзі басқаруда бюджеттің төртінші деңгейі ауылдық округ әкімдері қызметінің тиімділігін арттырудың ықпалды құралы болып табылады. Бұл ретте, жүргізілген талдау жұмыстарының нәтижесінде төртінші деңгейдегі бюджеттің әлеуетін толық пайдалануға мүмкіндік бермейтін мәселелер анықталды. Бұл мәселелерді төртінші деңгейдегі бюджетті қалыптастыру және басқару тәсілдерін өзгерту арқылы шешуге болады. Салықтардың жаңа көздерін іздеу бойынша сапалы жұмыс жүргізу жергілікті қауымдастық жоспарлаған жобаларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: бюджеттің төртінші деңгейі, ауылдық округ бюджеті, жергілікті өзін-өзі басқару, кірістер, трансферттер, субвенциялар, салық түсімдері, салықтық емес түсімдер, шығыстар, мүлік, коммуналдық меншік.

Қазақстан Республикасының бюджет заңнамасының барлық қағидаттары бюджеттің төртінші деңгейіне де қолданылады. Сонымен қатар, бюджетті басқару қағидаттары мен тетіктері жергілікті деңгейде азаматтарды бюджеттік процестерге кеңінен тартумен толықтырылады.

Бюджетті басқарудың негізгі қағидаттарын негізге ала отырып, ауылдық округ әкімдерінің функционалдық міндеттерімен, сондай-ақ осы бюджеттік қағидаттарды іске асыру құралдарымен танысамыз.

Ауылдық округтердің, кенттердің, ауылдардың әкімдері – тиісті аумақты басқаратын мемлекеттік қызметшілердің сайланбалы қызметі. Олар мемлекеттік саясатты жергілікті жерлерде жүзеге асыруға жауапты лауазымды тұлғалар.

Мақаланың тақырыбын қарастыра отырып, ауылдық округтер, ауылдар, кенттер әкімдерінің бюджетті басқаруға және қоғаммен өзара іс-қимылына байланысты қызметінің сол аспектілерін бюджетті талқылау және бекіту бөлігінде қарастырамыз.

Ауылдық округтер әкімдерінің өкілеттіктері мен функциялары әртүрлі құжаттарда көрсетілген – бұл «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Заңда, Бюджет кодексінде және үлгілік лауазымдық нұсқаулықта.

«Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Заңының 35-бабына сәйкес, ауылдық округ, қала, ауыл әкімінің құзыретіне аумақты басқару мен дамытудың 40-тан астам саласы жатады. Оның ішінде аз бөлігі бюджетті басқару саласына, атап айтқанда кіріс бөлігін қалыптастыруға жатады:

- салықтарды және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді жинауға үлес қосады;

- аудандық маңызы бар қаланың, кенттің, ауылдың, ауылдық округтің коммуналдық тұрғын үй қорының сақталуын, сондай-ақ аудандық маңызы бар қалалардың, кенттердің, ауылдардың, ауылдық округтердің автомобиль жолдарын салуды, реконструкциялауды, жөндеуді және күтіп ұстауды қамтамасыз етеді;

- шаруа немесе фермер қожалықтарын ұйымдастыруға, кәсіпкерлік қызметті дамытуға жәрдемдеседі;

- басқаруға берілген аудандық коммуналдық мүлікті жеке және мемлекеттік емес заңды тұлғаларға кейіннен сатып алу құқығынсыз мүліктік жалға (жалға) береді;

- берілетін коммуналдық қызметтің басым бағыттарын және бюджет қаражаты есебінен қаржыландырылатын жұмыстардың (қызметтердің) міндетті көлемін айқындайды;

- берілген коммуналдық мүліктің сақталуын қамтамасыз етеді;

- берілген аудандық коммуналдық заңды тұлғаларға басшылықты жүзеге асырады;

- жергілікті атқарушы органның шешімімен бекітілген, басқаруға берілген аудандық коммуналдық қазыналық кәсіпорынның жылдық қаржылық есептілігін келіседі;

- басқаруға берілген коммуналдық кәсіпорындар өндіретін және өткізетін тауарларға (жұмыстарға, қызметтерге) баға белгілейді [1].

Осылайша, ауылдық округтердің әкімдері бюджет кірісін бірнеше жолмен құра алатынын көреміз:

- Салық салу базасын кеңейту, шағын және орта бизнесті дамытуға жәрдемдесу, шаруа және фермер қожалықтарын құруды ұйымдастыру, салықтар мен төлемдерді жинау. Бұл жанама құралдар деп аталады.

- Салықтар мен төлемдерді жинауға жәрдемдесу. Өкінішке орай, заңнамада бұл құзыретті жүзеге асыру құралдары қарастырылмаған. Аудан әкімдерінде салық берешегі туралы хабарлама беру, мүлік пен есепшотқа тыйым салу, тыйым салынған мүлікті сату мүмкіндігі жоқ. Бұл құрал мемлекеттік кірістер органдарының құзыретіне жатады.

- Коммуналдық меншікті басқару. Оларға аудандық деңгейден берілген коммуналдық мекемелер мен кәсіпорындардың коммуналдық мүлікті жалға беру қызметінен түскен кірістер жатады. Ауылдық елді мекендер аумағында коммуналдық меншік объектілерінің көп еместігін және олардың аудан орталығында немесе қалалық елді мекендерде орналасқан объектілерден функционалдық жағынан төмен екендігін ескере отырып, бұл кіріс бабы ауылдық округ бюджетінің негізгі бөлігі болып табылмайды.

Сонымен қатар, төртінші деңгейлі бюджет енгізілгеннен бері коммуналдық меншік пен кәсіпорындардың бір бөлігін ауылдық округ деңгейіне жүйелі түрде беру жұмыстары жүргізілуде. Оларға қоғамдық нысандар, жолдар, көшелер мен демалыс орындары, мемлекеттік кәсіпорындар, соның ішінде балабақшалар мен мәдениет үйлері және т.б. жатады.

Коммуналдық кәсіпорындардың қызметінен түсетін кірістер оларды ұстауға жұмсалған шығыстар сомасынан асып кеткен жағдайда, бұл бюджеттің кіріс көздерінің біріне айналуы мүмкін.

Айта кету керек, жергілікті өзін-өзі басқарудың коммуналдық меншігін қалыптастыру мүлікті түгендеумен, бағалаумен, құқық белгілейтін құжаттарды ресімдеумен және т.б. байланысты ұзақ процесс. Осыған орай, ауданның коммуналдық меншігін балансқа қабылдау барысы оның экономикалық рентабельділігі мен дербестігін алдын ала бағалаудан кейін жүзеге асырылады. Көп жағдайда көптеген кәсіпорындардың залалдылығы оны ауылдық округ балансына қабылдаудың және меншіктің қалыптасу қарқынының төмендігінің факторына айналады.

Бұл ретте, ауылдық елді мекенді дамыту және оларды қаржылық қолдау қажеттілігі бойынша ауылдық округ әкімінің міндеттері жергілікті өзін-өзі басқару бюджетінің

мүмкіндіктерінен айтарлықтай асып түседі.

Төртінші деңгейдегі бюджеттерді кейінгі талдау ауылдық округ әкімі аппаратын ұстау бойынша ағымдағы операцияларға барлық дерлік қаражаттың жұмсалатынын көрсетті.

Ауылдық округ аумағындағы әкім қамтамасыз етуге міндетті негізгі шығыстарға мыналар жатады:

- жергілікті маңызы бар жолдарды жөндеу, салу және қайта жаңарту;
- жалғызбастыларға, қарттарға және мүгедектерге қызмет көрсету;
- қоғамдық жұмыстарды, жастар тәжірибесін, әлеуметтік жұмыс орындарын ұйымдастыру;
- жергілікті инфрақұрылымды дамыту;
- халықтың әлеуметтік осал топтарына тұрғын үй бөлу;
- мектепке дейінгі тәрбие және мәдениет ұйымдарының қызметін, оқушыларды мектепке жеткізуді қамтамасыз етеді;
- панасыздарды жерлеуді ұйымдастыру;
- қоғамдық орындарды күтіп ұстау, елді мекенді абаттандыру және көгалдандыру.

Осылайша, Қазақстан Республикасының жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту туралы негізгі Заңы ауылдық округ әкімінің бюджетті қалыптастыру және атқару бөлігінде айтарлықтай кең құзыреттері мен функцияларын көздейді, дегенмен, оларды жүзеге асыру бойынша құралдарымен қолдау көрсетілмейді.

Бюджеттің шығыс бөлігінің атқарылуы бойынша тұрғын үй-коммуналдық шаруашылыққа, елді мекенді абаттандыруға, халықтың әлеуметтік осал топтарын қолдауға, мектептегі білім мен мәдениетке жергілікті бюджеттен жеткілікті қаржыландыру қарастырылған.

Енді ауылдық округ әкімінің қолында бар жергілікті қоғамдастықтың бюджетін басқару құралдары мен тетіктеріне тікелей тоқталсақ.

Бюджеттік жоспарлау және бюджеттік өтінімді жасау кезеңінде әкім шығыстар бөлігінің негізгі бағыттарын, нысаналы индикаторларды және бюджеттік бағдарламаларды іске асырудың тікелей нәтижелерін айқындайды.

Ауылдық округ әкімдері бюджетті жоспарлау және атқару кезінде тікелей нәтижелерге қол жеткізудің нысаналы индикаторлары нақты жазылған ресми құжаттарға негізделуі керек.

«Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Қазақстан Республикасының Заңының 38-1-бабында ауылдық округ әкімі аппаратының жергілікті қоғамдастықты дамыту бағдарламасын әзірлеуі көзделген [2].

Бұл құжат мемлекеттік жоспарлау құжаттарының жүйесіне енбеген, әзірлеуге қойылатын талаптар, көрсетілген көрсеткіштерді сақтамағаны үшін жауапкершілік қарастырылмаған. Аталған бағдарламаны іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспары жергілікті өзін-өзі басқару бюджетінің қолда бар қаражатына байланысты емес, мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде облыстық және аудандық бюджеттерден ұсынылған қаражатты бөлуге негізделген.

Табыс көздерін қалыптастыру сатысында Қазақстан Республикасы Бюджет кодексінің 52-1-бабы 2-тармағының 1) тармақшасына сәйкес, әкімнің толық және дербес құзыретіне кіретін бірден-бір құрал әкімшілік құқық бұзушылық үшін аудандық маңызы бар қалалардың, ауылдардың, кенттердің, ауылдық округтердің әкімдерімен айыппұл салу болып табылады [3].

Бюджетті жедел басқаруда ауылдық округ әкімі аудан әкімінің немесе оның орынбасарының келісімі бойынша бюджеттің міндеттемелері мен төлемдері жоспарына өзгерістер енгізуге құқылы.

Осылайша, заңнамалық негізде бекітілген жағдайлар ауылдық округ әкімдерінің жұмыс тиімділігінің төмендігінің факторы болып табылады.

Бюджеттік қаражаттың жеткілікті көлемі түріндегі қаржылық қолдаумен қамтамасыз

етілмеген міндеттемелердің кең тізбесі жалпы алғанда жергілікті деңгейдегі мемлекеттік саясаттың сапасы мен тиімділігіне, және оның ішінде ауылдық округтер әкімдерінің қызметіне кері әсерін тигізеді.

Жоғарыда атап өткеніміздей, ауылдық округ әкімінің құзыретіне жергілікті деңгейде мемлекеттік саясатты жүзеге асыру бойынша 40-тан астам функциялар кіреді, бірақ оларды жүзеге асыру үшін төртінші деңгейдегі бюджет қаражаты жеткіліксіз.

Төртінші деңгейдегі бюджет қаражатының көлемі ауылдық округ әкіміне жүктелген функцияларды толық және тиімді жүзеге асыру үшін қажетті мөлшерден ондаған, кейде жүздеген есе төмен. Бұл фактіні халықаралық сарапшылар да атап өтеді. «Қазақстандағы реформалар: табыстар, міндеттер және перспективалар» құжатында берілген Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (бұдан әрі – ЭЫДҰ) ұсынымдарынан үзінді келтіреміз.

Құжат авторлары жергілікті өзін-өзі басқарудың тиімділігінің төмен болуының басты себебі орталықсыздандырудың әлсіздігі және жергілікті билік органдарының салық саясатына ықпал ету құралдарының жоқтығы деп санайды.

Мысалы, құжатта «...жергілікті өзін-өзі басқару органдары кірістерінің едәуір бөлігін орталық мемлекеттік органдардан жалпы және мақсатты трансферттер түрінде алады, ал салық салу Салық кодексімен реттелетіндіктен, олардың кіріс мәселелері бойынша шешімдер қабылдауға ықпал ету мүмкіндіктері шектеулі (ЭЫДҰ, 2017). Шығындарға қатысты кіріс көздерін реттеу үшін жеткілікті мүмкіндіктері мен икемділігі болмағандықтан, жергілікті өзін-өзі басқару органдары мемлекеттік қызметтерді қаржыландырудың бюджеттік трансферттерге және тік бағдарламаларға тәуелді. Жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қаржылық жағын, оның ішінде салықты басқару мүмкіндігін шектей отырып, орталық үкімет осылайша жергілікті жауапкершілікті әлсіретуі мүмкін. Сонымен қатар, жергілікті билік органдары жергілікті жерлерді қозғайтын бюджеттік мәселелер бойынша шешім қабылдау процестеріне дерлік әсер етпейді, өйткені мұндай шешімдер республикалық деңгейде қабылданады...» [4].

Ауылдық округтер әкімдерінің бюджетті басқарудағы өкілеттіктері мен функцияларын қарастыра келе, әкімдердің жұмысының тиімділігіне әсер ететін негізгі және сыни факторлар: жеткіліксіз қаржыландыру, жоғары тұрған бюджетке жоғары тәуелділік, төртінші деңгейдегі бюджеттің дербестігі мен кіріс бөлігін арттыру құралдарының жоқтығы болып табылатынын атап өтеміз.

Әдебиеттер тізімі

1. «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» ҚР 2001 жылғы 23 қаңтардағы №148 Заңы, 35-бап. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000148>
2. «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» ҚР 2001 жылғы 23 қаңтардағы №148 Заңы, 38-1 бап. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000148>
3. «Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі» ҚР 2008 жылғы 4 желтоқсандағы №95-IV Кодексі, 52-1 бап. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K080000095>
4. ОЭСР. Секретариат по международным отношениям. Подразделение по работе со странами Евразии. «Реформы в Казахстане: успехи, задачи и перспективы». -217 стр. <https://www.oecd.org/eurasia/countries/Eurasia-Reforming-Kazakhstan-Progress-Challenges-Opport.pdf>

СУБСИДАРНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СУБЪЕКТОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ

Балғабәев Ж.Д., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Қазақстан Республикасындағы олимпиадалық спорт түрлерін басқаруды жетілдірудегі негізгі механизмдер

Аңдатпа. Мақалада еліміздің олимпиадалық спорт түрлерін басқаруды жетілдіруде цифрландырудың алатын орны ерекше екені зерттеу барысында айқындалады. Еліміздің сонау тәуелсіздік жылдарынан бері осы саладағы ең үлкен ауқымды өзгеріске мән беріп, өтпегені туралы айтылады. Жаңашылдықтардың барысында спортшылардың спорт тарихы, жаттықтырушылардың еңбек тәжірибесі, спорттық атақтар мен разрядтарды, біліктілік санаттарын беру, бірыңғай спорттық күнтізбеге сәйкес спорттық іс-шаралардың өтуі сынды ерекшеліктер болып отыр. Негізгі мәселе спортшыларымыздың негізгі халықаралық аренада төмен нәтиже көрсетуіне байланысты, мақалада осыларды шешудің алғышарттары көрсетіледі. Ғылыми жұмысты нақтылау үшін, шетелдік ақпараттарды салыстырмалы түрде қолданып жасалды. Осы бағытта дене шынықтыру және спорт саласындағы заңнамалық актілерді жетілдірудің нақты ұсыныстары, жергілікті атқарушы органдардың спорт басқармаларын орталық органмен басқаруда бір орталықтан басқару нұсқасы ұсынылатын болады.

«Спорт – әр адамның өзін-өзі жетілдіруінің мүмкін көзі» (Пьер де Кубертен) [1].

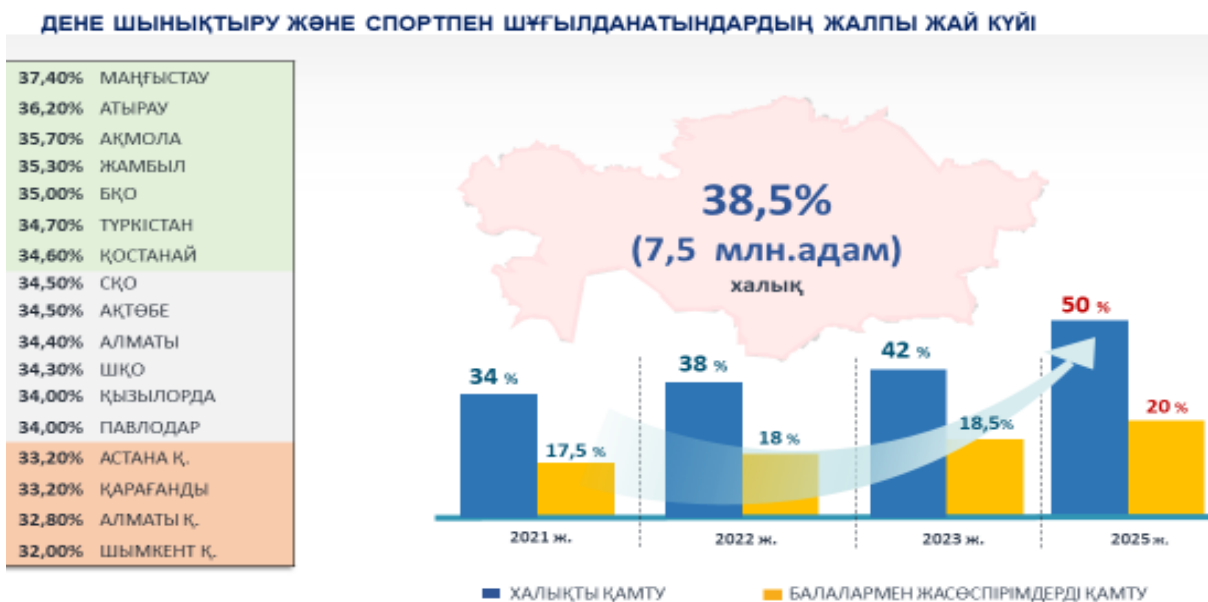
Спорт адам өмірінің ажырамас бір бөлігі ретінде қоғамда алатын орны орасан зор. Халық пен қоғам алдындағы мемлекеттің жауапкершіліктерінің бірі ол дені сау ұлт қалыптастыра отырып, адамдардың спорттық қозғалысын арттыру болып табылады.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Денсаулық кепілі – дене шынықтыру, халықтың және балалардың спортпен шұғылдануына жағдай жасалуы қажет екенін тағы да қайталап айтамын, облыс әкімдері спорт инфрақұрылымын біртіндеп салуды қамтамасыз етуге тиіс» деп атап көрсетті [2]. Жалпы еліміздің қазіргі спорт саласындағы даму бағыты бұқаралық спортты оның ішінде балалар мен жасөспірімдер спортын дамытуға аса мән беріліп отыр.

Қазақстан Республикасы жүзден астам этнос тұратын әлемдегі ірі көпұлтты мемлекеттердің бірі, олардың әрқайсысының бірегей айрықша материалдық және рухани мәдениеті бар, оның ажырамас құрамдасы тамыры тереңде жатқан дәстүрлері бар бұқаралық халықтық спорт түрлері болып табылады. Осылайша мемлекеттік ұлттық саясатқа көпұлтты қоғамның заманауи қажеттіліктері мен мүдделеріне сай келетін жаңа тұжырымдамалық тәсілдер қажет болып отырған, өріс алған жаһандану жағдайында спортты ұлтаралық қарым-қатынасты нығайтатын ерекше мәні бар маңызды факторлардың бірі ретінде қарауға болады.

Қазіргі заманғы әлемде спорт пен саламатты өмір салты экономикалық дамумен бірге, азаматтардың өмір сүру сапасының негізгі көрсеткіштері қатарынан орын алады және халықтың әлеуметтік жұмыспен қамтылуының маңызды аспектісі ретінде қарастырылады әрі солай болып табылады.

Жалпы елімізде 170 спорт түрінен астам спорттық аккредиттелген федерациялар спорт түрлерінен дамытылуда, 2022 жылдың қорытындысы бойынша елімізде 7,5 млн. жуық адам бұқаралық спортпен шұғылдануда, ол жалпы ел халқының 38,5%-ын құрайды.

ҚР Мәдениет және спорт министрлігінің ресми сайты [3].

Құқық адам әділдігі мен бостандықтары идеяларына сүйенетін, көп жағдайда заңнамада көрініс табатын және қоғамдық қатынастарды реттейтін нормативтік ережелер жиынтығы [4]. Құқық мемлекетпен бірге қоғамның объективтік даму процесінің даму нәтижесінде пайда болады. Алғашқы қоғамдағы әлеуметтік нормалар, әдет-ғұрып, салт-дәстүр, мораль, діни өсиеттер, мемлекеттік жүйеде бірте-бірте екінші қатардағы және негізгі әлеуметтік нормаға айналуға айналуда. Спорттық құқықтың қалыптасуы егемендігімізді алғалы бері күрделі бірнеше өзгерістер мен толықтыруларға ұшырап келеді.

Қазақстан Республикасы Президентінің тапсырмасын орындау мақсатында, сондай-ақ спорт саласындағы заңнаманы одан әрі жетілдіру, құқықтық олқылықтарды, қайшылықтарды жою, оңтайландыру үшін Қазақстан Республикасындағы спорт және дене шынықтыру саласы бойынша «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне спорт және дене шынықтыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасы әзірленді. Жалпы зерттеу бағытымың негізгі мақсаттарының бірі осы саланы басқаруға қатысты салалық заңға және заңға тәуелді нормативтік құқықтық актілерге толықтырулар мен өзгерістер бойынша ұсыныстар енгізу болып табылады.

Заң жобасы дене шынықтыру және спорт, мәдениет саласындағы жергілікті атқарушы органдарға спорт секциялары мен балалар мен жасөспірімдерге арналған шығармашылық үйірмелерде мемлекеттік спорттық және шығармашылық тапсырыстарды орналастыру талаптарының сақталуын бақылау құзыретін беруді көздейді.

Сондай-ақ, қаражатты кәсіпқой спорттан бұқаралық және жастарға қайта бағыттау мақсатында Заң жобасында Қазақстан Республикасының Үкіметі деңгейінде кәсіпқой спорт клубтарын ұстау лимиттерін бекіту ұсынылады.

Сонымен қатар, Заң жобасында спорттың басым түрлерінің республикалық және өңірлік тізбелеріне сәйкес келмеген жағдайда жергілікті атқарушы органдарға жауапкершілік жүктеу;

- спортшылар мен жаттықтырушыларды материалдық және материалдық емес көтермелеу тәсілдерін түзету;
- ұлттық допингке қарсы жүйені ұйымдық деңгейде де, тиісті дәрілік заттармен қамтамасыз ету деңгейінде де жетілдіру;
- спорттық медицинаның қолданыстағы жүйесін жаңғырту;
- спорт нысандарын жекешелендіруге тыйым салуды енгізу;

- кәсіптік клубтардың қызметіне қатысты мәселелерді шешу, сондай-ақ кәсіби спортты дамытуға қатысты мәселелерді шешу;

- дене шынықтыру және спорт саласындағы заңнаманың тұжырымдамалық аппаратын жетілдіру (дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысатын мүгедек спортшымен бірге жүретін спортшы, халықаралық төреші, спорт агенті, рейтингтік спорт).

Сонымен қатар, ұлттық құрамаларды Олимпиада, Паралимпиада, Сурдлимпиада және басқа да халықаралық жарыстарға дайындаудың тиімділігін арттыру мақсатында қолданыстағы заңнамадан Ұлттық олимпиада комитетімен Ұлттық паралимпиада комитетінің мемлекеттік тапсырмаларды алу құқығын алып тастау ұсынылады.

Бұл ретте, дене шынықтыру және спорт саласындағы уәкілетті органның ведомстволық бағыныстағы ұйымдарының қатысуына мүмкіндік беру мақсатында мемлекеттік тапсырмалар тізбесін кеңейту жоспарлануда.

Әлемнің бірқатар дамыған елдерінде «Электрондық үкімет» заманауи қоғам мен ашық үкіметті қалыптастырудың негізгі элементтерінің бірі болып табылады. «Электрондық үкімет» азаматтарға мемлекеттік қызметшілермен тікелей өзара іс-қимыл жасамай-ақ әлеуметтік, қоғамдық маңызы бар мәселелерге жедел әрі тез жауап алуға мүмкіндік беретін мемлекеттік қызметтерді көрсетудегі барлық мүмкін болатын әкімшілік кедергілерді жояды, сондай-ақ, ресми ақпаратқа қолжетімділікті жеңілдетеді [5].

1991 жылғы 16 желтоқсаннан бері тәуелсіз Қазақстанның тарихында спорт саласы бойынша мүлде цифрландыру жұмыстары жүргізілмегені анықталды. Осы бағытта «Дене шынықтыру және спорт саласындағы цифрландырылған «Е-спорт» платформасын іске қосудағы жаңашылдықтарды қолға алып, спорт саласының бағытында 70-80% бизнес процестерді оңтайландыру бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Цифрландыру мүлде болмағандықтан, яғни барлық саланы зерттеп тиімді тұстарын тездетіп цифрландыруға өткізу жоспарлануда. Ең алғашқы болып, спортшының жеке картасы, жаттықтырушылардың еңбек өтілі, олардың рейтингі қалыптастырылады, олардың спорттық эпикировкалары барлығы электронды түрде қалыптастырылады, одан кейін спорттық-бұқаралық іс-шаралардың бірыңғай күнтізбесін қалыптастыру және осы арқылы халықаралық спорттық іс-шаралардың бірыңғай күнтізбесімен қаржылық күнтізбені цифрландыру көзделуде. Жарыс нәтижелеріне сәйкес қалыптасқан хаттама электронды түрде түзіледі, одан әрі спорттық атақтарды, разрядтарды және біліктілік санаттарын беру нормалары мен талаптарына сәйкес спортшылармен жаттықтырушыларға квалификациялық біліктіліктер беріледі. Кейіннен осы спорт саласындағы көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің барлығын интеграциялау арқылы толық цифрландыруға қол жеткізу көзделеді.

Қазіргі таңда халықаралық деңгейде алып қарастыратын болсақ, спорттық цифрландыру бойынша алпауыт елдердің алғашқы қатарында Швейцария, Жапония, Дания, Эстония елдерінде көптеген спорттық шаралар цифрландырылған. Мысалы, Жапония елінде халықтың стадиондарға келу-кетуі, билет алуы, спорттық шараларға қатысты ұлттық моделі тағы басқа салалары бойынша барлығы цифрландырылған. Ең негізгі фишкасы ол халыққа жасалған тиімді билет алу жолдары. Спорт әлемінде төрт жылда бір рет өткізілетін үлкен дода Олимпиада ойындарын Жапония мемлекеті 3 рет Олимпиада ойындарын (1916, 1964, 2020) өткізген тәжірибесі мол мемлекет. Олимпиада ойындарын өткізу өте үлкен еңбекті, ресурсты және қаржыны талап етеді [6].

Келесі айтқым келген мемлекет – ол Эстония елі. Біріккен Ұлттар Ұйымының (E-Government Development Index) сайты жүргізген ақпаратқа сәйкес, 2022 жылдың қортындысы бойынша алғашқы орындарда Дания, Оңтүстік Корея мемлекеттері болса, үшінші орында Эстония мемлекеті тіркелген [7]. Эстония балтық елдерінің қатарында ең бірінші болып цифрландыруды қолға алған мемлекеттердің бірі. Тәуелсіз 30 жылдан астам уақытта жеткен деңгейлері өте жоғары. Ел Үкіметі жасаған халыққа қолжетімді, әрі ашық ақпараттар орталығы ешқандай қиындықтар туғызбайды. Спорт саласындағы ең негізгі ерекшелігі – барлық спорт түрлері бойынша мемлекеттік көрсетілетін мемлекеттік

қызметтердің барлығы электрондық үкімет порталымен байланыстырылған және қолжетімді деңгейде [8].

Ендігі кезекте спорт саласындағы жаңашылдықтарға тоқталар болсақ, онда толықтай «Бұқаралық спортты дамытудың кешенді жоспарында «E-SPORT» ұлттық спорт платформасын енгізу қарастырылған. Қазақстан Республикасының Мәдениет және спорт министрлігі алдына қойған мақсаттардың бірі, яғни ауқымды жобалардың ірісі ол спорт саласын мүмкіндігінше цифрландыру міндеті қойылған. Карантин кезінде бұл мәселелер өзінің өте маңызды екенін көрсетті.

Жалпы ақпарат ретінде тоқталатын болсам, Цифрлық платформа үш модульді қамтиды. Бірінші модуль – спорттық іс-шараларды басқару, яғни спорт күнтізбесі толығымен цифрланады.

Екінші модуль – спортшылардың, төрешілердің, жаттықтырушылар паспортын енгізу және барлық мемлекеттік қызметтерді электронды форматта көрсету. Байқаудың барлық хаттамалары да электронды түрде беріледі. Түрлі жарыстардың нәтижелері бойынша жүйе барлық атақтарды дербес тағайындайды.

Үшінші маңызды модуль – бұл нысандарда орналасқан барлық учаскелер туралы халықты ақпаратпен қамтамасыз ете отырып, барлық спорт нысандарын цифрландыру. Жүйе тұрғындарды толғандыратын барлық сұрақтарға жауап береді. Платформа спорттық іс-шаралар, спортшылар мен спорт нысандары туралы толық ақпарат алатын бірыңғай порталға айналады.

Осы жоғарыда аталған үш модульдің толықтай жүзеге асуы бұл ел тарихында болмаған спорт бағытында цифрландырудың маңызды қадамы болып табылары айдан анық. Халықтың сұранысына лайықты етіп жасауға арналған ұлттық платформа болашақта «E-gov» порталымен интеграция жасалып, спорттық секцияларға балаларды жазу өте қолайлылық туғызады [9]. Рейтингке сәйкес үздік жаттықтырушыларды таңдау, олардың жұмыс нәтижелерін көру, қандай үздік шәкірттерді тәрбиелеп жаттықтырғаны туралы тағы да басқа дербес ақпараттардың барлығын қарауға және әрбір ата-ана өзіндік талдау жасауына болады.

Жоғарыда аталған бағыттағы жасалатын жұмыстардың барлығы Қазақстан халқына қолжетімді әрі қолайлы үлесін қосады.

Еліміздің спортшыларының 2020 жылғы Токио Жазғы Олимпиада ойындарындағы медальдар саны бойынша көрсеткіші қоғамдық резонанс туғызған болатын.

1991 жылдан бастап Қазақстан Республикасы тәуелсіз мемлекет ретінде халықаралық спорт ареналарында өнер көрсете бастады.

Тәуелсіздік жылдарында қазақ спортшыларының жеңістері:

- Жазғы Олимпиада ойындарында 16 алтын, 21 күміс, 36 қола, жалпы 73 медаль;
- Қысқы Олимпиада ойындарында 1 алтын, 3 күміс, 4 қола, жалпы 8 медаль;
- Жасөспірімдер арасындағы жазғы Олимпиада ойындарында 7 алтын, 4 күміс, 17 қола, жалпы 28 медаль;
- жасөспірімдер арасындағы қысқы Олимпиада ойындарында 1 күміс, 4 қола, жалпы 5 медаль.

Бұл олимпиадаға әлемнің 206 елінің өкілдері қатысып, спорттың 45 түрінен 339 медаль жиынтығы ойнатылды.

Олимпиада ойындарында Қазақстан Республикасының құрама командасы сапында спорттың 28 түрінен 97 спортшы қатысып, 98 лицензия жеңіп алынды.

Токио Олимпиадасында өнер көрсету қорытындысы бойынша спорттың 5 түрінен 8 қола медаль.

Токио Паралимпиада ойындарынан 7 спорт түрінен 26 спортшы қатысты, нәтижесінде 1 алтын медаль, 3 күміс. Сондай-ақ бір 4-орын, бес спортшы 5-орын және екі спортшы 6-орынға ие болды [10], [11].

Алдағы Парижде өтетін 2024 жылғы Жазғы Олимпиада және Паралимпиада ойындарына қатысу бойынша дайындық жасаудың кестесі бекітіліп, жұмыстар жасалуда.

Ең алғашқы деңгейде спорттық резервтің жай-күйін жасақтап, барлық қажетті шараларды жүзеге асыру қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Pierre, baron de Coubertin. La Gymnastique utilitaire. Paris: Alcan. 1905.
2. ҚР Президентінің ресми сайты. <https://www.akorda.kz/ru>
3. ҚР Мәдениет және спорт министрлігінің ресми сайты. <https://www.gov.kz/>
4. Хропанюк В. Н. Теория государства и права. М.: Интерстиль, 1998.
5. «Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы» Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 15 сәуірдегі № 88-V Заңы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1300000088#z42>
6. История Олимпийских игр. <https://olympics.com/ru/olympic-games>
7. Рейтинг стран по уровню развития электронного правительства. <https://nonews.co/directory/lists/countries/e-government>
8. Олимпийский комитет Эстонии – eesti olümpiakoondist toetavad. <https://www.eok.ee/>
9. Электрондық үкімет порталы. <https://egov.kz/cms/kk>
10. ҚР Ұлттық олимпиада комитетінің ресми сайты. <https://olympic.kz/ru>
11. ҚР Ұлттық Паралимпиада комитетінің ресми сайты. <https://paralympic.kz/ru/>

Боранбайқызы А., *Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты*

«Ашық үкімет»: халыққа әлеуметтік қызметтер ұсыну саласындағы әлеуметтік тиімділік

Аңдатпа. Басқарудың жаңа парадигмасы аясында мақалада әлеуметтік қызметтер мен әлеуметтік көмек көрсетудің интеграцияланған моделін енгізу мәселелері, қиын өмірлік жағдайға тап болған Қазақстан азаматтарына бастапқы кезеңде ерте араласуға және оның алдын алуға бағытталған мемлекеттік әлеуметтік профилактика шараларын қабылдауға азаматтық қоғамның қатысуы бойынша ұжымдық іс-қимыл тетіктері қаралады.

Мұқтаж азаматтар мен отбасыларды жеке және кешенді қорғау қағидаттарын іске асыру тұрғысынан халықты әлеуметтік қорғау қызметін үйлестіру және басқарудың заманауи тәжірибесі зерделенді. Мақалада азаматтардың қажеттіліктерін түсінудің негізгі тәсілдері сипатталған, әлеуметтік қызметтердің мұқтаж адамдарға қолжетімділігі мен ашықтығы, ауыл мен қала тұрғындарының мемлекеттік қызметтер алу кезіндегі кеңістіктік теңсіздігі, көрсетілетін қызметтердің сапасы мәселелері зерттеледі.

Түйін сөздер: ашық үкімет, әлеуметтік қызметтер, ұжымдық іс-қимыл.

Кіріспе

Әлеуметтік қызмет көрсету – бұл өздігінен еңсере алмайтын өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдарға (отбасыларға) арнаулы әлеуметтік қызметтер ұсыну қызметі.

Қазақстан Республикасының жаңадан қабылданған Әлеуметтік кодексінде адамды арнаулы әлеуметтік қызметтерге мұқтаж деп тану негіздері айқындалған. Бұндай жағдайдан шығару, туындаған әлеуметтік мәселелерді еңсеру және өзге адамдармен тең жағдайда қоғам өміріне араласу мүмкіндігін беру мақсатында азаматтарға арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсетіледі.

Әлеуметтік қорғау саласында бұндай қызметтерді жыл сайын 120 мыңнан астам адам (егде жастағы адамдар, мүгедектігі бар адамдар, адам саудасы және тұрмыстық зорлық-

зомбылық құрбандары, баспанасыздар) алады (ҚР мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспар, 2019).

Мүгедектігі бар адамдарды техникалық қосалқы құралдармен қамтамасыз етуді жақсарту мақсатында 2020 жылдан бастан «Әлеуметтік қызметтер порталы» ақпараттық жүйесі (aleumet.egov.kz) енгізілді. Мүгедектігі бар адамдар оңалту құралдары мен қызметтерін, сондай-ақ өнім жеткізушілерді өздері таңдайды.

Портал әлеуметтік-еңбек саласындағы бірыңғай ақпараттық платформаның бөлігі бола отырып, адамдарға арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсететін ұйымдарды таңдауға, кезекке тұру кезінде ашықтықты қамтамасыз етуге мүмкіндік туғызып отыр. Өйткені мүгедектігі бар адамдар мен қарт азаматтар электрондық-цифрлық қолтаңба арқылы Порталда өз бетімен тіркеледі. Бұл қызмет сапасын арттыруға оң әсер ететіні сөзсіз.

Дегенмен, аталған қызметтердің көбі қалаларда көрсетілетінін мойындау керек. Мүгедектігі бар адамдардың 45%-ы ауылдардағы әлеуметтік жұмыскерлердің көмекші қызметтерін ғана алып отыр.

Бұған қоса, қызметтердің көп бөлігін ірі мемлекеттік орталықтар көрсетеді, олардың кейбірінде тұратын адам саны 300-ге дейін жетеді. Бұл орталықтар қызметінің сапасына әсер етпей қоймайды.

Білім беру, денсаулық сақтау салаларында да арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсетілетінін айта кету керек. Мысалы, бір отбасыда мүгедектігі бар, кәмелеттік жасқа болмаған балалар бар делік, ата-аналары бейәлеуметтік өмір салтын ұстанады және тұрмыстық зорлық-зомбылық фактілері бар. Ондай жағдайда отбасы қажеттілігіне қарай мектеп, емхана, әлеуметтік қорғау мекемелері мен ұйымдары тарапынан көмек алуға құқылы болады. Осылайша отбасының әр мүшесімен жеке қызмет айналысады.

Бұл орайда, әр саланың өз қағидалары, стандарттары, талаптары мен шарттары бар. Адам көмек алу үшін бірнеше инстанцияға жүгінеді.

Кейде адамдардың құқықтық сауатының жеткіліксіздігі, психологиялық проблемалары және жергілікті мекемелердегі қағазбастылық отбасыны көп ұйымға баруға мәжбүрлейді, сәйкесінше ол қиын жағдайдан өздігімен шыға алмайды. Мәселені ушықтыратыны – бұл талаптар мен қағидалардың біріздендірілмеуі және процестердің кей бөлігінің қайталануы. Осы орайда соңғы қызмет алушы зардап шегеді, ал ведомстволар әдеттегі әдістерімен қызмет ете отырып, ақауларды байқамайды.

Бұған қоса, қазіргі уақытта мұқтаж азаматтарға «бір терезе» қағидатымен арнаулы әлеуметтік қызметтер ұсыну тетіктері жоқ.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу барысында қолданыстағы ұлттық заңнама және әлеуметтік қызмет көрсету саласындағы ведомствоаралық өзара іс-қимыл жөніндегі халықаралық тәжірибе қарастырылды. Сондай-ақ Батыс Қазақстан облысының әлеуметтік сала мамандары арасында Google-форма көмегімен әлеуметтік сауалнама жүргізілді.

Нәтижелер (жіктеме)

Арнаулы әлеуметтік қызметтердің мұқтаж азаматтарға қолжетімділігін қамтамасыз ету, әсіресе ауыл тұрғындарын қамту, ол үшін «электрондық үкімет» мүмкіндіктерін пайдалану қажеттігі туралы Президент Жарлықтарында, Үкіметтің бірқатар қаулыларында алғышарт болып қабылданғанын төмендегі 1-кестеден көруге болады.

1-кесте. Арнаулы әлеуметтік қызметтердің интеграцияланған моделін енгізудің құқықтық алғышарттары

Құжат атауы, бекіту нысаны, қабылданған күні, нөмірі	Арнаулы әлеуметтік қызметтердің интеграцияланған моделін енгізу туралы норма мәтіні
Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық	«2025 жылға қарай Қазақстандағы түбегейлі өзгерістер: ...

<p>даму жоспары (Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 Жарлығы)</p>	<p>әлеуметтік көрсетілетін қызметтердің мәлімдеме нысанынан – өмірлік қиын жағдайдағы адамдарды қызметтермен қамту кеңейту үшін анықтаушы нысанға; ... Қызметтер көрсетуде өтім беру тәсілінен проактивті тәсілге көшу арқылы атаулылықты күшейтуге қол жеткізілетін болады. Мемлекеттік органдар ақпараттық жүйелер арқылы аз қамтылған азаматтарды айқындай отырып, ауылдық жерлерге баса назар аудару арқылы халықтың мұқтаж санаттарын дербес анықтайтын болады».</p>
<p>Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасы (Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 желтоқсандағы № 384 Жарлығы)</p>	<p>«Әлеуметтік қолайсыздық профилактикасына бағытталған әлеуметтік қызметтер мен әлеуметтік көмек көрсетудің интеграцияланған моделі құрылады. Оның шеңберінде білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау жүйелерінің, басқа да салалардың әлеуметтік қызметкерлерінің қызметін үйлестіру тетігі әзірленетін болады, бұл отбасының қажеттіліктерін жан-жақты айқындауға және мұқтаж азаматтарға «бір терезе» арқылы әлеуметтік қызметтер көрсетуге мүмкіндік береді. Өмірлік қиын жағдайда жүрген отбасыларға проактивті кешенді қолдау шараларын көрсету мақсатында отбасының цифрлық картасын әзірлеу мәселесі пысықталатын болады».</p>
<p>Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 24 сәуірдегі № 396 қаулысы)</p>	<p>«2025 жылға қарай әлеуметтік қолайсыздықтың алдын алуға бағытталған әлеуметтік қызметтер мен әлеуметтік көмек көрсетудің интеграцияланған моделі құрылатын болады. Жаңа модель шеңберінде мұқтаж азаматтар мен олардың отбасыларына жеке және кешенді қамқорлық қағидаты іске асырылатын болады. Ол үшін білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау жүйелерінің және басқа да салалардың әлеуметтік қызметкерлерінің жұмысын үйлестіру тетігі әзірленетін болады, бұл мұқтаж азаматтарға әлеуметтік қызметтерді «бір терезе» арқылы көрсетуге мүмкіндік береді».</p>
<p>Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспар (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 28 мамырдағы № 326 қаулысы)</p>	<p>«Әлеуметтік қызмет көрсету жүйесін жаңғырту әлеуметтік қызметтердің тиімді өзара іс-қимылы және әлеуметтік қызметтер көрсетудің интеграцияланған моделін енгізу есебінен жүзеге асырылады».</p>

Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі негізінде құрастырылды

Кестеде көрсетілгендей, елімізде 2025 жылға дейін арнаулы әлеуметтік қызметтердің интеграцияланған моделін құрып, мұқтаж адам өтініш беруін күтпейтін проактивті тәсілді енгізу қажет.

Осыған орай, Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі БҰҰ Даму бағдарламасының қолдауымен әлеуметтік қызметтер мен әлеуметтік көмек көрсетудің интеграцияланған моделін енгізу бойынша пилоттық жобаның бірінші кезеңін жүзеге асырды. Жоба адамды (отбасыны) өмірлік қиын жағдай туындаған сәттен бастап одан шыққанға дейін әлеуметтік сүйемелдеуді, интеграциялауды және қиын өмірлік жағдай профилактикасын көздейді.

Арнаулы әлеуметтік қызмет көрсету саласында ведомствоаралық өзара іс-қимылдың халықаралық тәжірибесіне келетін болсақ, мақалада (Абишева, 2020) Ұлыбритания, Канада, Финляндия, Германияны зерттеген.

1. Канада тәжірибесі

Денсаулық сақтау министрлігі мен Білім министрлігі әлеуметтік қызметтерге мұқтаж 18 жасқа дейінгі балалар мен олардың отбасыларына бірлесіп жетекшілік етеді. Сондай-ақ 18 жасқа дейінгі адамдар үшін әлеуметтік қызметтер көрсетуді қаржыландыру Денсаулық сақтау министрлігі тарапынан да, Білім министрлігі тарапынан да жүзеге асырылатынын атап өту маңызды.

Өмірлік қиын жағдайда жүрген 18 жастан асқан адамдарға қамқорлық жасау құзыреті Канаданың адами ресурстар және әлеуметтік даму министрлігіне берілген. Оңалту бағдарламаларын әзірлеу бойынша шешім қабылдау және әлеуметтік қызмет түрлері, көлемі бойынша мониторинг жұмысының көп бөлігін бағалау жөніндегі әлеуметтік қызметкерге жүктелген.

Канада провинциялары денсаулық, білім және әлеуметтік сала бағдарламаларын орындауға жауапты. Мысалы, ата-аналары тастап кеткен балалар немесе отбасында тиісті көңіл бөлінбейтін балалар Балалардың әл-ауқаты туралы заңға сәйкес мемлекеттік көмек алады.

Ведомствоаралық жүйе отбасы әлеуметтік қызметтерді анықтау үшін арнайы құрылған Отбасылық қызметтер департаментіне жүгінетін етіп құрылған. Департамент Денсаулық сақтау министрлігінде жұмыс істейді, бірақ ол тәуелсіз орган. Қызметтердің түрлерін, көлемін және санатын осы департаменттің әлеуметтік қызметкерлері баланың жеке қажеттіліктері негізінде анықтайды. Аталған департамент білім және денсаулық сақтау министрліктері арқылы екі көзден қаржыландырылады және 18 жасқа дейінгі балаларға жетекшілік етеді. Отбасылық қызметтер департаменті кең өкілеттіктерге ие және орталықтың келісімінсіз өз құзыреті шеңберінде шешім қабылдауға құқылы. Бұл бенефициарлардың проблемаларына тек жеке қарауға және қызмет алушылардың мүдделерін барынша ескеруге мүмкіндік береді. Адам қызмет көрсету субъектісін өзі таңдайтынын және ақша адам таңдаған ұйымға төленетінін айта кету керек. Әрі қарай арнаулы әлеуметтік қызметтерге мұқтаждар Адами ресурстар және әлеуметтік даму министрлігінің жетекшілігіне өтеді және барлық қажетті қызметтерді осы министрліктен алады.

2. Финляндия тәжірибесі

Ведомствоаралық өзара іс-қимыл профилактикалық әлеуметтік қызмет көрсету кезеңінде жүзеге асырылады. Профилактикалық әлеуметтік қызмет көрсетуде әлеуметтік қамсыздандыру мен денсаулық сақтауды басқа ресми ұйымдармен үйлестіру негізгі рөлді алады: білім беру, жерді пайдалану, құрылыс, тұрғын үй құрылысы, жұмыспен қамту, мәдениет, демалыс, көлік және басқа ведомстволар. Ең бастысы – проблемаларды анықтау және оларды ерте кезеңде шешу.

3. Ұлыбритания тәжірибесі

Заңнамалық деңгейде ведомстволар арасындағы байланыс бойынша жекелеген нормативтер жоқ. Осыған қарамастан, Балалар, мектептер және отбасы департаменті жұмыста пайдалану үшін ведомствоаралық (ұйымаралық) қызметтерді ұсынудың келесі үш моделін әзірлеген:

1) ведомствоаралық панель – әр түрлі ұйымдардың жақсы жиынтығымен ұсынылған, тәжірибелі мамандар ұйымдардың қызметкерлері болып табылады. Панель немесе желі ведомствоаралық іс-қимылдың септігі тиюі мүмкін, қосымша қажеттіліктері бар балалардың мәселелерін талқылау үшін ай сайын жиналады. Панель мүшелері ситуациялық жұмысты өздері орындай алады немесе басқаларға тапсырыс бере алады;

2) ведомствоаралық команда – әр түрлі саладан, ұйымдардан персоналды жұмысқа тарта отырып, командада топтық бірегейлік үшін бірігеді. Тәжірибелі мамандар басшылық пен тренингті жүзеге асыру үшін өз ұйымдарымен байланыста бола алады;

3) интеграцияланған қызмет – қоғамдастыққа қызмет көрсету хабы ретінде жұмыс істейді. Әдетте жеке қызметтер жиынтығын бір жерде ұсынады, сонымен бірге жұмыс істеудің көзқарасы мен принциптері ортақ, ұжымдық кәсіби тренинг стратегияларын жиі қолданады.

4. Германия тәжірибесі

Германияда ерте араласу қызметтерінің кең желісі бар, олар ұзақ уақыт параллель және өзара келісілмей жұмыс істеген әлеуметтік-педиатриялық және педагогикалық тәсілдерді интеграциялауға қадам жасады және ортақ жүйеге біріктірілді. Аудандық ерте араласу қызметтері есту мен көруді дәл бағалау және жәрдемақы тағайындау үшін тиісті денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау ұйымдарына, әлеуметтік қызмет көрсету үшін Мүгедектер мен мүгедек балаларды әлеуметтік оңалту орталықтарына, қажет болған жағдайда жекелеген мамандардың кеңестеріне жібереді. Бұл ретте консультацияға баланың ата-анасы ғана емес, аудандық ерте араласу қызметінің мамандары да қатысты. Перзентханалар мен ерте араласу қызметтері арасындағы өзара іс-қимыл пысықталды.

Мысалы, Даун синдромы бар бала туған жағдайда ата-аналарға ерте араласу қызметі туралы ақпарат беріледі және олардың келісімімен перзентханаға ерте араласу қызметінің түрлі мамандары келеді. Шала туылған және салмағы өте аз нәрестелер үшін қарқынды терапия бөлімшесінде профилактикалық ерте араласу бағдарламасы әзірленеді.

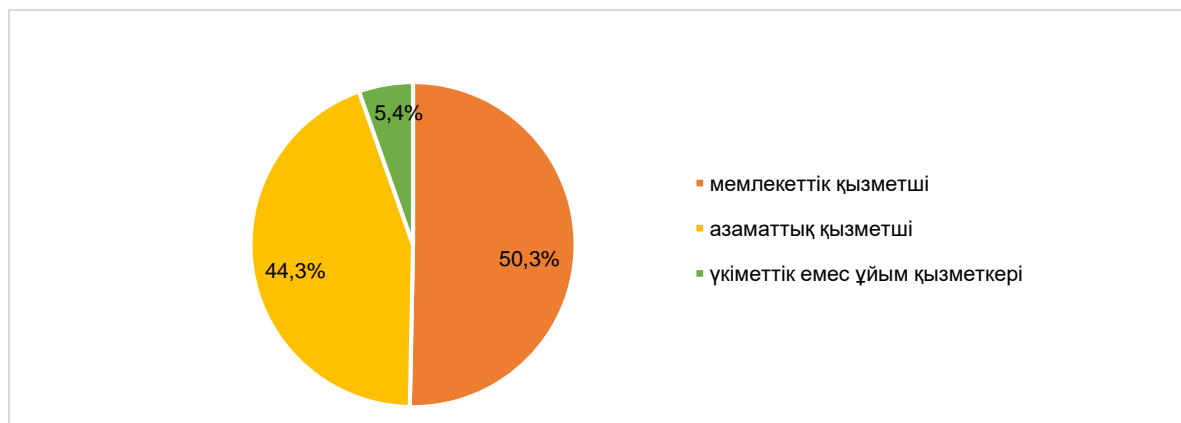
5. Ресей тәжірибесі

Бүгінгі таңда Ресейде әлеуметтік қызмет көрсету мен әлеуметтік сүйемелдеуді ұйымдастыру жұмыстары Ведомствоаралық өзара іс-қимыл регламенті негізінде жүзеге асырылады (РФ Федералды заңы, 2013). Ведомстволық бағынысты аумақта халыққа әлеуметтік қызмет көрсету мәселелерін басқару функцияларын халықты әлеуметтік қорғау органдары жүзеге асырады. Олар өз қызметін денсаулық сақтау, халыққа білім беру, мәдениет, дене шынықтыру және спорт, құқық қорғау органдарымен, жастар және жұмыспен қамту жөніндегі мемлекеттік қызметтермен және басқа да басқару органдарымен, сондай-ақ қоғамдық, діни, қайырымдылық ұйымдармен және қорлармен өзара іс-қимыл жасай отырып құрады. Әлеуметтік қызмет әлеуметтік жұмыс құралы ретінде өз қызметін екі бағытта ұйымдастырады: әлеуметтік қорғау және әлеуметтік көмек. Әлеуметтік қызметтер жүйесіне мыналар кіреді: мемлекеттік, муниципалдық және мемлекеттік емес қызметтер.

«Әлеуметтік саладағы ведомствоаралық өзара іс-қимыл» ұғымының мәні өзара іс-қимыл жасайтын тараптардың аумақтық-басқарушылық ерекшеліктерін және халықтың мүдделерін ескеру негізінде мекемелердің келісілген қызметінде жатыр (Протасова, 2004).

Әлеуметтік сауалнама нәтижелері

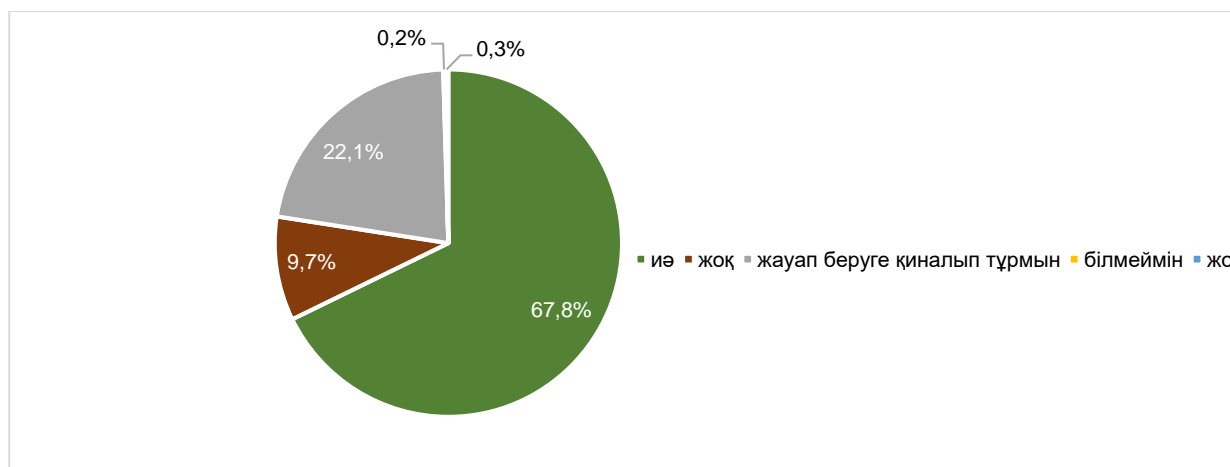
Арнаулы әлеуметтік қызметтердің интеграцияланған моделін енгізу бойынша әлеуметтік сауалнамаға Батыс Қазақстан облысының 630 әлеуметтік сала маманы қатысты, оның ішінде 50,3%-ы мемлекеттік қызметшілер, 44,3%-ы азаматтық қызметшілер, 5,4%-ы – үкіметтік емес ұйымдардың қызметкерлері (1-сурет).

1-сурет. Сауалнамаға қатысушылардың мәртебесі

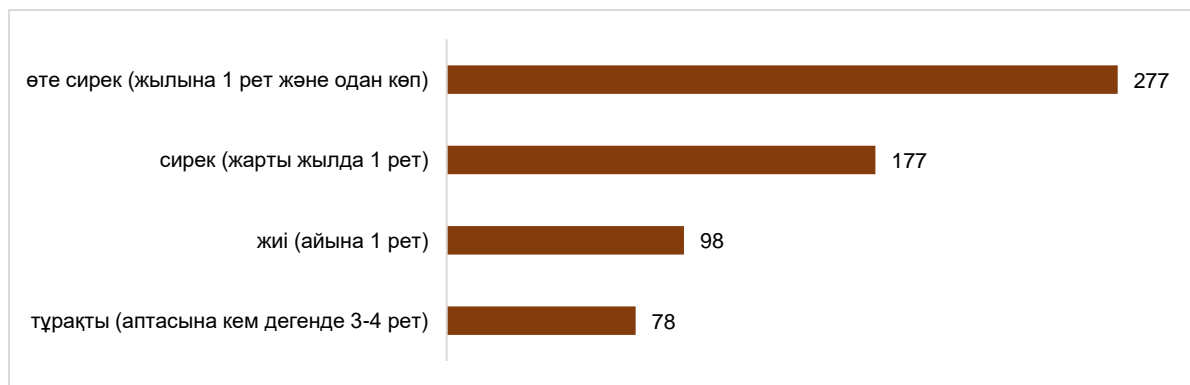
Респонденттердің 65%-ы ауылдық жерде тұрады. Бұл ретте, сұрақтарға жауап бергендердің басым бөлігі әлеуметтік қорғау саласында (83%) жұмыс істейді, сондай-ақ білім беру, денсаулық сақтау жүйесінің, құқық қорғау органдарының қызметкерлері де қатысқан.

«Өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдармен (отбасылармен) жұмыста ведомстваралық өзара іс-қимыл қажет пе?» деген сауалға 67,8%-ы оң жауап берсе, 22,1%-ы жауап беруге қиналған (2-сурет).

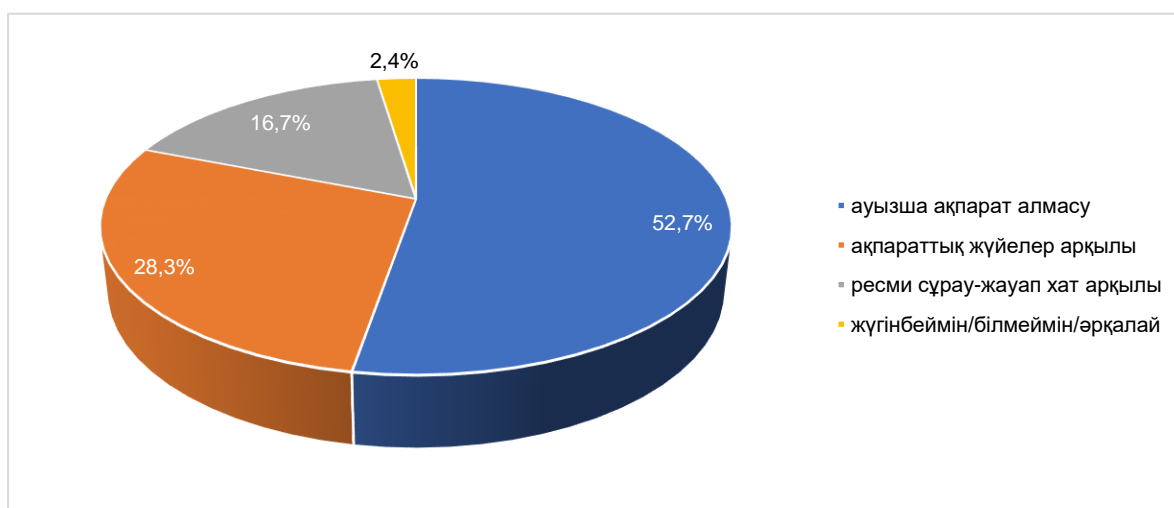
2-сурет. «Өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдармен (отбасылармен) жұмыста ведомстваралық өзара іс-қимыл қажет пе?»

Бұл ретте, сауалнамаға қатысқан адамдардың көпшілігі (44%) мәселелерді шешу кезінде өзге саланың мамандарына өте сирек, яғни жылына 1 немесе одан көп рет жүгінетінін мәлімдеді, 28,1%-ы жарты жылда 1 рет, 15,6%-ы жиі (айына 1 рет), ал бар-жоғы 12,4%-ы тұрақты түрде хабарласады екен (3-сурет). Бұл қиын жағдайға тап болған адамның (отбасының) проблемасын шешуде әртүрлі мекемелердің арасындағы өзара байланыстың төмен екенін көрсетеді.

3-сурет. Өмірлік қиын жағдайға тап болған отбасылармен жұмыс барысында өзге ұйымдарға көмек үшін жүгіну жиілігі, адам

Осы орайда, респонденттердің 52,7%-ы өзара іс-қимыл барысында ауызша түрде ақпарат алмасса, 28,3%-ы ақпараттық жүйелерден алады, 16,7%-ы ресми сұрау-жауап хаттар арқылы өзара байланыс орнатады (4-сурет).

4-сурет. Басқа сала мамандарымен өзара іс-қимыл әдісі

Сонымен қатар сауалнамаға қатысқандардың 8,4%-ы Батыс Қазақстан облысында интеграцияланған модельді енгізу бойынша пилоттық жоба аясында ведомствоаралық комиссияның немесе ведомствоаралық команданың мүшесі болғанын жеткізді. Ал «Пилоттық жоба аясында сіздің ведомствоаралық комиссия/ведомствоаралық топ мүшелері мұқтаж адамдарға (отбасыларға) көрсеткен көмектің тиімділігі тұрғысынан өзара іс-қимыл деңгейін қалай бағалайсыз?» деген сұраққа респонденттердің 9,1%-ы «жоғары» деп баға берсе, 24,3%-ы «орташа», 4,5%-ы «төмен» деген пікір қалдырды, 25,6%-ы жауап беруге қиналды.

«Өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдармен (отбасылармен) жұмыста кейс-менеджмент («іске жетекшілік ету») әдісін қолдану қажет деп есептейсіз бе?» деген сауалға 15,9%-ы бұл кейс-әдіс тиімділігін көрсетті десе, 22,2%-ы «қажет, бірақ барлық жағдайда емес» деді, 31,7%-ы жауап беруге қиналып, 8,1%-ы бұл әдіске қарсылықтарын білдірді. Ал 21,6%-ы кейс-менеджменттен бейхабар болып шықты.

Әлеуметтік сауалнама барысында арнаулы әлеуметтік қызметтердің интеграцияланған моделін енгізу бойынша бірқатар ұсыныстар берілді:

- әлеуметтік қорғау, білім беру, денсаулық сақтау органдарының, полицияның бірлескен жұмысы арқылы бастапқы мәселелерді шешу, одан әрі негізгі сұрақты шешу жолын табу;

- адамдарға әрқашан мейірімді көзқараспен көмектесе отырып, барлық сұрақтарына сауатты жауап беру;

- ведомствоаралық комиссия жұмысының сапасын арттыру;

- қажеттіліктерді айқындау процесін дұрыс жүргізу, әр адамға жеке қарау;

- отбасының жағдайын бақылауда ұстау.

Қорытынды

Жүргізілген талдауға және әлеуметтік сауалнама нәтижелеріне сәйкес, Қазақстанда арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсетудің интеграцияланған моделін енгізу, яғни мемлекеттік органдар арасындағы өзара іс-қимыл тетігін қалыптастыру қажеттігі айқын көрінеді.

Интеграциялық модель негізінде адамның басты құқықтарының бірі ретінде әлеуметтік қорғау бағдарламаларына тең қолжетімділікті бекітетін құқық қорғау тәсілі жатыр, ол әлеуметтік қызмет және әлеуметтік көмек көрсету жүйелерін қайта бағдарлау қажеттігімен байланысты болып отыр. Яғни бұл модельде отбасының барлық қажеттіліктерін неғұрлым қанағаттандыратын, әрі өз жұмысын «бір терезе» қағидатымен ведомствоаралық өзара іс-қимыл аясында үйлестіретін және тез әрекет ететін қызметтер тарапынан жеке қолдау алуға шоғырланған болуы тиіс.

Осы орайда қызметтер мен көмекті интеграциялық түрде ұсыну алға қойған міндеттерді шешу мақсаты емес, керісінше құралы (тетігі) екеніне назар аударған жөн.

Интеграциялық модельді енгізу арқылы процеске қатысушылардың барлығы – мамандар да, мұқтаж адамдар да пайда ала алады.

Ұсынымдар

Мұқтаж азаматтарға «бір терезе» арқылы арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету кезінде білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау, ішкі істер және басқа да сала қызметкерлерінің ведомствоаралық өзара іс-қимыл тетігін әзірлеу қажет. Ол үшін:

1) «Электрондық үкімет» порталының құрамдас бөліктері «Әлеуметтік қызметтер порталы» мен «Отбасының цифрлық картасы» ақпараттық жүйелеріндегі деректерді пайдалана отырып, арнаулы әлеуметтік қызметтерге мұқтаж адамдарды анықтау және олардың келісімі болған жағдайда проактивті форматта әлеуметтік қызметтер көрсету;

2) Интеграцияланған арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету стандартының жобасын әзірлеу және тиісті министрліктердің (енбек және халықты әлеуметтік қорғау, оқу-ағарту, ғылым және жоғары білім, денсаулық сақтау, ішкі істер) бірлескен бұйрығымен бекіту;

3) аталған жобаны бірнеше өңірде пилоттан өткізу ұсынылады.

Арнаулы әлеуметтік қызметтердің интеграцияланған моделін енгізу осы қызметтерге мұқтаж адамдарды қиын жағдайдан шығарып, қоғамның тең мүшесіне айналдыруға мүмкіндік туғызады.

Әдебиеттер тізімі

1. Абишева К.К. (2020). Модели межорганизационного взаимодействия в сфере социальных услуг: в контексте управления социальными рисками (международный опыт). Modern science. Научно-информационный издательский центр «Институт стратегических исследований» (Москва), 1-1, 377-386.
https://www.elibrary.ru/download/elibrary_41870365_44167153.pdf

2. Дуйсенова Т. (2023, 26 апреля). Пять новаций Социального кодекса. Казахстанская правда. <https://kazpravda.kz/n/pyat-novatsiy-sotsialnogo-kodeksa/>

3. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі. (2023, 4 сәуір). Қазақстанда мүгедектігі бар адамдардың өмір сүру сапасын арттыру туралы. <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/531508?lang=kk>

4. Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Орталық коммуникациялар қызметі (2022, 5 шілде). *ҚР ЕХӘҚМ: мүгедектігі бар адамдардың өмір сапасын жақсартуға бағытталған шаралар туралы*. <https://ortcom.kz/kk/novosti/1657001928>

5. «Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын және Әлеуметтік жаңғыртудың 2016 жылға дейінгі кезеңге арналған жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 24 сәуірдегі № 396 қаулысы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400000396>.

6. «Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 28 мамырдағы № 326 қаулысы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000326>.

7. «Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 желтоқсандағы № 384 Жарлығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1600000384>.

8. «Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексі» Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 20 сәуірдегі № 224-VII ҚРЗ Кодексі. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2300000224>.

9. «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарының күші жойылды деп тану туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 Жарлығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000636>.

10. Об основах социального обслуживания граждан в Российской Федерации. Федеральный Закон Российской Федерации. Электронный фонд нормативно-технической и нормативно-правовой информации Консорциума «Кодекс» <https://docs.cntd.ru/document/499067367>. дата обращения: 25.04.2023

11. Протасова Т.Н. (2004). Межведомственное взаимодействие учреждений социальной сферы в решении проблем сиротства на территории [Диссертация на соискание степени ученой степени кандидата социологических наук, Кемеровский государственный университет], <https://www.dissercat.com/content/mezhvedomstvennoe-vzaimodeistvie-uchrezhdenii-sotsialnoi-sfery-v-reshenii-problem-sirotstva->

Жумағалиева А., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Қазақстан Республикасындағы туризмді дамыту үрдістері

Аңдатпа: Баяндамада Қазақстан Республикасында туризм саласын дамыту жөнінде стратегиялық және бағдарламалық құжаттарға трансформациясы көрсетілген. Оның ішінде Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 7 қазандағы № 670 Жарлығымен бекітілген, «2021–2025 жылдарға арналған Кәсіпкерлікті дамыту» бойынша ұлттық жобасының 3-ші бағыты: «Жаңа тауашаларды қалыптастыру», оның ішінде ЖІӨ-дегі туризм көлімінің 8,4 трлн. теңгеге дейін өсуі жоспарына жету үшін негізгі 2 міндет қойылған болатын. Оның 1-ші міндеті «Туризмді дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау» бойынша 5 көрсеткіштің 3-еуі (2,3,5 көрсеткіштер) және 2-ші міндет «Туристік саланы дамытуға қазіргі заманғы технологияларды енгізу» бойынша 2-ші көрсеткіші «Гидтер мен экскурсоводтардың қызметін цифрландырумен қамтуды ұлғайту» бағытында алға қойған жоспарлы көрсеткіштерге қол жеткізілмеу себептері айтылған. Жүргізілген талдау нәтижелері негізінде туризм саласы лайықты даму деңгейіне жете алмай отырған көруге болады. Сонымен қатар Үкімет басшылары туризмді дамытудың түрлі жоспарын жасағанымен, олардың бағыттары жоспарға сай орындалмай отырғандығы анықталды.

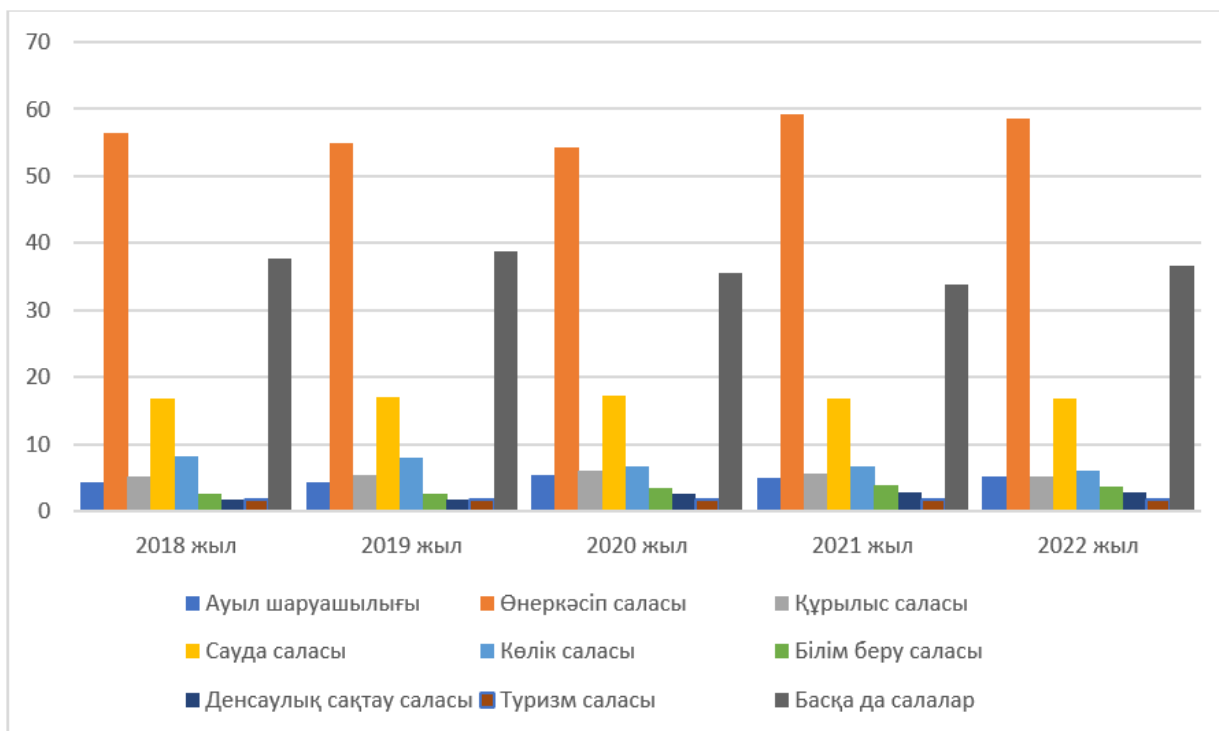
Түйін сөздер: туризм, ұлттық жоба, инвестиция.

Әлемнің көптеген дамушы мемлекеттері үшін туризм экономиканы дамытудың басты міндеті және табыс табудың тұрақты көзі болып табылады.

Қазақстандық туризмнің қалыптасуы 1991 жылы ел тәуелсіздік алған сәттен басталды. Қазіргі уақытта Қазақстан Біріккен Ұлттар Ұйымының Дүниежүзілік туристік ұйымының (UNWTO) тең құқылы мүшесі болды. Қазақстан Республикасын табиғаты керемет қалалар мен қорықтарға толы. Мемлекетеміз жер аумағы бойынша әлем елдерінің арасынан 9-орынды алады. Жалпы, Қазақстан аумағында 12 ұлттық табиғи парк және 10 қорық бар.

Бірақ Қазақстанда туризм экономиканың шикізат секторына шоғырлануына байланысты табысы төмен сала ретінде қалып отыр.

1-кесте. Қазақстан Республикасындағы 2018-2022 жылдар аралығындағы салалар бойынша жалпы ЖІӨ құрылымы

Дереккөз: автор дереккөз негізінде құрастырған [1]

Жоғарыда берілген кестеде еліміздегі соңғы 5 жылдағы (2018–2022 жж.) әр саланың жалпы ішкі өнімнің құрылымының (бұдан әрі – ЖІӨ) қанша пайызын құрайтындығы көрсетілген. Бұл жерде өнеркәсіп саласы (2018 жылы – 56,4%, 2019 жылы – 55%, 2020 жылы – 54,2%, 2021 жылы – 59,2%, 2022 жылы – 58,6%) ЖІӨ 50%-дан астамын алып отыр. Одан кейін сауда саласы (2018 жылы – 16,8%, 2019 жылы – 17%, 2020 жылы – 17,2%, 2021–2022 жылдар – 16,8%) – шамамен 17%-ды, көлік саласы (2018 жылы – 8,2%, 2019 жылы – 8%, 2020–2021 жылдар – 8,6%, 2022 жылы – 6,1%) – шамамен 8%-ды, құрылыс саласы (2018 жылы – 5,3%, 2019 жылы – 5,5%, 2020 жылы – 6,1%, 2021 жылы – 5,7%, 2022 жылы – 5,3%) – шамамен 5,5%-ды, ауыл шаруашылық саласы (2018-2019 жылдар – 4,4%, 2020 жылы – 5,4%, 2021 жылы – 5,1%, 2022 жылы – 5,2%) – шамамен 5%-ды, білім беру саласы (2018-2019 жылдар – 2,7%, 2020 жылы – 3,6%, 2021 жылы – 3,9%, 2022 жылы – 3,8%) – шамамен 3,5%-ды, денсаулық сақтау саласы (2018 жылы – 1,9%, 2019 жылы – 1,9%, 2020 жылы – 2,6%, 2021 жылы – 2,9%, 2022 жылы – 2,8%) – шамамен 2,5%-ды құрап отыр. Ал туризм саласы басқа салаларға қарағанда ең төменгі көрсеткішті көрсетіп отыр, яғни 2018 – 1,9%, 2019 жылы – 1,8%, 2020 жылы – 1,9%, 2021 жылы – 1,9% және 2022 жылы – 1,7%. Жалпы

елімізде туризм саласын дамыту жөнінде стратегиялық және бағдарламалық құжаттар бар. Төмендегі кестеде Қазақстан Республикасында туризм саласындағы стратегиялық және бағдарламалық құжаттарға трансформациясы көрсетілген.

2-кесте. Туризм саласындағы стратегиялық және бағдарламалық құжаттардың трансформациясы

3-БАҒЫТ Жаңа тауашаларды қалыптастыру №1 міндет. Туризмді дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау

№	Атауы	2021		2022		2023		2024		2025	
		План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт
1.	1 көрсеткіш Ішкі туристер санының артуы (млн. адам)	5,3	6,9	6	6,5	6,6	-	7,3	-	8,0	-
2.	2 көрсеткіш Келуші туристер санының ұлғаюуы (млн. адам)	0,4	0,3	1	0,6	1,4	-	2,0	-	3,0	-
3.	3 көрсеткіш «Сапарлар» жүйесі бойынша көрсетілетін қызметтер экспортының ұлғаюуы (млн. долл.)	600	535,3	1000	1280,6	1600	-	2500	-	3000	-
4.	4 көрсеткіш Бөлме қоры санының ұлғаюуы (төсек-орын)	187 673	182 820	191 835	204 247	196109	-	200499	-	205 000	-
5.	5 көрсеткіш Салаға инвестициялар көлемін 6,9 трлн. теңгеге дейін өсіру (млрд.тг.)	912	564	1 091	513,4	1 332	-	1 627	-	1 991	-

№2 міндет «Туристік саланы дамытуға қазіргі заманғы технологияларды енгізу»

№		2021		2022		2023		2024		2025	
		План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт
1.	1-көрсеткіш. «Орналасыру орындарын «eQопақ» ақпараттық жүйесімен қамтуды ұлғайту», %	17	18,5	25	28	50	-	70	-	95	-
2.	2-көрсеткіш. «Гидтер мен экскурсоводтардың қызметін цифрландыру мен қамтуды ұлғайту», %	10	8,5	25	22	50	-	70	-	95	-
3.	3-көрсеткіш. «Туристік қызметтерді іске асыру үшін цифрлық модульде (Marketplace) туристік нарық субъектілерін қамтуды ұлғайту», %	30	32	45	45	60	-	75	-	90	-

Дереккөз: автор дереккөз негізінде құрастырған [2]

Жоғарыдағы кестеде көрсетілгендей, Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 7 қазандағы № 670 Жарлығы «2021–2025 жылдарға арналған Кәсіпкерлікті дамыту бойынша ұлттық жобасының» (бұдан әрі – *Ұлттық жоба*) 3-ші бағыты: «Жаңа тауашаларды қалыптастыру», оның ішінде ЖІӨ-дегі туризм көлемінің 8,4 трлн. теңгеге дейін өсуі жоспарына жету үшін негізгі 2 міндет қойылған болатын. Оның 1-міндеті «Туризмді дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау» бойынша 5 көрсеткіштің 3-еуі (2,3,5 көрсеткіштер) алға қойған жоспарлы көрсеткіштерге қол жеткізілмеген.

Сонымен қатар, алға қойылған мақсатқа жету үшін әр міндеттерге көрсеткіштер қоса қойылған болатын.

Ұлттық жобадағы қол жеткізілмеген 1-ші міндеттегі 2-ші көрсеткіш «Келуші туристер санының ұлғаюы» бағыты бойынша 2020 жылы әлемде кароновирус инфекциясының таралуы туризм саласының бірқалыпты дамуына өз әсерін тигізгендіктен, 2021 жылы алға қойылған жоспарлы көрсеткішке қол жетпеді. Оның себебі 74 елдің (*Үндістан, Қытай, Иран және т.б.*) азаматтары үшін визасыз режимі қалпына келтірілмеген болатын. 2022 жылдың қорытындысы бойынша статистикалық деректер 2023 жылдың сәуір айының соңында жарияланатын болғандықтан, жалпы жоспарлы көрсеткіштерге толығымен қол жеткізілмеді деп айта алмаймыз.

2022 жылдың 9 айының қорытындысы бойынша шетелдік туристер саны 3 есеге артып, шамамен 610 мың адамды құрады.

Бұл көрсеткіштерге қол жеткізу бойынша келесідей жұмыстар атқарылуда.

Қазіргі уақытта қазақстандықтар әлемнің 29 еліне 110 авиамаршрут бойынша тікелей рейстермен ұша алады. Мәселен, 2022 жылы NEOS әуекомпаниясының Алматы – Милан, Алматы – Ираклион («*Эйр Астана*»), Алматы – Нха Транг (*Vietjet Air*), Түркістан – Кувейт

(*Jazeera Airways*), Алматы – Анкара және Астана – Анкара (*AnadoluJet*) және Алматы – Анкара (*Pegasus Airlines*) Алматыдан Сургутқа, Тюменьге және Новосибирге, Астанадан Санкт-Петербуррге жаңа бағыттары ашылды.

Сондай-ақ, Алматыдан Ашхабадқа «Түрікменхаваеллары» әуекомпаниясымен рейстер қалпына келтірілді.

Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігі 2022 жылға арналған Даму жоспары шеңберінде 27 елмен өзара визалық талаптардан босату жөніндегі келісімдердің жобаларын келісу бойынша жұмыстар жүргізуде.

Бүгінгі таңда 8 елмен келісімдерге қол қойылды: Андорра, Мальдив, Албания, Боливия, Венесуэла, Доминикан республикалары, Никарагуа және Парагвай.

12 елмен (*Австрия, Бангладеш, Бахрейн, Белиз, Гондурас, Гренада, Намибия, Сан-Марино, Сауд Арабиясы, Сент-Китс және Невис, Суринам, Перу*) келісімдер мемлекетішілік келісімнен өтті және ол келісімдер екінші тараптардың қарауында, ал 6 ел бойынша Бруней, Ливан, Монако, Фиджи, Швеция және Оңтүстік Африка келісімдері мемлекетішілік келісу рәсімінен өтеді.

Ұлттық жобадағы қол жеткізілмеген 3-ші көрсеткіш «Сапарлар» жіктемесі бойынша көрсетілетін қызметтер экспортының ұлғаюы» бағыты бойынша 2021 жылдың қорытындысына сәйкес жоспарлы көрсеткішке қол жеткізілмеуі себептерінің бірі – ковидтік шектеулердің алынбауы. 2022 жылдың 9 айдың қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің статистикалық есебіне сәйкес, «Сапарлар» жіктемесі бойынша қызметтер экспорты 1 290,9 млн. АҚШ долларын құрады, бұл 2021 жылдан 2,4 есе көп.

Туризммен байланысты қызметтер (сапарлар) есепті кезеңде базалық кезеңмен салыстырғанда өсті. Келу туристік ағынының өсуінің себептерінің бірі ковидтік шектеулерді алып тастау болды. Бұл өсімге 2022 жылдың көктем-жаз айлары негізгі үлес қосты. Бұл ретте есепті кезеңде Ресей және өзбек азаматтарының үлесіне келу туризмінен түсетін түсімдер көлемінің тиісінше 45,5% және 22,7% тиесілі. Алайда, саяхат қызметтерінің экспорты пандемияға дейінгі көлемнен әлі де алыс: 2022 жылдың 9 айы 2019 жылдың 9 айымен салыстырғанда 33,0%-ға аз болды (*1 926,4 млн. АҚШ доллары*). Жеке мақсаттар бойынша сапарлардың үлесі 63%-ды, ал іскерлік сапарлар 37%-ды құрайды. Қол жеткізілмеген 5-ші көрсеткіш «Салаға инвестициялар көлемін 6,9 трлн. теңгеге дейін өсіру» бойынша негізгі капиталға инвестициялар көлемінің жоспарлы көрсеткіші 1,091 трлн. теңге болатын.

Есепті жылғы қыркүйекте негізгі капиталға инвестициялар тарту бойынша 2022 жылға арналған жоспарлы көрсеткіш 1 трлн. теңгеден 708 млрд. теңгеге дейін төмендетілді. Өңірлер бөлінісінде жаңа декомпозиция жүргізілді.

2022 жылдың қаңтар-қазан айларында туризм саласындағы негізгі капиталға инвестициялар көлемі 513,4 млрд. теңгені құрады, көрсеткіш 47%-ға орындалды.

Жылдық жоспарды 708 млрд. теңге деп есептегенде, орындалу 72,5 %-ды құрады.

Жоспардың орындалмау себебі 2022 жылға пайдалануға беру жоспарланған инвестициялық жобалардың (30-дан астам жоба) қаржылық қиындықтарға байланысты тоқталуымен немесе кеш мерзімге ауыстырылуымен байланысты.

Қазіргі уақытта инвестициялық жобалар пулында 2030 жылға дейін іске асыру мерзімдерімен 2,8 трлн. теңге сомаға 202 инвестициялық жоба тұрақты бақылауда тұр. Ал 2-ші міндет «Туристік саланы дамытуға қазіргі заманғы технологияларды енгізу» бойынша 3 көрсеткіш алынған, оның 2-ші көрсеткіші «Гидтер мен экскурсоводтардың қызметін цифрландырумен қамтуды ұлғайту» бағытында алға қойған жоспарлы көрсеткішке қол жеткізілмеген. Гидтер мен экскурсоводтардың бірыңғай тізілімінде осы қызмет бойынша қызмет көрсететін 172 жеке және заңды тұлға тіркелген. Оның ішінде 100 гидтің және гидтер мен экскурсоводтар қызметтерін көрсететін компаниялардың қызметі цифрландырылды, бұл Қазақстан Республикасының аумағында жұмыс істейтін гидтер мен экскурсоводтардың жалпы санының 58%-ын құрайды.

Елде білікті гидтердің жетіспеушілігі байқалады. Оларды дайындау және сертификаттау жүйесі жаңартуды қажет етеді. Осы мақсатта гидтердің бірыңғай тізілімін цифрландыру жұмыстары жүргізілуде. Гидтердің жеке QR-кодтары белсенді емес гидтерді анықтауға және тізілімнен шығаруға мүмкіндік береді. Жүргізілген талдау нәтижелерін қорытындылай келе Қазақстанда туризм саласы лайықты даму деңгейіне жете алмай отыр. Елімізде туризм саласын дамытудың түрлі жоспарын жасағанымен, олардың бағыттары жоспарға сай орындалмай отырғандығы анықталып отыр.

Жалпы туризмнің салалары көп болып саналады. Қазақстанда туризмнің барлық түрін дамытуға жағдай толығымен қамтамасыз етілмеген десек болады.

Жоғарыда көрсетілген талдау негізінде мынадай ұсыныстар беріледі:

Біріншіден, туризмді дамыту біздің мәдениетімізбен өте тығыз байланысты. Жалпы еліміздегі отандастарымызға қарапайым «туризм» деген ұғымды жеткізу.

«Туризм» тек шет елге барып саяхат жасап келу емес, ол жұмыс күндерден кейінгі апталық демалыстарда жай киноға, театрға бару, яғни адам өзінің бос уақытын тиімді өткізу. Осы қарапайым ұғымды түсіндіру арқылы еліміздегі өте төмен қызмет көрсету саласын жетілдіру.

Екіншіден, туризм саласына қатысты инфраструктураға қаражаттың жеткілікті мөлшерде бөлінбеуі, еліміздегі туристік орындардың біразының жағдайы аса керемет емес.

Ұлттық жобаның қол жеткізілмеген 1-ші міндеттегі 2-ші көрсеткіш «Келуші туристер санының ұлғаюы» бағыты бойынша Қазақстан аумағындағы шалғай орналасқан туристік нысандарда инфраструктураның жоқтымен қоса елге келуші туристерді тіркейтін блок-посттардың болмауы өзекті мәселе. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының деректерінде тек қана маңызы бар қалалар мен облыс аумағындағы орналастыру орындарына (қонақ үйге) келген туристер санын есептеумен шектелген. Бұл блок-посттар елімізге келетін туристер санының орналастыру орындарынан (қонақ үйлер) бөлек туристік нысандарға келген шет ел азаматтарын көптігін анықтауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, соңғы жылдары шет елден келген туристердің туристік нысандарда жолдан жаңылысып кетуі көптеп байқалуда.

Осыған байланысты блок-посттар орнатылған жағдайда әр туристік нысанның жанында жол сілтемелер QRT қосымшасы арқылы орнатылу керек. Сол QRT қосымшасы туристерге жол көрсететін сілтеме ретінде қажет болса, бізге шет елден келген туристердің қай жерде жаңылысқандығын, яғни бұл елдің шет ел туристері үшін қауіпсіздігін білдіреді.

Ал үшіншіден, Ұлттық жобандағы қол жеткізілмеген 2-ші міндет «Туристік саланы дамытуға қазіргі заманғы технологияларды енгізу» бойынша 3 көрсеткіш алынған, оның 2-ші көрсеткіші «Гидтер мен экскурсоводтардың қызметін цифрландырумен қамтуды ұлғайту» бағыты бойынша елімізге келуші саяхатшыларға туристік орындарды таныстыратын гид-экскурсовод мамандардың жетіспеушілігі еліміздің азаматтары көбінесе шет елге шығып демалғанды дұрыс деп есептейді.

Туристік нысандардағы оның ішінде қасиетті жерлердегі қарапайым имамдардың өздері сол туристік нысанның тарихы бойынша ақпаратты бұрмалап айтуы кездеседі. Бұл жерде гид пен экскурсовод ретінде қарапайым имамдардың ақпаратты туристерге дұрыс жеткізбеуі мәселесін қарастыру қажет.

Сондай-ақ, әр облыс аумағында туристік нысандар жанынан шағын визит орталықтардың болуы, сол облыс аумағындағы туризмге қатысты мамандарды дұрыс ақпаратпен қамтамасыз ету керек.

Мұның өзі елімізде туризмнің аса дамымауына үлкен себеп болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының деректеpi: <https://old.stat.gov.kz/official/industry/22/statistic/6>;

2. Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі Туризм индустриясы комитетінің деректері: <https://www.gov.kz/memleket/entities/tourism/documents/1?lang=ru>.

Кенесбаева Г.Г., Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты

Қазақстан Республикасында зейнетке шығу жөніндегі құқықтық негіздерді жетілдіру

Аңдатпа. Мақалада еліміздегі зейнетке шығу құқықтары, зейнетке шығушы тараптың және зейнетақы тағайындаушы тараптың негізгі құқықтары көрсетілген. Сонымен қатар, қазіргі кездегі зейнетке шығу жөніндегі ахуал талданған. Зейнетақы, зейнетке шығу жөніндегі құқықтар жыл сайын өзгерісті қажет етіп отырған, әлі күнге дейін өзекті құбылыстың бірі. Сол мәселені шешу мақсатында құқықтық негіздерді жетілдіру мақсат етіп қойылды және мақалада оның алғышарттары көрсетілді. Ғылыми тұжырымдарды дәйектеу үшін шетелдік мәліметтер мен тәжірибе салыстырмалы түрде қарастырылды. Сондай-ақ, зейнетке шығу жөнінде орын алған әр жыл сайынғы өзгерістер көрсетілді. Жаңа ұсыныстар мен зейнетке шығу туралы құқықтық негізді жетілдірудің жолдары ұсынылады.

Құқық – адам бостандықтары мен әділдік идеяларына сүйенетін, көп жағдайда заңнамада көрініс табатын және қоғамдық қатынастарды реттейтін нормативті ережелер жиынтығы [1, 213]. Құқық мемлекетпен бірге қоғамның объективтік даму процесінің даму нәтижесінде дүниеге келді. Алғашқы қоғамдағы әлеуметтік нормалар, әдет-ғұрып, салт-дәстүр, мораль, діни өсиеттер, мемлекеттік жүйеде бірте-бірте екінші қатардағы және негізгі әлеуметтік нормаға айналды. Қазақ жерінде құқық институты, оның мәні, құрылымы, қоғам өміріндегі барлық салаларын реттеуі және басқаруы ұзақ уақыт бойы қалыптасып келді. Жалпы алғанда, құқықтың басты екі қасиетін атап көрсетуге болады:

1. Нормативтілігі. Себебі құқық жалпы сипаттағы мінез-құлық ережелерінің жиынтығы.

2. Мемлекетпен өзара тығыз байланыста болуы, себебі құқық нормалары мемлекетпен қабылданады және мәжбүрлі сипатқа ие [2, 188]. Жоғарыдағы анықтамаға сүйеніп, ҚР зейнетке шығу жөніндегі құқықтық негіздерін, оны жетілдіру жолдарын және тиімді немесе тиімсіз тұстарын талдап, іске асыру маңызды.

Зейнетақымен халықты қамтамасыз ету – еңбекке «жарамдығы жоқ» адамдарды әлеуметтік қамсыздандырудың ең негізгі бөлігі. «Еңбекке жарамайтын» азаматтарға заңмен бекітілген, қандай да бір жасқа жеткенше беріліп отыратын ай сайынғы ақшалай сома.

Еңбек өтіліне немесе басқа да қоғамға пайдалы қызметке байланысты тағайындалатын зейнетақыларға еңбек еткен жылдары үшін зейнетақы шығарылады. Зейнетақына төлеу мен тағайындаудың да өзіндік тәртібі бар. Мәселен, зейнетақының төлемдерін тағайындауға өтініш беруден басталады. Өтініш берушінің құқығы да осы кезден бастау алады. Ол үшін арнайы арыз бен еңбек өтілін және табысын растайтын құжаттарға қоса, азаматтың тұратын жері бойынша зейнетақыны тағайындайтын орындарға жіберіледі. Зейнеткерлік төлемдерді тағайындаушы зейнетақы мәселесі бойынша түсіндірмелерді беруге, азаматтарға қажетті құжаттарды рәсімдеуге көмектесуге міндетті.

Белгілі бір жастағы еліміздің барлық азаматтарын мемлекеттің зейнетақымен қамтамасыз етуі туралы мәселелер қызықтырады: зейнетке қалай шығуға, тиесілі зейнетақы төлемдерінің мөлшерін қалай санауға болады және тұтастай алғанда зейнеткерлікке шыққан азаматтар үшін қандай мемлекеттік қолдау жүзеге асырылуда?

Қазақстан Республикасы Конституциясының 28-бабына сәйкес, Қазақстан Республикасының азаматына ауырған, мүгедек болған жағдайда, асыраушысынан айырылған жағдайда және өзге де заңды негізде ең төменгі жалақы мен зейнетақыға, жасы бойынша әлеуметтік қамсыздандыруға кепілдік беріледі. Республикада зейнетақымен қамтамасыз ету «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 21 маусымдағы Заңына (бұдан әрі – Заң) сәйкес жүзеге асырылады. Осы заңдар арқылы ҚР азаматтары, шетелдік және ҚР аумағында тұрақты тұратын азаматтығы жоқ адамдар зейнетақы төлемдерін алуға құқығы бар.

Енді әлемдік тәжірибеге шолу жасап көрейік. Соңғы жылдары әлемдік қоғамдастықтың бірқатар елдерінде жүзеге асырылып жатқан зейнетақы жүйелерін реформалау әлеуметтік-экономикалық тұрақсыздық пен халықтың жаһандық қартаю процесінің жылдамдауынан туындап отыр.

ӘЙДҰ елдерінің көпшілігінде жүргізіліп жатқан зейнетақы реформалары:

1) ең төменгі кепілдіктерді қамтамасыз ете отырып, таратушы және жинақтаушы схемаларын үйлестіретін көпдеңгейлі зейнетақы жүйелерін енгізуді/сақтауды;

2) еңбек қатынастарын заңдастыруға және көлеңкелі жұмыспен қамтуды қысқартуға бағытталған зейнетақы бағдарламаларын қаржыландыруды сақтандыру тетіктерін күшейтуді;

3) зейнеткерлік жасты 65-67 жасқа дейін көтеруді және зейнетақы бағдарламаларын қаржыландыру ауыртпалығын азайту, белсенді еңбек ету мерзімін ұзарту әрі халықтың қартаюы жағдайында еңбек ресурстарының санын тұрақтандыру мақсатында зейнетке мерзімінен бұрын шығу шарттарын қатаңдату;

4) еңбек еткен бүкіл өмірінде зейнетақы резервтерін қалыптастыруға қатысуынан зейнетақы мөлшерінің тәуелділігін күшейтуді (Италия, Швеция, Польша, Ресей Федерациясы);

5) зейнетақы қорларының қаржылық қызметін бақылауды және қадағалауды күшейтуді (мысалы, Германияда қаржы тәуекелдерін тәуелсіз қадағалауды және басқаруды күшейту туралы заң қабылданды). Таратушы және жинақтаушы зейнетақы жүйесінің өз кемшіліктері мен артықшылықтары бар екенін әлемдік тәжірибе көрсетіп отыр.

Ағымдағы қаржыландыруға негізделген таратушы зейнетақы жүйесінің артықшылығы зейнетақы мөлшерінің қаржы нарықтары жұмыс істеуінің және зейнетақы қорлары қызметінің нәтижелеріне тәуелсіздігіне келіп саяды. Мұндай тәсілмен қаржыландырылатын зейнетақылар жалақысы жоғары емес адамдар үшін неғұрлым сенімді қорғауды және алмастырудың неғұрлым жоғары мөлшерлемесін қамтамасыз етеді.

Жинақтаушы зейнетақы жүйесі тұрғындарды алатын зейнетақы төлемдері мөлшерінің енгізілген жарналарға және оларды инвестициялық басқару нәтижесіне тәуелділігін белгілей отырып, жеке жинақтарын жинақтауға және өзінің қарттығын қамтамасыз етуіне ынталандырады.

Тұтастай алғанда, әлемдік тәжірибені талдау жұмыс істеудің таратушы, сол сияқты жинақтаушы қағидаттарын үйлестіретін көпдеңгейлі модельдер зейнетақымен қамсыздандырудың неғұрлым тиімді әрі қаржылық орнықты жүйелері болып табылатынын көрсетеді.

Аралас жүйелерді әртараптандыру, сондай-ақ кемшіліктерін түзету және артықшылықтарын пайдалану есебінен олардың әрқайсысына тән тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік береді.

Екі мың жиырма бірінші жылғы ақпаратқа сүйенсек, ерлердің зейнетке шығу жасы – 63 жасты, әйелдер үшін – 60 жасты құрайды. «ҚР зейнетақымен қамтамасыз ету» Заңының 11-бабына сәйкес, әйелдер үшін зейнеткерлік жас 2027 жылға дейін 10 жыл ішінде жыл сайын 6 айға көтеріледі.

Әйелдердің зейнеткерлік жасының кезең-кезеңмен көтерілуі:

- 2018 жылғы 1 қаңтардан бастап – 58,5 жасқа толғанда;

- 2019 жылғы 1 қаңтардан бастап – 59 жасқа толғанда;
- 2020 жылғы 1 қаңтардан бастап – 59,5 жасқа толғанда;
- 2021 жылғы 1 қаңтардан бастап – 60 жасқа толғанда;
- 2022 жылғы 1 қаңтардан бастап – 60,5 жасқа толғанда;
- 2023 жылғы 1 қаңтардан бастап – 61 жасқа толғанда;
- 2024 жылғы 1 қаңтардан бастап – 61,5 жасқа толғанда;
- 2025 жылғы 1 қаңтардан бастап – 62 жасқа толғанда;
- 2026 жылғы 1 қаңтардан бастап – 62,5 жасқа толғанда;
- 2027 жылғы 1 қаңтардан бастап – 63 жасқа толғанда.

Бұдан ерте жаста шығу келесі адамдар үшін қарастырылған:

1) төтенше және радиация қаупі ең жоғарғы аймақтарында 1949 жылғы 29 тамыздан бастап 1963 жылғы 5 шілдеге дейін (5 жылдан кем емес) тұрған, Семей ядролық сынақ полигонында ядролық сынақтар жүргізудің салдарынан зардап шеккен азаматтар;

- ерлер – 50 жасқа толғанда;
- әйелдер – 45 жасқа толғанда.

2) 5 және одан көп бала туған (асырап алған) және оларды 8 жасқа дейін тәрбиелеген әйелдердің 53 жасқа толғанда жасына байланысты зейнетақы төлемдерін алу құқығы көзделген.

Жинақтаушы зейнетақы жүйесіне қатысушы әйелдер үшін зейнетақы жинақтары жеткілікті болған кезде зейнетақы аннуитетін алған жағдайда 52 жаста жинақтаушы зейнетақы жүйесінен зейнетақы төлемдерін тағайындау құқығы сақталды.

Алға қойған құқықтық мәселелерді шешу үшін зейнетақыларды төлеу, оларды орнату ерекшеліктеріне байланысты шешімдерді мынадай кезеңдеге бөлуге болады:

- Қор концепциясын жасап шығару. Яғни, бұл кезде зейнетақы қорындағы мынадай анықтаулар анықталу керек: қаржыландыру көздері, салымшылар тобы, қорға қатысуға құқық беретін белгілер тізімі.

- Салымдар мен төлемдерді тіркеу ғана емес, сонымен қатар қорды актуарлы бағалау мен қор тепе-теңдігінің дәрежесіне факторлардың әсерін өлшеуге қажетті жалпылаушы көрсеткіштер алуға мүмкіндік беретін қор қамсыздануын құру.

Зейнетке шығу жүйесіндегі кемшіліктерді шешу еліміздің өмір сүру деңгейіне де әсер етеді. Қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етеді. Бүгінде зейнетке шығу жүйесіне жаңа тәсіл керек. Себебі, ол тек зейнеткерлерге ғана емес, болашақта зейнетке шығатындарға да, жұмыс берушілерге де, жұмыссыздарға да, қатысты. ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі зейнетақы жүйесін жетілдіру бағыттарын әзірлеу, оларды іске асыру тетігін, іс-әрекеттерді реформалау, жаңа тәсілдерге бақылау жүргізілу керек.

Ал инвестициялық стратегиялар мен инвестициялауға арналған тиімді құралдарды құрастыру мен таңдау үшін ХБ өкілдері, ҚР Үкіметі, қаржылық нарық қатысушылары мен тәуелсіз сарапшылар жұмыс жасауы қажет.

Қорыта айтқанда, арнайы органдар бірлесе отырып, зейнетке шығу жүйесіне қатысты жаңа әдіс-тәсілдерді тиімді пайдаланса, сонда ғана мына мәселелермен күресуге болады:

- Тұрғындарды ЖЗҚ қызметтерімен қамтуды кеңейту;
- Зейнетақымен қамсыздандырудың ең төменгі кепілдіктері жүйесін өзгерту;
- Зейнетақы жасын біріздендіру,
- Еңбек жағдайлары ерекше жұмыстарда істейтін азаматтарды зейнетақымен қамсыздандырудың міндетті кәсіптік жүйесінен ерікті жүйеге өту.

Әдебиеттер тізімі

1. Теория государства и права. Под редакцией В. К. Бабаева. Москва: Юрист, 2007
2. Хропанюк В. Н. Теория государства и права. М.: Интерстиль, 1998.
3. «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 23-бабы

4. Омирбаев С. М. Финансы, Астана, 2002.
5. Қазақстанның қаржы нарығы. Алматы, Экономика, 2007.

Утегенов А. магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

Проблемы приватизации жилья, предоставляемое государством детям-сиротам?

Аннотация. Рассматривается проблема приватизации жилья детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей в Республики Казахстан как фактор социальной устойчивости общества. Приводятся статистические показатели обеспеченности детей-сирот жильем. Определены технологии решения проблем по приватизации жилья детьми-сиротами. Рассматривается опыт международный опыт в приватизации жилья категорией детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей. Анализируется Правила приватизации жилья, категорией детей-сирот.

Ключевые слова: дети-сироты, жилищные проблемы детей-сирот, приватизация жилья категорией детей-сирот.

Введение

В Казахстане проблема охраны и защиты прав детей является одной из острейших, привлекая к себе внимание самой широкой общественности. Построение социального правового государства предполагает признание приоритета общечеловеческих ценностей и, прежде всего: жизни, здоровья, свободы, достоинства, чести, прав и интересов личности. В ходе социально-экономических преобразований, проводимых в Казахстане, дети оказались самой незащищенной социально-демографической группой населения. Особое внимание необходимо уделить обеспечению жилищных прав детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, поскольку наличие жилища всегда было и до настоящего времени остается одним из важнейших определяющих элементов социального статуса индивида. Образовалось такое понятие как «социальное сиротство», понятие социальное сиротство определяется как социальное явление, обусловленное наличием в обществе детей, родители которых умерли, а также детей оставшихся без попечения родителей вследствие лишения их родительских прав (6). Один их главных этапов – это проблема в получении жилья. Любой ребенок-сирота с наступлением совершеннолетия сталкивается с проблемой жилья. К сожалению, в современном казахстанском обществе данная проблема является актуальной для всего населения. После того, как сироты меняют привычный образ жизни, окружение, распорядок, они сталкиваются с проблемой в получении жилой площади. Жильё должно предоставляться без очереди с совершеннолетия детей, но в современном Казахстане жилых помещений на всех не хватает, что является и остается острой социальной проблемой. На 1 марта 2023 года в очереди на получении жилья по категории дети-сироты и дети оставшиеся без попечения родителей составляют 61922 детей-сирот, что составляет 10% от всех нуждающихся в жилье (632730 человек). При этом, проблемы возникают, даже после выдачи, и одна из них приватизация выданного жилья.(2)

Правовые нормы, регламентирующие данную сферу отношений содержатся в ЗРК «О жилищных отношениях» определяет общие принципы, содержание и меры социальной поддержки детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей. ЗРК «О жилищных отношениях» систематизирует все дополнительные гарантии для этих детей, которые они могут получить, в сфере защиты жилищных прав детей-сирот.

Дети-сироты и дети, оставшиеся без попечения родителей, имеют первоочередное право на получение жилья из коммунального жилищного фонда или жилища, арендованного местным исполнительным органом в частном жилищном фонде.

В соответствии с ЗРК «О жилищных отношениях» на детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, выделяется не менее двадцати процентов от общего количества жилищ, арендованных местным исполнительным органом в коммунальном жилищном фонде или частном жилищном фонде.

В Казахстане на 1 марта 2023 года было предоставлено 8347 квартир и домов из них:

- местным исполнительным органом предоставлено – 2272 квартир;
- - арендное жилье без право выкупа – 642 квартир;
- ПЖС «Нұрлы Жер» (без права приватизации) – 1255 квартир;
- Арендное жилье с правом выкупа - 144 квартир;
- АО «Отбасы банк» - 29 квартир;
- АО «КИК» - 93 квартир;
- Коммунальное жилье – 3801 квартир;
- Иные – 78 квартир;
- МИО (с правом выкупа) – 1 квартира;
- МИО (без права выкупа) – 32 квартир. (2)

При этом из общего количественного выданного жилья – 8347 квартир, 45% (2617 квартир) подлежат приватизации, что сказывается отрицательно на социально-экономической ситуации, что в свою очередь порождает иждивенческие настроения среди данной категории.

В научной статье рассмотрим возможность приватизации жилья детьми-сиротами, правила приватизации жилья, ситуация при приватизации жилья в дальнем и ближнем зарубежье, сравним подходы государственного управления для решения текущей ситуации, возможные пути решения.

На 1 марта 2023 года согласно Правилам приватизации жилья – право безвозмездной приватизации могут воспользоваться – ветераны ВОВ (и приравненные к ним граждане), семьи воспитывающие детей инвалидов, инвалиды I и II группы, граждане пострадавшие в результате ядерных испытаний в Семипалатинской области, жители пострадавшие в результате бедствия в Приаралье, военнослужащие, сотрудники правоохранительной службы имеющие выслугу лет не менее 20 лет, получившие увечья или пострадавшие во время несения службы (3), при этом из списка выпадает наиболее уязвимая категория граждан – дети – сироты. На детей сирот не распространяется право безвозмездной приватизации выданного им жилья.

Для примера: Рассчитаем расчет приватизации 1 комнатной квартиры, стоимостью 5 млн тенге. Согласно методу при приватизации рассчитаем ежемесячный платеж, первоначальный платеж составит 30%, максимальный период выплат - 10 лет.

Расчет: $P_{\text{ежем}} = S_{\text{ост}} \cdot 30\% / 120$

$P_{\text{ежем}}$ – платежка ежемесячная;

$S_{\text{ост}}$ – остаточная стоимость жилья;

30% - первоначальный взнос согласно методике;

120 – количество месяцев.

При приватизации остаточная стоимость разделяется равными долями на 120 месяцев. При оплате первоначального взноса 30% согласно Правил, а это 1 500 тысяч тенге, что уже является не подъемной суммой для данной категории, при этом в течении 10 лет, необходимо оплачивать ежемесячно равными долями 29 166,7 тенге. При этом возможность для погашения при льготном условии не представляется возможным для большинства детей – сирот, не имеющих квалификацию и высоко оплачиваемую работу, что в перспективе может повлечь расторжение договора приватизации. Также зачастую как уже выше сказано, большинство квартир, строящихся по государственным программа не подлежат приватизации, и обрести собственное жилье становится не возможным для детей – сирот.

Опыт зарубежных стран по предоставлению и приватизации жилья детям-сиротам и сравнение с действующими государственными механизмами в Казахстане.

В России с начала 2013 г. в силу вступили новые дополнения к Федеральному закону №15, в соответствии с которым жилье будет предоставляться сиротам по срочным договорам найма, а после 5-ти лет использования – по договору социального найма. К тому же, новый закон исключает возможность приобретения квартир, комнат общежития или других жилых помещений в собственность (4). Данная норма призвана оградить сирот от действий квартирных мошенников. Ведь известны неединичные случаи преступных действий по отношению к бывшим воспитанникам интернатов и детских домов. В соответствии с нормами законопроекта, запрещено вселять сирот в те квартиры, в которых проживают их родители, которые были лишены родительских прав, или люди с тяжелыми формами хронических заболеваний, поэтому следует ожидать, что количество нуждающихся значительно увеличится. Большое значение для детей, оставшихся без попечения родителей, имеет и пункт, запрещающий выделять им комнаты в общежитиях или другое жилье, не соответствующее установленным санитарным и техническим нормам.(5) Отличительная особенность приватизации жилья сиротами в 2022 году – отсутствие финансовых расходов. Оставшиеся без родителей дети не оплачивают госпошлину. Расходы несет государство – для этого выделен соответствующий бюджет. Оформление документов на приватизацию жилья сиротой занимает от 3 до 4 месяцев. Сюда относится время на рассмотрение заявки в администрации, регистрационные действия по изготовлению и выдаче выписки из Единый государственный реестр недвижимости.

В Республике Беларусь детям-сиротам нуждающимся в жилье, государство предоставляет жилье вне очереди только после достижения совершеннолетия с 18 до 23 лет или по желанию после окончания высшего учебного заведения через год. Жилое помещение социального назначения выдается сроком на 5 лет, с заключением Договора на жилое помещение, по прошествии 5 лет жилое помещение социального пользования включается в состав жилых помещений коммерческого пользования по решению местного исполнительного и за временное владение и пользование жилыми помещениями коммерческого пользования взыскивается арендная плата.

Также надо учитывать, что жилые помещения социального и коммерческого пользования нельзя приватизировать, обменять, разделить, продать, предоставить по договору поднайма. То есть, исключается возможность приватизировать жилье предоставляемое из государственного или арендного фонда.

В Западной Европе предусмотрено предоставления муниципального жилья для социально-уязвимых с низкой арендной платы без права приватизации. В Германии предоставление социального жилья предоставляется социально-уязвимым слоям населения на основании базового дохода, но как в Казахстане не предоставляется жилье отдельной категорией для детей-сирот, к лицам, которые имеют право в стране подать заявление на получение социального жилья, относятся: воспитывающие в одиночку детей, студенты (чаще всего при получении государственной финансовой помощи согласно *VaföG*), учащиеся всех учебных заведений, инвалиды, пенсионеры, сеньоры (лица пенсионного возраста), получатели социальной помощи согласно *Harzt IV*, иностранцы (при наличии ПМЖ и имеющие постоянное место жительства в стране).

В нормативно-правовых актах Республики Казахстан не предусмотрен, срок необходимый для проживания в арендно-коммунальном жилье для приватизации, например, в России при предоставлении социального жилья предусмотрено заключение Договора специализированного найма квартиры сроком на 5 лет, далее по прошествии 5 лет заключается Договор социального найма и на бессрочной основе. После подписания Договора на бессрочной основе возможна подача на приватизацию льготного жилья, если жилые помещения, в которых проживают исключительно несовершеннолетние в возрасте до 14 лет, передаются им в собственность по заявлению родителей (усыновителей), опекунов с

предварительного разрешения органов опеки и попечительства либо по инициативе указанных органов. Жилые помещения, в которых проживают исключительно несовершеннолетние в возрасте от 14 до 18 лет, передаются им в собственность по их заявлению с согласия родителей (усыновителей), попечителей и органов опеки и попечительства.

При этом в Казахстане в сфере жилищных отношении не предусмотрено какое-либо ограничение по срокам для приватизации жилья, фактически происходит ситуации при которой после получения арендно-коммунального жилья дети-сироты не достигшие совершеннолетнего возраста посредством опекунов (*не требуется согласие территориальных органов опеки*), могут приватизировать жилье буквально на следующий день после получения арендно-коммунального жилья. В дальнейшем жилье может быть продано и фактически ребенок сирота не достигший совершеннолетнего возраста может остаться без жилья.

В целом, для преодоления вышеуказанных проблем и недочетов предлагаем следующие пути решения.

Пути решения:

1) Установить предельные лимиты для проживания детей-сирот не менее 5 лет, что в перспективе создаст условия для бережного отношения к выданному жилью, минимизирует расходы на текущее содержание жилого фонда.

2) Предоставление арендно-коммунального жилья по достижению совершеннолетия детьми-сиротами – эта мера обеспечит защиту законных прав сирот на жилье перед опекунами, даст возможность сироте самому распоряжаться выданным жильем;

3) Разрешить приватизацию детьми-сиротами арендно-коммунального жилья при достижении совершеннолетия – способствует искоренению мошеннических действий в отношении детей-сирот при приватизации жилья;

4) Предусмотреть возможность предоставления «жилищных грантов» до 30% от остаточной стоимости при приватизации арендно-коммунального жилья детей-сирот – эта мера поможет сиротам при оплате первоначального взноса жилья, что в дальнейшем облегчит сиротам выплаты по приватизации;

5) Проведение обучения среди детей-сирот в сфере жилищных отношении, разъяснение их прав при получении жилья, его дальнейшей приватизации – будет способствовать грамотность среди этой категории, что поможет сиротам при защите своих законных прав на жилье;

В завершении хотелось бы сказать, что в современных условиях перспективы развития детей-сирот будут зависеть от того, насколько успешно проводится работа по их защите и поддержке. Политику в отношении детей-сирот необходимо проводить таким образом, защищая гражданские права, чтобы содействовать физическому, интеллектуальному, психическому, духовному и нравственному развитию детей, воспитанию в них гражданственности, а также реализации личности ребенка в интересах общества.

Список литературы:

1. Закон РК «О жилищных отношениях»
2. Интернет ресурс <https://hf.kezekte.kz/ru/statistics/got-house-applicants/>
3. п. 7 «Правил приватизации жилищ из государственного жилищного фонда»;
4. Федеральный закон РФ «О внесении изменений отдельные законодательные акты Российской Федерации в части обеспечения жилыми помещениями детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей»;
5. Садыкова Р.М. «Современное положение детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей в условиях экономического кризиса»;
6. Социальная энциклопедия. – М., 2000. – 537 с;

7. Садыков Р.М. Защита имущественных прав детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей

Шуиншалиев А.С., *Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты*

Тұрғындардың табысын арттыру бағдарламасы аясында ең төменгі күнкөріс деңгейін мөлшерін арттыру жолдары

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасындағы халықты әлеуметтік қолдау шаралары, оның ішінде ең төменгі күнкөріс деңгейінің қолданылу аясы қарастырылды, ең төменгі күнкөріс деңгейін қалыптастыру мен дамытудың заңнамалық негізі талданды, елдегі тұрғындардың табысын арттыруға бағытталған бағдарламалық құжаттарға шолу жасалды. Ең төменгі күнкөріс деңгейінің мөлшері қаншалықты азаматтардың физиологиялық қажеттіліктерін қамтамасыз ету мәселесі зерделенді.

Түйін сөздер: халықтың әл-ауқатын, табысын арттыру, физиологиялық қажеттіліктерді қанағаттандыру, сатып алу мүмкіндіктерін арттыру, қаржылық тұрақтылық.

Көптеген елдерде күнкөріс деңгейі ең төменгі тұтыну стандарттарының бірі болып табылады. Оның шет елдердегі анықтамасы кедейлікті өлшеуге тікелей байланысты. Кедейлікке қарсы күрестің ұлттық бағдарламалары, халықтың әлеуметтік осал топтарына берілетін мемлекеттік трансферттердің мөлшері көбінесе күнкөріс минимумын (КМ) анықтауға қандай да бір тәсілдерге байланысты.

Халықаралық тәжірибеде КМ мәні мен шамасын анықтауда адамның ең төменгі қажеттіліктерін қанағаттандыруды көздейтін тауарлар мен қызметтердің белгілі бір минимумын белгілеуге негізделген тәсіл кеңінен қолданылды, бұл елдің дәстүрлері мен климаттық жағдайларына сәйкес тамақтану мен киімге қатысты ұлттық ерекшеліктерді көрсетеді, одан тыс жерде адамның қалыпты өмір сүру жағдайлары бұзылады.

Әлемдік тәжірибеде КМ мәні өмір сүру деңгейінің көрсеткіштерінің бірі болып табылады және кедейлік шегін анықтау үшін қолданылады, көбінесе абсолютті кедейлік өлшемі ретінде әрекет етеді [1].

Басқаша айтқанда, «кедейлік шегі» ең төменгі күнкөріс деңгейінде өтеді, ал халықтың ақшалай кірісі немесе тұтыну деңгейін ең төменгі күнкөріс деңгейімен салыстыру мүлдем кедей халықтың үлесін анықтауға мүмкіндік береді.

Күнкөріс минимумын кедейліктің абсолютті шегі, халықтың әлеуметтік осал санаттарына берілетін әлеуметтік трансферттердің шарттары мен шамасы деп танитын елдердің көпшілігінде әлеуметтік көмек алу құқығы экономикалық және қаржылық мүмкіндіктерге сүйене отырып айқындалады [2].

Сонымен, күнкөріс деңгейі ұғымын адамның қалыпты өмір сүруін қамтамасыз ету үшін жеткілікті ақша мөлшері деп түсінеміз.

Бүгінде, Қазақстан Республикасында ең төменгі күнкөріс деңгейі әлеуметтік бағдарламаларды әзірлеу және іске асыру кезінде халықтың өмір сүру деңгейін бағалау үшін, (мысалы: *базалық зейнетақы, мүгедектігіне байланысты жәрдемақылар, атаулы әлеуметтік көмек, т.б тағайындау барысында*) қолданылады.

Сондай-ақ, бұл көрсеткіш ең төменгі жалақы мөлшерін анықтау кезінде де қолданысқа ие.

Егер азамат бюджетінің жеке кіріс бөлігі ең төменгі күнкөріс деңгейінен аз болса, онда мұндай азамат мемлекеттік қолдау алуға құқылы.

ТМД елдерінде қаржы қаражатының шектеулілігіне байланысты, ең мұқтаж адамдарға атаулы әлеуметтік көмек көрсету критерийі ретінде ең төменгі күнкөріс деңгейімен қатар, азық-түлік себеті, кедейліктің әкімшілік шегі сияқты көрсеткіштер пайдаланылады, олар әдетте КМ-нен төмен.

Осылайша, әлемдік тәжірибеде күнкөріс деңгейі тек жеткіліктілік деңгейін анықтау үшін қолданылады, яғни әлеуметтік төлемдердің мөлшерін анықтаудың бірыңғай нормативі ретінде әрекет етпейді, басқа әлеуметтік төлемдердің мөлшері нақты мөлшерде заңнамалық түрде анықталады [3].

«Ең төменгі әлеуметтік стандарттар және олардың кепілдіктері туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес, ең төменгі күнкөріс деңгейі әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы ең төменгі әлеуметтік стандарттардың бірі болып айқындалған [4].

КМ шамасын базалық әлеуметтік индикатор ретінде пайдалануға көшу Қазақстан Республикасы тарапынан ТМД елдері арасында алғашқылардың бірі болып жүзеге асырылды.

КМ анықтау әдістемесі 2006 жылы қайта қаралды, нәтижесінде КМ құрылымында азық-түлік себетінің үлесі 70-тен 60%-ға дейін қысқарды және тиісінше, азық-түлік емес тауарлар мен қызметтердің үлесі 30-дан 40%-ға дейін ұлғайды, сондай-ақ азық-түлік себетінің азық-түлік жиынтығы екі есеге ұлғайды (20-дан 43 атауға дейін), нәтижесінде оның жан басына шаққандағы орташа энергетикалық құндылығы 1175-тен 2175 ккал-ға дейін өсті. Бұл КМ шамасының 30%-ға өсуіне әкелді.

Бұдан басқа, Қазақстанда да әлемдік тәжірибедегідей, статистикалық байқау мақсаттары үшін тұтыну тауарлары мен қызметтерінің жиынтығы 510 атаудан тұрады, олардың тізбесі Статистика комитетінің 2017 жылғы 22 қыркүйектегі № 135 бұйрығымен бекітілген [5].

Біріншіден, елдің экономикалық мүмкіндіктерін ескере отырып және Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің 2017 жылғы 31 қаңтардағы Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру үшін 2018 жылғы 1 қаңтардан бастап қазақстандықтардың нақты тұтыну шығындарына сәйкес келетін КМ қайта қарау қажеттілігі туралы КМ шамасының құрылымы қайта қаралды [6].

Сонымен, КМ-нің азық-түлік емес бөлігінің үлесі 40%-тан 45% дейін артты. Бұл ретте, азық-түлік себеті күніне 2 175 ккал жан басына шаққандағы орташа энергетикалық құндылықты қамтамасыз етуді жалғастыруда.

Бұл КМ шамасының 2017 жылғы 24 459 теңгеден 2018 жылы 28 284 теңгеге дейін ұлғаюына алып келді және 3 млн. азаматтардың табысының сәл артуына өз әсерін тигізді.

Бұдан басқа, 2018 жылы атаулы әлеуметтік көмек (бұдан әрі – АӘК) көрсету критерийі ретінде белгіленетін кедейлік шегі КМ шамасынан 40%-дан 50%-ға дейін ұлғайтылды. Тиісінше, АӘК төлеуге арналған шығыстар 2018 жылы 28 млрд. теңгені құрады немесе 2017 жылмен салыстырғанда 35 есеге ұлғайды.

2019 жылғы сәуірден бастап кедейлік шегі КМ-нің 70% мөлшерінде белгіленді және жүргізілген реформаны ескере отырып, АӘК жүйесінде қосымша республикалық бюджеттен қосымша 205 млрд. теңгеден астам қаражат бөлінді.

2020 жылы елдегі эпидемиологиялық жағдайға байланысты КМ мөлшері 10%-ға немесе 2019 жылы 29 698 теңгеден 2020 жылы 32 668 теңгеге дейін ұлғайтылды [7].

Ағымдағы жылдың 10 наурызында Мемлекет басшысының тапсырмасын орындау мақсатында, «2025 жылға дейін халықтың табысын арттыру» бағдарламасы (бұдан әрі – бағдарлама) қабылданды. Бағдарлама 80 іс-шарадан қалыптасып: халықтың жалақы табысын арттыру, халықты жаппай жұмысқа тарту арқылы табысын арттыру және халықтың сатып алу қабілетін сақтап қалу секілді негізгі бағыттар қамтылды [8].

Екіншіден, осы тұрғындардың табысын арттыру бағдарламасы аясында соңғы жылдары халықтың тамақ өнімдерін тұтынуында болған өзгерістерді және елдің қазіргі заманғы азық-түлік нарығының толық ерекшелігін және Қазақ тағамтану академиясының

ұсынымдарын ескере отырып, азық-түлік тауарларының тізбесін кеңейту, тәуліктік энергетикалық құндылығын тиісінше арттыра отырып, өнімдерді тұтыну нормасын ұлғайту туралы мәселені кезең-кезеңімен қарау мәселесін ұсынамын.

Әрине, бұл өз кезегінде, бюджеттен қосымша қыруар қаражат шығындауға алып келетіні белгілі. Осы шаралардан, өңірлердің дамуы мен қандайда бір инвестициялық жобалардың, әлеуметтік ғимараттардың, инфрақұрылымдардың уақытылы жүзеге асырылмау салдары туындауы әбден сөзсіз.

Сондықтан да азаматтарымыз бұны жіті түсініп, әсіресе АӘК отбасыларымыз, мемлекет тарапынан жүзеге асырылып жатқан белсенді еңбек шараларына тартылуын терең ұғыну қажет.

Әлемдік тәжірибеде КМ кедейшілік деңгейін анықтайтын құрал болғандықтан, мемлекет тарапынан қаншалықты КМ өсіргенімен кедейшілік деңгейі қала беретінін әр азаматымыз терең ұғынуы қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. БҰҰ, Жаһандық көзқарас адам тағдыры [Электронды ресурс] news.un.org (басылым мерзімі: 17.10.2022 жыл);
2. Дүниежүзілік банк кедейлік деңгейін қалай бағалайды [Электронды ресурс] tass.ru (басылым мерзімі: 15.01.2020 жыл);
3. Сазанов И., Кедейлік: ұлттық және халықаралық критерийлер [Электронды ресурс] cyberleninka.ru (басылым мерзімі: 2012 жыл);
4. «Ең төменгі әлеуметтік стандарттар және олардың кепілдіктері туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, 2015 жылғы 19 мамырдағы № 314 -V ҚРЗ;
5. «Тұтыну тауарлары мен көрсетілетін қызметтер бағасын байқау бойынша әдістемені бекіту туралы» ҚР Статистика комитетінің 2017 жылғы 22 қыркүйектегі № 135 бұйрығы;
6. Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің 2017 жылғы 31 қаңтардағы Қазақстан халқына Жолдауы;
7. Адамбекова А., Кульжабаева М., Ералиева Я. Күнкөріс деңгейі қазақстандықтардың нақты қажеттіліктерін көрсетпейді [Электронды ресурс] kursiv.ru (басылым мерзімі: 28.10.2020 жыл);
8. «Халықтың табысын арттырудың 2025 жылға дейінгі бағдарламасы» кешенді жоспарын бекіту туралы» ҚР Үкіметінің 2022 жылғы 14 сәуірдегі № 218 қаулысы.

**АШЫҚ ҮКІМЕТ ЖӘНЕ ЖАҢА БАСҚАРУ МӘДЕНИЕТІ:
ЕСТУ, ТҮСІНУ, ӘРЕКЕТ ЕТУ**
атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция
материалдарының жинағы
(27-28 сәуір, 2023 жыл)

Materials of the International Scientific-Practical Conference
OPEN GOVERNMENT AND THE NEW CULTURE OF ADMINISTRATION:
HEAR, UNDERSTAND, ACT
(April 27-28, 2023)

Сборник материалов международной научно-практической конференции
ОТКРЫТОЕ ПРАВИТЕЛЬСТВО И НОВАЯ КУЛЬТУРА УПРАВЛЕНИЯ: СЛЫШАТЬ,
ПОНИМАТЬ, ДЕЙСТВОВАТЬ
(27-28 апреля 2023 года)

Технический редактор: Нурбек К.Х., Демеугалиева Н.
Дизайнер-верстальщик: Ертасова Ф.

Формат 60x84/8, Усл.печатных листов 40,6
Гарнитура «Times New Roman»

Центр маркетинга и коммуникации
Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан
010000, г.Астана, проспект Абая 33А

ISBN 978-601-08-3331-9

9 786010 833319